M. Nyelv. O. 1055

RÉGI MAGYAR NYELVÜNK

ÉS A

NYELVTÖRTÉNETI SZÓTÁR

IRTA

BALLAGI ALADÁR

ELSŐ KÖTET

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
1903.

219.737

219737

Hornyánszky Viktor cs. és kir. udvari könyvnyomdája. Budapesten.

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN

SZELLEMÉNEK.

Così va el ♀.

‚A BOTLÁS KOCKÁZATA NÉLKÜL.‘

M.T. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

M. TUD. AKADÉMIA KÖNYV-TÁRA

1.

Az ortholog iránynak, melyet irodalmunkban harminc év óta a *Magyar Nyelvőr* képvisel, minden tekintetben legnagyobb alkotása a *Szarvas Gábor* és *Simonyi Zsigmond* által szerkesztett *Magyar Nyelvtörténeti Szótár*. Az irány leghírnevesebb képviselői maguk is annak minősitették, valamint az egész kor, mely elárasztotta a dicsőség sugaraival.

A Nyelvőr, más szóval az egész ortholog-iskola, egyesült erővel hozta létre a nagy művet. Az illető körnek nincs egyetlenegy valamennyire számottevő tagja sem, aki legalább egy porszemmel ne járult volna megalkotásához. Az ő egész munkásságuknak kétségkivül az az eredménye, tudományuknak az az igazi színvonala, amit ezen monumentális művük mutat.

A Nyelvtörténeti Szótár tehát mindennél alkalmasabb arra, hogy képében, mint tükörben, mutassuk be nemcsak önmagát, hanem a a Nyelvőrnek is úgy az irányát, mint voltaképeni becsértékét. Szótárról lévén szó, különösen kezünkre jár e részben maga a tárgy természete, mely arra hív fel bennünket, hogy ne sokat philosopháljunk (amit a Nyelvőr mindelejétől fogva csak gúnyolódással tekintett), hanem saját birodalmukban, az *adatok* terrénumán vegyük szemügyre tanulmányaik eredményét.

Oly (emberileg véve) *absolut anyagi* iránynyal szemben, mint aminő az ú. n. ortholog-iskoláé, azt hiszem, egyáltalában lehetetlen méltányosabban eljárni, mint hogyha magunk is, tőlünk telhetőleg, csak az *anyagra*, t. i. az adatokra, más szóval az *egyenesen érzékelhetőre* terjeszkedünk ki, s arra alapitjuk ítéletünket. Állitásaink ekként *épen az ő szellemükben vett* reális bizonyitékok értékével birnak, s a tárgyi igazság kézzelfoghatólag domborodik ki. Adat adattal, idézet idézettel áll szemben; a vitának még a lehetősége is ki van zárva.

Ily módon tanulmányunkból nagy tanulságot meríthet a gondolkodó ember. Meggyőződésünk és egész irányunk ugyanis épen abban áll, hogy a dolgok helyes megismerésére az *egyetemes* áttekintés vezet, mely, ha egyes tárgyakról van szó, azokat minden oldalról, s főleg kapcsolatukban vizsgálja. Viszont a Nyelvőr, egyedül a *szakszerűség* kalauzolásával, úgyszólván kizárólag a hangtan segélyével véli megállapíthatni a tárgyak értelmét.

Harminc esztendeje áldozata a magyar ember ennek a tévedésnek, mely nemzeti nyelvét nyomorékká tette. Elfogadta a nyelv magyarázóiul azon pusztán szakembereket, kik egész életükben mással sem foglalkoztak, mint a hangok megfigyelésével, s akik ennélfogva eo ipso nem értenek a nyelv magyarázatához. Mert az emberi nyelv nem értelmetlen madárnyelv, mely csak hangokból áll, hanem a homo *sapiens* nyelve, melyben az emberi nem egész történelme, egész lelki világa benne foglaltatik. Ennek pedig magyarázatánál az összes hangtan, teljes fölszerelésével és segédforrásaival együtt, csak tizedrendű tényező. Annak, aki a nyelv tényeit magyarázza, meg kell ismernie lényegében és történelmi szerepében azt a tárgyat, melynek a szó csak külső jegye. Ezért az igazi nyelvbúvár, ha ötvösműszó akad kezébe, tájékozódik róla az ötvös-műhelyben, ha theologiai, beáll theologusnak, ha katonai, felcsap katonának, ha psychologiai, lélektani búvárlatokat tesz stb. Mind oly hivatás, mely kívül esik a szaknyelvészet szűk határain! Mind oly munka, melynek végzésére a hangpengetés senkit sem minősíthet. És mivel a különböző szakokban, teszem a theologiában, jogtudományban, orvostanban stb. senki sem tájékozódhatik előtanulmányok nélkül, melyre viszont az embert csak az *egyetemes* tudomány iránti érzék vezetheti — a *szakszerű hangművesek* csak alárendelt segédmunkások lehetnek a nyelv megítélésében.

Amennyire helyökön lehetnek az ily szaknyelvészek a hangtan szűk völgyében, ép oly bitorolt s eredményeiben káros helyzet reájok is, de különösen a magyarságra nézve, a nyelv irányítása és értelmezése. Itt az idő, hogy a nyelv ezen dűlőin visszaállítsuk a törvényhozói tisztbe a művelt magyar embert, különösen a szépírót és a költőt, a szónokot, a philosophiai értelemben vett embertan és a mult búvárait.

A szakszerűség és egyetemesség ellentétes irányai közül melyiknek van igaza? melyiknek nincs? e munka folyamán feltétlenül ki fog tűnni.

Én azt hiszem, minden dolgunknak *céljának* kell lenni. Ha a célt elérjük, akkor eredményesen dolgoztunk; ha nem érjük el, sőt minél többet dolgozunk, annál inkább távolodunk tőle: akkor hiábavaló a munkánk.

A szavak értelmezésének az a célja, hogy a szók helyesen magyaráztassanak. Aki bármi úton-módon, de helyesen tudja magyarázni a szókat, az *ért a szómagyarázathoz;* viszont, aki bármi úton-módon, de helytelenül magyarázza, az *nem ért a szómagyarázathoz.*

Ha már most a szakember pl. *surgyéről* azt állítja, hogy értelme annyi, mint *cigánygyerek;* viszont én, aki erkölcsileg és értelmileg egyaránt veszedelmesnek tartok minden kizárólagos szakszerűséget, bebizonyítom, hogy *surgyé* a. m. *szalmazsák,* és ha a példák egész rengetegét tudom felhozni hasonló egymást kizáró magyarázatokra: akkor kétségtelen, hogy azt az *eszközt* kell helyesebbnek tartanunk, amely által elérjük a célt, a dolgok megismerését.

Meghatározásaink oly természetűek, hogy provokálják a végleges döntést; mert ha igazak, el kell fogadni azokat még ellenlábasainknak is, kik állandóan nyelvünk anyagával foglalkozván, előbb-utóbb kénytelenek vallomást tenni arról, hogy pl. mi hát az a surgyé? Csakugyan cigánygyerek-e vagy szalmazsák? S ha ezentúl teszem szalmazsáknak magyarázzák: akkor álláspontunk igazolva van, míg az övéké helytelennek bizonyul. S annak fog bizonyulni! A Nyelvőr szaknyelvészei, amint a például felhozott surgyénál, úgy minden egyes szónál állandóan ki vannak téve minden képzelhető tévedésnek, „mert â valoságok nelkül az neuek egyebek mitsodák, hanem tsak azon puszta hangas hazugságok" (Göntz Miklós: *Az Romai Babylonnak Kőfalai,* 1619. 181. l.). Már pedig Nyelvőrék mindenkor *a szóból, hogy ne mondjam, a puszta hangból magyarázzák a tárgyat, melyet nem ismernek,* s mely iránt nem is érdeklődnek. Viszont az én megállapításaim megdönthetetlenül végérvényűek a miatt, mert én meg mindenkor *a tárgyból vagyis a tárgy megismerése alapján magyarázom a szót,* amint ezt már Aristoteles *(Elench.* I. 1.) megkívánta, s világ kezdetétől fogva a közönséges józanész követelte. Nálam tehát, hogy valamihez szóljak, elmaradhatlan *előföltétel* a fogalomig hatolás, amit ők *utólag* sem teljesítenek. Azért szakemberek.

Ekként a legintensivebb munkát a legextensivebb szempontok szerint irányítva, s azok alá rendelve, — más szóval a szakműveség

minden szerszámát, microscopiumát és bonckését felhasználva, de a tiszta ész szolgálatába utalva, irtam meg e tanulmányt, melynek bő kivonatát a Magyar Tudományos Akadémiában ***1898. nov. 7-én, decz. 5-én és 1899. febr. 6-án*** olvastam fel.

Ezek pedig megjegyezni való dátumok;

1) mert kétségtelen, hogy a Magyar Nyelvőr és ú. n. iránya, ha évhez és naphoz akarjuk kötni életét, *1898 nov. 7-ig,* az Akadémiában tartott első felolvasásomig volt in floribus, — azóta másban van;

2) mert a Nyelvőr *1898 nov. 7-ike* óta, időről-időre, jól kimért megszakításokkal, rendszeresen sajátítja ki élőszóval előadott fölfedezéseimet, s ebbeli műveleteiben csak akkor hagyott alább, mikor az Akadémia körében is szóvátették eljárását. — ‚Olyan az eredeti ember, mint az útszéli kút, melyből mindenki iszik, aki mellette elmegy, s aztán mindenki hátat fordít neki (jó, ha bele nem köp)'.

A Nyelvőr kiváló élelmességgel zsákmányolta ki a művem kiadása körül jelentkezett akadályokat s azok következményeit, melyeket szükségesnek látok néhány szóval megemliteni.

Osztályom, a II. (philosophiai és történelmi) osztály nagy készséget tanusitott művem érdekében, mit hálával és köszönettel kell említenem. A rendelkezésére álló legnagyobb összeget szavazta meg kiadására, s mivel ez nem lett volna elegendő, indokolt előterjesztést tett az I. (nyelvtudományi) osztálynak, hogy szintén járuljon a mű költségeihez. Az I. osztály azonban hozzájárulását oly feltételhez kötötte, mely épen alkalmas volt arra, hogy a munka kiadását lehetetlenné tegye.

Tisztán látva a helyzetet, nem erőszakoltam a dolgot, hanem ezt a kéziratomat is szó nélkül a többi közé tettem, a láda fenekére. Requiescat.

1901 február havában idején valónak láttam, hogy az Akadémiában, vagyis azon gyülekezet előtt, mely hallotta felolvasásomat, ennek logikai következményeit levonjam. A költségvetés tárgyalásakor, két ülésen, több óra hosszant tartó indokolás és vita kiséretében, indítványt tettem, melyben fölhívtam az Akadémiát, hogy a *Nyelvőrt, mint kulturális haladásunk akadályát, szüntesse meg.*

Az a két ülés igen emlékezetes, mindamellett semmi nyoma az Akadémia tényei és iratai közt. Mert az Akadémia államilag subventionált intézet ugyan, de azért saját ügyrendje alapján, zárt ajtók

mögött tárgyalja költségvetését. S ami ezeken a gyűléseken végbemegy, arról a belső emberek kivételével nem értesülhet senki sem.

A Nyelvőr szerkesztője a nyilvánosságra alapított korunkban fennálló ezen kivételes rendszabályokat is kiaknázta. Az előzményekről egy hangot sem tudó nagy közönség előtt, a Nyelvőr *1901 márciusi* füzetében a következő szerkesztői üzenetet tette közzé:

„*K. A.* Ne féltse a Nyelvőrt Ballagi Aladár tehetetlen dühétől! — A Nyt. Sz. bírálata, mely taval a kiadandó munkák közzé föl volt véve, eltünt az Akademia költségvetéséből. Talán a hivatalos bírálat kiadhatatlannak találta; az is lehet, hogy a szerző csak zajt akar ütni *(calumniare audacter!)*, de vakmerő támadásának megokolását nem meri a nyilvánosság bírálata alá bocsátani“.

— Nem állván érdekemben évek óta végzett munkám eredményét léha személyi perpatvarba fullasztani — a ***calumnia*** szörnyű vádjára nem itt adom meg a feleletet, hanem ezen ***egész munkám*** által.

Annyit azonban — bár kétségkivül tisztában van vele minden tisztességes ember — a fennforgó viszonyok közt szükségesnek tartok kijelenteni, hogy a velem szemben, az Akadémia tulajdonát képező folyóiratban *minden bizonyítás nélkül* hangoztatott „calumniare audacter“ vádja, felment engem minden tekintet alól; úgy hogy ezután bárminő modorban szólok a Nyelvőr szerkesztőjéről, *modor címén* más nem emelhet ellenem vádat, csak aki hülye vagy rosszhiszemű pártember.

— Osztályom nem hagyta annyiban a dolgot, s a folyó évben felszólított, hogy az e célra (tudtomon kivül) meggyűjtött összegen kezdjem meg a mű kiadását. Készséggel vállalkoztam rá, főleg azért, mert az e munka révén támadó benyomások kétségkivül nagy hatással lesznek arra, hogy a tudományok hierarchiájában *a philosophia és a történelem*, jogaiba visszaállittassék, hogy ezentúl tudományos téren azt a szerepet vigye, amit már jó ideje nem visz.

A porlepte kézirat sajtó alá rendezése félesztendőmbe került. Kényelmesen dolgoztam, mert *otium* nélkül nincs igazi munka. A gyorsaság journalista-erény: tudományos munkára kész veszedelem. Az időkimélés — határidőüzletek s terminusra dolgozó vállalkozók szempontja; engem az ósdi *otium* és a *nonum prematur in annum* (vagy még annál is több) irányitott e művemnek úgy megirásánál, mint sajtó alá rendezésénél. És mint minden munkámban. A füstös

gyárvárosok körében kifejlett merkantil észjárás az időt pénznek minősítette; nekem az idő — az igazság termőföldje.

Az *időt* általánosságban véve, határtalanul pazar módon bántam vele, mikor az igazság kiderítésében fáradoztam. De annál inkább számbavettem az *időpontot* a Nyt. Sz. anyagával szemben. Tanulmányomat úgy írtam, hogy *merőben csak azon forrásokat használtam, a melyek a Nyt. Sz. megjelenéséig láttak napvilágot.* Azóta megjelent vagy fölfedezett forrásokat épúgy nem használtam fel, mint ahogy a Nyt. Sz. nem használhatta fel.

Ha pedig ugyanazon kútfőket és csakis azon kútfőket használtam, melyek a Nyt. Sz.-nak is, megjelenéséig, vagyis 1890-ig, illetőleg 1893-ig rendelkezésére állottak; akkor eleget tettem azon kritikai aranyszabálynak,* mely szerint minden emberi alkotást az illető kor tükrében kell tekinteni. Ily módon a tárgy érdemére nézve tökéletesen mindegy, ma adom-e ki bírálatomat, húsz esztendő mulva-e vagy bármikor. Fődolog az, hogy *én a Nyt. Sz.-t tényleg beleállítottam abba a korba, amikor írták,* s úgy tárgyalom, amint a megjelenéséig már feltárt források segélyével meg lehetett volna alkotni.

Akadémiai felolvasásaim után, a nyilvánosság közegei, közös forrásra visszavezethető azon jelszót kapták fel, hogy megsértettem a Szarvas Gábor iránti kegyeletet.

Ez a beszéd kétségtelen bizonysága annak, hogy e tudományos küzdelemben, ellenfeleim kezében a tudomány minden fegyvere fölmondta a szolgálatot. Azért kevernek szánt-szándékkal *érzelmi* okokat a vitába; de ugyanakkor nem vetnek számot azzal, hogy én kinek a fia vagyok? Ha már kegyeletet emlegetnek, annyit csak tudhatnának, hogy a fiú első sorban atyja iránt tartozik kegyelettel, nem pedig atyja minősített** ellenfele iránt, kivel szemben kegyeletet vagyis gyöngédséget emlegetni a képtelenség netovábbja azért is, mert Szarvas Gábor egész élete a nemes magyar nemzet igazi grand siècle-je, a Széchenyiek korának minden tekintélye elleni duhaj támadásokban folyt le.

Azt pedig, hogy a magyar nemzeti közösség bármely tagja, mennyi kegyelettel tartozik egy Szarvas Gábor iránt, — e munkám tárja fel úgy, amint még semmi egyéb mű. Oly munkát végeztem

* Il faut juger les écrits d'après leur date. Sismondi.

** Nyelvőr, passim; Értekezések a nyelv- és szépt. köréből. XI. 30.

e tekintetben, aminőt rajtam kívül senki más, s ezzel indokolva van souverain meggyőződésem, és hogy ezt nem rendelem alá a journálok és szakemberek beszédének, kik a Szarvas Gáborok e művét a magyar nyelv bibliájának hirdették.

Szarvas Gábort én még életében, akkor, amidőn ereje teljességében volt, valóban lesujtó tényekkel támadtam meg. Nem volt szava rá, — agyonhallgatással válaszolt oly művemre, melyről tudomásának kellett lennie, mert ő dolgozta fel a Nyelvtörténeti Szótár számára. Most azon érzelmi tekintetből, hogy nincs többé az élők sorában, — természetesen nem fogom megváltoztatni azt a régi meggyőződésemet, melyet vele szemben, akkor, amikor virágjában volt, nyiltan hirdettem.

A hang, mely e művön átvonul, minden ízében tárgyilagos. Mert kritikában az a valódi tárgyilagosság, mely valamely irói műnek értékét vagy értéktelenségét *egészében* megállapitván, ahhoz mért nagyrabecsüléssel, vagy kicsinyléssel szól róla.

Az angol essay-irodalomban megrögzött sablon, minden irodalmi terméket egyformán kivasalt stylusban méltatni; mi azon képmutatásra vall, melylyel az angolszász-fajt, kivált újabban, igen sürüen vádolják. Mindamellett James Ward a cambridgei egyetemen a metaphysika és a logika tanára, Spencer Herbert és a materialismus elleni, csak a minap közzétett nagyjelentőségű támadásában, úgy beszél az agg evolutionistáról, mint megvetendő istentagadóról, nem kimélve a legsértőbb jelzőket aggastyán kollegájával szemben.

Nagy Széchenyink modor dolgában is büszkén vallotta magát az angolság tanitványának. Mindamellett épen legnagyobb művében, a legnagyobban, amit általában magyar elme termelt, elejétől végig lerchenfeldi dialectusban, a wiedeni piac nyelvén szól az Excellenzről s Rückblickjéről, *mert* igy kivánta a tárgyilagosság. Széchenyit, mint igazi előkelőt, mindig kellő korlátok közt tartotta az *inter pares* fennálló tisztelet. De mikor látta, hogy a minister és ő közötte az egyenlőség csak *külső*, csak rangbeli; mikor látta, hogy az Excellenz füllentett s a „legitimus" és a „jure armorum" közt, jogtudós létére, minő tojástáncot jár: félrevetett minden tekintetet.

Igy vagyok én Szarvassal és Simonyival és a Nyelvőr harminc éves magatartásával szemben. Úgy állnak előttem, mint *a lelkiismeretről* való egész felfogásomnak, a *tudományról* alkotott egész meggyőződésemnek feltétlen tagadásai. Úgy állunk egymással szemben,

hogy a demagog egyenlőségről, vagy inkább egyenlősítésről köztünk és a mi dolgunkban szó sem lehet.

Tisztában vagyok azzal, hogy nem vagyunk egyenlőek, egész lényünk kizárja a coordinálást. Ha megszólalok, nem tehetem másként, mint a különbség kiemelésével, valamint a megférhetőség kérdésének a morál és a tudomány egész vonalán való szóbahozatalával. A kiegyeztethetetlen ellentét, hacsak erkölcsi és tudományos lethargia nem gátolja — mitől Isten óvjon — az egyik félt mindkét szempontból incompatibilisnek fogja kijelenteni.

2.

Ha a hír szavára hallgatunk, a Nyelvtörténeti Szótár, a magyar akadémikusok ezen legnagyobb vállalkozása az újabb időben, egyszersmind a „magyar geniusz“ legremekebb terméke. Így tünteti föl egész hirlapirodalmunk, melyre úgy látszik nagyon sokat adott a Nyt. Sz. szerkesztősége, mert a füzetekben megjelent mű boritékaira lenyomatta a máról holnapra készitett journalista kritikákat. Hirlapjaink t. i. ma délután megkapván egy-egy ezerekre menő adattal megrakott füzetét a Szótárnak, holnap már kész véleménynyel álltak elő, ilyen formán:

„A nyelvtörténeti szótár gazdag bányát tár fel, melynek a kincsét a nemzet minden tagja hivatva van megemelni, hogy nemzeti lelkületének vágyakozásait is kielégitse (Nemzet); az első füzetben már oly munkára ismerünk, mely nyelvtudományi irodalmunknak maradandó becset tart fenn magának (Egyetértés); a legnagyobb gonddal állitja össze régi szókincsünket, a magyar nyelvtudománynak valóban diszére fog szolgálni (P. N.); e nagy munka kiadatásával az Akadémia egy nagy kötelességet ró le, helyre akarja állitani a magyar nyelvtudomány megrendített hitelét. Oly művet nyert vele irodalmunk, melyre büszkék lehetünk. Irodalmunk valódi *bibliáját* adja ki Akadémiánk (Budapesti Hirlap); a szerkesztők bevezető soraikban sok példával nyújtanak némi fogalmat arról, milyen lelkiismeretes nagy munkát kelle végezniök (Fővárosi Lapok); e füzet megjelenése nemzeti nyelvünk ismeretének történetében új korszakot jelöl (Orsz. középisk. tanáregyesületi Közlöny); . . . nemzeti vállalat! . . . közkincs! . . . tudjuk, érezzük . . . nem tudjuk minő úton-módon szerez-

hetnők meg . . . pályatársaink leleményessége, nemkülönben nagy áldozatkészsége . . . talál módozatot . . . Akadémia, . . . biztosíték . . . támogatás . . . Ismételten is *magyar* lelkesültséggel ajánljuk e nagybecsű *ügyet* a pályatársak *hazafias* pártfogásába (Felső nép- és polgáriskolai Közl.)" ; stb.

A hazafias dicsőség ezen mámorába a szótár hat első füzetének megjelenése után egy ürömcsepp esett. *Békesi Concilia Emil* „nem tudván már tovább tűrni a sok alaptalan dicsériádát", *az utolsó betűig igaz*, helyes, megcáfolhatatlan adatokkal bizonyította, hogy a Nyt. Sz. megbízhatatlan anyagára nézve és alakilag, készítőinek tudatlansága és az ebből eredő komikus hibák miatt egyaránt. Az egész Nyt. Sz. — úgymond — nem egyéb, mint „*nagy ignorantia a régi nyelv körül*" (*Kalauz*. Katholikus paedagogiai folyóirat, III. 197—210).

Ez rosszkor jött. Az első igaz szó az egész magyar irodalomban a Meduza-fő hatását gyakorolta az érdekeltekre. Igaz ugyan, hogy félreeső vidéki városban, csekély elterjedésű folyóiratkában jelent meg; de *igazat* mond, s principiis obsta!

Nagy érdekek voltak kockán, melyeket nem részletezek. Csak a tényeket registrálom. Szarvas Gábor, két évvel a Békesi cikke megjelenése után, elővette rég kipróbált fegyvereit. Békesi tárgyi adatokat sorakoztatott, Szarvas Gábor személyi szidalmakat. „Hajdú beszél harangöntésről. A mi emberünk — úgymond — úgy gondolkodik erről a szótárról, mint a nagyvárosi gyermek a kalácsról: az ember a pékhez küldi, az megsüti s megvan, kész, csak bele kell harapni; arról, hogy a szántástól kezdve még sok egyéb szükséges hozzá, hogy a pékhez kerüljön, még csak fogalma sincsen." „Forrton forró epéje" miatt „hangosan kisír lelkéből a jóakaratlanság", lévén ő a „görbe igazság" lovagja, aki „nem igaz garatos" (*Nyelvőr*, XX. 308—320).

A módszer világos. Mivel a Nyelvtörténeti Szótárról van szó, tehát Szarvas megírja Békesi Concilia Emil élet- és jellemrajzát. Mert abban a világban, mely őt fölemelte, így kellett írni. S morális tekintetben, amint látni fogjuk, ez még semmiség ahhoz képest, amiket Szarvas a *tárgyra* nézve mond. Most csak azt veszem szemügyre, miért válaszolt Szarvas, a merőben gyakorlati ember, ki mindenben mindig gyorsan járt el, csak *két* évvel Békesi cikke megjelenése után.

Szarvas, miután konstatálta, hogy ellenfele „nem igaz garatos" — e kijelentést tette:

„Kissé hosszabban s részletesebben foglalkoztunk vele, mint ahogy megérdemelte; de ezt részint azért tettük, mert a gonosz hír szélszárnyon repül s bár csupán egy kis zugban támadott, könnyen nagy vidék szerte terjedhet; részint pedig s különösen azért, hogy kifogásait alapul véve, a netán még jövőben készülő bírálat számára nehány hasznavehető ujjmutatással szolgáljunk."

Ez mindent megmagyaráz. A kis zug = Nagy-Szombat, hol Békesi cikke megjelent; a jövőben készülő bírálat = az a gonosz hír, melyet többé nem kis zugban, hanem magában az Akadémiában kezdenek rebesgetni, s amelyet talán ugyanott el lehetne fojtani . . .

Azonban a második ürömcseppet is le kellett nyelni.

Szily Kálmán, az Akadémia újonnan választott főtitkára — Nagyszigethi Kálmán álnév alatt — a Budapesti Szemlében (LXXII. 110—126) vette bonckés alá a Szótárat.

Kimutatta, hogy „bosszantó rendetlenség, — szanaszétszórás, — nagy hiányok, — egyenesen félrevezető hibák és gondatlanságok" s t. eff. jellemzik e művet. Kimutatta, hogy a magyar nyomtatványoknak „legalább is öthatod részét nem dolgozták föl" a Nyt. Sz. számára, s amit állítólag földolgoztak, azt is véghetetlen gondatlansággal értelmezték.

„Én csak egy munkát hasonlítottam össze — úgymond — tüzetesebben a Nyelvtörténeti Szótárral, t. i. Molnár Albert szótárának harmadik, vagyis 1621. évi kiadását . . . Az eredmény, megvallom őszintén, magamat is megdöbbentett. Nem kevesebb mint 5000, azaz ötezer olyan szót kifelejtettek belőle, a melyeket az Utasítás értelmében idézniök kellett volna. Ezek közül több mint 3000 végkép kimaradt, a többi 2000 pedig vagy későbbi korból van csak idézve, vagy nincs elég szabatosan értelmezve."

E bírálat valóban megsemmisítő. Mert a mű czélja épen az volt, hogy a forrásokat feldolgozza. S ha e forrásokat csak tél-túl, nagyjából dolgozta fel, s amit fölvett belőlük, azt is véghetetlen gondatlansággal magyarázta: akkor ez a szótár megbizhatatlan, s mint ilyen, értéktelen.

Ámde Szarvas Gábor nem hagyta annyiban a dolgot, s egy ellenbirálatban letagadta mind azt a tévedést, botlást, gondatlanságot, amit Szily Kálmán pontos lapszámidézéssel szemére vetett. Megtehette, mert íme Szily Kálmán, viszonválaszában, fenti idézete kivételével, saját állításait, idézeteit tényleg cserben hagyta, s men-

tegette magát, hogy ő nem gyűlölködik, hiszen neki „igen jó embere“ Szarvas Gábor, akivel egészen megegyezik abban, hogy „ne gyűlölködjünk, hanem szeressük egymást és támogassuk előmeneteleinket“ (Budapesti Szemle, LXXII. 433. l.).

A kibékülés kevés idő mulva megpecsételtetett azzal, hogy a M. T. Akadémia babérral (és mellékleteivel) koszorúzta meg a Nyelvtörténeti Szótárt. A közönség szócsövei kitörő helyesléssel kisérték a dicsőség jelvényeinek (és mellékleteinek) átadását. Azóta is (felolvasásomig!), időről-időre, csakis magasztaló nyilatkozatokat olvashattunk a Nyt. Sz. köztudomású remek voltáról.

Így a Magyar Nyelvőr 1897. decemberi füzetében le van nyomatva Dóczi Lajos nagyfontosságú kijelentése, mely szerint „A Nyt. Sz. megbecsülhetetlen értékű mű, valóságos kiegyezési és koronázási újjáalkotás az Akadémiai (t. i. Czuczor-Fogarasi-féle) szótárhoz képest, melyet nyelvészetünk mohácsi veszedelmének lehet nevezni“.

Legújabban pedig, közvetlenül mielőtt jelen akadémiai felolvasásomat megtartottam volna, maga az egyik szerkesztő, Simonyi Zsigmond igy nyilatkozott a M. Tud. Akadémiában, ezen felerészben maga munkájáról: „*Mindenki elismeri*, hogy e szótár nyelvészeti kutatásainknak legszükségesebb támasza, mely nélkül egy lépést is alig lehetne tenni *a botlás kockázata nélkül.** És *egészen bizonyos*, hogy *a megalkotandó új nagy szótár* csak azáltal lesz *megbízhatóvá*, hogy a Nyt. Sz.-ban megadtuk neki *a kellő történeti és tudományos* alapot“.

Mivel Simonyi az Akadémia által, államsegélylyel megalkotandó új Nagy Szótárral köti össze a Nyt. Szótárt, melyben a „kellő *történeti és tudományos alap*“ már le van fektetve; és mivel az új Nagy Szótár ismét a Nyelvőr körére, mint már egyszer kipróbált s „remekül“ bevált munkaerők kezébe került: nem halogathatom tovább — tisztelt Akadémia! — azon rég bejelentett szándékom megvalósítását, hogy ismertetem a Nyt. Szótárt úgy, amint Isten tudnom adta. Mert így kívánja a közérdek, melynek nevében az Akadémia a Nyt. Szótárra tengernyi summát áldozott, s most körül-

* Zolnai Gyula már előbb kijelentette (*Nyr.* XXI. 209), hogy a Nyelvtörténeti Szótár a magyar nyelvészet terén „*biztos kalauzúl, tévedés ellen óvásúl*“ fog szolgálni, melynek adatai az orthologia és neologia eldöntetlen kérdéseiben megadják a „*vitazáró* feleletet“.

belül még nagyobb áldozat meghozatala előestéjén áll nemcsak az Akadémia, hanem Magyarország, mint amelynek *közkincstára* szintén hathatósan gyámolítja az új Nagy Szótárt.

3.

A Nyelvtörténeti Szótárral *egész letűnt nemzedékek* hő vágyakozása valósult meg. Amit azért kell kiemelnünk, mert csak a minap tette egyik hírneves irodalomtörténészünk, panegyrise hevében, szembe nézve az épülettel, melynek felirata „Magyar Tudományos Akadémia“ — azt a meglepő kijelentést, hogy hazai nyelvünk iránt az általános érdeklődést a Magyar Nyelvőr idézte elő.

Hiszek az Istenben, tehát nem hiszek a deus ex machinákban, akár Nyelvőr, akár más az alkalmi nevük. Én így látom a dolgot:

Hegel óta minden tudomány történelmivé lett, a fejlődéstan révén, mely a létezőt mint *lett*-et fogja fel. Nálunk Révai, gyakorlatban, valamivel megelőzi Hegelt, a történelmi nyelvkutatás megkezdésével. Körülbelül ugyanazon időtájban, a hovatovább egyetemessé váló individualizmus, a nemzeti egyediségeket ébreszti öntudatra. S mivel „nyelvében él a nemzet“, nyelvének fenntartása, kimüvelése, a változott viszonyokhoz alkalmazása, életcélja a legjobbaknak, s általuk magának a nemzetnek.

E szellemnek csak exponense Széchenyi, ki azért „a legnagyobb magyar“, mert *kiinduló pontját* (principiumát), melyet végigvitt a a *cél* kitüzéséig, épen *magyarságában* foglalhatták össze. Széchenyi szellemének ezen legjellegzetesebb bélyege természetesen rajta van minden művén. Így nagy alapitványa, a Magyar Tudományos Akadémia „rendszabásaiban“ mindjárt az első pont így szól:

„1. A magyar tudós társaság a tudományok és nyelvművészségek minden nemeiben *a nemzeti nyelv kimíveltetésén igyekszik egyedül.*“

Hegel és Széchenyi, — ha e kettőt megértjük, kezünkben van a kulcsa egész újabb fejlődésünknek. A magyar nemzet történelmi tény; jelene multjában gyökerezik, mely igazolta, mert hiszen fennmaradt. További feladata: igazolni a nemzeti különállást, a nemzetben rejlő minden ***nemes*** hajlam kifejtésével, mert ez biztositja a jövőt.

A fejlesztés e nagy művében a *nyelv* nemhogy kivételt nem tehetett, hanem mivel legelső megkülönböztető jelvénye a nemzetnek: szükségkép vezérszerepre volt hivatva, művelése pedig természetszerűleg, főként történelmi lehetett.

S megindult a nemzedékek rég előkészített munkája a nyelv jegyében Széchenyi és Akadémiája és nemzete által a „Huszonöt Év“ kezdetén, nem pedig a Nyelvőrrel, mely korlátoltságával és elvtelenségével, anyagiságával és szertelenségeivel, mindelejétől fogva az átvett iránynak öntudatlan megsemmisítője volt. Azt jelentette, hogy tünőfélben a lélek, mely elevenít: im a nemzeti szellem terebélyes fájába beleesett a betűző szu.

A nyelv emlékeinek lajstromozása és kiadása, már a Széchenyiek korában főfeladata tudósainknak, kik eredményes munkásságukat csakis az egész nemzet hozzájárulásával végezhették. Sőt nemcsak az Akadémia, de azon kivül levő tudósaink is, ép úgy foglalkoznak a nyelv emlékei felkutatásával. Egy nyelvtörténeti szótár első tervrajzát is még az Akadémia megalapítása előtt tette közzé Kovachich Márton György és Kovachich József Miklós;* a másodikat meg, épen egy nem-akademikus elsőrendű tudósunk, Horvát István írta.

Horvát István, a *Tudományos Gyűjtemény* 1833-iki évfolyamában közölte egy Magyar Nyelvtörténeti Szótárnak olyatén programmját, melyet úgy kiválósága, mint teljes feledékenységbe merülése miatt, jónak látok lenyomatni:

„A ki e dicső feladatra vállalkozik, annak — úgymond — Esmérni kellene:

1) A' legrégiebb magyar országi Oklevelekben számosan találtató magyar Szovakat.

2) Esmérni kellene továbbá igen hiven és pontosan azon magyar Nyelvet, melly a' régi magyar Kéziratokban előfordul. Megkivántatnék tehát

3) Összeszedje mind azon szovakat, mellyek a' régi magyar Könyvekben föltaláltatnak. Nem különben

4) Összeszedje a' szovaknak származékaikat és szerkezetéseiket az egész kitételekben. Továbbá

5) Előállitsa az egyes szovaknak történeteik által a' magyar

* Planum egy tökélletes Magyar Bibliografia és Szókönyv iránt. Pest, 1814.

Nyelvnek egész belső Történeteit, mellyek nélkül a' Szónyomozó puszta haszontalan véleményekre vetemedik. Végre

6. A' Nyelv történeteiből kell kifejteni a' Nyelv Természetének Alkotmányát, és az ebből következő nyelvbéli Rendszabásokat."

Ebből ugyan semmi sem lett; de miután a nagy viharokban megtépett nemzet ismét maga ura kezdett lenni, megint elővette a Nyelvtörténeti Szótár tervét. A M. Tud. Akadémia, hosszas tanácskozások után, 1865-ben részletes utasítással ellátva, megbízta *Mátyás Flóriánt* a mű elkészítésével.

A kitűzött cél végrehajtására rátermettebb emberünk nem volt abban az időben. Mátyás Flórián, mint alapos nyelvész és történész s az egészen a szeretete tárgyának élő önzetlen tudós mintaképe, mohó szenvedélylyel látott munkájához. 1868-tól 1871-ig három füzetet adott, melyek ép úgy, mint nyelvtörténeti tanulmányai, az igazi hivatottság nagybecsü monumentumai.

Mindamellett a mű kiadása körül, személyi okokból, nehézségek kezdenek mutatkozni. Immár az a kérdés, ki védi meg a tárgyába temetkező tudóst?

‚Most vigyázz magyarom, mit csinálsz? Előtted a drága gyöngy, minőt egy-egy nemzedékre jó ha egyet szül az idők méhe. Rajtad áll, boglárba foglalod-e, hogy legyen a *te* ékességed, ami önmagában merő ékesség, vagy pedig — azt teszed vele, amit nagyramenő nemzetek a szeméttel szoktak cselekedni?'

Mátyás Flórián nagy művének már a harmadik füzetén, mely a *B* betű végéig tárgyalja nyelvünk emlékeit, a műnek eredeti címe (Magyar Nyelvtörténeti Szótár) „Magyar Nyelvtörténeti Szótár-*Kisérlet*"-re változott. Mert e kötettel Mátyás Flórián abbahagyta a munkát, a következő tanulságos indokolás kiséretében:

„A Kegyes Olvasóhoz! E szótár kiadásának vége szakadván, címéhez *kisérlet* szó járult. Anyaga *zs* betűig gyűjtve van . . . Jövedelem nincsen. A II. füzetből elkelt 50 példány ára a nyomdai költség felét sem födözi. Igaz, hogy e vállalatot Tudományos Akadémiánk évi 500 — két év alatt 1000 forinttal segítette, mit köszönettel említek . . . Téged pedig kegyes olvasó! sajnálattal értesítlek, hogy sok évi fáradságom, s nem kis költségem, nagyobb közönség részvétlensége következtében,* füstbe ment. A kezdetben *ezer* példányban nyomott mű

* 22 előfizetője volt! Ld. Mátyás Fl. nyelvtudományi hattyúdalát *Nyelvtud. Közl.* III. 360.

fűzött és boritékozott maradványát, csak font számra lehet szatócsnak, vagy fűszeresnek eladnom.

Szatócs számára nyomatni és köttetni nem gazdaság; jobb ha magát a kéziratot juttatom rendeltetési helyére. Mely esetben e szöveggyűjtemény kiadatlan része, mint hasznavehetetlen firka megsemmisül. Élj boldogul! — Pécsett, *1871-i* Ápril hóban.“

Ugyanakkor, midőn e hajótörés végbement, az Akadémiában egy új ember tünt fel, ki félév mulva megindítá a Nyelvőrt s már a következő évfolyamban, 1873 júl. havában „Ügytársainkhoz“, lapja végén tizenötödmagával e felszólitást intézte:

„A magyar nyelvtudomány halasztást nem szenvedő teendői közt egyike a legsürgetősbeknek a Nyelvtörténeti Szótár egybeállitása . . . *Egyesülnünk* kell tehát, egyesülnünk mindazoknak, kik egy ügynek szolgálunk, akik a magyar nyelv előbbvitelén fáradozunk, . . . hogy a célt, melyet nyelvünk iránti kötelességünk szabott elénk, annál biztosabban s gyorsabban elérhessük“.

Nagyon szép; ez az ember tud beszélni a kor nyelvén. Egyesülni kell, mert a forradalom óta világszerte a cluboknak áll a világ, s föl kell venni a társak közé mindenkit, — ***kivévén*** azon egyetlen kitünőséget, ki ugyanezt a munkát *épen most* végezte el, s *épen most* akadt meg kiadásában. A 16 hivatott férfiú közt nincs ott a Mátyás Flórián neve, nem is egyesült se a 16-tal, se a későbbi 46-tal soha . . .

Amin azonban sem akkor, sem azóta, nem ütközött meg senki. *Sőt mindenki* természetesnek találta; ép úgy, mint szükségesnek találta azt a munkát, amiből egy évvel azelőtt nem vett meg az egész ország 25 példányt.

Mert oly kor kezdődött abban az időben, mely nem tűrt semmit, ami valóban nagy, az önzetlenség, a szenvedély, az önfeledtség, a tehetség által. Minden a kiegyenlítődés felé haladt, hogy legyünk rère et cochon valamennyien, mintha emberi állatok lennénk, kik közt érdem és érdemetlenség, önzés és önzetlenség, tudás és tudatlanság, s más efféle címen, nem szabad különbséget tenni.

Az Akadémia azonnal magáévá tette a tervet, s még ugyanazon évben határozatba ment a Nyelvtörténeti Szótár kiadása s teljes anyagi biztositása. Egyidejűleg megindult az anyaggyűjtés is, mely nem kevesebb, mint tizenhat esztendeig, 1873-tól 1888-ig tartott.

Azalatt sok mindenféle személycsere, programmváltoztatás stb. következett be, míg végre a Szarvas Gábor és Simonyi Zsigmond-szerkesztette Magyar Nyelvtörténeti Szótár három vaskos kötetének megjelenése azon örömünnepben részesíté a magyar közönséget, melyről föntebb szólottunk.

4.

A mű elején közzétett Források jegyzéke szerint, nem kevesebb mint 46 gyűjtő hordta össze az anyagot. Csaknem kivétel nélkül kezdő fiatalemberek, szegény, szegényebb és legszegényebb bölcsészethallgatók, kiket a tudomány philosophiai alapjainak tanulmányától, vagyis életcéljuktól vont el e szótár körül teljesített pénzszerző munkásságuk. Élükön Könnye Nándor nevű fiatal ember állott, vállán tartva a Nyelvtörténeti Szótár ügyét, mint Atlas az eget. Könnye Nándor egymaga ***341*** művet dolgozott fel, míg a többi gyűjtő, a szerkesztőkkel együtt, csak ***241***-et. E briaraeusi karokkal dolgozó férfiút azóta volt alkalmam bemutatni, mint Ballagi Mór Zsebszótárának plagiátorát (ld. *Irodalomtörténeti Közlemények,* I. 128—131. l.), mit tisztán csak azért említek, mert eleve tájékoztatja az olvasót, miként dolgozta és miként dolgozhatta fel a Nyelvtörténeti Szótár anyagának reábízott kétharmad részét. Annyit azonban előre is jelzek, amit majd munkám folyamán tömérdek adattal bizonyítok, hogy Könnye Nándor a legtöbb munkatársnál, de főleg a szerkesztőknél hasonlíthatatlanul pontosabb és lelkiismeretesebb munkát végzett.

Hát a szerkesztők mit csináltak? Nekik is akadt azért elég dolguk. Első sorban az anyagi administratio, ami oly verejtékes munka lehetett, hogy jóformán minden idejöket fölemésztette. 16 év alatt Szarvas Gábor a Nyt. Sz. számára részint maga, részint *társaságban* mindössze 17 munkát, Simonyi Zsigmond részint maga, részint társaságban, a forrásjegyzék szerint 30-at, tényleg (!) 27-et dolgozott fel.* Ezzel pedig nem igen erőltethették meg magukat. A ki ért a dologhoz, igen jól tudja, hogy ez nem 16 évi, hanem két-háromheti pipaszó melletti munkának felel meg; sőt még annyi-

* Csupa apróságot. Valamennyi együtt véve terjedelem tekintetében nem ér fel Bornemisza Predicatiói *egyetlen* kötetével.

nak sem, ha úgy dolgozzuk föl forrásainkat, mint ahogy például Simonyi a codexeket, vagy magát a Nyelvőrt.

A szerkesztők munkásságának többi része azonban már nagyobb fáradsággal járt. Amit a szótárak nem magyaráztak meg vagy rosszul adtak vissza, azt ők magyarázták vagy helyesbitették. A betűkön testvériesen megosztoztak, felit Szarvas, felit Simonyi magyarázta, minden egyes magyarázathoz odatéve jelüket: [ ]. Ami tehát ily zárjelek [ ] közt van, mind azért a szerkesztők mint írók is felelősek, *mert kétségkívül tulajdon munkájuk, s tudományuk meg lelkiismeretük fokmérője.*

Végül, amit tán először kellett volna említenem, szintén a szerkesztők műve a Bevezetés, melyről sokat kell még majd beszélnünk.

A két szerkesztő által aláirt Bevezetés olyan, hogy ennek alapján az egész munkát *a limine* vissza kellett volna utasitani. Mert a Bevezetés, egészében, nem egyéb, mint elháritása minden felelősségnek. Más szóval, merev tagadása a lelkiismereti kötelezettségnek, melylyel minden író, kezéből kibocsátott munkájáért tartozik önmaga és a közönség irányában.

„A szerkesztők — így szól a Bevezetés (V. l.) — még arra nézve sem vállalhatnak kezességet, hogy a *földolgozott* műveknek minden fontosabb adata helyet talált a szótárban."

Hogyan? *„földolgozott"* — mikor maguk mondják, hogy *nincs földolgozva!* Csodálatraméltó logika, a „lucus a non lucendo"-nak philosophiai kézikönyvbe való felülmulhatatlan példája.

Majd egész sorozat oly szót említenek, melyeket csak véletlenül leltek meg az utolsó percben, bár a földolgozott (!) forrásokban benne van. Így pl. a *viszett* szót, mely közkézen forgó kútfőkben, még az ő tudomásuk szerint is, csak épen *tizenkétszer* fordul elő, véletlenül födözték fel, mert — saját kijelentésük szerint (Bevezetés, VI. l.) — „nem volt az adatok sorában föllelhető". ‚Tetézi a kiirók gondatlanságát, hogy ez a *viszett* hét codexben, köztük a *„Debreczeniben"* is előfordul' — csak azt felejtik el, hogy a Debreczeni codex kiirója, gyűjtője, feldolgozója és szerkesztője véletlenül senki más, mint *maga Szarvas Gábor!*

További mulasztásaik felsorolása után, ismét mosakodnak a szerkesztők: „Ha már ily fontos és szembeszökő adatokon is minden fölakadás nélkül keresztül siklott a *kiíró* szeme, elképzelhető, mily nagyra rughat azoknak a száma, a melyek mindennapiak."

Hát abból áll a szerkesztés, hogy nem nézünk utána a „kiiró"-nak (ha már van „kiiró"!)? Hát az irói munkáért, mely nevünk alatt megjelenik, melynek anyagi és erkölcsi hasznát busásan élvezzük, nem az *író*, hanem a *kiíró* a felelős? Az államférfi tetteiért az *irnok* a felelős, aki lemásolja a szavakba foglalt tettet?

Ez az egész mentegetődzés nem egyéb, mint az erkölcsi világrend felrobbantása; mert ha a felelősséget tetteinkért gépies, alárendelt közegeinkre hárítjuk, ellenben ugyanazon tetteinkért csak a babért (és mellékleteit) fogadjuk el: hova tűnnek a józan ész és a morál mindenkor egybefüggő legelemibb törvényei?

Majd ismét maguk a szerkesztők esnek neki gyűjtőiknek, igy szólván: „Hogy mennyire kevés pontossággal volt egy s más részről végezve a gyűjtés, élénk szinben tünteti fel az a tény, hogy például Lippay Pozsonyi kertjének csak egyetlen lapjáról ilyféle szók maradtak ki: „*bonaburuttya*, bószniai, posoni, perlinger, *telelő* s tótpiros-alma". Ezt azonban megint csak félig-meddig kell elhinnünk, mert *telelő alma* Molnár Albert után, s épen a legelőbb emlitett *bonaburuttya*, épen Lippay Pozsonyi kertjéből, benne van a szótárban, csakhogy *a szók még csak ABC-rendbe sem lévén szedve*, még maguk a szerkesztők sem tudták megtalálni! A „Bon" kezdetű szók *betűrendje* ugyanis, ilyen ékes sorozatot mutat: Bon*t*, Bon*c*, Boncs, Boncsok, Bonfordi, Bon*g*, Bon*a*buruttya, Bon*g*or, Bon*t*a.

Az „alma" feldolgozásán maguk a szerkesztők is megbotránkoztak, mert véletlenül, szokásuk ellenére, kezökbe vették az eredeti forrásművet is, s csúfos mulasztásokat konstatáltak — az „alma" feldolgozása körül. Ezzel be is érték. A világért sem lapoztak volna tovább abban a realisticus műben, mely csak úgy ontja a műszót, a ritka szót, a sehol másutt elő nem forduló szót.

Miután már az „a" betűnél észrevették, hogy ez a becses munka voltaképen nincsen feldolgozva, tartozó kötelességük lett volna menten hozzálátni s az utolsó betűig felhasználni. Azonban — kötelesség!?: nevetséges szólam; testetlen árny; útálatos, mogorva bakacsin, oly világ szemében, melynek haladása, előhaladás az eltörpülés felé.

Ha a szerkesztők nem állnak meg Lippay Gyümölcsös Kertében az „alma"-kupacok mellett, ha még nyolc lappal odább lapoznak, még az almánál is sokkal nagyobb „körtvély"-rakáshoz jutnak vala. Lippay azon a helyen 29 körtefajt sorol elő, melyből a Nyt. Sz. mind-

össze 3, azaz *három*-fajta kört vett föl. Vagyis ezen egy forrásból elsikkadtak a következők:

„Apró muskatal, Babka kőrtvély, Carabella, Cseresnyével-érő, Édes kőrtvély, Elővel-érő, Fejér muskatal, Fő kőrtvély, Gerellyés, Havas-ali-kőrtvély, Macska fejű, Makaria fejér, Makaria vőrős, Mészáros Benedek-kőrtvély, Mosóczi, Nágovics, Nyári-kőrtvély, Nyári Pergamót, Öreg Makaria, Őszi muskatal, Pűnkősdi-kőrtvély, Szalczpurger, Száraz-kőrtvély, Sz. Lőrincz-kőrtvély, Téli Pergamót, Vőrőskőrtvély, Vőrős bélű-kőrtvély, Zőld muskatal kőrtvély.“ A Zelenka-kőrtvélyt, nem tudjuk miért, jónak látták utólag a *Z* betűnél fölvenni.

Tovább menve a Bevezetésben (VII. l.), azt olvassuk, hogy a szerkesztők (VII. l.) „nem állhatnak jót érte, hogy minden hézag pótolva van; sőt a napról-napra szaporodó példák nagy számából mindinkább meggyőződtek róla, hogy a hiányok teljes pótlása s minden lehető tévedés megigazitása a rendelkezésükre álló *idő rövidsége* miatt merőben kivihetetlen“.*

Micsoda? 46 ember 16 esztendő alatt nem dolgozhatott volna föl tisztességesen potom 582 munkát? Egymagam bizonyára többet aknáztam ki ugyanannyi idő alatt — a magam gyönyörűségére.

Könnye Nándor egyesegyedül, 341 művet, vagyis 100-zal több művet dolgozott föl, mint a többi 45 gyűjtő, szerkesztőstül. Ha már most a maradék 241 művet, helyesebben füzetet, — mert legnagyobbrészök az, — 16 esztendővel elosztjuk, arra a cifra eredményre jutunk, hogy a 45 gyűjtő *együttvéve* egy egész év alatt épen 15 munka feldolgozásán verejtékezett; úgyhogy *egy-egy* gyűjtő külön-külön ***0·33,*** vagyis épen *egyharmadrész* művet dolgozott fel egy álló esztendő alatt!

Az „idő rövidsége“ tehát nem takarhatja a Nyt. Sz. meztelenségeit; mert a szerkesztők állításával épen ellenkezőleg, az időnek oly fölöslegével rendelkeztek, mely bőven elegendő lett volna nemcsak azon kevés munka elvégzésére, melyet Szótárukban feltüntetnek, hanem *ötvenszer annyi* alapos munka teljesítésére.

582 mű feldolgozása annyi idő alatt, nem munka annyi embernek, *ha* szenvedély, ha igazi tudományszomj hajtja, *ha ennek él és*

* Ez bizony igen szomorú dolog, — mondja Békesi Concilia Emil — s a szerkesztő urak megjegyzése legerősebb bizonysága a szótár megbizhatatlanságának“ (*Kalauz*. 1889. 207. l.).

nem rajta kívül eső céloknak, szóval ha hivatott ember. Ellenkező esetben azonban oly keserves és eredményében áldatlan kővágás, mint a minőnek maguk a szerkesztők föltüntetik a Bevezetésben.

A szerkesztők maguk emlegetik, hogy a félakarattal összehordott anyagot mily „kuszáltság és összevissza" jellemezte (VII. l.), emlegetik „a hibák és tévedések fölfedezéséből támadt bizonytalanságot"; hogy „egész serege került napfényre a tévedéseknek", mire nézve nem kevesebb mint harminckét oly példát hoznak fel, melyek bármely élclapnak országszerte nagy renommeét biztositottak volna. Mert ők bizony *kegy*nek nézték a kégyót (kígyó), *csal*nak a halat, *süldö*nek a süldögélt („300 fogoly madár süldögéljen"), *szörös*nek a sörös hordót, *csirá*nak a zsírt, *szitá*nak a szitót, *cédá*nak a csudát, *összeszed*nek az összeszőttet, viszont *szödögél*nek (szedeget) a sződögélt, *ülőszagú*nak a kinnülő fogút, *szél*nek a félt, *gyérül*nek a „gyűrűvel"-t, *fölebb*nek a „füllel"-t, *felrezzent*nek a fél részént-et, *baromcsásztány*nak ezt, hogy „az mi *barom Császtán* (t. i. Császta borsodmegyei pusztán) vagyon";* *szánkó*nak a számkivetést, *gyalog*nak a kalodát, *gyöngeség*nek a gönyetséget, *hasztalan*nak a használatlant, *zöldséges*nek a szelidségest stb. stb.

Szóval a szerkesztők meggyőződtek arról, hogy a Nyelvőr iskolájából toborzott munkatársak, a forrásokat még olvasni sem tudják. Amiből nem azt a következtetést vonták le, hogy e szerint az egész munka haszontalan, mert nem lehet benne megbízni, hanem — Simonyi szavaival szólva — azt, „hogy e szótár nyelvészeti kutatásainknak legszükségesebb támasza, mely nélkül egy lépést is alig lehetne tenni a botlás kockázata nélkül". Sőt Simonyi még azt is következtette, hogy nemcsak magában véve megbízható ez a ‚baromcsásztányos' szótár, hanem „egészen bizonyos, hogy a megalkotandó új nagy szótár csak azáltal lesz megbízhatóvá, hogy a Nyt. Sz.-ban megadtuk neki a kellő történeti és tudományos alapot".

A szerkesztők így kezdik a mű Bevezetését: „A Nyt. Sz. a régi magyar irodalom összes szókincsének gyűjteménye kivánt lenni. Az elfogulatlanul ítélő azonban látatlanban is, minden előzetes beavatás (!) nélkül jól tudja", hogy a Nyt. Sz. a magyar irodalom „összes szókincsét *főleg* azért nem gyűjthette össze, mert „különösen a magán-

* Az illető rövid okiratban (*RMNy.* II. 301—393) „Császta" csak épen tizenháromszor fordul elő.

élet viszonyaira vonatkozó adatoknak egy jó része még mindig kibányászatlanul *a levéltárak sötétében* hever".

Levéltárak sötétéről beszélnek oly írók, kik még az 1800-ig rendelkezésre álló *nyomtatott forrásművek* adataiból sem használtak föl egy századrésznyit sem!

Általában mindarra nézve is, amit a szerkesztők a szótár teljességéről regélnek, tökéletesen igaz Békesi Concilia Emil bőven indokolt véleménye, mely azon csattan, hogy a szerkesztők minden ebbeli nyilatkozata „valóságos porhintés a kevésbbé tájékozott közönség szemébe!" (*Kalauz*. 1889. 199. l.). Pedig Békesi ha hiányosan is, de csakugyan feldolgozottaknak vette azon munkákat, melyeket a szerkesztők feldolgozottakul soroltak fel.

A Bevezetés úgy tünteti fel a Nyt. Sz.-t, hogy ebben „a régi irodalomnak *legjava részéből* összegyűjtött adatok dolgoztatnak föl". Azért dolgozta hát fel Simonyi épen Adáminak Ungarische Sprachkunst és Wörterbuch-ját!

Régi szótárainknak legnagyobb részét nem használták föl. Miért szemelték ki épen Adámit? Ez az egyetlen szótár, melyet a szerkesztők egyike méltatott a maga módja szerinti feldolgozásra. Ha ez a szótár, a Nyelvőr iskolája szerint, irodalmunk „legjava" részéhez tartozik, akkor tisztában lehetünk a szótárak felől alkotott véleményük értéke felől. ‚Szép a rút és rút a szép'.

A Bevezetésben azt mondják, hogy „a teljesség nem szenvedett rövidséget azzal, hogy az összetételek közül, mint maguktól érthetőket s fölöseket, *kihagytuk* azokat, amelyeknek második tagját oly szó alkotja, amely egy egész nemnek vagy fajnak közös sajátságát jelöli, mint: *birka-fej*, *sas-toll*, *barack-mag* sat".

Hogy a *birkafej*-et kihagyták, ahhoz nem kellett valami nagy tudományos igyekezet, mivel — amint majd kimutatom — kihagyták magát a *birkát* is! Ha pedig kilökjük a birkát, rendszerint vele megy a feje is.

S ha nem vették föl a *barackmag*-ot, hajlandók vagyunk pusztán annak tulajdonítani, hogy nem volt barackmagjuk. Mert hiszen belevették — itteni kijelentésükkel homlokegyenest ellentétben — a szintén egész nemnek vagy fajnak közös sajátságát jelölő következő magvakat: *ánis-mag*, *árpa-mag*, *búza-mag*, *cseresnye-mag*, *fenyő-mag*, *fü-mag*, *kender-mag*, *konkoly-mag* stb. stb., viszont a *tökmag*ot nem írták ki, hanem otthagyták a „lövöldöz"-nél, stb. stb., ami mind azt bizonyítja,

hogy ebben a könyvben merő komédia minden állitólagos normativum. A *barack-magot* kihagyták, mert nem volt rá adatuk, ellenben a *cseresnye-magot*, *szőlő-magot* fölvették, mert véletlenül volt rá adatuk.

Végül azt állítják, hogy most jellemzett elvi álláspontjuknál fogva „kihagyták“ a *sas-toll*at. Könyörgöm! Hiszen benne van a sastoll! S ezt a szerkesztők nem tudják!? Hivatkoznak elvi álláspontra, mikor még a saját maguk által felhozott *példa* is elárulja, hogy semmiféle elv nem vezeti őket a szerkesztésben. A „kihagyott“ sastoll a Nyt. Sz. III. 703. lapján, épen ***szerkesztői*** magyarázattal van külön vezérszó alatt fölvéve:

„*Sas-toll:* [pinna aquilae; adlerfeder]. Sas tol (Zrinyi I. 87)“. Risum teneatis.

E részbeni elveik(!) tragikomikusan domborodnak ki a *háj-* és a *szar*-nál, melyekkel, hogy miként bántak, a források feldolgozásánál mutatom be (ld. a Frankovith-rovatban).

„Bornemisza — írják továbbá a Bevezetésben — a *c* és *cs* hangok jelölésében annyira következetlen és határozatlan, hogy gondos egybehasonlitás után sem állapitható meg az ismeretlenebb szóknak helyes olvasása. Nem tudtunk tisztába jönni pl. Bornemisza *meg cziczorázic* (Préd. 458) szava *cicoráz* vagy *csicsoráz*-nak olvasandó-e“. Ha már most a szövegben nézzük a megcziczorázik-ot, azt látjuk, hogy a szerkesztők fölvették „Csicsorázik, megcsicsorázik“-nak, *kérdőjel nélkül*. A Bevezetésben még „nem voltak tisztában“ a szó olvasása iránt, a szövegben már *tisztában voltak*. Ki ne lenne tisztában az ilyen tudomány értékével?

„Végül — írják a szerkesztők a Bevezetésben — *különös figyelmébe ajánljuk* az olvasónak az Utasitások ama pontját, mely a szótárhoz csatolandó Függelékről szól. Itt találnak helyet a *keresztnevek* és *népnevezetek;* továbbá a Szómutató“.

A Szómutató, mely azért Szómutató, hogy, amint látni fogjuk, ne mutassa a szót, csakugyan ott diszeleg a Függelékben. De hol vannak az olvasó *„különös* figyelmébe ajánlott“ *keresztnevek* és *népnevezetek?* Hol vannak ezek tisztelt szerkesztő urak? Önök valóban úgy irnak, mintha még a Bevezetést is más csinálta volna. Mert ime, *keresztnevekre* és *népnevezetekre* hivatkoznak, melyek *nincsenek benne* a szótárban.

„A *Szómutató* — igy végzik a szerkesztők a Bevezetést — szoros

ábécé rendben mindazon szókat magában foglalja, amelyek külön mutatószókul elő nem fordulnak; nevezetesen az *alakváltozatokat* és mindennemű *összetételeket*, utalva az illető mutatószóra, amely alatt föllelhetők; pl. szó*folyás* l. *Foly;* szómëg*más*olhatatlan l. *Más* s *így tovább*".

Így tovább!? Hiszen a például felhozott *szófolyás*, mely *Foly* alatt lenne keresendő és a *szómegmásolhatatlan*, mely a *Más* rovatában lenne — *benne sincs* a Szótárban! Ami ismét csak azt bizonyítja, hogy az egész mondatból csak az az „így tovább" az igaz. Valóban *így* siklik tovább az egész munka, a valótlanság és tudatlanság határtalan tengerén.

5.

Mennyi malheur! Ugyan mi lehet az oka? Megfelel rá Szarvas Gábor a Budapesti Szemle 1892. évfolyamában (408. l.) emez emlékezetes kijelentésével:

„A M. T. Akadémia az anyaggyűjtést 1878 végén befejezettnek jelentve ki, a szerkesztés megkezdését rendelte el;* s ekként a forrás, amelyből addiglan a *buzdítás* folydogált, teljesen bedugult. Minthogy pedig *ingyen* a malom sem őröl, a forrás bedugultával a különben is *lomhán pezsgő lelkesülés* is bedugult s a gyűjtés folytatására *vállalkozó* többé nem jelentkezett".

Imhol csurdén egy modern irodalmi vállalat képe. Szarvas kijelentésében egyetlen szó van ritkitva szedve, egyetlen szó kiemelve. ez, hogy *ingyen*, s ez valóban mindent megmagyaráz.

Még a naiv Ariosto, híres satyrájában így énekelt:

Én inkább szabad, mint gazdag leszek
S nem végzek oly munkát, mit szellemem utál,
Hogy elvesszek Léthe mocsáriban.

Szegény Cervantes, ki éhen halt ugyan, de valamilyes írói munkát mégis csak végzett, Sancho Pansájával mondatja el idevágó programmját:

* *Ki volt* 1878-ban, a *Nyelvőr* fennállása *hetedik* évében az a „*M. T. Akadémia*"?

„A pénzre, a nyereségre néz a szerző? — úgymond — No már akkor csoda lesz, ha jól viszi ki a düllőre: mert tudom, hogy csak úgy elnagyolja, nagyokat ölt, mint a szabó husvét szombatján, s ami ilyen hebehurgyán készült, abban soha sincsen köszönet. Mert a Múzsának semmi szin alatt sem szabad árúczikké válnia.“

Mig ez a világnézlet tart, addig lehető volt társaságban is tisztességes munkát készíteni, amint ezt pl. a Congrégation de Saint-Maure bizonyitja. De már akkor, midőn egy ország első folyóiratában megjegyzés nélkül csúszik el az axiomaként kimondott „*ingyen* a malom sem őröl:“ minden kompánia-munka, főleg ha 46 résztvevő van benne, eo ipso olyanformán üt ki, mint — hogy a legelriasztóbb példát említsem — a Nyelvtörténeti Szótár.

Meggyőződésem, hogy ha az ingyen munkához szokott Mátyás Flóriánnak nem veszik ki a kezéből megkezdett munkáját, ha nem megy rá az ingyen nem dolgozók csapata: ma van megbizható Nyelvtörténeti Szótárunk, mig igy a M. T. Akadémiának a Bevezetésben (V. l.) emlegetett „tetemes anyagi áldozata“ a porba hullott; mert Nyelvtörténeti Szótárunk csak olyan van, mint aminőnek e tanulmány igaz, élethü vonásokban mutatja be.

VEXIR-SPIEL.

1.

A Bevezetést *Utasítás* előzi meg, melyet a M. Tud. Akadémia adott a szerkesztésre vonatkozólag. Kétségkivül azért adta, hogy zsinórmértékül szolgáljon. Azonban az akadémiai Utasításból, mely 22 pontozatokban szabja meg a szakértők teendőit — egész művök bizonysága szerint — a szerkesztők egyetlen egy pontot sem hajtottak végre.

Az Utasítás szerint „*fődolog*“ — ami egyébként magától értetik — tehát „*fődolog,* hogy mindaz, amit a használó keres, *könnyen és gyorsan* föl legyen található. *Ennek a célnak alá kell rendelni minden egyéb tekintetet*“.

Mindenki tudja, aki bármikor forgatta e művet, micsoda gyilkos munka ebben a szótárban egy-egy szót megkeresni! Szily Kálmán oly jóizűen adta elő, mily „könnyen és gyorsan“ lelhetők meg a Nyt. Sz.-ban a szók, hogy aki jót akar nevetni, s nem fél a nyilalástól, csak olvassa el az ő cikkét. Hogy' kinlódott szegény a Molnár Albert „eb“-évei, hogy' nem boldogult vele, hogy' csapta a „pad“ alá, „toporzékolván“, „tapodván“ és „tiporván“ s végre reábízván a tisztelt olvasóra „*erőpróbául* a ‚számszerijjal lövöldöző hely‘ megkeresését“.

Ami bizony van vagy félórai munka, mert olyan *rend* és *rendszer* van e szótárban, hogy az az egyetlen szó, a *számszerijjal-lövöldöző-hely*, ép úgy lehet a *szám,* mint a *szer,* vagy az *íj*, vagy a *lövöldöz,* vagy a *hely* rovatában, vagy esetleg a *köcsögkalap* rovatában. Pedig az akadémiai Utasítás kifogástalan pontossággal szabta meg teendőjüket, azt mondván, hogy „az összetett szókat *csak* főszavuknál kell tárgyalni (pl. be-*önt,* ki-*önt* az *önt* szónál; agy-*velő*, agya-*furt* a *velő* és *fúrt* szóknál)“.

Ezt a magától értetődő, s épen azért elsőrendű fontosságú utasítást azonban ezer meg ezer esetben szegték meg a szerkesztők. Az

Utasítások ellenére elhelyezett szók együttvéve, bizonyára jó köpcös kötetre rugnának. Íme, néhány mutatvány:

Habos tabit, melyet az Utasítások szerint Tabit alapszó után külön vezérszóul kellett volna fölvenniök, aminthogy pl. Habos tafotát külön fölvették a Tafota rovatába, csupán *habos* alatt található; ép úgy mint — *vezérszavukat dőlt betűkkel jelölve* — *aba*posztó A-nál, ellenben aba*köntös* K-nál; *bulya*vászon B-nél, ellenben gyapott*vászon* V-nél; *nadrág*kötő N-nél, ellenben mente*kötő* K-nál. Ugyanígy jelentkezik a *cserép*vető és a tégla*vető; kettés*zegés és kettés*vágás;* mindenütt*valóság* és *alább*valóság. Bor*tartó* edény (ellenben boros *edény),* bor*tartó* pince (ellenben tejes *pince),* a ‚boros pincét' pedig egyszerűen kihagyták. Külön*választ* és *külön*szakad; külön*szed* és ismét *külön*szed; *külön*tevés és külön*szedés. Burong* egyetlen adata burongó fű Bod Péterből, holott burongó *fű*nél már Pápai Páriz mutatja a szó korát. Kincs*tartó*ház, ellenben levéltartó *ház,* bizonyosan mert az egyik csak „tartó", a másik csak „ház"; ép így gyümölcs*tartó*ház, ellenben éléstartó*ház;* könyvtartó*ház,* ellenben bálvány*tartó*ház; ruhatartó*ház,* ellenben fa*tartó*ház; kincstartó-tár*ház,* ellenben hús*tartó*ház.

*Karmazsin*szín, megvan a K-ban, megvan a *szabású*nál is, csak épen a színek közt nincs meg.

Bőr-káptalan; *csilán*víz (csalánnál); *jáger*kés, mely a ‚jáger' megmentője, mert e közönséges szóra nincs más adatuk, mint a jágerkés; *jancsár*kapca, ... *száj*-iz, *tolyó*fánk, *zsíros* pogácsa, szekér-*tengely*kenő, sok ezredmagukkal az Utasítások ellenére nem az alapszó alatt idéztetnek.

A vicé-k nagyon beltalálják magukat szerepükbe: hol a maguk helyén vannak, hol a másén; vice*gazda* és *vice*gondviselő, *vice*hadnagy és vicehad-*nagy, vice*ispán és vice*ispán, vice*isten és vice*isten,* vice-*kapitány* és *vice*kapitány, (a „vicekáplár" csak mint *frájter* szolgál), vice*király* és *vice*komornyik, *vice*porkoláb és vice*százados,* vice*bán* és *vice*vajda, alla Figaro *quî,* Figaro *quâ!*

Minél több tagból áll valamely összetett szó, annál szörnyűbb feladat megkeresni a szótárban. Mert pl. — a vezérszót ismét dőlt betűkkel jelölve, — náluk egymást éri a *száz*magvú fű, medve*talpú* fű és medvetalp*fű; lapta*ütő fa, bor*nevelő* hó és lábszorító *vas; sing*-vas, bányász*pocok* vas (peceknél), és jelsütő *vas;* sörhöz-való-*üveg,* kézben-*való*-keszkenyő és *kínozni*-való-bor; *seb*forrasztó gumi, olaj-

sajtoló hely és selyemeresztő *bogár*; szem*gyógyító*fű és szemgyógyító-*kenet*; *szömölcs*vesztő-fű, földi-*temjén*-fű és földi-borostyán-*fű*; forma-*metsző*vas és *sing*vas (singnél); de már a sing*szeg* és a sing*tégla* az alapszónál keresendő.

*Zabola*csináló, szegesbot*csináló* és üvegablak*csináló*; *kalyiba*-csináló mester, kapta*csináló*, kvártély*mester*; *cipellés*csináló varga, ellenben cafrangos *cipelyűs*csináló és hogy minden képzelhető változat ki legyen meritve: cipellős*csináló*.

Festő-ház, fűrész*levelű* festőfű, fűrészlevelű-*fű*, s megint festő-*ház*; *hideg* kórság, cser*tölgy*, makktermő-*tölgy*fa és makk*termő*; *zelnice* fa, száz*levelű* rózsa, tövisseslevelű *tölgy*fa és tövis-*fa*; öszvefogható-*szék* és öszve*haj*tható-szék; *forgató* tőr, akasztó*fára* való, széleslevelű *tölgy*fa, és méregető *tőr*; *vagdalt* szoknya, liliom*termő*-hely, és termő *hely*.

Az I. kötetben van temondád-*fű* (9 adattal), a II. kötetben te*mond*ád és te*mondád*ság, a III. kötetben *te*mondád-fű (3 adattal) és *te*mondád-tő.

Fára-való, erre*való*, és *egyedül*való;

zelenka körtvély, tök*termő*hely, és pergamot *körtvély*;

*rizs*köles, viola-*termő*hely és tengeri *köles*.

Megint másik kötettel ér fel azon szók száma, melyeket a legmeglepőbb vezérszók alatt, *kétszer*, *háromszor*, *négyszer*, *ötször* is lenyomatnak.

Tinódinak a „szövő-cuborfáról“ szóló egyetlen adata, melynek egyedül az F betűnél lett volna helye, a következő külön vezérszók alatt van fölvéve: 1) *cubor* (jugum textorum) a C-nél, — 2) *szövő* az Sz-nél, — 3) *szobor* az Sz-nél, — 4) *cuborfa* az F-nél, — 5) *szövő-cubor(fa)* a *szobor* (statua, statumen) származékszava gyanánt!

Külön vezérszó *Szuboly* [weberbaum], külön *Zuboly* [weberbaum], s ismét külön vezérszó *Zugoly* [weberbaum]. *Szugoly*, *Szugolya*, *Szuglya* (angulus, winkel) nem kevesebb mint 22 sornyi adattal, *Zugoly*, *Zugolya*, *Szugoly*, *Szugolya*, *Szuglya* [angulus, winkel] 20 sor szöveggel pusztitja hiába a papirost, s bár mind a kettő egészen azonos, az egyik csoportban mégis mint codex-szó van feltüntetve, míg a másiknak legrégibb adata csak Károli Bibliájából van véve.

A „szanaszétszórás“ e bámulatos jelenségét nem menti az, hogy Simonyi szerint a „cubor“ e két szó összevegyítéséből támadt: zuboly + szobor; mert ez csak két szó. Sőt, ha Szugoly-t kihagyjuk is, ha a

Szarvas-féle Zugoly-t meg külön változatnak ismerjük el, akkor is hol marad a többinek a jogcíme, hogy ízekre szedve, külön sorozták be a Ny. Sz.-ba!?

*Eggyüttv*aló (I. 582) és eggyütt*való* (III. 951), — ez az utóbbi azonban szépen ki van hagyva a Szómutatóból; de már *eggyüttvalóság* — csak az I. kötetben van meg. Azonban ez is csak látszat. *Mindkét h lyen ugyanazon három adat*, t. i. „Calepinus; Illyés: Préd. I. 164; és Apafi: Vend. 563" szerepel, csakhogy az I. kötetben az Apafi-féle adatot külön is fölvették *eggyüttvalóság*hoz, míg a III. kötetben ugyanezen hely *eggyüttvaló* alá van osztva.

Szeg*fü* (az F-ben) 42 adat 3 jelentéssel, *szeg*fű (az Sz-ben) 46 adat 4 jelentéssel kétszer van fölvéve; hasonlóan meg*szeg*füvez 5 sor, megszeg*füvez* 3 sor; szegfűszagú *fü* (kimaradt a Szómutatóból, azaz hogy vagy 100 sorral hátrább van csapva, mint ahol lennie kellene; erre utal a szék*f*űszagú fű, bár ez igazi „nägleinkraut"-ra, tehát szeg*f*űszagúra vonatkozik); szeg*fü*ves 3 sor, *szeg*füves 4 sor; erdei szeg*fű* és erdei *szeg*fű, ugyanazon adat; ellenben a fehér és a pünkösdi szeg*fű* nem szeg, hanem csak *fű;* viszont kerti szeg*fű* és kerti *szeg*fű, ugyanazon adattal; nemes szék*fű* Melius Herbarivma 72. lapjáról, s ugyanezen adat az Sz betűben már nemes *szeg*fű (Mel: Herb. 72) — egyszer szék, másszor szeg! — mezei szeg*fű* és mezei *szeg*fű, nyúlszeg*fű* és nyúl*szeg*fű, vad szeg*fű* és vad*szeg*fű, mind ugyanazon adatokkal.

A cser*fa*levelű*fű* azért fű, hogy a „csapó*fa*, cseresnye*fa*, csirke*fa*" s egyéb „csuda*fa*" közé osszák, de mivel a cser*fa*levelű*fű* nemcsak fa, mint pl. a csirkefa, hanem fű is, ennélfogva beosztják a cserlevelű *fü*-höz is, amely cser lévén, *cser*levelű fű képében is megjelenik, s megint külön, mint cser*level*ű fű, s ugyanez saját gyártmányukban, mint tréfa*level*ű fű. Er-á = Rá, ká-ó = kó, Rákó, cé-i = ci, kóci, Rákóci, el-ó = ló, ciló, kóciló, Rákóciló, vé-á = vá, lová, cilová, kócilová, Rákócilová . . . nak fényes a patkószöge, mint az az ***egy szál*** fű, kinek neve: ***cser, cserfa, cserfalevél, cserlevél, cserlevelű, cserfalevelű, cserlevelűfű, cserfalevelűfű***, mely végtére is, *maguk mondják,* nem egyéb, mint ***tréfa*** (levelűfű).

*Bor*megissza címen a Régi Magy. Költők Tárából idézik ugyanazon adatot, melyet bormeg*issza* vezérszó alatt Tinódiból közölnek. Külön fölvéve *bor*nemissza 4 sorral, bornem*issza* 8 sorral; *kávés* ház és kávés *ház;* fegyvertartó*ház*, 1 sor, 1 adattal, ellenben fegyver*tartó*ház,

6 sor, több adattal, s megvolt már Heltainál; haj*nevelő*fű, hajnevelő*fű* s ugyanez a haj*fű*nél; *saffel (seffel)*: [scapha; schaff, gefäss] — s nehány lappal hátrább megint *séfely*: [scapha; schäffel], a mi ugyanaz, más korból való adatokkal

*Vendég*haj és vendéghaj; vendéghaj*csináló* és vendéghaj*csináló*; *örökkén*való és örökkén*való*, *örökkén*valóság és örökkén*valóság*; *örökké*való-t ismerte már a Vitkovics-codex, de örökké*való* csak Calepinusig nyomozható; sötét*sárga*szín és sötétsárga*szín*; *semmi*revaló és semmire*való*, szarvasnyelvű *fű* és szarvas*nyelvű* fű, száz*levelű* rózsa és százlevelű *rózsa*; *sabrag* (a II. kötetben, nem a III.-ban, mint a Szómutató mondja) és sabrag, de a *zs*-nél; *rész* szerént és rész *szerént*; *rész*szerént való és részszerént *való*; *eleve*való 5 sorral és eleve*való*, hatodfélsorral, ugyanazon források adatai; *mell*revaló és mellre*való*; *aprótöprő* és ugyanazon forrással aprót*öprő*, ellenben az ugyanoly jelentésű *aprócseprő*, s *aprócsepű* (hibás betűrenddel) mindkettő csak az A-nál.

Távol*lét*, 3 szótári s egy Heltaiból vett adattal le van nyomatva a II. 591. lapon; újra lenyomatják a II. 594. lapon, szótári adat nélkül, Heltaiból, Bercsényiből és Miskolcziból vett egy-egy adattal. A Heltaiból vett szöveget a Nyt. Sz. II. 591. lapján „Helt: Krón. *14b.*“ idézettel jelölik; *ugyanazon* szöveget a Nyt. Sz. II. 594. lapján már „Helt: Krón. *14*“-el. Mindkét szöveg úgy el van torzítva, hogy alig hasonlít egymáshoz, s még kevésbbé az eredetihez!

*Császár*né és császár*né*; *király*né és király*né*; *mosó*né-t a szerkesztők maguk magyarázzák, s csak latinul, ellenben mosó*né*-nál két szótárból is van latin s német neve; *lószemű* szilva és lószemű *szilva*; *nyilván*való, 2 jelentéssel 25 sorban, nyilván*való* ugyanazon két jelentéssel 10 sorban; *nyilván*valóképpen, 5 sor, nyilván*való*képpen 4 sor ugyanazon adatokkal; *nyilván*valóság 7 sor, nyilván*valóság* ugyanaz 6 sorban; haj*fodorító* vas, az F-ben csak Bod Péter, hajfodorító *vas* a V-ben már Calepinus szava; *jácintus*kő 9 adattal, míg a jácintus*kő* 2 adattal külön szerepel, *szünetlen*való csak a szünetlennél, de már a *szüntelen*való és szüntelen*való* kétszer, *szüntelen*valóság és szüntelen*valóság* detto, *szüntelen*volta és szüntelen*volta* szintén kétszer.

*Izlel*re a II. 1647-nél nincs adatuk egy sem, s azért e szót zárjelben közlik; de már *két* hasábbal hátrább kisül, hogy *ízlel* megvan a legközönségesebb szótárakban, MA. és Bod Péternél! Meg*ízlel*

szintén kétszer van lenyomatva; a II. 1647. lapon azonban e szó csak 1761-ben lép föl; de már a II. 1649 szerint megvolt 1604-ben!

Egybe*szerkeszik* a III. 212. lapon, előfordul már a Bécsi codexben; a III. 214. lapon már csak a Debreceni és az Érsekujvári codexben. *Jóvolta* 5 adattal, megvan már az Apor-codexben; a *jó*volta ellenben 11 adattal szerepel ugyan, korára nézve azonban csak az Érdy-codexig vezethető vissza.

Fatartó *hely* egyetlen forrása csak Bod Péter, holott fa*tartó*hely egyetlen forrása már Calepinus; lapta*játszó*(hely), megvan laptánál mint *lapta*játszóhely, tehát kétszer fölvéve helytelenül, a helyén „hely" alatt meg egyszer sem; *jelen*való és jelen*való, jelen*volta és jelen*volta, jó*raváló és jóra*való, kicsiny*szerű és kicsiny*szerű*; lanc*fa* és *lánc*fa, lanc *fás* és *lánc* fás, ugyanazon adatokkal kétszer lenyomatva, de a szerkesztők egyszer lanc-nak, másszor lánc-nak olvassák; sása*fű*, hatodfélsor, ellenben zsázsa*fű*, mely ugyanaz, 5 sor, ugyanazon adatokkal kétszer lenyomatva.

Akasztó*fá*raváló csak fánál, ellenben *nyak*raváló 12 sorral a Nyaknál, nyakra*való* szintén 12 sorral a Valónál is lenyomatva; *jó*raváló és jóra*való*; *alább*való, 13 sorral, alább*való* 15 sorral, s az a csodálatos, hogy *alább*való 2) jelentése megvan már az Érdy- s a Döbrentey-codexben, míg az alább*való* legrégibb adata csak Comenius; 3) jelentése az egyiknek 1584-ig, a másiknak csak 1616-ig; 4) jelentése az egyiknek 1568-ig, a másiknak azonban 1545-ig vihető vissza; *fölöttébb*való és fölöttébb*való*; *fölöttébb*valóság és fölöttébb*valóság*; *fölötte*való és fölötte*való*; *alatta*való 4 jelentéssel 23 sorban, alatta*való* 3 jelentéssel 11 sorban, s harmadik, egyébként azonos jelentése az egyiknek már a Virginia-codexben, míg a másiknak csak Comeniusnál fordul elő; *alá*való 23 sor 4 jelentéssel, alá*való* 21 sor 3 jelentéssel, s az A-betűs alávaló 2) jelentése fölvihető a Debreceni codexig, míg a V-betűs alávalóé csak Heltaiig; *alá*valóság (már P. Páriznál), míg alá*valóság* (csak Bod Péternél); *belől*való lenyomatva belől*való*nál is, azzal a különbséggel, hogy az utolsó adat az egyiknél Érdy-codex 538b-re van téve, a másiknál ugyanaz 539b-re.

„*Mastik:* [oleum lentiscinum; mastixöl]" 4 sorban egy „mastic" és két „masztik" idézettel; azután külön fölvéve „*Masztik:* [oleum lentiscinum; mastixöl]" szintén 4 sorban. „*Grispán:* vitriolum MA. vitriol MA.; aerugo PPBl." 6 sorban, aztán „*Krispán*: viride aeris,

aerugo SI. [grünspan]“ — holott mindkettő ugyanegy, s az Utasítások szerint mindkettőnek a G-nél lett volna a helye.

Játéknézőhely szótári adatai: Calepinus, MA., Comenius, Major, de mire másodszor is ok nélkül fölveszik mint játéknéző helyet, egyetlen szótáruk Bod Péter; kalafáz és kalafáz két helyt lenyomatva; kányafa a G-nél, és kányafa; kecskeszemű szőllő s ugyanazon adatka mint kecskeszemű szőllő; kiváltképpenvaló 21 sorral és kiváltképpenvaló 11 sorral; csupánvaló csak egy helyen van, ellenben kívülvaló és kivülvaló; környülvaló és körülvaló, környülvaló, körülvaló vezérszó alatt együtt újra lenyomatva; köznépség (népnél) és köznépség (népségnél) ugyanazon adat kétszer; közszerű és közszerű, lábravaló és lábravaló, ezerlevelű fű, és ezerlevelű fű; ezerlevelű virág és ezerlevelű virág; ennivaló (essbar) 6 sorral, ennivaló (essbar) 8 sorral; ezutánvaló és ezutánvaló; kenyértartó szekrény és kenyértartó szekrény; platánfa, plátánusfa és platánfa, plátánusfa; pómagránát legelőbb csak Károli Bibliájában fordul elő, de a pomagránát már 1547-ben, bár mindakettő ugyanegy.

Néminemű 28 példával, néminemű 5 példával; némineműképpen megvolt már a XVII. században, némineműképpen azonban csak XVIII. századi szó; magánakvaló 10 sorral, magánakvaló 7 sorral, valamint magánvaló 10 sorral, magánvaló 8 sorral jóformán azonmód kétszer lenyomatva; magaszinéntvaló és magaszinéntvaló (a Szómutatóban hibásan) Apáczai csinálmánya s az ő egyetlen adata 7 sorban kétszer is közölve; majorné és majorné, markotánynė és markotánynė.

A II. 709. lapon „matólál: in spiram evolvo PP. [haspeln]“ — a II. 881. lapon másodszor is előfordul ugyanazon szó: „motólál: in spiram evolvo PP. [haspeln]“ — holott Pápai Páriznál csakis matólál van; II. 881: „föl-motólál: in spiram evolvo PP.“ — holott P. Páriznál ez egyáltalán nincs meg; Bod Péternél is csak mint „felmatolál“.

Egyugyanazon kötetben három különböző helyen szerepel a törlő-szűr, cégéres baklövésekkel:

1. a SZŐR összetételei közt (III. 332) mint

„Törlő-szőr [peniculus; bürste]. A test tőrlő szőrrel dőrgőltetic (Com: Jan. 114).“ Holott az eredetiben nem „kefe“ (peniculus) az értelme, hanem cilicium á. é., vagyis törlő-szűr: „A' test tőrlő szőrrel (darotzal, szőr gubával) dőrgőltetik: Corpus cilicio fricatur.“

2. Ugyanezen Comenius-féle adat, külön vezérszó alatt, a TÖRÖL származékai közt (III. 761), szőrből szűrré vedlik:

„*Törlő-szür:* pannus detersorius. PPB. A test tőrlő szőrrel dörgöltetic (Com: Jan. 114).“

3. A SZŰR összetételei közt harmadszor is lenyomatják (III. 359):

„*Törlő-szür:* pannus detersorius; abwischtuch. PPB. (Mon. Írók. XI. 369.)“.

Csempes és néhány sorral hátrább *csempesz*, ami ugyanaz, — külön-külön vezérszó; ismét néhány sorral hátrább azonban, a szakasztott olyan *csendes* és *csendesz* együvé van csapva.

A Decsi Adagiáiban szereplő „békéltön-békéllik“ a *békéllik* adatai közé van osztva, ellenben a mellette levő „haragton-haragszik“ külön vezérszóul fölvéve mint *haragton-haragszik;* „menten-megy“, szólásnak van minősítve, s be van osztva a *menten* adatai közé, ellenben *múlton-múlik* külön vezérszó; „beszélten-beszél“ a *beszél* adatai közé van dugva, ellenben *szólton-szól* külön vezérszó alatt; „észrevesz“ nincs külön, csak a szólások közt, de már az *észreveszegct* külön helyiségben van.

Az igekötős összetételű igéket természetesen külön kellett volna fölvenniök. Azonban — *el*addogal, csakis az addogál-nál, *meg*javúl csakis a javúl-nál (amely meg csak Sándor Istvánból van idézve), *el*ficskándozik csakis a ficskándozik szövegében található; úgyszintén *meg*gyarlósit egyetlen példa a gyarlósit-ra, *meg*agyabugyál az agyabugyál-ra, *meg*otrombit az otrombit-ra, *rá*csemeszkedik a csemeszkedik-re, *össze*kötöztet a kötöztet-re; *meg*kergetegül a kergetegül-re.

Nékiköszörül csak a *köszörül*, ellenben nékipirul csak a *néki* alá van osztva; néki keményedik, egészen magában állva, *szólás*nak minősittetik, s megvan úgy a *neki*, mint a *keményedik* rovatában; neki bágyad, külön vezérszó B alatt s szólás N alatt! — ellenben nekiandalodik, nekibiz, nekibiztat, nekicsinogat, nekiderül stb. stb. külön vezérszókká avatva. Ötféle beosztás! páratlan record a rendetlenségben. Hatodik fajta nincs, *mert nem lehet:* sextum non datur — a lehetőség birodalmában.

El-kimúlik a kimúlik adatai közé van osztva el-felfuvalkodik a Felfuvalkodik alá; el-kimegy a Kimegy rovatában, de a *szólások* közt található; végre, hogy minden lehetőség ki legyen meritve, *el-kibocsát, el-kibúcsúztat . . . el-kiveszt, el-kivet, el-kivisz, el-kivitet, el-kivon, el-kivonsz* stb. — megannyi külön vezérszó!

Az ige szenvedő alakját teljes összevisszasággal egyszer külön vezérszónak teszik, másszor odacsapják a cselekvő alak alá. Pl.

Öszve*szövetkeztet* nincs külön fölvéve, hanem be van osztva az öszve*szövetkezik* rovatába, ellenben öszve*szerkeszt* és öszve*szerkesztet;* öszve*csoportozik* és öszve*csoportoztat;* öszve*lövöldöz* és öszve*lövöldöztet;* stb. külön-külön vezérszókul szerepelnek.

A szakműves szerkesztők gondossága annyira megy, hogy még a beszédrészeket is össze-vissza zavarják. Valóban, szinte hihetetlen, hogy a főnevet több esetben igének nézik. *Általhány*-ra egyetlen példájuk *általhányás; fincáro*z-ra egyetlen idézetük *fincározás; fölfoszlik*-ra egyetlen példájuk *fölfoszlás; huppan*-ra egyetlen példájuk *almahuppanás.*

Sőt, az abderitaság netovábbjaként hadd említsük fel, hogy vezérszavuk és az ez alatt idézett szöveg gyakran egyáltalában nem valók együvé, mert adatukban *a vezérszó elő sem fordul*, pl.

játéknak-való ház vezérszó alatt van a *játéknéző* ház és *játszásnéző* ház;

jobbágyfiú vezérszó alá osztják be ezt az adatot: „Az amazaglanok id est, az desma fiak, kiket az kereszténytektől dezmában elvontak. Konst. 25". — hol a jobbágyfiú?

álló-sereg: „Hátol igen erős sereg vala (Helt: Canc. 6)" — hol az álló sereg?

eltolvajol: „Egybe hajtván fejeket addig titkolódtak, míg ki nem vertek birtokinkból (SzD: MVir. 66)" — hol az eltolvajol?

2.

Az Utasítás szerint „az ikerszók, ha második felük értelmetlen szó, első felük szerint iktatandók be (pl. *tarka-barka csonka-bonka* a *T*, *Cs* betűkben tárgyalandók, nem pedig a *B*-ben), különben a többi összetételekéhez hasonló szempont alá esnek (pl. *irul-pirul* a *pirul* ige alá)".

Az Akadémia I. osztályának, mely ezt az utasítást adta, az *irul-pirul*-ról tudnia kellett volna, hogy ez a szó a régi nyelvben — teljesen ismeretlen, legalább a Nyt. Sz. szerint. Azonban . . . nyugodjék meg az Akadémia I. osztálya. Az *irul-pirult* ép úgy ismerte a régi magyar nyelv, mint azt a szintén kifelejtett több mint *tizen-*

háromezernyi igét, melyekhez a Nyt. Sz. által feldolgozott régi magyar irodalom jóvoltából jutottam.

A mutató szókra nézve a szerkesztők azt az eljárást követték, hogy ha valamely szó többféle alakban volt kimutatható — állításuk szerint — mindeniket fölvették mutató szónak; pl. — talán a *szövőcuborfát?* — nem, erről hallgat a krónika. Az ő példájuk: „Dobban, Toppan", — amit már megénekelt Szily Kálmán úgy a „betűrend", „a származás", „a mai nyelvérzék (ill. helyesírás)" és „a legcsekélyebb eszmélkedés" (ld. Utasítás 8. §) — mint a „szoros betűrend", a „rokonság", az „adatok vallomása", a „szócsaládosítás", „az elmult századok hiteles szava" és a „tünődés" szempontja tekintetbevételével, melyeket kalauzaik gyanánt sorolnak föl a szerkesztők (Bevezetés XV., XVI), a régi nyelvről való egységes felfogásuk bizonyítékául.

Így történt, hogy a ***D*** betűnél, *Dob* származéka gyanánt szerepel, kétségkívül „könnyebb megtalálás céljából" (Utasítás 7. § a mutató szókról): Toppant, Toppantás, Toborzék. Toborzékol, Toborzó, Toprong, Tobzódik és *Toplakodás*. Ez utóbbinál különösen a „tünődés" szempontja érvényesült, mert Toplakodás nemcsak a Dob származékai közt szerepel a ***D*** betűben, hanem ugyanazon Lépes-féle adatka külön is föl van véve, mint az ő előttük ismeretlen, s származására nézve is teljesen ismeretlen, tehát egészen önálló „[TOPLAKODIK]" ige származéka a ***T*** betűben!

Hanem azért, mintha valóban a tudomány fölkentjei, az exclusiv tudomány letéteményesei volnának, rendületlenül emlegetik saját külön „eszmélkedésüket", a következő szerény szavak kíséretében: „a mi ‚eszmélkedésünk' egész világos adatok kalauzolása mellett a legtöbb esetben biztosabban haladhatott előre s juthatott kedvezőbb eredményre" (Bevez. XVI).

Miben áll az a kedvezőbb eredmény, s mire vonatkozik a „kedvező" fokozata?

Jegyezzük meg egyszer s mindenkorra, hogy az erkölcsi értékek meghamisításával karöltve jár a szók jelentésének megváltozása. Szép a rút és rút a szép. S az ‚eszmélkedés' semmi nem egyéb, mint önmagának ellentéte; az, *amihez az észnek semmi köze.*

‚Comment a-t-on pu opposer la *raison* au *raisonnement* ainsi que l'a fait Molière en ce vers:

Et le *raisonnement* en bannit la *raison.*'

Jó Pelletanunk! . . . vedd csak elő a Nyt. Sz.-t s menten megérted, hogy *dob*hatja ki az ‚eszmélkedés' — jogos birodalmából a ‚józan észt'.

„De ahol — így folytatják eszmélkedő, tünődő és toplakodó felebarátaink — a *régi nyelv csak az egyik változatot* használta, habár ez a mai nyelvben a kevésbbé szokott is, ezt vettük föl mutatószónak, pl. *Bujtár* (a mai irodalomban csak *bojtár*). *Megdobban* a kebelben a szív, *megdobbantó* hír (ma közönségesen *megdöbben, megdöbbentő* hír)."

A szerkesztőknek valóban nincs szerencséjök példáikkal. Mert „megdobban a kebelben a szív" ma is. Tehát mindkét alakot föl vehették volna, s mégsem vettek föl egyebet, mint egy rakáson ezt a 3 szót (I. 511. l.):

„Dobban, toppan (megdöbben)".

Ami pedig a ***bojtár***t illeti, melyről azt mondják a szerkesztők, hogy ez csak „a mai irodalomban" bojtár, ellenben „a régi nyelv csak az egyik, a *bujtár* változatot használta": ebből csak annyi igaz, hogy egyetlen forrásukban, a nagykőrösi számadásokban igenis *bujtár* van. Ha azonban ily közönséges szónál nincs több dátumuk *egyetlen-egynél*, akkor miért adják a tájékozottat? Nagy-Kőrös nem Magyarország, s a kőrösi jegyzőkönyv nem egyetlen codexe a magyar nyelvnek!

Mert íme a *bojtár*, melynek alapszavát Kossuth Lajos fedezte föl a romagnai *boitaro*-ban, melyről Szarvas Gábor cikket is írt, abban a hiszemben, hogy a régi irodalom csak a *bujtár*-t ismerte, — előfordul pl. már, hogy egyebet ne említsek:

1742: „a' Juhász *Bojtár*, avagy Juh Pásztor"; „a' juhok mellett nevelkedett *Bojtár*"; „a' *Bojtár* gyermek Dávid" (Biró Márton: *Micae & Spicae*, 188. 189. 190).

1782: „bojtár" (Dési József: *Keresztény Paraditsom*, 12).

1787: „Egy marha pásztorhoz bojtárnak állottam" (Horváth Ádám: *Hunniás*, 37).

Gvadányi Falusi Nótáriusában, melyet Simonyi dolgozott fel (!):

Egy jó erős juhász két jó *bojtár*jával (Gvadányi: *Nótárius Útazása*, 11. l.).

Ő is *bojtár*ival futott, és sietett (12. l.).

A lovamat bízta egygyik *bojtár*jára (13. l.). *Bojtár*a le nyergeltt lovamat vakarta (27. l.). Ezek utánn szemmel *Bojtár*jának inte (27. l.).

A tsikós *bojtár*ral lovam nyergeltettem (29. l.).

„Gubanczos" vezérszó alatt közlik ezt az adatot: „Egy jó erős juhász hat erős, gabantzos, örvös kutyájával őrzé nyáját (Gvad: FNót. 11)". E szövegből Simonyi csak épen a sehol sem talált (!) *bojtár*t hagyta ki; mert a bojtár benne van, amint a következő teljes szöveg mutatja:

Egy jó erős juhász két jó *bojtár*jával
Hat erős, gabantzos, örvös kutyájával
Őrzé ezen nyáját fokos báltájával.

Azonban, ugyanezen adat „két jó *bojtár*jával" együtt azonmód *megtalálható magában a Nyt. Sz.-ban*, — csakhogy „örvös" vezérszó alatt!

Ugyancsak Gvadányinál, a Rontó Pálban, az a hajdan teljesen ismeretlen *bojtár* csak épen ennyiszer fordul elő:

„Oskolából el-szökvén tsikós *bojtár*rá lészen" (Gvadányi: *Rontó Pál*, 65. l.). — „Maga *bojtár*jának engemet fogadjon" (76. l.). — „*Bojtár*hoz nem illik, nem is vólna az jó" (76. l.). — „Más *bojtár*om ezt nem tészi" (77. l.). — „A' más *bojtár* hozott ide" (78. l.). — „A' hús vagdaláshoz *bojtár* Getzi fogott" (80. l.). — „*Bojtár* Getzi addig fel-ült a lovára" (80. l.). — „hogy a' másik *bojtár* ezt illy jól nem tudja" (81. l.). — „Így a' tsikós *bojtár*t Urfiságra hozta" (84. l.).

Ez az utolsó adat pedig szintén azért nevezetes, mert *megvan magában a Nyt. Sz.-ban is*, — csakhogy az „urfiság"-nál.

Sőt a tudós szerkesztők, ha a Nyelvőrt nemcsak szerkesztik, hanem olvassák is, még ott is meglelik vala a patent *bojtár*t egy 1791-iki Gergely-járás szövegében *(Nyelvőr,* VI. 411.):

„Juhász ember vagyok, bizonyság mellettem
A *bojtár* a kitől tegnap számot vettem.

Az Utasítás szerint „az idézetek *híven* úgy hagyandók, ahogy az illető forrásokban előfordulnak". Ez „utasítás" lévén, természetesen lépten nyomon vétnek ellene, önkényesen s értelmetlenül alakítva át az eredeti szövegeket. S mialatt e műveletet folytatják, a Nyelvőrben állandóan szidják a történészeket, hogy kiadványaikat átírt szövegben közlik; mi miatt az illető kiadványok „hasznavehetetlenek".

A *betűhöz tapadó hűség* követelése a tudományos kutatás érdekében, szükségképi kiegészítője a microscopium és a bonckés fény-

korának, Európaszerte érvényesülő irányzat, melyhez sok szó fér, mely azonban Németországban jóval előbb megvolt, mint amikor a Nyelvőr, a Deutscher Sprachwart emez utánzata — szokott hűhóval — szóbahozta. Elegendő e részben azon szózatra hivatkoznom, melyet a Deutsche Reichstagsacten megindításakor intéztek kiadóihoz:

„Vor allem ist der buchstabengetreue Abdruck der zu Grunde liegenden Handschrift unerlässlich, wenn die Veröffentlichung für die Sprachforschung Werth haben soll“ (Rud. v. Raumer: *Gesammelte sprachwissenschaftliche Schriften*, 1863. S. 329).

Ez a „buchstabengetreuer Abdruck“ került bele az akadémiai Utasításba, mely ekként egészen megfelel az illető kor tudományos követelményeinek.

Minket azonban ezúttal főként az érdekel, miként felelt meg a Nyt. Sz. ama követelményeknek? Erre nézve bármelyik forrás feldolgozása kellő felvilágosítást ad.

Vegyük pl., minthogy épen a kezünkben van, Gvadányit, mint akinek minden művét különben is egész régi irodalmunkban párját nem lelő szabatosság tünteti ki. Rontó Páljában olvassuk (ha nem is a 42., hanem a 43. lapon):

Hidd: nin*ts* annyi morva mi *pelyva* tartónkba
Mennyi már tudomány szor*ú*lt *mi* Palkónkba.

A Nyt. Sz.-ban, Gvadányi e jellegzetes szórendjét, mely azóta csak Arany Jánosnál fordult elő, ép úgy megváltoztatják, mint teszem a Czegléden most is járatos „pelyvatartót“ polyvatartóra:

„Hidd, nincs annyi morva mi *polyva*tartónkba, *mennyi tudomány szorult már* Palkónkba (Gvad: RP. 42).“

Vagy pl. Kucik-nál az egyetlen példa így idézve: „*Az aggot* kutzikba *ü*lteti (Gvad: Időt. 230)“. Holott az eredetiben így van:

„Márs-is *a' vén vitézt* hidgyed nem szereti,“
Laurust tesz fejére, kutzikba *ü*lteti.“

Szakmány-nál: „*Rám* terhes szakmánt vetettél (Gvad: RP. 527)“. Holott az eredetiben: „*Illyen* terhes szakmánt *nyakamra* vetettél“.

Sűl-nél: „*Az ökör vetretzéje roston sült* (Gvad: RP. 9)“ — holott az eredetiben:

Az ökörnek fejér, s' vese petsenyéje
Nyárson sült, és róston annak vetretzéje.

Sullog vezérszó alatt: „Mint bódúlt ide *oda* sullyog (Gvad: Orsz. 134)". Holott Gvadányi így ír:

Szólt a' Peczér, Urak! itt egy Farkas kullyog,
A' vőlgybe mint bódúlt, ide *s' tova* sullyog.

Balzsamom vezérszó alatt: „*A léleknek ez igaz* balzsamoma (Gvad: RP. 148)" — holott Gvadányi így ír:

Az életnek ez az igaz balzsamoma.

Bonta vezérszó alatt: „Gyermekünk bonta *lesz* (Gv. RP. 484)" — holott Gvadányinál: „Gyermekünk *mind* bonta".

Simítkozik vezérszó alatt: „Hátán szokott a havon simítkozni (Gv. RP. 289)" — holott Gvadányinál: „Havon tsúszván, hátán szokott simítkozni".

Suttog vezérszó alatt: „Suttogott bocskora *a mint* forgattam (Gv. RP. 87)", — holott Gvadányinál: „Suttogott botskora *őtet úgy* forgattam".

Cipőnél ezt az idézetet olvassuk: „Nem *c*zipőt, *de* tzókot vontak fel lábokra (Gvad: RP. 506)" — mely az eredetiben így van: „Nem *tz*ipőt; *fa* tzókót vontak-fel lábokra".

Markotányosnál az egyetlen példa a Rontó Pálból van véve: „Táborunkba viszsza-mentünk, ditsőséggel, markatányosoknak [így] jó hasznot hajtottunk (Gvad: RP. 112)".

A meglepően jó rím, két külön versszakból van véve; holott akkor van igazán értelme e helynek, ha egyszerűen leírjuk a markatányossal kezdődő kétsoros versszakot:

Markatányosoknak jó hasznot hajtottunk,
Mint Krimi Tatárok, bort, rozólist ittunk.

Azzal hajtottak jó hasznot a markatányosoknak, hogy bort és rozsolist ittak, amit a markotányos árul.

De legbotrányosabb itt is a Simonyi Zsigmond munkája. Simonyi a „Gödröz" szónál fölcsap verselőnek, hogy *megkorrigálja* Gvadányit: „Öregség rántzai gödrözték artzáját, *öszve főzte vénség dere már pofáját* (Gvad: FNót. 112)", — holott az eredetiben az illető hely így szól:

Öregség' rántzai gödrözték artzáját,
Börzsenynyel festette e' vénség' hibáját.

De hát honnan vette Simonyi a vers második sorát? Honnan? hát Gvadányi ugyanazon művének épen csak *19 strófával* később következő verséből, a hol ez van (115. l.):

Héjába festi ked már rántzos artzáját,
Héjába tsipkézi zsugorodott száját,
Héjába póltzolja két melyje tzapáját,
Öszve főzte vénség' dere már pofáját.

Az egyik, aki „börzsenynyel festette" magát, az itélőmester leánya; a másik, kinek „öszvefőzte vénség dere" az arczát, a szegedi biróé. Simonyi összepárosította a kettőt, hiszen mind a kettő pesti dáma!

Látnivaló, hogy az Utasításnak a hűségről szóló §-át nem tartják meg. De kétségtelen, hogy valamennyi feldolgozó, legalább a codexekből vett idézeteket, ha nem is szabatosan, de régies orthographiával közli.

Egyetlen kivétel — maga az egyik szerkesztő, Simonyi Zsigmond, ki a Krisztina legenda anyagát, hol az eredeti helyesírással, hol pedig *egészen modernizálva* adja. Pl.

így kellett volna kiírni:	így írta ki Simonyi:
(Gyujtomány.) Oh atkozoth es keserwseges vrbán: neked mondom: El vezendő uag a iővendő vilagban, az pokol tyze langiainak gyoitomaňaual.	Oh átkozott és keserűséges Urbán neked mondom: elveszendő vagy a jövendő világban az pokol tize lángjainak gyójtományával (KrisztL. 18).
(Lajtorja.) zenth xpina az isteneketh: ... le veuee harom laytrakon.	Krisztina az isteneket levevé három lajtrákon (KrisztL. 12).

S amint a lajtorjához és gyujtományhoz csapott idézet, ép úgy van *modernizálva* a kicsiny legenda számos egyéb adata; pl.

a *vezetéknév:* „neveztetett vala Krisztinának, vezetéknév szerént: (KrisztL. 3)";

a *beszegez:* „E nemes sziz beszegezé magát háló házában (KrisztL. 9)";

az *egyetlenegy:* „Egyetlen egyem (KrisztL. 15)" — e helyett: „eģetlen eģģem";

a *megrokkant:* „A kerékre kötöztetvén, a kerék minden testét meg rokkantá" (KrisztL. 20);

az *elterül:* „Elterőle legottan az tűz (KrisztL. 20)";

a *fölriad:* „egyenlő szóval mind felriadának (KrisztL. 31)“; az *egybevon:* „egybevonák magokat szent Krisztina lábainál (KrisztL. 40)“ stb. stb. egész szövege.

Régi barátunk Dryasdust imigy fordul ez alkalomból Simonyi Zsigmondhoz:

‚Tisztelt szerkesztő úr, azt kérdem Öntől, ha valamelyik munkatársa adta volna át Önnek a Krisztina-legenda céduláit: nem lett volna-e Önnek kötelessége az illetőt menten elcsapni, mint értelmetlen, renyhe, haszontalan munkást? S azért ad-e az Akadémia világos, félremagyarázhatatlan utasításokat, hogy 46 megbizott közül épen csak a szerkesztő ne respektálja? — Kérdéseimre nem kérek feleletet; mert senkitől sem szoktam lehetetlenséget kivánni.‘

3.

A hontalanok.

A szerkesztőknek, kik egy egész irodával rendelkeztek, kötelességük lett volna, a tényleg begyűlt anyagban előforduló szókat kiírni, s a maguk helyére beosztani. És a szerkesztők, ezen legelemibb kötelességüknek úgy feleltek meg, hogy vaskos szótárt lehetne egybeállitani a gyűjtőktől beszolgáltatott, de ki nem irt, s ennélfogva a maguk helyén föl nem lelhető szókból. Soroljunk föl egynehányat.

Ágoston barát megvan, csakhogy az „előlső“ rovatában; *ánk*-ot meglehet lelni, — ha a „korincsang“-nál keressük, az *abbé*-t is — ha az „ellen-tart“-nál vagy a „cinkoskodás“-nál, sőt az *antifonál*-t is, — ha a „breviár“-nál nézzük; az *arany-kalács* (palaca) — „terem“ pedig az arany kalács ép úgy nem terem, mint a fonatos-kalács; *ármádia* nincs az armadá-nál, mert a szerkesztők „be-sóz“-ták; *ajándékpénz* a „szajha“ és a „bulyok-basa“ régiójában keresendő; nem tudjuk, melyik a cifrább, az-e, hogy *angyal-bőr* (charta versicolor) a szerkesztők szerint a. m. nadrág, vagy pedig hogy angyalbőr nincs se az A, se a B betűben, hanem csak „tarka“ alatt; az *ántikamara* előlépett „udvarló-palotának“.

Belocsol a „rózsavíz“, *bepúderoz* az „úrfiság“; saját gyártmányú *borpohar*-uk (helyesen „bőrpohár“) „zörög“; még furcsább a *butella*, mely „fütyül“; ha a *baba* csak „zsinór“, akkor a régi nyelvben

közönséges *bolhapohár*, mi lehetne egyéb, mint „sajnszolgáló“? *burhocska* megvan, csak a „felhőcskénél“ keressük, *boros-búcsú* is, de a „jár“-nál, *bevarazik* a „seb“-nél, *bisalmasajt* a „liktáriom“-nál, *balin* (halacska, aspius rapax!) a „paduc“-nál, *békaselyem* a „matász“-nál; *beiddogál* rögtön megtalálható a „táska“ belsejében; *bohókás* ott van a „nyúlókás“-nál, *bokálpohár* a „tok“-nál; *bonhos* (hibásan mint: bonchos) nincs ugyan a B betű alatt, de ott van a „nyél“ és a „sárga“ alatt is; a *bornótos börbence* hozzáférhető, ha a „szipókál“-t keressük; a *bojtosfa:* „hintező“, a *báránycsecsfű:* „fülfű“; a *blask:* „zafir“, s *bakatella* az „alávalóság“; *bünváltság* a „jár“ alatt; *bau! bau!* csak a „böffent“-nél; *bak-páros* csak a „gunáros“-nál; *bégyűjtés* csak a „serénykedik“-nél; *baromorvosló-fű* a füvek közt van ugyan, csakhogy az ABC-ben egy kissé hátra, a „tyúkbélfű“ alá dugták.

Cövekel kétszer is megvan a „be-varr“ alatt, ellenben a *cvilik* csak egyszer, de a „felszab“ alatt; a *cincinás* nem egyéb mint „dobos“; így jut *csillyán-gyölcs* egyedül a „papiros“ alá, *csercselyés* egyedül a „függős“-höz, *csihi* a „hottó“-hoz, *cserpálca* a „huall“-hoz, *cselefendikedik* a „ledérség“-hez, *csinált-haj* a „süveg“-höz, miután az alatt is megfér, *cserépzet* „megorvosol“-hoz és a „szűcs“-höz, miután tudvalevőleg a szűcsök szoktak cserepezni; s innen tudjuk meg, hogy a *csikós-bojtár:* „úrfiság“, ellenben a *csizma-pénz:* „csausz“.

A *dinnyemag:* „violagyülep“, *dézma-fi:* „jobbágyfiú“, *dióbél:* öszvetör; *disznóság* (Schweinerei) csak a megszólításképen alkalmazott „ártányság“-nál, ellenben a *disznó-álla* a „sódar“-hoz került, mert hiszen szarva közt kell a tőgyét keresni a tehénnek, tehát a disznónak a sonkái közt az állát; *dézmabor* hogyne lehetne az „általag“-ban? a *dárdanyél* is világos, hogy „kóvályog“ (ha a mindigrészeg bakterre gondolunk); a *donzella* ott keresendő, ahol a „pittyenget“ van, valaminthogy a *dióverő* „lenyom“ és „elbágyaszt“.

Az *engedelmeskedik,* ez a ritka szó! kimaradt ugyan, mégis egy perc alatt megfoghatjuk a „csizmadia“ rovatában; hasonló módon helyezkedett el az *eszméllés*, egyedül csak a „hozzászab“-nál, *egércsecs* a „fülfű“-nél, *egybenráncolódik* a „töp“-nél, *elnyerít* a „hinnyog“-nál, *elóldall* (valami mellől) a „megszűkül“-nél; *elharapott-fű* az „ördögmarta-fű“, *elfolydogál* a „bujdosás“, *elfödözet* a „titok“; végre *elmorog* a jó öreg „szüle“.

A *francia lejtő* csak „tol“ (bizonyosan — szelet); *fái-sóska liktárium* megvan, de a „tengeri szőllő“-nél, *felsátoroz* csak „árbocfá“-nál, *felkendegél* csak „trébeléses“-nél, *felpirít* csak „lángol“-nál, *felbiztat* csak „aggodalom“-nál, *füződözik* csak „zsidózás“-nál; a *földszínű* valóban „setét szürke“, s a *fagyos lév* bizony csak „kocsonya“; *fülbenereszto fű* nincs másutt, mint „gyujtokvány“-nál; *fenyővíz*, a székelyek pálinkája, a „hordó“-ba szorult, de azért az „ital“ alatt is ép oly gyorsan meglelhető; ha a *flusz:* „kés-nyél“ s a *fűzfakard* „bak-ló“, a *fejérbéles* könnyen lehet „tejföl“, amitől a *foghagymaszagú fű* méltán „megcsömörlik“, tekintve, hogy a *foghagymás kolbász* nem egyéb mint „divat“; ellenben a *fojtott pecsenye* „vetrece“ és „borjúszelet“, sőt a *fedeles hintó* „tubin“ és „úszólag“ alatt alakoskodik; a *fregatta* igaz, hogy „hajó“, a minthogy a csizma is bőr, de azért szótárban nem szoktuk bőr alatt keresni a csizmát; a *fordíthatatlan* az „azaz“-nál; a *farpolc* csakis ott van, ahol a „bofána“, s jóllehet a „füttyent“ egyáltalában kimaradt, de legalább a *visszafüttyent* benne van, igaz hogy a „sebes“ (rapidus) alatt.

Galon a „viselő-szoknya“ alá rejtőzött; a *gömbölyeg-hajó* rögtön szembeötlik, mint „vitorlás gálya“; *gyöngöröl* hogy' lehetne más, mint „korpakötél“? a *gyenge-pép* ép a legnehezebb tésztás, t. i. a „gombóc“ rovatába sorakozik.

Hajnyövés, mint „körmölés“, *hajpor*, mint „szorit“ és „fölfodorit“, *hajkeményítő-ír*, mint „visz“, *himer*, mint „piritó“, *habarnicál*, mint „leves“, *helymös*, mint „nyit“, *hámpol*, mint „kiáltás“ van elkönyvelve; a *hidaska* „födeles“, a *hírszólás* csak „magahányás“; a *hóhérfa* is, mely a. m. akasztófa, meglelhető a „pajkos“-nál; *hopol* csakis ott van, ahol a „pad“; *hutyorít, meghutyorít* csupán a „kulyok“ alatt keresendő; a *hitszegés* épen a „szabadít“ alá került; a *húgyódisznó* se nem húgyó, se nem disznó, hanem „hallgató“; *hajnalszínű-veres* — saját külön természetrajzuk szerint — a „timsó“; a *hecmester* szerényen megvonta magát a „szurmos“ védszárnyai alatt, mely a betűrend szerint „szurok“ *után* következik; *hitpénz* csudálatosképen a „kanca-ló“ rovatába került.

A *játékos hely* (a. m. szinház) csak „ad“; a *jakup* ép úgy „zsinóros“, mint ahogy a *jelsütő-vas:* „bélyegez“ (főleg szótárt, ha a *b* betűbe osztják!).

Kecske-tej benne van, de az „öszvetör“-nél; *kulcsszék* benne van, meg is lelhető akár „golba-karika“, akár „közép-híd“ alatt;

kádi, mint „kényes“, *kibélel,* mint „rétes“, *kosucska,* mint „beretva“, *köszönő pohár,* mint „céh“, *kutizál,* mint „csapó“, *kioszlat,* mint „kő“, *kicsoszint,* mint „nyél“, *kis-harang,* mint „veternye“, *kapdozás,* mint „vég“, *kőfalotlan,* mint „lakhely“, *kar-angyal,* mint „felvétel“, sőt a *krizma,* csak mint „bűz“ szerepel; a *kulacs* természetesen kimaradt e magyar szótárból, nem azért, mintha nem lett volna adatuk, mert ime úgy a „betekint“-nél, mint a „kotyogtat“-nál ott díszlik a kulacs; igaz, hogy a *kövágó hely:* „kőbánya“, de azért még se B alatt van a helye; a *káplárpálca,* hasonlókép igen jól el van dugva a „dög“ alá; a *kék káposzta* helye egyedül a „megcsömörlik“; valamint a *kőmíves kötény* nem lehet másutt, mint a „mészmerő-kalán“-nál; a *kres* meglelhető a „sásafű“-nél; *kalamász* nincs kolomáz-nál, hanem a „kátrány“-nál; *köz-vallatás* csak az „ispán-járás“-nál; *káposztás konc* a szerkesztők önvallomása szerint úgy látszik a. m. „bölcsesség“, mert ezzel fogták egy kalap alá; *forduló köldök* meglelhető a „középhíd“ alatt; *körömvas* is „tisztító“ alatt.

Lobogdogal a „kápá“-nál, a „rengdegel“-nél, „felhány“-nál és „csuklyánál“; *lepsifülü* szintén csak a „csuklya“ alatt; *lengyel-változó* a „lapickás tánc“-nál, *lövő,* mint mesterremek a „közép híd“-nál, *libertás,* a Rákóczi pénze „kongó“-nál keresendő; *leibel,* a mai lajbli, „mente“ alatt; *ló-bér*-ről szó sem lehet másutt, mint a „ménló“-nál; *lángszínü* a „háromságfű“, pedig a ‚viola‘ jelzője lenne; *lepadol* a „fagy“; *ligetes ház* nincs egyebütt, mint „tornác“-nál; *lépdegél* a „gőgös“; a *limitál* — „bűz“ gyanánt, a *locsogós,* mint „bőr“, *le-fejel* ellenben mint „bor“, a *levelensült,* egyszer mint „ludas kása“, másszor mint „zsongáta“, a *legyintés,* mint „szó-hintés“, a *lepseres* — „csizma“ gyanánt van beosztva.

A *macska-ezüst* se nem macska, se nem ezüst, mert se az M, se a B betűben nincsen, hanem tudnunk kell, hogy a macskaezüst vagy „földi len“, vagy „szöszös“, vagy „vászon“, mindaháromhelyen szépen elrejtőzvén; *megharmincadol* az „úr“, *megvámol* szintén az „úr“, *megkilencedel* a „dézmás“, *megpikósodik* az aki „megzajosodik“, s kétségtelen, hogy a *minaású* is helyén van az „ál-lyuk“-nál — de nem szótárban; *mamortika-olaj* kizárólag a „fecskendő“ alatt keresendő; *megvendégel* csak a „vet“-nél, *megvélomoz* természetesen csak a „megfőkötőz“-nél található, *misszál* azonban nemcsak a „jámbor“-nál, hanem a „jegy“-nél, a „jegyez“-nél, a „kérés“-nél is; *malajka* csak „ficsórka“ alatt; *meggyes bor* csak „kortyogdogólag“

alatt; a *mívelő tábla* csak „sütővas“ alatt; *megrittyent* csak a „kulyok“-nál; *megbabáz* világos, hogy a „varga“ alatt keresendő; a *murkos* (ételnem) hamar meglelhető a „kaszás lé“-ben; *mirigyesít* (merigyesít) gyorsan megvan, ha a „megpoklosít“-nál nézzük; *meszesvíz* megvan, de az „öszvetör“-nél; *méta* csakis ott van, ahol a „tornác“-ról van szó; *meglángol* a „megszáradant“-nál; *mennydörgőfű* is megvan, de csak a „gyujtokványnál; *megborsóz:* „előcsosz“, *mesés-könyv:* „románc“, *megakadályoz:* „kő“.

Nóta az „illik“, *niktál* a „pislog“ mögé sorakozik; *nyeregszárnya* nincs másutt fölvéve, csak „veszékel“-nél.

Az *olvadék* benne van a söprű“-ben; *óldalhadnagy* a „taval“-nál, *okulármester* a „lám“-nál van otthon; *öszvesummál* a „fizetség“-gel, *öszveraggat* az „agyagos“-sal ragadt össze; *ősz haj* benne van a „sömörgözés“ rovatában; *öklödöz* is megvan, de a „ló“-ba rakva.

Porozó por lelhelye az „ércbánya“; *poncionszín* a „mi“-hez, *porgolát* a „vetés“-hez vetődött; *polcocska* a „kenyér“-nél, a *póriskalán* a „korincsang“-nál ép úgy helyén van, mint *felkalánoz* a „peszmeg“-nél, vagy *párhagyma-víz* a „bevonódik“-nál; a *pikét* két helyen is megkapható: úgy „kártya“, mint „labét“ vezérszó alatt; *patáda* benne van, de a „földi alma“ rovatában: *pohánkakása* csak „lukna“, *prosmál* csak „kiáltó-szék“ alatt; *puffantóvas* három helyen is meglelhető, ú. m. „kulyok“-nál, „megvanyalít“- és „vajnok“-nál, csak az a fő, hogy a P vagy a V alatt ne nézzük; *pillat* is három helyen szerepel: „általtöp“-nél, „kulyok“-nál és „vajnok“-nál, csak a P alatt nincs; a *pfuj* nincs beosztva se a „pfi“, se a „pfiha“, se a „pi“, se a „pih“, se a „piha“ közé, hanem ott díszlik a „turkál“-nál; *püssöget* előfordul, de a „hozzázsugorodik“ alatt; *pisztric-gomba* a „lása“, *pimponyagyökér* a „mezei viola“ tövében vonta meg magát; *planczöntés* csakis „megkásásodik“, *párához* csak „tánc“, *pomáda* (a mai pomádé) csak „keményít“ alatt van fölvéve; *padlan* tüsténti szemünkbe ötlik a „fog“-nál, *paraszt ír* a „kötöz“-nél, *pokol* (lepra) a „megcsökik“-nél; *porontyos* igaz, hogy a. m. „ias-fias“, csakhogy az I betűben nem szokás keresni; *prelát* lehet épen „prépost“ is, *pennacsináló kés* utóvégre szükségből lehet „érvágó vas“ is; a *pest* itt csakugyan „lapul!“; *púpoz* a „kifolyó“; *pitvarka* a „tüzelő“; *pézsmáz* hol van? megmondja a „ficomás“; *péntekesség* mi lenne más, mint „enyett“, a *pandúrság* is világos, hogy „gyülekezik“, s a *patena* csakugyan a „misé“-nél szerepel.

Rettenetességes-ről mindössze ennyit tudnak: „[Rettenetességes]“; nincs rá adatuk egy sem, — pedig megvan nehány lappal előbb az „örvendetességes“ adatai közt! ‚Rettenetességes!‘ — *Rapély* megvan, de a „mordály“-nál; *rigulyás* megvan, de csak „kulyok“-nál; *rókabőr* megvan, de csak „szabad“-nál; *recipient* csak „csecs“-nél; *ragyogószínű* csak a „verhenyő“-nél; *réti-kutyó* csak „réce“ alatt; *roszprádli* csak „cin“-nél és „cin-tál“-nál; *rabbinus* mi lehetne más, mint „bak“; *raggaték* csak „szedőléknél“; *repetál* csak „előmond“-nál, *ritmizál* csak „órál“-nál, a *ruhafejérítő* természetesen „szénégető“, ha a *reformátor* csak „szab“ (mintha szabó lenne), a *református* meg „gömbölyeg“.

Svadron csak „tolongás“-sal, *sipak* csak a „négyellő-ostor“-ral, a *stinc* természetesen az utóvégre szintén szerszámot jelentő „korincsang“-gal társul; a *somfabot*, mely ugyanaz, ami később a mogyorófapálcza, természetesen „közkatona“; *setétfekete* csak a „setét szürke“ alatt található; *sánc-ásó, sánc-rakó* az „ál-lyuk“-hoz helyezve, míg a *sas* (a. m. csücsök) a „reszelő“-höz, *sodomálkodás* csak a „beléndes“-höz; *szagoló szerszám* csak a „bordély“-ban van; *szettyel-szottyal* a „vakaró“; *szívmaró* a „moh“, *szurókás* a „nyulókás“; a *szabadoskodás* mi lenne egyéb, mint „szójárás“; *szatrancs* megvan, de a „lúd“-nál; *szent-ravaszság* (pia fraus) megvan, de a „megjakabol“-nál; *szent-Balázs-malaca* megvan, de csak a Bevezetés XI. lapján; *szívfogás* megvan, de csak a „mellszorulás“-nál; *szeléd alma* megvan, de csak „becs“-nél; *szent János szőlőcskéje* megvan, de csak „ribesz“-nél; a *szömölcsvesztőfű* ha nem „szemölcs“, akkor bizonyosan „napranéző-fű“.

Még a *tarhonya* is beletévedt e magyar szótárba, s meg is leljük, de csak a „katraboca“ alatt; a „*tersak*“ azért játék, hogy játszva megleljük, ha a „labét“-nál keressük; a *talmut* nyomban megkapható a „mörmöl“ alatt; *tikfi* ott van a „kappan“-nál, a „töltelék“-nél; a *tyúkfi* a „parázs“-nál, az „ösztövér“-nél és szintén a „töltelék“-nél, de már a *töltött tyúk* csak az „iszák“-nál; *tüzes-színy* megvan a „veres“-nél; *tongár* megvan a „trébel“-nél meg a „koh-sáfár“-nál; a *tarantula* (pók) megvan a „tánc“-nál; a *tarbársony* két helyen is megvan: „meggyszínű“-nél és „virág“-nál; *tóga* a „mente“ alá került, *téli ház* a „nyári házba“, a *tökmag*, mintha az ugorkás magrugó (ecballion elaterium) magva volna: „lövöldöz“, s azonkivül „öszve-tör“; a *tajtékhányó-kalán* véletlenül csak a „lapocka“ alá

került; *tricinet*-nek azonnal a nyomára jövünk, ha megnézzük a „rózsaviz"-et vagy a „pirul"-t; a *tüled* világos, hogy az épen ellenkező jelentésű „hozzád" alatt keresendő; a *tömlő-túró* megvan, de „ért-sajt"-nál; a *tornyos-kalács*, a *tornyos-pástétom* megvan, de csak „föltornyoz"-nál; a *tejes-hal* megvan, de csak „ikra" alatt; *toelletta* könnyen fölfedezhető a „patyolat"-nál.

A *vízi kapitány*-nak igaz, hogy a „hadakozó gályán" van a helye — de nem szótárban; *vágorvány* megvan „általtöp", „kulyok" és „megtöp"-nél, — csak épen a maga helyén nincs; a *velencei-üveg*, mely a. m. hamis kő, a „szín-rubin" csoportjában álságoskodik; *vöröske* csak „nyél"-nél; *vízi-bogár* is benne van, csak a hal-tetű"-nél keressük; *vízi-gágó*-t legjobb a „réce" alatt keresni, mert másutt sehol sincs; *vadászó mester* csak a „tacskó"-nál található; *vaspatkó-törő* csak az „erő"-nél; *veriték-járó* csak az „aprólyukas"-nál; *velős konc* csak „szegy"-nél; *vergölődik* csak „göböd"-nél, *vicekáplár* csak „frajter"-nél; *viola liktáriom* a „szirup"-nál; *várőrizö* a „messzől"-nél; *verespej* a szerkesztők szemében a. m. „kék", mert csak ott található.

Zomok bor is megvan, kár, hogy a „darába" került, míg a *zsidóbírót* „zabolára" fogták.

Stb. stb. Szintúgy benne van a szótárban, csakhogy nem a maga helyén:

alázatosodik, általsüt, asszonykodás, boráldó, borotváskerék, borozán, bőszül, csitt-patt, csúcsos papucs, dru-dru-dru! egybefőz, egybeharap, felkendegél, félfelébuvál, fosóhely, hálószerszám, hátulütő pálca, hegedő-vas, huszla, kalarásság, kanapé, kanbajuszszú, kanibálos, kellemetességes, kikelepcél, kinevet, kompléta, konyhaház, kótáló, mahometista, megbabal, meghármaz, megkraszol, megpántlikáz, megtördelés, megtörölgetdegel, megtőröz, megvilágtalanodik, stb. stb., aki nem sajnálja a fáradságot, lelhet még vagy százszorennyi olyan szót, ami nincsen a maga helyén, s így *annyi, mintha benne sem volna.*

Ebből pedig az a tanulság, hogy a szerkesztők méltatlanul korholják a Bevezetésben „kiiróikat". Íme, mennyi adatot beszolgáltattak a „kiirók", amit a *szerkesztők* egytől egyig elfelejtettek beírni és beosztani a maga helyére. Ily körülmények közt a „kiirók", már mint a gyűjtők, felmentvék minden felelősség alól, mert céduláikat lelkiismeretlen kezekbe adták, melyek csak tél-túl válogattak belőlük.

4.

A Szómutató.

Mivel a Nyt. Sz.-ban, már csak a szócsaládosítás miatt is, a szók nem következnek betűrendben egymásután; és mivel ezrével kell számolnunk azokat a szókat, melyeket a gyűjtők beszolgáltattak, de a szerkesztők nem osztottak be illető helyükre: ezeken a bajokon, ha valami, úgy bizonyára a szótárhoz csatolt, közel 900 hasábra rúgó Szómutató segíthetett volna, mely az egész szótárnak $^1/_{15}$ részét foglalja el.

Pontosan, szabatosan szerkesztett Szómutató sokat enyhített volna a szótár mizériáin. A Szómutató azonban ép oly siralmas képet mutat, mint az egész szótár, s a félrevezetésnek ép oly dús forrása, mint maga a szótár szövege.

Mindenekelőtt tömérdek szó kimaradt belőle. Aminek az a kedves következménye van, hogy pl. én egy egész értekezést írtam a *cserény* szóról, melyet a Szómutatóban nem leltem, amikor egyszerre csak rábukkantam a szövegben, értekezésemmel pedig befűthetek. Tapasztalatomon okulva, attól fogva a keresett szókat a szövegben kellett néznem, ami igen kellemes időtöltés volt, pl. csak a több, mint 13000 kihagyott ige konstatálásánál. S egyszersmind nyilvánvalóvá lett előttem, hogy a pontatlan Szómutató annyi, mintha nem is volna, mert — legalább a szabatos munkához szokott kutató — bizalmát vesztve a Szómutatóban, — használhatatlan lomként kénytelen félrevetni.

Így a szöveg használata vezetett rá a Szómutatóból *kimaradt* szókra, melyek teljes lajstroma valami horribilis tömeg lehet. — Nehányat kijegyeztem belőlük.

Ilyen, a Szómutatóból kimaradt szók, például:

Alajt, alejt, alojt, Álnokságos, Álomlátás, Általvisz, Anyós.

Babka, Bátorodik, Becsatol, Beléavat, Bikcis, Bomba.

Civolás, Csapka, Cserény, Csidit, Csiszamlik (csak csuszamliknál; ki sincs emelve), Csizmaság, Csuszamodik.

Derékaljas, Dió sása.

Egybejő, Egybekulcsolkodik, Együvészerkeztet, Elájit, Elcsiszamodik, Elillan, Elkisértet, Elmorzsolódik, Elnyomodik, Elragadás, Elrejteget, Elszaladás, Eltéved.

Felalkot, Felbástol, Félfeléhi, Feligyekezik, Fonalg, Földesasszony, Fűrészlevelű festőfű.

Gyöngöröl (a Szómutatóból kihagyták, a szövegben meg a *G* betűbe tették!).

Hajjahujálkodik, Höbög.

Inség, Inséges, Íztelen.

Jánus, Józanodik.

Kajált, Kantus, Kilis, Kobzos, Korcsmároskodik, Kotyogtat, Kovakő, Környülmetél, Közel, Kullároz.

Lágyúlgat, Lassul, László-király-szekere, Letagol.

Megbüdösödik, Megbüdösül, Megesztergáz, Meggiberedik, Meggiberit, Meghökköl, Megjózanodik, Megjuház, Megkábúl, Megkerdül, Megkevesedik, Megkövérit, Megkocc, Meglikacsozik, Megperdit, Megrühesít, Megszagosodik, Megszédül, Merdegel, Mondogál.

Nyalkás, Nyirkadás, Nyivog.

Paszomány-alma, Patikaszerszám, Példaadás, Pendit, Penészedik, Percent.

Rezzeget, Romladékony, Rútságos.

Sikerel, Skatulya, Súlyosít, Süt, Szagosodik, Szegénykedik, Szélhámos (még ez is!), Szorgos, Szorgoskodik.

Taklác, Tercenella, Terül.

Vasmacska, Vendégarca, Visszaszidalmaz.

Zomálcos, Zuggoddik, Zsibog, stb. stb.

A szerkesztők azonban a kihagyások fejében kárpótolnak bennünket a Szómutatóba fölvett oly szókkal, melyeket vagy *kétszer is, két különböző helyen nyomatnak le,* pl. Fölhuzalkodik, Bátorkodik, — vagy legalább kétszer is utalnak rá, pl. Ökrödik.

Másik módja a kihagyások pótlásának, hogy beosztanak a Szómutatóba oly szókat, melyek *egyátalában nincsenek meg a szövegben.* Ilyenek pl. Div, Durzad, Észvesztés, Kőfoglaló mesterség, Romladékonyság, Zuggóddás, stb.

Harmadik módja a pótlásnak, hogy a szövegben zárjel között, *minden bizonyító adat nélkül* közölt szókat nyomatnak le a Szómutatóban, hova ezeket természetesen nem lett volna szabad föl-

venni. Ilyenek pl. „Akarás: [voluntas; das wollen]“ — és semmi más! „Ált: [fallo, seduco; täuschen, berücken]“ — és semmi más!

Hasonló bizonyítékokkal szerepelnek:

Álorcáskodik, Andalodik, Antalodik, Éktelenül: turpor, Érődik (úgy a szövegben, mint a szómutatóban: erődik), Érzet: sentire facio,* Fölpanaszol, Hajint, Illan, Kisértet: deduci curo, Kommendál, Komp: tumulus, Kornis, Lóbicskol, mely lopocskol és lupocskol valamint lupocskolás alapszava gyanánt szerepel a szövegben, bár nincs rá adatuk (nekem sincs); Morzsalék, Odvasit, Sövényez, Visszahorgol stb. stb.

Negyedik módja a pótlásnak, helyesebben botlásnak, hogy a Szómutatóba fölveszik a csupán Sándor István, Kresznerics és más *XIX. századi írók* által említett tömérdek szót, melyek a programm szerint kivül esnek a szótárba fölveendő szókészlet határain.

1808-ban adta ki *Sándor István* Toldalék A' Magyar-Deák Szókönyvhez című kitünő művét. Ennek adatait bizvást felhasználhatták a szövegben ott, ahol régi adatot magyaráz; de hogy a Szómutatóba is fölvették, melyre, mint a régi nyelv lajstromára hivatkoznak — az már Abderába való mulatság. Már pedig fölvették. A Nyt. Sz. szerint egyedül Sándor István ismerte a Szómutatóban is szereplő következő szókat:

Alélkodik, Aljasodik, Alkalmaz, Általültet, Aranyász, Árulkodik, Atyáskodik, Azsagol.

Billen, Billent, Bizgat (kútfőből csak bözget-jük van), Bizodalmatlan, Bizonyosodik, Bodroz, Bogarász, Bojt, Bomladoz, Boŋtszol, Boroz, Buktat, Bunkó, Butúl.

Céda, Csábul, Csámpás, Csaplárkodik, Csék, csik, Csemp, Csibe, Csikar, Csuszkál.

Domó, Dugúl, Duzzaszt, Düh.

Ecetesedik, Egyaránytalan, Ejtődik, Ék, Előlűl, Enyhűl, Evesedik.

* „*Érzet*“, mint *főnév* egyátalában nincs meg. ‚Bizonyosan Ballagi csinálta‘. Pedig ősrégi szó: „De mykoron sem zaua sem *erzety* nem voltuolna: vetek az halottat agyba eltemetny ewtett: masod napot varuan“ *(Ehrenfeld-cod.* 162): „Sed cùm non esset neque vox, neque *sensus;* cadauer posuerunt in lectulo: & ad sepeliendum ipsum, diem crastinum expectabant». (S. Bonaventura: *Vita Beatissimi P. Francisci Assissiatis,* cap. XVII. §. 2. a. 6).

Fölgyógyúl.

Gárgyáz, Gémbelődik, Gondoskodik, Görbeszt, Gyakorlat, Gyarlit, Gyorsogat, Gyökeresedik, Gyülölet.

Hagyat, Hájaz, Halálozik, Hamisodik, Hamvad, Hársol: decortico, Himbál, Himlőhely, Hireszt, Hol: aurora, Hulladoz, Hutyorodik.

Igáz, Ifjul, Ijedezik, Iszamik, Ivódik.

Járkál, Javúl.

Kábít, Kagyma, Keskenyít, Készakaró, Kész-kedv, Kevesedik, Kigúnyol, Kondorodik, Kopaszodik, Körmöl.

Lázzaszt, Lopódik, Lökés, Lyukad.

Mámor, Másít, Máskor, Módis, Monda, Mulaszt, Munkál.

Nyekeg.

Óbégat, Oldall, Ormoz, Öregül, Örököl, Öszvead, Övez.

Pandúr, Peckel, Piszkol, Pocskol, Ponc, Porc, Poroz, Puhaszt, Pusztul.

Rakosgat, Recseg, Rendül, Részegedik, Részegszik, Roskad.

Sárgít, Siker: erfolg, Sikkaszt, Sikul, Sorvad, Surlódik, Szagosít, Szavattyú, Szeplősödik, Szépen, Szerencsél, Szeretetlen, Szilál, Szójamlik, Szótalanodik, Szunnyadag, Szunnyadalom, Szuvasodik.

Tár, Teped.

Ujdon, Undokodik.

Visszaszerel, Völgyel.

Zuhog, stb. stb.

1831-ben jelent meg *Kresznerics* Ferenc kitünő Magyar Szótára. A Nyt. Sz.-hoz való viszonyára vonatkozólag ugyanazt mondhatjuk róla, amit Sándor István Toldalékáról. A Nyt. Sz. is épen úgy felhasználta szövegben és szómutatóban egyaránt. A szómutatóban előforduló következő szóknak van egyetlen adata Kresznericsből véve:

Árkol, Avít.

Baba: infantulus, Bástyáz, Betegesedik, Bodor, Bontó, Botorkál, Bőröz, Bővebbed.

Csen, Csergés, csörgés, Csorbásit, Csörtöl, Csörtölöz, Csucsorodik, Csuk.

Dühöszik.

Ébrűl, Ecetesűl, Ecsellő, Eggy-igabeli, Elgondolkodik, Elkoppad, Engesztelődik, Eszesedik, Evezik.

Fejtő: solutor, Félrehí, Fölment.

Gyarmat, Gyengéd, Gyujtó.

Hajlat, Hasasul, Hasaszt, Hervaszt, Hegyköz, Hidlal, Himlik, Hitez, Hitványkodik, Hiuit, hivít, Hoporjás, Hortyan, Huppan.*

Idősödik, Ijedelem, Iszamlik.

Karácson napja, Kedvetlenül, Kicsinyűl, Koccan, Koccant, Konkolyosodik, Kopdogálik, Kormosít, Koszmósság, Koszosúl, Körmöz.

Locsoskodik.

Maradt, Mártó, Maszlagosít, Maszlagoskodik, Megbosszankodik, Mehet, Mehetetlen, Menyít, Merevenedik, Mezítelenedik, Munkásodik.

Okádtat, Oltogat, Ostobul, Ótalmazgat, Öszveereszt, Ötszeg.

Pih, Pirosúl, Poklosít, Pontoz, Poshaszt, Pusztúl.

Rakoskodik.

Sógoros, Sólyáz, Suhan, Summál, Suppan, Supra, Sutu, Szabadosít, Szagosul, Szállítás, Számlálgat, Számú, Szánat, Szaporékony, Szedegetés, Szegel, Szekerez, Szemre, Szemzik, Szenel, Szerzetlen, Szivó, Szokotál, Szombatoz, Szorgol, Szőkűl.

Útáltat.

Virágvasárnap.

Visszair.

Zápul, Záró, Zúr, zűr.**

Ez tehát valamennyi olybá veendő, mintha benne sem lenne a Nyt. Sz.-ban.

Sőt a Szómutató még oly szó régi volta mellett is tanuskodik, melyről a szöveg mindössze ennyit tud: „*Korcog*: [rodo; nagen] mondják némely kemény testekről, midőn a fogak rágásától korcz hangot adnak *CzF.*“ Ez a „CzF“ pedig nem egyéb, mint Czuczor-Fogarasi *1865*-ben megjelent Nagy Szótára.

Kizárólag csak XIX. századi gyűjtők, t. i. Sándor István *és* Kresznerics műveiből ismerik e szókat: Bojt: inoculo, Sérűl, Kedvetlenedik stb.

* Kresznericsen kívül egyetlen forrásában „alma-huppanás“ van.

** E sorozatba egyáltalában nem vettem föl azon szókat, melyeket szintén Kresznericsből irtak ugyan ki, de amelyeknél valami más, régibb forrásra hivatkoznak, mint pl. „Keresztjáró-nap (Nom.² 437)“; — holott pl. ezt az 1641-iki Nomenclaturát sohasem látták, s összes adatait Kresznericsből vették.

A félrevezetés kivánatos munkáját nagy sikerrel végzik még a sajtóhibák. Ebben a részben nem a nyomda a hibás. Mert a nyomda, köztudomásúlag, egész nyomdászatunk történetében páratlanul álló szabatos munkát végzett, páratlanul nehéz feladata teljesítésében. Minden körülmény arra vall, hogy a szerkesztőknek már ismert pontossága miatt van a Szómutatóban *odahaza*, a szövegben lévő *odabasa* mutatója gyanánt; *beavat* — *bearat* helyett; *cseng-leng* — *cseng-beng* helyett; *csülü* — *csüllü* helyett; *dudogat* — *dugogat* helyett; *egybezsúródik* — *egybezúródik* helyett; *fölcakózik* — *fölcankózik* helyett; *hozzászámít* — *hozzátanít* helyett; *kipirongál* — *kipingál* helyett; *közböletlenül* — *közbötlenül* helyett stb. stb.

Igaz, hogy pl. ez utóbbit, ha helyesen van irva, akkor is csak a Nyt. Sz.-ban leljük meg, de hiába keressük az idézett forrásban; mert *közbötlenül* egyetlen adata a Geleji Katona-féle Titkok Titka 1119. lapján lenne, holott annak a műnek nincs is 1119 lapja, s az idézett szó tényleg más munkában van.

Így a sajtóhibák nagy segitségül vannak arra, hogy egy-egy szó elbújhasson. Pl. Gyűrűz a III. 1215. lapon lenne, holott a I. kötetben van; viszont Szerelemgerjesztő vers az I. 1080. lapra utal, holott a III. kötetben található. Cserge az I. 412. lapon lenne, holott a 417-en van, vagy Szerévaló a III. 220. lapon lenne, holott a 200-on van, amik evidens *nyomda*hibák; ellenben *cikáz* az I. 352. lapon lenne, *cika* alatt, holott a 344 lapon van a *cékánál*, ami evidenter a *szerkesztés* érdeme.

Hadd álljon most itt egy kis mutatvány a Vexir-Spiel-ből, amiben a Szómutató során, szerkesztőink gondos munkája részesiti a kutatót.

Szilak a Szómutató szerint a III. kötet *1500.* hasábján van. Mivel azonban a III. kötet csak *1316* hasábból áll, az idézett helyen természetesen nem lelem. Nézzük hát a szövegben. Ott kell lennie az Sz betűvel kezdődő szók közt, szintén a III. kötetben. A 242. s 243. lapokon egymásután következnek: Szil, Szilágy, Szilaj, Szilál. Itt tehát szintén nincs.

Mégis benne kell lenni, tekintetbe véve, hogy a *Szilag*, *Szilak Szilok* ismeretes szó. Benne van Baróti Szabó *Kisded Szótár*-ában (216. l.), említi Kemény Zsigmond *Gyulai Pál*-jában (I. 38. III. 146. V. 79.). Brassai — szerintem tévesen — a Szilánkkal azonositja, mely

„nem új, hanem — úgymond — a nép nyelvéből vett és több alakokban széltiben használt szó. „Szilakba szakadt“, „szilakba tépte“ ismeretes, erélyes és semmi mással nem pótolható szólamok“ (*A Nyelvújítás és Ballagi*, 18. l.).

Tovább keresve a szót, mindenféle fogásokhoz nyúlunk, míg egy szerencsés ötlet folytán megleljük a II. kötetben *Salak*nál, nem ugyan a Baróti-féle Szilakot, mely végkép kimaradt, hanem a salaknak egy oly változatát, mely valószinűen egyszerű sajtóhiba. Salak-ot u. i. Illyés András: Megrövidittetett Ige c. művének I. része „36b“. lapján *szalak*, II. része 256. lapján *szilak* néven használja. Azonban — az illető mű I. részének 36*b*. lapja nincs is; de a 36. lapon kétszer is előfordul az arany *szalak*ja, a 256. lapon pedig *szilak*. Egy betű különbség.

A szómutatóban ott van *romladékonyság*, a szövegben azonban semmi nyoma; viszont a szövegben megvan *romladékony*, a mi meg a mutatóban nincs meg!

Keresem a Skatulyát. Nem lelem; mert csak Skatulyás süveg van a Szómutatóban. Pedig a szövegben megvan, *dőlt betűkkel szedve*, mint „Skátulya“ a Rontó Pálból vett egy adattal, az I. köt. 1613. lapján.

„*Magafeledett*“ a Szómutató szerint kétszer is meglenne, de csak feled-nél leljük (I. 809); a másik helyen (I. 481) *drámára* és *darára* utal („magánál“ sincs).

Leánynéző a Szómutató szerint kétszer lenne meg, de az után ne menjünk, mert az a III. 84. lapra, vagyis a *kecskeszar*-ra, *lószar*-ra stb. utalja a leánynézőt.

És igy tovább, in infinitum. S mindez vigan mehet, mert a szaknyelvész szerkesztők nem törődnek a Szómutatóban az ABC renddel. Minden mutatóban, indexben az ABC a *lényeg*, tehát, egyetemesen érvényesülő felfogásuk szerint *bagatelle*.

Igaz, hogy a Bevezetésben a szerkesztők ezt mondják: „a Szómutató, *szoros abécé rendben* mindazon szókat magában foglalja, amelyek külön mutatószókul elő *nem* fordulnak“. De ezúttal is, mint mindig, minden szavuknak épen az ellenkezője igaz: konstatálom, hogy a külön mutatószók ép úgy föl vannak véve a Szómutatóba, mint amelyek ily minőségben nem fordulnak elő. Ami pedig a „szoros ábécé rendet“ illeti, hát az méltó kiegészitője annak a rendnek, mely e szótárban általán véve uralkodik.

Mert ebben a Szómutatóban:

bántogatás előbb van mint bántogat; belélő előbb van mint belelepik (helyesen: belelépik); betér 15-öd magával előbb van mint betekerít, betekesít;

búsong, búsongást nem leljük, pedig megvan, csakhogy nem így és nem a maga helyén, hanem 13 sorral előbb, mint „búsang, búsangás"; a szövegben a vezérszó, összes adataival együtt, csakis busong- és busongásról szól;

buzog, buzogány, buzogányhordozó, buzogányos, buzogányos szolga előbb van, mint buzma;

díszlet előbb van mint díszke; disznó, disznóakol stb. előbb van mint dísztelen, dísztelenség, dísztelenül; doborság előbb van mint dobos;

ékszeg előbb van mint eketalp, ekhó, épít, ekkor stb.;

ellenállás 37 szóval előzi meg a maga helyét, a honnan meg kimaradt; ellenzörög előbb van mint ellenez;

elszegényedik, elszegőd, elszégyenít, elszégyenl, *elszegényül;*

elveszteget előbb van mint elvesztés s csak elvesztet után jő elvesztegel;

esperes, esperest, esperestség előbb van mint espán, espék;

föligyekezik előbb van mint föligazít, föligazítás; fölnyit előbb van mint fölnyír; fölösztönöz előbb van mint fölös, fölösed stb.;

fűtés előbb van mint fűtekercs, fűtőzik előbb mint fűtermő, fűtőztet előbb mint fűtőkemence;

kifakaszt előbb van mint kifakadoz; ködmenszoknya előbb van mint ködmenes;

megbüntet, megbüntetés stb. előbb van mint megbüdösödik, megbüdösül;

megnyúzall, megnyúzás stb. előbb van mint megnyő, megnyövik;

megsanyarít, megsanyarodik stb. előbb van mint megsanyargat;

megsikul előbb van mint megsiketit, megsiketül;

megszélesedik, megszélesít, megszélesül, megszeletel, *megszelesedik;*

megvál*tás,* megvál*tó,* megvál*tság,* megvál*tat,* megváltoz*tathatatlanság,* megval*l,* megval*lás* stb.;

számszerint, számszerigy stb. előbb van mint számkivet, számkivetés stb.; szólíttat előbb van mint szold, szoldogál, szolga;

törvénykezés, törvénykiadó, törvénykezik;

zörg, zörög, zörögdögel, *zörgés,* stb. stb.

A „szoros ABC-rend“ azonban nagy tömegekben néhol hasábszámra is jelentkezik. Szarvas ugyanis tiszamelléki, Simonyi dunántúli, s mindkettő a legszélsőbb individualista lévén, öntudatlanul szentesítettek minden patoist: *‚piac és irodalom közt nincs különbség‘*. És mivel semmiről a világon nem lehet áttekintésük, mert szaknyelvészetük szűk kamrájában rövidlátókká lettek: megtörténik az az absurdum, hogy mindenik szerkesztő a maga füle szerint osztja be a szókat, tekintet nélkül a szótár *céljára*, mely azt követelné, hogy a szók egységes felfogás szerint rendeztetvén, könnyen megkaphatók legyenek. Így történik aztán, hogy külön van fölvéve az *Asszú* & Cie és külön, egy hasábbal odébb az *Aszú* & Cie. Az egyik csoport: Asszú, Asszú csemete, Asszú füge, Asszú gyümölcs, Asszú kórság, Asszúkórságos; a másik csoport: Aszú, Aszúkörtvély, Aszúlás, Aszú szilva. Ha már most pl. keresem az Aszú szőllőt, s Aszú alatt nem találom, azt hiszem, nincs benne a szótárban, pedig benne van, csakhogy véletlenül tetszett a szerkesztőknek Asszú alá sorolni. Viszont Asszúkörtvélyt keresve, ezt nem találom, mert tetszett a szerkesztőknek az Aszú csoportba osztani.

Ugyanily „szoros ábécé-rendben“ találjuk a Fehért és Fejéret. Elől van egy csomó *Fehér:* Fehér barát, Fehér cékla, Fehér cseléd, Fehér gém, Fehér giliszta, Fehér görög — bár egyetlen adatjuk fejér-görögről szól — Fehér gyanta, Fehér gyökér, Fehér hal, Fehér húnyor, Fehér keszeg, Fehér liliom, Fehér mályva, Fehér pej, Fehér pénz, Fehérsárga szín, Fehér sólyom, Fehér szegfű, Fehér szeplő, Fehér szilva, Fehér szőllő. Egy hasábbal odébb kezdődik a *Fejér* csoport. Ide vetődtek véletlenül: Fejérbeli, Fejérecske, Fejéredik, Fejér egér, Fejér enyv, Fejéres, Fejéresedik, Fejéreses, Fejéreslik, Fejérgyántás tábla, Fejér gyík, Fejér hályog, Fejérhátú fű, Fejérit, Fejérités, Fejéritetlen, Fejérítő, Fejérítő mész, Fejérkedik, Fejér kék, Fejér kenyér, Fejérlik, Fejér mustár, Fejér nép, Fejér ón, Fejéröcske, Fejér östör, Fejér pecsenye, Fejér peszerce, Fejér rend, Fejér répa, Fejér retek, Fejér rigó, Fejér ruha, Fejérsárga, Fejérség, Fejérséges, Fejér temjén, Fejér tövis, Fejér tüske, Fejérül, Fejér üröm, Fejér vizellet.

Összesen 22 fehér, 46 fejér, különválasztva egymástól, merőben a szerkesztők bölcseségéből.

Külön csoportba osztva a *Környül*-ben, Környülkerenget, Környül-

köppölyöz, Környülköt, Környülkötő stb., s megint külön a *Körülkereng*, Körülkerít, Körülkertel, Körülkerül stb. stb.

Külön van fölvéve a *Ris*kásalé és a Riskásatorta, megint külön a *Rizs* és a Rizskása.

Külön van fölvéve *Setét*, Setétedik, Setétellik, Setétes, Setétesen, Setéteskedik, Setétesség, Setétít, Setétség, Setétséges, Setét szürke, Setétül, Setétülés, Setétült; s kilencz hasábbal hátrább *Sötét*, Sötétedik, Sötétes, Sötétes szín, Sötétpej ló, Sötétsárga szín, Sötét szín.

Egyvégtiben következik, csupán Szőlnyeggel elválasztva egymástól: *Szőllő*, Szőllőcske, Szőllőgerezd, Szőllőgerezdes, Szőllős, Szőllősark, Szőllőszedő, Szőllőszem, Szőllőszemes, Szőllőtermő, Szőllőtő, Szőllőtőke, Szőllőtörköly, Szőllővessző, Szőllővesszőtermő, Szőllőviz; aztán egyszerre ismét elölkezdődik a Szőllő, csakhogy itt már *Szőlő* „szoros ábécérendje“: Szőlőegres, Szőlőérlelő hó, Szőlőfa, Szőlőfejes, Szőlőfő, Szőlőfürt, Szőlőgazda, Szőlőhegy, Szőlőhegyi, Szőlőíz, Szőlőkapocs, Szőlőkaró, Szőlőlugas, Szőlőmag, Szőlőmetés, Szőlőmetszés, Szőlőmetsző, Szőlőmetsző kés, Szőlőmű, Szőlőműves gazda, Szőlőőrző, Szőlőpásztor, Szőlős ember, Szőlős gazda, Szőlős kert, Szőlőszedő hó, Szőlővesszőhegy, összesen 16 szőllő és 28 szőlő, melyek világos bizonyságot tesznek arról, hogy e „szoros ábécérend“ a szerkesztők műve. Mert a dunántúli Simonyi szőllőt, a tiszamelléki Szarvas szőlőt irt, s egymással nem törődve, nem állapodva meg még csak egységes helyesirásban sem, adták le a kéziratot a nyomdába. Cito, cito, citissimo.

A 261. lapon sorban következnek egymásután: *Temjén*, Temjénes, Temjénez. Temjénezés, Temjénező szelence, Temjénező szer. 18 hasábbal hátrább, a 267. lapon pedig: *Tömjén*, Tömjénfüst, Tömjénkörtvély, Tömjénszedő, Tömjéntermő.

Ebből aztán az jő ki, hogy keresem pl. a „tömjénező“ szót. Nézem a helyén a szövegben: Töm és Tömkeleg közt nem találom. Megnézem a Szómutatót. Ott meglelem a Tömjént ötödmagával, de a Tömjénező ott sincs. Erre aztán bona fide megállapitom, hogy a Tömjénező nincs meg, pedig megvan, csak a Szómutató vezetett félre.

Ugyanily „szoros ábécé rendet“ látunk a Veres és Vörös szónál. A 281. lapon: *Veres*, Veres barát, Veres begy, Veres béka, Veres

bélű gomba, Veres berkenye, Veres cékla, Veresellés, Veresellik, Veresellő, Vereses, Veres fenyő, Veres fű, Veres gomba, Veres gyanta, Veresít, Veresítés, Vereslik, Vereslő szín, Veres menta, Veres mogyoró, Veres olaj, Veres pénz, Veres répa, Veresség, Veres sügér, Veres tenger, Veres tenta, Veres viola. 19 hasábbal hátrább, a 287. lap végén kezdődik a második csoport: *Vörös,* Vörösen, Vörös festő fű, Vörös fű, Vörös guta, Vörös hagyma, Vörös hagymás, Vörös hagymás kert, Vörös káposzta, Vörös köszvény, Vörösödik, Vörös retek, Vörös róka, Vörös rókácska, Vörös szilva. Ami nem azért van, mintha különbséget látnának *veres* és *vörös* közt, — hanem pusztán indolentiából.

Hasonlóan külön választva a Verhenyes a Vörhenyestől. A 281. lapon: *Verhenyeges,* Verhenyes, Verhenyes szín, Verhenyít, Verhenyítő színű, Verhenyő, Verhenyőn, Verhenyős, Verhenyős sárga. 18 hasábbal hátrább: *Vörhenyes,* Vörhönyőcske, Vörhönyő-veres.

Ily képtelen képet mutat a Szómutató a maga igaz valóságában.

Mennyivel egyszerűbb s egyedül szabatos eljárás lett volna, ha a szerkesztők csoportosítják a szókat Fehér, Vörös, Tömjén alatt, s egyetlen egyszer veszik föl, hogy Fejér lásd Fehér, Veres l. Vörös, Temjén l. Tömjén.

Ezt azonban csak a ratio mondja.

Szintén a józan észből fakadt Szily Kálmán kitünő megjegyzése a Nyt. Sz. szómutatójáról:

„*Szótárhoz* — úgymond — *mire való a szómutató? Hiszen a szótár sem egyéb voltaképen szómutatónál.* Fájdalom, ehhez a szótárhoz nagyon is elkel a külön szómutató.“

Eddig helyesen beszél Szily; de menten elrontja, amint a fölismert igazságot flastromokkal kezdi fedezgetni.

„Kétségtelen — így végzi a szómutatóról szóló fejtegetéseit — hogy az ilyen berendezésű szótár, mint ez, külön szómutató nélkül jóformán használhatatlan, valamint kétségtelen az is, hogy *a gondosan összeállított szómutató* nem ugyan egyszerre, mint a közönséges szótáraknál már megszoktuk, hanem kétszeres keresgélés után elvégre biztosan rá fog vezetni a keresett szóra.“

Tényleg azonban úgy áll a dolog, hogy e szótár szómutatója nem szómutató, mert tele van kihagyással, szabálytalansággal, min-

den képzelhető rendetlenséggel, hiszen még csak az ABC-t sem respektálja. A „gondosan összeállított szómutató“ még csak azon feladatát sem teljesíti, hogy a maga helyére föl nem vett, hanem máshova vetődött szókat mutassa meg az ABC-rend során.

Úgyhogy azok előtt, akik a *tűzzel játszva,* égető szükség gyanánt tüntetik fel a Nyt. Sz. pótlását és kijavítását, kétségkívül legégetőbb szükség gyanánt jelentkezik a Nyelvtörténeti *Szótár Szómutatójának Szómutatója.* Majd ha ez is elkészül: akkor mehetne — talán, ha üzérek nem csinálják — helyesmondásszámba, hogy „a gondosan összeállított szómutató *háromszoros* keresgélés után elvégre biztosan rá fog vezetni a keresett szóra“.

NYELVÚJÍTÁS ÉS ORTHOLOGIA.

Minden nyelvtörténeti szótár, igen természetesen, pontosan megmondja, mely időpontig dolgozta fel a nyelv anyagát. Csak egy nyelvtörténeti szótár van az egész világirodalomban, mely „történeti“ létére még az időpont tekintetében is kétségben hagy, — s ez a Magyar Nyelvtörténeti Szótár.

Az Előszó szerint, melyet 1888. augusztus 20-ról keltezve, az Akadémia I. osztályának elnöke és osztálytitkára írt alá:

„a M. T. Akadémia határozattá emelte, hogy a szótár az *összes* régi, *a XVIII. század végéig terjedő* magyar irodalom szóanyagának tárháza legyen“.

Ellenben a M. T. Akadémia hivatalos utasításának *első* pontja szerint:

„1. A Magyar Nyelvtörténeti Szótár, nevének megfelelően, a magyar nyelv multjára szorítkozik és igy a legrégibb időtől fogva *a nyelvújítás elejéig, vagyis a mai irodalmi nyelv alakulásáig* terjed.“

Viszont a szerkesztői Bevezetés *első* mondata szerint „A Nyelvtörténeti Szótár a régi magyar irodalom *összes* szókincsének gyűjteménye kivánt lenni“.

Meddig terjed hát a Nyt. Sz. programmszerűleg? Senki sem mondhatja meg, mert a programm két vagy három különböző határt jelöl, évszám nélkül.

Azt mondhatnák, hogy hisz' az Előszó „a XVIII. század végéről“ beszél s ez 1800-nak vehető. De ezt az elhallgatott évszámot lerontja az Utasításban levő „nyelvújítás eleje“ — mely kizárja az 1800-zal való azonosságot.

Az Előszó és az Utasítás oly ellenmondásban van egymással, hogy azon hivatalos személyek, kik mind a kettőt aláírták, kétségkivül nem lehetnek mind a kettőnek szerzői. Amily bizonyos, hogy azt a nagy általánosságban tartott Előszót, melyben „a M. T. Akadémia határozatáról“ szólnak, az illető osztály fogalmazta, — ép oly valószinű, hogy a szakszerű, részletes Utasítás mások műve. A kettő

közti ellenmondásnak mindenesetre *története* van, melyért érdemes lenne az illető osztály jegyzőkönyveit lapozgatni.

Abban az egyben azonban biztosak vagyunk, hogy a Nyt. Sz. szerkesztése idején a M. T. Akadémia nyelvtudományi osztályában Szarvas Gábor volt az úr, társaival együtt. Így az Utasítást sem fogalmazhatta más szellem, mint amely uralkodott. Az a szellem, amelynek érdekében állott a zűrzavar és bizonytalanság, mikor oly művet bocsátott ki kezéből, mint a Nyt. Sz. Így került egymás mellé a „XVIII. század vége" és „a nyelvújítás eleje", mint *azonos* terminus, holott a kettő egymástól *különbözik* s mindenkép helytelen.

Mert nézzük csak, mi is az a nyelvújítás, s különösen mikor kezdődik? mi az a „mai irodalom alakulása", s ez különösen mikor kezdődik?

Szarvas, Kazinczy nyelvújításáról szóltában, úgy tünteti föl magát a nyelvújítást, mintha ez soha nem látott jelenség lett volna a nyelv életében. Szerinte ‚a *neologismus* magyar egyértékese a szokatlanság, tehát a szokatlan módon alkotott szók és használatokkal kezdődik a mai magyar irodalmi nyelv alakulása'.

E mély meghatározás szerint, se orthologia, se neologia nincsen; mert a kettő ugyanegy. Nekik, az orthologusoknak szokatlan volt mindaz, amit évtizedek megszoktak; nekünk neologusoknak még ma is szokatlan mindaz, amit ők 30 esztendeje hajtanak. Pennámra nem venném az ő *pénztáros*ukat, *papirosos kosar*ukat, *Cebrián Péterné grófné*-jukat valamint az analogia egyoldalú érvényesítéséből eredő egyéb csinálmányokat; és használom az idegenszerű *szédelgő*t, amikor csakis az van a helyén, mert a svindler közönséges, a szélhámos meg' olyan tájszó, melyet nem vesz be a természetem (ez a meglevő nyelvérzék természetes és jogos functiója).

A „szokatlanság", mint a nyelv*újítás*ra vonatkozó meghatározás, alakilag: negativ, tartalmilag: idem per idem; s mindenesetre gyengénél gyengébb gondolkodó, aki történelmi fejlődésre alkalmazza. Látszik, hogy mikor e szót használja, nem is gondol ennek positivumára. Eszébe sem jut, hogy előbb a *megszokott*-at kellene meghatároznia.

A megszokott — amint fokozhatósága is bizonyítja — ismét viszonylagos. S ugyan melyik nyelvemlék a megszokott magyar beszéd törvénytára. Talán a Halotti Beszéd, mint amely az ősi magyar nyelv legrégibb egybefüggő emléke? Aki ismeri a nyelvek alakulását,

ezen is menten fölismeri a már megtett hosszú történelmi fejlődés számtalan tanujelét.

Nem a mindenkor viszonylagos, tehát logikai értéket ki nem fejezhető *szokatlanság* a lényege és ismertetőjegye a neologiának, hanem valami egészen más, amit én így állapítottam meg:

A *neologia* (jelentése szerint *új-beszédmód,* azaz gondolatainknak új szemléletmód és új formák szerint való kifejezése) a nyelvet, mint puszta formát, csak mellékesnek és másodrendűnek tekinti a vele kifejezett tartalommal szemben. Benne tehát nem a nyelv, hanem a *szemléleti tartalom* jelenik meg fő-cél gyanánt, melyet természetesen nem korlátozhat az alárendelt eszköz. Teremtő erő hajtja maga alá a kifejezésmódot és beszédformát, s módosítja, gyúrja, finomítja a maga tartalmi céljai szerint. A neologia korában az ember széleslátkörű és nagyszabású; az erkölcsi világrend elvi berendezésű, a társadalom tagolt, s kellő distantia választja el az úrtól a parasztot. Ezzel kapcsolatban különválik az irodalmi nyelv és népnyelv: amaz művészet, mert maga az irodalom is az; emez hétköznapi, mert a népnek az a feladata, hogy az legyen.

Az *orthologia* (jelentése szerint *helyes-beszédmód,* azaz már meglevő, kész formák szerinti beszéd) magát a nyelvet, mint kifejezés-formát tekinti fődolognak és elsőrendűnek a vele kifejezett tartalommal szemben. Benne tehát nem a tartalmi szemlélet, hanem a *kifejezésbeli forma* a fő-cél. A nyelvbeli kész példák analogiája maga alá hajtja a szemléleti tartalmat s bilincsekbe veri ennek megnyilatkozását. Egész rendszere, minden szellemiség megkötöttségét eredményezi. Az orthologia korában az ember szűklátkörű, pepecselő és kisszerű; a társadalom és az erkölcsi világrend nivellirozott, s tele van a világ paraszt úrral és úri paraszttal, akik közt igazán semmi különbség nincsen. Ezzel kapcsolatos az irodalmi és a népnyelv közti különbség megszüntetése: az egyformásítás rendszerint mindkettőt egyaránt póriassá teszi, mert a *többség* szerint igazodik minden.

Ha a nyelvet, mint a nemzet szellemi életének legkiválóbb eszközét fogjuk fel: első nagy átalakulásának eo ipso azon időre kell esnie, *midőn a nemzeti egyediségek kibontakoznak a Christiana respublica egyetemes kötelékéből, s attól többé-kevésbbé elszakadva, önállósulnak, mint öncél és az egyetemestől való elszigeteltség.* Ez az időpont a renaissance és a reformatio kora, midőn az isteni világrend helyébe

emberalkotta világrend lép, mely *humanus*, mert az ember a központja, ép úgy, mint az Isten eszme volt a központja eladdig a világnak. Az egyetemes keresztyénség helyébe lépett individualis nemzet irodalmivá teszi nyelvét, lassan-lassan kiszorítva a holt nyelvet, melyben csak egy haló félben lévő gondolatvilág elavult eszközét látja.

A husszitákkal, mint a reformatio renaissance-kori előhirnökeivel egyidejűleg jelennek meg a Bécsi- és a Müncheni codexek, melyek már nyelvöknél fogva kifejezői a mindent elvilágiasítani, mindent nemzetivé tenni törekvő szellemnek.

Ha tehát „nyelvújításról", „a mai irodalmi nyelv alakulásának kezdetéről" beszélünk: ez nem lehet más, mint az első magyar bibliafordítások időszaka.

A források igazolják ezen aprioristikus föltevésünket, valamint azt a több ízben bizonyított tételünket, hogy a nemzeti irodalmak első termékei rendszerint nem a nép nyelvét tüntetik fel, hanem vakmerő újításokkal karöltve járó szolgai fordítások.

Legrégibb codexeink eleven tanubizonysága annak, hogy az irodalmi nyelv és a nép nyelve, melyet a Nyelvőrék egy kaptára akarnak vonni, kezdettől fogva külön nyomokon haladt. A codexeket ha a nép nyelvével vetjük egybe, bizvást mondhatjuk, hogy nincsenek magyarul írva. S Nyelvőrék folytonos hivatkozása a codexekre a mellett, hogy az ő álláspontjukon merő ellenmondás, csak azt mutatja, hogy fogalmuk sincs arról a társadalomról, mely az írástudatlan néptől elszigetelt rendi tagoltságában, az irodalommal kizárólag foglalkozó papság körében, a köznyelvet nem használhatta.

Ehhez járul, hogy codexeink nem autochton, hanem átvett gondolatkörben mozognak, s idegen nyelvből való szószerinti fordítások. Minél betűhivebben fordítottak, annál kitünőbbnek tarthatták munkájukat, mert az eredeti szövegtől való eltérés, — szentkönyvről és szentiratokról lévén szó — a gondolat meghamisítása gyanánt tünt fel előttük.

A kor viszonyaiból s helyzetükből folyt a nyelvújítás, mely náluk szükségképi, ha a különben is latinos mondatszerkezetet nem akarják tetézni még a latin szók tömegével is. Innen van, hogy telvék a vakmerő nyelvújítás, különösen a műszó-faragás elvitázhatlan példáival. Nyelvök, már magában véve a kort világszerte jellemző purismusra törekvés miatt is (ld. Schuchardt: *Vokalismus*

des Vulgärlateins, I. passim), merő próbálgatás: a járni kezdő kisgyermek gyámoltalan döcögése. Codexeink a Bécsi codex „címerletétől" kezdve, zsúfolvák csakis e korban először és utoljára előforduló szókkal, melyekkel a vallásforradalmi szellem próbálkozik ép úgy, mint a politikai forradalom szelleme majdan, több mint 300 év mulva a maga, nyelvünkben eladdig ismeretlen fogalmakat jegyző újításaival.

A vallási particularizmus szelleme hovatovább előhaladván, abban az arányban megy előre a nyelvújítás, amint az elvilágiasitás mind szélesebb köröket tesz magáévá. Sylvester olyan újító, kihez csakis a nagy francia forradalom izzása idején lelünk hasonlót. A francia forradalom, irányzatának megfelelőleg, elkobozta a tartományok történelmi nevét, s a departementokat a természet cultusához híven, hegyekről, vizekről s más természeti viszonyokról nevezte el; még egyes városokat is elkeresztelt: igy lett Condé városából Nordlibre; megváltoztatta s a természet forgásához alkalmazta a hónapok neveit. A mi Sylvesterünk mindezt megcselekedte. „Non inutilem — úgymond — operam sumserit, si quis aut vera vrbium nostrarum vocabula exquirat, aut quae dignis carent appellationibus, *noua imponat*". S maga járt elől jó példával az ő Ujszigetjével s Héthegyű városával (Szinyérváralja).* A hónapok neveivel szintén oly újító szenvedélylyel bánt el, akár 1789-ben Édes Gergely, vagy a 40-es években Vajda Péter. Így lett áprilisból kinyitó hó, májusból előgyümölcsű hó, júniusból kaszáló hó, júliusból hév hó avagy arató hó, augusztusból szőlőizlelő hó stb.

S igy mehetünk végig egész irodalmunkon a Bécsi codextől, vagyis a husszitáktól maig, vagyis a merőben egyénekre töredezett társadalom időpontjáig; a felszabadulni törekvő egyéniség természetszerűleg egyénitette a nyelvet.

Amiből az a tanulság, hogy a nyelvújítást nemcsak a józan ész, hanem a tapasztalat is igazolja, mint szükségképiséget, mely ép úgy jegyzi az emberi szellem előhaladását, mint az orthologia az emberi szellem összezsugorodását és hanyatlását. Azért volt az egyiknek

* Kétségkivül Romának Septimontium nevezete lebegett előtte, mely „het hegiű Roma" 1556-ban Meliusnál (*Az Szent Janosnak magyarazasa*, Hhhij), s melyet 1653-ban Komáromi Csipkés György (*Az Kereszteny Isteni-Tudomanynak Summaia*, 247), 1668-ban Szatmári Ötvös István (*Titkok Jelenese*, 220) szintén „hét hegyű város"-nak fordit.

igaz kifejezője Ballagi Mór, s azért fejezte ki ezt a másikat őszintén Szarvas és adlatusa.

A nagyobbszabású nyelvújítás a hussziták kora, vagyis nemzeti egyéniségünk fölserkenése óta, némi visszaesésekkel s időnkénti megállapodásokkal úgyszólván permanentiában van. Legszertelenebb a codexek korában, a XVII. század második negyedében, a XVIII. század második felében és a XIX. század közepén. De azért sohasem szünetel, s mivel természeténél fogva nem jelenthet mást, mint előhaladást, eleve megállapíthatjuk, hogy legkiválóbb íróink mindenkor vagy vezetői vagy legalább is hívei voltak.

A nyelvújítás minden élőnyelv természetes állapota. Mert a mássálevés nagy törvénye alól semmi sem vonhatja ki magát, ami élő. Ami Hegel óta annyira el van ismerve, hogy a tudományos megismerés egészen egyjelentésűvé lett a történelmi fejlődés megértésével.

Mozgás nélkül nincs élet. Így a nyelv is csak sorvad azon koronkénti ortholog mozdulatlanságában, mely szerencsére nem valódi, csak látszólagos. Teljes mozdulatlanság csak a nyelv halálával állhat be.

A nyelvújítás, vagyis a nyelv pezsgő mozgása, melyet Ballagi Mór örökéletre hivatott meghatározásában *forradalmi*nak nevezett, amennyire igazolható a priori, ép oly kétségtelen a posteriori. A codexekről eleget szóltunk e részben; menjünk tovább.

Van-e nyelvünkben egyáltalán ‚szokatlanabb' alkotás — nem véve ki Barczafalvit sem, — mint metallumra a *bányászna*, mely megvan már az 1500-as években Calepinusnál (890. l.) s életben marad egész a mult század elejéig; van-e szokatlanabb, mint szintén Calepinus következő rendszeres újításai: eclogára *agolka* (459. l.), epigrammára *purgoma* (486. l.), ideára *adia* (670. l.) stb.

A XVII. században Geleji Katona legalább is oly vakmerő nyelvújító, mint később Barczafalvi. „Szabad volt mindenkor — úgymond — a' dolgoknak illendő-képpen valo ki-bőtűztetésekre és ki-fejeztetésekre alkalmatos szokot formálni, s' szabad most-is". (*Titkok Titka*, 868). „Mivel pedig sok dolgokat a' mostani Magyarok egy szóval az ő nyelveken ki nem tudnak mondania, az értelmesek a' Deák szóbol formálhatnak a' dolgokhoz illendő ékes Magyar szokat". (*Magyar Gramatikatska*, C3). Formált is ezrével, melyeket a Nyt. Sz. mindenütt érvényesülő rendszeréhez (!) méltóan, összevissza, hol fölvett, hol kihagyott.

Gelejivel egy nyomon járt, 1653—54-ban Apáczai Csere János, kiről már Bod Péter megírta (*Athenas*, 12), hogy műveiben „a' Deákul nem tudó olvasó . . . nem érti a' mit olvas Magyarúl. Mert sok Magyar szókat ujjonnan tsinált". Az Encyclopaedia és a Logikátska számára sajátkezűleg faragott tiszta magyar philosophiai műnyelvéből alig valamit vett föl a Nyt. Sz., — azt is minden képzelhető irányelv nélkül.

Ugyanakkor, 1654-ben Váczi András Replikájában megjelenik az *elmézet* (a Nyt. Sz. nem ismeri), s Miskolczi C. Gáspár Angliai Independentismusában, melyet Apáczai Cserével társalogva szerkesztett, szemünkbe ötlik a *függedelem* (a Nyt. Sz.-ban nincs meg).

Gyöngyösi István *séremény*-e még a Nyt. Sz.-ba is beletévedt, még pedig a szokott módon, t. i. hibásan, mint ‚sérelmény'. Van azonban Gyöngyösinek számos újítása és elvonása, melyek körül a Nyt. Sz.-ban nincs botlás, — mert valamennyi kimaradt (ld. a II. részt)! A Nyt. Sz., bámulatos tudatlansággal, csakis olyan újításokat és elvonásokat tulajdonít Gyöngyösinek, melyek merőben a XVIII. század közepétől a XIX. század elejéig élt írók faragmányai (ld. hátrább a Források feldolgozásáról szóló fejezetben és a III. részben).

A XVIII. század közepével kezdődik az a hosszú, forradalmi időszak, mely Locke individualismusát tünteti fel a nyelvben is.

Wagner, vagy mondjuk Vargyas, leghelyesebben a Jézus társasága nagyszombati rendházának Phraseologiája (1750), merész újítások és elvonások tárháza. Ilyenek: *illa, két vagyok:* dubito, *bék, ízellet, rom, napszökő-hó* stb.

A Wagnerrel s Vargyassal minden bizonnyal együtt dolgozott Faludi, természetesen csak úgy ontja az új szót, pl. csak a Nyt. Sz.-ban: *előhátratekintés, ellenbástya* stb. Tőle van a *csend* is, mely a Nyt. Sz. botrányos adata szerint Gyöngyösi készítménye lett volna.

Mit szóljunk Amadéról († 1764), aki csupa *szívláng* (86 l.), *szívdiadalom* (223. l.), *szívmese* (255. l.), *szívbárka* (209. l.), *szívszegény* (217. l.), *szívbeteg* (222. l.), *kártyaszív* (115. l.), *gyöngygalamb* (219. l.), *végpanasz* (221. l.), *vastűrés, acélszenvedés* (182. l.), *tűzszerelem* (222. l.), *tűzszív* (224. l.), *jéghamv* (227. l.), *színlárva* (t. i. szines, 180. l.), *nyelvláng* (160. l.), *halálseb* (166. l.), *kedvmulás* (160. l.) stb. stb. Ha ez a poéta sem nyelvújító, akkor sohasem volt nyelvújítónk.

1763-ban Adámi Mihály Bécsben Sprachkunst és Wörterbuch cím alatt egy nyelvtudományi kis munkát tett közzé, melyet Simonyi

dolgozott volna föl. Hogy minő nyelvújító volt, külön szólok róla e fejezet végén.

Molnár János, kinek jóformán az egész mai physikai műnyelvet köszönhetjük, kétségkívül legalább is annyi új szót gyártott, mint akár Oroszhegyi Józsa, kinek Szervényi Vegytanáról Jókai jegyezte meg, hogy ez az egyetlen könyv, melynek nyelve nincs benne Ballagi Mór szótáraiban. S ennek a cégéres nyelvújító Molnár Jánosnak a Nyt. Sz. ortholog szerkesztői mégis feldolgozták épen a Physicáját.

Gvadányi általában népies és többé-kevésbbé ósdi ugyan, de amellett tele van a nyelvújítás körébe tartozó szóval, melyeket részint maga gyártott, részint Gyöngyösitől, Baróti Szabó Dávidtól és másoktól vett át. Ilyenek pl. Gvadányinál:

Tár (Rontó Pál, 547). *Fegyvertár* (Gondolatok, 118). *Kincstár* (XII. Károly, 231). *Könyvtár* (Idő Töltés, 175). *Pénztár* (Gondolatok, 131).

Alírás a. m. aláírás, a kor szokása szerint „all-írás"-nak írva (Verses Levelezés, Előb.).

Kötet (A' Világnak Históriája. Első kötet; a címlapon).

Biztos: commissarius (XII. Károly, 222. 265).

Nagyság! — mindig férfit illető cím gyanánt (Egy F. Nótáriusnak Budai Útazása, 54; Rontó Pál, 209. 210. 235. 236. 238. 375. 377. 446. stb.; Idő Töltés, 24; Verses levelezés, 106).

Hazafi (A' F. Nótáriusnak Halála, Előb.).

Versell, versel (Verses Lev. 56. Donits Andráshoz Írt Levelei, 13, 31). *Verselés* (Verses Lev. 57. Donits Andráshoz, 13. 33). *Versez* (Idő Tölt. 190).

Emberiség: humanitas (A' Világnak Históriája, I. 144. 168. 169).

Oktatmány (Nót. Halála, 74).

Villogmány, csillogmány (A' M. F. Ország Gyűlésének Leírása, 266). *Villámlány* (Nót. Halála, 140; Idő Töltés, 82).

Útasít, útasított (Hist. I. 141; Verses Lev. 24). Codex-szó.

Cím (Nándor Fejér Várnak Meg Vétele, 55; Orsz. Gyűl. 144. 269; XII. Károly, 189; Rontó Pál, 420. 526; Hist. V. 84).

Hasonszeretet (Donits Andráshoz, 4).

Külképpen (Nót. Halála, 55).

Padolat (Pösténvi Förödés, 3; Hist. I. 159).

Taránd szarvas (Rontó Pál, 244).

Tartalék trup (Gondolatok, 212).

Visszonol, viszonol (Orsz. Gyűl. 202. 286). *Visszonyoz* (Verses Lev. 55). *Visszonyozás* (Donits Andráshoz, 4).

Perc: „Leve egy pertz alatt a' halál prédája" (Fábián Jul. Verses Lev. 112); régi alakjában is használja: „Mert egy pertzentésbe le-dűlt ez épűlet" (u. o. 88). *Végpercen* (u. o. 62).

Század = saeculum: „Abban a' barbarus században" (Hist. II. 32. V. a2), „száz"-nak is írja, pl. az utóbbi helyen. *Ezred* = Regiment: „Egy Magyar Lovas Ezeredből való Százados" (Pösténvi Förödés, cimlap); „ezredből szökött" (u. o. 9); „Magyar Ezeredek! (Nándor Fejér Vár, 45).

Levelez: correspondeo; *Levelezés:** litterae mutuae, commercium literarium v. epistolarum (Verses Levelezés, passim).

Szün, a. m. szünet: „Az apró fegyverek szűn nélkűl ropogtak" (Rontó Pál, 404). *Szünnap* (Nót. Út. 148; Verses Lev. 20); — Simonyi, Gvadányi e művének feldolgozója (!), jónak látta fölvenni a Nyt. Sz.-ba, melynek II. 930. lapján vezérszó gyanánt díszeleg:

„SZÜN-NAP [dies ad quietem datus; ruhetag]. (Gvad: F. Nót. 148)." — Ha ez se nyelvújítás, akkor kár, hogy kimaradt a fenti ‚szűn', meg kivált a ‚szün-óra', melyről az a vicc járta, hogy voltaképp elavult francia szó: „su n'aura".

Íme egypár nagy vonásban a nyelvalakulás képe a codexek korától kezdve Gvadányiig. Örökös mássálevés, formák elhalása és újulása révén. Aki ezt a processust fel tudja fogni, midőn a nyelv életének nem egészében, hanem csak bizonyos időpontig való feltüntetésére vállalkozik, természetesen megjelöli az időpontot, az évszámot, s nem mond oly dőreséget, hogy *a mai irodalmi nyelv alakulásáig* dolgozta föl a forrásokat.

Egyetlen ily szempont becsúsztatása, magában véve lehetetleníti a források igazi feldolgozását, mert szükségkép maga után vonja, hogy feldolgozás helyett csak *szemelvényeket* adhatnak.

A Bevezetésben csakugyan azt mondják a szerkesztők, hogy *nem juttattunk helyet* az oly szóknak, a melyeknek hitelességéhez erős kétség fér, a melyeket az összes multnak egyetlen adata sem támogat, s amelyek egyes tudákoskodó nyelvészek önkényes alkotásainak bizonyulnak be. Ilyenek Adáminak következő elvonásai:

* A Nyt. Sz.-ban csak mint pampinatio; das erbrechen der reben.

„*Kaland:* mitglied, compagnon — kaland-os társ MA. *Versen:* streit, wettstreit — versen-t futni".

Azonban mit látunk a Szótárban (II. 83)? Az Adámi „Kalandját" és a „Versenyt" mint XVII. századi szót:

„*Kaland*[?]: mitglied, compagnon. Adámi: Spr".

„*Verseny:* [certamen; wettkampf]. Illic neked, tanuló társaidat versennyel követned (Com: Jan. 156.)."

Azt mondják, hogy nem juttattak helyet oly szóknak, melyek tudákoskodó önkényes alkotások. Hát akkor micsoda ez a passus, melyben egyenesen ki van mondva az önkényes kisérletezés:

„*Élevény.* Ha szabad ezt a deak szót vivus [vagy vividus, így kimondani: eleven, miért nem ezt-is vivax, így élevény? (GKat: Titk. 1118)."

1702-ben csinálja Miskolczi Gáspár a *rókludat* (vulpanser), melyet a Nyt. Sz. bárha világosan csak egyetlen helyen előforduló „tudákoskodó alkotás": mégis jónak látott fölvenni gyűjteményébe. Ha azonban a *róklud*-at a magyar ember ajkán bármikor igazán élt szónak és nem a vulp-anser szolgai fordításának nézik: akkor valóban nincs értelme a szómetszők és szófaragók ellen vívott egész küzdelmüknek.

A Kalandon és a Versenyen kivül szintén az 1763-ban irt Adámi elvonása gyanánt van föltüntetve a Bevezetésben „*Parány* sehr klein — parányi-ból".

Holott a parány etymonja és jelentése szerint, mint ἄτομος, már jóval előbb megvolt irodalmunkban. Már Geleji Katona is megpróbálkozott vele s így fejezte ki:

„tsak egy *atomusnitskák*, tsak mint egy verőfényben levegő *porotskánitskák*" * *(Váltság Titka,* 1647. II. 434).

Majd, nem sok idő mulva, körülírtan jelenik meg: „tulaidona az Napnak: hogy ... à földnek csekély párácskáit-is föl emellye

* Az eloszthatatlannak tartott „porszem" lebegett Gvadányi szeme előtt is, midőn a szó etymonját mintegy éreztetve, „*porányi*"-ról beszél *(Idő Töltés,* 1795. 176):

Bár leveled lészen rövid, és porányi,
Kedvesen fogja azt venni Gróf Gvadányi.

A Nyt. Sz., mely 11 adatot halmoz össze „Parányi" vezérszó alatt, Gvadányi „porányi"-ját nem ismeri. Mind a 11 adatja „parányi"-ról szól, amiből aztán az jő ki, hogy „parányi" a „para" pénznemtől, vagy a „párától" származik.

és az *szemfént kerülő porocskák*at-is à szobában, láthatóvá tegye" (Lippai János: *Calendarium Oeconomicum*, 1662. Aj. lev. 4).

Ily kisérletek és körülírások után, *1718*-ban (és nem *1763*-ban) alkottatott meg a szó, egészen a mai formájában:

„valamint a' Napnak súgáriban láczanak leg kissebb *parányok*-is mellyek nem látatnak a' Napnak setétebb világosságában: azonképpen az emberek apróbb vétkei sem látatnak e' jelen-való életnek homállyában, de bezzeg láttatnak az Isten jelen-léte fényességénél" (Taxonyi: *A' Purgátóriumbeli Lelkeknek Állapottya*, 37. l.).

„Idevalók még, — így folytatják a szerkesztők a Bevezetést — a melyeket Kresznerics mint régieket *R* betűvel jelöl, a melyek azonban részben már Adámi (1763), részben Baróti, legnagyobb részt azonban Sándor Istvánnak (1808-ban írt) bebizonyult elvonásai. Ezek a következők: . . .

„*Bék:* pax.

Cím: titulus, inscriptio.

Láz: tumultus, motus populi.

Rom: fragmen, ruina".

Azonban mit látunk? Ezek közül a két újabb ép úgy *benne van a Szótárban* (az egyik épen Sándor Istvánból, s a *szerkesztők magyarázzák* németül), mint a Kaland és a Verseny; az, amelyik meg régi, — bár elvonás — nincs benne!

Mert ím ott van a szótárban:

„1. *Cím:* [titulus; titel]. A tzím . . . (Gvad: Hist. 30).

2. *Cím* [czin?] Puska cső czímek . . . (RákGy: Lev. 312)".

„*Láz:* tumultus, motus populi SI. [auflauf, aufstand] . . . láz enim . . . (Otr: Orig Hung. II. 172)".

A *bék* és a *rom* nincs fölvéve a Nyt Sz.-ba. Csakhogy ezeket meg se Adámi (1763), se Baróti (1790), se Sándor István (1808) nem gyártotta, hanem mindakettő előfordul már *1750*-ben Wagner Ferenc Universae Phraseologiae Latinae Corpusában, következendőképen: „Pax: Békesség, egyesség, nyugodalom, csendesség, megegyezés, *bék*". (*I. h.* 913. l.). „Ruina: Romlás, eset, kár, veszedelem, romladék, *rom*". (*I. h.* 1079. l.).

Szóval, az Előszóban említett „XVIII. század végéig" terjedő időpontot, mindenesetre nagyon üdvös volt az utolsó percben, az Utasításban „a nyelvújítás elejéig (!?), — a mai irodalmi nyelv alakulásáig (!?)" terjedő időpontra változtatni: mert a beérkezett cédu-

lákból rémülve *kellett* meggyőződniök az *orthologus* szerkesztőknek, hogy ha nem a XVIII. század végéig, de csak 1772-ig adják is ki nyelvünk emlékeit, az a nyelvanyag

fényesen igazolja a neologiát, merő hazugságban, tudatlanságban hagyva az egész orthologiát.

Tisztán kellett tehát látniok, hogy ha azt mondják, hogy csak a „nyelvújítás elejéig, vagyis a mai irodalmi nyelv alakulásáig" vették fel a nyelvanyagot, akkor fölvehetnek mindent, ami *párt*-állásukat úgyahogy igazolja, és — ami fő! — sok mindent kihagyhatnak, akár XVI., akár XVII., akár XVIII. századi adat, ami *párt*-állásuk elleni tanúbizonyság. Ezt meg is tették, természetesen úgy, amint kitelt tőlük: rendszertelenül, összevissza. Szótárukba még a *titoknok* is belekerült, mely ellen Nyelvőrökűl annyit debacháltak. Vagy pl. egy csomóban leljük a Nyt. Sz.-ban a következő régi (!) magyar szókat:

Viszály?: [contentio; streitigkeit], — Kónyinak egyetlen, HRom. 13. 1779-iki sajtóhibás (viszáy) adatával;

Visszályos: [inversus; verkehrt], — egyedül Molnár J.: De rerum natura 19. 32. alapján, ki voltakép visszálos és viszszályost ir;

Visszányoz: [respondeo; beantworten]. — Levelemet visszányozta. Gvadányi. V. Lev. 38. egyetlen 1798-iki adata alapján.

Ha már most a szöveget a Szómutatóval vetjük egybe, e szerint a Nyt. Sz. *1874*-ig dolgozta fel szókincsünket. Mert a Szómutatóban benne van, egyetlen adatra vonatkozva, még Czuczor-Fogarasi Nagy-Szótára is, mely 1874-ben készült el. Egymásután utal a Szómutató oly szókra, mint Korcog, Kuporodik stb., melyek a szöveg szerint csupáncsak Czuczor-Fogarasiból ismeretesek.

Amiből az a tanulság, hogy a Nyt. Sz. saját bizonysága szerint, a mai irodalmi nyelv kialakulása, vagyis szótáruk határpontja alatt Urunk születésének 1874-ik esztendeje értendő.

Egész életök munkája abban telik, hogy az úgynevezett nyelvújítást szidják, ócsárolják. S a mellett annyira nincs gyűjtésük, anyagkészletük a régi nyelvből, hogy a legközönségesebb szók miatt is kénytelenek az általuk excommunicált nyelvújítókhoz fordulni, másként azok a közönséges szók végkép kimaradnának a szótárból.

Egész életük csupa harc és háború a nyelvújítás ellen, az ortholog Simonyi szerint „szűn-nap" nélkül. Mégis, fegyvertárs ujoncaikat, kik a Nyelvőr és a Nyt. Sz. körüli munkájukkal érdemelték ki a káplár-

M. T. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

pálcát, még annyira sem vitték, hogy — fölismernék az ellenséget! A ‚tudomány' * zászlaja alatt vitézkedő bajtársaik jó barátnak, ősmagyar szónak nézték a *döntvényt*, a *nyugtát*, a *hasonmást*,** a *példányt* stb. stb. — a botlás kockázata nélkül.

Mindez természetes, ha oly nyelvtudósok harcolnak a ‚tudomány' zászlaja alatt, akik e szókat: *tetszhalott, parancsnok, zsarnok,* a Teleki-codex és Calepinus adatai élére tűzték! . . . E háromról a Bevezetés ad számot; a többiről — jelen művem szótári része.

Kitérés Adámira.

Az ú. n. nyelvújítók sorában a legszertelenebbek közé tartozik *Adámi Mihály,* aki még 1763-ban Bécsben „Ausführliche und *neuerläuterte* ungarische Sprachkunst" cím alatt nyelvtant adott ki, melynek végére szótárt illesztett.

Régi szótárainknak csak igen csekély részét dolgozták fel a Nyt. Sz. számára. Ezt azonban, bizonyosan azért, mert e szótárt irodalmunk „legjava" művei közé sorolták, maga az egyik szerkesztő, Simonyi Zsigmond dolgozta fel (!).

Ha már ilyen „legjava" szótár az Adámié, melyet a Nyt. Sz. ortholog szerkesztősége minősített annak: érdemes lesz lehető bőven megismerkednünk ezzel a becses forrással.

Tanulmányozván a művet, mindenekelőtt arra a meglepő fölfedezésre jöttem, hogy Adámi Mihály, szótára készítésénél főforrásúl Szenczi Molnár Albert 1708-iki norimbergai kiadású Dictionarium Quadrilingve Latino-Ungarico-Graeco-*Germanicum* c. művét használta, melynek német részét nem Molnár Albert, hanem norimbergai Beer Kristóf készítette, s erre vonatkozik a mű címlapjának követ-

* A Nyelvőr, kifejezetten, mindig a „tudomány" nevében beszélt. A Nyt. Sz.-nak egyetlen mondatában (Bev. XV.) háromszor fordul elő „a tudomány . . ." „a tudomány . . ." ; „a tudomány fölügyelete alatt" végzett munka.

** A Czech-codex 92. lapjához (*Régi Magyar Nyelvemlékek,* II. 68) csillag alatt ez a jegyzet járúl: „Lásd ennek hasonmássát . . . hasonmásait mutatja. DÖBRENTEI." Mivel innen került a Nyt. Sz. anyagkészletébe a ‚hasonmás', kétségtelen, hogy Döbrentei Gábort, a Magyar Tudós Társaság ‚titoknokát' nézték a Czech-codex szerzőjének. Figyelemreméltó fölfedezés. A ‚titoknok' már kevésbbé; ezt a Nyt. Sz. már elkönyvelte mint *1554*-iki szót.

kező passusa: „ab Autoribus Alberto Molnar, Szenciensi, & Johanne Christophoro Beer | Norib.“

Eme két auctoros könyvről pedig már Ballagi Mór kimutatta (*Szókészletünk ortholog szabályozása és az Iskola*, 10. l.), „hogy német szövegét oly ember igtatta a magyar-latin mellé, *ki magyarúl egy szót sem tudott*, a miért is, a hol a latin értelmezés több jelentésű, igen gyakran a magyarhoz legkevésbbé sem találó német kifejezés igtattatott, mint például *Bilincs:* manica, Ein Ermel am Kleid, Handschuh. Igen, mert manica németűl langer Aermel an der Tunica, der bis über die Hand herabhing, also zugleich unsere Handschuhe ersetzte; és csak átvitt értelemben: Handeisen, Handfessel. *Tekenős béka*, testudo, Gewölb, mert a latin testudo *boltozatot* is jelent. *Zápfog*, molaris, dens molaris, zur Mühl gehörig, Stockzahn, mert molaris magában csakugyan malomhoz valót, zur Mühle gehöriget jelent“ stb.

Mivel a Nyt. Sz. érték és megbízhatóság dolgában, szótárirodalmunkban legrokonabb Beer Kristóf és Adámi szótáraival, — mielőtt Adámit ismertetném, célszerűnek látom nehány példában bemutatni Beer Kristóf szótárát. Szemelvényeim a következők:

„Dugo, dugni valo: Stiparius, a, um, Begleiter“. Molnár Albert a stipariust Calepinus „stipo“-jának első jelentéséből vette, mely szerint „Stipo: Rimas obturo. Vng. Be dugom“. Beer azonban a második jelentéséből, melyet így ad Calepinus: „Stipari item dicuntur principes, qui custodiae causa satellitio cinguntur. Germ. Vmbgeben oder vmbstellet werden von denen so vns begleiten | oder verwahren. Vng. Kőrnywl vezőm“. Így lett a dugó-ból csatlós!

„Gözü, Gurgulio. Lufftrőhren-Deckel | Hals Zâpfflein“.

„Ürge, Cuniculus, Curculio, Gurgulio. Canal | die Kehle | Lufftrőhren-Deckel | Hals-Zâpflein“.

E szerint Beer Kristóf úgy a gözüt, mint az ürgét nyeldeklőnek nézte; mert a gurgulio ezt *is* jelenti. Molnár Albert eredeti szótárában a. m. „Nyeldoc, Lelekző gege. Item ûrge“. Ő ezt Calepinusból vette, kinél „gurgulio, (mely tudvalevőleg a. m. zsizsik): Vngar. Wrge“. Adámi is átvette Beer Kristóf azon adatát, hogy „Gőzü: Halszâpflein“.

Hidegítő edény, Frigidarium. Ein kalt Bad.

Herjo, Perdix. Ein Rebhuhn.

Jövendömondo lélec, Pytho, Spiritus, Pythonicus. Ein Schlangen-Art | stb.

Kiköltés, Excitatio, Exclusio. Erweckung | Ausschliessung. | Ez utóbbi az „exclusio“ első jelentésének fordítása, pedig excludo itt az ó-latin „pro incubando pullum emittere“ (Calepinus) értelemben használtatik, exclusio tehát a. m. „das Ausbrüten“. — Simonyi e szó idézésével is ki akarta oktatni Ballagi Mórt a szótárak értékelésében; de miután ő nem ismeri Beer Kristófnak *1708-ban* közzétett fenti adatát, „kiköltés“-nek Ausschliessung-gal való fordítását az *1767*-ben dolgozott Bod Péter baklövésének minősíti *(Nyelvőr,* XIX. 279)!

Lisztszitalo, Pollintor, Pollinctor. Todten-Salber | Balsamierer.

Kedvmutatás, Gratulatio. Glückwünschung. — Szintén Calepinus latin szavának a fordítása. Simonyi ezt a Beer-féle *1708*-iki fordítást is felhozza Ballagi Mór okulására, hogy *már* 1767-ben előfordul Bod Péternél (*Nyr.* XIX. 279)! ‚Filii ante patrem'.

„Kostolóedény: Gustatorium. Eine Eszstube | Speiszzimmer.“

„Külföldi: Paganus, Anteurbanus, Exterus. Extraneus. Allophilus. Ein Bauer | Vorstädter | Ausländer | frembd | Frembdling“.

„Külföld: Terra ante urbana, Territorium, Vicinia. Das Erdreich vor der Stadt | das Gebiet | Nachtbarschafft“. A német fordítás mindkettőben szigorúan megtartott sorrendben tárgyalja — a latin szókat.

Nadrágos, Caligatus. Gestiefelt.

Paplan, Culcitra. Bett | Banckkůssen | Polster.

Szantovasnac az orra, Nympha. Wasser-Gőttin | Nymphe.

Tántzoloház, Orchistra. Herrn-Sitz | oder Sitz im Schauspiel.

Megy, Cerasum Macedonicum. Macedonische Kirschen.

Töltött malatz, Prov. Trojanus porcus. Ein Trojanisches Schwein.

Töröklo, Equus Thracius. Ein Thracisches Pferd.

„Hogy a németet a latinból magyarul semmit sem értő német ember toldotta be, legvilágosabban mutatják a latinnak hibás olvasása miatt értelmökből teljesen kiforgatott német áttételek, mint pl. *Bőrpaizs*, caetra, caetera, sonst, im Uebrigen. Cetera, *többit* értett a német, holott caetrára, spanyol rövid paizst mond a latin értelmezés. *Tanú,* traurig, mert a latin *testis* helyett *tristist* olvasott a jámbor. *Telepedés,* Bekenntnuss, mert a latin consessio helyett confessiot olvasott. *Úszható,* natalis, zur Geburt, mert nātālis (nāto, úszok-ból) helyett nātālis (nascor-ból) születésit, születéshez tartozót

olvasott. *Fenkő*, a. m. Elnbogen, mert Molnár bizonyosan tévedésből *acone*, fenkő helyett *ancone*, könyököt vett föl a latinba; a *Felpörös* is úgy lett Comödispieler, mert a latin *actor* azt is jelenti; *Felső ruha*, a. m. der Fried, mert a latin toga, á. é. békét is jelent" (Ballagi Mór: *Szókészletünk ortholog szabályozása*, 10).

Mérjük most már össze Beer Kristófot Adámival. Nézzük mindenekelőtt a Ballagi Mór által Beer Kristófból felhozott első példát, vajjon megvan-e és hogy van meg Adáminál?

Nemcsak hogy megvan, hanem két helyen is megvan:

„Beléncs: Aermel (S. 8). Bilincs: Aermel (S. 9)".

Vagyis a magyar bilincs, nála ép úgy, mint Molnár A. német dictionariumában a. m. a német kézelő. — Igaz, hogy a bilincs többnyire a kéz fejin van, — de azért nem szaknyelvészek nem tartják manchette-nek.

Tárgyaljunk most részletesebben egy példát a Nyt. Sz.-ból. A II. 1135. lapján a következő szó, Adáminak nem ugyan Sprachkunstja, hanem Wörterbuch-jából, teljes szöveggel, ekkép van fölvéve:

„ORMÁN: Orrnán gallér: focale C. Orrnán: 1) schurztuch; 2) kragen; 3) zinn [?] Adámi: Spr."

Adámiról lévén szó, lássuk norimbergi Beer Kristófot. Szerinte: „Orman gallér, Focale. Ein *Eisen* | damit man die Haar kräuset".

A bölcs férfiú és jeles üzletember hajfodorítóvasnak nézte az ormán-gallért, mert a latinban focale-nak két jelentése van, s ő a másodikat vette.

1. jelentése u. i. Calepinusnál „faux"-ból származtatva: „fascia quaedam collum ambiens, fauces à frigore defendens. Vngar. Ormangallér" Itt az „orman" kétségkívül török eredetű s értelme a. m. felemelkedő, felálló (V. ö. Ormányság). Ormán- v. orman-gallér e szerint a. m. horvát- v. újabb szóval Zrinyi-gallér, mely a nyakat és nyakszirtet a hidegtől óvja. Focale-na kazonban Beer és Adámi vesztire

2. jelentése is van, t. i. Calepinus szerint: „Sunt qui putant aliquando accipi pro ferramento quo crispantur capilli, & à nomine Focus derivari" etc. Beer Kristóf a szónak ezt a jelentését is ki akarta fejezni, s így lett a horvát-gallérból hajfodorítóvas.

Adámi meg, tudott annyit magyarul, hogy a „gallér" a. m. krágli, ennélfogva „Ormán-gallér' sem egyéb, mint krágli, s azért vette föl 2. jelentését ekkép: „Ormán: 2. Kragen".

Itt azonban még mindig nem állott meg, hanem egy harmadik jelentést is kifundált, mely szól ekképen:

„Ormán: 3. *Zinn*".

És hogy ez alatt nem „ormot" ért, bizonyítja a nyomban ez után következő szó, mely szól ekképen:

„Orom: vorstehende Spitze. 2. *Zinne*". Zinn és Zinne szorosan megkülönböztetve egymástól. Azonban hogy áll a dolog?

Molnár Albert szerint: „Orom: Pinnaculum, Pinna". Amit norimbergi Beer így vett föl: „Pinnaculum: Ház oromja, Toronyoromja. Eine *Zinne*. Gipfel eines Gebäues". — „Pinna: Kemény toll, Hegy, Tetö. Harte Feder | Item: *Zinne*".

Amiből nyilvánvaló, hogy Adámi, aki Ormán-gallér 2. jelentésének vette a *gallér*t (Kragen), 3. jelentésének az ormán-t vette föl, melyet *orom*-nak vagy ormó-nak nézett, s mivel németül ép úgy tudott, mint magyarúl, „*(das)* Zinn"-el magyarázta, ami a. m. cin, ón vagy fejér-ón; „*(die)* Zinne" helyett, ami a. m. orom.

Szóval a Nyt. Sz.-ban lévő egészen elszigetelt *Ormán* alapszó *másfélsornyi* szövege szerint, melynek úgy kiírója, mint szerkesztője Simonyi Zsigmond volt, e szó jelentése: *hajfodorítóvas; sál; krágli; cin* (pl. tányér) és *kötény* — holott egyetlen jelentése a. m. *felálló!*

Tovább lapozgatva Adámi szótárában a következő passuson akad meg a szemünk:

„*Pih*: 3. Sommervogel."

Hogy lehet a pille vagy pillangó a. m. pih? Ennek bonyolodott históriája van. Molnár Albertnél „Papilio: ἡ ψύχη. παπιλιών, σκήνη, *Lővőldec*, Leppendéc (a régi nyelvben a. m. pillangó). Item *Sátor*. Mart. Non sunt papilionibus molesti." Ehhez Beer Kristóf latin részében ezt a magyarázatot adta: „Pfeiffholder | Molckendieb | Sommervogel". Már most, Molnár Albert magyar részében a „Lövöldéc"-et csupa katonai műszó társaságában találván, t. i. „Lővés: Jaculatio. Lővöc: Sagitto, Jaculor. Lővődárda: Jaculum. Lővőldéc: Papilio (és semmi más!). Lővőldőzöm: Sagitto, Jaculor. Lővöm . . . Lővött, Lőött . . ." — szegény feje Papilio-nak „Item *Sátor*" vagyis ol. padiglione, fr. pavillon jelentését fordította, s így lett nála a magyar részben:

„Lővőldéc: Papilio. *Gezelt*". S ennek megfelelelőleg: „Leppendéc: Papilio. Ein *Gezelt*".

Beernél tehát a pillangó — sátorrá vedlett. A Beer-ből dolgozó Adámi azonban túltett még a mesterén is. Ő szerinte ugyanis „Pihni (pih-egből metszve!): hauchen". És ha pih-ni a. m. pihegni, akkor a Molnárnál első helyen említett ἡ ψύχη, melynek első jelentése pihegés, lehellet* — nem lehet más, mint „Pih".

Így alakult át a pillangó Beernél sátorrá (Gezelt), Adáminál pih-hé vagyis lehelletté!

A „legjava" szótárnak minősített Adámi szótárában, néhány lapot előre fordítva, megint látok valamit, amit már csak el kell mondanom. A 10. lapon ugyanis ez van:

„*Bokolyó:* Troppau in Schlesien"

Bokolyó, mely a régi nyelvben a. m. a mai csobolyó, csobány vagy kulacs,** hogy lehet annyi, mint Troppau városa? — E csodálatos tény kulcsa ismét Beer Kristóf magyar és latin tudománya.

Molnár Albert 1708-iki kiadásának latin részében „Obba, poculi genus est vel ligneum vel ex spartho. Fa Palaszk. Légel. Höltzernes Trinkgeschir" — a szó tehát, melynek értelme a. m. fa-palack, németül elég jól van visszaadva, mert Beer uram előtt ott volt a Festusból vett latin magyarázat.

Azonban Molnár Albert magyar részében már ez van: „Bokolyo: Oppa. Troppau".

A hartes p und weiches b-vel küszködő szedő ugyanis bokolyó latin egyértékesét obba helyett oppának szedte; mivel pedig Troppaunak latin neve a. m. Oppavia (Opavia is) vagy rövidesen Oppa: Beer Kristóf egyszerűen odacsapta a szó után magyarázatul, hogy Troppau!

Hasonlónak látszik, de egészen más a magyarázata annak, hogy Adámi szerint „*Éradony:* der Poo Flusz in Italien". Ő ezt az adatát

* Ó-keresztyén siremlékeken sürűn látjuk a pillangót (ἡ ψύχη), — mely gyorsan enyészik, mint a lehellet vagy a fuvalom — a testi mulandóság és a feltámadás jelképe gyanánt alkalmazva.

** A Nyt. Sz.-ban egyetlen, Bod Péter 1767-iki szótárából kiírt adattal van fölvéve, a szokott módon. Maga az alapszó is hibás, mert „BOKLYÓ" — holott Bod Péterben „Bokolyó" van, s német szövege is csonkán közöltetik. Egyébként Bod Péter ezt csak úgy írta ki az előző szótárakból; mert „Bokolyó: Obba" megvan már Molnár Albertnél, dd. 1604—1645, s megvan Pápai Párizban is. Comeniusnál: bokolyák, kelyhek és kupák: cyathi, calices & scyphi *(Ianva Ling. Lat.* p. 110). Szabó Dávidnál: „Bokolyó: öreg fa-palatzk, tsobány, tsobolyó, légely, négoly" *(Kisded Szó-tár,* 23).

Molnár Alberttől vette, kinél: „Eradony — Eridanus — Der Po | ein Flusz in Italien". A Calepinus-féle ecloga: agolka, epigramma: purgoma, hexametrum: laskaméron, idea: adia-féle magyarosítási kisérletek csoportjába tartozik. Így lett Eridanus-ból: Éradony, mely tudvalevőleg magyar helynév.

Nyilvánvaló úgy az itt elmondottakból, mint e művem szótári részében Adámiból felhozandó számos példákból, hogy a Nyt. Sz. ortholog szerkesztői méltán tartották szótáríróink „legjavának" Adámi Mihály uramat.

Némi aggodalmaik azonban mégis lehettek eme derék férfiúval szemben. Elhunyt jeles szótárírónk méltó feldolgozója Simonyi Zsigmond, jónak látta Adámi Szótárából *kihagyni* pl. a következő, egyedül ő nála található ritka szókat:

Abaj (elvonás „abaj-doc"-ból): Hauffen, Menge.

Abár (elvonás „abárol"-ból): Rűhr-lőffel.

Alásás: Minirung.

Alkony: Feyerabend, Rasthaltung (a Nyt. Sz.-ban természetesen csak „alkonyodás" van).

Árnyékol: schattiren (ez értelemben új).

Av: („av-as"-ból): grauszender Gestank und Fåule.

Avni: schrumpen vor Alter (av itt a. m. ó, régi; avni: ó-ni, vagyis az avulni-ból az „úl" kimetszve!).

Bám: ausser sich gesetzt (íme Barczafalvi felülmúlva 1763-ban).

Berzen („berzen-kedik"-ből): Wut.

Boglár: Gűrtler.

Bőff (a Nyt. Sz.-ban csak Böffent van).

Bők: Anstosz (csak Bőkkenő van fölvéve, Adámiból!).

Csende: das Klingen (csak Csendés van fölvéve, Adámiból!).

Cser: Schelle (csak Csergő van fölvéve).

Csirág: Spargel. — A Molnár Albertnél előforduló „Czirák" (dd. 1604) vagy „Czirác (dd. 1621; az 1645-iki kiadásban hibásan „Czitác"): Thalli, Aspargi", kétségkívül a. m. csírá-k, amit bizonyít az, hogy forrásában, Szikszai Fabriciusnál *(Nomenclatvra,* 1593. p. 26) „Thalli in porrhis & coepis & allio medii stipites dicuntur Az cziraia". Avasujfalvinál *(Nomenclatura,*1597. p. 26) „Asparagi: Csirak", s Manlius kiadásában *(Nom.* 1602. p. 22) „Thali: Az csiráia az hagymának". Pápai Páriz Dictionariumában: „Thalli, Thallus: Hagymának a közepin zőldellő tsirája". — De hogy 1763-ban Adámi

a „csira-ág"-ra gondolva tette meg csirág-gá, azt egész módszere és a szóvégi k-nak g-re fordítása is bizonyítja. Ok nélkül ütöttük, vicceltük hát Ballagi Szótárait a csirág-ért is! Mert ime nem ő csinálta. Megvan Adámiban, dd. 1763, megvan Sándor Istvánban (Tsirág: Asparagus. Spargel), Kresznericsben, stb. stb., s széltire megvolt közel száz esztendeig az irodalomban.

Dák: ein Dolch, Stillet (a Dákos, farkatörve).

Dics: Lob, Ruhm (csak Dicséret és Dicsőség van fölvéve).

Dics, dicse: Pralerey (csak Dicsekedés van fölvéve).

Div: Schatzung (még a Szómutatóba, 40. l. föl van véve „Div". De a szövegből elrepült; alkalmasint kirepítették).

Dögöny („dögöny-özni"-ből; ezenkívül csupán Dankovszky Lexiconában, 1833-ban, p. 254: „Dögöny (Degen, germ.) gladius, der Degen"; a régi magyarságban: dögönyeg): Dolch.

Estvény (Molnár Alb.-Beer-nél „estvenyén: crepusculo);" ebből metszette Adámi az estvényt): Abenddemmerung.

Feny („feny-ő"-ből): Pech.

Ficse, ficser („ficser-ézni"-ből): das Zwitzern, wie die Schwalben.

Fogtó („fog-an-tó"-ból): Handhab.

Fogy (főnévvé avatott ige): Rest, das Abnehmen.

Fohász, oház (fohász-ás, illetőleg (f)ohá(s)z-ás: Seufzer.

Gede („gedé-lés"-ből): etwas reizendes, lockendes.

Genet, genyet („genyett-ség"-ből): Materie im Geschwär.

Hengerni, hengeregni: gewalzet werden.

S így tovább. Egymást éri a

Kesznö: Schnupftuch (keszkenő-ből metszve).

Ketev (a Beer-féle „ketev-et"-ből, mely Molnár Albert eredeti kiadásában a. m. ketevete): Gemach.

Kőrös (körös- vagy kőris-bogár és kőris-fa): Spanische Mucke. 2. Wundholz.

Ned („ned-v"-ből): Feuchte.

Orbon („orbon-ás"-ból): ein Epirier.

Ortályni („ortály-ozni"-ból): hadern, zanken.

Ösztök („ösztök-e"-ből): Pflugstertz, Jethaue.

Parány („parányi"-ból, a „kicsiny"-re gondolva; mint melléknév, legelőször itt fordul elő): sehr klein.

Peresz („peresz-len»-ből): Windelscheibe. 2. Spinnrad.

Pihni („pih-eg"-ből): hauchen.

Pogony („pogony-á"-ból): Zwerg.

(Pót: „pót-ol"-ból: Zusatz, das Ersetzen. Legelőször Molnár Albert 1621-iki kiadásában. Pusztán szótári szó).

Pőcz („pőc-e"-ből): Leibstuhl.

Porhony, porony („porhony-ú"-ból): lind, zart, mürbe.

Poty („poty-ka"): Karpfen.

Ragy („ragy-ivaság!"): Witz. 2. („ragy-iva"): witzig, geschickt. 3. („ragy-ogás„) Strahl.

Redö: Halter. — Szarvas Gábor szerint a Molnár Albert-féle „redő-s szoknyából" faragta volna 1792-ben Baróti Szabó Dávid. Azonban ím, már Adámi próbálkozott vele, 1763-ban. És hogy ő nem a ma már népies redő-re (a. m. ránc) gondolt, mutatja az, hogy „Halter"-nek fordítja.

Réme („rém-ül"): das Erstaunen.

Rev („rev-es"; Gvadányinál „retv"): Fäule, Vermoderung.

Rocs („rocs-ka"): Nachtscherbe.

Sáh, sá (sá(h)-os): Florkappe, weibliche Tracht über das Haupt bis auf die Schultern herab hangend, Schleyer.

Senny, senyv („senny-ed"-ből): die Krätze, Raude.

Senyv („senyv-ed"-ből): Schimmel, Graue, Ansatz von üblem Geruch.

Szalán („szalán-ká"-ból, melyet szintén említ; a. m. szalonka): Schnepf, stb. stb.

Mindez végkép kimaradt a Nyt. Sz.-ból! Vagyis mindazt kihagyták, ami a Nyelvőrnek a neologiára s különösen annak korára vonatkozó *párt*állását kompromittálja.

Ez a válogatás egyébként ép oly rendszertelen, következetlen, mint minden dolguk. S nemcsak azt jelenti, hogy *párt*emberek, hanem azt is, hogy a szaknyelvész szerkesztők aligha vannak tisztában a történelem fogalmával.

Mert mi is az a történelem? — Szokásunk szerint, csak a józan észre hivatkozva, — történelem *az, ami megtörtént.*

Már pedig az kétségtelenül *megtörtént*, teljesen végbement és megörökített esemény, hogy 1763-ban a magyar irodalomban ilyféle szókra akadunk: „bám, böff, bökk; csĭrág, dĭcse, dĭcs".

Ha tehát igaz a mű cime: Nyelv*történeti* Szótár, akkor nem lett volna szabad kihagyniok az 1763-ban előforduló „bám, böff, bökk; csĭrág, dĭcse, dĭcs"-féle szókat, mert ily kihagyás meghamisítja a

mű címét, mely a józan ész előtt nem vonatkozhatik másra, mint a tartalomra.

Azonban a nyelvújítás szavaival is következetlenül bántak el. Mert íme az I. 997. lapon ott díszeleg Adámi gyártmánya:

„*Fuvacs* [?]: blasbalg. Adámi: Spr." — melyről Adámi feldolgozója (!) Simonyi „A Magyar Nyelv" című munkájában (I. 252.), így nyilatkozik:

„másféle szókat is találunk szótárában, ***melyeket nyilván ő alkotott célzatosan,*** pl. ***fuvacs:*** blasbalg, *cserlő:* schelle (a *csereg* igéjéből)".

Fuvacsot fölvette Simonyi a Nyt. Sz.-ba, az ugyanolyan cserlő-t és még vagy száz társát kihagyta! Ezt nevezik magasabb szaknyelvészetnek.

Hasonlóan kiírói és szerkesztői minőségben osztotta be Simonyi a Nyt. Sz.-ba a következő szót:

„*Eresz.* 3) schleuse, 4) pass, 5) entlassung, abschied, Adámi Sprachk."

Merész elvonás! E szerint a régi magyar katona nem szabadságot, absitot vagy obsitot kapott, hanem *eresz*-t, mert hazaeresztették; a zsilipet *eresz*-nek hívták, mert nem ereszti át a vizet, a szorost szintén *eresz*-nek, mert átereszti a rajta átmenőt. — Ezek után csak azon csodálkozom, mért hagyták ki a Nyt. Sz.-ból Döbrentei ‚bocsátványos'-át és ‚sérvitéz'-ét!? Milyen szépen sorakoztak volna egymás mellé a ‚titoknok'-úr ‚bocsátványosa', kezében az ‚eresz'-szel, a ‚sérvitéz' a ‚fuvacs'-csal stb.

— Az ilyen munkát nem lehet a maga igaz nevén megnevezni, mert nem engedi az egész igazságok ellen tiltakozó anyagi társadalmi rend. Jellemezd magad, szíves olvasóm, de vedd eszedbe, hogy amint jellemzed, azzal a magad eszét és belátását s főleg erkölcsi érzékedet is jellemezted.

A FORRÁSOK FELDOLGOZÁSA.

Mi egy nyelvtörténeti szótár?

— Az illető nyelv forrásainak feldolgozása.

Ez a magyar Nyelvtörténeti Szótárban tudvalevőleg nem történt meg. Szily Kálmán megállapítása szerint „az 1772-ig megjelent magyar nyomtatványoknak, szám szerint, legalább is öthatod részét nem dolgozták föl a Nyelvtörténeti Szótár számára".

Aránylag még kevesebb gondot fordítottak az 1772-től 1800-ig megjelent művekre; amit elvi okokkal egyátalában nem menteget-hetnek, mert a legnagyobb nyelvújító Molnár János legkiválóbb nyelvújító művét, s a legnagyobb purista Dugonics Andrást is, igaz, hogy per mopsz, merő tudatlanságból, de tényleg feldolgozták, természetesen úgy, ahogy ők szoktak dolgozni (!).

E frappans és kevés helyet foglaló tények alapján eleve megállapítható, hogy a Nyt. Sz., régi magyar irodalmunknak, csak minden irányelv nélkül, puszta véletlenségből kezükbe került nyomorúságos kis töredékét ölelte föl.

Tovább menve, — kétségtelen, hogy a Nyt. Sz.-nak azon csekélyszámú kútfő-munkát, melyet feldolgozott gyanánt szerepeltet, *saját programmja szerint* az utolsó szóig ki kellett volna meritenie.

Ezzel szemben *maga a Nyt. Sz.* azt bizonyítja, hogy állítólag feldolgozott forrásműveik közül, a Halotti Beszédtől Gvadányiig *egyetlenegy sincs, mely igazán föl lenne dolgozva.*

Állításom igazolására, régi magyar nyelvünk *minden* időszakából, már e helyen bőségesen hozok fel bizonyítékokat; mert kritikai szempontból minden bizonynyal e ponton dől el a vita úgy erkölcsi, mint tudományos tekintetben.

E célból mindenekelőtt régi nyelvünk legősibb emlékeit szedem elő, melyek egytől-egyig elsőrendű fontosságúak. Az akadémiai Utasítás is erősen kiemeli a Nyt. Sz.-nál a *történelmi* szempontot. 2-ik pontja szerint a Nyt. Szótárnak *a szók első előfordulásának biztos*

megállapítására kell törekednie. Ehhez járul a 19. pont, mely szerint „a jelentés-csoportok oly módon rendezendők, hogy mindig az teendő előbbre, a mely *régibb*nek tartható".

Halotti Beszéd. Königsbergi Töredék. Oklevelek.

Legrégibb összefüggő nyelvemlékünk a ***Halotti Beszéd.*** A Nyt. Sz.-nak ha valamiből, hát ebből természetesen egy betűt sem lett volna szabad kihagyni. S nyájas olvasóm, már akár hiszed, akár nem, de *úgy van*, amin se mi ketten, se senki a világon többé nem segíthet, — hogy a Nyt. Sz. még a *Halotti Beszéd*et sem dolgozta föl. Mert a különben is mindössze csak 36 soros Halotti Beszédből

kimaradt: *kinzot* (24. sor): „pucul kinzotvia", azaz kinzása;

kimaradt: „*muga nec*" (11. sor), vagyis mugának, melyet nem ártott volna a körülbelül száz adattal szereplő Magam, Magad, Maga cikk adatai élére beosztani;

kimaradt: *nem* (= genus, 13. sor);

kimaradt: *verem* (15. sor): „ez vermut" t. i. vermöt vagy vermüt;

kimaradt: *veteve* (12. sor), azaz vetevé vagyis veté;

kimaradt: *vezet* (24. sor).*

Nyelvemlékeink közt régiségre nyomban a Halotti Beszéd után következik legrégibb verses maradványunk, az úgynevezett ***Königsbergi Töredék,*** a XIV. század egyetlen összefüggő magyar nyelvemléke.

Oly műnek, mint a Nyt. Sz., mely történelmi képét van hivatva adni nyelvünk fejlődésének, s mely egy-egy szónál 100—200 adatot is összehalmoz: a Königsbergi Töredék minden egyes szavát föl kellett volna vennie, tekintet nélkül arra, hogy megvan-e már a nem kevesebb, mint 150 évvel régibb Halotti Beszédben vagy nincs? Feladatát miként teljesítette, arra nézve legjobbnak találtam lenyomatni az egész Königsb. Töredéket,** minden egyes szó után zárjelbe téve a megfelelő felvilágosítást:

* Mivel e sorozatból, akadémiai felolvasásomban, rövidség okáért, csupáncsak a két elsőt említettem: a Magyar Nyelvőr, legutolsó felolvasásom *után* félesztendővel csupáncsak azt a kettőt (kinzot és muganec) fedezte föl s közölte. Az ABC-rendben ezek után következő többi 4-et, föltehetőleg, legközelebb fogják fölfedezni.

** Természetesen az újonnan fölfedezett pergamencsikok kivételével, melyekről a Nyt. Sz. nem vehetett tudomást.

ug *(nincs meg)* scolanoc *(nincs meg)*. Wylagnoc (csak HB.) kezdetuitul *(nincs meg)* fuguan (meg van) rohtonc (meg van)

ez (csak HB.) nem (csak HB.) levt wala *(nincs meg)*. hug (csak HB.) scuz *(nincs meg)* lean *(nincs meg)*. fiot (csak Cod. Patr.) sciulhessen *(nincs meg)*.

scuzsegnec *(nincs meg)* tukere *(nincs meg)*. tistan *(nincs meg)* maradhassun *(nincs meg)*. es (csak HB.) nekunc (csak HB.)

hyrunc *(nincs meg)* benne (csak HB.) ne *(nincs meg)* leyessen *(nincs meg)*. Tudyuc *(nincs meg,* l. 7. s.) latiuc (csak HB.) evt (csak HB.) scuz *(nincs meg)* lean *(nincs meg)*.

nac qui (csak HB.) vleben *(nincs meg)* tart *(nincs meg)* chudaltus *(nincs meg)* fiot (csak Cod. Patr.) furiscte (meg van) musia (meg van).

etety (meg van) ymleti (meg van). ug *(nincs meg)* hug (csak HB.) ana *(nincs meg)* sciluttet *(nincs meg)* de (csak mint „ge" közölve csak a HB.-ből) qui (csak HB.) legen (csak HB) neky (csak HB.).

atia (meg van) ozut (meg van) nem (csak HB.) tudhotiuc (ez meg van, l. 4. s.). Ez (csak HB.) oz (meg van) ysten (csak HB.) mynt (meg van) evt (csak (HB.) esmeriuc *(nincs meg)*.

quit (csak HB.) sceplev *(nincs meg)* nem (csak HB.) illethet *(nincs meg)*. mert (meg van) ha *(nincs meg)* ysten (csak HB.) ev (csak HB.) num (csak HB.) uo.

lna (nincs meg; szerintük először csak Heltainál) benne (csak HB.) bynut (csak HB.) lelhetneync *(nincs meg)*. Amen *(nincs meg)*.*

A mi az ***okiratok*** feldolgozását illeti, a Bevezetésben maguk a szerkesztők is elismerik, hogy „a latin okiratokban szórványosan előforduló szók tekintetében észrevehető hézag mutatkozik", amely *szokatlan* igazmondásuk után, rögtön előállnak *szokott* igazmondásukkal, mely szerint ez első sorban azért történt, mert „földolgozásukra

* Felolvasásom *után* egy esztendővel, 1900 márc. 15-én Zolnai ezt írja a Nyelvőrben: „A Königsbergi Töredék a Nyelvtörténeti Szótárban. Ezzel a címmel voltaképen lucus a non lucendo-t mondottam, mert — amint *magam is nagy csodálkozással jöttem rá, véletlenül,* az „anya" szó első adatát keresve — a Königsbergi Töredék, már t. i. ennek régebb idő óta ismert 9 sornyi fő maradványa, mi tűrés-tagadás, a Nyt. Sz.-ban voltaképen nincsen értékesítve". S erre Zolnai „maga is" rájött! Vagy az *is* alatt azt érti, hogy miután Ballagi A. rájött, ő is kénytelen elismerni állításomat. De akkor miért hallgatja el a nevemet? Vagy az én nevemet közköltségen csak piszkolni szabad?

nem jutott idő“ — 16 esztendőcske alatt csak a lány cseperedik fel, Nyt. Sz.-t hogy lehetne megírni két szerkesztőnek 46-od magával!

Igazán illetlennek, s mások szorult helyzete kizsákmányolásának tartanám az okiratok feldolgozásának bővebb tárgyalását. Elég annyit mondanom, hogy egyebet nem bántottak, mint a Hazai és a Zichy okmánytárt, Knauz Strigoniensiáit, meg a Czinár és Kovács-féle indexet, de az eredeti szövegekkel való összehasonlítás *nélkül!* ‚Alásszolgája‘, — hogy Széchenyivel szóljak; — menjünk tovább.

Anonymi Belae Regis Notarii de Gestis Hungarorum Liber.

A legrégibb és legbecsesebb *latin kútfőket* együtt kapjuk az Endlicher-féle Monumenta Arpadianában, melyet a Nyt. Sz. szerkesztősége dolgozott fel (!). Vegyük sorra ennek emlékeit, előre megjegyezvén, hogy az Utasítások 3. b) pontja értelmében kötelezve voltak azon tulajdonneveket, melyek egy-egy köznévnek magyarázatául szolgálhatnak, a szótárba fölvenni.

*Anonymus*ban olvassuk, cap. 7.: „et fluuium Etyl super ***tulbou*** sedentes ritu paganismo transnatauerunt“. Ezt a Tulbou-t az irodalomban eddigelé háromfélekép magyarázták.

1. a. m. tömlő. A magyar történetírók, Túróczitól, Székely Istvánon át Szabó Károlyig tömlőnek veszik.* „Pristinae nomenclationis vestigium — mondja Cornides — fortasse quoddam in voce Hungarica *Turba,* vidulum coriaceum, in quem sarcinae colliguntur, denotante superest“ (*Vindiciae Anonymi,* 306). S a magyar történelmi hagyománynak megfelelőleg, Farkas András 1538-ban így írja le a honfoglalók átkelését a Don vizén (*Hofgref-féle énekes könyv,* N2):

„Mikor iuttac vala az Tanais vizere, ott haioÿoc ô nekiec
nem vala, azert ket ket lonac egyiket egyiket, az tanais
parton ôk mind meg nyuzzac vala, lo bôrbôl magoknac
ônnôn hasoc ala hoÿagot varranac vizen altal kelenec“.

Cornides megütközik azon, mi lehet az a „more paganismo“? Valóban, még a szó is felötlő, mert paganismust csak főnév gyanánt lelem: „Paganismus. mi. i. ritus et mos paganorum“ (Guarinus

* V. ö. „a 'Magiaroc eyel tômlôkkôn altal kelenec a' Dunan a' szent Gellerd hegie allat“. (Székely István: *Chronica,* 1559. 115); „a' magyarok a' szent Gellérd hegye alat, a' Duna vizén által kelnek eyel tômlôkön“ (*Uy Kalendariom.* Lőcsen, 1642. C 6).

Ueronensis: *Breuiloquus vocabularius.* Basileę, 1480. r.); ellenben paganismus, a, um, mint melléknév, ismeretlen a külföld középkori irodalmában. Hazai forrásainkban igen közönséges.*

A „more paganismo" szerintem semmi nem egyéb, mint mai kifejezéssel „barbár módon".** Az Árpádok korában Nyugat-Európában már mindenütt a hajó vagy tutaj pótolta a tömlőt. Míg a keleti népeknél széltire dívott a tömlőn lubickolás, melynek a lehető legszemléltetőbb képét adja Plan Carpin 1246-ban a tatárokról szóló úti rajzában:

„Quand ils arrivent — úgymond — à quelque riviére, quelque grande qu'elle soit, ils la passent ainsi; les plus grands ont un cuir rond, & leger, à l'entour duquel ils mettent plusieurs attaches, & avec des cordes qu'ils y passent serrent cela de sorte que ce cuir devient comme une valise, qu'ils remplissent d'habillemens, & autres choses; au milieu ils y mettent leurs selles, & ce qu'ils ont de plus dur, puis ils s'assiéent dessus, attachent cette sorte de vaisseau à la queuë d'un cheval, qui est conduit par un homme qui nage devant; ou bien ils ont par fois deux avirons avec quoi ils rament, & passent ainsi: ils chassent leurs chevaux dans l'eau, un homme nageant devant qui en conduit un, & tous les autres le suivent. Les plus pauvres, qui n'ont pas le moien d'avoir de ces grands cuirs, sont obligez chacun d'avoir une bourse de cuir bien cousuë, où ils mettent leur petit bagage, & lient cela comme un

* Pl. „istud enim existit ultimum spolium, quod fecere Hungari sub ritu paganismo constituti" (Kézai: *Gesta Hungarorum,* II. 1); „per nuncios trium fratrum proclamatur: quod omnes Teutonici et Latini perimantur, et resumatur ritus paganismus" *(U. o.* II. 3). — „Et dum monitu illos conuertere non posset paganismis ritibus deditos" *(Chronicon pictum Vindob.,* 19; *Chron. Dubnicense,* 39); „traditio resumatur paganisma" (*Chronicon Budense,* ed. Podhraczky, p. 94; *Chron. Dubn.,* 81). — „Pronior etenim erat gens hungarica ritui paganismo inclinari, quam fidei christiane" (*Chron. pict. Vindob.,* 41); „concede nobis ritum patrum nostrorum (more) paganismo uiuere" (*U. o.* 52). „Leuenta vero, si diucius vixisset, sine dubio totam Hungariam paganisma ydolatria corrupisset. Et quia ipse Leuenta catholice non vixit, ideo ultra Danubium est sepultus more paganismo (*Chron. Dubn.,* 84), stb.

** Anonymus egyebütt is használja e kitételt, pl. „ipse Ketel et filius suus Tulma more paganismo sepulti sunt" (cap. 15); „et in eodem loco more paganismo occiso equo pinguissimo magnum aldamas fecerunt" (c. 16); „Et more paganismo fecerunt aldumas" (c. 22); „et alii iuuenes more paganismo, cum arcubus et sagittis ludebant" (c. 46).

sac à la queuë de leur cheval, & passent comme nous avons dit" (Voyages faits par les RR. PP. Jean du Plan Carpin & N. Ascelin. Bergeronnál: *Voyages,* 1735. I. 52).

Hogy a magyarságnak még 899-ben is tömlő volt a hajója, nemcsak Anonymus, hanem a Chronicon Venetum is bizonyitja, mely szerint „equis et pelliceis navibus" úszták meg a lagunákat (l. Muratori: *Script. Rer. Ital.* XII. 198). Az is bizonyos, hogy a Kaspi-tenger mellékén mai napiglan ép úgy közlekedési eszköz a belől degettel vagy kátránynyal bevont bőrzsák vagyis tömlő, mint az indiánoknál a bőr-canoe.

2. „(Tulbou): *ratis vel naviculae genus*" (Kaprinay: *Hungaria Diplomatica,* II. 557). — „Nisi vero per Anonymi Tulbou, nostrum *Talphajó,* seu rates intelligantur, quid ea vox sibi velit mihi prorsus incertum est" (Katona: *Historia Critica primorum Hungariae Ducum,* 60). — „(Tulbou) Talp hajók, (vagy: talám Tömlök)" (Lethenyei János: *Anonymus,* 1790. 10). — „Kötés' vagy (Tulbou) (Talp) Hajó" (Mándy István: *Magyar Sunád,* 1799. 15). — Magyar specialitás a kéve-nád mint tutaj, melyet Tinódi említ a „Szegedi Veszedelemről" irt históriás énekében:

„Magyaroc fő népec mind el szaladanac,
Keue nadon* Tiszan sokan altal vszanac,
De soc szantalan nép az vizben burulánac."

(Tinódi: *Cronica,* 1554. H4; Heltai: *Cancionale,* Mij).

3. Tulbou, *helynév:* „Sie kamen durch Einöden an die Wolga (Etyl) bei Tulbou schwammen hinüber ins Ruszland, und zogen nach Susdal (Mone: *Gesch. des Heidenthums,* 1822. 102).

Azzal ezek után tisztában lehetünk, hogy Tulbou, mint tárgy, se nem tutaj, se nem város, hanem a. m. tömlő. Igen, de fennmarad az a kérdés, hogy' kell *olvasnunk* ezt a nevezetes Tulbou-t? Mi a véleménye a magyar nyelv bibliájának? Kaprinay szerint „Tulbou fortasse legendum est *Tulhou,* & cum Veterum *ou,* hodierno scribendi

* Hogy ez csakugyan össze- vagy kévébekötött nád, bizonyitja Eger Vár Viadaljának következő versszaka (Tinódi: *Chronica,* 82):

Az tőresőn palanc melle be hanyanac
Keue nadakat laptakkal hanyanac
Hasab fakat kopian laptakat hanyanac
Meckeiuel kit vitezők meg oltanac.

more, per *o* enuncietur, leges *Tulho* vel *Tulbo*"; Ballagi Mór szerint *tulba*, mit Edelspacher elfogadván, ennek alapján azonosítá a turbával; Vámbéry *Tulboj*nak olvassa, — a Nyt. Sz. sehogy se olvassa, mert egyáltalában föl sem vette! Ami annyival cifrább, mert Anonymus e nevezetes szaváról Edelspacher Antal, TULBOU cím alatt egész értekezést közölt a Magyar Nyelvőr című folyóirat V. kötetében (108. l.), mely Magyar Nyelvőr című folyóiratot a Nyt. Sz. számára szintén az a Simonyi Zsigmond dolgozta föl, aki Anonymust; az a Simonyi dolgozta föl, aki védelmében egyre arra hivatkozik, hogy amit kihagytak, azért hagyták ki, mert *szaknyelvészeti* szempontból nem érdekes.

De pl. ha nem érdekli a szaknyelvészeket a Tulbou, miért közöltek róla egész cikket szakfolyóiratukban. Ha pedig érdekli, miért hagyta ki a legszakabb nyelvész a Nyt. Sz.-ból?

Anonymus gyér adatai közül, a tulbou-n kívül kimaradtak még egyebek közt a következők:

havas: „ultra siluam Hó-uos" (cap. 9); „tunc dux Galicie ceterique consocii sui, Almum ducem et suos nobiles rogare ceperunt, ut ultra Howos uersus occidentem in terram Pannonie descenderent" (c. 11); „qui eis per siluam Houos uiam prepararent . . . Et sic uenientes per siluam Houos" (c. 12).

nyír: „terram a fluuio Zomus usque ad confinium Nyr" (c. 19); „per partes Nyr . . . fecit stare forum inter Nyr et Thysciam" (c. 21); „De Nyr . . . — per partes Nyr equitantes . . . — a syluis Nyr" (c. 22).

patak: „tunc fluuius ille per socios Ketel uocatus est per risum Ketelpotaca" (c. 15).

-nek: „dux Arpad dedit terras multas Edunec et Edumernec (c. 17); „ibi eciam dux dedit Bungernec patri Borsu terram magnam" (c. 31); „ubi eciam dedit terram magnam Ousadunec patri Ursuur" (c. 32). „tunc dux Arpad in silua Matra dedit terram magnam Edunec et Edumernec" (c.32); „et dux locum illum dedit terram magnam Tosunec patri Lelu" (c. 41); „Et in eodem loco Cundunec patri Curzan dedit terram usque ad centum montes" (c. 46.); „et Eudunec filio Ete dedit terram iuxta Danubium" (c. 47); „Dux Arpad dedit Eleudunec patri Zobolsu siluam magnam" (c. 50); „Tunc dux Usubunec patri Zoloucu dedit castrum Bezprem" (c. 52). — E nevek magyar ragját legelőször, 1769-ben, az erdélyi szász Haner György Jeremiás vette észre, s azt következtette belőlük, hogy a névtelen jegyző nem volt magyar! „. . . incertae nationis Anonymus — úgy-

mond — vti videtur, Sacerdos Belae Regis Hungariae Notarius, Hungarus certe non fuit, ignorantiam enim linguae Hungaricae sapit, eamque indisputabilem, quod casibus Datiuis, ex. gr. Edunec, et Edumernec, Cap. XVII. Bungernec, Cap. XXI. pro Nominatiuis vsus est" (*De Scriptoribus Rer. Hvng. et Transilv. Adversaria*, p. 9). Ő előtte s még utána is, Dezsericzky, Severini, Gebhardi és más történészeink a név nominativusának vették a dativussal ragozott nevet. Széltire szerepel náluk a „Bungernecius" (Bunger helyett), „Edunek" (Ed helyett) stb. Míg végre Cornides, szokott alaposságával, pontosan ismerteti a tárgyat (*Vindiciae Anonymi*, pp. 205—208).

-i: „fluuium Thyscie in portu Lucy transnauigauerunt" (c. 20). Szaknyelvészeink az *-i* képzőt nemcsak itt, a (tisza)lúci révnél, de általában a Nyt. Sz.-ból is végkép kifelejtették.

hét: „septem principales persone, que hetumoger uocantur" (prologus); „septem principales persone, qui hetumoger dicti sunt" (c. 1.); VII. principales persone, qui hetumoger uocantur usque in hodiernum diem" (c. 5. V. ö. 7. 12. 36. 46). — Magyar alapszónál benne van ugyan a hetumoger, de a magyar alapszónál, miután a Bevezetésben azt mondják, hogy a népnevezeteket külön Függelékben tárgyalják, nem lett volna szabad többet említeniök, mint ennyit: „Magyar [hungarus; ungar]", ezt is csak származékaira való tekintetből.

hómosó(ér): „a siluis Nyr usque ad Humusouer" (c. 22., az eredeti kéziratban voltakép „umusouer"); „iuxta quendam fluuium nomine Humusouer". (c. 28). Más forrásból is csak „homus"-ról tudnak, ami „hamis"-t jelent!

ér v. *vér:* „Humusouer" (c. 22. 28). A *vér* szerintem ép oly helyes, mint az *ér;* mindkettő ugyanegyet jelent.

szín: „et montem illum, super quem duci *foliata* fecerunt, nominauerunt Zenuholmu" (c. 32).

esk-üllő: „in loco illo qui dicitur Esculeu, fidem cum iuramento firmauerunt, et a die locus ille nuncupatus est Esculeu, eo quod ibi iurauerunt" (c. 27). Mint ősi népetymologia különösen érdekes. Föl kellett volna venniök úgy az esk(ü), mint az üllő-höz.

istáros: „a fluuio Ystoros usque ad castrum Purozlou (c. 32). Szabó Károly Ostorosnak vette, én Istárosnak miért tartom, bővebben kifejtem jelen művem szótári részében, „Istár" szónál.

almás: „sed Tuhutum uno die siluam pertransiens, ad fluuium Almas peruenit" (c. 26).

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

eger = éger: „De castro Ursuur et fluuio Egur. — . . . uenerunt usque ad fluuium Egur“ (c. 32).

poroszló: „castrum Purozlou“ (c. 32).

úr: „De castro Ursuur . . . ubi eciam dedit terram magnam Ousadunec patri Ursuur, et ibi postea Ursuur filius eius castrum construxit, quod nunc castrum Ursuur nuncupatur“ (c. 32).

gömör: „de castro Gumur — . . . et inde egressi sunt per partes castri Gumur“ (c. 33. V. ö. Lad. Bartholomaeides: *Tractatus hist.-phil. de nomine Gumur, et ei similibus,* apud Anonymum Belae regis notarium, obviis, ac loca, imprimis Comitatus Gömöriensis designantibus vocabulis. Leutschoviae, 1804). Ez a köznévül is magyarázott Gumur kimaradt; ellenben a Cod. Dipl. Patriusból föl van véve: „Balhagumur vallis“ ily vezérszó alatt „*Balhagyomor:* [?]“ Gömör neve úgy Anonymusnál, mint a középkorban általában, Gumur; s régi magyar falu Nógrádban Bolgarom. A Nyt. Sz. Balhagumur nevében mégis balhagyomrot sejt. Amiből aztán megértjük, miért „köhög a balha?“ Bizonyosan a gyomrából köhög. ‚Ökör-ikra: rák-faggyú“, — mint a nép mondja.

törzsök: „ultra silvam Tursoc castra metati sunt, iuxta fluuium Sytua“ (c. 35); „usque ad siluam Tursoc“ (c. 57).

vájás: „iuxta fluuium Uoyos“ (c. 41). Szabó Károlynál „Vajas vize“ annyiban helyes, hogy a Duna több szakadékját és fokát, melyek név szerint föl vannak véve Marsigli Danubius Pannonico-Mysicusában, tényleg most is így hívják. De a Nyt. Sz. programmja szerint, ennek a „váj“ származékai közt lett volna a helye (V. ö *Mérnökegylet közlönye,* 1880. 200), vájás alapszó alatt, melynek egyébként a következő legrégibb codex-adata szintén kimaradt a Nyt. Szótárból: „De legottan mykoron kezde vayny (— ez is kimaradt! —): kezde az vayasokbalol eleuen veer ky zarmazny“ *(Ehrenfeld-cod.* 67): „Statim vero cum perfecit effodere incepit sanguis viuus de ipsis effossionibus emanare“ *(Speculum uite beati Francisci et Sociorum eius.* Venetiis, 1504. f. 97).

jobbágy: „quod cum renunciatum esset duci Arpad et suis yobagyionibus (c. 22. V. ö. c. 11).

szer: „Et jn illo loco dux et suj nobiles ordinauerunt omnes consuetudinarias leges regni et omnia iura eius. Et locum illum, ubi hec omnia fuerunt ordinata, Hungarij secundum suum idioma

nominauerunt Scerij, eo quod ibi ordinatum fuit totum negotium regni" (c. 40).

kenéz: „tres Kenezy Bulgarorum" (c. 44).

tetevetlen, a mai Tetétlen: „iuxta montem Teteuetlen" (c. 38). A „tetétlen" egyébként absolute kimaradt.

sátor: „ubi paruus fluuius manans a Saturholmu descendit in Budrug. — a Saturholmu usque ad fluuium Tulsuoa" (c. 15) — csak a halomnál, a fejezet száma nélkül, holott az Utasítás szerint sátornál is említeniök kellett volna.

lop: „Quadam autem die, Romanj fugiendo latenter fluuium, qui est in confinio Pannonie et Theotonicorum, transnatauerunt. Vnde fluuius ille ab Hungaris uocatus Loponsu, eo quod Romani propter metum Hungarorum latenter transnatauerunt" (c. 48); „fluuium Loponsu latenter transnatauerunt" (c. 49). A *latenter* (a. m. lopva) s a magyar *Lop*onsu, egybevetve, nem egyéb, mint *magyar* szójáték.

balaton: „hinc uero equitantes iuxta fluuium Bolotun, usque ad Thyon peruenerunt" (c. 49).

fertő: „iuxta stagnum Ferteu" (c. 50).

tekerő: „iuxta fluuium Tekereu" (c. 50).

mocsony: „ultra lutum Musun" (c. 57).

várad: „iuxta quoddam castellum terreum quod nuncupatur Uarod" (c. 34); „de castro, quod dicitur Uarod" (c. 35 az eredeti kéziratban: „Warod).

tormás: „usque ad riuulum Turmas" (c. 35).

bors: „Borsu uero . . . collecta multitudine rusticorum iuxta fluuium Buldua castrum construxit, quod uocatum est a populo illo Borsod, *eo quod paruum fuerit*" (c. 18). — Cornides e helyhez a következő megjegyzéseket fűzi: „Fateor, loci hujus non esse satis explicatam rationem. Neque enim intelligitur, cur castrum, Borsi providentia constructum, illud a parvitate sua Borsod nomen traxerit?* Prorsus itaque in eam opinionem venio, naturam priscae linguae Hungaricae ita tulisse, ut Diminutiva bene multa nominum praesertim castris, oppidis & civitatibus propriorum, adjectione termi-

* Engel J. Keresztély szerint, — a ki nagy tudós volt, de alig tudott valamit magyarul, — Borsod várának elnevezésére „forte occasionem dedit vox: Borsó, pisum (Erbsen".

nationum d, ad, ed, od, &c. conflarentur. Patrocinari conjecturae meae videtur & illud, quod Anonymus 30 & amplius in Pannonia tum repertas, tum exstructas ab Hungaris arces commemorans passim, earum quamlibet castri nomine insigniat, unicum & solum Várod in Barsiensi provincia, propter parvitatem haud dubie Várod, quasi Váratska, dictum, Castellum appellet in Diminutivo. — Abhorret equidem ab hodierni temporis usu ea Diminutivorum formatio: attamen tenues reliquiae pristinae locutionis etiam nunc superant in vocibus: gyermekded, apród, kisded, kisfalud, &c." (*Vindiciae Anonymi,* pp. 199—201).

Ezt az érvelést nem fogadhatom el:

1) mert a *d*-t a szó végén egyszerűen helynévképzőnek és nem kicsinyítő-ragnak tartom;

2) mert nézetem szerint Anonymus szokása szerint itt ismét szójátékot csinál. Midőn elmondja, hogy a pór-nép kicsinysége miatt nevezte Borsod várának a boldvamelléki erősséget: kétségkivül arra a maig élő közmondásra céloz, mely szerint „kicsiny a bors, de erős". Ez a közmondás ősrégi. Azon kevés szólásmódunk közül való, mely egészen a mai formájában van meg már a legrégibb közmondás-gyűjteményünkben: „Kűczin az bòrs, de erős: Tydaeus corpore, at Hercules" (Decsi: *Adagiorvm Graecolatinovngaricorvm Chiliades quinque,* 1598. p. 242).

Kimaradt továbbá Anonymusból:

körtvély és *tó:* „usque ad stagnum, quod dicitur Curtueltou. — . . . a Curtueltou usque ad sabulum Olpar" (c. 40).

rákos: „ultra Surcusar, usque ad fluuium Racus" (c. 46). Jelentéscsuszamlásnak tartom. A köztudatban, kimutathatólag, továbbképzett magyar szó gyanánt élt már Mátyás király korában: „in campos praeter Danubium Pesthumque, ubi comitia regalia haberi solent quos à cancrorum nomine racos appellant" (Bonfinius: *Rerum Ungaricarum Dec.* II. Lib. 3. ed. a. 1690. p. 149). — A Nyelvtörténeti Szótár szerint „Rákos: [cancrorum; krebsen]" egyetlenegyszer, egyetlenegy helyen, először és utoljára Radvánszky Szakácskönyveiben fordul elő, ott is csak mint *Rákos pástétom.*

szék és *székső:* „Et in loco illo Eudu, edificauit castrum, quod nominauit uulgariter Zecuseu, eo quod sibi sedem et stabilitatem constituit" (c. 47). — Már Cordnides megjegyezte (*Vindiciae Anonymi,* 202), hogy: „Tardum & *linguae nostrae ignarissimum* esse

oportet, qui non percipiat illico, vocem Hungaricam Szék, quae sedem denotat, auctori nostro fuisse hic loci observatam. Certe ipsemet Andreas II. Rex in dipl. a. R. P. Ioh. Fridvalszki Claudiop. a. 1770. evulgato, locum illum provinciae Tordensis in Transsilvania, quem Szék hodie dicimus, Zecu nominat expresse."

szerencse: „Arpad uero dux et sui nobiles *cum magno gaudio* ultra montem Turzol castra metati sunt, et a die illo usque nunc a zerelmu locus ille (t. i. amabilis) uocatur Zerenche" (c. 17); „Quod cum renunciatum fuisset duci Arpad et suis yobagyonibus, gauisi sunt *gaudio magno* ualde. Et more paganismo fecerunt aldumas, et *gaudium adnuntiantibus* diuersa dona presentauerunt. Dux uero Arpad et sui primates *ob hanc causam leticie* per totam unam ebdomadam sollempniter comedebant et fere singulis diebus inebriebantur *propter euentum tante leticie.* Et hoc audito dux Arpad et sui *egressi* sunt *a Zeremsu*". (c. 22). Világos a népetymologia: Árpád és társai itt (Szerencsen) hallották meg az őket ért jó szerencsét, s propter eventum tantae laetitiae nevezték el a helyet Szerencsének. V. ö. „De egressu Zeremsu. — . . . egressi sunt de Zeremsu (c. 31).

hímes és *udvar:* „castrum construxit terreum, quod nunc in presenti Hymusuduor nuncupatur" (c. 17).

sár: „et uenerunt uersus fluuium Zomus ad illum locum, qui nunc dicitur Saruuar. Et in eodem loco infra paludes Thosu pater Lelu fossatam magnam fecit, et castrum de terra construxit, quod nunc Saruuar uocatur" (c. 21); „usque ad Saruuar" (c. 37); et Boyte eodem modo dedit terram magnam uersus Saru" (c. 47).

erdő: „Terram uero, que est inter Thisciam et siluam Igfon, que iacet ad Erdeuelu" (11).

Így maradt ki a *farkas*, a *szeg*, a *győr*, a *bolondos*, a *jobbágy*, az *agg* stb. stb.

Úgy látom, elhibáztam a sort. Nem azt kellett volna feltüntetnem, hogy mit felejtett ki Simonyi az Anonymus szókészletéből, hanem azt, *amit fölvett;* ezzel hamarább készen leszünk.

Több mint fele másodkézből, *Mátyás Flórián, Kresznerics* (egy adat, l. hátrább) és a *Magyar Nyelvőr* után van fölvéve — többnyire a forrás megnevezése nélkül. Így Mátyás Flóriánból értesülünk arról, hogy Anonymusnál előfordul az *álom, álmos, áldomás, apa.* Ahol nincs kitéve a ‚per mopsz': ottan árulójuk a szó szerint átvett, vagy a megcsonkitott szöveg és orthographia. Míg pl M. F.-nál az

„aldumás« átvétele maga mutatja, hogy Endlicherből dolgozott; addig a Nyt. Sz.-ban a kiválóan Endlicherre valló szónak „aldumas"-ra igazítása azt jelenti, hogy Mátyás Flórián sajtóhibájának nézték a szó fenti helyesírását.

Saját munkájuk azonban egy szerkesztői kérdőjel: „ [?]", apá-nál, oly szó után, mely rég meg lévén magyarázva, természetes, hogy sejtelmük sincs róla.

Végül a *halom*, — fejezet szám nélkül! — még pedig mind a három halom ugyanazon sorrendben a *Magyar Nyelvőr* IX. 103. lapjáról van átvéve.

Marad tehát, az eredetiből fölvett következő kilenc, azaz kilenc szó: *vár, munkás, elv, hév, jó, szerelem, szerelmes, vértes* és *mén*.

Mindezen mulasztásokért aztán Simonyi kárpótol bennünket egy állítólag Anonymusból vett olyan szóval, ami nincs benne Anonymusban. A Nyt. Sz. II. 795. hasábján ezt olvassuk:

„*Meszes kapu* (Anon. XXII. XXVI. Kr.)".

Meszes kapu Anonymusnál! Honnan vették? Felelet: Kresznericsből, amint a sor végére vetett „Kr." tanusítja. Kresznericsből vett idézetük első adata, Anonymus XXII. fejezetében már csak azért sem lehet Meszes *kapu*, mert *partes* Mezesinae-ről szól, *pars* pedig pedig tudtommal nem a. m. *porta!*

De hát, mielőtt erre térnénk, azt kérdezzük, ugyan miért szorultak Kresznericsre Anonymus rövid és annyira fontos szövegénél? Hát Simonyi, aki állítólag földolgozta Anonymust, nincsen tájékozva ilyen nevezetes szóra nézve, mely latin alapszóval az eredetiben csak épen *négyszer* fordul elő? Anonymus e helyei a következők:

„usque ad portam Mezesynam" (c. 19). — „ad portas Mezesinas (c. 21). — „mane autem facto, Zobolsu, Tosu et Tuhutum inito consilio constituerunt, ut meta regni ducis Arpad esset in porta Mezesina. tunc incole terre iussu eorum *portas lapideas* edificauerunt, et *clausuram* magnam de arboribus per confinium regni fecerunt" (c. 22). — „per portas Mezesinas" (c. 26).

Hol a Meszes *kapu?* Ha a *porta* Mezesina mint Meszes kapu szerepelhet a szótárban: ép oly joggal ott lehetne a *Császárkapu*, mint Anonymus szava. Mert Anonymus *porta Wazil*-ja (c. 42; *porta Wacil*, c. 45. 57) értelmére nézve kétségkivül a. m. Aἱ τοῦ βασι-

λέως πῦλαι, t. i. Traján császár kapuja, mely azon keletrómai birodalom kulcsa volt, ahol a császárt βασιλεύς-nak nevezték (lásd Du Cange).

M. Simonis de Keza Gesta Hunnorum et Hungarorum.

Anonymustól búcsút véve, menjünk át *Kézai*ra, melyben alig van magyar szó, de az, ami van, egyik nevezetesebb, mint a másik.

Ott látjuk mindjárt az első fejezetben: „auesque legerfalc, que Hungarice ***kerechet*** appellantur" (I. 1). Egész irodalom szól róla. Jerney, a királyi solymárok telephelyeivel veti egybe, s orosz eredetű szónak tartja. Czuczor Gergely szerint tiszta magyar szó. Miklosich ismét a hasonló jelentésű orosz „krečetu"-nak állítja. Vámbéry ó-török szónak nézi, s a persára is utal.

Német neve Horányi bécsi kiadásában Legerfale, a budaiban Legerfalc, a budai krónikában és Túróczinál Legis-falk, a pozsonyi kéziratban Legvalk, Podhraczkynál Legerfalc. Szabó Károly bizonyítgatja, hogy a „legerfalc", a. m. Jägerfalk vagy Geierfalk. Szerintem a. m. a középlatin *hierofalco*, *gyrofalcus* (Du Cange), a német Gehr-, Ger-, v. Geierfalke: falco, gyrfalco (Grimm: *Deutsches Wörterbuch*, IV. 2552. 2562), még pedig azért, mert miként az uralhegységbeliek a nemes sólymot, úgy ezt is szentnek (hierofalcus), csodálatosan bátornak és erősnek nézték a középkorban:

„Girfalcus est auis rapax maior quam falco . ꝛ est magne virtutis ꝛ potentie . mirabilisque audacie . adeo vt inuenti sint aliqui audaci spiritu aquilas insultasse . Capiunt autem omnes aues quantumcunque magnas. Et sunt fere de natura falconum" (P. de Crescentÿs: *Opus ruralium commodorum*. Argentine, 1486. X3).

Csak a Nyt. Sz. *nem tud róla semmit*. Mintha csak mondaná: ‚mit okoskodik Miklosich az ő „krečetu"-jával!' A régi magyarság absolute nem ismert kerecset nevű madarat; csupán a *kerecsent* ismerte, melyet legelőbb *Zrínyi* említ, vagy a *kelecsenyt*, mely *Lisztinél* fordul elő. Mindkét helyen kerek 400 esztendővel később Kézainál!

Végre ezt a tudományt a Nyt. Sz. — amint látni fogjuk — megszerzi még azzal, hogy a kerecsent, mely egy régi forrásban „keretzen", megteszi *igének* (verbum)! Azonban — hátrúl ne előzzük; menjünk tovább. Kimaradt még Kézaiból:

ispán, spán, zsupán: „ex his eciam Hunis plures fuerant in exercitu capitanei constituti, qui *Hunorum lingua* Spani uocabantur . ex quorum nominibus tota Ispania postmodum est uocata, cum primo uocati essent Katalauni“ (I. 3).

rákos: „prope fluuium Racus iuxta Banhida“ (I. 4). Ha már kifelejtették Anonymus rákos folyóját, nagyon elkelt volna legalább ez a rákos, mely már kétségtelenül rák-os; nem maradt volna első, egyetlen, legrégibb s egyúttal legújabb adatuknak a Szakácskönyv *rákos* pástétoma.

nyír: „quinti uero exercitus Cund est dictus capitaneus . hic circa Nyr habitauit“ (II. 1).

balaton: „in Zala circa lacum Bolotum“ (II. 1).

vesz: „ex Teutonicis etenim in illo prelio sine numero ceciderunt . unde idem locus ubi prelium est commissum eorum lingua usque hodie florum paiur est uocatus, et weznemut *nostra lingua*“ (II. 2).

szög: „(Bela) migrauit ex hoc seculo, in suoque monasterio dicto Sceugzard sepelitur . hic enim caluus erat, et colore *brunus*, *propter quod* suum monasterium diminutiue, *sicut erat ipse corpore dispositus*, sic uocari iussit“ (II. 4). A Nyt. Sz.-ban legrégibb adat e szóra: „Bela *király* santa es fekete szeg ember volt“ (Helt: Krón. 38*b*). Igaz, hogy Heltainál ez épen a 38a. lapon van, igaz, hogy ott ez van: „el temetec ôtet vduôziténc Monostorábã, mellyet ô az elôt meg épûtettet vala. És à Magyaroc neuezéc aszt à hellyt Szekszárdnac. Miért hogy Bela sánta és fekete szeg ember volt“; igaz, hogy itt nincs „király“ — de tán ezt a saját compositiójú királyt merő kárpótlásul adják kezedbe Kézai kifelejtett „szög“ szava helyett.

sziget és *szigetfő:* „Danubium in Scigetfeu pertransiens, inde in Musunium se collegit“ (II. 4).

könyves: „Qunwes enim Kalman est uocatus, cum libros habebat, in quibus ut episcopus legebat suas horas“ (II. 4). A Nyt. Sz.-ban könyves-re legrégibb adat Félegyháziból van véve. Megvan azonban benne „Könyves Kálmán“ is — igaz, hogy *Kresznerics*-ből. kinek erre vonatkozó *teljes szövege* (335. l.) ennyiből áll: „Könyves Kálmán“, — minden forrásidézet nélkül. Kézai: ***1282***, Kresznerics: ***1831*** — egy híján mindössze csak hatodfélszáz esztendő a differentia!

S még hagyján, ha Kézaiból kihagyják a kerecsetet, a vesz (német)-et, szög(szárd)-ot, Könyves Kálmánt; de kimaradt még más

is, amivel tán be is fejezhetném szemlémet. — Kézai első könyvének 2. fejezetében olvassuk:

„banerium quoque regis Ethele, quod in proprio scuto gestare consueuerat, similitudinem auis habebat, que hungarice *Turul* dicitur, in capite cum corona.“

Keresem a *turul*-t, a T betűben, s nem találom. Ekkor azt hittem, hogy a szaknyelvész szerkesztők talán Szabó Károlynak immár megcáfolt véleményén vannak s a turult karvaly, karoly vagy karulynak tartják, bár 1892-ben ismerhetik vala Thury Józsefnek hat évvel előbb megjelent közleményét, melyben Ahmid Vefik pasa szótára alapján megállapítja, hogy „*turul*: nagyobbfajta sólyom v. sas, kétfelé nyitott szárnyakkal; fejedelmi cimer, név szerint az oguzok khánjainak fejedelmi jelvénye volt“ (*Turul*, 1886. IV. 125). — Azonban minden keresgélésem kárba veszett, hiába néztem meg még a karulymadarat is, s így konstatálnom kell, hogy a turulmadár, hagyományaink szerint Atilla hun király, majd a vezérek korában a *magyar* nemzet cimere, melyet legnagyobb költőink az ősi dicsőség jelképévé avattak — egyáltalában nincs benne ‚a magyar nyelv bibliájában‘.

Pedig a turulmadár másodszor is, még pedig jelentésváltozással, előfordul Kézainál: „Ex istis ergo capitaneis Arpad filius Almi, filii Elad, filii Uger (t. i. Ugek), de genere Turul, rebus dicior erat et potencior gente“ (II. 1). Aztán ismét a mű függelékében, midőn „De nobilibus aduenis“ beszél, a következő passusra bukkanunk:

„Dux Geicha de genere Turul“ (Endlichernél, p. 124).

Okiratilag is igazolható, számos adattal, a Turul nemzetség ősi volta, s Turul mint személynév az 1200-as és 1300-as években sűrűn fordul elő. Helynév gyanánt, 1274-ben, mint „Castrum Turul“, s szintén a XIII. században mint „uilla Turul“ szerepel, (Fejér: *Cod. Dipl.* V. 2. p. 217. Knauz: *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis* II. 19. 476. Wenzel: *Árpádk. Uj Okm.* X. 106) oly művekben, melyeket a Nyt. Sz. állitólag feldolgozott. Ezekhez azonban esetleg szó férhet, aminthogy semmiesetre sem ide, hanem a ‚torony‘ rovatába sorolandó a zemplénmegyei „Turul“, mely a mai Toronyának felel meg pl. IV. Bélának „Fratribus ordinis S. Augustini de Turul“ 1257-ben kiállított adománylevelében (Szirmay: *Notitia topographica Comitatvs Zempléniensis*, 303. cf. 188).

Kézai fejedelmi Turul nemzetsége főleg azért nevezetes, mert legősibb kapcsára utal azon nyugatra is átszármazott keleti szokásnak, hogy nemzetségnevekűl ragadozó állatok neveit használják. Ilyen az Arszlán (oroszlán), Kaplony (tigris) stb. A budai basák közt is volt egy Tujgún (Togan) vagyis Sólyomfi nevű, 1553-tól 1556-ig s másod izben 1558-tól 1559-ig. „Tujgún pasa. Iróinknál Gólya Basa, noha Tujgún sólyomfiat jelent" (Gévay: *A budai pasák*, 7. l.). Ilyen nálunk még a Kaplan vagy Kaplon nemzetség, melyből egyebek közt a gróf Károlyiak származtak. Ezt, mivel olyan tulajdonnév, mely köznévnek magyarázatául szolgál, az Utasitások szerint föl kellett volna venni. Azonban kimaradt, mert oly forrásban fordul elő, melyet Simonyi dolgozott volna föl:

„Buhus ioubagio castri Zathmar impeciit ioubagionem ( ) de genere Cupulon, scilicet Crachinum" *(Regestrum de Varad*, 379).

Kimaradt továbbá a Nyt. Sz.-ból nemcsak Kaplon, hanem még a kaplan vagy kaplony is. Sőt Szarvas Gábor Ballagi Mór Szótárában ott találván a kaplan-t der Tiger értelemben: azt hitte, hogy a nyelvújitók koholták, s nem mulasztotta el kigúnyolni. ‚Kaplan a. m. tigris, az igaz, hogy ha nem is rúg, de kapál'. — Hiábavaló beszéd, mert kaplan magyarrá vált ősrégi szó, s még a XVII. században is tigris értelemben emliti Komáromi.

Kimaradt még Kézai csekély magyar szókészletéből:

bán, bél, csákány, erdő, fő, híd, mocsony, -ja, leventa, tárnok, sebes, száz, szeg (angulus), *halom, völgy*, a vitás *uheg* stb. stb.

De hát mi van benne? Ezzel megint hamar készen leszünk. Benne van *elv, vér, florumpaiur, ó, szár, bársonyos* és *udvarnok*. Ezt nevezik szaknyelvészi alaposságnak.

Leges.

Sz. László törvényeiben mindössze nehány magyar szó van, melyek közül egy-kettőt részben másodkézből idéznek a Magyar Nyelvőrből (pl. *őr*), a RMNy. II. kötete és Bod Péter dictionariuma után. A sokat vitatott *joccerydech* (345. l.) pedig végkép kimaradt:

„Rerum fugitiuarum collector, quem vulgariter joccerydech dicunt" (S. Lad. regis decr. III. §. 13).

Már pedig hogy ez tán nyelvtudományi kérdés lenne, mutatja

az, hogy e szóval, mely a Corpus Jurisban jokergech,* nemcsak Hunfalvy Pál foglalkozott (*Nyelvtud. Közl.* V. 275—277. l.), ki mióta meghalt, ugyanazon Nyelvőr körben, mely álló csillagul ünnepelte, egyszerre semmivé lett, hanem a még mindig fénylő Révai is (*Antiquitates Literaturae Hungaricae*, 79).

A IV. Béla által a berényi vendégeknek 1265. adományozott szabadságlevélben egyetlen magyar szó a vámzab:

„Item semel in anno regi munera dare tenentur, et pabulum, quod vulgo dicitur *uámzab*, ad Clicium portare suo modo compellantur" (507). Nincs meg a Nyt Sz.-ban.

Kimaradt a Kálmán slavoniai duxnak a verőczeiek részére 1234-ben kiadott szabadságlevelében előforduló *porosz:* „neque equos, neque currus, qui porosz uocantur" (444).

III. László 1288-iki esztergomi vámszabályzatából egy szó sincs fölvéve, pedig említve a

bárka: „in uiuariis, uulgariter barka uocatis" (611); és a

mázsa és *pozsár:* „Item de curru masa uocato, salsorum piscium minorum, uel luciorum maiorum, et pasardorum unciam dant; Item de masa uel centenario kupri; item de masa uel centenario plumbi" (611).

A Monumenta Arpadiana apróbb okirataiban itt-ott elszórt magyar szókból egyetlenegyet sem vettek föl, mert a már említetteken kívül kimaradt:

árpás, bába, bán, bánya, cseber, csurgó, egres, eperjes, farkas, füstpénz, hasadék, híd, jobbágy, kis, köz, nagy, szék, szolga, szombat, telek, torockó (köznév), *várad.*

Regestrum de Várad, 1201—1235.

A Monumenta Arpadiana függeléke a *Váradi Regestrum*, melyet Simonyi dolgozott föl (!). Ezzel minden meg van mondva. Az ő fáradozásainak köszönhető, hogy — a Nyt. Sz. szerkesztéseig megállapított olvasásmód szerint — kimaradtak a Nyt. Sz.-ból a Váradi Regestrum következő szavai:

adós, angyalos, árpás, árva, bajnok, bak, basa, bátor, béna („Bena" 242. 340. férfi-név; szó fér hozzá), *borz, bot, buga, bunta, buta, cseke, csikó, csóka, csolnok, dobos, dögös, ebes, ér, erő, farkas,*

* „Jokergech, ex Hung. Jót kergető, quod Boni disquisitorem significat" Benkő: *Transsilv.* I. 398).

fegyvernök, *fekete*, *fel*, *folt*, *gőgös*, *guta*, *isten*, *jobbágy*, *kakas*, *kalóz*, *kánya*, *kaplony*, *kenéz*, *kérő*, *kopri* (úgy olvasom, ahogy írva van), *látomás* (vitás ugyan, de a nyelvtörténetnek tudnia kellene róla), *legény* (megvan a *jó*-nál! ott is kérdőjellel), *lengő*, *leső*, *lomb*, *madaras*, *mátka* (én ugyan nem tartom annak, de nekik föl kellett volna venni), *mázsa*, *meggyes*, *méh*, *munka*, *nád*, *néma*, *neveletlen*, *nyilas*, *nyir*, *orosz* (kn.), *ös*, *őz*, *pap*, *patak*, *péntek*, *pintér*, *poklos*, *poroszló*, *püspöki*, *sáros*, *sas*, *solymos*, *sőreg*, *sulyok*, *szántó*, *szeg*, *szegény*, *szekér*, *szemes*, *szenező*, *szent*, *szentös*, *szép*, *szepe* vagy *szepa*, *szil*, *szilak*, *szőke*, *tarcsa*, *tarka*, *tavarnok*, *telegény* (melyet Jerney jó-legénynek, Sziládyszép-legénynek tart; 1302-ben említve „terra Petri filii Joleguen“ Knauznál Monum. Eccl. Strig. II. 511), *telek*, *terepes*, *titok* (nyelvtörténetben említendő), *tolvaj*, *tompa*, *torozó*, *unoka*, *vámos*, *vas*, *vejszló*, *vendég*, *villám* stb. stb.

Amiből az következik, hogy *nem igaz*, amit Simonyi állít, hogy feldolgozta volna a Váradi Regestrumot.

*

A Monumenta Arpadiana, nyelvünk őstörténetének legrégibb és legbecsesebb kútfőit tartalmazza, melyekről a forrásjegyzék három helyen emlékezik:

1) Anonymust külön kiemeli, hogy Simonyi dolgozta föl (mindössze kilenc szót vettek föl belőle, $4^1/_2$ jut a szerkesztőségre s $4^1/_2$ Simonyira!);

2) A Monumenta Arpadianát (melyben benne van úgy az Anonymus, mint a Váradi Regestrum) a szerkesztőség;

3) a Váradi Regestrumot ismét külön veszi föl, mint amelyet Simonyi dolgozott föl.

Ezzel szemben bemutattam, hogy annak az egész anyagnak összegyűjtése, ami a Monumenta Arpadiana-ból a Nyt. Sz.-ba került: legföljebb *félórai* munkának felel meg.

Valóban nagyszabású szemfényvesztés, hogy ezt a munkát mint háromszorosan elvégzettet tüntetik föl.

A CODEXEK.

A Magyar Nyelvőr, fennállása óta állandóan, különös előszeretettel hivatkozik a *codexekre*. Szarvas Gábor, úgy Czuczor-Fogarasi, mint Toldy Ferenc és Ballagi Mór elleni támadásaiban folytonosan a codexeket emlegeti, még pedig akkép, mintha a „nyelvújítók" nem ismerték volna a codexeket. Lesz alkalmam bővebben nyilatkozni e tárgyban. Addig is azonban legyen szabad kijelentenem, hogy a Kazinczy-féle nyelvújítás egész sereg oly szót hozott forgalomba, melyek csakis az igazi nagy nyelvújítás, t. i. a codexek korában találhatók, s melyeket részint kimutathatólag, részint valószinűségi számítással, a codexekből átvetteknek kell tartanunk.

Tárgyunkra ezúttal az a fontos, hogy a nyelvőrök folytonosan a codexekre hivatkoznak, minélfogva joggal elvárhatjuk, hogy ők a codexeket csakugyan alaposan ismerik. És mivel a Nyt. Sz.-nak eredetileg *épen csak* a codexek feldolgozása volt a feladata:* joggal elvárhatjuk, hogy különben is csekély codexeinket valóban egészen kimeritették.

Vajjon igazolják-e ebbeli méltányos feltevésünket a tények, igazolja-e a Nyt. Sz. codex-anyag-készlete? Hogy e kérdésre pontos feleletet adhassak, összehasonlítottam saját gyűjteményemet a Nyt. Szótáréval. E hosszadalmas művelet eredményét az alábbiakban közlöm az olvasóval.

*

A codexek pontos feldolgozására első és elengedhetetlen feltétel, hogy amennyiben lehetséges, eredetijökkel egybehasonlítassanak. Nyelvök oly homályos, annyira idegenszerű, annyira következetlen, egy-egy codexet annyi különböző egyén irt, fordított és másolt, hogy az e körülményekből eredő homályt, más, mint az összehasonlítás, el nem oszlathatja

* „Eleinte csak az irott emlékek, a codexek szavainak összeállítása volt célúl kitűzve". Volf György (*Nyr.* X. 304).

Csak egy pár példát hozok fel. Olvasom a Horvát-codexben ezt a szót: *„kevlezes“*. Mi ez? Hogy vette föl a Nyt. Sz.? Sehogy! Vagy meg se látta, vagy ha meglátta, nem vette föl, mert a szónak nincs értelme, s a kérdőjel amúgyis bőven tenyészik a Nyt. Sz. talaján. Összehasonlításra meg nem is gondolhatott, mert hiszen Simonyi dolgozta fel (!) a Horvát-codexet, — az összehasonlításhoz pedig *idő* kell, de sok!

Kétségtelen, hogy ez esetben Simonyi megint a nehézségek elől tért ki, s megint azokat ignorálta megengedhetetlen módon, midőn a „kevlezes“-t föl nem vette.

Ha azonban feladatához képest megnézi az illető codex eredetijét, akkor a kettő egybevetéséből pontosan megállapíthatja vala a szóbahozott szó értelmét; u. i.

„Harmad kerdees azzonyonk maria halalanak kevlezeserevl . hogha zvkseges valae meg halny azzonyonk marianak“ *(Horvát-cod.* 119.): „Tertia questio de mortis obligatione Utrum beata virgo debuit mori necessario“ (Pelbartus de Themeswar: *Stellarium Corone benedicte virginis Marie,* 1508. q4. Lib. X. P. I. art. I.).

Ebből világos, hogy a „kevlezes“ a. m. *obligatio*, s miután úgy látszik, semmi okunk a köllezés-re gondolni, vagy egyszerű összevonásnak, vagy pedig a scriptor tollhibájának vehetjük, ki a „kevtelezes“ vagyis kötelezés helyett kevlezes-t írt. S ezzel a felötlő szó, mely mint kötelezés, annál kevésbbé, mint kölezés a Nyt. Sz. szerint codex-irodalmunkban *egyáltalán* ismeretlen, — végleg el van intézve.

Ennek a „kevlezes“-nek szakasztott párja az

vy kevzevtrevl. „Es ezenkeppen az zvz az vy kevzevtrevl meg haboroduan . feye le haytuan al vala“ *(Horvát-cod.* 98): „sicque perturbata de noua *salutatione: capite inclinato humiliter stetisse . . .“ (Pelbartus: *Stellarium.* Lib. I. P. III. Art. III. Cap. III.).

Látnivaló, hogy a „kevzevt“ a. m. köszönet, mert a salutationak ez felel meg.

misus esten. „Es ez meg byzoneytatyk nagy albertnak mondasa zerent az misus esten“ *(Horvát-cod.* 129): „Et hoc probatur secundum Albertum super Missus est . cap . clxxv“ (Pelbartus: *Stellarium,* 1508. q4. L. X. P. I. a. II.).

Világos, hogy a. m. „missus est-en“, mely az említett homiliának a szentirásból vett következő kezdősoraira vonatkozik: „Missus est Angelus Gabriel a Deo“ *(Evangelium sec. Lucam* I. 26).

es folya. „Mely bevlchesseeg es folya mykoron ez vilagot teremteneed“ *(Horvát-cod.* 146): „quae ꝛ affuit cum orbem terrarum faceres“ (Pelbartus: *Stellarium,* Lib. X. P. I. a. III.).

A mondatrész értelme tehát: ‚mely bölcseség akkor is folyamatban, *in cursu,* vagyis működésben, mozgásban volt, mikor e világot teremtetted‘.

ôthlenye. „Ezenkeppen Es az zent leelek Mondathyk oda ywnye mert Wyonnan mwthatthya megh ennen magath ôthlenye“ *(Érsekujvári codex,* 151): „sic etiam de spiritu sancto dicitur aduenire quia nouo modo se ostendit *ibi esse*“ (Pelbartus: *Sermones pomerii de tempore,* 1498. Pars pasch. S. XXXV. B).

Ez tehát nem ‚ötlenie‘ — a mivel egyébként helyes ugyan, de nem igaz értelme volna a mondatnak — hanem ‚ott lennie‘, t. i. ibi esse.

„tytok“ és ***„eltettet“.*** „Es ezenne zolgalatot mutatnakuala bodog ferencznek es egyeb baratoknak hogy czudalkodnakuala hogy ha ment tytok eltettetnek az baratoktol“ *(Ehrenfeld-cod.* 145): „ꝛ tantam familiaritatem sancto francisco ꝛ ceteris fratribus ostendebant quod videbantur quasi galline semper a fratribus enutrite“ *(Speculum uite beati Francisci.* Uenetijs, 1504. f. 157).

Hiába beszél tehát az Ehrenfeld-codexnek Volf-féle kiadása ‚titok‘-ról és hogy ez a titok ‚eltétetett‘ (absconditum) — mert az eredeti szöveg ime világosan tudtunkra adja, hogy az a ‚titok‘ a. m. *tik*-ok, vagyis tyúkok (gallinae) Dunántúliasan, melyeket a barátok nem ‚tettek el‘, hanem *éltet*tek vagyis tápláltak, etettek (enutrio).

halan. „Jay myre nem vezyk ezt ezekben halan emberek“ *(Horvát-cod.* 127): „Heu cur non aduertunt mortales quibus hoc eueniet“ (Pelbartus: *Stellarium,* 1508. Lib. X. P. I. a. II.).

Ha a Németújvári glossákból fölvették a *hatal*-t, ekként: „Hatal: [?] potestas“, — ezt is föl kellett volna venni. Mégis kimaradt, ha másért nem, azért, mert míg a Németújvári glossákban együtt kapták a magyar szót a latin magyarázattal, itt egybe kellett volna vetni a magyar fordítást a latin eredetivel, hogy a szó jelentését megkapják. Az pedig *időt* kivánt volna, drága időt, melynek „haszontalan sokával“ Simonyi nem rendelkezik.

Gyakran csakis összehasonlítás révén jöhetünk tisztába némely particulákkal, melyek külön léte vagy együvé tartozása rendkívül

gyakran kétséges. Így az ‚*egyben*' e mondatban, csak úgy érthető, ha látjuk az eredetit:

„mynd nyayan le teryezkeduen es egyben dychyruen az vr istent. kezdenek mondany" (*Horvát-cod.* 146): „Tunc omnes procidendo ꝛ deum collaudando dicere ceperunt" (*Stellarium,* 1508. Lib. X. P. I. a. III.).

Ez esetben a *collaudo* azt mutatja, hogy az egyben igetartozék, s a szó *egyben-dícsér*, mely természetesen kimaradt a Nyt. Szótárból.

Végre, igen gyakran, egyedül csak az összehasonlítás menti meg a nyelvbúvárt oly tévedésektől, melyek e nélkül elmaradhatlanok. Minta-példák erre a következő passusok:

esmerhetetlen. „Azert az te veghetetlen bevlchesseged esmerhetetlen bevlchesseged valogassa es el vegezze" (*Horvát-cod.* 147): „Ipsa igitur tua sapientia infinita ꝛ immensa decernat ꝛ diffiniat (Pelbartus: *Stellarium,* Lib. X. Part. I. art. III.).

Az eredetivel való összevetés nélkül az itt említett „esmerhetetlen"-t mindenki a világon ‚esmérhetetlen'-nek vagyis ismerhetetlen-nek olvassa, annyival inkább, mert ez — akár ily alakban, akár mint ‚kifürkészhetetlen' vagy ‚végére járhatatlan' — szokott jelzője az isteni bölcseségnek. Mégis tévedés lenne úgy olvasni. Mert a codex-író, amint az eredetiből látjuk, nem ezt akarta kifejezni, hanem az isteni bölcseségnek ‚véghetetlen és *mérhetetlen* (infinita et *immensa)'-voltát!

felelm. „es tez embereket monnal tengernec halit es monnal mazot felelmet nem vallot" (*Bécsi cod.* 271): „et facies homines quasi pisces maris, et quasi reptile non habens *principem" (*Prophetia Habacuc,* I. 14).

Ha az eredetit nem látjuk, a fenti helyet minden fennakadás nélkül, okvetlen „félelmet nem valló"-nak olvassuk. De ha összevetjük az eredetivel, akkor menten meglátjuk, hogy ez a „felelm" nem ‚félelem', hanem a. m. ‚fejedelm', t. i. fejedelem! V. ö. „És ollyanná tészed az embereket mint a' tenger halait, és mint a chúszómászót melynek ninch fejedelme" (Káldi: *Szent Biblia,* 832).

elő és ***vruos.*** „Midenem nem ezec az igec kiket bezellet vr az elő prophetaknac kezeben Mikoron meg Irlm lakoztatnec és ő kazdag volna es vruosoc ő kőrnőllő" (*Bécsi cod.* 303): „Num quid

non sunt verba, quae locutus est Dominus in manu prophetarum *priorum, cum adhuc Jerusalem habitaretur, et esset opulenta, ipsa et *urbes in circuitu ejus . . .“ *(Prophetia Zachariae,* VII. 7).

Pusztán csak a magyar szövegből nem tudhatjuk, hogy 1) az „elő prophetak“ jelentése: ‚élő-‘ vagy ‚elő (előbbeni) próféták‘-e? Az eredeti pontosan megmutatja, hogy a jelző a. m. elő (prior). 2) Az ‚vruos‘-t az eredeti szöveg ismerete nélkül bizvást olvashatjuk ‚orvos‘-nak; de lám az eredeti felvilágosít bennünket arról, hogy az illető szó nem „orvos“, hanem ‚város‘ (urbs), s e szerint nem „orvosok“ vannak az Úr körül, hanem ‚városok‘ Jéruzsálem körül.

Általában a szók jelentésének finom árnyalatait, műszójellegüket, szabatos jelentésüket vagy esetleg a codex-írónak latin nyelvi járatlanságából eredő tévedéseit, melyek egyúttal a magyar szöveg különös voltát fejtik meg: igen-igen gyakran egyesegyedül az eredeti szövegből tudhatjuk meg. Vegyük pl. a Simonyi által állitólag feldolgozott Horvát-codexet:

Tüzes ég. „byzonual mondatyk nemelyektevl. hogy az tevzes eeg keetzer legen meg evresevlt“ *(Horvát-cod.* 137): „vere a quibusdam asseritur quod *celum empyreum sit euacuatum bis“ (Pelbartus: *Stellarium,* Lib. X. P. I. a. II.).

Ez tehát *tüzes ég*, melyet igy kellett volna fölvenni: *„coelum empyreum; Feuerhimmel,* Wohnsitz der Seligen“. De Simonyi nem vette fel sehogy; észre sem vette, hogy igazi műszóval van dolga.

„Nemességes: [generosissimus; hochwürdig].“ — Typicus codex-szó. A Nyt. Sz.-ban is öt codex-adat támogatja, melyeket úgy találomra jónak láttak „[generosissimus]“-szal forditani.

Pedig a szó jelentése bizton megállapitható szolgai forditások egybevetése révén. A legkiválóbb példa erre a következő passus, melyben a Nemességes kétszer is előfordul:

„az ev lelke volt igeen nemesseges . es volt zerkeztetueen igeen nemesseges testhez“ *(Horvát-cod.* 130): „eius anima fuit *nobilissima s nobilissimo eius corpori coniuncta“ (Pelbartus: *Stellarium,* Lib. X. P. I. art. I.). V. ö. „nemesseges“ *(Horvát-cod.* 44. 53. 58.): „nobilissima“ *(Stellarium,* Lib. I. P. II. a. III.; Lib. I. P. II. a. III. cap. I.; és cap. IV.).

Édeskedés, melyet a Nyt. Sz. csakis codexből ismer, s találomra ‚delectatio‘-val fordit, az eredetivel összevetve egészen más

jelentést mutat: „edesseges edeskedeessel“ *(Horvát-cod.* 128): „cum suauissima *dulcoratione“ ; s a *Horvát-codex* 129. lapján ismét előforduló „edesseges edeskedesseel“ az eredetiben igy van kifejezve: „imo cum suauissimo *dulcore“ (Pelbartus: *Stellarium,* Lib. I. P. I. art. II.).

„***Megmaradék:*** 1) [residuum, reliquiae]. 2) posteri (Jord.-c. 101).“

Azonban —

„mynden en meg maradekymmal“ *(Horvát-codex,* 10): „cum omni *posteritate mea“ *(Stellarium,* Lib. I. P. I. a. II.).

„***Megnyomot:*** [conculco, protero; mit füssen treten, zertreiben].“ Öt codex-adattal.

Azonban —

„de maga Igeen nem alkolmas zerzetesnek . alom mya meg nyomottatny . mint az baromnak“ *(Horvát-cod.,* 230): „tamen valde indecens est homini religioso, ita esse *obrutum somno, sicut pecus“ (Sanctus Bernardus: *Formula Novitiorum,* Cap. X.).

„***Megnagyít:*** adaugeo Kr.“

Azonban —

„Mert vgy mond . melto volt, hogy menden teremtet allatnak felette . tehessem en az zvz mariat meg nageytanom“ *(Horvát-cod.,* 170): „Quoniam inquit dignum fuit vt possim eam filij dei genitricem prae cunctis creatis magnificare“ *(Stellarium,* Lib. X. Part. I. art. III.).

Itt tehát a ‚megnagyít‘ a ‚magnifico‘ szolgai fordítása.

„***Éktelenség:*** dehonestamentum C. acosmia MAl. indecorum, inconcinnitas MA.“

Azonban, —

„vakaryad el en ektelensegevmet“ *(Horvát-cod.* 10): „dele *iniquitatem meam“ *(Stellarium,* L. I. P. I. art. II.).

Itt tehát éktelenség az *iniquitas* fordítása.

„***Elnyúl:*** [extendor, protendor].“

Azonban, —

„Iay ennekem mert az en lacos voltom el nyvlt“ *(Horvát-cod.* 11): „Heu mihi quia incolatus meus *prolongatus“ *(Stellarium,* Lib. I. P. II. art. I. cap. I.).

Itt tehát elnyúl a *prolongo* fordítása.

„Elvégezés: confectio, peractio, consummatio C.“

Azonban:

„mondatyk elvegezesnek“ *(Horvát-cod.* 28): „. . . dicitur *determinationis“ (*Stellarium,* Lib. I. P. II. a. II. cap. I.).

stb. stb. Ki ne látná, hogy codexeink tisztességes feldolgozása, egyúttal feltárta volna előttünk *régi magyar nyelvünknek a középlatinsághoz való viszonyát,* melyet eddig senki sem bolygatott, de amelyet én legalább minden másnál fontosabbnak tartok.

Ilyféle fáradságos munkát azonban hogy' végezhettek volna a a Nyt. Sz. szerkesztői és gyűjtői, mikor rendszerint még a magyar szövegben meglévő megfelelő latin szót sem irják ki. Pl.

Csodálatosság-ot egyesegyedül csak a Teleki-codexből ismerik, s *mirabilitas*-nak magyarázzák.

Pedig megvan egy másik codexben is, az előbbitől eltérő jelentésben, *latin szövegével együtt,* következőképen:

„Quinta stella in corona beate virginis dicitur **mirificacio* ötöd cillak azzonunknak koronaiaba: mondatik codalatossagnak“ *(Tihanyi-codex,* 142).

*

Mind az, amit eddig felhoztunk, együtt és részleteiben egyaránt, csak azt bizonyítja, hogy az összehasonlítás elengedhetetlen föltétel a codexek tanulmányánál. A Nyt. Sz. szerkesztőinek és munkásainak 16 évük volt a codexek feldolgozására. Azon idő alatt a Nyelvőr szakadatlanul hirdette, hogy a codexeket ‚a tudomány' fölkent munkásai ‚tanulmányozzák'. Az orthologusok ‚tábora', vagyis a nyelvbúvárok ‚történeti' iskolája szakadatlan a codexeken nyargalt. Keresztülhajtotta a Nyelvemléktár I—XIII. kötetében codexeink oly kiadását, melynek még csak ezután közzéteendő kritikája, hihetetlen meglepetésben fogja részesíteni a magyar tudós-világot. A Nyelvőr ezen köteteket is kivétel nélkül magasztalásokkal fogadta, melyekben csak fokozati különbség volt — a kiadók személye szerint.

Ekként a tudomány terén, a közviszonyokkal kapcsolatban, minden ellenőrzés megszűnt. Rideg pártszempont vett a hatalmába mindent. Aki orthologus, az ‚tudós', — aki neologus, az ‚tudatlan'. Széchenyi nagy munkatársai: a nyelvtörvény-felfedező Fogarasi, emlékeink nagy búvára Toldy Ferenc, népnyelvünk classicus ismerője Czuczor Gergely, s az egész kor legegyetemesebb tudósa Ballagi

Mór, — mint tudatlan emberek állíttattak pelengérre — a Széchenyi Akadémiájában.

A nyelvphilosoph egyértelmű lett a félkegyelművel. A ‚történeti' nyelvész egyértelmű Istennek választottival.

És ha most visszatekintünk irodalmunk ama sötét korára — konstatálhatjuk, hogy a nyelvphilosophok csakugyan azok voltak, amit nevök mond; míg a ‚történeti' nyelvészek csak bitorolták magukadta nevöket.

Önként vállalt munkájuknak még az alpháját sem teljesítették. Első feladatuk lett volna a codexek összehasonlítása az eredetivel, s még ezt sem tették meg. Vannak ugyan itt-ott, elszórtan, az eredetivel összemért helyek a Nyt. Sz.-ban, de ezek vajmi gyakran csak a legkülönbözőbb tévedések emlékezetes monumentumai. Művem folyamán számos példát hozok föl erre. Ez alkalommal legyen elég egyetlenegyet bemutatnom.

Térít alapszó alatt, a szólások közt, a Nyt. Sz. III. kötetének 577. lapján ezt olvassuk: „Kyre tereyczek my zolaswnkkat: quicum nobis est negotium (JordC. 805)."

Itt tehát az összehasonlítás a codex nyelve és az eredeti közt megtörtént. De hogy' történt meg! „Szólás" azt jelentené, hogy „negotium"! Hogy' lehet ez!?

„Szólás" a Nyt. Sz. szerint szótárainkban legelőbb Molnár Albertnél fordul elő s jelentése a. m. „locutio, loquela". Tényleg megvan már Molnár Albert előtt Calepinusban mint

„Locutio, siue Loquutio: Vn. Szollás" *(Dict. vndecim Lingvarum,* 835).

„Dictio, dicendi genus. Vngar. Bezéd, szollás, mondás, ige". *(U. o.* 418).

Codexeinkből a Nyt. Sz. a „szólás"-t egyátalán nem ismeri. Tényleg megvan — csak összehasonlítható helyeken! — a következő codexekben a következő különböző jelentéssel:

a. m. ***loquendi, loquendo, loquendum,*** pl.

„ez frater Bernald ystenbenualo zolasaban valuala yelenseges malastott" *(Ehrenfeld-cod.* 9): „frater bernardus habebat in loquendo de deo gratiam singularem" *(Speculum uite beati Francisci,* 1504. f. 84). — „es egebnec helt ad zolasra" *(Bécsi cod.* 267): „z alijs locum dat ad loquendum" (Sancti Hieronymi *Prologus in Abachuc*

prophetam, ed. a. 1475. in m.). — „leġen kedeg minden ember ġors hallasra rest zollasra" *(Döbrentei cod.* 328): „Sit autem omnis homo velox ad audiendum: tardus autem ad *loquendum" *(Epistola catholica Beati Jacobi Apostoli,* I. 19). — „es zolasra malaztya nem vala" *(Virginia-cod.* 69): „nam *loquendi gratiam non habebat" *(Speculum uite beati Francisci,* 1504. f. 112). — „Az zolasnak imar ideie uagon: es az vezteglesnek ideie el mult" *(Tihanyi cod.* 314): „Tempus *loquendi est, quia tempus tacendi transiit" *(Vita Sanctae Evgeniae Virginis et Martyris.* Auctore incerto. Cap. XV.).

a. m. — ***loqui,*** pl.

„ketelen zol sem zolast sem vezteglest val ő hatalmaban" *(Bécsi cod.* 267): „inuitus loquitur . nec tacere nec loqui in sua potestate habet" (Sancti Hieronymi *Prologus in Abachuc prophetam,* ed. a. 1475. in m.). — „vgy hog ha sem zolasra nem volnal zabad" *(Horvát-cod.* 238): „ita quod nec loqui sine licentia . . ." (S. Bernardus: *Formula Novitiorum,* Cap. XIII.). — „ky aad . syketőknek hallast, neemaknak zollast" *(Érdy-cod.* 61): „surdos fecit audire, et mutos loqui" *(Evang. sec. Marcum,* VII. 37).

a. m. ***loquela*** (emberi hangról), pl.

„Nynchenek zolaasok . sem beseedek kyknek ne hallassanak ew zawok" *(Festetics-cod.* 8. és 225): „Non sunt *loquelae, neque sermones quorum non audiantur voces eorum" *(Liber Psalmorum,* XVIII. 4). — „zent lucia azzon azert az ev zolasat el nem vezte" *(Cornides-cod.* 406): „quae nequaquam loquelam amittens" (Jac. a Voragine: *Legenda aurea,* Cap. IV.). — „de azert a zolasnak aiandekat el nem vezte" *(Debreceni cod.* 218): „tamen ex hoc loquelam non perdidit" (Jac. a Voragine: *Legenda Aurea,* Cap. XLVII.). — „De zolassal es nyeluel myndenestevl jdegen vala"; „Mert nemelyeknek zolasokat meg ada" *(Domonkos-legenda,* 96. és 158. lap): „sed loquela ꝛ lingua penitus alienus"; „Nam quibusdam reddidit loquelam" (Antoninus Archiepiscopus Florentinus: *Historiales seu Cronica.* In Basilea, 1491. I. I5. és KK.).

a. m. ***loquela*** (állati hangról), pl.

„Az madaraz kegek ez madarnak zolassarol el codalkozuan: feel fogada: hoġ v̊tet el' bociatna" *(Kazinczy-cod.* 102): „Ille vero ad ejus *loquelam stupefactus promisit, quod eam dimitteret" (Jac. a Voragine: *Legenda Aurea,* Cap. CLXXX).

a. m. ***colloquium,*** pl.

„de hog meg ne esmerhetneie az sok zosalbol (igy!)“ *(Lobkowitz-cod.* 212): „Vt autem non agnosceretur per multa *colloquia“ *(Vita Sanctae Evphrosynae Virginis.* Avctore incerto. Cap. XII.). — „el tauoztatny emberekuel valo zolast“ *(Horvát-cod.* 93): „vitare *colloquia“ (Pelbartus: *Stellarium Corone benedicte virginis Marie.* Lib. I. Part. III. art. II. cap. I.). — „Az baratsagnak celekődethe Imez: megh vigaztaltatnia az baratnak latasaba: *zolassaba. es vele ualo niaiaskodasba“ *(Tihanyi-cod.* 136): „Actus amicicie est consolatio in amici visione & *colloquio ac conuersatione“ (Pelbartus: *Stellarium.* Lib. II. Part. II. art. II. cap. III.).

a. m. ***verbum,*** pl.

„Syketeknek hallomast santaknak yarast. nemaknak agyon zolast“ *(Ehrenfeld-cod.* 28): „surdis auditum: gressum claudis: mutis restituat *verbum“ *(Speculum uite beati Francisci,* 1504. f. 89). — „Mert mikepen iol tudod, hogi ennekem nyncz malaztom zolasra“ *(Virginia-cod.* 69): „quia sicut bene nosti ego gratiam *verbi non habeo *(Speculum uite beati Francisci,* 1504. f. 112). — „megh menteek ennen magokat, hogy ne lenne hűnekyk az zolas“ *(Jordánszky-cod.* 826): „excusaverunt se, ne eis fieret verbum“ *(Epistola Beati Pauli ad Hebraeos,* XII. 19).

a. m. ***vox*** (emberi hang), pl.

„hallaam az the zolasodat“ *(Érdy-cod.* 110): „*Vocem tuam audivi“ *(Liber Genesis,* Cap. III.). — „az siketőknek hallast: az nemaknak zolasth (ad)“ *(Kazinczy-cod.* 96): „surdis aures aperit, & mutis *vocem impertit“ (S. Joannes Damascenus: *Vita Sanctorvm Barlaam et Josaphat,* Cap. VI.).

a. m. ***vox*** (állati hang), pl.

„mynekelőtte az kakas ketzer zoolasth teyend“ *(Jordánszky-cod.* 505): „priusquam gallus vocem bis dederit“ *(Evangelium sec. Marcum,* XIV. 30).

a. m. ***multiloquium*** (sok-szólás), pl.

„Mert salamonnak mondasa zerent. sok zolasban nynchen mezze az bevn“ *(Cornides-cod.* 301): „Nam vt scribitur Prouer. x. In multiloquio non deest peccatum“ (Pelbartus: *Sermones de Sanctis.* S. CCLII. F.). — „mert hwk azt aloyttyak, hog sok zolasban meg

halgattassanak" *(Jordánszky-cod.* 369): „putant enim quod in multiloquio suo exaudiantur" *(Evang. sec. Matthaeum,* VI. 7).

a. m. ***verbositas*** (sok-szólás), pl.

„Harmad iegye . hog meg ehneyche ev nyelueet sok zolastvl" *(Cornides-cod.* 301): „Tertium signum refrenare linguam ꝛ verbositatem restringere" (Pelbartus: *Sermones de Sanctis.* S. CCLII. F.).

a. m. ***fabulatio*** (sok-szólás), pl.

„O akaron inkab vigaztaltatol meg az aitatos imadsagrvl hod nem mint az sok zolasrvl" *(Debreceni cod.* 280): „Tunc magis consolaberis super devota oratione, quam . . . de longa fabulatione" (Tho. a Kempis: *De imitatione Christi.* Lib. I. Cap. XXIV. a. 6).

a. m. ***parabola*** (példa szerént való szólás), pl.

„Es leen ez, mykoron el veghezte vona iesus peldazerent valo zolasat" *(Jordánszky-cod.* 397): „Et factum est cum consummasset Jesus parabolas istas" *(Evang. sec. Matthaeum,* XIII. 53.

a. m. ***eloquentia, facundia*** (bölcs és eszes szólás), pl.

„Evtevdzer bevlc es ezes zolasnak miatta" *(Cornides-cod.* 294): „Quinto per eloquentie ꝛ facundie prudentiam" (Pelbartus: *Sermones pomerii de Sanctis.* S. CCLII. D.).

Végül a legkülönfélébb körülírásokban, pl.

„O frater masse, mind atte atyadfiay vwttek istentwl malaztot, ez velagi emberekel valo zolasra" *(Virginia-cod.* 74): „O frater massee omnes isti tui socij habent gratiam contemplandi ꝛ orandi" *(Speculum uite beati Francisci,* 1504. f. 103). — „dyakwl zolasra donat mester lẃn paranczoloya" *(Érsekujvári cod.* 311): „In arte grammatica Donatum habuit praeceptorem" (Jac. a Voragine: *Legenda Aurea.* Cap. CXLVI). — „kik attal zent basilla imezt izene: sem uelem zolasra: sem ennekôm kôzônesre: ninchen nekôm ziksegôm" *(Tihanyi cod.* 325.): „Cui ista sunt à Basillâ mandata: neque *audiendi, neque salutandi . . ." *(Vita Sanctae Evgeniae Virginis et Martyris.* Avctore incerto. Cap. XXV.).

Íme a magyar ‚szólás' mennyi mindenféle latin szó fordítására szolgált! De ennyi szó között egyetlenegy sincs, mely igazolná a Nyt. Sz.-nak összehasonlítását, mely szerint ‚szólás' valaha azt jelentette volna, hogy ‚negotium'!

Nagyon helyénvaló tehát, hogy mi is megnézzük a Jordánszky-codexnek a Nyt. Sz.-ban idézett magyar szövegét, a megfelelő latin helylyel együtt. Az összehasonlítás ezt az eredményt adja:

„Es semy lathhatatlan teremtet allat nynczen el eőezthwen hw̋ előtte; azert myndenek nylwan es mezeytelenen vannak hw̋ zemeynek előtte, kyre tereyczek my *zolaswnkkat“ (*Jordánszky-cod.* 805).

Et non est ulla creatura invisibilis in conspectu ejus: omnia autem nuda et aperta sunt oculis ejus, ad quem nobis *sermo (*Epistola Beati Pauli ad Hebraeos*, IV. 13).

E szolgai fordítás világosan mutatja, hogy a szóbanforgó helyen

1) ‚terit‘ van és nem „térit“: ‚szólásunkat‘ vkire teriteni‘ mai szóval a. m. beszédünket vkire árasztani;

2) a ‚szólás‘ nem „negotium“ hanem a. m. ***sermo***;

3) a „quicum nobis est negotium“, mely a fennforgó helynek megfelelő biblicus locus lenne, nemcsak hogy Pál apostol Zsidókhoz írt levelében nincsen, de tudtommal sehol az egész bibliában elő nem fordul! Hol van hát ez a ‚negotium‘? — Ha analogiákra támaszkodunk, tekintve a hátrább, Markalfnál elmondandókat, azt kellene mondanunk, hogy alkalmasint a Csizióban, a melylyel összekeverik a Szent Bibliát. Én azonban valószínűnek tartom, hogy ez is, mint e műben ezer meg ezer más, — egyszerűen csak diák-csíny.

Ugyanily játék folyik a forrásidézetekben a codexek neve és lapszáma körül. Erről maguk a szerkesztők is meggyőződtek, — hanem azért mégis ki merték adni a Nyt. Szótárt! A Bevezetésben elpanaszolják, hogy mennyire megbízhatatlan kéziratokat kaptak a codexekről. Egyúttal azonban megdicsérik önmagukat, hogy minő „hosszas fáradsággal“ rendezték azt, ami rendezhetetlen. S végül azt mondják, hogy „minden egyes idézetnek utána kellett nézni a kiadásban“ (értsd: a codex eredeti szövegében).

Meghiszszük, hogy utána kellett *volna* nézni az eredeti szövegben, — csakhogy ez nem történt meg! Hisz' az nekik lehetetlenség lett volna, mert az időbe kerül, még pedig jóval többe, mint hogyha újra megcsinálják az egészet.

Ilyen sok időbe kerülő, igazi szívós munkára, épen az a szerkesztő volt legkevésbbé alkalmas, akire hárult volna természetszerűleg ez a feladat. Simonyi nézett volna utána annak a tengernyi

adatnak, amiről a Bevezetés beszél!? Simonyi végzett volna ily munkát? — Nem lehet azt elhinni épeszű embernek, aki az emberek tetteiből egységes véleményt tud formálni róluk.

Íme legújabban mi történt?

Simonyi a Nyt. Szótárról szóltában azt állítja, hogy ***Fizetet,*** mint főnév, a codex-irodalomban is előfordul, még pedig a Guary-codex 43. lapján *(M. Nyelvőr,* XXXII. 223).

Ha ezt más ember mondja, — elhiszem, miért ne hinném? De mert Simonyi állítja, — tapasztalataim utalnak rá, hogy állításának utána nézzek.

A Guary-codex 43-ik lapján ez van:

„Kirọl čodalcodic Cassianos new doctor, monduan, Čodalatos *fizetes,* es el amelcodo kọčọnseg."

‚Hiszen ez *fizetés* és nem a Simonyi-mondta *fizetet*'.

‚De hát honnan vette Simonyi a fizetet-et?'

— Mióta felolvasásaimat megtartottam, melyekben kimutattam, hogy a Nyt. Sz. kijavithatatlan — Simonyi, társaival együtt egyre javitgatja s pótolgatja a Nyelvőrben. Azt hihetnők, hogy forrástanulmányokat végzett azóta. Azonban, dehogy!

Íme bemutatom e helyütt is az ő ‚forrásait'.

Nem a Guary-codexet forgatta ő, hanem — ***magát a Nyelvtörténeti Szótárt,*** melynek II. kötete 395. lapján, szembeötlő helyen van egyetlen adatúl felhozva a vezérszóhoz a következő idézet:

„*Kölcsönség:* [versura, mutuatio; anleihe, anlehen]. Čodalatos ***fizetet*** es el amelkodo kŏčŏnseg (GuaryC. 43)."

Tehát Simonyi ime magából a Nyt. Szótárból, mint *forrásból* egészíti ki a Nyt. Szótárt! Fölkeresi a Nyt. Sz. *sajtóhibáját,* s ezt a sajtóhibát megteszi codex-szónak! Azt a látszatot kelti, hogy eredeti forrástanulmányokat végez, az eredeti forrást azonban — *amire hivatkozik* — halálba kerüli!

Efféle ‚eredeti' kutató nem várhatja, hogy elhigyjük neki, amit a codexek minden egyes adatának szerkesztői superrevideálásáról regél.

Hiába is állítja; mert hogy a hibás dátumok nem igazíttattak ki, bizonyítja az a tény, hogy a Nyt. Sz.-ban széltire Festetics-codex gyanánt szerepel a Czech-codex; Czech-codex gyanánt a Peer-codex; Peer-codex gyanánt a Példák könyve; Példák könyve gyanánt az

Apostolok méltósága és viszont; Döbrentei-codex gyanánt a Keszthelyi codex; Érdy-codex gyanánt az Érsekujvári codex; Érsekujvári codex gyanánt a Kazinczy-codex stb. stb.

A lapszámokban még több a tévedés, melyek legnagyobb részénél az igazitól olyannyira eltérő számok emlittetnek, hogy nem lehetnek sajtóhibák. Pl.

Öregület. „Zent agnes azzon egyhazanak evryzetyre es evregevletyre (CornC. *390)*“, — holott a 390. lapon nyoma sincs, hanem azonmód megvan a *419.* lapon.

Behorpad; a Cornides-codex 299. lapjáról idézik, — holott a 304. lapon van.

Kegyelmezés; szerintük a Keszthelyi codex 387. lapján lenne, — de mikor e szó, és az egész locus, a 428. lapon van!

Fáradatlan; állitólag a Czech-cod. 21. lapján lenne, — holott ottan nyoma sincs!

Feszes; szerintük a Vitkovics-codex 103. lapján lenne, — ahol azonban hire sincs! egész más codexben van.

Térdepel; állitásuk szerint az Érsekujvári codex 169. lapján lenne, — pedig ottan se hire, se pora!

Esett; a Festetics-codex 29. lapján lenne, — ahol azonban nyoma sincs!

Károsít; a Keszthelyi codex 325. lapján lenne — ha lenne.

Szalmatekercs; a Domonkos-legenda 2b. lapjáról idézik, — azonban a 2. lapon nincs, a 2b. lapon meg nem lehet, mert a Domonkos-legendának nincsen 2b. lapja!

Összverak; az Érsekujvári codex 521. lapján lenne, — ahol azonban nyoma sincs!

Ifjúcska; állitólag a Cornides-codex 380. lapján lenne, — holott egész más codexben lapit.

Fövetlen. „Amaz saytalan, imez fôetlen (TelC. *361).*“ — A Telekicodex 361. lapján azonban nyoma sincs, mert ott nem ételekről, hanem a Szűz Máriáról van szó. A *369.* lapon van valami afféle, amit a Nyt. Sz. idéz, szokása szerint úgy, hogy még maga az alapszó is hibás. A 369. lapon ugyanis ez van: „ne mongyad ymez sos : amaz saytalan: Imez nem fôth auagy foetlen“.

Mosás. „Akarmy legyen az, akar talmosas akar hazsepres (TelC. *363).*“ — A Teleki-codex 363. lapján azonban nyoma sincs, mert ott nem tálmosásról, hanem az Ave Máriáról van szó. A fenti passus a

371. lapon van, még pedig ekként: „akarmy legen az akar talmosas akar haz sepres".

Orozva; a Bécsi codex 23. lapjára teszik, — a codex-iró máshová tette.

Megoroz; a Cornides-codex 402. lapján lenne, — holott egészen más codexben van!

Rontó; a Cornides-codex 373. lapjáról idézik, — ahol azonban hire sincs!

Atlac; a Cornides-codex 382. lapján lenne — ha lehetne, de nem lehet, mert a Cornides-codexnek 382-ik lapja nincsen!

Feldagad; a Cornides-codex 286. lapjára utasítnak bennünket, — de mikor ottan nyoma sincs!

Meglassít; a Debreceni codex 134. lapján lenne, — de mikor nincs!

Bába; azt mondják, hogy az Érdy-codex 18. lapján van, — ott azonban nem kapjuk meg.

Szüztörő; a Peer-codex „R" lapján, — ha lenne a Peer-codexnek „R" lapja.

Szünetlenvaló; a Peer-codex „R" lapjáról idézik, — ha . . . lásd az előbbit!

Megkövérít; a Nagyszombati codex 61. lapjáról idézik, — mért nem a Pozsonyiból!? épen olyan igaz lenne.

„*Hamarsággal:* festinato, incursim C. Hamassaggal [?] le essecek Moyses arczwl az földre (JordC. 75)." Így veszi föl a Nyt. Sz. ezt a szót, mely a codex-irodalomban igen közönséges. Csak az a baj, hogy a Jordánszky-cod. 75. lapján semmi nyoma!

Feslettség; állításuk szerint a Teleki-codex 85. lapján lenne, — ott azonban csak „feslőt elet" van, amit moralisták azonosithatnak a feslettséggel, de Szarvas és Simonyi csak nem moralisták!? A ‚feslettség' megvan a Teleki-codexben, csakhogy nem a 85-ik, hanem a 146-ik lapon!

Szentségtörő; a Teleki-codex 184. lapján lenne, — ha lenne!

Általköt; a Teleki-codex 189. lapján lenne, — de mikor nincs ott!

Kioszol; a Jordánszky-codex 723. lapjáról idézik, — ahol azonban semmi nyoma!

Borulás; szerintük az Érdy-codex 239. lapján, — a hol azonban hire sincs!

Négyszegü; szerintük a Tihanyi-codex 205. lapján, — ahol azonban nyoma sincs.

Kincsez; a Nagyszombati codexnek (mely *397* lapból áll) a *497.* lapján lenne (de a 397-iken sincs!).

Meghorgaszt; a Keszthelyi codex 190-ik lapján lenne, — ha lenne.

Ujság; a Teleki-codex 54-ik lapján lenne, — ahol azonban nyoma sincs!

Ijenő, ienő; a Kulcsár-codex 131-ik lapjára teszik, — de maga a codex-iró a 217-ik lapra tette!

Elmerít: a Keszthelyi codexnek állítólag 190. lapján, — ahol azonban nyoma sincs.

Lakhatatlan; állítólag az Érdy-codex 679. lapján, — kár, hogy csak 675 lapja van az Érdy-codexnek!

Elmei; a Weszprémi-codex 143. lapján lenne, — ahol azonban nyoma sincs; ellenben megvan ugyanaz a mondat nem kevesebb mint négy *más* codexben!

Elvonsz; a Debreceni codex 270. lapján lenne, — ha ugyan ott lenne!

Elhalaszt; a Debreceni codex 297. lapjára utalnak; — olyan útbaigazitás, a melyet magyarán félrevezetésnek hivnak.

Megszünés; a Domonkos-codex „21b" leveléről idézik, — csak az a baj, hogy a Domonkos-legenda lapjainak nincsen „b" oldala.

Gyakorlás: „harmad dolog munkanak gyakor*lata* (CornC. 242)." — Mivel a forrás „gyakorlat"-ról szól, tehát oda kellett volna beosztani, ‚Gyakorlat' alapszó alá, melyre különben is csak egyetlen-egy adatuk van, s az is Sándor István szótárából, dd. 1808! Azonban — a ‚Gyakorlás' alá osztott ‚Gyakorlat'-nak az idézett helyen, t. i. a Cornides-codex 242. lapján nyoma sincs! Másutt van az a locus, s másként van, mert még az sem igaz, hogy ‚Gyakorlat' lenne!

Fundamentum; a Domonkos-codex 71. lapján lenne, — de mikor nincs ott!

Felső-ruha; a Weszprémi-codexnek nincs a 46-ik lapján.

Geréntes; állitásuk szerint az Érsekujvári codex 277b. lapján lenne, — ott azonban nincs!

Megjut: a Teleki-codex 291. lapjára teszik, — kár, hogy a codex-iró máshová tette.

Szorgalmazás; egyetlen forrásúl a Döbrentei-codex 297. lapját jelölik meg, — ahol azonban nyoma sincs!

Megzöldül: a Debreceni codex 86. lapján lenne, — de nincs!

Belakatol; a Jordánszky-codex 772-ik lapjáról idézik, — mért nem a 777-ikről, az jobban fest!

Vakszem; a Winkler-codex 220-ik lapjáról idézik, — mért nem,... ld. az előbbit!

Irtás; a Döbrentei codex 403-ik lapjáról idézik, — mért nem a 400-ikról, az legalább kerek-szám!

És így tovább, végtelen sorozatban!

*

Nagy feladat lenne, tövéről-hegyére ismertetni, hogy mily rendszertelenül, mennyire összevissza vették fel a codexek találomra kiírt adatait. Ebbeli módszerüknek (!) mintegy szemléltetése céljából, legjobb lesz, ha valamelyik codexnek magát a szövegét mutatom be, megjelölvén egyúttal, hogy miként bántak el az előbukkanó adatokkal. Vegyük pl. a Teleki-codex 376. és 377. lapját, amely így szól:

376. lap: „nelegenec vetekedőc (nem vették fel; egyedül csak *Faludi* Téli Éjtszakáiból ismerik!): ne legenec patuarosoc (fölvették, de a 376-ik helyett a 368-ik lapról idézik!): ne legenek haragosoc (más helyről idézik): ne legenec dagaliosoc (a 376. lapról idézik): ne legenec hamis bezedőek (egyáltalában kihagyták): ne legenek verekedőc (nem vették fel; még csak codex-adatuk sincs róla!): ne legenec vizhauiuok (máshonnét idézik):

377. lap: ne legenec peresec (ezt vették föl, de a 369. lapra tették): ne legenec irigec (máshonnét vették) Ne legenec ellenkedők (máshonnét vették): ne legenec hatra nezők (nincs meg): ne legenec zo hordozoc (ezt vették föl, de a 369. lapról idézik!): ne legenec hyr bezellőc (ezt vették föl, a 377. lapról): ne legenec sok zolok (egyátalán nem ismerik) és így tovább — a codex végéig.

Szóval, az a csekély anyagkészlet is, amit épen jónak láttak fölvenni a folyton emlegetett codexekből, főként csak arra szolgál, hogy bosszúságból bosszuságba kergesse planétánk ama kevésszámú vándorait, akik használni szeretnék a Nyt. Szótárt.

Simonyit, a félrevezetés eme régióiban is feltétlenül az elsőség illeti meg. Ő hozzá képest Könnye Nándor e részben is a lelki-

ismeretesség prototyponja. Mely állításunk igazolására vegyük elő pl. a Simonyi-feldolgozta Müncheni codexet, s lássuk, miként idézi Simonyi a codex lapszámait:

Kihozás. „MünchC. 1“, — holott a Müncheni codexnek nincs is 1. lapja, mert csak a 15. lapon kezdődik; ahol azonban nyoma sincs.

Lehetséges. „MünchC. *382*“, — nem lehetséges, mert a Müncheni codexnek csak *215* lapja van.

Megfordulat. „S. Pal megfordolat't'a napia (jan. 25. MünchC. 1)“, — ahol azonban természetesen nyoma sincs, hanem megvan a Kal. XXIII. lapján. A legtöbb ünnepnapot kihagyja, itt azonban Pál fordulásának még a napját is megmondja!

Eloszlás. „MünchC. Kal.“, — itt már semmiféle lapszámot nem ad; voltakép Kal. XXV.

Tisztulat. „MünchC. 2“, — ahol azonban nyoma sincs, hanem megvan Kal. XXIV.

Apró-szentek. „MünchC. 12b“, — holott a Müncheni codex e részének 1) nincs is tizenkét lapja; 2) a lapoknak meg nincsen „b“ oldala.

Junius. „MünchC. 6.“ — *Julius.* „MünchC. 7.“ — *Augusztus.* MünchC. 8.“, — ezen egyébként hibás jelölésekből azt következtethetnénk, hogy Simonyi talán a hónapok sorszáma szerint adja a codex adatait. Azonban, íme: *Februárius.* „MünchC. *1.*“, — már pedig február, a Cisio szerint tudvalevőleg nem első, hanem második hónap az esztendőben. A *Szeptember*-ről pedig azért nem konstatálhatjuk, hogy hányadik hónap, mert Simonyi a Szeptembert jónak látta végkép kihagyni a Nyt. Szótárból!

Miglen. „MünchC. Ján. ev. 10. 24“, — itt már azt is elfelejti, hogy a codex lapszámát kell idéznie, s a helyett a biblicus felosztás számjegyeit adja!

Környékezet. „MünchC. 1.“ — *Főzet.* „MünchC. 5.“ — *Megváltozás.* „MünchC. 8.“, — valamennyi a holdban.

Gyóntó. „MünchC. Kal. 5.“, — itt a Kalendárium önállósítva!

Alvó. „MünchC. Kalend.“, — hát a lapszám hol maradt?

Meglelet. „MünchC. 5.“ — *Korona.* „MünchC. 5.“ — *Nyakvágás.* „MünchC. 8.“, stb. stb.

Talán elég is lesz? Mit lapozzam tovább a Nyt. Szótárt, mikor ennyi is bőves-bőven megmutatja az igazságot. Megállapíthatjuk, hogy ennél rendetlenebb munkát, forrásokkal dolgozó ember, soha

nem végzett — mert nem végezhetett. Bárki legyen, aki ezt nyélbeütötte, senki nem vitathatja el tőle, a mondott értelemben, a világbajnoki pálmát.

A codexek adatainak szövegét programmszerűleg betűhíven kellene közölni, s több-kevesebb hibával, úgy is közlik. Elmondhatjuk, hogy a codexek eredeti helyesírását körülbelül minden kiíró igyekezett megtartani, kivévén az egyik szerkesztőt, t. i. Simonyit, aki a Krisztina-legendát, a mint bemutattuk, felerészben modernizált szöveggel adja. A Gömöry-codexet hasonlóan, több helyt modernizálja, megszerezve minden képzelhető hibával. Pl. ezt írja a Nyt. Sz. III. kötete 987. lapján:

„*Választ.* Tégedet fiu isten angyal választa (GömC. 321).“

Közelebb járt volna az igazsághoz, ha e modern szöveg után oda írja, hogy „írta Simonyi Zsigmond“. Mert a Gömöry-codex olyan képtelenséget, s olyan helyesírással nem írhatott. Ott ugyanis ez van:

„O dychewseges zyz maria . . . my koron *tegedet* atya . es *fyu* . es zent lelek *isten* . zent haromsagnak . ky mennyet fewldet teremte . tanalchabol . kyualt keppen . es myndeneknek felette *anyaul valazta*. O dycheseges zyz maria . es kegyes anya . ez nagy ewrewmeydert . en zegeny nyavalyas bynes kenyergek te neked.“

Itt tehát a szöveg modernizálása nemhogy kidomborítaná az értelmet, hanem egyszerűen agyonüti. Igazi értelmetlen kiírás, összenemtartozó szók egymásmellé sorakoztatása, megtoldva még azzal a hibával, hogy „anyaul“ vagyis „anyául“ helyett „angyal“-ról beszél.

Ami továbbá a codexek eredeti helyesírását illeti, meg kell jegyeznünk, hogy bár a kiírók, Simonyi kivételével, úgy ahogy, megtették ebbeli kötelességüket: mégis tömérdek codex-hely került e szótárba modernizált szöveggel! Aminek az a magyarázatja, hogy mivel egyetlenegy codexet sem dolgoztak fel, számos szót, mely voltakép codex-szövegekben van, nem az eredeti codexből, hanem átírt szövegekből idéznek, ahol t. i. véletlenül reájok bukkantak. Különösen sok ilyféle szót vettek föl a Régi Magyar Költők Tárából, mely programmjához képest codex-verseket is közöl, s melyekből a Nyt. Sz. nagy vígan böngészett. Így idézi pl. a Nyt. Sz. ‚kitorol‘ átírt szövegének forrásául a R. M. Költők Tára I. kötetének 181. lapját, — holott ennek eredetije a *Döbrentei-codex* 238. lapján van.

Igy idézi ‚eggyetlenség' átírt szövegének forrásául a R. M. Költők Tára I. kötetének 183. lapját, — holott ennek eredetije szintén a *Döbrentei-codexben,* a 240. lapon van.

*

Áttérve immár a codexek feldolgozásának rendszeres és többékevésbbé kimerítő bemutatására: legcélszerűbbnek véltem két csoportban mérni össze a codexek anyagát azokkal az adatokkal, melyek belekerültek a Nyt. Sz.-ba. (A végkép kihagyott szókat művem felosztása szerint másutt helyeztem el.)

Az egyik csoportba azokat a codex-szókat osztottam, melyek már a kétségtelenül XV. századi, vagyis legrégibb codexeinkben előfordulnak, míg a Nyt. Szótárban csak XVI. századi, vagy XV. ugyan, de újabb codexből idéztetnek. Az összehasonlítás alapjául szolgálnak a minden valószinűség szerint a XV. század első feléből való *Ehrenfeld-codex* és *Bécsi codex,* az 1466-ki *Müncheni codex,* az 1470-ki *Németújvári glossák,* s az 1494 előtti *Apor-codex* és *Festetics-codex.*

A második csoportban azokat a codex-szókat helyeztem el, melyeket a Nyt. Sz. nem codexekből, nem is más, XVI. század előtti nyelvemlékekből, hanem csak későbbi, XVI. XVII. XVIII. és XIX. századi irók műveiből ismer.

E kétféle összehasonlítás nemcsak azt fogja végleg eldönteni, hogy mennyire dolgozták fel a codexeket, hanem azt is, mennyire feleltek meg az akadémiai Utasítások azon imperativ intézkedésének, mely szerint „a jelentés-csoportok oly módon rendezendők, hogy mindig az teendő előbbre, amely *régibbnek* tartható".

Hasonlítsuk össze először is a régi codexeket az újabbakkal.

Adás: a Nyt. Sz. szerint legrégibb forrása a Bécsi cod. — holott említi már az Ehrenfeld-cod. 48. 73.

Akkor: a Nyt. Sz. szerint legrégibb forrása a Guary-cod. — holott említi már az Ehrenfeld-cod. 102. stb.

Alábbvaló: a Nyt. Sz. I. kötetének 47. lapja szerint legelőbb az Érdy-, illetőleg a Döbrentei-codexben; III. kötetének 950. lapja szerint legelőbb csak Comeniusnál! — holott említi már a Müncheni cod. 171.

Alászáll: a Nyt. Sz. szerint legrégibb forrása csak a Peer-cod. — holott említi már az Apor-cod. 142.

Állapot: „substantia“: a Nyt. Sz. szerint legrégibb forrása az Érdy-cod. — holott említi már az Apor-cod. 123.

Állhatatos: a Nyt. Sz. szerint legrégibb forrása a Bécsi cod. — holott említi már az Ehrenfeld-cod. 3.

Állhatatosság: a Nyt. Sz. szerint legrégibb forrása a Bécsi c. — holott említi már az Ehrenfeld-cod. 3.

Álló-víz: a Nyt. Sz. szerint legrégibb forrása a Keszthelyi cod. — holott említi már a Festetics-cod. 383.

Álmadoz: a Nyt. Sz. szerint legrégibb forrása a Jordánszky-cod. — holott említi már az Apor-cod. 87.

Általjár: Peer-cod. — holott már Festetics-cod. 365.

Általmegy (supergradior, supervado): Domonkos-legenda — holott már Ehrenfeld-c. 72.* Müncheni c. 25.** 83.***

Általöklel: Cornides-c. — holott már Bécsi c. 20.

Általver: Érdy-c. — h. m. Bécsi c. 20.

Általvisz: Apor-c. — holott már Ehrenfeld-cod. 27. Bécsi c. 35.

Annakfelette: Jordánszky-c. — holott már Ehrenfeld-c. 69.

Aratás: Münch. c. — h. m. Bécsi c. 26.† 220.

Árpakenyér: Jordánszky-c. — h. m. Münch. c. 169 (kétszer).

Áruló: Virginia-c. — holott eredeti jelentésében már Münch. c. 52. 94. 156. 171. Apor-cod. 80.

Árvíz: Döbrentei-c. — h. m. Festetics-c. 84.

Bal-kéz: Virg.-c. — h. m. Ehrenf.-c. 24.

Baromi: Bécsi c. — h. m. Ehrenf.-c. 146.

Beborít: Érdy-c. — h. m. Apor-c. 142.

Becsület: Érdy-c. — h. m. Apor-c. 19.

Beereszt: Apor-c. — h. m. Bécsi c. 130.

* „es altal menuen az erdewn“: „et eundo per eam“ *(Speculum vite beati Francisci,* 1504. f. 106.

** „sokac vadnac kic altal mennec ő raita“: „multi sunt qui intrant per eam“ *(Evangelium secundum Matthaeum,* VII. 13).

*** „Es micor tengeren altal mentenec volna“: „Et cum transfretassent“ *(Evang. sec. Marcum,* VI. 53.).

† Voltaképen ‚árpa-aratás‘, melyet a Nyt. Sz. csupáncsak Károli Gáspár Bibliájából ismer.

Beesik: „incido“: Jord.-c. — h. m. Ehrenf.-c. 155.*
Befed: Bécsi c. — h. m. Ehrenf. c. 162.
Behat: Jordánszky-c. — h. m. Festetics-c. 368.
Behi: Jordánszky-c. — h. m. Németujv. gloss. 103.
Bejár: Érdy-c. — h. m. Bécsi c. 295.
Bejő: Érdy-c. — h. m. Münch. c. 54 (intro). 125 (kétszer).
Béka: Döbrentei c. — h. m. Apor-c. 37. 70.
Békességes (pacificus): Virginia-c. — h. m. Müncheni c. 20. Németujv. gl. 368.
Beköt: Margit leg. — h. m. Münch. cod. 103. Németujv. gl. 344.
Bélpoklos: Domonkos-leg. — h. m. Müncheni c. 144.
Benyomot: Vitkovics-c. — h. m. Németujv. gl. 325.
Bereked: Czech-c. — h. m. Festetics-c. 30. 147. 252.
Béres: Németújv. gl. — h. m. Münch. c. 72. 147. 191 (háromszor). 208.
Beszéllés: Virg.-c. — h. m. Németujv. gl. 342.
Betakar: Münch. c. — h. m. Ehrenf.-c. 141.
Betesz: Münch. c. — h. m. Ehrenf.-c. 16.**
Bevisz: Apor-c. — h. m. Bécsi c. 36. Münch. c. 118. 208.
Bíróság: Pozsonyi c. — h. m. Ehrenf.-c. 119.
Bizonyával: Virg.-c. — h. m. Németujv. gl. 6.
Bocsánat: Bécsi c. — h. m. Ehrenf.-c. 94.
Boldogság: Guary-c. — h. m. Németujv. gl. 371.
Bolondság: Virg. c. — h. m. Festetics-c. 369.
Borjú: Döbrentei-c. — h. m. Bécsi c. 191 (kétszer). 198. 200 224. 254. 324. Németujv. gl. 294.
Böjtölés: Virg.-c. — h. m. Ehrenf.-c. 26.
Böves: Érdy-c. — h. m. Festetics-c. 67. 294.
Bővit: Érsekujv. c. — h. m. Apor-c. 132. Festetics-c. 61. 137. 215. 286. 360.
Bővölködés: Corn.-c. — h. m. Németujv. gl. 202.
Bujálkodik: Érdy-c. — h. m. Bécsi c. 225.

* „Mykoron hyrtelen bel essem hyuam bodog fferencznek segedelmet: Es kezet nywytuan veletekuel ewzuen ez kutbalol ky hoza“: „Quando subitò *cecidi beati Francisci patrocinium inuocaui: . . . & manum porrigens, vnà vobiscum puteo me eduxit“ (Sanctus Bonaventura: *Vita beatissimi P. Francisci Assisiatis.* Cap. XVII. §. 3. a. 3.).

** Eltér-nél ki is irták.

Bűnös: Winkler-c. — h. m. Ehrenf.-c. 64. Bécsi c. 212. 238. Münch. c. 74 (hétszer). 88. 117. 118. 119 (négyszer). 121 (négyszer). 146 (kétszer). 147. Apor-c. 2 (kétszer). 17. 26 (kétszer). 51. 52. 110. 119. 133. Festetics-c. 76. 94. 95.

Bűntétel: Nagyszombati c. — h. m. Festetics-c. 406.

Ceremonia: Érsekujv. c. — h. m. Bécsi c. 17. 67.

Cethal: Jord.-c. — h. m. Apor-c. 139. Festetics-c. 35.

Csapdos: Érsekujv. c. — h. m. Münch. c. 163.

Császárság: Döbrentei c. — h. m. Apor-c. 142.

Csecs: Nádor-c. — h. m. Festetics-c. 98.

Cselekedet: Thewrewk-c. — h. m. Apor-c. 33.

Csemete: Keszth. c. — h. m. Apor-c. 11.

Cserép: „testa": Domonkos-leg. — h. m. Bécsi c. 123 (háromszor). 124.

Csikorgás: Érsekujv. c. — h. m. Festetics-c. 378.

Csipkebokor: Jord.-c. — h. m. Münch. c. 122.

Csodálat: Jord.-c. — h. m. Ehrenf.-c. 26. 157.

Csodálatos: Guary-c. — h. m. Ehrenf.-c. 1. 63. 65. 76. 97. 143. 160. Bécsi c. 154.

Csodálatosság: Teleki-c. — h. m. Ehrenf.-c. 22. 146. 152.

Csodálatost: Margit-leg. — h. m. Ehrenf.-c. 78. 140 (kétszer).

Csodálkodik, csodálkozik: Bécsi c. — h. m. Ehrenf.-c. 35. 76. 101. 139. 141. 145. Münch.-c. 52. 136.

Csókolás: Weszpr.-c. — h. m. Ehrenf.-c. 154. Festetics-c. 173.

Csúfolás: Sánd.-c. — h. m. Németujv. gl. 348.

Disz: Döbrentei-c. — h. m. Festetics-c. 100.

Doktor: Virg.-c. — h. m. Münch. c. 118. Németujv. gl. 346.

Drágalátos: Bécsi c. — h. m. Ehrenf.-c. 22. 35. 58. 93.

Egészlenséggel-való: Czech-c. — h. m. Festetics-c. 143.

Egybeelegyedik: Jordánszky-c. — h. m. Apor-c. 74.

Egybehí: Virg.-c. — h. m. Bécsi c. 23. Münch. c. 43. 86. 97. 104. 129. 146. 153.

Egyberekeszt: Corn. c. — h. m. Münch. c 117.

Egybeszorít: Guary-c. — h. m. Münch. c. 156.

Egybesző: Döbrentei-c. — h. m. Festetics-c. 369.

Egybetör: Keszthelyi c. — h. m. Bécsi cod. 122.

Egyébként: Münch. c. — h. m. Bécsi c. 176.

Egyébnemű: Érdy-c. — h. m. Bécsi c. 164.

Egyedülvaló: Döbrentei c. — h. m. Bécsi c. 78. 191.
Egyembe: „con-, zusammen": Érsekujv. c. — h. m. Bécsi c. 148. Münch. c. 106. 109. 119. 175. 207. 212. 214. Apor-c. 123.
Egyenesség: Érdy-c. — h. m. Festetics-c. 383.
Egyházi: Jord.-c. — h. m. Ehrenf.-c. 7. stb.
Elfordít: „averto": Jord.-c. — h. m. Bécsi c. 221 (kétszer). 284. 290. 303.
Elhagyott: Vitkovics-c. — h. m. Münch. c. 149.
Elhalogat: Virg.-c. — h. m. Németujv. gl. 134.
Elidegenül: Winkl.-c. — h. m. Apor-c. 2.
Eljő. Érdy-c. — h. m. Ehrenf.-c. 105.
Eljövetel: Jord.-c. — h. m. Apor.-c. 58.
El-kimegy: Tihanyi c. (eldugva!) — h. m. Ehrenf.-c. 60.
El-kivisz: Érdy-c. — h. m. Apor-c. 186.
Elközelít: Domonkos-leg. — h. m. Bécsi c. 264. 285. Münch. c. 18. 19. 31. 65. 133 (kétszer). Apor-c. 128.
Elmenés: Peer-c. — h. m. Ehrenf.-c. 23. Bécsi c. 292.
Elmúló: Érsekujv. c. — h. m. Bécsi c. 198.
Elnyugoszik: Virg.-c. — h. m. Münch. c. 72. 116. Németujv. gl. 151.
Eloroz: Debreceni c. — h. m. Bécsi c. 110. Münch. c. 24 (kétszer). 70 (kétszer).
Eloszlat: Érsekujv. c. — h. m. Ehrenf.-c 129.
Előforgat: Érdy-c. — h. m. Festetics-c. 406.
Elragadoz: Münch. c. — h. m. Bécsi c. 112.
Elromol: Jord.-c. — h. m. Apor-c. 62.
Elsüllyed: Jord.-c. — h. m. Bécsi c. 243. Apor-c. 143
Elszabadít: Weszpr.-c. — h. m. Apor-c. 179.
Elszabadul: Érsekujv. c. — h. m. Apor-c. 62.
Eltávozik: Bécsi c. — h. m. Ehrenf.-c. 2. 85.
Eltávoztat: Vitkovics-c. — h. m. Ehrenf.-c. 119. 124. Bécsi c. 82. 89. 91. 205. Münch. c. 45. 57. 117. 148. 160. Németujv. gl. 313. Apor-c. 7. 13.
Eltemet: Münch. c. — h. m. Ehrenf.-c. 160. 162.
Elvakar: Döbrentei-c. — h. m. Ehrenf.-c. 66 (kétszer). 67 (kétszer).
Elválaszt: Nádor-c. — h. m. Bécsi c. 172. 224. Münch. c. 40.
Elváltozik: Érdy-c. — h. m. Münch. c. 88.
Elváltoztat: Jord.-c. — h. m. Bécsi c. 88.

Elvesz (aufero és sumo): Kulcsár-c. és Margit-leg. — h. m. Bécsi c. 222. 253. 298. Münch. c. 98. 108. 119. 121 (kétszer). 136. 152 (az eredetiben a. m. assumo). 191. 192. 195. 212.

Elvesz: (pereo, dispereo, intereo, intercido): Apor-c. — h. m. Münch. c. 119. 180.*

Elveszt (corrumpo és perdo): Apor-c. — h. m. Ehrenf.-c. 44. 50. 106. 146. 148. Bécsi c. 55. 253 (kétszer). 296. Münch. c. 17. 32 (kétszer). 33. 54 (kétszer).** 75. 89. 90. 94. 96. 146. 152 (kétszer). 197. Némethujv. gl. 357.

Elvet: Kulcsár-c. — h. m. Münch. c. 22.

Elvisz: Érdy-c. — h. m. Ehrenf.-c. 143. Némethujv. gl. 28.

Elvon: Weszpr.-c. — h. m. Ehrenf.-c. 142.

Elvonsz: Debr. c. — h. m. Festetics-c. 371.

Ennivaló: a Nyt. Sz. I. 712. szerint: Döbrentei-c.; III. 951. szerint Winkler-c. — h. m. Münch. c. 168.

Épités: Némethujv. gl. (illetőleg Virginia-c.) — h. m. Ehrenf.-c. 7. 28. 59.

Eretnekség: Jord.-c. — h. m. Némethujv. gl. 322.

Erőltet: Érdy-c. — h. m. Münch. c. 146.

Erősül: Keszthelyi c. — h. m. Ehrenf.-c. 55 (kétszer).

Erszény: Winkler-c. — h. m. Münch. c. 196.

Evangyéliom: Jord.-c. — h. m. Münch. c. 63. 71 (kétszer). 72 (kétszer). 92.

Evő: Winkler-c. — h. m. Münch. c. 41. 54. 60. 81. 82. 100. 199. 215.

Faggyú: Jord.-c. — h. m. Festetics-c. 29. 251.

Fái-tövisk: Érsekujv. c. — h. m. Apor-c. 185.

Fajtalanság: Debreceni c. — h. m. Festetics-c. 96. 97.

Fazékgyártó: Döbrentei-c. — h. m. Festetics-c. 315.

Fedezet: Weszpr.-c. — h. m. Apor-c. 64.

Fejedelemasszony: Érsekujv. c. — h. m. Apor-c. 149. (kétszer).

Fejedelemség: Peer-c. — h. m. Münch. c. 157.

Fejenként: Sánd.-c. — h. m. Apor-c. 150 (kétszer).

Felébred: Némethujv. gl. — h. m. Bécsi c. 272.

Felébreszt: Döbrentei c. — h. m. Apor-c. 145.

* Atyaisten-nél ki is irták.

** Idejekorán-nál az egyiket ki is irták.

Felemelkedés: Virg.-c. — h. m. Ehrenf.-c. 63. 65.
Felgyűjt: Jord.-c. — h. m. Münch. c. 179. 202.
Feligazít: Apor-c. — h. m. Ehrenf.-c. 160. Münch. c. 185 (kétszer).
Felkelés: Keszth. c. — h. m. Apor-c. 12.
Felmenés: Virg.-c. — h. m. Bécsi c. 183. 230.
Felnyit: Virg.-c. — h. m. Ehrenf.-c. 160.
Felriaszkodik: Nádor-c. — h. m. Apor-c. 182.
Feltámadás: Jord.-c. — h. m. Apor-c. 14.
Feltekint: Virg.-c. — h. m. Münch. c. 85. 154.
Felvesz: Döbrentei-c. — h. m. Ehrenf.-c. 6. 80. 157. Münch. c. 43. 52. 74. 98. 106. 130.
Fényesít: Gyöngyösi c. — h. m. Münch. c. 197. 202. 205. 206.
Férgecske: Guary-c. — h. m. Ehrenf.-c. 43. 45. 46.
Fertőzetlen: Göm.-c. — h. m. Apor-c. 10. 61.
Fiacska: Corn.-c. — h. m. Ehrenf.-c. 81. 158.
Fohászkodás: Margit-leg. — h. m. Németujv. gloss. 49.
Fordulat: Érdy-c. — h. m. Bécsi c. 196.
Forgat: Margit-leg. — h. m. Münch. c. 185.
Forró: Jord.-c. — h. m. Bécsi c. 220 (az eredetiben a. m. fervens).
Foszlat: Münch.-c. — h. m. Bécsi-c. 222. 261. 270. 297.
Foszt: Érdy-c. — h. m. Bécsi c. 189.*
Födő: Sánd.-c. — h. m. Bécsi c. 249.
Fuvall: Czech-c. — h. m. Festetics-c. 114.
Fültő: Virg.-c. — h. m. Apor-c. 102.
Gége: Debreceni c. — h. m. Festetics-c. 40. 263.
Genyettség: Nádor-c. — h. m. Németujv. gl. 337.
Gerely: Érdy-c. — h. m. Festetics-c. 394.
Gerenda: Münch. c. — h. m. Bécsi c. 111. 115.
Gonosz-szerencse: Érdy-c. — h. m. Ehrenf.-c. 146.
Görögül: Jord.-c. — h. m. Münch. c. 211.
Graduál: Corn.-c. — h. m. Apor-c. 152.
Gyakortavaló: az I. kötet 1139. lapja szerint egyedül a Történelmi Tárban (hibás utalással), a III. 953. szerint a Gömöry-codexben — h. m. Ehrenf.-c. 65. Münch. c. 135.
Gyarlóságos: Peer-c. — h. m. Németujv. gl. 80.

* Tolvajcsánál ki is irták.

Gyönyörködtet: Münch. c. — h. m. Bécsi c. 248.
Győzhetetlen: Németujv. gl. — h. m. Bécsi c. 269.
Győzödelmes: Debreceni c. — h. m. Bécsi c. 259.
Gyűjtés: Debreceni c. — h. m. Bécsi c. 250.
Gyűjtőzik: Jord.-c. — h. m. Ehrenf.-c. 162.
Gyümölcsöző: Érsekujv. c. — h. m. Ehrenf.-c. 20. Münch. c. 202. Apor-c. 121.
Gyulad: Érdy-c. — h. m. Németujv. gl. 300.
Hág: Winkl.-c. — h. m. Münch. c. 190.
Hálaadás: Guary-c. — h. m. Festetics-c. 181. 262.
Halálos-bün: Bod-c. — h. m. Ehrenf.-c. 95.
Halló: Domonkos-leg. — h. m. Münch. c. 33. 77. 84. 86.
Hanyatt: Winkl.-c. — h. m. Festetics-c. 376.
Hanyatthomlok: Jord. c. — h. m. Festetics-c. 395.
Harangozás: Vitk.-c. — h. m. Apor.-c. 148. 151. 152.
Háromféle: Érdy-c. — h. m. Németujv. gl.
Has: Bécsi c. — h. m. Ehrenf.-c. 126.
Hasonlat = comparo: Gyöngyösi-c. — h. m. Münch. c. 23.
Hátraesik: Debreceni c. — h. m. Apor c. 165.
Hegyoldal: Debreceni c. — h. m. Bécsi c. 21.
Hirdetés: Virg.-c. — h. m. Bécsi c. 179. 232. Apor-c. 14.
Hirtelenvaló: úgy az I. kötet 1442. lapján, mint a III. kötet 954. lapján egyetlenegy codex-forrásuk a Nagyszombati c. — h. m. Németujv. gl. 300.
Hitető: Érdy-c. — h. m. Münch. c. 70.
Hittől szakadt: Margit-leg. — h. m. Németujv. gl. 12.
Hivságos: Czech c. — h. m. Németujv. gl. 227.
Hivő: Érdy-c. — h. m. Müncheni c. 89.
Hóhér: Jord.-c. — h. m. Festetics-c. 397.
Homlok: Debreceni c. — h. m. Németujv. gl. 324. Festetics-c. 204.
Hozat: Virg.-c. — h. m. Münch c. 82.
Hozzálátás: Virg.-c. — h. m. Festetics-c. 143.
Hozzátold: Érsekujv. c. — h. m. Münch. c. 154.
Husvét-napja: Jord.-c. — h. m. Ehrenf.-c. 27. Apor-c. 132.
Hüvely: Winkler-c. — h. m. Münch. c. 208.
Hüvelyk: Jord.-c. — h. m. Münch. c. 71.
Igazit: „dirigo“: Érsekujv. h. m. Apor-c. 136.
Ifjúcska: Corn.-c. — h. m. Apor-c. 136.

Imádkozás: Jord.-c. — h. m. Ehrenf.-c. 153.
Indulás: Peer-c. — h. m. Festetics-c. 280.
Irgalmazás: Érdy-c. — h. m. Festetics-c. 137. 287.
Ismeretlenség: Érdy-c. — h. m. Ehrenf.-c. 39. Festetics-c. 287.
Ismerő: Winkler-c. — h. m. Bécsi c. 171. 277.
Isteni-szolgálat: Jord.-c. — h. m. Ehrenf.-c. 73.
Iszamó: Érdy-c. — h. m. Festetics-c. 369.
Ivó: Münch.-c. — h. m. Bécsi c. 271.
Ítélés: Érsekujv. c. — h. m. Festetics-c. 149.
Izenet: Érdy-c. — h. m. Festetics-c. 298.
Izsóp: Jord.-c. — h. m. Münch. c. 211.
Járatlan: Érdy-c. — h. m. Festetics-c. 365.
Jegyruha: Érdy-c. — h. m. Németujv. gl. 210.
Jegyzés = indicium: Winkl.-c. — h. m. Bécsi c. 291.
Jelenvaló = praesens: Czech-c. — h. m. Bécsi c. 268. 292.
Jövendő: Bécsi c. — h. m. Ehrenf.-c. 29.
Jövetel: Münch. c. — h. m. Bécsi c. 264 (kétszer). 265.
Kalitka: Debreceni c. — h. m. Apor-c. 62.*
Káptalan: Érdy-c. — h. m. Ehrenf.-c. 107.
Kastellom: Teleki-c. — h. m. Ehrenf.-c. 82.
Kedvez: Guary-c. — h. m. Németujv. gl. 288.
Kegyelmesség: Jord.-c. — h. m. Bécsi c. 75.
Kérdez: Döbrentei-c. — h. m. Münch. c. 87. 112. 113. 185.
Kereső: Kulcsár-c. — h. m. Apor-c. 69. Festetics-c. 13. 231.
Kérő (petens): Jord.-c. — h. m. Münch. c. 25. 136.
Kérődik: Fest.-c. — h. m. Ehrenf.-c. 136.
Késedelmes: Virginia-c. — h. m. Ehrenf.-c. 160.
Keserget: Nagyszomb. c. — h. m. Németujv. gl. 118.
Kételen: Winkl.-c. — h. m. Németujv. gl. 363.
Kételenség: Debr. c. — h. m. Németujv. gl. 155.
Kétélű-tőr: Virg.-c. — h. m. Apor-c. 122. Festetics-c. 263.
Kétszer: Bécsi c. — h. m. Ehrenf.-c. 72.
Kettőztet: Érdy-c. — h. m. Ehrenf.-c. 142.
Keveredik: Pozsonyi-c. — h. m. Bécsi c. 41. 42.
Kiás: Jord.-c. — h. m. Münch. c. 24 (kétszer).

* Bagoly-nál ki is írták! — tekintve, hogy a bagoly kalitkába való. Szótárban nem igen szokták odatenni.

Kiemel: Jord-c. — h. m. Münch. c. 35.

Kiereszt: Jord.-c. — h. m. Bécsi c. 169. 170. Münch. c. 40.

Kiesik: Jord.-c. — h. m. Münch. c. 157.

Kietlen (desertum): Apor-c. — h. m. Ehrenf.-c. 114. Bécsi c. 13. 199. 203. 205 (kétszer). 217. 224. 256. 259. 273. Münch. c. Kal. XIII.* továbbá 18. 19. 33. 47. 71 (négyszer). 86. 110. 113 (kétszer). 114. 123. 127. 146. 180. Apor-c. 12. 15. 56. 62.

Kifarag: Apor-c. — h. m. Münch. c. 105.

Kihi: Jord.-c. — h. m. Münch. c. 196.

Kihoz: effero, educo; Jord.-c. — h. m. Ehrenf.-c. 115.** Bécsi c. 218. Münch. c. 123. Apor-c. 104 (kétszer).

Kihúz: Döbrentei c. — h. m. Németujv. gl. 341. Apor-c. 143.

Kijövés: Jord.-c. — h. m. Festetics-c. 9. 226.

Kikiált: Érdy-c. — h. m. Ehrenfeld-c. 162.

Kikölt: Guary-c. — h. m. Németujv. gl. 140.

Kilép: Döbrentei c. — h. m. Festetics-c. 9.

Kín: Domonkos-leg. — h. m. Ehrenfeld-c. 20 (kétszer). 21. 31. 59. 65. 151. Apor-c. 158. Festetics-c. 148. 214. 310.

Kincs: Münch. c. — h. m. Ehrenf.-c. 29. 71. 130. 132.

Kinvallás: Nagyszomb. c. — h. m Festetics-c. 152.

Kinyű: Winkl.-c. — h m. Németujv. gl. 64.

Kiomol: Guary-c. — h. m. Festetics-c. 374.

Kiragad: Döbr.-c. — h. m. Bécsi c. 221. Münch. c. 192 (kétszer).

Királyi: Érdy-c. — h. m. Bécsi c. 48 (kétszer). Münch. c. 124. Festetics-c. 150.

Királyné-asszony: Jord.-c. — h. m. Ehrenf.-c. 122 (kétszer). Münch.-c. 36. Festetics-c. 167.

Kisért: Domonkos-leg. — h. m. Münch. c. 19. 48. 55. 71. 86. 90. 114. 115. 185. Apor-c. 56.

Kisértet (tentatio): Virg.-c. — h. m. Ehrenf.-c. 49. 50. 52. 53 (kétszer). 78. Bécsi c. 28. Münch c. 23. 65. 101. 115. 135. 161. 162. Festetics-c 4.

Kiszabadulás: Érdy-c. — h. m. Apor-c. 85. 99.

Kiszakad: Jord.-c. — h. m. Münch. c. 119.

* Kihozás-nál ki is irták, hibás utalással.

** „myglen veletekuel ewzuen ez kutbalol ky hoza“: „donec vnà vobiscum puteo me eduxit“ (S. Bonaventura: *Vita Beatissimi P. Francisci Assissiatis* Cap. XVII. §. 3. a. 3).

Kiszed: Jord.-c. — h. m. Münch c. 38.

Kiszí: Debreceni c. — h. m. Némétujv. gl. 137.

Kiterül: Jord.-c. — h. m. Némétujv. gl. 380.

Kitisztul (mundor!): Érdy-c. — h. m Festetics-c. 11. 228.

Kiváj: Némétujvári gl. — h. m. Ehrenf.-c. 67 (kétszer). Münch. c. 166.

Kivánat: Döbrentei-c. — h. m Ehrenf.-c. 130. 131. 134. 135.

Kivánatos (desiderabilis): Margit-leg., Kresznerics szótárából! — h. m. Bécsi c. 200. 209. 286 Apor-c. 73.

Kivánatosság: Érdy-c. — h. m. Ehrenf.-c. 121.

Kivánkozik: Keszth-c. — h. m. Ehrenf.-c. 77.

Kivánság: Domonkos-leg. — h. m. Festetics-c. 404.

Kivesz (excipio): Domonkos-l. — h. m. Ehrenf.-c. 103. Münch. c. 22. 65. 208.

Kivon: Virg.-c. — h. m. Bécsi c. 177. Münch. c. 40. 214.

Koldulás: Virg.-c. — h. m. Ehrenf.-c. 81.

Koldusság: Keszth. c. — h. m. Apor-c. 76.

Komplárság: Ném. gl. — h. m. Bécsi c 197. Münch. c. 172.

Konkoly: Jordánszky-c. — h. m. Münch. c. 38 (négyszer). 39 négyszer).

Koporsó: Weszpr. c. — h. m. Ehrenf.-c. 142. 161. Bécsi c. 233. 239. 260. Münch. c. 57 (kétszer). 69 (ötször). 70 (négyszer). 78 (négyszer). 105 (ötször). 106. 123. 127. 138 (kétszer). 166 (négyszer). 167. 193. 194 (kétszer). 196. 212 (tizenkétszer). Apor-cod. 133. Festetics-c. 373. 378.

Kórál: Apost.-mélt. — h. m. Apor-c. 148 (kétszer).

Korsó: Nádor-c. — h. m. Bécsi c. 173. 300 (kétszer). 301 (kétszer). Münch. c. 160.

Kosár: Domonkos-leg. — h. m. Münch. c. 43. 44 (kétszer). 86. 87.

Kóstol: Némétujv. gl. — h. m. Münch. c. 45. 68. 88. 130. 188.

Kóstolás: Czech-c. — h. m. Festetics-c. 150.

Köd: Némétujv. gl. — h. m. Bécsi c. 104. 205. 259. 279. Münch. c. 45 (kétszer). 59. 66. 88 (kétszer). 99. 142.

Kőfal: Bécsi c. — h. m. Ehrenf.-c. 37. 68.

Kölcsönad: Jord.-c. — h. m. Münch. c. 121 (kétszer).

Kölcsönadó: Keszth. c. — h. m. Némétujv. gl. 348.

Kölyök: Apor-c. — h. m. Bécsi c. 199. 203. 218. 261 (háromszor). Münch. c. 43.

Könnyez: Vitkovics-c. — h. m. Ehrenf.-c. 85. 86. 99.* Münch. c. 89. 205.

Könnyezés: Keszth. c. — h. m. Ehrenf.-c. 4. 35 (kétszer). 41. 53. 54. 68. 69. 72. 92. 113. 114. 133. 158.

Könnyezet: Apor-c. — h. m. Bécsi c. 247. 286.

Köntös: Jord.-c. — h. m. Ehrenf.-c. 57. 68. Münch. c. 31. 59.

Könyörül: Apor-c. — h. m. Münch. c. 43. 48. 73. 79. 82. 89.

Könyörület: Domonkos-leg. — h. m. Ehrenf.-c. 104. Bécsi c. 155.

Könyörületes: Keszth. c. — h. m. Münch. c. 121. Apor-c. 177.

Könyörületesség: Peer-c. — h. m. Bécsi c. 303.

Környék: Keszth. c. — h. m. Münch. c. 142.

Környültekint: Domonkos-leg. — h. m. Münch. c. 75. 76. 79. 120.

Köröm: Keszth. c. — h. m. Bécsi c. 139. Apor-c. 20.

Kösöntyű: Nádor-c. — h. m. Bécsi-c. 183.

Köszön: Virginia-c. — h. m. Ehrenf.-c. 18. 90. Münch. c. 31. 88. 108. 133.

Köszönet: Jord.-c. — h. m. Ehrenf.-c. 18. 90 (négyszer). 91. Bécsi c. 75. Münch. c. 108 (háromszor). 138. 158.

Kötelez: 1) alligo: Keszt.-c. 2) obligo: Németujv. gl. — h. m. Ehrenf.-c. 71. 119. 154. Apor-c. 112.

Kötöz: Tihanyi c. — h. m. Ehrenf.-c. 65. 154 (kétszer). Münch. c. 39. 203.

Kövérség: Keszth. c. — h. m. Apor-c. 9. 120. Festetics-c. 29. 251.

Köves: Keszth. c. — h. m. Münch. c. 37. 38. 76. 77. 126.

Követ: „legatus, nuntius“: Keszth. c. — h. m. Ehrenf.-c. 24. Bécsi c. 12. 66. 318.

Követség: Érsekujv. c. — h. m. Bécsi c. 66. Münch. 154.

Közelget: Érdy-c. — h. m. Ehrenf.-c. 24. Bécsi c. 224. Festetics-c. 262.

Között: Érdy-c. — h. m. Ehrenf.-c. 73. 129. Bécsi c. 9. 152. 190. 192. 200. 246. 264 (négyszer), stb. Münch. c. 43. 99. 105. 135 (kétszer). 161 (ötször). 213. 215. Apor-c. 108. 134.

Közül: Domonkos-leg. — h. m. Ehrenf.-c. 30. 39. 61. 70 (kétszer). 85. Bécsi c. 8. 20. 64. 73 (kétszer). 117. 144. 190. Münch. c. 21. 22. 24. 32. 36. 45. 48. 53. 55. 65. 66. 87. 96 (háromszor). 100. 103 (kétszer). 123. 130. 135 stb. Apor-c. 73. stb.

* Elhagy-nál ki is irták.

Kristály: Jord.-c. — h. m. Festetics-c. 114. 192. Apor-c. 120.
Kurva: Virginia-c. — h. m. Bécsi c. 179. 247 (kétszer).
Küld: Domonkos-leg. — h. m. Ehrenfeld-c. 15 (kétszer). 56. 76. 127. Németujv. gl. 218 (kétszer). 357. Apor-c. 112.
Külömb (dissimilis): Domonkos-leg. — h. m. Ehrenf.-c. 89.
Külömbkülömb: Németujv. gl. — h. m. Ehrenf.-c 37. 40. 129. 138. 139. 140. Bécsi c. 22. 50. 56. Münch. c. 20. 116.
Külső: Virg.-c. — h. m. Ehrenf.-c. 113. Münch. c. 62.
Lakóhely: Apor-c. — h. m. Ehrenf.-c. 83.
Lakozás: Döbrentei-c. — h. m. Apor-c. 140.
Láng: Bécsi c. — h. m. Ehrenf.-c. 43. 45. 46.
Látás. 1) aspectus, v(r)isus: Domonkos-leg. — h. m. Ehrenf.-c. 17.*
2) visio, visum, phasma, phantasia, formidamina, spectrum: Virg.-c. — h. m. Ehrenf.-c. 5.**
Látogatás: Jord.-c. — h. m. Ehrenf.-c. 79.
Leereszt: Jord.-c. — h. m. Bécsi-c. 160.
Legenda: Corn.-c. — h. m. Ehrenf.-c. 49.
Lehet: Bécsi c. — h. m. Ehrenf.-c. 73.
Lelkes állat: Teleki-c. — h. m. Festetics-c. 385.
Lépés: Németujv. gl. — h. m. Bécsi c. 188 (vépés). Münch. c. 20. 22.
Leszállít: facio descendere! Jord.-c. — h. m. Bécsi c. 207.
Leterít: Tihanyi c. — h. m. Ehrenf.-c. 55.
Leültet: Peer-c. — h. m. Münch. c. 82. 130 (kétszer). 179.
Levél: folium, pampinus! Weszprémi-c. — h. m. Münch. c. 52. 94 (kétszer). 99. Festetics-c. 384.
Levet: Érdy c. — h. m. Ehrenf.-c. 10. 21. Münch. c. 116.
Lovagos: Winkl.-c. — h. m. Apor-c. 144.
Magaszt: Weszpr. c. — h. m. Ehrenf.-c. 22.
Magyaráz (verto, interpretor): Jord.-c. — h. m. Münch. c. 104.
Marok: Guary-c — h. m. Apor-c. 3.
Márt: Érsekujv. c. — h. m. Münch. c. 199.
Megadás: Érdy-c — h m. Festetics-c. 181.

* „kyk ywnek mynekewnk latasonkra es tanwytasonkra": „qui ueniunt ad nos *visitandos" *(Speculum uite beati Francisci,* 1504. f. 17).

** „Es zent ferencnek ayoytatossagat ebrenualo latasaual ertuen": „a sancti deuotionem vigili* obseruatione perpendens" *(Speculum,* f. 6).

Megállapik: Guary c. — h. m. Münch. c. 185.
Megaluszik: Nagyszomb. c. — h. m. Münch. c. 60.
Megaranyoz: Margit-leg. — h. m. Bécsi c. 110. 114.
Megbátorit: Virginia-c. — h. m. Bécsi c. 259. 310.
Megbeszél: Domonkos-leg. — h. m. Németujvári gl. 207.
Megbocsátás: Vitk.-c. — h. m. Festetics-c. 46. 271.
Megbolondul: Virg.-c. — h. m. Ehrenf.-c. 57.
Megcsalás: Corn.-c. — h. m. Bécsi c. 248.
Megcsúfol: Virg.-c. — h. m. Németuj. gl. 154.
Megé, mögé (pone): Apor-c. — h. m. Münch. c. 213.
Megég: Érsekujv. c. — Bécsi c. 134.
Megegyenesit: Jord.-c. — h. m. Bécsi c. 226.
Megéled: Érdy-c. — h. m. Németujv. gl. 379.
Megelevenedik: Domonkos-leg. — h. m. Münch. c. 29
Megengesztel: Virg.-c. — h. m. Bécsi c. 14. 15.
Megépit: Corn.-c. — h. m. Ehrenf.-c. 59.
Megerősit: Bécsi c. — h. m. Ehrenf.-c. 71.
Megfejérül: Virg.-c. — h. m. Bécsi c. 164.
Megfeketit: Margit-leg. — h. m. Németujv. gl. 332.
Megfényesedik: Érdy-c. — h. m. Münch.-c. 130. 196.
Megfényesit: Cornides-c. — h. m. Münch. c. 197 (kétszer). 200 (ötször). 204. 206 (kétszer). 215.
Megfényesül: Jord.-c. — h. m. Apor-cod. 132.
Megfesel: Guary-c. — h. m. Münch. c. 184.
Megfeslés: Jord.-c. — h. m. Bécsi c. 261.
Megfordit: Margit-leg. — h. m. Bécsi c. 284. Münch. c. 107. Apor-c. 5. 16 (kétszer).
Megfordítás: Érdy-c. — h. m. Festetics-c. 303.
Megforgat: Virg.-c. — h. m. Festetics-c. 178 (m. é.!)
Megfőz: Corn.-c. — h. m. Bécsi c. 190.
Meggyaláz: Virginia-c. — h. m. Bécsi c. 256. 307.
Megháborgat: Virg.-c. — h. m. Apor-c. 11.
Meghallgat: Bécsi c. — h. m Ehrenf.-c. 18. 105. 155.
Meghallgatás: Teleki-c. — h. m. Apor-c. 66.
Meghosszit: Guary-c. — h. m. Apor-c. 100.
Megigazultatik: Érdy-c. — h. m. Münch.-c. 124.
Megindit: Margit-leg. — h. m. Bécsi c. 286 (kétszer). Apor-c. 5,
Megjegyez: Bécsi c. — h. m. Ehrenf.-c. 19. 20.

Megkérd: Jord.-c. — h. m Ehrenf.-c. 104. 142. Münch. c. 89.
Megkeresztel: Érdy-c. — h. m. Münch. c. 71. 113.
Megkínoz: Érdy-c. — h. m. Ehrenf.-c. 108.
Megkisért: Döbrentei-c. — h. m. Bécsi c. 28 (kétszer).
Megkissebbít: Keszth. c. — h. m. Bécsi c. 228. Apor-c. 48. Festetics-c. 223.
Megkoronáz: Kulcsár-c. — h. m. Apor-c. 64.
Megkönnyebbedik: Domonkos-leg. — h. m. Bécsi c. 240.
Megkönyörget: Érsekujv.-c. h. m. Apor-c. 74.
Megkövérít: Nagyszombati c. — h. m. Apor-c. 112.
Megkövez: Jord.-c. — h. m. Münch. c. 53. 58. 144. 156. 185. 192 (háromszor). 193. Németujv. gl. 6.
Megközelít: Münch. c. — h. m. Ehrenfeld-c. 37. 43. 54. 88. Bécsi c. 254.
Meglátogatás: Corn.-c. — h. m. Németujv. gl. 302.
Megmér: Münch. c. — h. m. Bécsi c. 296.
Megnehezedik: Münch. c. — h. m. Ehrenf.-c. 73.
Megnő: Teleki-c. — h. m. Bécsi c. 139. *
Megnyer: Virg.-c. — h. m. Ehrenf.-c. 104. 105.
Megnyitás: Virg.-c. — h. m. Ehrenf.-c. 6. Bécsi c. 183.
Megnyom: Virg.-c. — h. m. Ehrenf.-c. 161. Festetics-c. 168.
Megoktat: Érsekujvári c. — h. m. Festetics-c. 387.
Megoldoz: Winkl.-c. — h. m. Münch. c. 44. 47.
Megostoroztat: Apor-c. — h. m. Münch. c. 51. 68.
Megölés: Debreceni c. — h. m. Festetics-c. 159.
Megölet: Sándor-c. — h. m. Münch. c. 58. 87. 89.
Megőrül: Németujv. gl. — h. m. Münch. c. 205.
Megpredikál: Virg.-c. — h. m. Münch. c 98.
Megrendel: Érdy-c. — h. m. Münch. c. 52.
Megrészegül: Nádor-c. — h. m. Bécsi c. 263. 308. Münch. c. 53. 156.
Megrothad: Corn.-c. — h. m. Apor-c. 85.
Megsegéll: Guary-c. — h. m. Ehrenf.-c. 79.
Megsetétít: Érdy-c. — h. m. Apor-c. 70.
Megszomjúhozik: Jord.-c. — h. m. Münch. c. 174.
Megtartóztat: Virg.-c. — h. m. Festetics-c. 368.

* Hasonlat-nál ki is írták.

Megtérés: Döbrentei-c. — h. m. Festetics-c. 9.
Megtunyul: Domonkos-l. — h. m. Németujv. gl. 313.
Megújit: Winkl.-c. — h. m. Ehrenf.-c. 65. 154. Apor-c. 64. 68.
Megújitás: Érdy-c. — h. m. Festetics-c. 345.
Megújulás: Debreceni c. — h. m. Bécsi c. 284. 285 (kétszer). 286. 290.
Megútál: Bécsi c. — h. m. Ehrenf.-c. 47.
Megvádol: Virg.-c. — h. m. Ehrenf.-c. 35. 87. Bécsi c. 147. Münch.-c. 35. 75. 120. 138. 185.
Megvakít: Érdy-c. — h. m. Münch. c. 197.
Megválik: Debreceni c. — h. m. Bécsi c. 134.
Megváltozik: Apor-c. — h. m. Münch. c. 45.
Megvégez: Bécsi c. — h. m. Ehrenf.-c. 75. 141. 143.
Megvékonyúl: Döbrentei c. — h. m. Apor-c. 140.
Megvidámit: Keszth. c. — h. m. Apor-c. 67.
Megvidul: Nagyszombati c. — h. m. Ehrenf.-c. 127. stb.
Megvigad: Döbrentei c. — h. m. Ehrenf.-c. 134.
Megvigasztal: Bécsi c. — h. m. Ehrenf.-c. 73.
Megvilágosit: Apor-c. — h. m. Ehrenf.-c. 52. 62.
Megvilágosúl: Kulcsár-c. — h. m. Ehrenf.-c. 77.
Megvirágozik: Nagyszomb. c. — h. m. Apor-c. 65. 103.
Méltatlankodik: Münch. c. — h. m. Bécsi c. 164.
Mélyföld, mértföld: Bécsi c. — h. m. Ehrenf.-c. 29. 87.
Mélység: Bécsi c. — h. m. Ehrenf.-c. 18.
Mennybemenés: Debreceni c. — h. m. Apor-c. 14.
Menő-föld: Debreceni c. — h. m. Ehrenf.-c. 40. Münch. c. 112.
Messzünnen: Jord.-c. — h. m. Festetics-c. 395.
Mindenfelől: Jord.-c. — h. m. Festetics-c. 384.
Mindentehető: Döbrentei-c. — h. m. Apor-c. 134.
Miniszter: Virg.-c. — h. m. Ehrenf.-c. 83. 84 (kétszer). 102. 116.
Morgás: Bécsi c. — h. m. Ehrenf.-c. 153.
Mostani: Debreceni c. — h. m. Festetics-c. 122.
Mulatság: Érsekujv. c. — h. m. Festetics-c. 384.
Must: Teleki-c. — h. m. Bécsi c. 255.
Mutatás: Érdy-c. — h. m. Ehrenf.-c. 152.
Nagyságos: Nagyszomb. c. — h. m. Apor-c. 125.
Napfény: Teleki-c. — h. m. Apor-c. 121.
Napotestég: Bécsi c. — h. m. Ehrenf.-c. 65.

Nehezedik: Jord.-c. — h. m. Münch. c. 101.
Néma-bűn: Debreceni c. — h. m. Némethujv. gl. 196.
Nembeli: Corn.-c. — h. m. Ehrenf.-c. 87.
Nemes: Nádor-c. — h. m. Ehrenf.-c. 3. 37. 82. 87. 133. 150.
Nemhogy: Kazinczy-c. — h. m. Münch. c. 178.
Nemzet (genus, prosapia): Virg.-c. — h. m. Münch. c. 18.* 57. 113.** Apor-c. 79.
Nézés: Bécsi c. — h. m. Ehrenf.-c. 25. 155.
Nosza: Érsekujv. c. — h. m. Apor-c. 173.
Nyárs: Nagyszomb. c. — h. m. Bécsi c. 72.
Nyitás: Virg.-c. — h. m. Ehrenf.-c. 6 (kétszer).
Nyolcvan: Kazinczy-c. — h. m. Apor-c. 49.
Nyoszolya: Winkl.-c. — h. m. Némethujv. gl. 325. Festetics-c. 204.
Okádás: Guary-c. — h. m. Festetics-c. 401.
Okoskodás: Döbrentei c. — h. m. Festetics-c. 164.
Ok-vetés: Érsekujv.-c. — h. m. Festetics-c. 66 (kétszer). 293 (kétszer).
Olajfa: Jord.-c. — h. m. Bécsi c. 290.
Orgonaszó: Guary-c. — h. m. Némethujv. gl. 190.
Országbeli: Érdy-c. — h. m. Münch. c. 147.
Osztó: Döbrentei c. — h. m. Münch. c. 139.
Öntött: Némethujv. gl. — h. m. Bécsi c. 299.
Öregebb, öregb (major és senior): Jord.-c. és Domonkos-leg. — h. m. Bécsi c. 42. 78. Münch. c. 57. Apor-c. 147.
Öregedik: Weszprémi c. — h. m. Münch. c. 112.
Örök-élet: Nagyszombati c. — h. m. Bécsi c. 90. Münch. c. 173. 181. Festetics-c. 160.
Örökkülvaló: Jord-c. — h. m. Bécsi c. 166.
Örömest: Bécsi-c. — h. m. Ehrenf.-c. 22. 28. 38. 44. 45.
Örvendés: Kulcsár-c. — h. m. Apor-c. 145. Festetics-c. 40. 83. 263.
Örvendetesség: Keszth. c. — h. m. Festetics-c. 84. 130.
Örvendezés: Érsekujv. c. — h. m. Ehrenf.-c. 132. Festetics-c. 84.

* „Kečke kigocnac nemzeti": „*progenies viperarum" *(Evangelium secundum Matthaeum,* III. 7).

** „Kečke kegonak nemzeti": „*genimina viperarum" *(Evangelium secundum Lucam,* III. 7).

Ötlés: Érsekujv. c. — h. m. Ehrenf.-c. 92.

Ötven: Münch. c. — h. m. Bécsi c. 61.

Pakocsál: Érsekujv. c. — h. m. Ehrenf.-c. 157.

Palántál, plántál: Bécsi c. — h. m. Ehrenf.-c. 118. 125.

Pálma: Cornides-c. — h. m. Bécsi c. 204. Münch. c. 196.

Perlés: Virg.-c. — h. m. Festetics-c. 391.

Prédikáció: Münch.-c. — h. m. Ehrenfeld-c. 37 (kétszer). 97.* 113. 118. 140. 150. Bécsi c. 243.

Prédikál: Bécsi c. — h. m. Ehrenf.-c. 37.** 57 (háromszor). 58 (kétszer).*** 62. 97. 113. 116. 118. 126. 129. 138.† 139 (kétszer). 159.

Prédikálás: Virg.-c. — h. m. Ehrenf.-c. 109. 114. 117.

Prédikáló: Apost. mélt. — h. m. Ehrenfeld-c. 66 (kétszer). Münch. c. 117.

Prédikáló-szék: Virg.-c. — h. m. Ehrenf.-c. 58.††

Prédikátor: „concionator“: Érdy-c. — h. m. Ehrenf.-c. 77.††† 78 (háromszor). 116.

Prófétál: Münch.-c. — h. m. Ehrenf.-c. 5. Bécsi c. 314.

Prófétálás: Virg.-c. — h. m. Ehrenf.-c. 63.+ Bécsi c. 201. 267.

Purgatorium: Nagyszombati c. — h. m. Festetics-c. 376.

Puszta: „desertum, solitudo, eremus“: Virginia-c. — h. m. Bécsi c. 207.

Pusztaság: Érdy-c. — h. m. Bécsi c. 205. 211. 236.

Püspökség: Jord.-c. — h. m. Ehrenf.-c. 6. Apor-c. 81.

Ragadozás: Münch.-c. — h. m. Bécsi c. 252.

Rakó: „structor“: Jord.-c. — h. m. Münch.-c. 54. 96. 157. Apor-c. 119.

Regulás: Érdy-c. — h. m. Apor-c. 170.

Rejtekhely: Jord.-c. — h. m. Ehrenf.-c. 109. Bécsi c. 189.

* Öszvegyűjt-nél ki is irták.

** Felhág-nál ki is irták.

*** Felhág-nál az egyiket ki is irták

† Fecskénél ki is irták.

†† Felhág-nál ki is irták.

††† „vala nemy nagy mester Predicatoroknak kewzewtte“: „fuit quidam magnus magister de ordine predicatorum“ (*Speculum uite beati Francisci*, ed. a. 1504. f. 109).

\+ Megfejthetetlen-nél ki is irták.

Reménytelenség: Virg.-c. — h. m. Bécsi c. 324.
Réműl: Nádor-c. — h. m. Münch. c. 80.
Rémület: Gömöry-c. — h. m. Bécsi c. 33. 42. Münch. c. 106. 117.
Rettenetesség: Virg.-c. — h. m. Festetics-c. 315.
Ritkán: Virg.-c. — h. m. Ehrenf.-c. 14.
Rútság: Virg.-c. — h. m. Németujv. gl. 134. 322.
Sarló: Guary-c. — h. m. Münch. c. 77.
Savanyú: Érdy-c. — h. m. Németujv. gl. 88.
Segitség: Czech-c. — h. m. Festetics-c. 156.
Seper: Weszpr.-c. — h. m. Ehrenf.-c. 96. 97.
Smaragd: Corn.-c. — h. m. Bécsi c. 33.
Sokképenvaló. Kétszer is megvan; úgy a II. kötet 1592. lapján, mint a III. kötet 959. lapján legrégibb forrásuk csak a Virg.-c. — h. m. Bécsi c. 166. 192. Festetics-c. 384. 385 (kétszer). 386.
Spaciál: Bod-c. — h. m. Németujv. gl. 307.
Szántóföld: Winkler-c. — h. m. Bécsi c. 3. Münch. c. 39. 59. 60. 67. 152. 153.
Szegénység: Virginia-c. — h. m. Ehrenf.-c. 125.
Szégyenkedik: Guary-c. — h. m. Ehrenf.-c. 85. 91.
Székes-angyal: Érdy-c. — h. m. Németujv. gl. 217.
Szemfedél: „cilium": Döbrentei-c. — h. m. Festetics-c. 127. 204.
Szemfény: Döbrentei-c. — h. m. Németujv. gl. 126.*
Szentírás: Domonkos-leg. — h. m. Ehrenfeld-c. 95. 96.** 109. Bécsi c. 318.
Szent-lélek: Winkler-c. — h. m. Ehrenf.-c. 1. 5. 12. 18. 31. 55.*** 72. 75. 76. 107. 110. 123. 125. 132. 135 (háromszor). 136. Bécsi c. 168.† 245. Münch. c. 15. 16. 18. 36. 71. 76. 108. 114. 172. Németujvári gl. 202. 207. 218. 347. Apor-c. 123. 125. 127. 129. 131. 133. 134. 135. 139. Festetics-c. 1. 5. 8. 11. 20. 28. 32. 36. 42. 49. 53. 61. 71. 72. 75. 78. 80. 81. 82. 88. 93. 94. 97. 101. 108. 111. 112. 115. 122. 125. 126. 132. 133. 136. 139.†† 183. 185. 187. 197. 199. 201. 202. 203. 207. 208. 211. 216. 218. 221. 238. 246. 254. 259. 266. 271. 283. 285. 295. 298. 299. 300.

* Gyengénél ki is irták.
** Repülő-nél ki is irták.
*** Harmat-nál ki is irták.
† Egybejő-nél ki is irták.
†† Egyemben-nél ki is irták.

301 (háromszor). 302. 305 (kétszer). 306. 329. 354. 356. 377. 381. 389. 393. 404.

Szeretés: Döbrentei-c. — h. m. Festetics-c. 17.

Szerzetesség: Domonkos-leg. — h. m. Ehrenf.-c. 85.

Szidalmazás: Kulcsár-c. — h. m. Ehrenf.-c. 108.

Szolgáltatás: „subministratus, suppeditatio": Apor-c. — h. m. Németujv. gl. 85 (a. m. exequiae). 207 (obsequium).

Szólhatatlan: Érsekujv. c. — h. m. Festetics-c. 6.

Szóló: Virg.-c. — h. m. Ehrenf.-c. 12. Münch. c. 37. 86.

Szorít: Guary-c. — h. m. Bécsi c. 148.

Szőlő-tő: Guary-c. — h. m. Bécsi c. 194. Münch. c. 202 (háromszor).

Szörnyűködik: Nádor-c. — h. m. Festetics-c. 398.

Szunnyadás: Keszth. c. — h. m. Németujv. gl. 292. Festetics-c. 127. 204.

Takács: Jord.-c. — h. m. Apor-c. 140.

Takar: Jord.-c. — h. m. Ehrenf.-c. 156. Münch. c. 105. 166.

Tanítás: Virg.-c. — h. m. Ehrenf.-c. 17. 28. 135. Apor-c. 33.

Tapsol: Érdy-c. — h. m. Festetics-c. 44. 267.

Tartat: „observans": Virg.-c. — h. m. Münch. c. 151. (az eredetiben a. m. observatio).

Tehet: Virg.-c. — h. m. Ehrenf.-c. 162.

Tekintés: Virg.-c. — h. m. Ehrenf.-c. 125.

Temetés: Bécsi c. — h. m. Ehrenf.-c. 141.

Tengeri-tövisk: Érsekujv. c. — h. m. Apor-c. 185.

Tér: Kulcsár-c. — h. m. Ehrenf.-c. 54.

Teremtés: Érdy-c. — h. m. Festetics-c. 296.

Terhes: Debreceni c. — h. m. Münch. c. 59. 98.

Terjeszt: Virg.-c. — h. m. Münch. c. 156.

Termés: Érsekujv. c. — h. m. Bécsi c. 226.

Termet: Peer-c. — h. m. Münch. c. 154.

Termő: Döbrentei-c. — h. m. Bécsi c. 194.

Testamentom: Debreceni-c. — h. m. Bécsi c. 31. 164 (négyszer). Münch. c. 110. Apor-c. 44. 46. 47.

Tettet: Németujv. gl. — h. m. Münch. c. 166.

Tettetés: Corn.-c. — h. m. Németujv. gl. 103.

Tikmony: Sándor-c. — h. m. Münch. c. 136.

Tisztaság: Bécsi-c. — h. m. Ehrenf.-c. 46. 48.

Tisztít: Münch. c. — h. m. Ehrenf.-c. 65.

Titkos: „mysticus": Érsekujv. c. — h. m. Németujv. gl. 72.

Tizen: Döbrentei-c. — h. m. Münch. c. 151.

Tollas: Cornides-c. — h. m. Apor-c. 121 (az eredetiben a. m. pennatus). Festetics-c. 38. 261.

Tompa: Németujv. gl. — h. m. Ehrenf.-c. 72.

Tökéletlenség: Nagyszombati c. — h. m. Ehrenfeld-c. 118. Apor-c. 110.

Tőr: „laqueus": Bécsi c. — h. m. Ehrenf.-c. 1 (kétszer).

Töredelmesség: Winkler-c. — h. m. Ehrenf.-c. 5. 109 (kétszer). 111. 112. 153 (kétszer). Apor-c. 160.

Tulajdonság: Németujv. gl. — h. m. Bécsi c. 201.

Tyúk-szó: Domonkos-leg. — h. m. Münch. c. 99.

Ujonnan: Winkler-c. — h. m. Münch. c. 64. 101. 172 (kétszer).

Ujság: Teleki-c. — h. m. Ehrenf.-c. 54. 60. 152.

Úrfi: Debreceni c. — h. m. Festetics-c. 329.

Utolsó-nap: Jord.-c. — h. m. Münch. c. 172 (kétszer). 181 (háromszor). 182. 184. 193. 198.

Uzsora: Németujv. gl. — h. m. Münch. c. 155.

Üdvözülés: Teleki-c. — h. m. Bécsi c. 208. Németujv. gl. 194.

Üllő-ünnep: Teleki c. — h. m. Németujv. gl. 194.

Ültet: „sedere facit": Münch. c. — h. m. Bécsi c. 198.

Üres: Debreceni c. — h. m. Bécsi c. 10.

Üszög: Winkler-c. — h. m. Bécsi c. 221. Németujv. gl. 333.

Üzenés: Érsekujv. c. — h. m. Festetics-c. 273.

Vacsora: Jord.-c. — h. m. Bécsi c. 22. 112. Münch. c. 81. 97. 145 (háromszor). 146. 195. 198 (kétszer). 215.

Vadkan: Érsekujv. c. — h. m. Festetics-c. 375.

Vádol: Virg.-c. — h. m. Ehrenf.-c. 25. Münch. c. 67. 103 (kétszer). 179 (kétszer). 186.

Vádolás: Guary-c. — h. m. Bécsi c. 75. Festetics-c. 148.

Vagdal: Jord.-c. — h. m. Bécsi c. 249.

Vakmerőség: Peer-c. — h. m. Ehrenf.-c. 125. Festetics-c. 402.

Vak: Münch. c. — h. m. Ehrenf.-c. 9 (kétszer). 115. Bécsi c. 113. 321.

Vakság: Domonkos-leg. — h. m. Bécsi c. 313. Münch. c. 75.

Valag: „cunnus": Döbrentei-c. — h. m. Münch. c. 111 (az eredetiben a. m. vulva).

Valaha. Kétszer is megvan. Az I. kötet 1222. lapja szerint legelőbb csak Calepinus szótárában, illetőleg Decsi Adagiáiban; a III. kötet 942. lapja szerint legelőbb a Keszthelyi codexben — h. m. Ehrenf.-c. 22. Bécsi c. 9. Münch. c. 77. 178. Apor-c. 4.

Valahova. Kétszer is megvan; mindkét helyen legelőbb a Bécsi codexben — h. m. Ehrenf.-c. 20. 24.

Valamelly: 1) „quicunque". Kétszer is megvan. A II. kötet 735. lapja szerint legelőbb a Cornides-codexben, a III. kötet 944. lapja szerint legelőbb az Apor-codexben — h. m. Münch. c. 25. 51. 52. 71. 88. 91. 95. 202. 203 (kétszer). 204. 2) „aliquis". Kétszer is megvan. A II. kötet i. h. szerint legelőbb csak a R. M. Költők Tára VI. kötetében, dd. 1555! ellenben a III. kötet i. h. szerint legelőbb a Virginia-codexben! — h. m. Ehrenf.-c. 97.* 118. 121. Bécsi c. 113 (kétszer).

Valamennyiszer. Kétszer is megvan; úgy a II. kötet 768. lapján, mint a III. kötet 945. lapján legrégibb forrásuk csak a Vitkovics-cod. — h. m. Bécsi cod. 18. 19.

Valamikoron: Kulcsár-c. — h. m. Ehrenf.-c. 12. 44. 59. 70. 117. 119. 153. Festetics-c. 164.

Valaminemű. Kétszer is megvan. A II. kötet 823. lapja szerint legelőbb a Teleki-codexben, s ugyancsak a II. kötet 957. lapja szerint legelőbb a Nádor-codexben, — holott már Ehrenf.-c. 79. 117. 151.

Választ: „eligo, deligo": Virg.-c. — h. m. Ehrenf.-c. 1. 6. 50. 82. 118. 128 (háromszor). 129. Bécsi c. 53. 290. Münch. c. 35. 40. 71 (háromszor). 91. 99. 120. 133. 135. 144. 182. 199. 203 (háromszor). Németujv. gl. 341. Apor-c. 104. 132. Festetics-c. 153. 284. 305.

Választás: Németujv. gl. — h. m. Münch. c. 141.

Váll: Apor-c. — h. m. Ehrenf.-c. 40. Bécsi c. 303.

Válogat: Keszth. c. — h. m. Németujv. gl. 313.

Változás: Weszprémi-c. — h. m. Ehrenf.-c. 126. Festetics-c. 382.

* „Mert banya uala mykoron valamely egyhazat nem lewluala oly tyztan ment ew akarya vala": „Nam dolebat beatus franciscus quando videbat *aliquam ecclesiam non mundam sicut uolebat" (*Speculum uite beati Francisci*, ed. a. 1504. f. 37).

Változtat: „altero, muto“: Apor-c. — h. m. Ehrenf.-c. 53. 65.* Bécsi c. 39. 71.**

Váltság: Keszth. c. — h. m. Münch. c. 45. 51. 87. 93. Németujv. gl. 127. Festetics-c. 45. 269. 326. 327. 330. 334. 335. 349. 351.

Vám: Domonkos-leg. — h. m. Münch. c. 118.

Vár: „exspecto“: Érsekujv. c. — h. m. Ehrenf.-c. 17. 67 (kétszer). 162. Bécsi c. 2. 8. 27. 32 (kétszer). 87. Münch. c. 33. 107. 112. 123 (kétszer). Apor-cod. 67. 98. 114. 141. Festetics-c. 394. 407. 412.

Városbeli: Münch. c. — h. m. Ehrenf.-c. 150.

Vasas: Domonkos-leg. — h. m. Ehrenf.-c. 126.

Vasvessző: Debreceni c. — h. m. Festetics-c. 315.

Vatalé: Münch.-c. — h. m. Bécsi c. 289.

Vég: Domonkos-leg. — h. m. Münch. c. 85.

Végezet: Apor-c. — h. m. Ehrenf.-c. 31. 38. 126. Bécsi c. 259. 260. Münch. c. 39. 40. 58. 71. 76.

Végiglen: Érdy-c. — h. m. Ehrenf.-c. 123. 145. Münch. c. 198.

Vékony: „ingvina“: Keszth. c. — h. m. Festetics-c. 308.

Vendég: Bécsi c. — h. m. Ehrenf.-c. 3.

Vénség: Apor-c. — h. m. Bécsi c. 10. Münch. c. 108.

Ver: Döbrentei-c. — h. m. Münch. c. 66. 103 (kétszer). 104. 152.

Veréb: Apor-c. — h. m. Bécsi c. 139 (kétszer). Münch. c. 32 (kétszer).

Verés: Domonkos-leg. — h. m. Ehrenf.-c. 33. 154.

Vereség: Apor-c. — h. m. Ehrenf.-c. 31. 80. 94. 154. Bécsi c. 90.

Vers: Virginia-c. — h. m. Ehrenf.-c. 73 (kétszer).*** Apor-c. 155 (kétszer).

Vessző: Apor-c. — h. m. Ehrenf.-c. 20. Bécsi c. 59. 311 (háromszor). Münch. c. 31. 81. 129.

Vesz: „accipio“: Kazinczy-c. — h. m. Münch. c. 179 (kétszer).

Veszedelem: Domonkos-leg. — h. m. Ehrenf.-c. 18. 51. 124. 160. Bécsi c. 22. 24. 28. 34. 59. 105. 238. 247. 254. 255. 257 (kétszer). Münch. c. 100. 144. Festetics-c. 164. 165. 376.

* „yduesseges felelemre valtoztatuan“: „in stuporem salubrem *immutatus“ (*Speculum uite beati Francisci*, 1504. f. 92).

** „es melleket ez vtan valtoztattac“: „et quae deinceps *immutatae sunt“ (*Liber Esther*, IX. 27).

*** A Nyelvőrben, I. 221. az egyiket ki is írták, az igaz, hogy a 72. lapról.

Veszedelmes: Virg.-c. — h. m. Ehrenf.-c. 4. 151.

Veszt: „perdo“: Érdy-c. — h. m. Münch. c. 32.

Vetekedés: Guary-c. — h. m. Ehrenf.-c. 35 (vetekezés: contentio alakban, melyet egyáltalán nem ismernek). Bécsi c. 266. Németujv. gl. 56.

Vétel: „acceptio“: Érsekujv. c. — h. m. Apor-c. 123.

Veternye: Apor-c. — h. m. Ehrenf.-c. 4. 32. 41. 42. 73.

Veternyei: Apor-c. — h. m. Bécsi c. 188. 207. 221. 248. Németujv. gl. 307: „vetenei (!) solosma“.

Vétet: „peccatum, delictum“: Debreceni c. — h. m. Münch. c. 23.

Vétkezet: Apor-c. — h. m. Bécsi c. 192. 291. Münch. c. 23. 76.

Viadal: Bécsi c. — h. m. Ehrenf.-c. 12.

Viasz: Bécsi c. — h. m. Ehrenf.-c. 141.

Vidámság: Domonkos-leg. — h. m. Németujv. gl. 86.

Vig: Virginia-c. — h. m. Ehrenf.-c. 3. 15. 21. 82 (kétszer). Bécsi c. 81. 286. Münch. c. 93. Festetics-c. 399.

Vigad: Apor-c. — h. m. Ehrenf.-c. 71. 99. 115. Bécsi c. 67. 80. 109. 275. 283. Münch. c. 108 (kétszer). 109. 134. 188. Németujv. gl. 190.

Vigan: Németujv. gl. — h. m. Ehrenf.-c. 88. 105. 138. Bécsi c. 60. 61.

Vigaság, vigasság, vígság: Érsekujv. c. — h. m. Ehrenf.-c. 17. 20. 29 (háromszor). 53. 55. 62. 72 (kétszer). 73 (háromszor). 74. 85. 87. 88 (kétszer). 91. 99. 100. 101. 132. 142 (kétszer). 145. 162. Bécsi c. 37. 45. 67 (kétszer). 70 (kétszer). 101. 106. 108. 183. 204 (kétszer). 286. 292. Németujvári gl. 152. Apor-c. 14. 71. 99 (háromszor).* 107. 173. Festetics-c. 42. 153. 211.

Vigaságos, vigasságos: Münch. c. — h. m. Ehrenf.-c. 76. 134.

Vigaszt: Apor-c. — h. m. Münch. c. 35. 144.

Vigasztal: Virginia-c. — h. m. Münch. c. 203. 204. Apor-c. 98. 140.

Vigasztalás: „solamen, solatium, consolatio“: Winkler-c. — h. m. Ehrenfeld-c. 59. 132. Festetics-c. 16. 49. 79. 90. 102. 156. 161.

Vigasztaló: Thewrewk-c. — h. m. Bécsi c. 258. Németujv. gl. 207. 218. Apor-c. 137. Festetics-c. 142. 144 (kétszer). 154.

* Könnyezet-nél az egyiket ki is írták.

Vigyáz: Domonkos-leg. — h. m. Ehrenf.-c. 24. Münch. c. 60 (kétszer). 61. 64. 65. 99 (négyszer). 101. 110. 141. Apor-c. 99. Festetics-c. 85.

Vikários: Érdy-c. — h. m. Ehrenf.-c. 17. 23. 75. 76. Festetics-c. 143.

Világosítás: Domonkos-leg. — h. m. Festetics-c. 49. 79. 90. 101. 123.

Világosság: Jord.-c. — h. m. Ehrenf.-c. 2. 46 (kétszer). 29. 61 (kétszer). 67. 96. 112 (kétszer). 136. Bécsi-c. 67. 72. 121. 228. 316 (kétszer). Apor-c. 49. Festetics-c. 43. 335 (kétszer). 383. 414 (kétszer). 415 (négyszer).

Virág: Nádor-c. — h. m. Bécsi c. 259. Festetics-c. 299. 384.

Visel: 1) „ducto, duco, ago": Apor-c. — h. m. Ehrenf.-c. 38.* 2) „gero, porto, bajulo": Virginia-c., — h. m. Ehrenfeld-c. 81.** Bécsi c. 67.***

Vitelet: Jord.-c. — h. m. Münch. c. 15 (négyszer).

Vitéz: „miles": Münch. c. — h. m. Ehrenf.-c. 39. 86. 120 („elsew vytez", az eredetiben a. m. „primus miles"). 141.

Vitézkedik: Érdy-c. — h m. Bécsi cod. 307.

Vizözön: Münch. c. — h. m. Bécsi c. 259.

Vonsz: Münch.-c. — h. m. Ehrenf.-c. 21. Bécsi c. 196.

Zálog: Winkler-c. — h. m. Bécsi c. 217. Némctujv. gl. 382.

Zengés: Döbrentei-c. — h. m. Apor-c. 173. Festetics-c. 9. 41. 265.

Zengő: Döbrentei-c. — h. m. Festetics-c. 42. 265.

Zöldellő: Jord.-c. — h. m. Bécsi c. 201.

Zsámolyszék: Margit-leg. — h. m. Festetics-c. 105. 184.

Zsemlye: Jord.-c. — h. m. Bécsi c. 173.

*

* „kyk magoknak valo eletett kyuannak vyselny": „qui solitariam vitam desiderant *ducere" (*Speculum uite beati Francisci*, 1504. f. 92).

** „Gondoluan magat hogy ezenne dolgot ewnewn maga nem vyselhettne": „considerans quod tantum laborem solus *portare non poterat" (*Speculum uite b. Franc.* f. 15).

*** „arań koronat viseluen ő feieben": „coronam auream *portans in capite" (*Liber Esther*, VIII. 15).

Itt közzétett szemelvényeim még saját gyűjteményemet sem merítik ki. A Nyt. Sz.-ban uralkodó rend mellett, ugyan ki győzné azt a tömérdek szót egyenkint összehasonlítgatni?

Erre azonban nincs is szükség. Mert a bemutatott szemelvények tömege teljesen elegendő az eddig elfátyolozott igazság feltárására; ami röviden összefoglalva abban áll, hogy a Nyt. Sz. munkásai, nyelvtudományunk úgynevezett ‚történelmi iskolájának' vezetői, semmibe sem vették a történelmi szempontot, a codexekben minden rendszer nélkül böngészgettek, *s legrégibb codexeinket valóban szégyenletesen dolgozták fel.*

Ez mindenesetre öreg hiba. De hát mi lesz akkor, ha a kilátásba helyezett második csoportra is lennének bizonyitékaink? Mi lesz, ha ki tudnók mutatni, hogy *csakis* XVI., XVII., XVIII., sőt XIX. századi irókból és szótárakból ismernek oly szókat, melyek már 100—200—300, sőt 400 évvel előbb előfordulnak a codexekben!?

Mi lesz, mi nem lesz — nem az én dolgom. Hanem reám vár igenis az a kegyetlen feladat, hogy saját Nyelvtörténeti Szótáramat összehasonlítsam Szarvas és Simonyi Nyelvtörténeti Szótárával.

Irtóztató időpazarlás! — Mert e célból először is meg kell néznem a codexekből vett szókat saját gyűjteményemben; — aztán újra végignéznem a codexet saját gyűjteményem ellenőrzésére; — saját gyűjteményem adatait össze kell hasonlítanom a Nyt. Sz. illető szavával, tehát ki kell keresnem először a Nyt. Sz. Szómutatójában; ha ott nem lelem, akkor meg kell néznem a szövegben, mert nagyon meglehet, hogy ott megvan, s csak a Szómutatóból maradt ki; ha meglelem a szót a Szómutatóban, természetesen szintén rá kell nyitnom a szövegben is, néha két-három helyen is, mert az összetett-, sőt néha a tő-szó, akárhányszor, annyi helyen van fölvéve; — ha megvan a szó, akkor tűhegyre kell vennem olykor egy pár száz adatot, mert ha ezek között egyetlenegy codex-adat van, akkor szó nélkül tova kell haladnom a szók vadászatában; — ha a Szómutató nem mutatja, vagy rosszúl mutatja a szót, akkor emlékezetem segitségével mégis utána kell nyomoznom, hátha megkapom valahol; — stb. stb.

Nem lehet azt leírni, micsoda munka ez! de annyi bizonyos, hogy saját szótáramból kötetekre menő, százszorannyi anyagot könnyebben publikáltam volna, mint aminő munkába került a codexekről itt közzétett néhány ívnyi összehasonlításom.

Mégis, rá kellett szánnom magamat e munkára, mert én az igazság kideritésére vállalkoztam. És mivel a Nyt. Sz. eredetileg csakis codex-szótárnak készült, s a Nyelvőrben számtalanszor emlegették, minő rendkivüli gondot fordítottak a codexekre: ezek feldolgozásának bemutatásában örök időkre kiderül az igazság; kiderül az, hogy „a magyar nyelv bibliája" szent-könyv-e — amint hirdetik a „hivek", avagy tűzrevaló — amint én állitom.

Az összehasonlitást, a már felhozottakon kivül, különösen megnehezitette azon eltökélt szándékom, hogy az igaztalanságnak még a táját is elkerülöm. Ez a fennforgó esetben, kivételesen, igen bajos volt, mert igen nehéz volt az igazság határait megállapitanom, melyekhez alkalmazkodni kivántam. Eme sajátságos körülményeket legcélszerűbb lesz példával illusztrálnom:

Bevesz-re 40 adatot halmoznak össze, három, önkényesen megállapitott jelentésváltozatban, t. i. 1) excipio; 2) recipio, accipio; 3) capio értelmezéssel. A 40 adat közül egyetlenegy van a codexekből, t. i. az első csoportban *„excipio"* értelmezéssel idézik a Döbrentei-codex 425. lapjáról ezt a közismeretű bibliai locust: „Ki be veiendi ha kit bočatandok, engem fogad", — melynek megfelelő helye: „Qui *accipit* si quem misero, me accipit" *(Evang. sec. Joannem,* XIII. 20).

Ez tehát accipio! Úgyhogy a kihagyottak közé voltakép föl kellett volna vennem a Döbrentei-cod. 425. lapján levő adatot is, mert *magyarúl* megvan ugyan, de az „accipio" rovatban nincs meg.

Vagy pl. ugyancsak a ‚Bevesz' szónál az excipio fogalma alá sorozható ugyan, de voltaképen *suscipio*-t jelent a következő kihagyott adat:

„A ki akar menni attú zent eletǫkre, be vezije vtet attú feijedelmetǫk" *(Nádor-cod.* 407): „Qui voluerit venire illic ad conuersionem, *suscipit illum abbas vester?" *(Vita Sanctae Evphrosynae Virginis in Vitis Patrum,* Cap. VI).

Íme ez érdekes passus, mely ‚beveszni'-t mond, ép úgy, mint teszem Geleji Katona ‚bevegyni'-t, a mai bevenni helyén — nemcsak hogy okvetetlen fölveendő lett volna, hanem latin értelmezésével együtt lett volna fölveendő, mely az összes többi adatoktól eltérően, a. m. suscipio. Igy, azt sem tudjuk, mit csináljunk vele. Fölvegyük-e vagy kihagyjuk? Mert jelentése tartalmilag megvan, egyetlenegy codexből, a magyar szövegben; latin magyarázata azonban hiányzik.

Nehogy azonban valamiként az igaztalanság mesgyéit érintsük, arra határoztuk el magunkat, hogy az efféle rengeteg tömegben előforduló subtilitást mellőzzük; s tényleg ‚Bevesz' alatt, hátrább, csakis a második és harmadik jelentésre vonatkozó codex-adatokat osztottuk be.

Ily szigorúan megszabott keretek között mozog régi magyar nyelvünk szavainak életkorára vonatkozó összehasonlításom. Ez a második csoport jóval fontosabb az elsőnél, mert itt a codexek nyelve, vagyis a tünőfélben levő magyar *középkor* beszéde áll szemben a helyébe lépő *újkor* nyelvével.

A Nyt. Sz. által állítólag feldolgozott codexekből szedett dátumaim ***középkori*** szókúl mutatja be a következő szókat, melyeket a Nyelv*történeti* Szótár kivétel nélkül ***újkori***aknak tüntetett föl:

Ábrázol; a Nyt. Sz szerint legelőbb csak szótárban, t. i. Calepinusnál fordul elő, egyéb irodalmi szövegben csak Apafi Mihály Ker. Isteni Tudományában, dd. 1674., — holott megvan már a *Horvát-codex*ben, 146. 176. 179. 193. l.

Ábrázolás; a Nyt. Sz. szerint legelőbb csak Calepinusnál, egyéb irodalmi műben csak „Mad: Préd."-ban* — holott megvan már a *Nagyszombati codex*ben, 319. l.

Ács-mester; legrégibb forrásuk csak Károli Bibliája II., — holott említi már az *Érdy-codex* 167. 289. l. és a *Tihanyi codex* 283. l.

Adó-adás: „contributio"; egyetlen forrásuk csak Heltai Krónikája, — holott már *Döbrentei-cod.* 459 (az eredetiben a. m. tributum dare).

Ágasbogas; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Alvinczi Péter Postillája II., — holott említi már a *Virginia-cod.* 99.

Agg, aggik; legrégibb forrásuk csak Pécsi János Oeconomia coniugalisa, dd. 1580., — holott már *Érsekujvári cod.* 420.

* A forrásjegyzékben nincs; az itt idézett szöveg teljesen modern.

Agyaskodás; szerintük legelőbb csak Molnár Albert szótárában, illetőleg Pázmány Kalauzában, — holott említi már a *Thewrewk-codex* 181.

Ahhozvaló; egyetlen adatuk csak Molnár Albert: De summo bono, dd. 1630., — holott említi már a *Debreceni cod.* 133. *Kazinczy-codex* 99.

Alábbvaló. *

Aláküld; legrégibb forrásuk csak a Leveles Tár II., tehát a Magyar hölgyek levelei, — holott már *Debreceni cod.* 189.

Alamizsnaosztó; szerintük egyesegyedül csak Páter Szegedi János Aquilájában, dd. 1736, — holott már *Nagyszombati cod.* 288. *Debreceni cod.* 627.

Alávet: „subjicio"; legrégibb forrásuk csak Veres Balázs, — holott már *Érdy-cod.* 369.

Alávetés; szerintük egyedül csak Calepinus szótárában, — holott már *Virginia-cod.* 67.** *Nagyszombati cod.* 250. *Debreceni cod.* 576.

Alávisz; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Mon. Török-Magyarkori Emlékek I., — holott már *Virginia-cod.* 32.***

Alfél, alfel: „podex, clunis, nates, anus"; legrégibb forrásuk csak Heltai Krónikája, — holott már *Érsekujvári cod.* 346. †

* Ha csak a *maga helyén*, t. i. a *V* betűben, a III. kötet 950. lapján keresem e szót, akkor jóhiszeműleg megállapitom, hogy codexekből nem ismerik, mert legrégibb forrásuk csak Calepinus. A Nyt. Sz. azonban jónak látta az *A* betűnél is fölvenni, I. 47., ahol a szó második jelentésénél egymásután következik egy-egy adat az Érdy-codex és a Döbrentei-codexből (ily sorrendben, holott az Érdy-codex 1526-ban és 27-ben, míg a Döbrentei-codex már 1508-ban iratott). Ez a félrevezető Vexir-Spiel igen sürűen ismétlődik. Én azonban, ahol csak észrevettem, mindenütt tekintetbe vettem a *régibb* dátumot. „Alábbvaló"-t is csak azért említem, hogy a föntieket elmondhassam.

** Néha-nál ki is irták.

*** Le-tesz-nél ki is irták.

† „Es az Chazarnak az al feleth tywz megh gyoytanaya": „et ipsum imperatorem a 'parte posteriori ignis succenderet" (Jac. a Voragine: *Legenda Aurea*, Cap. CLXVI.).

Alkotó; legrégibb forrásuk csak Molnár Albert szótára, illetőleg Szárászi Catechesise, — holott már *Bécsi cod.* 189.

Almáriom; legrégibb forrásuk csak Pesti G. Nomenclaturája, dd. 1550, — holott már *Domonkos-legenda* 95.

Alsó-rész: „anus"; egyetlen forrásuk csak Gvadányi Rontó Pálja, — holott már *Festetics-cod.* 30 (az eredetiben a. m. inferiora). *Példák könyve* 22. *Nagyszombati cod.* 322: „pokolnac az also reze".

Alsó-szoknya; egyetlen forrásuk csak br. Radvánszky: Családélet II. (1603-ból való adat), — holott már *Érsekujvári cod.* 417.

Általesik; legrégibb forrásuk csak Molnár A.: De summo bono, dd. 1630., — holott már *Winkler-cod.* 115.

Általfú; egyetlen forrásuk csak Bod Péter szótára, — holott már *Pozsonyi cod.* 44. *Thewrewk-cod.* 99.

Általhord; szerintük kizárólag csak szótárakban, t. i. Calepinus, Molnár és Bod Péternél, — holott már *Margit-legenda,* 49.

Általjut: „transeo, pertranseo, penetro"; szerintük csak Molnár Albert és Bod Péter szótárában, — holott már *Jordánszky-cod.* 468 (az eredetiben a. m. transcendo).

Általköltözik; legrégibb forrásuk csak Valkai Genealogiája, — holott már *Jordánszky-cod.* 291. 292.

Általmenés; szerintük csak Calepinus és Molnár Albert szótárában, — holott már *Teleki-cod.* 170.

Általszakad; szerintük csak Monoszlai Apologiájában és Baróti Szabó: Magyarság Virágiban. — holott már *Lobkowitz-cod.** 176. 210. 212.** 218.

* Ezt a codexet a forrásjegyzékből kifelejtették; pedig, ugyancsak a Nyt. Sz. bizonysága szerint (alkalmasint Volf révén, a próbaivek alapján), magából az eredeiiből dolgozták föl, természetesen a maguk módja szerint, à la Horvát-codex, — s a szövegben részint „Lobkowitz-codex", részint „Cornides-codex" néven használják föl adatait.

** „altal zakad wala zive rayta": „anima illius *compatiebatur illi" *(Vita Sanctae Evphrosynae Virginis.* Avctore incerto. Cap. XII.). Mindig ‚compatior'-nak felel meg.

Általszökik; legrégibb forrásuk csak Heltai Meséi, — holott már *Döbrentei-cod.* 403. 474 (az eredetiben a. m. transilio).

Általüt: „figo, configo, perfodio, confodio"; szerintük csak Heltai Bibliájában I. és Calepinus szótárában, — holott már *Nádor-cod.* 652. *Tihanyi cod.* 326.*

Általvet: „trajicio, transadigo"; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Történelmi Tár (hibás kötetszámmal), — holott már *Ehrenfeld-cod.* 26.** *Érdy-cod.* 289.

Angyali-köszönet; egyetlen forrásuk csak Pécsváradi Péter: Felelet Pázmány P. két könyvecskéjére, — holott már *Festetics-cod.* 146. 217. 286. 310. *Nagyszombati cod.* 348. *Czech-cod.* 56.

Angyali-természet; egyetlen forrásuk csak Heltai Bibliája I., — holott már *Debreceni cod.* 422. *Horvát-cod.* 194. *Érdy-cod.* 49.

Apró-pénz; szerintük csak Comenius és Kresznericsnél, — holott már *Érdy-cod.* 397.***

Aprószentek-napja; szerintük csak gr. Károlyi Sándor Önéletírásában és Bod Péter szótárában, — holott már *Döbrentei-cod.* 274. *Debreceni cod.* 79. 84. *Lányi-cod.* 50. 51.

Arany-kupa; legrégibb forrásuk csak Bornemisza: Evang. IV., — holott már *Lobkowitz-cod.* 49. *Cornides-cod.* 424.

Arany-lánc; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Czeglédi István Malach doctora, — holott már *Cornides-cod.* 310. *Sándor-cod.* 16. *Teleki-cod.* 74 (kétszer).

* „es mikoron ezőket mondotta uona: tőrel attal ittetek": „Et cùm haec dixisset, gladio *transfossa est" (Vita Sanctae Evgeniae Virginis ac Martyris.* Avctore incerto. Cap. XXVI.).

** „ystennec kedueyrt kere: hogy ewtett vettne altal az tonak nemynemew zygetebe": „amore christi rogauit ut ipsum in quadam insula ipsius laci *transportaret" (Speculum uite beati Francisci,* ed. a. 1504. f. 96). — Böjtfő-szerdánál ki is írták.

*** Dukát-nál ki is írták.

Arany-pénz; egyetlen adatuk csak Nomenclatura, dd. 1641. Kresznerics szótárából! — holott már *Ehrenfeld-cod.* 47. *Virginia-cod.* 44. *Példák könyve* 84 (kétszer). *Debreceni cod.* 607. *Teleki-cod.* 113.

Arany-szín; legrégibb forrásuk csak R. M. Nyelvemlékek II., — holott már *Nagyszombati cod.* 119.

Aranyszínű: „fulvus, aurei coloris"; szerintük csak Molnár Alb. és Bod Péter szótárában, — holott már *Bécsi cod.* 48.* *Nagyszombati cod.* 122. 375. *Gömöry-cod.* 97. *Érdy-cod.* 465. 579. *Kazinczy-cod.* 144. 145.** *Érsekujvári cod.* 110.

Aranyvessző; egyetlen forrásuk csak Faludi F. Költeményes Maradványai, 1786. kiad., — holott már *Bécsi cod.* 58. 59.

Ártalmasság; szerintük csak Molnár Albert szótárában és Gyöngyösi Charicliája 1763-iki kiadásában, — holott már *Apor-cod.* 9.

Árvaság: „orbitas"; egyetlen forrásuk csak Pázmány Imádságos könyve, — holott már *Festetics-cod.* 144 (kétszer). *Peer-cod.* 334. *Czech-cod.* 55 (kétszer).

Ásat; egyetlen forrásuk csak Tinódi (Eger vár viadalja; 1881-iki kiadás, átírt szöveggel!), — holott már *Debreceni cod.* 223.

Asszonybarát; legrégibb forrásuk csak Telegdi: Evangeliomok magyarázattya II., — holott már *Müncheni cod.* 147.

Átkozódás; szerintük csak Decsi Adagiáiban és Molnár Alb. szótárában, — holott már *Nádor-cod.* 691.

Bajlódás; legrégibb forrásuk csak Bornemisza Péter Prédikációi, — holott már *Festetics-cod.* 367.

* Égszínű-nél ki is írták.

** A 144. lapon: „aran zynő magokkal ekősittetőt megh": „granis *aureis est decoratum". A 145. lapon: „Az liliumnak harom aran zynő maga": „grana *aurea in lilio" (Pelbartus de Themeswar: *Sermones pomerii de Sanctis.* Pars hyemalis. S. XCIIII. l. B.). V. ö. „aurea mala decem misi; cras altera mittam" (Verg. *Ecl.* III. 71), hol az „aurea" eredeti jelentése szintén a. m. aranyszínű.

Bájol; legrégibb forrásuk csak Bornemisza Prédikációi, dd. 1584., — holott már *Kazinczy-cod.* 167.

Bajvívás; legrégibb forrásuk csak a Magyar hölgyek levelei, — holott már *Peer-cod.* 335. *Érdy-cod.* 60. 387. 591. *Thewrewk-cod.* 81.

Bajvívó: 1) „athleta"; legrégibb forrásuk csak a R. M. Költők Tára IV., t. i. Siklósi Mihály, — holott már *Érdy-cod.* 594.* *Érsekujvári cod.* 116. *Thewrewk-cod.* 183.** 2) „certans"; egyetlen forrásuk csak Csúzy Zsigmond: Sipszó, dd. 1723., — holott már *Nagyszombati cod.* 24. *Érdy-cod.* 464. 593. 594.

Bálványoszlop; egyetlen forrásuk csak Comenius Januája, — holott már *Jordánszky-cod.* 226.

Bánás: 1) „poenitentia, poenitudo"; szerintük csak Molnár Alb. szótárában és Pázmány Prédikációiban, — holott már *Gyöngyösi-cod.* 41. 2) „cura"; legrégibb forrásuk csak Pesti Gábor Fabulái, — holott jel. vált. már *Németujvári gloss.* 287.

Bánkódás; szerintük csak Pázmány Péter- és Orczy Lőrincnél, — holott már *Bécsi cod.* 196. *Nagyszombati cod.* 357.

Barátkozik; legrégibb forrásuk csak Molnár Albert szótára, illetőleg Pázmány Prédikációi, — holott már *Érdy-cod.* 296.

Baromfi; egyetlen forrásuk csak Molnár Alb. szótára, — holott már *Jordánszky-cod.* 224. 227. 316.

Bazsiliskus-kígyó; egyetlen forrásuk csak Bod Péter szótára, — holott már *Döbrentei cod.* 168. *Keszthelyi cod.* 438.

Beábráz; „incido"; egyetlen forrásuk csak Molnár Ker. Tanítása, — holott már *Lobkowitz-cod.* 156.***

* Tekintet-nél ki is írták.

** „Oh az Vr Istennek erős *bayuéuőie, legi ielen halalomnak oraian."

*** „es ot az meg fezvltnec bvzgosagos zeretetivel az cristosba bee abrázztatvan": „ubique ardentissimo amore crucifixi in Christum *transformata" (S. Bonaventura: *De Perfectione Vitae ad Sorores.* Cap. VI.).

Bebocsátás; szerintük csak Calepinus és Molnár Alb. szótárában, — holott már *Debreceni cod.* 8.

Becsinál; egyetlen forrásuk csak Frankovith Gergely Hasznos könyve, dd. 1588., — holott már *Debreceni cod.* 130.

Becsülés; szerintük csak Calepinus szótárában, — holott már *Lobkowitz-cod.* 28. *Cornides-cod.* 93: „Ez zegensegnek jo zaga . az euangelyomy dragalatos kev . kynek meg veteleert es bevchevleseert . mendenek el arulandok es el adandok.“ A codex ingadozó nyelvhasználata mellett, egyaránt vehető ‚becsülés‘-nek és ‚megbecsülés‘-nek.

Beejt; egyetlen forrásuk csak Czeglédi István Redivivus Japhetkéje, dd. 1669, — holott már *Érsekujvári cod.* 265.

Beér; 1) pervenio“; egyetlen forrásuk csak egy 1638-iki kézirat, melyet Csoma-codexnek neveznek, de amely az itt idézett helyen Hunyadi Ferenc Obsidio Troiana-ját közli, — holott már *Debrecenicod.* 51. 2) „circumplector“; szerintük egyedül csak Károlyi Bibliájában I., — holott már *Cornides-cod.* 305.

Beesett: „eingefallen“; szerintük csak Pázmány Prédikációiban, Kresznericsből! és Bod Péter szótárában, — holott már *Ehrenfeld-cod.* 155.*

Befagy; szerintük csak Monoszlai: Képek tisztelete és Molnár Alb. szótárában, — holott már *Nagyszombati cod.* 36. 148.

Befakaszt: „irrumpo“; egyetlen forrásuk csak gr. Zrinyi Miklós Áfiuma, Kazinczy Ferenc 1817-iki kiadásában, — holott már *Döbrentei-cod.* 209.**

Befedés; egyetlen forrásuk csak Calepinus szótára, — holott már *Ehrenfeld-cod.* 126. 154.

* „bel essetnek ennekem yelennen legottan ott lewn“: „*corruenti mihi, statim praesentialitèr affuit“ (Sanctus Bonaventura: *Vita Beatissimi P. Francisci Assissiatis.* Cap. XVII. §. 3. a. 3.).

** „Igaz vr. binôsôknek homlokokot be fakazt'a“: „Dominus justus *concidit cervices peccatorum“ *(Liber Psalmorum,* CXXVIII. 4).

Befér: „pervenio"; szerintük egyedül csak Faludi Ferencnél, — holott már *Érdy-cod.* 32.

Befertőztet; szerintük csak Calepinus szótárában és Zrinyi: Adriai tengernek Syrénája, hibás utalással, — holott már *Nádor-cod.* 234.

Befogadás; szerintük csak szótárakban, t. i. Calepinus, Molnár és Bodnál, — holott már *Cornides-cod.* 85.

Behajt: „impello"; legrégibb forrásuk csak Hunyadi Ferenc (helytelenül ‚CsomaC.' néven idézve), — holott már *Érdy-cod.* 562. *Érsekujvári cod.* 314.

Behány: „injecto"; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Mon. Hung. Hist. Írók XXIII., t. i. Dobay Zsigmond, holott már *Debreceni cod.* 542.

Behelyheztet: „illoco"; legrégibb forrásuk csak a Mon. Hung. Hist. Írók III., azaz Verancsics Antal, — holott már *Kazinczy-cod.* dd. 1686., — 22. 88.* 304.

Beindul; csak Hunyadi Ferenc: Trója, ‚CsomaC.' jelzéssel, melyet, tévesen, régibbnek tartanak Tinódinál, akitől másik adatukat modernizáltan idézik, — holott már *Winkler-cod.* 106.

Békéltet: „pacifico, paco"; szerintük egyesegyedül csak Kreszneries Magyar Szótárában, dd. 1831., — holott már *Horvát-c.* 259.

Békéltető; legrégibb forrásuk csak Heltai Bibliája II., — holott már *Nagyszombati cod.* 389. *Czech-cod.* 48.

Bejövés; legrégibb forrásuk csak Balassa Bálint Énekei, 1693. kiad., — holott már *Virginia-cod.* 147. *Jordánszky-cod.* 287. *Érdy-cod.* 598.

* „eg igőn zeep palotat rakattata: es az ġermőkőt az palotaba be helhőzte": „. . . pulcherrimo palatio extructo, illic filium *collocavit" (S. Joannes Damascenus: *Vita Sanctorvm Barlaam Eremitae Et Josaphat Indiae Regis*, Cap. III.).

Bejövetel; szerintük csak Káldi Bibliájában és Leveles Tár II., t. i. a Magyar hölgyek leveleiben, — holott már *Pozsonyi cod.* 42.

Bekerít; szerintük csak Calepinusnál és még három újabb szótárban, — holott már *Jordánszky-cod.* 218.

Bekeveredik; legrégibb forrásuk csak Heltai Meséi, — holott már *Margit-leg.* 158. *Nagyszombati cod.* 47.

Békóz; szerintük csak Apácai Csere J. Encyclopaediájában és Gvadányi Rontó Páljában, — holott már *Apor-cod.* 63. 119.

Bekötés: „compactura"; egyetlen forrásuk csak Új Magyar Muzeum III., — holott már *Czech-cod.* 39: „zǫmeÿdnek be kǫtese". *Érsekujvári cod.* 39 (jel. vált.).

Beküld; legrégibb forrásuk csak R. M. Költők Tára II., t. i. Istvánfi Pál, — holott már *Debreceni cod.* 138. *Teleki-cod.* 291. *Kazinczy-cod.* 129. *Tihanyi cod.* 319.

Beleakad: „inhaeresco, intricor"; egyetlen forrásuk csak Molnár Alb. szótára, — holott már *Nagyszombati cod.* 177. *Keszthelyi cod.* 14. *Kulcsár-cod.* 15.

Beleesik: „illabor"; egyetlen forrásuk csak Calepinus szótára, — holott már *Nádor-cod.* 65. *Érsekujvári cod.* 222.

Beleöl; szerintük csak Molnár Albert és Kresznerics szótárában, — holott már *Guary-cod.* 5. *Nádor-cod.* 124.

Beletekint; szerintük csak Történelmi Tár (dd. 1678), hibás kötetszámmal és gr. Bercsényi Miklós leveleiben, — holott már *Jordánszky-cod.* 745.

Beletesz; szerintük csupáncsak Calepinus és Bod Péter szótárában, — holott már *Winkler-cod.* 102. *Nádor-cod.* 371. *Margit-leg.* 103.

Belevesz: „dispereo"; szerintük csak R. M. Nyelveml. II. és Molnár Bibliájában, — holott már *Virginia-cod.* 109. 110.

Belevet: „injicio, insipo“ (ill. appono); szerintük legelőbb csak Nádasdy Levelezésében,* — holott már *Nádor-cod.* 78. 79. *Krisztina-leg.* 38. *Debreceni cod.* 185. *Keszthelyi cod.* 153. *Érsekujvári cod.* 498. *Kulcsár-cod.* 146.

Béllett; szerintük csakis Molnár Alb. szótárában és a Nyelvtudományi Közleményekben, ami alatt Pázmány értendő! — holott már *Jordánszky-cod.* 13. *Keszthelyi cod.* 306. *Kulcsár-cod.* 277.

Bemárt; legrégibb forrásuk csak Félegyházi Tamás Bibliája lenne, ha lenne Félegyházinak Bibliája, — holott már *Müncheni cod.* 100. 199. *Apor-cod.* 16. *Cornides-cod.* 179. *Debreceni cod.* 414.

Bemenés; legrégibb forrásuk csak Heltai Bibliája I., — holott már *Apor-cod.* 16. *Festetics-cod.* 56. 281. *Guary-cod.* 36. 41. 57. *Czech-cod.* 43. *Lobkowitz-cod.* 40. 88. *Cornides-cod.* 173.** *Jordánszky-cod.* 239. 293. *Domonkos-leg.* 98. 208.*** 215. 242. *Debreceni cod.* 285. *Horvát-cod.* 92. *Keszthelyi cod.* 355. *Teleki-cod.* 337. *Érsekujvári cod.* 80. *Kulcsár-cod.* 325.

Bemutatás: „oblatio“; egyetlen forrásuk csak Pázmány P. Kempise, — holott ugyanily értelemben már *Tihanyi cod.* 191.†

Bennevaló; legrégibb forrásuk csak R. M. Költők Tára, III., t. i. Tinódi, — holott már *Guary-cod.* 9. *Jordánszky-cod.* 4a. *Döbrentei-cod.* 174. *Virginia-cod.* 2. 4. 6. 107. *Nagyszombati cod.* 231 *Gyöngyösi-cod.* 4. *Debreceni cod.* 201. 456. 509. *Pozsonyi cod.* 31. *Érdy-cod.* 4. 499. 596. *Érsekujvári cod.* 458. 465. 499. 519. *Tihanyi cod.* 39. 88 (kétszer). 93. 94. 102. 144. *Thewrewk-cod.* 221.

Benyom; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára, illetőleg Secularis Conciója, — holott már *Guary-cod.* 16. *Nagyszombati cod.* 187. *Lobkowitz-cod.* 149. 172. *Debreceni cod.* 595.

* A R. M. Nyelveml. II. adata ‚bevet“-ről szól.

** Plébános-nál ki is írták.

*** Reá-nál ki is írták.

† „zent fianak be muttatasaiglan“: „vsque ad tempus oblationis filij sui“ (Pelbartus de Themeswar: *Stellarium Corone benedicte virginis Marie*, Lib. III. Part. I. Art. III. Cap. II.).

Berakodik; szerintük csak R. M. Költők Tára V., t. i. Dézsi Andrásnál, valamint Huszti Péter Aeneisében, — holott már *Érdy-cod.* 568. 569.

Béres-munka; egyetlen adatuk csak Landovics Uj-Segitsége I., dd. 1689., — holott már *Domonkos-leg.* 163.

Beszalad; legrégibb forrásuk csak Görcsönyi Ambrus Mátyás-királya, hibás utalással, — holott már *Jordánszky-cod.* 114.

Beszerez; egyetlen forrásuk csak Hazánk, I., t. i. Rettegi György naplója, dd. 1759., — holott már *Nagyszombati cod.* 314.

Beszökik: „insilio"; szerintük csak Heltai Meséiben és Kresznerics szótárában, — holott már *Példák könyve* 45.

Betakarodik: „ingredior, intro"; legrégibb forrásuk csak Heltai Krónikája, — holott már *Döbrentei-cod.* 521. m. é.*

Betegeskedik; legrégibb forrásuk csak Pesti Gábor Fabulái, — holott már *Érsekujvári cod.* 240.

Betegül: „infirmor"; szerintük csak Molnár Secularis Conciójában és Kresznerics szótárában, — holott már *Döbrentei-cod.* 294. *Czech-cod.* 24. 33. *Thewrewk-cod.* 284. 294.

Beteker; szerintük csak Heltai Bibliájában I. és Miskolczi Vad-Kertjében, — holott már *Lobkowitz-cod.* 133.

Betekint: „introspicio, inspicio"; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára, illetőleg Történelmi Tár, hibás kötetszámmal, — holott már *Bécsi cod.* 177. *Nagyszombati cod.* 244. *Cornides-cod.* 107.** *Jordánszky-cod.* 44. *Domonkos-leg.* 255. *Debreceni cod.* 123. 598. *Teleki-cod.* 304.*** *Érsekujvári cod.* 318.

* „be takarodot ŵ raia soknak ôsveńe": „*Involutae sunt semitae gressuum eorum" *(Liber Job,* VI. 18).

** Behajolnál ki is irták.

*** „be thekentek ez barlangba, thahat az barlangnak negy zegelethy . . .": „*respexi in speluncam, & ecce quatuor anguli eiusdem speluncae" (Theophlius, Sergius et Hyginus: *Vita S. Macarii Romani Servi Dei qui inuentus est iuxta Paradisum,* Cap. XXII.).

Betelés: „impletio, complementum“; szerintük csak Melius: Sz. Jób könyve, valamint Molnár Alb. és Bod Péter szótárában, — holott már *Horvát-cod.* 166.*

Beteljesedés; szerintük csak Calepinus szótárában, illetőleg Molnár Alb. Bibliájában I., — holott már *Nádor-cod.* 399. *Thewrewk-cod.* 195.

Bevádol; legrégibb forrásuk csak Bornemisza Prédikációi, — holott már *Guary-cod.* 25. 52. *Gömöry-cod.* 145. *Debreceni cod.* 78. 403 (háromszor). *Pozsonyi cod.* 33. *Érdy-cod.* 170. 197. 313. 574. 594. *Kazinczy-cod.* 90. *Érsekujvári cod.* 307.

Bevádolás; egyetlen adatuk csak Madarász Márton Szent elmélkedései, dd. 1635., — holott már *Weszprémi-cod.* 76. 77.

Bevallás; egyetlen adatuk „permissio“ értelemben csak Történelmi Tár, hibás utalással, — holott már *Horvát-cod.* 222. más ért.**

Bever; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Decsi Adagiái, — holott már *Festetics-cod.* 151. *Nádor-cod.* 100. 516. *Margit-leg.* 96. *Czech-cod.* 58. *Jordánszky-cod.* 28. 41. 43. *Debreceni cod.* 569.

Beverés; egyetlen forrásuk csak Calepinus szótára, dd. 1592., — holott már *Pozsonyi cod.* 26.

Bevesz: 1) recipio, accipio; legrégibb forrásuk csak R. M. Nyelvemlékek II., — holott már *Müncheni cod.* 172. 179.*** *Guary-*

* „ky mondatyk͡be teleesnek okossaganak“: „. . . decimam racionem. scilicet *superimpletionis“ (Pelbartus: *Stellarium.* Lib. X. Part. I. Art. III.).

** „Es be attad kezedet az be vallasban. vagy be eskeesben“: „et dedisti manum tuam in *confessione“ (Sanctus Bernardus: *Formula Novitiorum,* Cap. II). — A „beeskés“ végkép kimaradt a Nyt. Sz.-ból!

*** „ha eǵeb iõuend õ neuebe azt be vezitec“: „si ͡alius venerit in nomine suo: illum *accipietis“ *(Evangelium secundum Joannem,* V. 43).

cod. 12. *Döbrentei-cod.* 343.* *Példák könyve* 44** 2) capio; *Horvát-cod.* 107.***

Bevitel; legrégibb forrásuk csak R. M. Nyelvemlékek III., — holott már *Pozsonyi cod.* 25.

Bevon: 1) „retraho"; legrégibb forrásuk csak Károli Bibliája I.; 2) „obduco"; legrégibb forrásuk csak R. M. Költők Tára VI. t. i. Szegedi András. — holott már *Guary-cod.* 12.† *Nagyszombati cod.* 65.†† *Lobkowitz-cod.* 7. *Debreceni cod.* 181. *Érdy-cod.* 511.††† *Kazinczy-cod.* 100. 101. *Érsekujvári cod.* 346.○

Bevonat: „obduci curo"; egyetlen forrásuk csak Molnár: De summo bono, — holott már *Kazinczy-cod.* 100.○○

Bevonsz: „obduco"; szerintük csak Calepinus, Molnár és Bod Péter szótárában, — holott már *Érdy-cod.* 19.

Bikkfa; legrégibb forrásuk csak Uj Magyar Múzeum VII., — holott már *Ehrenfeld-cod.* 42.

* „holott hallottak volna apostolok hoǵ samaria be vőtte volna istennek igeiet": „Cum autem audissent Apostoli, quod *recepisset Samaria verbum Dei" (*Actus Apostolorum*, VIII. 14).

** „Ez apacchak kevzet jllyen regy zokas vala hog evk senkyt be nem veznek apacchasagra . hanem ha chak heet eztendevs volt": „. . . monasterium sanctimonialium . in quo ex quadam antiqua consuetudine nulla *recipitur puella nisi sit septennis" (Joh. Herolt: *Promptuarium exemplorum discipuli secundum ordinem alphabeti.* Capitulum de M. Exemplum LX.).

*** „myert kedeg az viz ezen jgeen nagy vala . vgy hog mynd ez zeles velagon valo fevldet be vette vala. Igeen chudalando vala": „quia fuit tam magnum vt totam terram inundaret a *super abundaret: valde fuit admirandum" (Pelbartus de Themeswar: *Stellarium Corone benedicte virginis Marie*, Lib. X. P. I. art. 1).

† Megdagad-nál ki is irták.

†† Háló-nál ki is irták.

††† Fal-nál ki is irták.

○ „ew magath be wona zywr rwhaban Es hamwal meg hynte magath": „cilicio *obvolutus et cinere conspersus" (Jac. a Voragine: *Legenda Aurea*, Cap. CLXVI). — A ‚szűr-ruha' végkép kimaradt.

○○ „Az ketteit kegiglen zirrel kyuől be uonattattata": „reliquis autem duabus pice ac bitumine *oblitis . . ." (S. Joannes Damascenus: *Vita Sanctorvm Barlaam et Josaphat*, Cap. VI.).

Biró-szék; szerintük csak Molnár Alb. és Bod Péter szótárában, — holott már *Cornides-cod.* 252.

Bizonyítás: „affirmatio, confirmatio, probatio, elenchus"; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Molnár Ker. Tanítása, dd. 1624., — holott már *Margit-leg.* 21. 90. *Lányi-cod.* 415. *Horvát-cod.* 51. 150.*

Bizonyos-volta; egyetlen forrásuk csak Molnár Secularis Conciója, — holott már *Érsekujvári cod.* 557.

Bizonyságtevő: „testator"; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Molnár Secularis Conciója, — holott már *Weszprémi-cod.* 146.** *Apostolok méltósága* 22.

Bizonytalanság; szerintük csak két szótárban, t. i. Calepinus és Molnár Albertnél, — holott már *Horvát-cod.* 140.

Boldogasszony-hava; legrégibb forrásuk csak a Bécsi Kalendáriom, 1572-ből, — holott már *Érdy-cod.* 124. *Tihanyi cod.* 179.

Boredény: „oenophorum, vas vinarium"; egyetlen forrásuk csak Nomenclatura, dd. 1641., Kresznerics szótárából! — holott már *Jordánszky-cod.* 306.***

Borital; legrégibb forrásuk csak Heltai Meséi, — holott már *Guary-cod.* 58. *Nagyszombati cod.* 173.

Borivó; legrégibb forrásuk csak Pesti Gábor Uj-Testamentoma, holott már *Jordánszky-cod.* 545.

* Az 51. lapon: „az zent Irasnak byzoneytasa zerent": „teste scriptura sacra". A 150. lapon: „Zent anselmosnak byzoneytasa zerent": „teste beato Anselmo" (Pelbartus: *Stellarium.* Lib. I. P. II. Art. III. Cap. I. és Lib. X. P. I. A. III.).

** „hogy az ty alazatossagtoknak, byzonysag teweye legyen bekeseg es tôres": „ut *testis vestrae humilitatis sit patientia" (S. Bonaventura: *De Perfectione Vitae ad Sorores,* Cap. II.).

*** „Ez bor edenyeketh wyonnan tóltók megh": „*Utres vini novos implevimus" (*Liber Josue,* IX. 13).

Borostyánfa; szerintük csak Molnár Alb. szótárában, illetőleg Comenius Januájában és a Királyi Beszélgetésekben, dd. 1749., — holott már *Teleki-cod.* 24.*

Borotva; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg a Magyar hölgyek levelei, — holott már *Debreceni cod.* 549.** *Keszthelyi cod.* 131. *Érdy-cod.* 671.*** *Érsekujvári cod.* 508. *Kulcsár-cod.* 126.

Bosszú-beszéd: „dicta aculeata, cavillatio"; szerintük csak Pázmány Kalauzában és Veresmarti Intő Levelében, — holott már *Winkler-cod.* 237. 238. 240. *Margit-leg.* 72. *Nagyszombati cod.* 357. *Cornides-cod.* 54. 349.† 352.†† *Gyöngyösi cod.* 50. *Gömöry-cod.* 217. *Debreceni cod.* 14. *Apostolok méltósága* 33. *Érdy-cod.* 180. *Thewrewk-cod.* 83.

Bölcs-volta; egyetlen adatuk csak Medgyesi Pál Hármas Jajja, I. 41. (ámbár e mű egyetlen füzetkéből áll, tehát nem lehet I. kötete!), — holott már *Sándor-cod.* 9. *Érsekujvári cod.* 480.

Bujt; egyetlen forrásuk csak Thaly: Vitézi énekek II. 291., egy 1780-ban nyomatott ponyvairodalmi füzetkéből, — holott már *Tihanyi cod.* 239.

Búsulás; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára, illetőleg Pázmány Prédikációi, — holott már *Festetics-cod.* 149. *Czech-cod.* 57. *Horvát-cod.* 245.

Búz; szerintük csak Melius: Sz. Jób könyve és a Kopaszság dicséretében, — holott már *Érdy-cod.* 455.

* Tollászkodik-nál ki is irták, az igaz, hogy torzúl, mert kezük között „borstán-fa" lett belőle.

** Befűz-nél ki is irták.

*** Fűrész-nél ki is irták.

† „ky zent marton pispeknek nagy sok bozzv bezedevket mond vala": „multa eidem sancto convicia inferebat" (Jac. a Voragine: *Legenda Aurea.* Cap. CLXVII.).

†† Bosszútétel-nél, tehát a ‚t' azaz ‚T' betűnél ki is irták.

Búza-fő; legrégibb forrásuk csak Sylvester Uj-Testamentoma — holott már *Jordánszky-cod.* 537.*

Bűnös-volta; egyetlen forrásuk csak Bornemisza Énekei, — holott már *Winkler-cod.* 121. *Virginia-cod.* 3. *Gyöngyösi cod.* 61. *Érsekujvári cod.* 499. *Thewrewk-cod.* 236.

Büntet; legrégibb forrásuk csak Heltai Krónikája, — holott már *Müncheni cod.* 104.

Bűvölő; szerintük csak Molnár Alb. Bibliájában és Vásárhelyi Katechismusában, — holott már *Apor-cod.* 2.

Bűzhödik; legrégibb forrásuk csak Pázmány Öt szép levele, — holott már *Nádor-cod.* 95.

Cédrus; szerintük egyedül csak Molnár Alb. Bibliájában, — holott már *Bécsi cod.* 217.** 310 (kétszer). *Apor-cod.* 52. 67. 121. *Festetics-cod.* 38. 261. *Döbrentei-cod.* 170. 479. 483. *Gömöry-cod.* 84. *Érdy-cod.* 454.*** 475. 476 (kétszer).† 535. *Érsekujvári cod.* 248. ††

Cégér: „signum, index"; legrégibb forrásuk csak Melius: Sz. János jelenése, — holott már *Tihanyi cod.* 322 (az eredetiben a. m. indicium).

Ciprus; legrégibb forrásuk csak Melius Herbariuma, dd. 1578. — holott már *Döbrentei-cod.* 478.

Csalatkozás: „allucinatio"; szerintük csak Calepinus szótárában, valamint Pázmánynál és Faludinál, — holott már *Némethujvári gloss.* 134 (a. m. illusio).

Csaptat, mint ‚csapat'; szerintük egyedül csak Bod Péter szótárában, mint ‚csaptat' m. é. csak Szentmártoni Bodó Jánosnál, dd. 1647., — holott már *Kriza-cod.* 10.

* A Nyt. Sz.-ban is megvan, de csak a — Tarló-n!
** Cserfánál ki is írták.
*** Pálmánál ki is írták.
† Bűznél az egyiket ki is írták.
†† Foglalás-nál ki is írták.

Csavargatás: „detorsio“; egyetlen forrásuk csak Bornemisza Prédikációi, — holott már *Virginia-cod.* 55.*

Cselekedő; legrégibb forrásuk csak Heltai Uj-Testamentoma, — holott már *Ehrenfeld-cod.*** 70. *Weszprémi-cod.* 130.

Csemetézés; szerintük egyedül csak Molnár Alb. szótárában, — holott már *Festetics-cod.* 236.

Csepegés; legrégibb forrásuk csak Károli Gáspár Bibliája I., — holott már *Döbrentei-cod.* 478 (az eredetiben a. m. guttae). *Nádor-cod.* 282.

Csepeget, csepegtet; legrégibb forrásuk csak Székely István Krónikája, — holott már *Döbrentei-cod.* 479.

Csepegő: „guttans, stillans“: legrégibb forrásuk csak Calepinus, illetőleg Molnár Albert Ker. Tanítása, — holott már *Apor-cod.* 24*** („czepegő czeppenetek“: „stillicidia stillantia“). *Döbrentei-cod.* 251. 477.†

Cséplés: „trituratio“; legrégibb forrásuk csak Heltai Bibliája I., — holott már *Jordánszky-cod.* 113 (az eredetiben a. m. tritura).

Cserepes: „testaceus“; szerintük csak szótárakban, t. i. Molnár Alb. és Bod Péternél, — holott már *Ehrenfeld-cod.* 126.††

Csergés, csörgés; szerintük egyesegyedül csak Kresznerics Ferenc Magyar Szótárában, dd. 1831., — holott már *Ehrenfeld-cod.* 44. *Nádor-cod.* 261 (kétszer).

* „Es az farkas testenek minden inteseuel, farkanak czauargatasaual, mind azt mutata“: „Et lupus gestibus corporis z cauda *inclinatione monstrabat illa“ (*Speculum uite beati Francisci*, 1504. f. 155.)

** Bir-nál ki is irták.

*** A 251. lapon: „es mikent čepegő ess gabonara“: „et quasi *stillae super gramina“ (*Liber Deuteronomii*, XXXII. 2). — A 477. lapon: „Ieǵesem te aiakid čepegő mez zin“: „Favus *distillans labia tua, sponsa“ (*Canticum canticorum Salomonis*, IV. 11).

† Cseppenet-nél ki is irták.

†† „labay vassasok: es czerepesesek“: „. . . pedes ex parte ferreos et *fictiles“ (*Speculum uite beati Francisci*, 1504. f. 38).

Cseri; legrégibb forrásuk csak Heltai Krónikája, — holott már *Horvát-cod.* 119. *Érdy-cod.* 165.

Csinálmány; legrégibb forrásuk csak Calepinus, illetőleg Molnár Alb. Bibliája I., — holott már *Batthyányi-cod.* 218. 219.*

Csodálás: „admiratio"; szerintük egyedül csak Calepinus szótárában, — holott már *Ehrenfeld-cod.* 161.**

Csodalátás; szerintük csak Calepinus szótárában és Molnár Ker. Tanításában, — holott már *Vitkovics-cod.* 74.

Csodás: „mirus, mirabilis"; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Madarász Márton Szent elmélkedései, — holott már *Ehrenfeld-cod.* 1.***

Csúszó: „reptile"; szerintük csak Calepinus szótárában és László Pál Petrarchájában, dd. 1720., — holott már *Jordánszky-cod.* 7.

Dagad: „tumeo, tumesco, tubero, extubero, extumeo, extumesco"; legrégibb forrásuk csak Melius Herbariuma, — holott már *Bécsi cod.* 241 (kétszer). *Németujvári gloss.* 355 (a. m. inflo; v. ö. inflatus: dagadt). *Margit-leg.* 152.

Dagadozás; legrégibb forrásuk csak a Cisio, dd. 1592., — holott már *Margit-leg.* 189.

Darázs; legrégibb forrásuk csak Pesti Gábor Fabulái, — holott már *Peer-cod.* 42.

* A Batthyányi-codexet, mivelhogy a Nyt. Sz. csak *másodkézből* dolgozta fel (!), pusztán ezen az egyetlenegy helyen s csak a hiriért idézem.

** „llegottan az germek mendennek ewrewlesere es czudalasara fel keluen egezlen": „Subitó puer, laetantibus & *mirantibus cunctis, exsurgens incolumis" (S. Bonaventura: *Vita Beatissimi P. Francisci Assisiatis*, Cap. XVIII. §. 2. a. 5). — ‚Csodálás'-t az Ehrenfeld-cod. 161. lapjáról Örülés-nél ki is irták.

*** „appastaloknak ideytelfuguan vylag nem vallot oly czudas embereketh": „a tempore apostolorum mundus non habuit tam *mirabiles homines" *(Speculum vite beati Francisci*, 1504. f. 2).

Deákúl; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Baróti Szabó Magyarság-Virági, — holott már *Bécsi cod.* 213. *Müncheni cod.* 211. *Winkler-cod.* 210.* *Döbrentei-cod.* 470. *Cornides-cod.* 322. *Jordánszky-cod.* 695.** *Domonkos-leg.* 238. *Lányi-cod.* 430. *Érdy-cod.* 231.

Diadalmasság; szerintük csak Bécsi Kalendariom, 1666. és Igaz barátságnak tüköre, 1785-ből, — holott már *Peer-cod.* 335.

Dicsőséges-volta; szerintük egyedül csak Sylvester Uj-Testamentomában, — holott már *Debreceni cod.* 135. *Érdy-cod.* 459.

Disznó-ól; legrégibb forrásuk csak Heltai Bibliája I., — holott már *Apostolok méltósága* 14.***

Dísztelen; legrégibb forrásuk csak R. M. Költők Tára II., t. i. Batizi András, — holott már *Winkler-cod.* 214. *Nádor-cod.* 272.

Dobol: „pulso, tundo“; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára és a Salamon és Markalf, — holott már *Weszprémi-cod.* 95. *Sándor-cod.* 19.

Dobverés; szerintük állitólag csak R. M. Nyelveml. II. 48 (ott ugyan nincs! ott csak a fatális ‚titoknok‘ meg a ‚sukoró‘ van) és Mon. Hung. Hist. Írók III., tehát Verancsics Antal, — holott már *Debreceni cod.* 247.

Dohosul; egyetlen forrásuk csak Erd. Tört. Adatok II. (dd. 1618), — holott már *Debreceni cod.* 394.

Dúló; legrégibb forrásuk csak R. M. Költők Tára II., t. i. Szkárosi Horvát András, — holott már *Döbrentei-cod.* 168.†

* Zsidóúl-nál ki is irták.

** Görögűl-nél ki is irták.

*** A gyűjtő ki is irta, de a szerkesztők a ‚Kamara-szék‘-be tették, t. i. az ‚sz‘-be.

† Hamarkodik-nál ki is irták.

Düh; szerintük egyedül csak Sándor István szótárában, dd. 1808., — holott már *Festetics-cod.* 74.*

Dühösködik; legrégibb forrásuk csak R. M. Költők Tára III., tehát Tinódi, — holott már *Kazinczy-cod.* 84.

Ebédlő-hely: „triclinium, dieta"; legrégibb forrásuk csak Heltai Krónikája, — holott már *Jordánszky-cod.* 504 (az eredetiben a. m. refectio).

Ébreszt; szerintük csak Molnár Alb. szótárában, Pázmány Kalauzában és Faludinál, — holott már *Apor-cod.* 145.

Eczetágy: „crassamentum aceti"; szerintük csak a Nyelvőrben, X. 470 (ahol nagybányai jegyzőkönyvi kivonatok közöltetnek) és Simai Kristóf Vég tagokra szedetett szótárában, dd. 1809., — holott már *Németujvári gloss.* 88.

Édesül: „dulceo, dulcesco"; szerintük egyedül csak Molnár Alb. szótárában, — holott már *Ehrenfeld-cod.* 143. *Gömöry-cod.* 201.

Égő-szén: „flamma"; egyetlen adatuk csak gr. Zrínyi Miklós modernizált szövegéből, — holott már *Keszthelyi cod.* 283. *Kulcsár-cod.* 257 (eredeti forrásában a. m. ignis comburens).

Egybeesküszik; legrégibb forrásuk csak Heltai Krónikája, — holott már *Bécsi cod.* 295.

Egybeférkezik; szerintük csak Leveles Tár I. és Melotai Nyilas Agendájában, — holott már *Érdy-cod.* 176.

Egybegyűjtés; szerintük csak Calepinus, Molnár és Bod Péter szótárában, — holott már *Teleki-cod.* 246.

Egybehajt: „compello"; szerintük csak Molnár Alb. és Bod Péter szótárában, — holott már *Érdy-cod.* 594.

* „Mykorth haragodneyeek ew dwhewk my reank": „Cum irasceretur *furor eorum in nos" (*Liber Psalmorum*, CXXIII. 3).

Egybehoz: „conduco"; legrégibb forrásuk csak Heltai Krónikája, — holott már *Bécsi cod.* 283.*

Egybevesz: „contendo, rixor"; szerintük legelőbb, állítólag R. M. Költők Tára IV. 34 (ott azonban nincs!), aztán Heltai Meséiben, hibás utalással, — holott már *Guary-cod.* 44.

Egybevet: „confero, comparo"; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára, illetőleg Pázmány Prédikációi, — holott már *Festetics-cod.* 406.

Egyenesít: „complano, aequo, adaequo, ebnen"; legrégibb forrásuk csak Félegyházi Tamás, — holott már *Bécsi cod.* 299.** 2) „collimo, collineo, richten; egyetlen forrásuk csak Pázmány Prédikációi, — holott már *Domonkos-leg.* 123.***

Egyetért; legrégibb forrásuk csak Lev. Tár II., t. i. Magyar hölgyek levelei, — holott már *Cornides-cod.* 263.

Egyféle: „unius generis, alicujus generis"; legrégibb forrásuk csak Heltai Bibliája I., — holott már *Lányi-cod.* 243.

Egyházbeli; egyetlen adatuk a R. M. Nyelvemlékek II. 45. lapján lenne (ott azonban, legalább az én példányomban, nincs!), — holott megvan a *Keszthelyi cod.* 396. *Érdy-cod.* 549. *Kulcsár-cod.* 360.

Egyházi-ember; szerintük egyedül csak Molnár Alb. szótárában, holott már *Nádor-cod.* 466. *Virginia-cod.* 101. *Horvát-cod.* 28. 30. *Sándor-cod.* 37.† 39.

* „Az ſdőben kiben eǵbe hozlac tűtőket": „In tempore illo, quo *adducam vos" (*Prophetia Sophoniae*, III. 20).

** „ki vizi az elő kőuet es ő malaztot eǵeneseit ő malazt'ahoz": „educet lapidem primarium, et *exaequabit gratiam gratiae ejus" *(Prophetia Zachariae*, IV. 7). Káldinál „malaztyához hasonlíttya" *(Szent Biblia*, 839).

*** „egyeneseytveen evmagat az conuenthez etekben es aztalban": „*conformans se conuentui in cibo ꝛ in mensa" (Antoninus: *Historiales seu Cronica.* Pars III. Tit. XXIII. Cap. IIII. §. XII).

† Hazud-nál ki is írták.

Egyházi-szolga; legrégibb forrásuk csak Zvonarith Magyar Postillája I., — holott már *Apor cod.* 104.

Egyház-őriző; szerintük csak Calepinus szótárában és Comenius Vestibulumában, — holott már *Nádor-cod.* 584.

Egyvolt(a); egyetlen forrásuk csak Balásfi Csepregi Iskolája, — holott már *Sándor-cod.* 1.

Éhezés; egyetlen forrásuk csak Félegyházi Tamás, — holott már *Nádor-cod.* 442. *Peer-cod.* IX. *Domonkos-leg.* 85. *Debreceni cod.* 153. *Horvát-cod.* 232. *Érsekujvári cod.* 166. 218.

Éjjeljáró-madár; egyetlen forrásuk csak Comenius Januája, 1673-iki kiad., — holott már *Weszprémi-cod.* 7., m. é.

Ék: „cuneus, epischidion"; legrégibb forrásuk csak Pesti Fabulái, — holott már *Döbrentei-cod.* 479 (az eredetiben a. m. bisas).

Eladó: „venalis"; legrégibb forrásuk csak Veres B. szótára, illetőleg Tolnai István Vigasztalása, dd. 1632., — holott már *Kazinczy-cod.* 96.

Elágazbogazik; egyetlen forrásuk csak Medgyesi Pál Hatodik Jajja, — holott már *Teleki-cod.* 5.*

Elannyira; legrégibb forrásuk csak Félegyházi Ker. Tanítása, — holott már *Horvát-cod.* 245.

Elárulás; egyetlen forrásuk csak Calepinus szótára, — holott már *Winkler-cod.* 140. 144. 150. 159. 178. *Nádor-cod.* 148. 156. 164. 213. *Debreceni cod.* 376. 413.

Elavúl; egyetlen forrásuk csak R. M. Költők Tára II., t. i. Istvánfi Pál, — holott már *Jordánszky-cod.* 813.

El-bevisz; legrégibb forrásuk csak R. M. Költők Tára II., t. i. Farkas András, — holott már *Kazinczy-cod.* 75. 98.

* Kiterül-nél ki is irták.

Elbocsátás; szerintük először csak Heltai Bibliájában I., — holott már *Apor-cod.* 14. 56.

Elbolondul; egyetlen forrásuk csak Bornemisza Prédikációi, — holott már *Érdy-cod.* 184.

Elbont; legrégibb forrásuk csak Pesti Gábor Uj-Testamentoma, Mátyás Flóriánból! — holott már *Thewrewk-cod.* 62.

Elcsal: „seduco"; egyetlen forrásuk csak Molnár Alb. szótára, — holott már *Kazinczy-cod.* 127.

Elcsalás; egyetlen forrásuk csak Molnár Alb. szótára, — holott már *Kazinczy-cod.* 32.

Elcseppen; egyetlen forrásuk csak Faludi Nemes-Embere, — holott már *Lobkowitz-cod.* 6.

Elcsíp; legrégibb forrásuk csak Pázmány Kalauza, — holott már *Jordánszky-cod.* 63.*

Eldúlat; szerintük csak R. M. Költők Tára V., t. i. Dézsi András és Gosárvárinál, — holott már *Debreceni cod.* 82.

El-ég; szerintük csak Calepinus szótárában és Kónyi Hadi Románjában, — holott már *Debreceni cod.* 29. 207.

Eléget; egyetlen adatuk csak Calepinus (mert a másik adat, a R. M. Nyelveml. II. 321. lapjáról, dd. 1585. „Malom el égetés"-ről regél!) — holott már *Debreceni cod.* 207. *Keszthelyi cod.* 353. *Kulcsár-cod.* 324.

Elégtévő; legrégibb forrásuk csak Apafi Mihály Ker. isteni Tudománya, — holott már *Horvát-cod.* 134.

Elemel; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára, illetőleg Gyöngyösi István Phoenixe, — holott már *Peer-cod.* 51.

* Olló-nál ki is irták.

Elérkezik: „pervenio; legrégibb forrásuk csak Decsi Sallustiusa, — holott már *Thewrewk-cod.* 178.

Elesés; „lapsio, casus"; szerintök csak Calepinus és Molnár Albert szótárában, — holott már *Weszprémi-cod.* 68. *Kazinczy-cod.* 102.

Élesség: „acumen"; egyetlen forrásuk csak Molnár Alb. szótára, — holott már *Winkler-cod.* 205. *Nádor-cod.* 258.

Élesztés; szerintük csak Calepinus és Molnár Alb. szótárában, — holott már *Nádor-cod.* 79.

Elfáradhatatlan; legrégibb forrásuk csak Kulcsár György Postillája, — holott már *Kazinczy-cod.* 32.

Elfelejt; legrégibb forrásuk csak Komjáti: Sz. Pál levelei, — holott már *Gömöry-cod.* 107. *Debreceni cod.* 404. *Lányi-cod.* 33. *Apostolok méltósága* 7 (négyszer). 44.

El-felvisz: „educo"; egyetlen forrásuk csak Melius: Sz. János jel., — holott már *Tihanyi cod.* 112. j. v.*

Elfoglalás; legrégibb forrásuk csak Heltai Bibliája I., — holott már *Kazinczy-cod.* 47.

Elfojt; legrégibb forrásuk csak Félegyházi Tamás ú. n. Bibliája, — holott már *Jordánszky-cod.* 2a.

Elfordítás; legrégibb forrásuk csak Félegyházi Ker. Tanítása, — holott már *Winkler-cod.* 181. *Nádor-cod.* 218.

Elföd; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára, illetőleg Zvonarith Magyar Postillája I., — holott már *Döbrentei-cod.* 515.

* „es istennek angali ueuek az ô lelketh: es vgan azzonunkal egetômbe menorzagba wiuek el fel": „et animam a corpore solutam angeli in celum cum beata virgine gloriosissime *deportauerunt" (Pelbartus de Themeswar: *Stellarium Corone benedicte virginis Marie,* Lib. V. P. 3. art. 2. cap. 3).

Elfutamtat: „fugo, propello“; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára, illetőleg Bibliája, — holott már *Keszthelyi cod.* 236. *Kulcsár-cod.* 219 (az eredetiben a. m. in fugam converto).

Elfutás; csak szótárakban, t. i. Calepinus, Molnár és Bod Péternél, — holott már *Cornides cod.* 377. *Kazinczy-cod.* 36.

Elfutó: „fugitivus“; szerintük csak Veres Balázs és Calepinus szótárában, — holott már *Jordánszky-cod.* 7a.*

Elgazdagodik: „ditesco, opulesco“; szerintük csak Molnár Albert és Bod Péter szótárában, — holott már *Jordánszky-cod.* 56a.**

Elhálás: „copula carnalis“; szerintük csak Calepinus és Veres Balázs szótárában, — holott már *Teleki-cod.* 70.

Elhallgatás; szerintük csak Calepinusnál és még két szótárban, — holott már *Winkler-cod.* 123 (kétszer).

Elharap; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára, illetőleg Mon. Hung. Hist. Írók VIII., tehát Rozsnyay Dávid, — holott már *Peer-cod.* 45.

Elhasít; egyetlen forrásuk csak Calepinus szótára, — holott már *Érsekujvári cod.* 201.*** 232.

Elhelyheztet; szerintük csak Decsi Adagiáiban, Calepinusnál és Kresznericsnél, — holott már *Érdy-cod.* 293.

Elhenyél; legrégibb forrásuk csak Monoszlai Apologiája, — holott már *Thewrewk-cod.* 181.

Elhitető; szerintük csak Molnár és Bod Péter szótárában, — holott már *Winkler-cod.* 181.

* „bwdoso es el fwto ez felden“: „vagus et *profugus in terra“ (*Liber Genesis*, IV. 14).

** „azerth el kazdagodeek Iacob felette yghen“: „*Ditatusque est homo ultra modum“ (*Liber Genesis*, XXX. 43).

*** Ez megvan; azonban mivel nem a maga helyén van, tehát még sincs meg. Lásd hátrább.

Elhordoz: „perducto“; egyetlen forrásuk csak Molnár Alb. szótára, — holott már *Érsekujvári cod.* 146.

Elhúz; egyetlen forrásuk csak Bod Péter Polikarpusa, — holott már *Festetics-cod.* 409.

Elkisér; legrégibb forrásuk csak Heltai Bibliája I., — holott már *Teleki-cod.* 310. 311.

Elkoncol: „excarnifico“; egyetlen forrásuk csak Calepinus szótára, — holott már *Érdy-cod.* 595.*

Elköltözik; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Faludi „Verses Költeményei“, — holott már *Teleki-cod.* 311.

Elkövet: „sequor, comitor“; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára, illetőleg Thaly: Adalékok I. — holott már *Kazinczy-cod.* 108.**

Elközelget; legrégibb forrásuk csak R. M. Költők Tára II., t. i. Fekete Imre, — holott már *Apor-cod.* 164. *Winkler-cod.* 106. *Nádor-cod.* 185. 374. 589. *Peer-cod.* 16. *Virginia-cod.* 66. 70. *Weszprémi-cod.* 44. 50. *Gömöry-cod.* 319. *Jordánszky-cod.* 67a. 361.† 364.† 382. 441. 560. 597. 602. 603.†† 604. 618. 728. 841. 852. *Debreceni-cod.* 150. 207. 516. 614. *Teleki-cod.* 218. 256. *Érdy-cod.* 3. 29. 50. 148. 286. 290. 350. 366. 395. 397. 411. 442. 645. *Kazinczy-cod.* 5. *Érsekujvári cod.* 82. 90. 301. *Kriza-cod.* 8.

* „parancholaa hog zent Demetert yzen keed el konczolnaak“: „in cameram iussit speculatores ire gladijsque crudelissimis membra eius incidere“ *(Legende sanctorum regni hungarie in lombardica historia non continente.* f. 24). Innét vette szövegét Pelbárt, akin a magyar codex alapszik: „precepitque spiculatori vt Demetrium gladiis per membra incideret“ *(Sermones pomerii de Sanctis.* S. CCV. De sancto Demetrio).

** „de maǵa az kyralnak palotaiglan tegőd el kőuetlegh“: „modicum tamen usque ad ostium palatii te sociabo“ (Jac. a Voragine: *Legenda Aurea,* Cap. CLXXX).

†—† Isten-nél mind a kettőt kiírták.

†† Elpusztulás-nál ki is írták.

Elküld; csak R. M. Nyelvemlékek II., dd. 1531.,* — holott már *Winkler-cod.* 183. *Döbrentei-cod.* 349. *Nádor-cod.* 222. 406. 411. 413. *Margit-leg.* 57. 59. 60. 130. 178. 179. *Lobkowitz-cod.* 196. 204 (kétszer). 226. *Cornides-cod.* 31. 359. *Weszprémi-cod.* 24. *Jordánszky-cod.* 23. 41. 145. 233. 286. 301 (kétszer). 308. 311. 329. 473.** 504. 586. 727. 747. 748. 774. *Debreceni cod.* 114. *Apostolok méltósága* 52. *Horvát-cod.* 77. 81. *Érdy-cod.* 269. 399.*** *Kazinczy-cod.* 37. *Érsekujvári cod.* 78. *Tihanyi cod.* 330.

Elküldöz; szerintük csak szótárakban, t. i. Molnárnál és Bodnál, — holott már *Érdy-cod.* 71. 410.†

Ellen(e)való; egyetlen adatuk csak Apafi Mihály: Vend. 1113. lapján lenne (ott azonban nincs, nem is lehet, mert az egész munka csak 1012 lap!), — holott már *Bécsi cod.* 65. *Guary-cod.* 23. *Peer-cod.* 45. *Margit-leg.* 168. *Nagyszombati cod.* 343. *Weszprémi-cod.* 127.†† *Domonkos-leg.* 22. 222. *Debreceni cod.* 65. *Horvát-cod.* 229. *Thewrewk-cod.* 180. *Kriza-cod.* 3.

Ellop; legrégibb forrásuk csak Heltai Gáspár Meséi, — holott már *Kazinczy-cod.* 66.

Elnyom; legrégibb forrásuk csak Magyar hölgyek levelei, — holott már *Margit-leg.* 157.

Elnyujtózik; szerintük csak Heltainál és Miskolczi Vad-Kertjében, — holott már *Nádor-cod.* 180.

* Döbrentei úgy véli, hogy az a levél, melyben ezen adat előfordul, talán „1511?"-ben kelt. Mivel azonban a levél kelte: „Datum ex apa nag falüa iij Dominica Epiphaniae Ad 152 XI" — kétségtelen, hogy 1520-hoz (föltéve, hogy a „2" nem z!) kell adni a római számokkal írt 11-et, s akkor esztendőszámúl nem 1511, hanem 1531 jő ki.

** Hóhér-nál ki is irták.

*** Herceg-nél és Kisiet-nél ki is irták.

† Szerén-szerténél ki is irták.

†† „Mykoron ewrel fele baratyanak, ellene, valorol: Es zomorkodyk fele, baratyanak elew menterewl": quando gaudet de proximi *adversitate, & tristatur de proximi prosperitate" (S. Bonaventura: *De Perfectione Vitae ad Sorores*, Cap. I.). — „Előment-e" végkép kimaradt.

Élőfa: „arbor vitae"; egyetlen forrásuk csak Bornemisza Énekeskönyve, — holott már *Jordánszky-cod.* 13.

Előhoz: „depromo, expromo, propono, profero, affero, adduco"; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára, illetőleg Haller János Hármas históriája, — holott már *Weszprémi-cod.* 45. *Domonkos-leg.* 190.* *Sándor-cod.* 26.

Előkel: „prodeo, progredior"; legrégibb forrásuk csak Decsi Adagiái, — holott már *Apor-cod.* 16. j. v.**

El-öl; szerintük csak Molnár Alb. és Bod Péter szótárában, — holott már *Virginia-cod.* 116. *Kazinczy-cod.* 49.

Előlép; egyetlen forrásuk csak Baróti Szabó Magyarság-Virági, — holott már *Döbrentei-cod.* 464.

Elő(l)kötő; legrégibb forrásuk csak R. M. Nyelveml. II. — holott már *Jordánszky-cod.* 12.

Előmenés; szerintük csak Veres Balázsnál és Orczy Lőrincnél, — holott már *Czech-cod.* 43.

Előttvaló, előttevaló; legrégibb forrásuk csak Heltai Krónikája, — holott már *Debreceni cod.* 80. 81. *Lányi-cod.* 41. 77. 131. *Vitkovics-cod.* 38. *Érdy-cod.* 242.

Elővesz: „suppromo, depromo"; ez értelemben legrégibb forrásuk csak Heltai Bibliája I., — holott már *Czech-cod.* 22.

Elővet; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára, illetőleg Pázmány Kalauza, — holott már *Horvát-cod.* 34 (más értelemben).***

* „az my atyankat zent damancost, mykeppen ev jgeen hyvseges zolgayat, az ev zent fyanak elev hoza": „patrem nostrum beatum dominicum tamquam suum fidelissimum filio *obtulit" (Antoninus: *Historiales seu Cronica.* Pars III. Tit. XXIII. Cap. III.).

** „Eleuekőltenek a fedelmek (igy) eggesőltenek": „*Praevenerunt principes conjuncti" *(Liber Psalmorum,* LXVII. 26.).

*** „hog kedeg ez sentenciayanak ellene ne aly te byzonsag . akyt elev veteel": „Ne autem obstet veritas illius sentencie quam *allegasti" (Pelbartus de Themeswar: *Stellarium.* Lib. I. P. II. Art. 2. cap. 2).

Élővíz; egyetlen forrásuk csak a Királyi Beszélgetések, dd. 1749., — holott már *Winkler-cod.* 296. *Nagyszombati cod.* 54. 170. *Gömöry-cod.* 164. *Jordánszky-cod.* 633. 650. 930. *Vitkovics-cod.* 106. *Érsekujvári cod.* 146.

Elővon; egyetlen forrásuk csak Monoszlai Apologiája, — holott már *Érdy-cod.* 594.

Elpalántál; szerintük csak Pesti Fabuláiban és Lippai Pozsonyi-Kertjében, — holott már *Keszthelyi cod.* 108. 211 (kétszer). 275. *Teleki-cod.* 231. 232 (kétszer). 234 (kétszer). *Érdy-cod.* 475. *Kulcsár-cod.* 106. 199 (kétszer). 251.

Elpalástol; legrégibb forrásuk csak Monoszlai Apologiája, — holott már *Érdy-cod.* 320.

Elprédál; legrégibb forrásuk csak Károli Bibliája I., — holott már *Debreceni cod.* 83.

Elragadás; szerintük csak Calepinus szótárában és Pázmány Kalauzában, — holott már *Cornides-cod.* 247.

Elragadtatás; egyetlen forrásuk csak Comenius Januája, — holott már *Domonkos-leg.* 247.

Elrejtés; szerintük csak Calepinus, Molnár és Bod Péter szótáraiban, — holott már *Virginia-cod.* 40.

Elréműl: „cohorreo“; szerintük csak Molnár Alb. Ker. Tanításában és Bod Péter szótárában, — holott már *Peer-cod.* 22.*

Elromlás; legrégibb forrásuk csak R. M. Költők Tára VI. t. i. Mádai Mihály, — holott már *Érdy-cod.* 182.

* „hog ezt hallotta volna nagh keserősegebe megh haborodek el chodalkodek el remőle ees erey el fogywan földre le esek“: „hoc audiens nimio dolore conturbatus obstupuit et *factus exanimis resolutusque viribus in terram decidit“ (Jac. a Voragine: *Legenda Aurea.* Cap. XCIV.).

Elsiet; legrégibb forrásuk csak Heltai Krónikája, — holott már *Nádor-cod.* 591.

Elsokasúl; szerintük csak Sylvester Uj Testamentoma és R. M. Költők Tára V., t. i. Dézsi A., — holott már *Nádor-cod.* 468.

Elszaggatás; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Miskolczi Vad-Kertje, — holott már *Debreceni-cod.* 167. 313.

Elszaporít; szerintük csak Tinódi átírt szövegében és Kresznerics szótárában, — holott már *Jordánszky-cod.* 15a.

Elszáradás; szerintük csak Calepinus, Molnár és Bod Péter szótárában, — holott már *Érdy-cod.* 131.

Elszármazik: „transeo“; egyetlen forrásuk csak Molnár Secularis Conciója, — holott már *Jordánszky-cod.* 14a. (az eredetiben a. m. dissemino).

Eltakar; legrégibb forrásuk csak Szalárdi Krónikája, — holott már *Peer-cod.* 108.

Eltávozás; szerintük csak Molnár Alb. szótárában és Comenius Januájában, — holott már *Nagyszombati cod.* 72. *Cornides-cod.* 25. 228. *Weszprémi-cod.* 107. *Érsekujvári cod.* 535.

Eltép; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Keresztúri Felsördült-Keresztyéne, — holott már *Jordánszky-cod.* 63.

Elterjedés; egyetlen forrásuk csak Zvonarith Postillája I., — holott már *Winkler-cod.* 198.

Éltetés; legrégibb forrásuk csak Bornemisza Prédikációi, — holott már *Gömöry-cod.* 88. *Horvát-cod.* 106. *Keszthelyi cod.* 206. *Érdy-cod.* 93. *Kulcsár-cod.* 196.

Eltévelyedik; legrégibb forrásuk csak Sylvester Uj-Testamentoma, — holott már *Krisztina-leg.* 7.

Éltig; legrégibb forrásuk csak R. M. Nyelveml. II., — holott már *Festetics-cod.* 48. 122. *Czech-cod.* 80.

Eltisztít; szerintük csak Melius Herbariumában és Radvánszky Szakácsk., — holott már *Tihanyi cod.* 307.

Eltisztúl: „mundor"; szerintük egyedül csak Molnár Alb. Bibliájában IV., — holott már *Debreceni cod.* 215.

Eltördel; legrégibb forrásuk csak Heltai Meséi, — holott már *Kazinczy-cod.* 69.* *Érsekujvári cod.* 525.

Elüt; legrégibb forrásuk csak Fortuna Szerencse kereke, — holott már *Kazinczy-cod.* 56.

Elvágat; egyetlen forrásuk csak Tinódi, átírt, még pedig hibásan átírt szöveggel! — holott már *Bécsi cod.* 23.

Elvakúl; szerintük csak Bornemisza Prédikációiban és Landovics Uj-Segitségében I., — holott már *Guary-cod.* 21.

Elválaszt: 1) „eligo"; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára, illetőleg Magyar hölgyek levelei. 2) „decerno"; szerintük ily jelentéssel csak Bercsényi leveleiben és br. Orczy Lőrincnél, — holott már *Lobkowitz-cod.* 15.** *Jordánszky-cod.* 181 (az eredetiben a. m. mitto).

Elválasztás: „disjunctio, secretio"; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Sárpataki Nóé-Bárkája, dd. 1681., — holott már *Virginia-cod.* 118. *Jordánszky-cod.* 129 (a. m. separatio). *Teleki-cod.* 152.

Elválhatatlan; legrégibb forrásuk csak Molnár Albert szótára, illetőleg Pázmány Kempise, — holott már *Winkler-cod.* 144. *Nádor-cod.* 155. *Lobkowitz-cod.* 4. *Debreceni cod.* 144. *Pozsonyi cod.* 45. *Horvát-cod.* 192. *Érdy-cod.* 75 (kétszer). *Thewrewk-cod.* 101.

* Egész-nél ki is irták.

** „kerlek ate nagi irgalmassagos iovoltodert, hogy abuchunak napiat valazad el": „digneris diem illum propter magnam misericordiam *instituere" (Speculum uite beati Francisci,* Cap. LXXXIX.).

Elválik: 1) „separor, sejungor“ ; ez értelemben legrégibb forrásuk csak Sylvester Uj-Testamentoma. 2) „decernor, manifestus fio“ ; ez értelemben legrégibb forrásuk csak Leveles Tár I., — holott már *Bécsi-cod.* 168 (az eredetiben: recedo). 213. *Müncheni cod.* 108 (az eredetiben a. m. discedo). *Winkler-cod.* 104. *Nagyszombati cod.* 144. 152. *Weszprémi-cod.* 25 (kétszer). 40. 43 (kétszer). 70 (kétszer). *Gömöry-cod.* 26. 260. *Debreceni cod.* 463.* 464. *Lányi-cod.* 68. *Pozsonyi cod.* 18. *Apostolok méltósága* 42. *Horvát-cod.* 123 (az eredetiben, Pelbártnál a. m. separor). 141. 158. 270 (mind ugyanazon értelemben). *Sándor-cod.* 33. *Vitkovics-cod.* 17. *Teleki-cod.* 20. 75. 177. 181 (kétszer). *Érdy-cod.* 75. 464 (kétszer). 510. *Kazinczy-cod.* 2. *Érsekujvári cod.* 27. 338. 527 (kétszer). *Tihanyi cod.* 323. *Thewrewk-cod.* 64. 154. 208.

Elválogat; egyetlen forrásuk csak Zvonarith Postillája I., — holott már *Érsekujvári cod.* 5.

Elvált: „abstractum“ ; egyetlen forrásuk csak Illyefalvi: Bányászcsákánynak Tompitása, dd. 1669., — holott már *Bécsi cod.* 213.**

Elvált: „permuto, cambio, commuto“ ; legrégibb forrásuk csak Komjáti: Sz. Pál levelei, — holott már *Winkler-cod.* 96. *Nádor-cod.* 363.

Elvár; legrégibb forrásuk csak Nádasdy levelezése, — holott már *Winkler-cod.* 355. *Lobkowitz-cod.* 2. *Debreceni cod.* 254. *Érdy-cod.* 21. *Tihanyi cod.* 151.

Elvégezés; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Comenius Januája, — holott már *Virginia-cod.* 134. *Domonkos-leg.* 154. *Horvát-cod.* 6. 28. *Keszthelyi cod.* 148. *Teleki-cod.* 2. *Érsekujvári cod.* 141. 142. 147. *Tihanyi cod.* 255. *Kulcsár-cod.* 140.

Elvégezet; legrégibb forrásuk csak Melius: Sz. Jób könyve, — holott már *Kriza-cod.* 51.

* Elidéz-nél ki is irták.

** „Es amaz erősnec e' kedeg elualtnac magaraztatic“ : „z ille fortis . hic vero *auulsus interpretatur“ (Sancti Hieronymi *Prologus in Amos prophetam*, ed. a. 1475. III.).

Elvégezik; legrégibb forrásuk csak Tinódi Szalkai viadaljának átírt szövege, — holott már *Lányi-cod.* 7.

Elvénül; egyetlen forrásuk csak Faludi Udvari-embere, — holott már *Jordánszky-cod.* 315. 813. *Debreceni cod.* 119. *Érdy-cod.* 40. 301.

Elver: „dispello"; legrégibb forrásuk csak Székely István Krónikája, — holott már *Jordánszky-cod.* 311 (kétszer; az eredetiben a. m. percutio). 557.* *Debreceni cod.* 86.

Elveszés; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg gr. Zrínyi Miklós átírt szövege, — holott már *Jordánszky-cod.* 262. 819. *Pozsonyi cod.* 28. *Horvát-cod.* 88. 107 (kétszer). *Érdy-cod.* 620. *Érsekujvári cod.* 194. 269. *Tihanyi cod.* 304.

Elvesztés; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Székely-Okl. II., — holott már *Festetics-cod.* 367. *Guary-cod.* 48. *Példák könyve* 34. *Nagyszombati cod.* 55. 56. 356. *Jordánszky-cod.* 14a. *Domonkos-leg.* 262. *Debreceni cod.* 191. 375. 412. *Vitkovics-cod.* 34. *Teleki-cod.* 326. *Érdy-cod.* 129. *Kazinczy-cod.* 191. *Érsekujvári cod.* 361. 375.**

Elvétel: 1) „acceptio, sumptio, das nehmen, hinnehmen"; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Félegyházi Ker. Tanítása, — holott már *Müncheni cod.* 132 (az eredetiben: „ő eluetelenec napi": „dies *assumptionis ejus"). *Tihanyi cod.* 371. 2) „ablatio, wegnahme"; egyetlen forrásuk csak Pázmány Kempise, — holott már *Virginia-cod.* 112. *Példák könyve* 47. *Cornides-cod.* 219. *Debreceni cod.* 294. 445. *Horvát-cod.* 223.***

* Es hogy oda kózelghetet vona, ottan le yttee hwtet az zelleth, es el veree": „Et cum accederet, elisit illum daemonium, et *dissipavit" *(Evang. sec. Lucam,* IX. 42).

** Halálosság-nál ki is írták.

*** „jdegeen marhanak el vetele . az marha vra akaratya nekevl . orsag az": „*contractio rei alienae invito domino furtum est" (S. Bernardus: *Formula Novitiorum,* Cap. II.).

Elvétet: „efficio ut accipiat“; legrégibb forrásuk csak Hazánk I., t. i. Rettegi György naplója, dd. 1759., — holott már *Nádor-cod.* 565.* *Debreceni cod.* 194. 218.** *Érsekujvári cod.* 359.

Elvetettség: „improbitas“; egyetlen forrásuk csak Rendes élet példája, dd. 1674., — holott már *Tihanyi cod.* 158.***

Elvezet: „deduco“; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára, illetőleg gr. Bercsényi Miklós levelei, — holott már *Apor-cod.* 142 (az eredetiben a. m. deduco). *Döbrentei cod.* 387.† 505.

Elvitel: „deportatio, abductio; szerintük csak Calepinus szótárában, illetőleg Gyöngyösi Murányi Vénusának Dugonics-féle kiadásában, — holott már *Domonkos-leg.* 150.○ 156.○

Elvonás: „abstractio, detractio, depraedatio“; szerintük csak Molnár Albert és Bod Péter szótárában, — holott már *Debreceni cod.* 294.††

* „el vethete haijat“: „Tunc se sancta Natalia tonsorauit“ *(De sanctis Adriano et natalia vxore eius.* C.). Hogy pedig ez a. m. ‚elvéteté‘ s nem ‚elvetette‘, bizonyítja a legenda újabb másolata, ahol szintén így van: „el wetete hayat“ *(Érsekujvári cod.* 359).

** A 194. lapon: „sottan el vetete feiet“: „Tunc jussit eam decollari“. A 218. lapon: „Azonnal el uetete feiet“: „statim eum decollari jussit“ (Jac. a Voragine: *Legenda Aurea.* Cap. XLIII. XLVII).

*** „ez vilaknak el vetőthseget valazta vristen“: „*Infirma mundi elegit deus“ (Pelbartus: *Stellarium.* Lib. II. P. III. Art. II. Cap. IX.). — Voltaképen biblicus locus, Pál apostol 1. Cor. I. 27-ből, mely Káldinál: „a' világ erőtlenit választotta az Isten“ *(Szent Biblia,* 1055). — A Tihanyi codex kétségkivül az ezután következő sort fordította, melyben ez van: „et *contemptibilia elegit Deus“ *(Epistola Beati Pauli Apostoli ad Corinthios prima,* I. 28).

† „de il vr . ki el vezette . es be hozta israel hazanak magzatt'at Ezsaknak földeből“: „Vivit Dominus, qui *eduxit et abduxit semen domus Israel de terra aquilonis“ *(Prophetia Jeremiae,* XXIII. 8).

○ ○ A 150. lapon: „el temeteserevl Es el vitelerevl“: „De sepultura et *translatione ejus“. A 156. lapon: „Kyk nem voltak jelen mas helyre el vitelyn“: „qui *translationi non interfuerant“ (Antoninus: *Historiales seu Cronica.* Pars III. Tit. XXIII. Cap. IIII. §. XV.).

†† „az malaztnac aiandokaval meg tanitatot ember . es az malaztnac el vonasaval avag elvetelenec keserősegevel meg tanitatot ember“: „Doctus dono gratiae et eruditus *subtractionis verbere“ (Th. a Kempis: *De Imitatione Jesu Christi.* Lib. II. Cap. X §. 3.).

Elvontat: „prorogo“; egyetlen forrásuk csak Veres Balázs szótára, — holott már *Jordánszky-cod.* 773.*

Elzálogosít; legrégibb forrásuk csak Károli Bibliája, — holott már *Jordánszky-cod.* 112. *Pozsonyi cod.* 28.

Ember-halál; legrégibb forrásuk csak R. M. Nyelvemlékek II., — holott már *Winkler-cod.* 178. *Nádor-cod.* 213.

Ember-hús; egyetlen forrásuk csak Pázmány Prédikációi, Kresznerics szótárából! — holott már *Guary-cod.* 11.**

Emelés; legrégibb forrásuk csak Fortuna Szerencse kereke, — holott már *Döbrentei cod.* 421.

Émelyeg: „fastidire, nauseare“; legrégibb forrásuk csak Bornemisza Prédikációi, — holott már *Apostolok méltósága* 13. *Érsekújvári cod.* 423.***

Engedés; szerintük csak Calepinus és Molnár Alb. szótárában, — holott már *Debreceni cod.* 183. *Horvát-cod.* 87.

Engesztelés; egyetlen forrásuk csak Molnár Alb. szótára, — holott már *Lobkowitz-cod.* 318. *Bod-cod.* 24.

Engesztelhetetlen; legrégibb forrásuk csak Bornemisza Prédikációi, — holott már *Horvát-cod.* 18.

Ennivaló-szőllő; szerintük egyedül csak Bod Péter szótárában, — holott már *Ehrenfeld-cod.* 92.

Enyves: „glutinosus, resinosus, resinaceus, bituminеus, tenax, bituminatus, bituminosus“; legrégibb forrásuk csak Melius Herbariuma, — holott már *Lobkowitz-cod.* 280 (fn.).

* „vontataa el azert hw bezeedeet mynd eeffelygh“: „protraxitque sermonem usque in mediam noctem“ (*Actus Apostolorum*, XX. 7.).

** Asztalnok-nál ki is írták.

*** „gyomra ynkab fogot wolna emelegnye“: „a nimia nausea in stomacho generata . . .“ (Raymundus de Capua: *Legenda beate Katherine de senis.* §. XII).

Építő; egyetlen adatuk csak Calepinus szótárából, — holott már *Apor-cod.* 99. *Nádor-cod.* 627. *Weszprémi-cod.* 55. *Apostolok méltósága* 48. *Érsekujvári cod.* 183.

Épülés: „restitutio, confirmatio"; legrégibb forrásuk csak Bornemisza Prédikációi, — holott már *Ehrenfeld-cod.* 126. *Gömöry-cod.* 149. *Horvát-cod.* 254.

Ércmű; egyetlen forrásuk Pápai Páriz szótára lenne (azonmód van meg Bod Péterben is!), — holott már *Jordánszky-cod.* 9a.

Erdei: „silvester, silvestris, silvaticus"; szerintük csak Calepinus és Molnár Alb. szótárában, — holott már *Döbrentei-cod.* 474.

Erdei-szamár; egyetlen forrásuk csak Károli Bibliája, — holott már *Teleki-cod.* 294 (kétszer).

Erdős; legrégibb forrásuk csak Heltai G. Meséi, — holott már *Érdy-cod.* 17.

Eresztett; szerintük csak Fortuna Szerencsének kereke, — már *Müncheni cod.* 189.*

Érezhető; szerintük csak Molnár Alb. szótárában és Illyés András Prédikációiban, — holott már *Domonkos-leg.* 237.

Erőlködés; legrégibb forrásuk csak Molnár Albert szótára, illetőleg Tolnai István Vigasztalása, dd. 1632. — holott már *Domonkos-leg.* 251.

Erőltetés; szerintük csak Molnár, Comenius és Bodnál, — holott már *Érsekujvári cod.* 109.** 218.

Erősítő: „confirmans"; szerintük először csak Agendarius Strigoniensis, dd. 1583., — holott már *Gömöry-cod.* 133.

* „ki magaraztatic ereztetnec": „quod interpretatur Missus" *(Evang. sec. Ioannem,* IX. 7).

** Megreszket-nél ki is irták.

Erőszaktétel: „vis, injuria, violatio“; legrégibb forrásuk csak Heltai Krónikája, — holott már *Tihanyi cod.* 314.*

Értelmetlen; egyetlen forrásuk csak Faludi Udvari-Embere, Kresznericsből! — holott már *Krisztina-leg.* 39.

Érzés; szerintük csak szótárakban, t. i. Molnár Albertnél és Nomenclatura, dd. 1629., — holott már *Nagyszombati cod.* 321. *Horvát-cod.* 167.

Esővíz; legrégibb forrásuk csak Sylvester Uj-Testamentoma, — holott már *Domonkos-leg.* 153.

Estve-kor; egyetlen forrásuk csak Ilosvai Nagy-Sándora, — holott már *Nádor-cod.* 462.

Esztergári; egyetlen adatuk csak Molnár Alb. szótárából, — holott már *Festetics-cod.* 171.

Étel-ital; szerintük csak szótárakban lenne, t. i. Molnár Alb. és Bod Péternél, — holott már *Guary-cod.* 35.

Ezüst-kalán; legrégibb forrásuk csak R. M. Nyelvemlékek II., — holott már *Példák könyve* 15.

Fácska: „ligellum“; legrégibb forrásuk csak Bornemisza Prédikációi, — holott már *Érsekujvári cod.* 371. 372.

Fantázia: „phantasia“; egyetlen forrásuk csak Czeglédi István Malach Doctora, dd. 1659. — holott már *Weszprémi-cod.* 131.**

Fáradságos; legrégibb forrásuk csak Pázmány Kalauza, — holott már *Nagyszombati cod.* 32. *Gyöngyösi cod.* 7.

* „elezteb Ielőnte az ő egessegeiert: ez uttan Ielőnte keuansagat: vegre errőzak tetelet“: „primó pro salute; secundó pro suâ concupiscentiâ; & tertió etiam ad *violentiam“ (*Vita Sanctae Evgeniae Virginis ac Martyris.* Cap. XIV.).

** „Merth kylemb kylemb fantasiakkal meg homalyosodot“: „quia *phantasmatibus est obnubilata“ (S. Bonaventura: *De Perfectione Vitae ad Sorores*, Cap. I.).

Fáradt; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Gyöngyösi Murányi-Venusa, — holott már *Czech-cod.* 26. *Thewrewk-cod.* 287.

Fáradtság; legrégibb forrásuk csak Melius Herbariuma, — holott már *Winkler-cod.* 334. *Virginia-cod.* 107. *Margit-leg.* 14.

Faragtat; egyetlen forrásuk csak Molnár János: Régi jeles épületek, dd. 1760., — holott már *Bécsi cod.* 110. *Horvát-cod.* 183. *Teleki-cod.* 92. *Érsekujvári cod.* 452.

Feddőző: „concionalis"; egyetlen forrásuk csak Bod Péter szótára, — holott már *Horvát cod.* 248.*

Fedeletlen; szerintük csak Molnár Alb. szótárában és Radvánszky: Családélet II., — holott már *Horvát-cod.* 245.**

Fegyveres nép; szerintük csak Miskolczi Gáspár és Kresznericsnél, — holott már *Döbrentei-cod.* 251.

Fejér-kenyér; egyetlen forrásuk csak az 1641-iki Nomenclatura, Kresznericsből! — holott már *Krisztina-leg.* 11. *Domonkos-leg.* 307. *Tihanyi cod.* 329.

Fejér-liliom; egyetlen forrásuk csak Beythe István Nomenclatora, — holott már *Peer-cod.* 42.† *Gömöry-cod.* 299.

Fejér-ruha; legrégibb forrásuk csak br. Radvánszky: Család-Élet II., — holott már *Müncheni cod.* 164. *Apor-cod.* 183. *Winkler-cod.* 184. 238 (kétszer).†† *Döbrentei cod.* 460. *Nádor-cod.* 224. *Példák könyve* 72. *Nagyszombati cod.* 19. 245. *Cornides-cod.* 106. 108. 306. *Weszprémi-cod.* 86. 87. *Jordánszky-cod.* 99. 612. 897. 898. *Debre-*

* „Ne akary lenned feddevzev": „Noli esse *contentiosus" (S. Bernardus: *Formula Novitiorum*, Cap. XXII.).

** „Mykynt az fedeletlen edeen": „tanquam vas absque operculo" (S. Bernardus: *Formula Novitiorum*, Cap. XVIII.).

† „feyer lylyomok kőzybe": „inter candentia lilia" (Divus Hieronymus: *Vita Sancti Pavli Primi Eremitae*, Cap. III.).

†† Az egyiket ‚megcsúfol'-nál ki is írták.

ceni cod. 180. 310. 598. *Pozsonyi cod.* 22. *Teleki-cod.* 153. 167. *Érdy-cod.* 347. *Érsekujvári cod.* 65. 95. 318. 352. 527. *Tihanyi cod.* 123. *Thewrewk-cod.* 191.

Fekete-szín; szerintük csak Felvinczi Schola Salernitájában, dd. 1694. és Bod Péter szótárában, — holott már *Tihanyi cod.* 102.

Felakad; szerintük csak Haller János Paizsában és Sándor István szótárában, — holott már *Érdy-cod.* 230.

Felcsinál: „erigo, aedifico"; szerintük csak Pesti Fabuláiban és Molnár Alb. szótárában, — holott már *Tihanyi cod.* 312. 313.*

Felemelés: „sublatio"; legrégibb forrásuk csak Heltai Bibliája I., — holott már *Apor-cod.* 112. *Guary-cod.* 51. *Nagyszombati cod.* 387. *Cornides-cod.* 155. 279. *Domonkos-leg.* 163.** *Pozsonyi cod.* 26. *Vitkovics-cod.* 4.

Feléleszt; egyetlen forrásuk csak Baróti Szabó Magyarság-Virági, — holott már *Jordánszky-cod.* 67a. *Érdy-cod.* 165.

Felelet-tétel; egyetlen forrásuk csak Zvonarith Postillája I., — holott már *Domonkos-leg.* 282.

Félés; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára, illetőleg Pázmány Prédikációi, — holott már *Nádor-cod.* 179.

Felettébbvaló: 1) „nimius"; a Nyt. Sz. I. 979. lapja szerint legelőbb csak Telegdi Miklósnál, III. 952. lapja szerint csak Bornemisza Péternél fordul elő, — holott már *Ehrenfeld-cod.* 86.***

* A 312. lapon: „fel cinaltatanak az cigak": „Aptantur equulei". A 313. lapon: „fel cinaltattad az cigakat": „applicari fecisti aculeos" *(Vita Sanctae Evgeniae Virginis et Martyris.* Avctore incerto. Cap. XIII. XIV.).

** „zent damancos atyank teste fel emelese jnnepen": „in festo translationis beati dominici" (Antoninus: *Historiales seu Cronica.* Pars III. Tit. XXIII. Cap. IIII. §. XVI).

*** „Eeme holot aloznak az baratok: kegyeg my zegenek sok feletteb-ualoual elewnk": „Ecce hic dormiunt fratres . nos vero miseri tot supellectilibus utimur" *(Speculum uite beati Francisci,* 1504. f. 17).

2) „superfluus“; legrégibb forrásuk mindkét helyen csak Károli Bibliája I., — holott már *Ehrenfeld-cod.* 109. †

Felfejt: „dissepio, retexo, dissuo, resolvo“; legrégibb forrásuk csak Károli Bibliája I., — holott már *Jordánszky-cod.* 458.*

Félfelé-hí („Félrehí“ vezérszó alatt!); szerintük egyedül csak Calepinus szótárában, — holott már *Cornides-cod.* 257. *Domonkos-leg.* 267. *Debreceni cod.* 43.

Felfuvalkodott; „superbus, arrogans, elatus“; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára, illetőleg Secularis Conciója, — holott már *Debreceni cod.* 295: „kevelőc avag fel fvalkotac“.

Felfuvalkodtat; szerintük csak Komjáti: Sz. Pál leveleiben és Félegyházi Ker. Tanításában, — holott már *Lobkowitz-cod.* 125. *Debreceni cod.* 254.

Felgyüjtés; szerintük csak Molnár Alb. és Bod Péter szótárában, — holott már *Kazinczy-cod.* 185.

Felhágó: „ascensor, conscensor“; szerintük csak Molnár Alb. és Bod Péter szótárában, — holott már *Döbrentei-cod.* 476.**

Felhoz; szerintük csak Molnár Alb. és Bod Péter szótárában, — holott már *Apor-cod.* 142.

Félig; legrégibb forrásuk csak Heltai Krónikája, — holott már *Debreceni cod.* 114 (kétszer).

† „De tanusagnakg felettebualo gongyarol se (!) vonna mendent“: „sed ut a *superflua cura discendi retraheret vniuersos“ *(Speculum vite beati Francisci,* f. 49).

* „ffel feyteek a' pallasth hol ot vala“: „*nudaverunt tectum ubi erat“ *(Evangelium sec. Marcum,* II. 4).

** (az ágyacskának) „v̊ labait ezv̊stbŏl ǵarta feie all'at arańast . fel hagoiat biborost“: „columnas ejus fecit argenteas; reclinatorium aureum; *ascensum purpureum“ *(Canticum Canticorum Salomonis,* III. 10).

Feljut; állítólag Pápai Páriz szótárában, tényleg Bod Péter szótárában,* — holott már *Jordánszky-cod.* 741.

Fél-kéz: „una manus"; ez értelemben pusztán csak a szót említik, minden forrás-idézet nélkül, — holott már *Nádor-cod.* 569.**

Felköt: „suspendo"; szerintük csak A két Rákóczy György levelezésében és Sándor István szótárában, — holott már *Lobkowitz-cod.* 266. *Bod-cod.* 1.

Fellép; egyetlen forrásuk csak Felvinczi György: Erdélyi protonotaria dicsérete, dd. 1699., — holott már *Keszthelyi cod.* 367. *Kulcsár-cod.* 335.

Felmagasztalás: „magnificatio"; egyetlen forrásuk csak Calepinus szótára, — holott már *Nagyszombati cod.* 188. *Debreceni cod.* 576. *Teleki-cod.* 135. *Érdy-cod.* 60.*** 454. 567. *Érsekujvári cod.* 122. *Tihanyi cod.* 158.† 264.

Felmered; egyetlen forrásuk csak Molnár Alb. szótára, — holott már *Döbrentei cod.* 210.

Felmutat; szerintük csak a Nyelvőrben (nagybányai jegyzőkönyvek) és Kresznerics szótárában, — holott már *Érdy-cod.* 299.

Felnyílik; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára, illetőleg Thaly: Adalékok II., — holott már *Nagyszombati cod.* 219.

Felrak; legrégibb forrásuk csak br. Radvánszky: Szakácskönyvek, — holott már *Festetics-cod.* 374.

* Első jelentése Pápai Páriznál „penetro sursum" lenne; ott azonban nyoma sincs!

** „es zent Adorijannac fel kezeet maganac megtarta": „habens secum manum sancti Adriani" *(De sanctis Adriano et natalia vxore eius.* D.).

*** „annak wtanna az nagy ffel magaztalaas": „a gloria *exaltationis" (Pelbartus: *Sermones pomerii de Sanctis.* P. hyem. S. XXXIX. s. II. D.).

† „O zenth alazatossagnak Iozaga: mel el nagh fel magaztalast erdőmle": „O magna virtus humilitatis quae sic meruit *exaltationem" (Pelbartus: *Stellarium,* Lib. II. P. III. A. II. Cap. IX.).

Felrettent; szerintük csak Károli Bibliájában és Kresznerics szótárában, — holott már *Nagyszombati cod.* 20.

Félrevon; legrégibb forrásuk csak Melius Herbariuma, — holott már *Margit-leg.* 55.

Felső-ház; egyetlen adatuk csak Molnár Alb. Secularis Conciója, — holott már *Guary-cod.* 53. 55.*

Felső-küszöb; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára és Secularis Conciója, — holott már *Bécsi cod.* 281.** *Jordánszky-cod.* 216.

Felszakadoz; egyetlen forrásuk csak Mon. Hung. Hist. Írók XV., tehát Thököly Imre, — holott már *Érdy-cod.* 633.

Feltáplál; szerintük csak R. M. Költők Tára (II. 224. és nem 225.) és Thaly: Vitézi énekek, — holott már *Festetics-cod.* 413.

Feltétet; legrégibb forrásuk csak R. M. Költők Tára II., t. i. Istvánfi Pál, — holott már *Tihanyi cod.* 305.

Felülvaló: „supernus"; egyetlen forrásuk csak Heltai Uj-Testamentoma, — holott már *Ehrenfeld-cod.* 62 (az eredetiben a. m. circum-). *Müncheni cod.* 186 (az eredetiben a. m. supernus). *Németujvári gloss.* 374 (a. m. super-). *Döbrentei cod.* 501 (az eredetiben, Sz. Jeromosnál a. m. supernus). *Nagyszombati cod.* 199. 200.

Felüvölt; egyetlen forrásuk csak Pesti G. Uj-Testamentoma, — holott már *Müncheni cod.* 164. *Döbrentei cod.* 461 (kétszer). 515.

Felver: 1) „repello, excito"; szerintük csak a Történelmi Tárban (hibásan idézve) és gr. Bercsényi Miklós leveleiben, — holott már *Érdy-cod.* 193. 2) „diripio, compilo"; legrégibb forrásuk csak a Magyar hölgyek levelei, — holott már *Jordánszky-cod.* 332.***

* Gyászruhánál ki is írták.

** Holló-nál ki is írták.

*** „fel hanya es ffel veree ewtet": „percussit illud, atque *subvertit" (*Liber Judicum*, VII. 14).

3) „ascendo, luctans conscendo“ jelentéssel egyáltalán nem ismerik, — holott ily értelemben használja már a *Peer-cod.* 43.

Felvétet: „accipere curo“; egyetlen forrásuk csak gr. Bercsényi Miklós levelei, — holott már *Kazinczy-cod.* 89 (kétszer). 90.

Felvitel; legrégibb forrásuk csak Károli Bibliája I., — holott már *Horvát-cod.* 105. 115. 137. 143. 144 (kétszer). 145. 147. 158. 174 (háromszor). 175 (kétszer). 176. 181.

Felvon: „attraho, sursum traho“; legrégibb forrásuk csak Leveles Tár I., — holott már *Ehrenfeld-cod.* 64.* *Guary-cod.* 29.** *Cornides-cod.* 304 (kétszer). *Domonkos-leg.* 119.*** 120.† 147. *Érdy-cod.* 338. ††

Felvonat; legrégibb forrásuk csak Lépes Bálint Pokoltól rettentő tükre, — holott már *Érdy-cod.* 216. 332. 408.††† *Kazinczy-cod.* 30.

Felvonsz: „attraho“; legrégibb forrásuk csak Heltai Meséi, — holott már *Domonkos-leg.* 147. ○

Fényksz-madár; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Miskolczi Vad-Kertje, dd. 1702., — holott már *Nagyszombati cod.* 298 (háromszor).

* „Nemykoron latta ewtett ezenne magassagra feluontleny hogy elygy lathattyauala ewtett“: „Aliquando in tanta altitudine *sursum uectum quod vix illum visu ualebat attingere“ *(Speculum uite beati Francisci,* 1504. f. 91).

** Ösztörü-nél ki is irták.

*** „de mykoron jvt vala varasokra es falukra, ev saruyt fel vonya“: „villas autem ꝛ ciuitates transiens calceos *induebat“ (Antoninus: *Historiales seu Cronica.* Pars III. Tit. XXIII. Cap. IIII. §. XII.).

† Kénszerit-nél ki is irták.

†† Megkinoz-nál és Ösztörű-nél ki is irták.

††† Ösztörű-nél ki is irták.

○ „Az laytoryakat kedeg fel vonzyak vala lassan lassan“: „Scalas autem sursum trahebant paulatim“ (Antoninus: *Historiales seu Cronica.* P. III. T. XXIII. Cap. III. §. XIIII.).

Fényeskedik; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Pázmány Prédikációi, — holott már *Guary-cod.* 28. *Érsekujvári cod.* 427. 432.

Fénylet; egyetlen forrásuk csak Székely István Zsoltárkönyve, — holott már *Döbrentei cod.* 223.

Fertőz; egyetlen forrásuk csak Kopcsányi Elmélkedései, dd. 1634., — holott már *Németujvári gloss.* 299.

Feslés: szerintük csak Molnár Alb. és Bod Péter szótárában, — holott már *Bécsi cod.* 261.

Feszítés; egyetlen forrásuk csak Calepinus szótára, — holott már *Érsekujvári cod.* 67.

Fizető; egyetlen forrásuk csak Kis-Viczay Adagiái, Kresznerics szótárából! — holott már *Keszthelyi cod.* 9. *Kulcsár-cod.* 10.

Fodorhajú; legrégibb forrásuk csak Heltai Krónikája, — holott már *Érdy-cod.* 221. *Tihanyi cod.* 103.

Fogás: „capiens"; egyetlen forrásuk csak Molnár Alb. szótára, — holott már *Döbrentei-cod.* 356.

Fogat: „capere jubeo"; egyetlen forrásuk csak Mon. Hung. Hist. Okm. XXIV., vagyis I. Rákóczy György, dd. 1647., — holott már *Debreceni cod.* 4.

Fogdosó: „captator, prensator"; szerintük csak Calepinus, Molnár és Bod Péter szótárában, — holott már *Érsekujvári cod.* 154.*

Foglalat: „negotium, occupati(o)"; szerintük csak Adámi Ungarische Sprachkunstjában, dd. 1763. és Sándor István szótárában, — holott már *Lobkowitz-cod.* 119.**

* „aarth őket foghdosoknak": „obsunt indigne *tractantibus" (Pelbartus de Themeswar: *Semones pomerii de tempore.* Pars Paschalis. S. XXXV.).

** „ez fele foglalatnac myatta": „insistens huic *exercitio" (S. Bonaventura: *De Perfectione Vitae ad Sorores.* Cap. I.).

Fogó: „captio, captura“; szerintük csak Calepinus és Bod Péter szótárában, — holott már *Döbrentei-cod.* 355. 356 (mindkét helyen a. m. captura).

Fogyatkozhatatlan; egyetlen forrásuk csak gr. Zrinyi Miklós átírt szövege, — holott már *Thewrewk-cod.* 222.

Foltos: „consutus, lacerus“; legrégibb forrásuk csak Fortuna Szerencse kereke, — holott már *Margit leg.* 38. *Apostolok méltósága* 31.

Forduló; szerintük csak Calepinus, Molnár és Bod Péter szótárában, — holott már *Apor-cod.* 131. m. é.

Forgatás: „versatio, volutatio“; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Pataki István Regulái, — holott már *Domonkos-leg.* 294. *Kulcsár-cod.* 351.

Forgó: „versatilis“; legrégibb forrásuk csak Veres Balázs szótára, illetőleg Thaly: Adalékok II., — holott már *Nagyszombati cod.* 85.

Forradás; egyetlen forrásuk csak a Szakácsmesterségnek könyvecskéje, dd. 1785., — holott már *Gömöry-cod.* 172.

Födözés: „obtectio“; egyetlen forrásuk csak Komjáti: Sz. Pál levelei, — holott már *Festetics-cod.* 30. 252.* *Döbrentei-cod.* 119. *Horvát-cod.* 237.**

Főhely; legrégibb forrásuk csak Pesti Gábor Uj-Testamentoma, — holott már *Müncheni cod.* 144.

Főkötős; egyetlen adatuk csak Calepinus szótárából, — holott már *Apor-cod.* 150 (kétszer).

* Mindkét helyen: „Es the zarnyadnak fedezeseeben erwendewk“: „Et in *velamento alarum tuarum exultabo“ (*Liber Psalmorum*, LXII. 7).

** „ne vessed magad mentesenek fedevzeseet“: „Ne adjicias *velamen excusationis“ (S. Bernardus: *Formula Novitiorum*, Cap. XII.).

Fő-mester: „rector"; legrégibb forrásuk csak Melius: Sz. János jelenése, — holott már *Domonkos-leg.* 68. m. é.*

Főpap; legrégibb forrásuk csak Heltai Bibliája, kötetszám nélkül! — holott már *Döbrentei-cod.* 447—452 (sokszor). *Nagyszombati cod.* 367. *Debreceni cod.* 622. *Tihanyi cod.* 190.

Főtt-víz; egyetlen forrásuk csak R. M. Nyelvemlékek II., — holott már *Nádor-cod.* 535.

Főúr; egyetlen forrásuk csak Károli Bibliája I., — holott már *Érsekujvári cod.* 481.

Főzés: „coctio, coctura, decoctus"; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg br. Radvánszky: Családélet III., — holott már *Horvát-cod.* 232 (az eredetiben, Szent Bernátnál a. m. coctura).

Főzet: „coqui curo"; legrégibb forrásuk csak Tinódi (Judit asszon históriájának modernizált szövege!) — holott már *Nádor-cod.* 533.

Fundamentomvetés; egyetlen adatuk csak Bod Péter szótárából, — holott már *Bécsi cod.* 293.

Fútat: „facio flare": legrégibb forrásuk csak Heltai Bibliája I., — holott már *Müncheni cod.* 180 (az eredetiben „vento magno flante").

Futó: „currens, cursor, fugitor"; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Forró Curtiusa, — holott már *Jordánszky-cod.* 7a. (az eredetiben a. m. profugus).

Futosás; legrégibb forrásuk csak Ozorai Imre: De Christo, — holott már *Érdy-cod.* 567.

* „nemely fev mestert kyvel meg zegevttek vala"; „*architectum quendam conductum" (Antoninus: *Historiales seu Cronica.* Pars III. Tit. XXIII. Cap. IIII. §. VII.).

Fúvó: „flator, flans“; szerintük csak Melius: Szent Jánosnak tött jelenésében és Sándor István szótárában, — holott már *Bécsi cod.* 130.*

Fülbevető: „inauris“; egyetlen forrásuk csak Heltai Bibliája I. és IV., — holott már *Döbrentei cod.* 524.

Fülemülemadár; egyetlen forrásuk csak Pontianus császár históriája, — holott már *Cornides-cod.* 166. *Horvát-cod.* 82.

Galambos: „columbinus“; egyetlen forrásuk csak Páter Csúzy Zsigmond Trombitája, dd. 1723., Kresznerics szótárából! — holott már *Jordánszky-cod.* 493. főnév gyanánt.**

Gerlicemadár; szerintük csak Pontianus históriájában és Thaly: Vitézi Énekek II., — holott már *Érdy-cod.* 379. 380.

Gondoló; szerintük csak Calepinus szótárában és Baróti Szabó Magyarság-Virágiban, — holott már *Teleki-cod.* 377.

Gondviselés: „curatio, curantia, curatura, procuratio, providentia, prospicientia“; szerintük legelőbb csak Székely István Krónikájában, — holott már *Virginia-cod.* 103. *Domonkos-leg.* 46.*** *Horvát-cod.* 72. *Érdy-cod.* 392. 421. 509. 520. 557 (kétszer).† *Érsekujvári cod.* 576.

Gondviselő; legrégibb forrásuk csak Melius: Sámuel könyvei, — holott már *Winkler-cod.* 103. *Domonkos-leg.* 124.†† *Érdy-cod.* 56.

* „monnal harmatnac fuuo zelet“: „quasi ventum roris flantem“ *(Prophetia Danielis,* III. 50).

** „es a galambosoknak hew zekȯket mynd ffel hanyaa“: „et cathedras vendentium columbas evertit“ *(Evangelium sec. Marcum,* XI. 15.)

*** „beuelkevdveen kegesseggel, ky evtven evmagat tellyesseggel kevzelynek gond viselesere“: „affluens pietate se totum in proximorum *curam effundens“ (Antoninus: *Historiales seu Cronica.* Pars III. Tit. XXIII. Cap. IIII. §. V.).

† Megszerzés-nél ki is írták.

†† Beszolgáltatás-nál ki is írták.

Gyártó: „conficiens, elaborator, confector"; szerintük csak Molnár Alb. és Bod Péter szótárában, — holott már *Winkler-cod.* 249.*

Gyász: „maestitia"; szerintük csak Sélyei Balog Temető-Kertjében, dd. 1655. és Thaly: Vitézi énekek II., — holott már *Németujvári gloss.* 127 („lugubritas" jelentéssel).

Gyermek-kor; szerintük csak Pethő Gergely Krónikájában (Kresznerics szótárából!) és Sándor István szótárában, — holott már *Margit-leg.* 66. *Debreceni cod.* 95. 221. *Teleki-cod.* 14.

Gyóntatás; szerintük csak Melius Sz. János jelenésének magyarázatjában és Kresznerics szótárában, — holott már *Horvát-cod.* 240.

Gyóntó-pap; egyetlen forrásuk csak Fortuna Szerencsének kereke, — holott már *Guary-cod.* 24.

Gyönyörködés: „delectatio, oblectatio, voluptuatio"; legrégibb forrásuk csak Félegyházi Uj-Testamentoma, „Bibl. II." címen, — holott már *Festetics-cod.* 366. 385. *Winkler-cod.* 286 (az eredetiben a. m. consolatio). *Nádor-cod.* 37. *Virginia-cod.* 7. *Nagyszombati cod.* 7. *Debreceni cod.* 474. *Érsekujvári cod.* 310.**

Gyötrő: 1) crucians, torquens; egyetlen forrásuk csak Pázmány Kempise, — holott már *Nádor-cod.* 107. 2) „exagitator, vexator"; egyetlen forrásuk csak Calepinus, — holott már *Müncheni cod.* 142 (kétszer)***

Győzés; legrégibb forrásuk csak Melius: Sz. János jelenésének magyarázatja, — holott már *Döbrentei cod.* 242. *Apostolok méltósága* 12.

* „O Ihus vilagnak gyaratoya": „O Iesu mundi *fabricator" (Sancta Birgitta: *De Passione Domini.* Or. II.). — A magyar szöveget a megfelelő igéhez osztották be!

** „gyenyerkedes Es ghonoz mywelkewdes": „mala voluptas et actus malus" *(Gesta Romanorum.* Cap. 57: De perfectione vite).

*** „a' biro ad tegedet a' ǵetrőnec, es a' ǵetrő ereżt tegedet a' tómlőćbe": „. . . judex tradat te *exactori, et exactor mittat te in carcerem" *(Evangelium sec. Lucam,* XII. 58).

Gyúr; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára, illetőleg Matkó Bányász-Csákánya, — holott már *Jordánszky-cod.* 139.

Gyűjtöget; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára, illetőleg Miskolczi Vad-Kertje, — holott már *Érdy-cod.* 333.

Gyümölcshozó; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Illyés András Prédikációi I., — holott már *Festetics-cod.* 331. 341. 348. 355.

Gyümölcsös-kert; legrégibb forrásuk csak Veres Balázs szótára, illetőleg Lippai Pozsonyi-kertje, — holott már *Érdy-cod.* 400.

Háborgó: „turbidus, turbulentus, discordiosus, discordabilis, litigator"; legrégibb forrásuk csak Károli Bibliája I., — holott már *Cornides-cod.* 415.*

Háborít; legrégibb forrásuk csak Károli Bibliája I., — holott már *Ehrenfeld-cod.* 21.

Háborodott; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára, illetőleg Pázmány Kempise, — holott már *Ehrenfeld-cod.* 16.

Háborúságos; szerintük csak a Cisióban és Bartha Boldizsár Krónikájában, — holott már *Nagyszombati cod.* 30. *Érsekujvári cod.* 249.

Hagyott-nap: „comperendinus, status dies, pacta dies"; egyetlen forrásuk csak Bod Péter szótára, — holott már *Lobkowitz-cod.* 20.**

Hajadon-leány: „virgo innupta"; szerintük csak Heltai Krónikájában és gr. Károlyi-család Okl., — holott már *Lobkowitz-cod.* 307. *Bod-cod.* 19. *Érdy-cod.* 219. 339.***

* „de az tevznek langya keet fele ozoluan . haborgo nepeket meg egety vala": „sed in duas partes flamma divisa *seditiosum populum exurebat" (Jac. a Voragine: *Legenda Aurea.* Cap. XXIV.).

** „az hagyot napra": „predicta die" *(Speculum uite beati Francisci,* Cap. LXXXIX.).

*** „hogy az zallas fogado korchomarosnak vala egy hayadon leanya": „vt pandox ille haberet filiam virginem" *(Vita Sanctae Marinae Virginis.* Avctore incerto. Cap. III.). — Szállásfogadó-nál ki is irták.

Hajnali; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Faludi „Verses Költeményei", — holott már *Thewrewk-cod.* 38 (kétszer).

Hajtás; szerintük legelőbb csak Molnár Alb. szótárában és Dálnoki Benkő Márton Florusában, dd. 1702., — holott már *Ehrenfeld-cod.* 149. 152.

Halálosít: „occido"; egyetlen forrásuk csak Szatmári Ötvös István: Titkok jelenése, dd. 1668., — holott már *Apor-cod.* 142.*

Halasztás; legrégibb forrásuk csak Leveles Tár I., — holott már *Érdy-cod.* 91. *Érsekujvári cod.* 572.

Hamvas; legrégibb forrásuk csak Melius: Sz. Jób könyve, — holott már *Lányi-cod.* 114.

Hányás: „succussio, jactatus, jactatio"; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára, illetőleg Pázmány Lutheristák Vezetője, — holott már *Festetics-cod.* 379: „te ayandekodnak zemem be hanyasaaval, megh ne zegyenewlyek".

Harapdál: „demordeo, corrodo"; legrégibb forrásuk csak Heltai Bibliája I., — holott már *Teleki-cod.* 277.

Harmatozás; szerintük csak Az erkölcsnek tisztességes volta, dd. 1598. és Molnár Alb. szótárában, — holott már *Festetics-cod.* 61. 137. 215. 286. 360.

Hasadoz; legrégibb forrásuk csak Leveles Tár I., — holott már *Winkler-cod.* 224. *Döbrentei-cod.* 7. *Nagyszombati cod.* 82.

Hasadozás; egyetlen forrásuk csak Bod Péter szótára, ahol voltakép csak „ajakhasadozás: aphtae" van, — holott már *Festetics-cod.* 152. *Czech-cod.* 58 (a. m. scissio).

* „halaloseyt ees eleweneyt": „*mortificat et vivificat" (*Liber I. Regum,* II. 6).

Hasít; legrégibb forrásuk csak Calepinus* szótára, illetőleg gr. Károlyi-család Okl. IV., — holott már *Thewrewk-cod.* 194.

Használatlanság; egyetlen forrásuk csak Molnár Alb. Secularis Conciója, — holott már *Nagyszombati cod.* 98.

Hatalmaskodik; legrégibb forrásuk csak Székely István Krónikája, — holott már *Jordánszky-cod.* 491.

Hátrakötöz; egyetlen forrásuk csak Calepinus szótára, — holott már *Gömöry-cod.* 5. 16. *Érdy-cod.* 224. 378. *Thewrewk-cod.* 70.

Hátramegy: „retroeo, cessim eo, recedo"; legrégibb forrásuk csak R. M. Nyelvemlékek II., — holott már *Döbrentei-cod.* 464. *Domonkos-leg.* 103.**

Hátratérés: egyetlen forrásuk csak Calepinus szótára, — holott már *Horvát-cod.* 107.

Hátraver; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Molnár Secularis Conciója, — holott már *Jordánszky-cod.* 278.

Hátravon; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Decsi Adagiái, — holott már *Tihanyi cod.* 145.

Hattyúmadár; egyetlen forrásuk csak gr. Zrínyi Miklós átírt szövege, — holott már *Érdy-cod.* 637.

Hátulja: „pars postica alicujus rei"; legrégibb forrásuk csak R. M. Költők Tára IV., t. i. Ilosvai, — holott már *Jordánszky-cod.* 25a. (az eredetiben a. m. posteriora).

Házas-asszony; egyetlen forrásuk csak Calepinus szótára, — holott már *Vitkovics-cod.* 58. *Tihanyi cod.* 320.

* Hasít-nál a Nyt. Sz. *egyetlen* codex-adata így szól: „Haborkodo bezeed ne thamagyon thykeztetek ky az egyenlősegeth *el* hasoycza (ÉrsC. 201)". Ez tehát *el*hasít!

** „kyk sathan vtan hatra menenek": „qui post sathanam retro abierunt" (Antoninus: *Historiales seu Cronica.* Pars III. Tit. XXIII. Cap. IIII. §. X.).

Házasulatlan; egyetlen forrásuk csak Calepinus szótára, — holott már *Czech-cod.* 77.

Ház-bíró: „pater familias"; egyetlen forrásuk csak Decsi Gáspár Prédikációi, ahol „ház biró ember"-ről van szó, — holott már *Domonkos-leg.* 95., ahol „haz byro azzon" említtetik (a. m. matrona).

Hegyecske; szerintük csak Calepinus, Molnár és Bod Péter szótárában, — holott már *Festetics-cod.* 34. 257.

Hegyez: „spiculo, acumino, cuspido, fastigio, cacumino"; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára, illetőleg Prágay Serkentő-Órája, — holott már *Döbrentei-cod.* 474.*

Hegyköz; egyetlen adatuk csak Kresznerics Magyar Szótárából, dd. 1831., — holott már *Döbrentei-cod.* 403. 474 (v. ö. **hegyközbe**, 402).

Hegy-nyaka; egyetlen forrásuk csak Bod Péter szótára, — holott már *Festetics-cod* 384.

Hetedik; csupán csak Calepinus, Molnár és Bod Péter szótárában, — holott már *Müncheni cod.* 55. *Apor-cod.* 124. *Festetics-cod.* 398. *Példák könyve* 32. *Nagyszombati cod.* 291 (kétszer). *Gömöry-cod.* 7. *Jordánszky-cod.* 600. *Debreceni cod.* 61. 99 (kétszer). 132. 628 (kétszer). *Teleki-cod.* 9. 46. *Érdy-cod.* 234. *Kazinczy-cod.* 44. 140. *Tihanyi cod.* 147. 148. 270. *Thewrewk-cod.* 72 (kétszer). 144. *Kriza-cod.* 31.

Heveredik; legrégibb forrásuk csak Bornemisza Prédikációi, — holott már *Nagyszombati cod.* 162.

Hiányosság; legrégibb forrásuk csak Geleji Katona: Váltság Titka I., — holott már *Nagyszombati cod.* 355.

* „arañas egerlôket ġartonk neked Ezvstel heġezteket": „Murenulas aureas faciemus tibi, *vermiculatas argento" *(Canticum Canticorum Salomonis,* I. 10).

Hideglelő; legrégibb forrásuk csak R. M. Költők Tára IV., — holott már *Margit-leg.* 136 (kétszer).* *Teleki-cod.* 132. 139.

Hidegűl; szerintük csak Kónyi János Hadi-Románjában, dd. 1779. és Kresznerics szótárában, — holott már *Vitkovics-codex: Miskolci Töredék* 10.**

Hirdető; legrégibb adatuk csak Nyelvőr IX. 365., — holott már *Bécsi cod.* 260. *Döbrentei-cod.* 240. *Apostolok méltósága* 48. *Teleki-cod.* 197.

Hirtelenkedés: „temeritas, praecipitantia"; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára, illetőleg Pázmány Prédikációi, — holott már *Horvát-cod.* 232.***

Hiteszegett; legrégibb forrásuk csak R. M. Nyelvemlékek II., — holott már *Nádor-cod.* 556. 558. *Debreceni cod.* 399. *Érsekujvári cod.* 357 (kétszer).

Hivogat; szerintük csak Molnár Alb. és Bod Péter szótárában, — holott már *Nádor-cod.* 484. *Debreceni cod.* 573.

* Ha-nál mind a kettőt ki is irták.

** A Miskolci Töredék, a Festetics-, a Pozsonyi- és a Keszthelyi-codexszel együtt, a Nyelvemléktár XIII. kötetében jelent meg, 1885-ben. Kiadója, Volf György ezt írja róla az előszóban: „A Miskolci Töredék 1882-ben tűnt föl az orsz. magy. iparművészeti múzeum rendezte könyvkiállításon. Első leirását ugyanakkor én adtam az említett könyvkiállítás kalauzában. E leirásomba a nagy sietségben, melylyel az összes kiállított magyar codexek ismertetését az utolsó pillanatokban kellett készitenem, két hiba csúszott. A töredék terjedelme ugyanis 12 lap helyett 12 levélre van téve, tartalmáról meg azt mondtam, hogy ‚új szerzetesek regulája, mely a Vitkovics-codex első darabjának illető részével *azonos*', holott a Miskolci Töredék a Vitkovics-codexben *nincs meg* . . . E töredék, mint *a Vitkovics-codexnek kétségtelen része*, szintén, 1525-ben készült". A felhozottak után ép oly kétségtelen, hogy a Nyt. Sz.-ban a Vitkovics-codexszel együtt kellett volna feldolgozni. Ez azonban nem történt meg! E miatt én sem veszem föl a Miskolci Töredék idevágó adatait. A fenti egyetlen adatot is csak azért említettem, hogy alkalmam legyen e kiválóan jellemző sorok megirására.

*** „veztegseggel egyel. nem toroknak hertelenségeuel vagy hertelenkevdeseuel olyha megnem elegedhetnel": „Cum silentio comede; non autem cum *impetu gulae, quasi non possis satiari" (Sanctus Bernardus: *Formula Novitiorum*, Cap. VIII.).

Holnapi-nap; egyetlen forrásuk csak Bod Péter szótára, — holott már *Lobkowitz-cod.* 325. *Bod-cod.* 28. *Debreceni cod.* 45. 47. 48. 239 (kétszer). 300. *Pozsonyi-cod.* 40. *Érdy-cod.* 42.

Homályosodik; szerintük csak Káldi Bibliájában és Kresznericsnél, — holott már *Jordánszky-cod.* 280.

Hónalj, hónalja; legrégibb forrásuk csak Melius Herbariuma, — holott már *Margit-leg.* 144.

Hordozás; legrégibb forrásuk csak Heltai Uj-Testamentoma, — holott már *Nagyszombati cod.* 366.

Hordozó; legrégibb forrásuk csak Calepinus, illetőleg Illyés András: Ker. élet példája, — holott már *Bécsi-cod.* 81. *Németujvári gloss.* 302.

Hosszú-volta; egyetlen forrásuk csak Molnár Alb. Bibliája, — holott már *Winkler-cod.* 358. *Jordánszky-cod.* 293.

Hozogat: „vecto, portito"; szerintük csak R. M. Nyelvemlékek II. és Molnár Secularis Conciójában, — holott már *Érsekujvári cod.* 430.*

Hozzátér; egyetlen forrásuk csak A két Rákóczy György Levelezése, — holott már *Guary-cod.* 11.

Hozzávág; egyetlen forrásuk csak Pesti Gábor Fabulái, — holott már *Weszprémi-cod.* 66.

Hozzávaló. Kétszer is megvan; mind a két helyen, úgy az I. kötet 1506. lapján, mint a III. kötet 954. lapján Károlyi Sándor Önéletirásának, dd. 1732. egyetlen és egyugyanazon adatkájával, — holott már m. é. *Virginia-cod.* 53.

Hús-étel; legrégibb forrásuk csak Zvonarith Postillája I., — holott már *Domonkos-leg.* 132.** 266. *Érsekujvári cod.* 391. 397.†

* „Es az clastromnak fat hozogat waala": „& afferebant quae necessaria erant monasterio" *(Vita Sanctae Marinae Virginis.* Avctore incerto. Cap. II.).

** Megszenvedtet-nél ki is irták.

† A 391. lapon: „megh zewrze ewnen magaaban hogy Myndennemew hws eteltewl magat meg zenwetetneye"; „decreuit a carnibus abstinere". A 397.

Húsos; legrégibb forrásuk csak Bornemisza: Evangeliomokból való tanuságok III., — holott már *Érsekujvári cod.* 349.

Húzás; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára, illetőleg Kónyi János Hadi Románja, — holott már *Winkler-cod.* 206. *Nádor-cod.* 260.

Húz-vonsz; legrégibb forrásuk csak Balásfi Csepregi Iskolája, — holott már *Cornides-cod.* 141.

Hűségtartás; szerintük csak R. M. Nyelveml. II. és Valkai Genealogiájában, — holott már *Érdy-cod.* 77.

Idétlen; legrégibb forrásuk csak Heltai Uj-Testamentoma, — holott már *Döbrentei-cod.* 516.*

Idő-köz; szerintük csak Bartha Boldizsár Krónikájában és Sándor István szótárában, — holott már *Cornides-cod.* 325. *Domonkos-leg.* 24.

Ifjú-kor; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. Bibliája III. — holott már *Debreceni cod.* 212.

Igazgató; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg a Cisio, — holott már *Festetics-cod.* 296. *Domonkos-leg.* 292. *Thewrewk-cod.* 198.

Igazítás; legrégibb forrásuk csak Komjáti: Sz. Pál levelei, — holott már *Peer-cod.* X.

Igaz-volta; a Nyt. Sz. I. kötetének 1554. lapja szerint egyedül Illyés András Prédikációiban, dd. 1696.; III. kötetének 964. lapja szerint egyedül Heltai Bibliájában, dd. 1551. fordul elő, — holott említi már a *Debreceni cod.* 55.

lapon: „hws eteltewl megtartoztata magat": „... se abstineret a carnium esu" (Raymundus de Capua: *Legenda seu hystoria beate Katherine de senis.* Prologus és §. III.).

* „mikent el rőitet idetlen": „sicut *abortivum absconditum" *(Liber Job,* III. 16).

Ijedelem; egyetlen forrásuk csak Kresznerics Ferenc Magyar Szótára, 1831-ből, — holott már *Peer-cod.* 361. *Weszprémi-cod.* 23.

Ijegetés; legrégibb forrásuk csak Decsi Adagiái, — holott már *Festetics-cod.* 390.

Indítás: „motus, motio"; szerintük csak Calepinus, Molnár és Bod Péter szótárában, — holott már *Érdy-cod.* 171.*

Íres; legrégibb forrásuk csak Prágay András Serkentő-Órája, Kresznerics szótárából! — holott már *Nagyszombati cod.* 247.

Irtózás; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára, illetőleg Pázmány Kempise, — holott már *Winkler-cod.* 248.

Iskolai; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. Ker. Tanítása. — holott már *Domonkos-leg.* 211.**

Ismétlen; legrégibb forrásuk csak Leveles Tár I., — holott már *Lobkowitz-cod.* 13.

Isten-fia; egyetlen forrásuk csak Illyés András Prédikációi, dd. 1696., — holott már *Ehrenfeld-cod.* 88. 89 (kétszer). *Müncheni cod.* 20. 68. 69 (kétszer). 71. 108. 115. 178 (kétszer). 210. *Németujvári gloss.* 118. *Festetics-cod.* 170. 175. *Guary-cod.* 17. *Winkler-cod.* 96. 219. 223. 225. 281. 284. *Nádor-cod.* 289. 293. 363. *Nagyszombati cod.* 180. *Cornides-cod.* 6 (kétszer).† 8.†† 12. 204. 259. 371.○ *Weszprémi-cod.* 135. *Jordánszky-cod.* 805. 873. *Debreceni cod.* 33. 226 (kétszer). 227. 228 (ötször). 621. *Horvát-cod.* 1. 4 (kétszer). 5. 47. 55. 67. 68. 83 (kétszer). 84 (kétszer). 85. 90 (háromszor). 91. 96. 98. 99. 168. 170 (háromszor). 184. *Sándor-cod.* 9. 15.

* „Azokhoz ragaztanak ewthwen yga barmot, De azok sem teheteenek yndoytasth az zent zyzen": „. . . plura paria boum adhibuit. sed tamen virgo domini immobilis permansit" (Jac. a Voragine: *Lombardica historia.* Arg., 1485. a8. *L. A.* Cap. IV.).

** Bír-nál ki is írták.

† Testesülés-nél az egyiket ki is írták.

†† Megtestesülés-nél ki is írták.

○ Fölvétel-nél ki is írták.

Vitkovics-cod. 11. *Teleki-cod.* 73. 186. 229. *Érdy-cod.* 461 (kétszer). 568 (kétszer).* *Tihanyi cod.* 80. *Thewrewk-cod.* 194.

Isten-háza; szerintük csak Pázmány Prédikációiban, Kreszneries szótárából! — holott már *Bécsi cod.* 286. *Müncheni cod.* 35. 74. *Döbrentei-cod.* 112.

Isteni természet: „natura divina“; szerintük csak Monoszlai Képek Tiszteletében és Pázmány Lutheristák Vezetőjében, — holott már *Jordánszky-cod.* 855. *Horvát-cod.* 169. 194. *Sándor-cod.* 3. *Teleki-cod.* 251.** *Érdy-cod.* 55. 60.†

Isteni-törvény; egyetlen forrásuk csak Faludi Nemes-Urfija, — holott már *Bécsi cod.* 86. *Jordánszky-cod.* 730.†† *Debreceni cod.* 202. 266. 267. 273. *Horvát-cod.* 29. 33. *Érdy-cod.* 166. 597. *Tihanyi cod.* 70. 72 (kétszer).○ 73. 75. 80.

Iszamik; egyetlen forrásuk csak Sándor István szótára, dd 1808., — holott már *Cornides-cod.* 248.

Ittvaló; legrégibb forrásuk csak R. M. Nyelvemlékek II., — holott már *Érsekujvári cod.* 497.

Ivás; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Illyés András Prédikációi, — holott már *Gömöry-cod.* 182.

Izetlen: „morosus, acerbus, molestus“; legrégibb forrásuk csak Monoszlai: Képek Tisztelete, — holott már *Horvát-cod.* 227 (az eredetiben, szent-Bernátnál a. m. acediosus).

Járdogál; legrégibb forrásuk csak Bornemisza Prédikációi, — holott már *Virginia-cod.* 292.

* Elbocsát-nál az egyiket ki is írták.

** Különbség-nél ki is írták.

† „ky isteny termeezetyt yllety“: „et hoc significat *diuinam essentiam*“ (Pelbartus: *Sermones pomerii de Sanctis.* Pars hyemalis. S. XXXIX. s. II. C.).

†† Bizony-nál ki is írták.

○ Kénszerités-nél és Kiadás-nál ki is írták.

Jáspis-kő; egyetlen forrásuk csak Bornemisza: Sz. János látása, — holott már *Jordánszky-cod.* 892. 926.

Játszodozás; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára, illetőleg Pázmány Prédikációi, — holott már *Érsekujvári cod.* 378.

Jeges-víz; egyetlen forrásuk csak br. Radvánszky: Szakácskönyvek, — holott már *Virginia-cod.* 103. *Margit-leg.* 23.

Jegybéli: „sponsa, verlobt"; szerintük egyedül csak Thaly: Vitézi Énekek II. 394. lapján lenne, ahol azonban nyoma sincs! — holott igazán megvan már a *Németujvári gloss.* 98 („yegbeli zizthul: matris *desponsatis"). *Margit-leg.* 165 („nemely jegbely evrsebet nevev lean").

Jegyzés, jegyezés: 1) signatio; ez értelemben szerintük csak Molnár Alb. szótárában, — holott már *Peer-cod.* 53.* *Cornides-cod.* 249. *Horvát-cod.* 51.** 118 (kétszer).*** 2) significatio; legrégibb forrásuk a R. M. Nyelvemlékek II. 41. lenne (ott azonban nincs), aztán Félegyházi Ker. Tanítása, — holott már *Bécsi cod.* 179. 291.† *Nagyszombati cod.* 365.†† *Domonkos-leg.* 16.††† *Horvát-cod.* 73.+ 74. *Érdy-cod.* 60.++

* Ide sorolom, mert szövegének: „kybe teccyk wala penznek yegzese" — eredetije így szól: „. . . quibus pecuniae olim signatae visebantur" (Divus Hieronymus: *Vita Sancti Pavli Primi Eremitae,* cap. IV.).

** „Mert az iegyezesnek az iegyel hasonlatosnak kellenny": „Figura enim siue *signum habere debet similitudinem cum signato" (Pelbartus: *Stellarium.* Lib. I. Part. II. Art. III. Cap. I.)

*** „fel vette az el mvlt dyadalmnak be tellyeseytet iegzeseet. az ievuendev dychevsegnek es iegzeseet": „complete victorie preterite ꝛ plene glorie future suscepit *signationem" (Pelbartus: *Stellarium.* Lib. X. P. I. art. 1).

† „A' mirtetosnac ieǵzesen akarta ieǵzeni": „per myrteti significationem voluit designari" (Sancti Hieronymi *Prologus in Zachariam prophetam,* ed. a. 1475).

†† „Harmadčor gondolyavala ez keǵős hyw ziz ez aldozathnak ieǵzeseet": „Tertium denique gaudium hauriebat cor virginis in hac oblatione, quia considerabat eius *significationem" (Pelbartus: *Stellarium.* Lib. III. Part. I. Art. III. Cap. I.).

††† Mely latasnak vysagat chodalvan, es jegezeseet bevlchen meg ertven": „Cuius quidem visionis ꝛ nouitatem admirans ꝛ *significationem prudenter intelligens" (Antoninus Archiepiscopus Florentinus: *Historiales seu Cronica.* Pars III. Tit. XXIII. Cap. IIII. §. iii).

\+ „nevnek jegzeseert": „*significationis nominis" (Pelbartus: *Stellarium.* Lib. I. Pars II. Art. I. Cap. XI.).

++ „annak yegzeseere hogy soha meg nem herwad": „Hoc pro *signo quod ipse nunquam marcescere potuit" (Pelbartus: *Sermones pomerii de Sanctis.* S. XXXIX. s. II. D.).

Jóváhagyás; csupán szótárakban, t. i. Molnár- és Bodnál, — holott már *Cornides-cod.* 244. 306.

Jövendőbeli; egyetlen adatuk csak Mon. Török-Magyarkori Emlékek I., — holott már *Kazinczy-cod.* 181.

Juh-ruha; egyetlen forrásuk csak Molnár Secularis Conciója, — holott már *Németujvári gloss.* 290.

Jutalmaz; szerintük csak Pázmány Prédikációiban és Sándor István szótárában, — holott már *Horvát-cod.* 132.

Kacérság; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Pázmány Prédikációi, — holott már *Guary-cod.* 47.

Kamarácska: „cubiculum"; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Káldi Bibliája, — holott már *Margit-leg.* 136. *Jordánszky-cod.* 13a. (az eredetiben a. m. mansiuncula).

Karácson-est; egyetlen forrásuk csak Molnár Alb. Secularis Conciója, — holott már *Margit-leg.* 14. 15.* 40. 62. *Debreceni cod.* 45. *Lányi-cod.* 248. *Érsekujvári cod.* 321. 328.

Karácson-napja; egyetlen forrásuk csak Kresznerics Magyar Szótára, 1831-ből, — holott már *Festetics-cod.* 331. *Döbrentei-cod.* 237. 265. *Lobkowitz-cod.* 181 (kétszer). *Cornides-cod.* 72. 83. *Debreceni cod.* 31. 56. 112. *Lányi-cod.* 41. 48. 52. 53. 58. 64. 70. 208. 291. 295. *Érdy-cod.* 165. 272. 501. *Érsekujvári cod.* 324 (kétszer). *Tihanyi cod.* 330.

Karbunkulus; legrégibb forrásuk csak R. M. Költők Tára IV. t. i. Ilosvai, — holott már *Nagyszombati cod.* 312.

Kardinál(is)ság; szerintük csak Tinódinál (átírt szöveggel) és Pázmány Lutheristák Vezetőjében, — holott már *Domonkos-leg.* 291.

Karéj; legrégibb forrásuk csak R. M. Nyelvemlékek II., — holott már *Lányi-cod.* 394.

* Elég-nél ki is írták.

Káromkodik; legrégibb forrásuk csak Monoszlai Apologiája, — holott már *Németujvári gloss.* 352.

Keddi; egyetlen forrásuk csak Bartha Boldizsár Krónikája, — holott már *Lányi-cod.* 173. 197.

Kedvesen; legrégibb forrásuk csak Pázmány Prédikációi, — holott már *Nagyszombati cod.* 126. *Domonkos-leg.* 176. *Teleki-cod.* 52. 53. 96.

Kedveskedés; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Mon. Hung. Hist. Írók XV., vagyis Thököly Imre, — holott már *Thewrewk-cod.* 180.

Kedvetlen: „implacidus, morosus, immitis"; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Decsi Adagiái, — holott már *Horvát-cod.* 227.* 228.

Kedvezés; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Pázmány Kempise, — holott már *Döbrentei-cod.* 370.

Kedvkeresés; szerintük csak Pázmány Prédikációiban és Mikes Kelemennél: Mulatságos Napok, — holott már *Guary-cod.* 5.

Kegyetlenkedik; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Decsi Sallustiusa, — holott már *Nagyszombati cod.* 87. *Tihanyi cod.* 153.

Kényedett; szerintük csak Pázmány Prédikációiban és Faludi Nemes-Asszonyában, — holott már *Thewrewk-cod.* 294.

Kenderkötél; van ugyan egy codex-idézetük a ‚kender-kötél'-re, de annak az a baja, hogy nincs benne a „kender-kötél"!

* „Az isteni zolosman ne legy rest vagy keduetlen": „In divino officio non sis piger et *acediosus" (S. Bernardus: *Formula Novitiorum.* Cap. V.). — Itt a ‚kedvetlen: acediosus' a. m. olyan ember, akinek nincs hajlandósága a jóra, maig megmaradt egyházi műszóval: ‚jóravaló-rest'. Az ‚acediosus' ezzel a szóval fordittatik a következő helyen: „Ibi *acediosi ardentibus stimulis perurgentur" (Thomae a Kempis *De Imitatione Christi.* Lib. I. cap. 24. a. 3): „Oth pokolba az ioravalo restők egkő őztőnőkel fvldaltatnac" *(Debreceni cod.* 277).

másik régi adatuk Pázmány Prédikációiban lenne, de ott sincs, végre Kresznericset idézik, a kinél megvan, dd. 1831., — holott megvan már a *Margit-leg.* 76 (háromszor).

Kenés; legrégibb forrásuk csak Heltai Bibliája I., — holott már *Érsekujvári cod.* 317.

Kéneső: legrégibb forrásuk csak Pesti Nomenclaturája, illetőleg Heltai Krónikája, — holott már *Müncheni cod.* 151.

Kenet: „ungere facio, ungo"; legrégibb forrásuk csak Telegdi: Evangeliomok magyarázatja II., — holott már *Müncheni cod.* 193 (= „. . . unxit").

Kénszerítő; egyetlen forrásuk csak Calepinus szótára, — holott már *Domonkos-leg.* 136 (kétszer). *Érdy-cod.* 525.

Kenyérhéj; legrégibb forrásuk csak Fortuna Szerencsének kereke, — holott már *Peer-cod.* 13. *Érsekujvári cod.* 550.

Kérdezkedő; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára, illetőleg Pázmány Prédikációi, Kresznerics szótárából! — holott már *Virginia-cod.* 121 (kétszer). *Nagyszombati cod.* 21.

Kérdő: „quaerens, rogator, interrogator"; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Comenius Januája, — holott már *Nagyszombati cod.* 21.

Keresztes: „cruciatus"; egyetlen forrásuk csak Molnár Alb. szótára, — holott már *Cornides-cod.* 260.

Keresztjáró; szerintük csupán csak Molnár Alb. és Bod Péter szótárában, — holott már *Döbrentei-cod.* 331.

Kérkedés; legrégibb forrásuk csak Heltai Meséi, — holott már *Horvát-cod.* 246.

Kertbeli; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Erdélyi Országgyűlési Emlékek I., — holott már *Sándor-cod.* 16.

Késedelmezik; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára, illetőleg Bibliája I., — holott már *Bécsi cod.* 264.

Kesergés; legrégibb forrásuk csak Heltai Bibliája I. — holott már *Nagyszombati cod.* 156.* *Weszprémi-cod.* 35.

Keserítés; szerintük csak Molnár, Comenius és Bodnál, — holott már *Döbrentei-cod.* 301.

Készlelés; egyetlen forrásuk csak Beythe István Vasárnapi Epistolái, — holott már *Keszthelyi cod.* 440.

Kétnyelvű; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Tasi Gáspár Öt predikációja, dd. 1640., — holott már *Vitkovics-cod.* 63.

Kétségbeesés; legrégibb forrásuk csak Melius: Sz. János jelenése, — holott már *Virginia-cod.* 11. *Példák könyve* 76. *Nagyszombati cod.* 71. *Gyöngyösi cod.* 45. *Gömöry-cod.* 26. *Debreceni cod.* 127. *Érsekujvári cod.* 265. *Thewrewk-cod.* 151.

Kétségbeesett; egyetlen forrásuk csak Molnár Alb. szótára, — holott már *Festetics-cod.* 142. *Czech-cod.* 54. *Kriza-cod.* 6. 25.

Kétszínű; „simulationis amans"; legrégibb forrásuk csak Debreczeni János Christianus suspiransa, dd. 1615., — holott már *Vitkovics-cod.* 64.

Kettészakaszt; szerintük legelőbb csak a Hofgref-féle Énekesben, — holott már *Müncheni cod.* 165. *Döbrentei-cod.* 145.

Kettős-út; legrégibb forrásuk csak Félegyházi Tamás (Uj-Test.), — holott már *Müncheni cod.* 93.

Kettőztetés; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Illyés András Prédikációi, — holott már *Vitkovics-cod.* 64.

* Egyemben-nél ki is írták.

Kever, kavar; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára, illetőleg br. Radvánszky: Családélet II., — holott már *Guary-cod.* 45 (kétszer). *Peer-cod.* 121.

Kezesség; legrégibb forrásuk csak R. M. Nyelvemlékek II., — holott már *Festetics-cod.* 413.

Kézvetés; egyetlen forrásuk csak Pázmány: Lutheristák Vezetője, — holott már *Ehrenfeld-cod.* 65.

Kiáltó; legrégibb forrásuk csak Félegyházi (Uj-Test.), — holott már *Lobkowitz-cod.* 255. *Gömöry-cod.* 80. 133. *Jordánszky-cod.* 239.* *Thewrewk-cod.* 214. *Kriza-cod.* 70: „kayalto".

Kiaszal; egyetlen forrásuk csak Debreczeni János Christianus suspiransa, dd. 1615., — holott már *Nagyszombati cod.* 301.

Kibocsátás; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Molnár Ker. Tanítása, — holott már *Winkler-cod.* 159. *Nádor-cod.* 179. *Gömöry-cod.* 183. *Thewrewk-cod.* 121.

Kicsinyded, kicsinded; legrégibb forrásuk csak R. M. Költők Tára VI., t. i. Ráskai Gáspár, — holott már *Winkler-cod.* 92 (kétszer).** 108. 124 (kétszer).† 125. 126. *Nádor-cod.* 98. 359 (kétszer). 377. *Virginia-cod.* 123.†† *Nagyszombati cod.* 75. 112. *Példák könyve* 71.○ *Lobkowitz-cod.* 188. *Debreceni cod.* 333. 336. 338 (háromszor). 339.× 340. 343. 596. 608. *Érsekujvári cod.* 258 (kétszer). 259 (kétszer). 332. 438.

Kicsinyke, kicsinke; legrégibb forrásuk csak Telegdi Evangéliomok magyarázatja I., — holott már *Nádor-cod.* 671.

* Istenlátó-nál ki is irták.

** Nyugodalom-nál az egyiket ki is irták.

† Elhagyogat-nál mind a kettőt kiirták.

†† Törekedik-nél ki is irták.

○ „Ime lassat en erdememnek kichyndeth rezet": „Ecce vide *modicam partem premij mei" (Joh. Herolt: *Promptuarium exemplorum discipuli secundum ordinem alphabeti.* Cap. de G. Exempl. V.).

× Bepólál-nál és Posztófolt-nál ki is irták.

Kicsiny-kor: „infantia"; szerintük ez értelemben egyedül csak Pázmány Prédikációiban, — holott már *Debreceni cod.* 168.* 192.

Kicsinység; legrégibb forrásuk csak Bornemisza Predikációi, — holott már *Debreceni cod.* 58. *Érsekujvári cod.* 526.

Kietlen (mn.); legrégibb forrásuk csak R. M. Költők Tára VI., t. i. Tőke Ferenc, — holott már *Müncheni cod.* 117 („kietlen hel're"; az eredetiben „in locum desertum").

Kietlenség; legrégibb forrásuk csak Károli Bibliája I., — holott már *Érdy-cod.* 632.

Kifej; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Az erkölcsnek tisztességes volta, dd. 1598., — holott már *Érdy-cod.* 57.

Kifejt; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Molnár Secularis Conciója, — holott már *Érdy-cod.* 320.

Kifeslés; szerintük legelőbb csak Molnár Alb. szótárában, illetőleg Balásfi Csepregi Iskolájában, — holott már *Érdy-cod.* 402.

Kifeszít: „intendo, distendo, extendo"; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Faludi Nemes-Urfija, — holott már *Winkler-cod.* 249. *Nagyszombati cod.* 79. *Gömöry-cod.* 105.

Kifutás; szerintük csak szótárakban, t. i. Calepinus, Molnár és Bod Péternél, — holott már *Döbrentei-cod.* 237.

Kígyóféreg; egyetlen forrásuk csak Tseh Márton: Lovak orvosságos könyvecskéje, dd. 1676., — holott már *Érdy-cod.* 546. m. ért.**

Kígyóméreg; szerintük csak Faludi Téli-Éjtszakáiban és Kresznerics szótárában, — holott már *Döbrentei-cod.* 255.

* V. ö. more infantium . . . tenelle etatis. (Antoninus: *Historiales seu Cronica.* Pars III. Tit. XXIIII. Cap. XI. Prologus).

** „meene kygyo feeregh zayaban": „*serpens in eius ore ingressus est" (Jac. a Voragine: *Legenda Aurea,* Cap. CXLIII.).

Kijebb, killyebb, küllyebb; legrégibb forrásuk csak Félegyházi Tamás Ker. Tanításában, — holott már *Virginia-cod.* 132. *Érdy-cod.* 476.

Ki-ki; legrégibb forrásuk csak R. M. Költők Tára VI., t. i. Ráskai Gáspár, — holott már *Példák könyve* 4. *Lobkowitz-cod.* 62.* 115. 315.

Kikísér; szerintük csak gr. Zrinyi Miklós átírt szövegében és Kresznerics szótárában, — holott már *Példák könyve* 27 (kétszer). *Nagyszombati cod.* 396. *Érsekujvári cod.* 162.

Kikotor; szerintük csak Molnár Alb. és Bod Péter szótárában, — holott már *Peer-cod.* 105.

Kiküld; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára, illetőleg Hornyik Kecskemét Története IV., dd. 1705., — holott már *Müncheni cod.* 30. 73. *Németujvári gloss.* 380 (a. m. ejicio). *Döbrentei-cod.* 198. 242. *Virginia-cod.* 39. *Jordánszky-cod.* 457. 723.** 740. *Debreceni cod.* 515. *Érdy-cod.* 497. *Érsekujvári cod.* 462. *Tihanyi cod.* 294.***

Kilehell; szerintük csak Calepinus és Molnár Alb. szótárában, — holott már *Müncheni cod.* 105. 166.

Kilencedik; szerintük csak Molnár és Bod Péter szótárában, — holott már *Apor-cod.* 124. *Margit-leg.* 205. *Gömöry-cod.* 8. *Debreceni cod.* 132. *Lányi-cod.* 44. 63. 135. *Teleki-cod.* 67. *Érsekujvári cod.* 135. *Tihanyi cod.* 155. 271. *Thewrewk-cod.* 18. 73. 74. 145. *Kriza-cod.* 37.

* „de ky ky mind elegh therôh: lessôn ŷ maganak“: „sed *unusquisque sufficiens onus erit sibiipsi“ (Th. a Kempis: *De imitatione Jesu Christi.* Lib. I. Cap. XXIV. §. 1.).

** Kevéssénél ki is irták.

*** „Az kôrôztenôk kegek alexandriabol ky kildettek uala“: „Et quoniam *iussi fuerant Christiani ab Alexandriâ vrbe *discedere“ (*Vita Sanctae Evgeniae Virginis ac Martyris.* Avctore incerto. Cap. III.).

Kilencszer; szerintük csak Molnár Alb. és Bod Péter szótárában, — holott már *Lobkowitz-cod.* 26. *Cornides-cod.* 371. *Tihanyi cod.* 364.* *(Érsekujvári cod.* 69. háromszor; későbbi írás!).

Kilencven; szerintük legelőbb csak Calepinus szótárában, illetőleg Felvinczinél: Protonotaria dicsérete („Kilenczvennyolcz"), — holott már *Döbrentei-cod.* 351. 352: „kilenzven kilenc" ** *Jordánszky-cod.* 10a. *Keszthelyi cod.* 451. *Teleki-cod.* 31. *Kazinczy-cod.* 95.*** *Tihanyi cod.* 87. *Thewrewk-cod.* 201.

Kimél; legrégibb forrásuk csak Heltai Uj-Testamentoma, — holott már *Guary-cod.* 10 (kétszer). 40. *Sándor-cod.* 7.

Kiméletlen; legrégibb forrásuk csak Valkai Genealogiája, — holott már *Weszprémi-cod.* 102.

Kimenő: „exiens"; egyetlen forrásuk csak Calepinus szótára, — holott már *Bécsi cod.* 305.

Kimeríthetetlen; szerintük csak Calepinus és Molnár Alb. szótárában, — holott már *Winkler-cod.* 264.

Kimutatás; szerintük csak Székely István Krónikájában és Molnár Alb. szótárában, — holott már *Margit-leg.* 108.

Kinál, kénál; legrégibb forrásuk csak Heltai Bibliája I., — holott már *Bod-cod.* 17. *Domonkos-leg.* 282. *Apostolok méltósága* 15. *Tihanyi cod.* 18.

Kincstartó; legrégibb forrásuk csak Heltai Krónikája, — holott már *Peer-cod.* 332. *Thewrewk-cod.* 79.

* „killenćőr kőzőnseġel mind az valaztatak": „*Nono omnes generaliter electi" (Pelbartus: *Stellarium,* Lib. X. P. I. art. 3).

** E helyen kétségtelen a rokonság a Müncheni és a Döbrentei codex között. Ez utóbbi azonban kiigazítja a Müncheni codexnek ép e helyen elkövetett következő hibás fordítását: „nemde meghaġġa e a' kilenc *zaz* kilenćet a' kietlenben" *(Müncheni cod.* 146): „nonne dimittit nonagintanovem in deserto" (*Evangelium sec. Lucam,* XV. 4).

*** Nyolcvan-nál ki is írták.

M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

Kínos; legrégibb forrásuk csak Pázmány Prédikációi, — holott már *Weszprémi-cod.* 76. *Gyöngyösi-cod.* 20. *Jordánszky-cod.* 774. *Debreceni cod.* 95. *Pozsonyi cod.* 12. *Érdy-cod.* 98. 108. *Thewrewk-cod.* 25.

Kínoz (kínzat); legrégibb forrásuk csak Heltai Vigasztaló könyvecskéje, — holott már *Ehrenfeld-cod.* 60.* 101.** 108. *Apor-cod.* 157. 158. *Guary-cod.* 29 (háromszor). 48. 49. *Winkler-cod.* 118. 119. 122. 222. *Döbrentei-cod.* 348 (kétszer). 351. *Nádor-cod.* 198. 290. 673. *Peer-cod.* 40. 120. 281. *Krisztina-leg.* 18 (háromszor). *Nagyszombati cod.* 17. 46. 53. 89. 106. 145. 322.*** *Lobkowitz-cod.* 27. 61. 64. 79. 142. 308. 330. *Cornides-cod.* 264. 265.† 273. 303. 368. 413. 416. 429. *Bod-cod.* 12. 20. 30. *Weszprémi-cod.* 82. 89. *Gömöry-cod.* 35. *Jordánszky-cod.* 782. 858. 910. *Domonkos-leg.* 249. *Debreceni cod.* 179. 277. 325. 544.†† 552. *Apostolok méltósága* 22. 40. 50. *Horvát-cod.* 39. 61. *Sándor-cod.* 27 (kétszer). *Teleki-cod.* 249. 250 (kétszer). 276. *Érdy-cod.* 21. 22. 79.††† 196. 327. 336. 633.○ 671. *Érsekujvári cod.* 94. 98. 166. 207. 305. 486. 494. 500. 501. 507. 512. 514. 517. *Thewrewk-cod.* 300. *Kulcsár-cod.* 57.

Kinyilatkozik: „innotesco"; legrégibb forrásuk csak Heltai Uj-Testamentoma, — holott már *Jordánszky-cod.* 772.+ *Kriza-cod.* 54.

Kinyom: „exculco"; legrégibb forrásuk csak Heltai Bibliája IV., — holott már *Kazinczy-cod.* 151.

Kínzás, kínozás; legrégibb forrásuk csak Heltai Krónikája, — holott már *Ehrenfeld-cod.* 158. *Winkler-cod.* 85. 201. 203. *Nádor-*

* Szokás-nál ki is írták.

** Hogy-nál ki is írták.

*** Napiglan-nál ki is írták.

† Elmetsz-nél ki is írták, de nem a 265-ik lapról, ahol tényleg megvan, hanem a 260-ik lapról, ahol nyoma sincs.

†† Éh-nél és Szomjúság-nál ki is írták.

††† Jobbágy-nál ki is írták.

○ Napjafogyott-nál ki is írták.

\+ „Ez kedegh ky nylathkozeek": „Hoc autem notum factum est" *(Actus Apostolorum,* XIX. 17).

cod. 255. 351. 635. 670. *Cornides-cod.* 265.* 268. *Jordánszky-cod.* 858. *Sándor-cod.* 6. *Teleki-cod.* 243. *Érdy-cod.* 197. 204. *Érsekujvári cod.* 206. 244.

Kínzó; legrégibb forrásuk csak Pesti Gábor Uj-Testamentoma, — holott már *Nádor-cod.* 67. 71. 81.** 642. *Virginia-cod.* 89.*** *Nagyszombati cod.* 89. *Cornides-cod.* 138. 265. *Debreceni cod.* 552.† 553. *Sándor-cod.* 6. *Teleki-cod.* 205. 242 (kétszer). *Érdy-cod.* 204. *Érsekujvári cod.* 381.

Kínzódik; legrégibb forrásuk csak Sylvester Uj-Testamentoma, — holott már *Festetics-cod.* 369 (kétszer). 407. *Nádor-cod.* 73. 333. *Weszprémi-cod.* 1. 69. 104. *Debreceni cod.* 130. 213. *Érsekujvár cod.* 244.

Kiomol: „effundor"; legrégibb forrásuk csak Sylvester Uj-Testamentoma, — holott már *Domonkos-leg.* 55: „az olay ky nem omla az juegbevl".

Király; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Baróti Szabó Magyarság-Virági, — holott már *Guary-cod.* 9. 13 (kétszer). *Lobkowitz-cod.* 3.

Király-embere; szerintük csak Veres Balázs és Sándor István szótárában, — holott már *Németujvári gloss.* 367 (a. m. homo regis). *Jordánszky-cod.* 288.

Királyfi; „Király-fiú, király-fia" vezérszó alatt,†† szerintük egyedül csak Apollonius chronikája 1722-iki kiadásában fordul elő, — holott említi már a *Kazinczy-cod.* 101. 106.

* Elmetsz-nél ki is írták, de nem a 265-ik, hanem a 260-ik lapra hivatkozva, ahol híre sincs a „kínzás"-nak.

** Elhidegűl-nél ki is írták.

*** Kegyetlen-nél ki is írták.

† Unszol-nál ki is írták.

†† Nyelvszokás dolgában mekkora különbség van ‚királyfi' és ‚király fia' közt: legjobban mutatja egyfelől a ‚hazafi' történelmi szerepe, másfelől hogy nincs ‚istenfi' — csak ‚Isten fia'.

Király-ház, királyi-ház; szerintük csak Károli Bibliája I., illetőleg Comenius Januája, — holott már *Bécsi cod.* 59 (kétszer). 61. *Müncheni cod.* 33. *Döbrentei-cod.* 187. 237. *Keszthelyi cod.* 282. *Kulcsár-cod.* 257.

Királyi-palota: „regia, bazilica"; egyetlen forrásuk csak Comenius Januája, — holott már *Bécsi cod.* 141. *Debreceni cod.* 37. 38. 340. *Érdy-cod.* 121.* 167 (kétszer). 168. 222. *Kazinczy-cod.* 84. *Tihanyi cod.* 57 (az eredetiben a. m. palatium regale).

Királyi-udvar; szerintük csak Calepinus és Molnár Alb. szótárában, — holott már *Margit-leg.* 167. *Érdy-cod.* 121.** 396.

Királyi-út; szerintük csak Heltai Bibliája I. és Pázmány Kempise, — holott már *Nagyszombati cod.* 2. *Debreceni cod.* 331. *Horvát-cod.* 225.

Királyi-város; szerintük csak R. M. Nyelvemlékek II. és Comenius Januája, — holott már *Guary-cod.* 22 (kétszer). *Jordánszky-cod.* 308. *Debreceni cod.* 107. 108. *Teleki-cod.* 92. *Érdy-cod.* 631. *Tihanyi cod.* 57.

Király-udvara; egyetlen forrásuk csak Verancsics szótára, — holott már *Debreceni cod.* 79. 340.

Kirepül; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Mikes Kelemen Törökországi Levelei, — holott már *Cornides-cod.* 115.

Kirothad; egyetlen adatuk csak Bornemisza: Evangeliomokból való Tanúságok IV. — holott már *Debreceni cod.* 78.

Kisded-kor: „aliquantum temporis"; ezen egyetlen értelemben ismerik s egyetlen forrásuk csak Páter Horváth Gergely: Mulier fortis, dd. 1728., — holott már *Margit-leg.* 31. *Érdy-cod.* 340.† *Kazinczy-cod.* 46.

* ** Mind a kettőt kiírták, csak az a baj, hogy mind a kettőt az „Sz" betűbe tették.

† „ees kysded korodban hoza be eede hozyank": „& *paruulum introduxit te in hoc sanctum monasterium" (*Vita Sanctae Marinae Virginis.* Avctore incerto. Cap. IV.). — Magyar szövegét ‚behoz'-nál ki is írták.

Kisdedség: „parvitas"; szerintük csak Pázmány Prédikációiban és Orczy Lőrincnél, — holott már *Ehrenfeld-cod.* 5.* *Vitkovics-cod.* 8 (kétszer). *Teleki-cod.* 70. *Kazinczy-cod.* 98.**

Kisebbít: „extenuo, attenuo, derogo, minuo, vilito"; legrégibb forrásuk csak a Bártfai Kalendáriom 1583-ból, — holott már *Németujvári gloss.* 47 (a. m. refocillo). 126 (a. m. mitigo). *Cornides-cod.* 399. *Érsekujvári cod.* 541.

Kisebbítő; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Pázmány Prédikációi, Kresznerics szótárából! — holott már *Guary-cod.* 15.

Kisebbség; legrégibb forrásuk csak Leveles Tár II., — holott már *Weszprémi-cod.* 95. *Debreceni cod.* 94. *Érdy-cod.* 54 (kétszer). 55 (kétszer). † 505. 663.

Kisebbül: „imminuor, decresco"; legrégibb forrásuk csak Tinódi modernizált szövege, — holott már *Cornides-cod.* 410. *Érsekujvári cod.* 307. †† 309.

Kisértés; legrégibb forrásuk Molnár Alb. szótára, illetőleg Bibliája I., — holott már *Kazinczy-cod.* 131. *Érsekujvári cod.* 206.

Kisértget, kisérget; legrégibb forrásuk csak Ozorai Imre: De Christo, — holott már *Krisztina-leg.* 32.

Kisértő; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára, illetőleg gr. Zrinyi Miklós átírt szövege, — holott már *Müncheni cod.* 19.

* „es ereynek kysdedseget gondoluan": „z paruitatem virtutis considerans" (*Speculum uite beati Francisci*, 1504. f. 6). — Elégtelenség-nél a magyar locust ki is írták.

** „es az en kyuől ielőnő kysdedsegőmel nem gondolal": „quia de foris *pravitati apparenti non attendisti" (Jac. a Voragine: *Legenda Aurea*, Cap. CLXXX). Az editio princepsben „pravitati" van, a későbbi kiadásokban „parvitati". Hogy azonban a „pravitati" a helyes, és hogy Jacobus a Voragine eredetileg azt írta, — bizonyítja a legenda ősi forrása, melyben ezt olvassuk: „vt non ad externae *vilitatis speciem animum adiiceres" (S. Joannes Damascenus: *Vita Sanctorum Barlaam et Josaphat*, Cap. VI.).

† Egyenlet-nél az egyiket ki is írták.

†† „ydewk waltoznak Emberek kyssebylnek": „Tempora mutantur homines *deteriorantur" (*Gesta Romanorum.* Cap. 37: De perfectione vite).

Guary-cod. 60. *Döbrentei-cod.* 302. *Nádor-cod.* 39. *Érsekujvári cod.* 166. 405.

Kis-ujj; szerintük csak Decsi Adagiáiban és Nomencl., dd. 1641., Kresznerics szótárából! — holott már *Lányi-cod.* 435.

Kiszabadíttat; egyetlen forrásuk csak Leveles Tár I., — holott már *Debreceni cod.* 66.

Kiszámlál: „exputo"; szerintük csak Molnár Alb. és Bod Péternél, — holott már *Jordánszky-cod.* 183.

Kiszélesül; egyetlen forrásuk csak Székely István Zsoltárkönyve, — holott már *Jordánszky-cod.* 50a.

Kiszolgáltatás; egyetlen forrásuk csak Miskolczi Gáspár Vad-Kertje, dd. 1702., — holott már *Tihanyi cod.* 68.

Kitekint: „prospicio"; egyetlen forrásuk csak Heltai Bibliája I., — holott már *Érsekujvári cod.* 428 (ez a lap kétszer is előfordul; itt a Nyelvemléktár X. 128. lapján levő szövegről van szó).*

Kiterjeszkedik: „pertineo"; egyetlen forrásuk csak Baróti Szabó Magyarság-Virági, — holott már *Bécsi cod.* 263.**

Kiterjesztés: „divulgatio"; ez értelemben egyetlen forrásuk Pázmány Kalauza, — holott már *Kazinczy-cod.* 134.***

Kitöröl: „ex(s)tergo"; legrégibb forrásuk csak Heltai Bibliája I., — holott már *Kazinczy-cod.* 143.

Kiúsz; szerintük csak Calepinus szótárában és Szentmártoni Bodó: Kalmárok dicsérete, dd. 1690., — holott már *Nádor-cod.* 645.

* „zent kateryna azzony az haz ablaakan ky tekynthe hogy latnaya ez nagy wwewtesneek okath": „katherina virgo per fenestram domus *aspexit vt videret causam tanti clamoris" (Raymundus de Capua: *Legenda seu hystoria beate Katherine de senis.* §. xiiii).

** „A' čaiua ki teriezkedet es elrepôlt": „bruchus *expansus est et avolavit" *(Prophetia Nahum,* III. 16).

*** „de maga az hitnek iobanualo ky teriezteseert"; „tamen propter fidei *dilatationem" (Jac. a Voragine: *Legenda Aurea.* Cap. CLXXX.).

Kiül: „prosideo, sedeo foras“; szerintük csak Molnár Alb. szótárában és Csúzy Zsigmond Sip-Szójában, dd. 1723., — holott már *Debreceni cod.* 160.*

Kivág: 1) „exseco, excido, exscindo“; legrégibb forrásuk csak Melius: Sz. Jób könyve; 2) „succido, macto“; szerintük csak Calepinus szótárában, illetőleg A két Rákóczy György levelezésében; 3) „exstirpo, deleo“; legrégibb forrásuk csak Heltai Bibliája I., — holott már *Müncheni cod.* 142 (az eredetiben a. m. succido, de mivel figefáról van szó, nem az 1), t. i. a „succido, macto“ csoportba, hanem a 2), t. i. „excido, exscindo“ csoportba tartozik). *Döbrentei-cod.* 360 (a. m. excido; fáról). 454. 464 (mindkettő a. m. excido; kőről). *Lohkowitz-cod.* 3 (fáról). *Jordánszky-cod.* 330 (kétszer; az eredetiben mindkét helyen a. m. succido, egyszer erdőről, másszor berekről, tehát a 3) csoportba tartozik). 373 (excido; fáról). 512 (excido; kőről). 527 (excido; fáról). 574 (succido; fáról). 615 (excido; kőről). *Debreceni cod.* 45 (fáról). *Apostolok méltósága* 11 (fáról). *Horvát-cod.* 185 (kőről). *Érdy-cod.* 140 (kőről). 153 (kétszer; mindkét helyen kőről).

Kivagdal, (kivagdaltat); legrégibb forrásuk csak R. M. Nyelvemlékek II., — holott már *Bécsi cod.* 13.

Kivakar; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Baróti Szabó Magyarság-Virági, — holott már *Winkler-cod.* 269. *Nádor-cod.* 467. *Nagyszombati cod.* 370. *Jordánszky-cod.* 70. *Apostolok méltósága* 7. *Érdy-cod.* 592. *Kazinczy-cod.* 162. *Érsekujvári cod.* 581.

Kiválaszt: „excerno, succerno, excerpo, sejungo, segrego“; legrégibb forrásuk csak Heltai Bibliája I., — holott már *Döbrentei cod.* 241. *Jordánszky-cod.* 77.** 182. 230 (az eredetiben a két utóbbi helyen a. m. separo). 397 (az eredetiben a. m. separo). *Horvát-cod.* 153 (az eredetiben a. m. eximo). 264.

* „Egizer a zegeniők kih ẃluen a Napra“: „pauperes semel in sole *consistentes“ (Pelbartus: *Sermones pomerii de Sanctis.* S. CCLV.).

** „yme wr ysten ky walaztotta hẃ nevezety zerent Beezeleelth Judanak nemzeteebőL“: „Ecce, *vocavit Dominus ex nomine Beseleel de tribu Juda“ (*Liber Exodi,* XXXV. 30).

Kiválasztás: „sejunctio, electio, selectio"; szerintük csak Molnár Alb. és Bod Péter szótárában, — holott már *Horvát-cod.* 148. 153 (az eredetiben mindkét helyen a. m. exemptio).

Kiválik; egyetlen forrásuk csak Madarász Márton Szent-Elmélkedései, — holott már *Guary-cod.* 15.

Kivált: „redimo, elibero"; legrégibb forrásuk csak R. M. Nyelvemlékek II., — holott már *Döbrentei-cod.* 147 (az eredetiben a. m. redimo). *Jordánszky-cod.* 220 (az eredetiben a. m. redimo). 221 (a. m. educo). *Thewrewk-cod.* 57.

Kívánandó: „optabilis, exoptabilis, optandus, appetibilis, desiderabilis, exoptatus"; szerintük csak Calepinus, Molnár és Bod Péter szótárában, — holott már *Nagyszombati cod.* 328. *Weszprémi-cod.* 118 (az eredetiben a. m. desiderandus).

Kívánás: „optatio, appetitio"; legrégibb forrásuk csak Decsi Sallustiusa, — holott már *Lobkowitz-cod.* 95. 97. 115.* *Debreceni cod.* 242.**

Kívánatos: „cupidus"; legrégibb forrásuk csak Heltai Meséi, — holott már *Thewrewk-cod.* 180.

Kívánkoztat; egyetlen forrásuk csak Félegyházi Ker. Tanítása, — holott már *Horvát-cod.* 4.

Kívánó: „cupidus, avidus, expetens, cupitor, ambitor, appeto, appetens" és „qui desiderat"; legrégibb forrásuk csak Bornemisza Prédikációi, — holott már *Bécsi cod.* 223. 319. *Guary-cod.* 15. *Döbrentei-cod.* 347. *Margit-leg.* 95. *Nagyszombati cod.* 263. *Cornides-*

* „akoron nevekedi*t* az cristos iesusnak zolgalo leianiba . ez velagnac ponpasaganac kevanasa": „tunc viget *concupiscentia curiositatis in Christi sponsa" (S. Bonaventura: *De Perfectione Vitae ad Sorores.* Cap. I.).

* „az isteni iozagocban valo haznalasnak buzgosagos kevanasa": „fervens *desiderium in virtutibus proficiendi" (Thomae a Kempis *De Imitatione Jesu Christi*, Lib. I. cap. 23. a. 4).

cod. 109. *Weszprémi-cod.* 122.* *Gyöngyösi cod.* 46. *Gömöry-cod.* 80. *Debreceni cod.* 295. 587. *Sándor-cod.* 5. *Érdy-cod.* 160.

Kívánságos: 1) „desiderabilis"; legrégibb forrásuk csak Melius Prédikációi; 2) „avidus, cupidus"; legrégibb forrásuk csak Heltai Bibliája I., — holott már *Jordánszky-cod.* 189. *Domonkos-leg.* 308. *Pozsonyi cod.* 44. *Thewrewk-cod.* 99. 142.

Kívánt: „desideratus"; szerintük csak R. M. Nyelvemlékek II. és Faludi „Verses Költeményei", — holott már *Müncheni cod.* 21.** *Virginia-cod.* 7. 12 (kétszer).

Kívántat; legrégibb forrásuk csak R. M. Nyelvemlékek II., — holott már *Érsekujvári cod.* 390.

Kiver, k. j.; legrégibb forrásuk csak Calepinus, illetőleg Lépes Bálint Pokoltól rettentő Tükre, — holott már *Guary-cod.* 14. *Nádor-cod.* 508. *Weszprémi-cod.* 15. 127.† *Debreceni cod.* 205. 214. 566. *Keszthelyi cod.* 305 (a. m. excutio). *Érdy-cod.* 410.†† *Kulcsár-cod.* 276.

Kivesz: „exterminor, disperdor, excido"; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára, illetőleg A két Rákóczy György levelezése, — holott már *Jordánszky-cod.* 27a. (az eredetiben a. m. deleo).

Kiveszt; legrégibb forrásuk csak Heltai Krónikája, — holott már *Guary-cod.* 5. 66. *Érdy-cod.* 174.×

Kivétel; legrégibb forrásuk csak ifj. Heltai Arithmetikája, — holott már *Domonkos-leg.* 133. *Debreceni cod.* 310. *Horvát-cod.* 148. 153.

* „Christus yegyesenek, kyvanonak fel menny tekelletes elethnek magassagara": „AD perfectionis vitae fastigium sponsae Christi conscendere *cupienti" (S. Bonaventura: *De Perfectione Vitae ad Sorores.* Cap. I.).

** „ki latand nemberiet ötet keuantara": „qui viderit mulierem ad *concupiscendum eam" (*Evangelium sec. Matthaeum*, V. 28).

† „El tagult ky verny belele az lankatsagot": „remissus in *excutiendo torporem" (S. Bonaventura: *De Perfectione Vitae.* Cap. I.).

†† „istennek zerzeese zerent zeel tamada es az Romay parttra veree ky": „dispensante deo nauis a ventis *pulsa in romanum portum deuenit" (Jac. a Voragine: *Lombardica historia.* Argentine, 1485. p 3. Cap. LXXXIX.).

× Reábocsát-nál ki is irták.

Kivetet; egyetlen forrásuk csak br. Radvánszky: Szakácskönyvek, — holott már *Debreceni cod.* 194.

Kivetkezik; legrégibb forrásuk csak gr. Bercsényi Miklós levelei, — holott már *Érsekujvári cod.* 180.

Kivilágosít; egyetlen forrásuk csak gr. Bercsényi Miklós levelei, — holott már *Cornides-cod.* 10.

Kivirágozik; szerintük csak Molnár Alb. és Bod Péter szótárában, valamint Faludi Udvari-Emberében, — holott már *Döbrenteicod.* 211. *Keszthelyi cod.* 369. *Kulcsár-cod.* 336.

Kivisz; legrégibb forrásuk csak Beythe András Fives könyve, — holott már *Ehrenfeld-cod.* 80.* 157** (az eredetiben a. m. effero). *Bécsi cod.* 225 (az eredetiben a. m. effero). 256. 299 (az eredetiben mindkét helyen a. m. educo). *Müncheni cod.* 104. 165. 171. 190. *Apor-cod.* 15 (az eredetiben a. m. educo). 76. 77. 115. *Winkler-cod.* 193. 196. *Nádor-cod.* 239. 244. *Margit-leg.* 25. 80. *Nagyszombati cod.* 19. 48. *Cornides-cod.* 353. *Weszprémi-cod.* 95. 96. 97. *Gömöry-cod.* 7. 17. *Jordánszky-cod.* 23a. 68. 84. 148. 158. 247. 296 (kétszer). 447. 481. 501. 510 (kétszer). 721 (kétszer; mindkettő a m. effero). *Domonkos-leg.* 108. *Debreceni cod.* 13. 123. 194. (495). (522.)† *Lányi-cod.* 384. *Apostolok méltósága* 4. *Teleki-cod.* 297.†† *Érdy cod.* 153. 303. 313. 378. 391. 434. 444. 485. 535. 625. 627. 671 (kétszer). *Kazinczy-cod.* 34. 45 (kétszer). 109. *Érsekujvári cod.* 40. 98. *Tihanyi cod.* 28. *Thewrewk-cod.* 74.○ 155.

* „Es paranczola neky hogy feluegye az penzt. es kyuyge az sewuennek helye kyuewl": „iussitque eum leuare pecuniam a extra sepem loci portare" (*Speculum vite b. Francisci*, 1504. f. 14).

** Megaludt-nál ki is írták.

† „az ew fyanak az ew vyiabol ky wyue az gyewreth": „annulum de filii sui digito accepit" (Pelbartus: *Sermones pomerii de Sanctis.* De sancta Catharina S. I. E.).

†† „az holth orozlanth en ky wywem az barlangbol, es el themetem": „Quam ego foras eiiciens, sepeliui" (Theophilus, Sergius et Hyginus: *Vita Sancti Macarii Romani Servi Dei*, Cap. XX.).

○ Hátraránt-nál ki is írták.

Kivitel; legrégibb forrásuk csak Nádasdy levelezése, — holott már *Nagyszombati cod.* 386.

Kívül-belől; szerintük csak Pósaházi Igazság Istápjában és Sándor István szótárában, — holott már *Ehrenfeld-cod.* 53. *Jordánszky-cod.* 13a. 63. 76.

Kívülvaló. Kétszer is megvan, még pedig kétféle helyesírással és kétféle dátummal: a II. kötet 481. lapján, a *K*-betűben, melyet a túl a dunai Simonyi szerkesztett „Kivül-való", s legrégibb forrásuk R. M. Nyelvemlékek II., dd. 1539. A III. kötet 956. lapján a *V*-betűben, melyet a tiszamelléki Szarvas Gábor szerkesztett „Kívül-való", s legrégibb forrásuk, az előbbihez képest, csodálatosképen megfiatalodva, már csak Károli Bibliája, dd. 1590., — holott már *Bécsi cod.* 161.* 234. 236. 286. *Müncheni cod.* 84. *Winkler-cod.* 129. 366. *Virginia-cod.* 6. 69. *Nagyszombati cod.* 199. *Jordánszky-cod.* 721. 792. *Debreceni cod.* 398. *Horvát-cod.* 243. 244. 257. *Sándor-cod.* 5 (kétszer).** *Vitkovics-cod.* 6. 8. 61. *Érdy-cod.* 371. 459. 477. 642. *Érsekujvári cod.* 260. 272. 287. 512.*** 561.

Kóborlás: „praeda"; egyetlen forrásuk csak Thaly: Vitézi Énekek I., — holott már *Virginia-cod.* 136.

Kocog: „crepito"; legrégibb forrásuk, állitólag, Faludi Nemes-Asszonya, — holott már *Döbrentei-cod.* 200.†

Koldús: 1) „mendicus"; legrégibb forrásuk csak Pesti Gábor Uj-Testamentoma, — holott már *Müncheni cod.* 149 (kétszer). 189. *Apor-cod.* 81. *Winkler-cod.* 305. *Döbrentei-cod.* 94. 197. 347. 348. *Weszprémi-cod.* 143. *Jordánszky-cod.* 231. 585. 586. 658. *Debreceni cod.* 195. *Keszthelyi cod.* 101. 304. *Teleki-cod.* 19. 90. *Érdy-cod.* 653. *Érsekujvári cod.* 9. 379. 417. *Kulcsár-cod.* 100. 275. 2) a. m. „mendici"; ez értelemben egyáltalán nem ismerik, — holott igy emliti a *Peer-cod.* 5. *Virginia-cod.* 100.

* „Mert megzaggattatic ô orzaga kûûôl valokra": „lacerabitur enim regnum ejus etiam in *externos" (*Prophetia Danielis,* XI. 4).

** Foglal-nál az egyiket ki is irták.

*** Szélesül-nél ki is irták.

† „kocog ô fogaival": „dentibus suis *fremet" (*Liber Psalmorum,* CXI. 10).

Komondor; legrégibb forrásuk csak R. M. Költők Tára II. 305.,* t. i. Kákonyi Péter, — holott már *Debreceni cod.* 39.

Komornyik; legrégibb forrásuk csak Pesti Nomenclaturája, illetőleg Leveles Tár I., — holott már *Jordánszky-cod.* 750. *Debreceni cod.* 164. *Kazinczy-cod.* 153.

Komorodik; legrégibb forrásuk csak a Cisio, dd. 1592., — holott már *Ehrenfeld-cod.* 50.

Komplárkodás: „negotiatio, cauponatio"; legelőbb állítólag csak Geleji Katonánál: Titkok Titka 12., ahol azonban nincs! aztán Matkó Bányász-Csákányában, — holott már *Apor-cod.* 50 (az eredetiben a. m. negotium).

Konfekt; legrégibb forrásuk csak br. Radvánszky: Családélet III., — holott már *Pozsonyi cod.* 42. *Thewrewk-cod.* 95.**

Konyha; legrégibb forrásuk csak a Hofgref-féle Énekeskönyv, — holott már *Nádor-cod.* 525. *Margit-leg.* 2.*** 3.† 22. 23 (háromszor). 49. 52. 53. 99. 132 (kétszer). *Debreceni cod.* 163.□ *Vitkovics-cod.* 53.□ *Érsekujvári cod.* 394.

Kór-ágy: „lectus aegrotantis"; legrégibb forrásuk csak Molnár Albert Secularis Conciója, — holott már *Érsekujvári cod.* 641 (kétszer).+

* Szerintük ott ez lenne: „Gyermeket szoptatja egy fias komondor", — holott ez van: „egy fias kamondor"; öt sorral alább ismét: „A kamondor addig ügetve követé". Tehát kamondor" és nem komondor. V. ö. alább Pestinél: „daktor", akit a Nyt. Sz. hasonlóan „doktor"-rá keresztelt. „Kamondor"-t a Nyt. Sz. egyáltalán nem ismer.

** Illat-nál ki is írták.

*** Elvisel-nél ki is írták.

† Fazék-nál ki is írták.

□–□ Főz-nél mind a kettőt ki is írták.

\+ „az wdewben kor agiaban fekzyk wala": „ꝫ ipsa tunc in *lectulo iaceret. corpore tumefacta". — „el mene esmegh ew kor agyahoz megh beteghgewlwen": „reuersa autem ad *lectulum redijt infirma" (Raymundus de Capua: *Legenda seu hystoria beate Katharine de senis.* Cap. XI.).

Korcsma; legrégibb forrásuk csak a Leveles Tár I., — holott már *Cornides-cod.* 220.*

Korcsomás; egyetlen forrásuk állítólag Pápai Páriz szótára (Bod Péternél is azonmód megvan!), — holott már *Debreceni cod.* 163.

Kordéra: „memoriter"; szerintük csak Calepinus szótárában és Pázmány Péter Prédikációiban, — holott már *Tihanyi cod.* 305 = ex memoria.**

Kormányos; legrégibb forrásuk csak R. M. Költők Tára II., t. i. Batizi András, — holott már *Teleki-cod.* 122. 123.

Kormos; legrégibb forrásuk csak Monoszlai Apologiája, — holott már *Nádor-cod.* 99.†

Kóró: „frutex, dumus, caudex herbarum"; legrégibb forrásuk csak Sylvester Uj-Testamentoma, — holott már *Bécsi cod.* 195. *Müncheni cod.* 26. *Jordánszky-cod.* 13 (mind a három helyen a forrás eredetijében a. m. tribulus).

Korom; legrégibb forrásuk csak Melius: Sz. János Jelenése, — holott már *Bécsi cod.* 261.

Koronázás; egyetlen forrásuk csak Melius: Sz. János Jelenése, — holott már *Peer-cod.* 141. *Nagyszombati cod.* 277. *Cornides-cod.* 216. 217. *Gömöry-cod.* 93. 182. *Debreceni cod.* 321. *Vitkovics-cod.* 18. *Érsekujvári cod.* 49.

Koronázat; legrégibb forrásuk csak R. M. Nyelvemlékek II., — holott már *Winkler-cod.* 239. *Érdy-cod.* 59. 352. 353 (kétszer). 467. 655. *Thewrewk-cod.* 230.

* Zabállás-nál ki is irták.

** „hogh ket eztendőknek alatta: az zolosmakat mind kordera el tanula": „vt intra secundum annum omnes scripturas Dominicas memoriâ retineret" *(Vita Sanctae Evgeniae Virginis ac Martyris.* Avctore incerto. Cap. IX.).

† „mindọn cormos allatnal zọrńúsegọsb", t. i. minden ördögnél.

Kór-volta; egyetlen forrásuk csak Sylvester Uj-Testamentoma, — holott már *Czech-cod.* 24. *Thewrewk-cod.* 285.

Koszmó: szerintük csak szótárakban, t. i. Molnár, Major és Bod Péternél, — holott már *Festetics-cod.* 374.

Koszorúcska; egyetlen forrásuk csak Calepinus szótára, — holott már *Sándor-cod.* 13 (kétszer). 14. 16 (kétszer).

Köböl; legrégibb forrásuk csak Leveles Tár I., — holott már *Bécsi cod.* 5. 7. 8 (kétszer). 289 (kétszer). *Müncheni cod.* 171. *Jordánszky-cod.* 105.

Ködös; legrégibb forrásuk csak Pesti Gábor Fabulái, — holott már *Érsekujvári cod.* 239.*

Kőfalos; egyetlen forrásuk csak Molnár Alb. szótára, — holott már *Bécsi cod.* 12.** 67.*** 69. 162.†

Kökény-fa; legrégibb forrásuk csak Beythe István Nomenclatora, — holott már *Bécsi cod.* 172.

Kölcsönkér; legrégibb forrásuk csak R. R. Nyelvemlékek II., — holott már *Cornides-cod.* 91. *Debreceni cod.* 221.

Kölcsönöz; szerintük csak Molnár Albert szótárában, illetőleg Csúzy Zsigmond Sip-Szójában, dd. 1723. és Faludi Nemes-Urfijában, — holott már *Müncheni cod.* 135. 141. *Apor-cod.* 85. *Winkler-cod.* 317.

Kölcsönvesz; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Miskolczi Vad-Kertje, — holott már *Érsekujvári cod.* 308.

* Borulás-nál ki is irták, még pedig úgy, hogy az Érsekujvári codexet megtették Érdy-codexnek, s erre hivatkoznak!

** Engesztel-nél ki is irták.

*** Lak-nál és Lakhely-nél ki is irták.

† Megvesz-nél (III. 1119) és Rakás-nál ki is irták.

Köldök; legrégibb forrásuk csak Székely István Zsoltárkönyve, — holott már *Döbrentei-cod.* 481. *Példák könyve* 22. *Érsekujvári cod.* 115.

Köleskenyér; szerintük csak Monoszlai Apologiájában és Pathai Istvánnál (A sakramentomokról), — holott már *Debreceni cod.* 160 (kétszer). 161 (háromszor).

Költözés; szerintük csak Decsi Adagiáiban, valamint Molnár Alb. és Bod Péter szótárában, — holott már *Érdy-cod.* 32.

Kömény; legrégibb forrásuk csak Sylvester Uj-Testamentoma, — holott már *Müncheni cod.* 57. *Jordánszky-cod.* 428.

Könnyebbít: „levo, mitigo"; legrégibb forrásuk csak Frankovith Gergely, dd. 1588., — holott már *Németujvári gloss.* 126 (a. m. allevo). *Winkler-cod.* 334. *Debreceni cod.* 110. 346.

Könnyebbítés: „levatio, mitigatio"; legrégibb forrásuk csak Beythe István Vasárnapi Epistolái, — holott már *Horvát-cod.* 237.*

Könnyen: 1) „facile, procliviter"; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Decsi Adagiái. 2) leviter; szerintük csak Calepinus szótárában és Faludi Nemes-Urfijában, — holott már *Ehrenfeld-cod.* 155 (az eredetiben, Sz. Bonaventuránál a. m. leviter). *Guary-cod.* 21 (kétszer). 23 (hatszor). 42. *Nádor-cod.* 41. 45. *Virginia-cod.* 110. 134. *Margit-leg.* 168. *Példák könyve* 14. 24. 43.** 44. *Nagyszombati cod.* 66. 112. 139. 252. 309. 389. *Lobkowitz-cod.* 91. 294. *Cornides-cod.* 160. 246. *Bod-cod.* 13. 20. *Weszprémi-cod.* 35. *Jordánszky-cod.* 146. *Domonkos-leg.* 180. *Debreceni cod.* 57. 58.

* „ne vessed kevnnyebeytesednek fedelet": „Non adjicias velamen *alleviationis" (S. Bernardus: *Formula Novitiorum*, Cap. XII.).

** A 14. lapon: „mykoron lagya vala hog valaky kevnyen meuet vala": „quando videbat aliquem *leuiter ridentem". — A 24. lapon: „mert nem kevnyen hyznek vala nekyk": „quia non *faciliter credebant eis". — A 43. lapon: „Nemdee kevnyen gondolnayae ez ember hog ez deak baratta lezen": „nonne *de facili cogitaret iste scolaris intrabit ordinem? (Joh. Herolt: *Promptuarium exemplorum discipuli secundum ordinem alphabeti.* Cap. de R. Exempl. XV. Cap. de I. Exempl. LV. és Cap. de P. Exempl. LIII.).

104. 120. 132. 183. 201. 288. 431. 539. 578. *Horvát-cod.* 233. 254. 267. *Sándor-cod.* 30. *Vitkovics-cod.* 62. *Teleki-cod.* 18. *Érdy-cod.* 55. 118. 203 (kétszer). 255. 455. 673. *Kazinczy-cod.* 41. 60. *Érsekujvári cod.* 17. 19. 26. 184. 334. 436. 491. 492. 493. 520.* 533.

Könnyes; legrégibb forrásuk csak Tinódinak átírt és hibásan közölt szövege, — holott már *Ehrenfeld-cod.* 114.** *Winkler-cod.* 106. 109. 112. *Nádor-cod.* 172. 374. 378. 382. *Nagyszombati cod.* 128. 144. 148. 151. *Lobkowitz-cod.* 345. *Vitkovics-cod.* 19.*** *Érsekujvári cod.* 548. *Thewrewk-cod.* 214. *Kriza-cod.* 38. 54.

Könnyít; legrégibb forrásuk csak Telegdi: Evangeliomok magyarázatja I., — holott már *Döbrentei-cod.* 243. *Érdy-cod.* 229. *Érsekujvári cod.* 317.

Könnyű: „facilis, levis" stb.; legrégibb adatukat kétszer is idézik a R. M. Nyelvemlékek II. 41. lapjáról, ahol azonban nyoma sincs e szónak; ezután következő legrégibb adatuk csak Ozorai Imrénél,— holott már *Ehrenfeld-cod.* 109. *Müncheni cod.* 34. *Döbrentei-cod.* 393. *Virginia-cod.* 134. 148. *Lobkowitz-cod.* 133. 309. *Cornides-cod.* 128. 129. 160. *Weszprémi-cod.* 146. *Jordánszky-cod.* 13a.† 388. *Domonkos-leg.* 147. *Debreceni cod.* 35. 262 (kétszer). 362. *Horvát-cod.* 247. *Sándor-cod.* 18 (kétszer). *Érdy-cod.* 221. *Kazinczy-cod.* 92.

Könnyűség; legrégibb forrásuk csak Beythe István Vasárnapi Epistolái, — holott már *Nádor-cod.* 32. *Nagyszombati cod.* 103. *Domonkos-leg.* 137. *Pozsonyi cod.* 37. *Thewrewk-cod.* 157.

Könnyűséges; szerintük csak Faludi Bölcs-Emberében és Kresznerics szótárában, — holott már *Peer-cod.* 200.

Köntös-ujj; legrégibb forrásuk csak Ilosvai Toldija, — holott már *Guary-cod.* 58. *Virginia-cod.* 149.†† *Margit-leg.* 38.

* Öszveháborodik-nál ki is írták.

** Szarvas G. írt is róla a Nyelvőrben, I. 267,

*** Fájdalmas-nál, hibás lapszám-idézettel, ki is írták.

† „zereż temagadnak Barkaath kÿnÿ faakból": „Fac tibi arcam de lignis *laevigatis" (*Liber Genesis*, VI. 14).

†† Keskeny-nél és Szoros-nál ki is írták.

Könyök; legrégibb forrásuk csak Heltai Bibliája I., — holott már *Érsekujvári cod.* 349 (kétszer).

Könyöknyi; legrégibb forrásuk csak Káldi György Bibliája, — holott már *Müncheni cod.* 140.

Könyörget; egyetlen forrásuk csak R. M. Költők Tára VI., t. i. Ráskai Gáspár, — holott már *Debreceni cod.* 101. *Érdy-cod.* 51. 52. *Érsekujvári cod.* 318. *Thewrewk-cod.* 146. 189.

Könyörgő; szerintük csak Calepinus és Molnár Alb. szótárában, — holott már *Apor-cod.* 128. *Debreceni cod.* 131.

Könyörülés: „commiseratio"; legrégibb forrásuk csak Molnár Albert szótára, illetőleg Faludi Nemes-Asszonya, — holott már *Döbrentei-cod.* 94. 131 (az eredetiben mindkét helyen a. m. miseratio). 181.* *Gömöry-cod.* 186. *Horvát-cod.* 10.** *Érdy-cod.* 546.

Könyvecske; legrégibb forrásuk csak Melius: Sz. János Jelenése, — holott már *Apostolok méltósága* 1. *Teleki-cod* 14. 19. 30. 35. 39. 46. 59. 67. 83. 112. 116. 121. 128. 133. 141. 149. † 237. *Kazinczy-cod.* 83. *Kriza-cod.* 1. 86.

Környülállás; legrégibb forrásuk csak Beythe István Vasárnapi Epistolái, — holott már *Festetics-cod.* 66. 293.

Környűlfénylik; szerintük csak Calepinus és Molnár Alb. szótárában, — holott már *Döbrentei-cod.* 267.

Környűlfoly; legrégibb forrásuk csak Heltai Bibliája I., — holott már *Nádor-cod.* 537.

* „ki teged irgalmassagban: es kőnőrőlesegben koronaz": „qui coronat te in misericordia et *miserationibus (*Liber Psalmorum*, CII. 4.). — E szerint az itt említett „kőnőrőleseg" a. m. könyörülések, t. i. miserationes.

** „te kevnyerevlesydnek soksaga zerent": „secundum multitudinem *miserationum tuarum" (Pelbartus: *Stellarium*, Lib. I. Part. II. Art. I. cap. I.).

† Úr-esti-nél ki is írták.

Környűlírás: „circumscriptio“; egyetlen forrásuk csak Calepinus szótára, — holott már *Jordánszky-cod* 496.*

Környűljár; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Molnár Ker. Tanitása, — holott már *Döbrentei-cod.* 117. 351. 475. *Keszthelyi cod.* 147. *Kulcsár-cod.* 139.

Környűlkerít; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára, illetőleg Keresszegi H. István: Prédikációk tárháza, — holott már *Virginia-cod.* 85. *Margit leg.* 132.

Környűlnéz; szerintük csak Calepinus, Molnár és Bod Péter szótárában, — holott már *Bécsi cod.* 108. *Müncheni cod.* 94. *Festetics-cod.* 399. *Cornides-cod.* 247.

Környűlönt; szerintük szintén csak Calepinus, Molnár és Bod Péter szótárában, — holott már *Domonkos-leg.* 151.

Környűlterít: „circumvelo“; egyetlen forrásuk csak Comenius Januája, — holott már *Érsekujvári cod.* 422.**

Környűlűl; egyetlen forrásuk csak Calepinus szótára, — holott már *Müncheni cod.* 163. *Döbrentei-cod.* 458. *Példák könyve* 42. *Jordánszky-cod.* 609. *Érsekujvári cod.* 365.

Környülvaló, körülvaló; kétszer is lenyomatva, t. i. a II. kötet 412. és a III. kötet 956. lapján, mindkét helyen legrégibb forrásuk csak Heltai Bibliája I., — holott már *Ehrenfeld-cod.* 96. *Bécsi-cod.* 156. 285. 293. *Müncheni cod.* 55. *Bod-cod.* 33. *Jordánszky-cod.* 424. 535. 756. *Érdy-cod.* 498. *Érsekujvári cod.* 432. 447.

Köröskörnyűl; legrégibb forrásuk csak Heltai Krónikája, — holott már *Nagyszombati cod.* 191 (kétszer). *Debreceni cod.* 169. *Érsekujvári cod.* 438.

* „Kyee ez kep, es e kerwl yras?“: „Cujus est imago haec, et inscriptio? (*Evang. sec. Marcum*, XII. 16).

** „tewrly wala mossa uala rwhaczkakal kewrnywl terytty uala“: „abstergit . lauat . panniculis *circumligat“ (Raymundus de Capua: *Legenda seu hystoria beate Katherine de senis.* §. XII.).

Kőszál; legrégibb forrásuk csak Pesti Gábor Fabulái, — holott már *Weszprémi-cod.* 2. 112.

Kősziklás; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Pázmány Prédikációi, — holott már *Érdy-cod.* 508.

Köszönés; legrégibb forrásuk csak Károli Bibliája III.. — holott már *Ehrenfeld-cod.* 90 (az eredetiben a. m. salutatio). *Nádor-cod.* 443. *Debreceni cod.* 346. *Tihanyi cod.* 325.*

Köszönetlen; egyetlen forrásuk csak Pósaházi: Igazság Istápja, — holott már *Érdy-cod.* 192.

Köszönt; legrégibb forrásuk csak Heltai Uj-Testamentoma, — holott már *Czech-cod.* 91. *Debreceni cod.* 273. *Thewrewk-cod.* 192.

Köszöntés; legrégibb forrásuk csak Félegyházi Uj-Testamentoma, melyet ‚Bibliának' neveznek, — holott már *Festetics-cod.* 116 (a szöveg alatti jegyzetben).

Kötelecske; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Pázmány Prédikációi, — holott már *Müncheni cod.* 171 (az eredetiben a. m. funiculus).

Kötelezés: „obligatio"; legrégibb forrásuk csak Bornemisza Prédikációi, — holott már *Cornides-cod.* 24. *Horvát-cod.* 112. 119. *Tihanyi-cod.* 75.

Kötés: 1) „fasciculus"; legrégibb forrásuk csak Pesti Gábor Fabulái, — holott már *Cornides-cod.* 427 („negy kevtees len). 2) „ligamen, vinculum, vinctura"; legrégibb forrásuk csak Melius Herbariuma, — holott már *Ehrenfeld-cod.* 144.**

* „sem uelem zolasra: sem ennekôm kőzônesre": „neque audiendi, neque salutandi" (*Vita Sanctae Evgeniae Virginis et Martyris.* Cap. XXV.).

** „zent ferencz ez ylynemew kewtesrewl semmyt nem erzet": „de tali ligatura sanctus franciscus nihil aduertit" (*Speculum uite beati Francisci,* 1504. f. 118).

Kötővessző; szerintük csak Calepinus szótárában és Comenius Orbis Pictusában — holott már *Winkler-cod.* 124. 125.* *Érsekujvári cod.* 259 (kétszer).

Kötöztet; egyetlen adatuk: „összekötöztet“! mely állitólag Monum. Hung. Hist. Okm. VI. kötetében lenne, ahol azonban nyoma sincs! — holott már *Apor-cod.* 185. *Krisztina-leg.* 20. *Debreceni cod.* 6. *Teleki-cod.* 234.

Kövecske; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Balásfi Csepregi Iskolája, — holott már *Bécsi cod.* 230. *Érdy-cod.* 246 *Érsekujvári cod.* 438.

Kövér: „adeps, pingvedo“; legrégibb forrásuk csak Heltai Bibliája I., — holott már *Bécsi cod.* 223 (fn.). *Döbrentei-cod.* 45: „földnek minden kőveri: omnes pingues terrae“. *Jordánszky-cod.* 14. 59 (az eredetiben mindkét helyen a. m. adeps). 83 (kétszer).** 87. 89. 276. *Debreceni cod.* 122. *Érsekujvári cod.* 231.†

Következés: „consequentia“; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Molnár Secularis Conciója, — holott már *Döbrentei-cod.* 337.††

Következő; legrégibb forrásuk csak csak Pázmány Prédikációi, — holott már *Jordánszky-cod.* 514. 886. *Debreceni cod.* 82. 91. 200. *Apostolok méltósága* 59. *Érdy-cod.* 31. 533 (kétszer). *Kazinczy-cod.* 33. 119. 124. *Tihanyi cod.* 12. 24.

Követő: 1) „insequens, consequens“; legrégibb forrásuk csak Bornemisza: Evang. III. 2) „imitator“; legrégibb forrásuk Calepinus szótára, illetőleg Comenius Januája, — holott már *Ehrenfeld-cod.* 79. 116. 128. 134. *Müncheni cod.* 27. 106. 122. *Döbrentei-cod.* 266. 284 (az eredetiben a. m. sectans). 287. *Nagyszombati cod.* 101. *Lob-*

* Elfesel-nél ki is irták.

** Faggyú-nál ki is irták.

† „nagyob honnem Iohoknak kőwerywel aldozny“: „magis quam offerre *adipem arietum“ (*Liber I. Samuelis*, XV. 22).

†† „ielensegnek: kővetkezesevel“: „sequentibus signis“ (*Evangelium sec. Marcum*, XVI. 20).

kowitz-cod. 144. 146. *Gyöngyösi-cod.* 2. *Jordánszky-cod.* 375. 543. *Domonkos-leg.* 116.* *Debreceni cod.* 1. 42. 254.** 277.*** *Vitkovics-cod.* 49. *Teleki-cod.* 43. 117. *Érdy-cod.* 370. 567. 568. *Tihanyi cod.* 138. 140. 141. 385. *Érsekujvári cod.* 414. *Thewrewk-cod.* 184.

Kövez; legrégibb forrásuk csak Heltai Bibliája I., — holott már *Döbrentei-cod.* 294. 488. *Cornides-cod.* 416. *Jordánszky-cod.* 732 (kétszer). *Debreceni cod.* 62. 66. 67 (kétszer).

Kövezés: „lapidatio, steinigung, steinwurf"; szerintük csak Molnár Albert és Bod Péter szótárában, — holott más értelemben már *Ehrenfeld-cod.* 33.†

Közbejáró, ép úgy mint Közbejár, régi magyar nyelvünkben a Nyt. Sz. összes adatai szerint soha másként nem fordult volna elő; viszont Közbenjáróskodik, Közbenjáróskodás, Közbenjáróság csakis ily alakban, — holott „közbenjáró"-t említi már a *Czech-cod.* 45. *Gömöry-cod.* 35.

Közbevet; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Illyés András Prédikációi, — holott már *Bécsi cod.* 214.††

Közbevetés; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Pázmány Kalauza, — holott már *Margit-leg.* 6. *Nagyszombati*

* „ez zent zerzetnek zerzesenek kevuetevye, es evryzevye": „Religiose institutionis *cultor custosque" (Antoninus: *Historiales seu Cronica.* Pars III. Tit. XXIII. Cap. IIII. §. XII.).

** „O menen vadnac mastan Luciperôc es Lucipernec kŏuetŏi": „O quanti sunt hodie Luciferani, & *imitatores Luciferi" (S. Bonaventura: *De Perfectione Vitae ad Sorores.* Cap. II.).

*** „Oth a bvia emberec es az testi gŏnŏrŏsegnec kŏvetŏi": „Ibi luxuriosi et voluptatum *amatores" (Thomae a Kempis *De Imitatione Christi,* Lib. I. cap. 24. a. 3). — Itt a ‚követő' mint ‚amator', Kempis alapgondolatából magyarázandó, mely szerint akit szeretünk, azt követjük, és viszont.

† „zent fferencz sok kewuezesekuel monda": „sanctus franciscus cum multis *lachrymis dicebat" (*Speculum uite beati Francisci,* 1504. f. 88). Ez valószinűleg ‚könnyezés' ugyan, azonban v. ö. ‚kövekel'-lel.

†† „keueseket kŏzbe vetuen a' kettŏrŏl": „pauca de duabus *interserens" (Sancti Hieronymi *Prologus in Amos prophetam*, ed. a. 1475. III.).

cod. 299. *Lobkowitz-cod.* 318. *Cornides-cod.* 47. *Bod-cod.* 24. *Horvát-cod.* 80. 84. 126. *Teleki-cod.* 69.

Közelb; legrégibb forrásuk csak Leveles Tár (kötetszám nélkül!) — holott már *Nagyszombati cod.* 289 (kétszer). *Debreceni cod.* 627 (kétszer). *Apostolok méltósága* 36. *Horvát-cod.* 85. 251.* *Teleki-cod.* 245. *Érsekujvári cod.* 467.

Közelítés; szerintük csak Calepinus és Bod Péter szótárában, — holott már *Ehrenfeld-cod.* 31 („enek kezeleytesse myat": „nocte appropinquante").

Közelvaló. Kétszer is fölvéve: egyik helyt a legrégibb forrásuk csak Félegyházi Ker. Tanítása (Nyt. Sz. II. 459), másik helyt csak Heltai Krónikája (Nyt. Sz. III. 956), — holott már *Ehrenfeld-cod.* 87. *Bécsi cod.* 70. *Margit-leg.* 135. *Nagyszombati cod.* 385.** *Cornides-cod.* 38.*** 283.† *Bod-cod.* 27. *Domonkos-leg.* 85 (kétszer).†† 159. 169. 265. 302. *Sándor-cod.* 29. *Teleki-cod.* 9. *Érdy-cod.* 63. 245. 248. *Érsekujvári cod.* 345.

Közép: „mediocris"; legrégibb forrásuk csak Székely István Krónikája, — holott már *Domonkos-leg.* 127.

Középső; legrégibb forrásuk csak Heltai Krónikája, — holott már *Nagyszombati cod.* 321 (kétszer). *Cornides-cod.* 95. 214. *Domonkos-leg.* 183. *Apostolok méltósága* 36.

Közlés, közölés: „communicatio, divisura"; legrégibb forrásuk csak Komjáti: Sz. Pál levelei, — holott már *Németujvári gloss.* 90 (a. m. conversatio).

* Attól-nál ki is írták.

** Rokon-nál ki is írták.

*** Megjár-nál ki is írták.

† „kevzel valo modon . nem kysseb lelky iozag az hazassagtvl valo zenuedees": „*Propemodum non inferioris virtutis est a coniugio abstinere" (Pelbartus: *Pomerium sermonum de Sanctis.* S. CCLII. A.).

†† Elmenés-nél az egyiket ki is írták.

Köznap; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára, illetőleg Samorjai Ceremoniái, dd. 1636., — holott már *Lányi-cod.* 267.

Közösít; legrégibb forrásuk csak Komjáti: Sz. Pál levelei, — holott már *Cornides-cod.* 170. 171.

Közösködés: „fornicatio"; legrégibb forrásuk ily értelemben csak Károli Bibliája, — holott ugyanily jelentéssel már *Jordánszky-cod.* 413.*

Közösködik: „se communicare, conversari"; legrégibb forrásuk csak Pázmány Kalauza, — holott már *Jordánszky-cod.* 875.**

Közösülés: „communicatio"; legrégibb forrásuk csak Komjáti: Sz. Pál levelei, — holott már *Pozsonyi cod.* 31.

Kulcsol; „connecto, complico, confibulo"; legrégibb forrásuk csak Decsi Adagiái (kézről, a. m. comprimo), — holott már *Ehrenfeld-cod.* 23. 137.† *Winkler-cod.* 77. 114. *Nádor-cod.* 344. *Jordánszky-cod.* 171.††

Kulcsolkodik; egyetlen forrásuk csak Forró Pál Curtiusa, — holott már *Érdy-cod.* 490.

Kupa; legrégibb forrásuk csak R. M. Nyelvemlékek II., — holott már *Cornides-cod.* 424. *Teleki-cod.* 92. *Tihanyi cod.* 308.

Kusztósság; egyetlen forrásuk csak R. M. Költők Tára II., t. i. Batizi András, — holott már *Érdy-cod.* 500.

* „Ha eellyen kezeskȯdesnek oka vagyon": „nisi ob fornicationem" *(Evang. sec. Matthaeum,* XIX. 9).

** „Vala ky hẅneky ydwezletȯt mondand, kȯzóskȯdyk hẅ gonoz mywelkȯdetybẽ": „Qui enim dicit illi Ave, *communicat operibus ejus malignis" *(Epistola Beati Ioannis Apostoli,* II. 9).

† A 23. lapon: „De zent ferenc kolczolot kezeyuel. s ualtoztatot karyual": „Sanctus autem franciscus manus *cancellatis brachȳs commutato . . .". A 137. lapon: „scolczolot kezeyuel": „*cancellatisque manibus" *(Speculum uite beati Francisci,* 1504. f. 86. és 63).

†† „kezeet kwczolvan monda": „*complosis manibus ait . . ." *(Liber Numerorum,* XXIV. 10).

Kútforrás; legrégibb kútforrásuk csak Nomenclatura, dd. 1641., Kresznerics szótárából! illetőleg gr. Zrinyi Miklós átírt szövege, — holott már *Ehrenfeld-cod.* 140.

Kútvíz: „aqua puteana, fontana, cisternina"; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára, illetőleg br. Radvánszky: Szakácskönyvek, — holott már *Jordánszky-cod.* 898.*

Küldés; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára, illetőleg Monum. Hung. Hist. Írók VIII., t. i. Rozsnyay Dávid, — holott már *Vitkovics-cod.* 4.

Küldöz; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Thaly: Adalékok I., — holott már *Jordánszky-cod.* 330. *Sándor-cod.* 2. *Vitkovics-cod.* 50.

Küldözés; egyetlen forrásuk csak Molnár Alb. szótára, — holott már *Sándor-cod.* 5.

Külömb: „diversus": legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg gr. Zrinyi Miklós átírt szövege, — holott már *Virginia-cod.* 123. *Jordánszky-cod.* 547.** *Érsekujvári cod.* 560.

Külömben: „secus"; legrégibb forrásuk csak Heltai Uj-Testamentoma, — holott már *Debreceni cod.* 183. *Horvát-cod.* 6.***

Külömben-külömben; szerintük csak Decsi Sallustiusában és Eszterházi Tamásnál, — holott már *Keszthelyi cod.* 215. *Kulcsár-cod.* 204.

* „es be vyzy ewketh az elew kwth wyznek feyeere": „et deducet eos ad vitae fontes aquarum" (*Apocalypsis*, VII. 17).

** „Mykoron azert sok sereghek gywlueenek hw̃ hozya, kylemb varasokbol syethneenek hw̃ hozya": „Cum autem turba plurima convenirent, et de civitatibus properarent ad eum" *(Evangelium secundum Lucam*, VIII. 4). — Itt a mondatszerkezet mutatja a szó föntjelzett értelmét.

*** „hog kylemben megnem zabadulhatna hanem chak isten fya myat": „quia non nisi per dei filium posset liberari" (Pelbartus de Themeswar: *Stellarium.* Lib. I. P. 2. prologus).

Külömbkülömbféle; legrégibb forrásuk csak Pesti Fabulái, — holott már *Jordánszky-cod.* 246. *Apostolok méltósága* 9. *Teleki-cod.* 322. 335.

Külömböz, külömbözik; legrégibb forrásuk csak Heltai Bibliája I.,* — holott már *Debreceni cod.* 97. *Érdy-cod.* 9. *Kazinczy-cod.* 194 (kétszer). 195 (háromszor). 196.

Külön;** legrégibb adatuk állítólag a R. M. Nyelvemlékek II., 42. lapján lenne (ahol azonban nyoma sincs!), — holott már *Ehrenfeld-cod.* 40.† 82. stb. *Nádor-cod.* 387. *Margit-leg.* 156.

Külön-külön; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára, illetőleg a Magyar hölgyek levelei, — holott már *Döbrentei-cod.* 57. 80. 284. *Bod-cod.* 21 (kétszer). 25. *Debreceni cod.* 497. *Érdy-cod.* 580. *Kulcsár-cod.* 54.

Különöz; legrégibb forrásuk csak Molnár Albert szótára, illetőleg Zvonarith Postillája I., — holott már *Érsekujvári cod.* 71.

Kölönvaló; legrégibb forrásuk csak Bornemisza Prédikációi, — holott már *Teleki-cod.* 223.

Kürtölés; legrégibb forrásuk csak Heltai Meséi, — holott már *Jordánszky-cod.* 181. 855. 920. *Érdy-cod.* 9. 608. *Érsekujvári cod.* 141. 568.

Kürtölő; egyetlen forrásuk csak Károli Bibliája I., — holott már *Döbrentei-cod.* 388.

* A Nyt. Sz. e szó legrégibb adata gyanánt, első helyen az u. n. Csoma-codex 22. lapjára hivatkozik, s csak másodsorban Heltai Bibliája I. kötetére. A Csoma-‚codex' illető helyén azonban voltaképen Hunyadi Ferenc: Hist. De Obsidione vrbis Troianae című, *1577*-ben megjelent művének másolata van, s abban fordul elő a ‚külömbözik'; míg Heltai Bibliájának I. része *1551*-ben jelent meg.

** A szó után zárjelbe tett „elkilömlöttec NádC. 620", ide csak a hangváltozat bemutatása céljából van fölvéve. Szótárilag ‚Külön' ép oly önálló szó, mint az ‚Elkülönlik' s ennélfogva ez a kettő, még ha együvé osztják, akkor is — ‚elkülönlik'.

† Mindenik-nél ki is írták.

Küszöb; legrégibb forrásuk csak Székely István Zsoltárkönyve, — holott már *Bécsi cod.* 54. 278. 281. 312. *Döbrentei-cod.* 478. *Jordánszky-cod.* 31. *Debreceni cod.* 189. *Kazinczy-cod.* 36. *Érsekujvári cod.* 426.

Küzdés; legrégibb forrásuk csak Bornemisza Prédikációi, — holott már *Bécsi cod.* 266. *Döbrentei-cod.* 381 (az eredetiben a. m. colluctatio). *Példák könyve* 59.

Küzdik; legrégibb forrásuk csak Heltai Bibliája I., — holott már *Peer-cod.* 319.

Küzdő: „athleta"; legrégibb forrásuk csak Telegdi: Evangeliomok magyarázatja I., — holott már *Bécsi cod.* 264.* 265.**

Lágyít; legrégibb forrásuk csak Bornemisza Prédikációi, — holott már *Guary-cod.* 60. 64. *Virginia-cod.* 49. *Nagyszombati cod.* 157. 160.

Lankadoz; egyetlen forrásuk Bornemisza Prédikációi, — holott már *Döbrentei-cod.* 193.

Lapocka: „scapulae, armus"; legrégibb forrásuk csak Heltai Bibliája, kötetszám nélkül! — holott már *Érsekujvári cod.* 354 (az eredetiben, Sz. Flórián legendájában a. m. scapulae).

Látatlan; legrégibb forrásuk csak Leveles Tár I., — holott már *Winkler-cod.* 198. *Nádor-cod.* 246.

Látó: 1) „videns"; legrégibb forrásuk csak Heltai Bibliája I. köt. 2) „visitans"; legrégibb forrásuk csak Medgyesi Dialogusa, dd. 1650., — holott már *Döbrentei-cod.* 496.†

* Ölel-nél ki is írták.

** „ABakuc erős kűzdő": „ABachuc *luctator fortis" (Sancti Hieronymi *Argumentum in Abachuc prophetam*, ed. a. 1475).

† „de mostan hyvnak mvtattatik minden latoknak": „sed nunc vacuum esse *cernentibus ostenditur" (Divus Hieronymus: *Epistola ad Paulam et Eustochium*. De assumptione b. Marie Virginis. Cap. I.).

Látt-: „videns, cernens"; legrégibb forrásuk csak Heltai Uj-Testamentoma, — holott már *Müncheni cod.* 167.* *Döbrentei-cod.* 495.

Leányi; szerintük legelőbb csak a Hofgref-féle Énekesben, — holott már *Nádor-cod.* 417.

Leánytárs: „amica"; szerintük csak Istvánfi: Volter királyfi históriájában és Faludi Udvari-Emberében, — holott már *Érsekujvári cod.* 390 (az eredetiben, Rajmundusnál a. m. puellae).

Lebocsátkozik; legrégibb forrásuk csak Heltai Bibliája I., — holott már *Nádor-cod.* 667. *Krisztina-leg.* 12.

Lecsendesedik; legrégibb forrásuk csak Félegyházi Tamás, — holott már *Jordánszky-cod.* 760.

Ledől; legrégibb forrásuk csak Heltai Krónikája, — holott már *Döbrentei-cod.* 513. *Jordánszky-cod.* 296 (mindkét helyen, az eredetiben a. m. corruo).

Leereszkedik; legrégibb forrásuk csak Heltai Bibliája I., — holott már *Érdy-cod.* 21 (kétszer).

Lefoszt; egyetlen forrásuk csak Csúzy Zsigmond Ev. Trombitája, dd. 1724., — holott már *Gömöry-cod.* 6. *Thewrewk-cod.* 71. 192.

Lefügg; legrégibb forrásuk csak csak Bornemisza Prédikációi, — holott már *Érsekujvári cod.* 59.

Legeltetés; legrégibb forrásuk csak Molnár Albert szótára, illetőleg Pázmány Kalauza, — holott már *Teleki-cod.* 32.

Lélekváltság; szerintük csak Heltai Meséiben és Melius: Sz. János jelenése, — holott már *Domonkos-leg.* 144.

Lelkipásztor; szerintük csak Molnár Albert Bibliájában és Comenius Januájában, — holott már *Apostolok méltósága* 10.

* „iőuenec monduan es ônmagocat angáli latatot *lattocat": „venerunt, dicentes se etiam visionem angelorum vidisse" *(Evang. sec. Lucam,* XXIV. 23).

Len-ruha; szerintük csak az 1641-iki Nomenclaturában, Kresznerics szótárából! és Bod Péter szótárában, — holott már *Bécsi cod.* 166 (kétszer).

Lenyom; legrégibb forrásuk csak Komjáti: Sz. Pál levelei, — holott már *Apor-cod.* 47. *Debreceni-cod.* 16. *Horvát-cod.* 239.

Leront; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Illyés András Prédikációi, — holott már *Krisztina-leg.* 16.

Les: „insidiae"; legelőbb csak Mon. Hung. Hist. Írók IV., azaz Verancsics Antal,* — holott már *Németujvári gloss.* 103.

Leseskedik; legrégibb forrásuk csak Heltai Uj-Testamentoma, — holott már *Teleki-cod.* 68.

Leszed; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg br. Radvánszky: Szakácskönyvek, — holott már *Nagyszombati cod.* 353.

Levág: „deseco, rescindo, prosterno, macto, trucido"; legrégibb forrásuk csak Székely István Krónikája, — holott már *Guary-cod.* 26. *Döbrentei-cod.* 518. 521. *Példák könyve* 52. *Jordánszky-cod.* 81. 84. 141. 243. 259. 310. 333. *Debreceni cod.* 5. 44. 78. 84. 463. 586.** *Sándor-cod.* 19. *Teleki-cod.* 109. 306. *Érdy-cod.* 548 (háromszor). 592. 642. *Kazinczy-cod.* 165. *Érsekujvári cod.* 347 (négyszer). *Tihanyi cod.* 151 (kétszer).†

Levágat, -ik; legrégibb forrásuk csak Tinódi átírt szövege, — holott már *Apor-cod.* 146. *Nádor-cod.* 468. *Debreceni cod.* 78. 79 (kétszer). 149. *Érdy-cod.* 633. *Kazinczy-cod.* 163.

Levágatás; egyetlen forrásuk csak Molnár Alb. Bibliája, — holott már *Debreceni cod.* 78.

* A források közt helytelenül van első helyre téve az ú. n. Csoma-codex: mert ennek 42-ik levelén, Hunyadi Ferenc: Trója című költeményének másolata van.

** Hatalmazik-nál és In-nél ki is irták.

† „harminch hat embőrők vagatanak le": „xxxvj. homines sunt ab hostibus *cesi" (Pelbartus: *Stellarium.* Lib. II. Pars III. Art. II. Cap. VII.).

Leveles: „foliosus, foliaceus“; legrégibb forrásuk Heltai Bibliája I., — holott már *Jordánszky-cod.* 226. 493. *Debreceni cod.* 148. *Teleki-cod.* 210.

Levél-szál: „pagina“; egyetlen forrásuk csak Calepinus szótára, — holott már *Horvát-cod.* 17.*

Lever: „decutio“; legrégibb forrásuk csak „Tinódi Sebestyén összes művei“, — holott már *Gömöry-cod.* 15. *Jordánszky-cod.* 41. 74.** 557.*** *Debreceni cod.* 153. *Érdy-cod.* 633. *Tihanyi cod.* 319.†

Levetés; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Pázmány Prédikációi, — holott már *Domonkos-leg.* 114. *Horvát-cod.* 113. 265. *Tihanyi cod.* 126.

Levetkezik: „vestem depono“; legrégibb forrásuk csak Molnár Albert szótára, illetőleg BalGen. ac Magn. 11: „le vétkezék“! — holott már *Guary-cod.* 45. *Virginia-cod.* 31. 69. *Érdy-cod.* 625. *Érsekujvári cod.* 417.

Levon; legrégibb forrásuk csak Heltai Bibliája I., — holott már *Bécsi cod.* 86. *Winkler-cod.* 196. 197. 204. *Nádor-cod.* 244. 245. *Nagyszombati cod.* 89. *Weszprémi-cod.* 87. 101. *Jordánszky-cod.* 446. 447. *Domonkos-leg.* 122. *Debreceni cod.* 43. *Sándor-cod.* 26. *Érdy-cod.* 50.†† 409. 469. 548. *Érsekujvári cod.* 343.

Levonat: „detrahi curo“; egyetlen forrásuk csak Miskolczi Vad-Kertje 1702-ből, — holott már *Érdy-cod.* 224. 408. 428.

* „az leuelzal ellen . kyt az zeel el ragad . mutatod az te hatalmadat“: „Contra *folium quod vento rapitur ostendis potentiam tuam“ (Pelbartus: *Stellarium.* Lib. I. P. II. c. II.).

** A 41. lapon: „le veree az tengherbe“: „*dejecit in mare“. A 74. lapon: „az balwanyokat le veryed“; „*confringe statuas“ *(Liber Exodus,* XV. 1. és XXXIV. 13).

*** „es le very, es el fagattya hwtet“: „et *elidit, et dissipat eum“ *(Evang. sec. Lucam,* IX. 39).

† „es le uerek ötet“: „*percusserunt eum“ *(Vita Sanctae Evgeniae Virginis et Martyris.* Avctore incerto. Cap. XIX.).

†† Fedél-nél ki is írták.

Levonsz; legrégibb forrásuk csak Pesti Gábor Fabulái, — holott már *Bécsi cod.* 190. 229. 235. 247. *Jordánszky-cod.* 266.

Lófark; szerintük legelőbb csak Molnár Albert szótárában, illetőleg Mon. Írók VIII., azaz Rozsnyay Dávidnál, — holott már *Margit-leg.* 40. *Érdy-cod.* 434.* *Kazinczy-cod.* 110.

Lopás; legrégibb forrásuk csak Heltai Meséi, — holott már *Debreceni cod.* 608. *Tihanyi cod.* 150.

Lovagol; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Pázmány Prédikációi, — holott már *Teleki-cod.* 75.**

Lövöldöző; egyetlen forrásuk csak Zvonarith Magyar Postillája I., — holott már *Guary-cod.* 60.

Lövöldöztet; egyetlen forrásuk csak Szalárdi Krónikája, — holott már *Debreceni cod.* 137.

Madárfészek: „nidus avium"; szerintük egyesegyedül csak Molnár Albert szótárában, — holott már *Jordánszky-cod.* 246 (az eredetiben a. m. nidus avis).

Madárhús; egyetlen forrásuk csak Pázmány Kalauzának 1766-iki kiadása, Kresznerics szótárából! — holott már *Németujvári gloss.* 293 („carnes avium" magyarázata gyanánt). *Nádor-cod.* 318. *Példák könyve* 21.†

Magabiró: „potens"; legrégibb forrásuk csak Veres Balázs szótára, — holott már *Érdy-cod.* 152. j. v.†† 551. 633.

* Meghordoz-nál ki is írták.

** Berek-nél ki is írták.

† „ada evneky enny madar hust": „obtulit ei in mensa ferculum de apibus" (Joh. Herolt: *Promptuarium exemplorum.* Cap. de I. Exemplum XXI.) — az „apibus" nyilvánvaló sajtóhiba „avibus" helyett.

†† „vala egy maga byro wr dioscorus new": „Erat quippe . . . gentilis quidam Dyoscorus nomine" (Pelbartus: *Sermones pomerii de Sanctis*, S. V. de Sancta Barbara, F.).

Magamegalázás; egyetlen forrásuk csak Faludi Nemes-Asszonya, — holott már *Cornides-cod.* 15. *Horvát-cod.* 96.

Magasztalás; legrégibb forrásuk csak Heltai Bibliája I., — holott már *Krisztina-leg.* 8.

Magyarázás: 1) „explanatio, diffinitio, hypomnema, interpretatio, expositio"; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Matkó Bányász-Csákánya, — holott már *Cornides-cod.* 24. 369. *Horvát-cod.* 70. 73. 2) „versio, übersetzung"; ez értelemben egyetlen forrásuk csak Eszterházi Tamás: Az Igaz Anyaszentegyházról, — holott már *Jordánszky-cod.* 2a (kétszer).* *Érsekujvári cod.* 313.**

Maradás; legrégibb forrásuk csak Félegyházi Ker. Tanítása, — holott már *Apostolok méltósága* 5.

Marás; legrégibb forrásuk csak Heltai Bibliája I., — holott már *Guary-cod.* 15. *Döbrentei-cod.* 254. *Nagyszombati cod.* 68. *Érsekujvári-cod.* 51.

Maró: „vorax"; egyetlen forrásuk csak Tinódi átírt szövege, — holott már *Bécsi cod.* 205.*

Másként; legrégibb forrásuk csak Szentiványi: Négy rövid első könyvecskék, dd. 1702., — holott már *Apor-cod.* 5 (háromszor). 17. 42. 48. 112. 117.

Megadás: „redditio"; ez értelemben egyetlen forrásuk csak Calepinus szótára, — holott már *Festetics-cod.* 180.

* „zentseges eletben Es yrasokath lelky magyarazasokra zerezven": „in sancto proposito et *translatione scripturarum" (Jac. a Voragine *Legenda Aurea*: Cap. CXLVI.).

** „ky az reghy Teodocius new mesternek magarasasaban egeleytötte ennen magat": „qui editionis antiquae *translationem Theodotionis miscuit" (S. Hieronymi *In Pentateuchum Moysi Praefatio*, ad Desiderium; in pr.).

* „Ö orcaia elöt maro tüz": „Ante faciem ejus ignis *vorans" (*Prophetia Joel*, II. 3).

Megbájol; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára, illetőleg Pázmány Prédikációi, — holott már *Krisztina-leg.* 39.

Megbecsülés; szerintük csak Calepinus, Molnár és Bod Péter szótárában, — holott már *Cornides-cod.* 93 (ld. fentebb „Becsülés"-nél).

Megborotválkozik; egyetlen forrásuk csak Bod Péter szótára, — holott már *Jordánszky-cod.* 778.

Megbotránkozik: „offensor, talipedo"; szerintük először csak Komjáti: Sz. Pál leveleiben, — holott már *Winkler-cod.* 321.

Megbúsít; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára, illetőleg Faludi Nemes-Embere, — holott már *Érsekujvári cod.* 492.

Megcselekedik; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Telegdi: Evangeliomok magyarázatja I., — holott már *Kriza cod.* 1.

Megdördül; legrégibb forrásuk csak Molnár Albert szótára, illetőleg Bibliája, — holott már *Tihanyi cod.* 374.

Megelégedés; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Illyés András Prédikációi, — holott már *Nagyszombati cod.* 299. *Vitkovics-cod.* 52.

Megemésztés; egyetlen forrásuk csak Calepinus szótára, — holott már *Virginia-cod.* 9. *Jordánszky-cod.* 816.

Megenyhítés; egyetlen forrásuk csak Calepinus szótára, — holott már *Debreceni cod.* 184. 423.

Megenyhül; egyetlen forrásuk csak Molnár Alb. Ker. Tanitása, — holott már *Érsekujvári cod.* 223.

Megerősítés: „confi(r)matio"; egyetlen forrásuk csak Calepinus szótára, — holott már *Horvát-cod.* 144.* 171.

* „Ezeknek meg erevseytesere": „Huius autem fidem confirmando" (Pelbartus de Themeswar: *Stellarium*, Lib. X. P. 1. art. 3).

Megerőtlenül; legrégibb forrásuk csak Bécsi Kalendáriom, dd. 1572., — holott már *Bécsi cod.* 159. *Példák könyve* 2.

Megevés; egyetlen forrásuk csak Molnár Albert szótára, — holott már *Apor-cod.* 83.

Megfarag: „perfrico, torno“; egyetlen forrásuk csak Calepinus szótára, — holott már *Érsekujvári cod.* 443 (a. m. caelo).

Megfeddés: „castigatio“; egyetlen forrásuk csak Székely István Krónikája, — holott már *Domonkos-leg.* 29. j. v.* 117.**

Megfegyverkezik; egyetlen forrásuk Hunyadi Ferenc: Trója veszedelme (más név alatt!) — holott már *Horvát-cod.* 124.

Megfuvall; szerintük csak Félegyházi Ker. Tanításában és Geleji Katona Váltság Titkában I., — holott már *Lobkowitz-cod.* 278.

Megfuvaltat; egyetlen forrásuk csak Hunyadi Ferenc: Trója veszedelme, 1692-iki kiadás, — holott már *Bod-cod.* 6.

Meggondolható; szerintük csak Calepinus szótárában és Pázmány Kalauzában, — holott már *Festetics-cod.* 386.

Meggörbűl; legrégibb forrásuk csak Molnár Albert szótára, illetőleg Keresszegi H. István Prédikációi, — holott már *Döbrentei-cod.* 90.

Meggyónás; egyetlen forrásuk csak Molnár Alb. Secularis Conciója, — holott már *Guary-cod.* 34. 36. *Debreceni cod.* 210. *Teleki-cod.* 258.

* „de maga vgy, Hog mynd az apaton, mynd kedeg az egeb fratereken, az meg feddesnek hatalma zent damancos atyanknal maradna“: „ita tamen vt tam super ipsum abbatem quam super ceteros fratres penes ipsum resideret auctoritas *corrigendi“ (Antoninus: *Historiales seu Cronica.* Pars III. Tit. XXIII. Cap. IIII. §. iii).

** „az meg feddesnek veresegeet aduan“: „verbera *correctionis infligendo“ (Antoninus: *Histor.* i. h. §. xii).

Meggyőzet; egyetlen forrásuk csak Pázmány Prédikációi, — holott már *Czech-cod.* 98. *Cornides-cod.* 364.

Meggyőző; egyetlen forrásuk csak Calepinus szótára, — holott már *Guary-cod.* 43. *Nagyszombati cod.* 156. *Czech-cod.* 97.

Meggyúr; szerintük csak Calepinus, Comenius és Bod Péter szótárában, — holott már *Guary-cod.* 26. *Nagyszombati cod.* 182.

Meggyümölcsözik; egyetlen forrásuk csak Molnár Albert Bibliája I., — holott már *Tihanyi cod.* 282.

Megháborodás; legrégibb forrásuk csak Bécsi Kalendáriom, dd. 1572., — holott már *Teleki-cod.* 111.

Meghajnallik; legrégibb forrásuk csak Heltai Bibliája I., — holott már *Lobkowitz-cod.* 13.

Meghajtás; szerintük csak Calepinus, Molnár Alb. és Bod Péter szótárában, — holott már *Margit-leg.* 20.

Meghalad; legrégibb forrásuk csak Heltai Bibliája I., — holott már *Nádor-cod.* 421. *Lobkowitz-cod.* 201.

Meghallik; legrégibb forrásuk csak Bartha Boldizsár Krónikája, — holott már *Müncheni cod.* 107.

Meghányásvetés: „perpensatio, reputatio, consideratio, perpensio"; szerintük csak Calepinus, Molnár és Bod Péter szótárában, — holott már *Weszprémi-cod.* 130.*

Meghasít: „infindo, diffindo, proscindo, hiulco"; szerintük csak Calepinus és Bod Péter szótárában, valamint Lippai Kalendáriumában, — holott már *Horvát-cod.* 123.**

* „az the, eletedeth, zenetlen valo meg, hanyassalh, vetessyel meg kerdezyed": „vitam tuam assidua *discussione examina" ((S. Bonaventura: *De Perfectione Vitae ad Sorores*, Cap. I.).

** „ky altal iarya es meg haseygya embernek zyvyt": „qui penetrat e *scindit cor" (Pelbartus: *Stellarium.* Lib. I. Part. I. Art. II.).

Meghevít; legrégibb forrásuk csak R. Magy. Nyelvemlékek II., — holott már *Margit-leg.* 49.

Meghidegít; legrégibb forrásuk csak br. Radvánszky: Családélet III., — holott már *Debreceni cod.* 291. *Horvát-cod.* 257. *Kriza-cod.* 33.

Meghintezés: „aspersio"; egyetlen forrásuk csak Pápai Páriz szótára lenne (de Bod Péternél is azonmód megvan!) — holott már *Jordánszky-cod.* 9.*

Meghorgasít; legrégibb forrásuk csak Komjáti: Szent-Pál levelei, — holott már *Döbrentei-cod.* 115.

Meghosszabbít: legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára illetőleg Káldi Bibliája, — holott már *Példák könyve* 60. *Lobkowitz-cod.* 349.

Meghosszabbúl; egyetlen forrásuk csak Calepinus szótára, — holott már *Példák könyve* 53.

Meghoz: „affero"; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára, illetőleg A két Rákóczy levelezése, — holott már *Példák könyve* 13.**

Megigazítás: „justificatio, rectificatio"; legrégibb forrásuk csak Heltai Bibliája (kötetszám nélkül!) — holott már *Krisztina-leg.* 8.

Megijesztés; szerintük csak Molnár Alb. és Bod Péter szótárában, — holott már *Érsekujvári cod.* 531.***

Megirat: 1) „curo scribi"; egyetlen forrásuk csak Molnár Alb. Bibliája I., — holott már *Weszprémi-cod.* 105. 2) „curo pingi";

* „paradyczomnak megh hymtezeessere": „ad *irrigandum paradisum" (*Liber Genesis*, II. 10).

** „harmad napyg tartak ev nalok . harmad nap vtan meg hozak evtet . az ev agyahoz": „per triduum detinuerunt eum . et postea ad lectum suum *detulerunt" (Joh. Herolt: *Promptuarium exemplorum.* Capitulum de lit. R. Exempl. XV.).

*** Rezzeget-nél ki is írták.

egyetlen forrásuk csak Gosárvári: Magyarok bejövése, — holott *Kazinczy-cod.* 53. 63. *Érsekujvári cod.* 522.

Megitat; legrégibb forrásuk csak Heltai Bibliája I., — holott már *Müncheni cod.* 143. *Apor-cod.* 35. *Thewrewk-cod.* 311.

Megítélés: „dijudicatio"; szerintük csak Molnár Alb. és Bod Péter szótárában, — holott már *Pozsonyi cod.* 19. *Érsekujvári cod.* 430.*

Megjegyzés; szerintük csak csak Calepinus, Molnár és Bod Péter szótárában, — holott már *Horvát-cod.* 50 (kétszer). 51 (kétszer). Mind a négy helyen a. m. designatio.

Megjelenés; legrégibb forrásuk csak Molnár Albert szótára és Secularis Conciója, — holott már *Festetics-cod.* 153. *Czech-cod.* 59. *Teleki-cod.* 236.

Megjövés; legrégibb forrásuk csak Molnár Albert szótára és Bibliája II., — holott már *Lobkowitz-cod.* 238.

Megkémlel; legrégibb forrásuk csak Káldi Bibliája, — holott már *Ehrenfeld-cod.* 144.

Megképez: „effingo, imaginor"; egyetlen forrásuk csak Molnár Alb. Secularis Conciója, — holott már *Horvát-cod.* 237.**

Megkeresztelés; egyetlen forrásuk csak br. Radvánszky: Családélet III., — holott már *Guary-cod.* 34.

Megkéret: „expeti curo"; egyetlen forrásuk csak Thaly: Vitézi Énekek I., — holott már *Teleki-cod.* 291.***

* „hogy el tawoztassa ew attyafyanak awagy baratyanak meg yteleseth": „quod caueat sibi ab omni *iudicio erga proximum" (Raymundus de Capua: *Legenda seu hystoria beate Katherine de senis.* Cap. XIX.).

** „kepevzyed meg neky azt amyt tetteel": „*Specifica quid feceris" (S. Bernardus: *Formula Novitiorum,* Cap. XII.).

*** „az en atyam egy wrnak leanyat megh kerethe": „pater meus desponsuit mihi uxorem" (Theophilus, Sergius et Hyginus: *Vita Sancti Macarii Romani Servi Dei.* Cap. XIIX.).

Megkettőz; legrégibb forrásuk csak Molnár Albert szótára, illetőleg Medgyesi Hatodik Jajja, — holott már *Lobkowitz-cod.* 245.

Megkevesűl; egyetlen forrásuk csak Zvonarith Postillája II., holott már *Döbrentei-cod.* 194. *Keszthelyi cod.* 18. 299. *Kulcsár-cod.* 270.

Megkiáltat; legrégibb forrásuk csak Heltai Krónikája, — holott már *Nádor-cod.* 532.

Megkisebbedik; legrégibb forrásuk csak Decsi Sallustiusa, — holott már *Bécsi cod.* 102. 134. *Müncheni cod.* 173. *Érdy-cod.* 230. 297.

Megkisebbítés; szerintük csak Calepinus, Molnár és Bod Péter szótárában, — holott már *Cornides-cod.* 7.

Megkoldul; egyetlen forrásuk csak Pázmány Prédikációi, — holott már *Weszprémi-cod.* 29.

Megkomorodik; egyetlen forrásuk csak Faludi Nemes-Embere, — holott már *Weszprémi-cod.* 127. *Teleki-cod.* 21.

Megkoncol; szerintük egyedül csak Heltai Gáspárnál, — holott már *Jordánszky-cod.* 82.

Megkopaszt; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Káldi Bibliája, — holott már *Érsekujvári cod.* 50.

Megkóstolás: „degustatio, delibatio, praelibatio, praegustatio"; szerintük csak Calepinus, Molnár és Bod Péter szótárában, — holott már *Lobkowitz-cod.* 105.* *Kazinczy-cod.* 106. 132.**

* „a meńńey lakodamnac nemi nemv meg koztolasa": „quidam *praegustus patriae celestis" (Th. a Kempis: *De Imitatione Jesu Christi.* Lib. III. Cap. VI. §. 4.).

** „mel faknak gőmőcy: latasra igőn zepek ualanak: es megh kostolasra edőssők": „ubi fructus visu speciosissimi et *gustu desiderabiles (erant)" (Jac. a Voragine: *Legenda Aurea.* Cap. CLXXX.).

Megkönnyebbül; egyetlen forrásuk csak Molnár Albert Bibliája I., — holott már *Virginia-cod.* 75.* *Példák könyve* 29. *Debreceni cod.* 362.

Megkönnyebbít; legrégibb forrásuk csak Leveles Tár I., — holott már *Apor-cod.* 118. *Nagyszombati cod.* 31.

Megkönnyít: „allevio"; szerintük csak Calepinus, Molnár és Bod Péter szótárában, — holott már *Virginia-cod.* 62. *Jordánszky-cod.* 59 (az eredetiben a. m. refrigero). 248 (az eredetiben a. m. reficio). 842 (az eredetiben a. m. salvo). *Érsekujvári cod.* 355.

Megkörnyékezés; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára és Bibliája I., — holott már *Pozsonyi cod.* 24.

Megköszön; legrégibb forrásuk csak R. M. Költők Tára IV. t. i. Ilosvai, — holott már *Weszprémi-cod.* 94.

Megköt: „ligo, illigo"; legrégibb forrásuk csak Pécsi Lukács: Szűzeknek koszorúja, — holott már *Müncheni cod.* 93 (kétszer). 155. *Döbrentei-cod.* 257. *Margit-leg.* 76. 222. *Érsekujvári cod.* 78 (kétszer). 98.

Megkötözés; szerintük csak Calepinus, Molnár és Bod Péter szótárában, — holott már *Cornides-cod.* 34** (kétszer). *Gömöry-cod.* 16. *Debreceni cod.* 609. *Pozsonyi cod.* 26.

Megkövet: „sequor"; egyetlen forrásuk csak Heltai Krónikája, — holott már *Müncheni cod.* 138 (kétszer; az egyik az eredetiben a. m. inquiro, a másik a. m. requiro).

Megküld; legrégibb forrásuk csak Leveles Tár I., — holott már *Döbrentei-cod.* 460. *Jordánszky-cod.* 612. *Debreceni cod.* 204. *Vitkovics-cod.* 80.

* „mignem ez frater masseos, ez nehez terehbwl meg kwniebwlne": „nisi fr. masseus a dictis *releuaretur oneribus" *(Speculum uite beati Francisci,* 1504. f. 103).

** Megoldoz-nál ki is írták.

Megmagyarázás: „explicatio, interpretatio, expositio, enodatio, enarratio, expositio, explanatio"; szerintük csak Veres Balázsnál és még két szótárban, — holott már *Lobkowitz-cod.* 35.*

Megmárt; egyetlen forrásuk csak Calepinus szótára, — holott már *Winkler-cod.* 150. *Nádor-cod.* 164. *Jordánszky-cod.* 676.

Megmásolás: „alteratio, retractatio"; legrégibb forrásuk csak Káldi Bibliája, — holott már *Jordánszky-cod.* 810.**

Megmenekedés; szerintük csak Molnár Alb. szótárában és Gyöngyösi István Charicliájának Dugonics-féle kiadásában! — holott már *Festetics-cod.* 371.

Megmentés; szerintük csak Calepinus és Molnár Albert szótárában, — holott már *Nagyszombati cod.* 356.

Megmértéklés: „temperatio"; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Illyés András Prédikációi, — holott már *Horvát-cod.* 148. 161.†

Megmosás; egyetlen forrásuk Felvinczi Schola Salernitanája, dd. 1694. (négy sornyi szöveggel, de magyarázat nélkül), — holott már *Debreceni cod.* 359. 608. *Tihanyi cod.* 381.

Megmosódás; szerintük csupán csak Molnár Alb. szótárában és Secularis Conciójában, — holott már *Debreceni cod.* 127.

Megmozdít; legrégibb forrásuk csak Heltai Bibliája I., — holott már *Müncheni cod.* 122. *Kazinczy-cod.* 194.

* „hog nem mint twdnom az ő meg magarazasat": „quam scire ejus *definitionem" (Th. a Kempis: *De Imitatione Jesu Christi.* Lib. I. cap. I. a. 3)

** „Hol oth az elsó paranczolathnak meg masolasa vagyon": „*Reprobatio quidem fit praecedentis mandati" *(Epistola Beati Pauli ad Hebraeos* VII. 18).

† A 148. lapon: „ky mondatik meg meerteekleesnek okossaganak": „que est ratio *commensurationis". A 161. lapon szintén „ratione commensurationis". (Pelbartus: *Stellarium.* Lib. X. Part. I. Art. III.).

Megnagyobbúl; egyetlen forrásuk csak Melius: Sz. János jelenése, — holott már *Nagyszombati cod.* 48. *Érdy-cod.* 593.

Megnevez: „denomino“; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára, illetőleg Mon. Okm. I. 109., ahol azonban nyoma sincs! az ezután következő s egyúttal utolsó irodalmi kútfőjük br. Radvánszky: Családélet III., — holott már *Gömöry-cod.* 63.

Megnézés: „inspectio“; szerintük csak Molnár Alb. és Bod Péter szótárában, — holott már *Debreceni cod.* 258.*

Megnyilatkoztat; legrégibb forrásuk csak „Kónyi Szent-Pálja“ (!), ami alatt Komjáti: Sz. Pál levelei értendők! — holott már *Kazinczy-cod.* 36.

Megoldás; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Madarász Márton Szent elmélkedései, — holott már *Horvát-cod.* 265.

Megoldatlan: „irresolutus“; egyetlen forrásuk csak Bod Péter szótára, — holott már *Németujvári gloss.* 95 (a. m. insolutus).

Megoldoztat: „absolvi curo“; egyetlen forrásuk csak Heltai Krónikája, — holott már *Példák könyve* 38. *Érsekujvári cod.* 363.**

Megorvosolás: „medicatio“; egyetlen forrásuk csak Bod Péter szótára, — holott már *Tihanyi cod.* 310.†

Megostorozás; egyetlen forrásuk csak Bod Péter szótára, — holott már *Winkler-cod.* 188. *Lobkowitz-cod.* 165. *Cornides-cod.* 216. *Pozsonyi cod.* 26.

* „Harmad vt kin kel teneked iarnod . tenõn magadnac meg nezese“: „Tertia semita per quam debes incedere, *circumspectio tui est“ (S. Bonaventura: *De Perfectione Vitae ad Sorores*, Cap. II.).

** „ygen hamar papoth hozatanak Es meg oldoztateek awagy meg oldoztatak az gyermeket az pap az ew kezet rea wette az gyermek meg gyogwla“: „. . . propere sacerdotem adduxit qui puero absoluto manum imponens eum a dolore mitigauit“ (Herolt: *Speculum exemplorum.* Dist. V. Cap. LVI.).

† „megh vruosolasnak okaert“: „medendi gratia“ *(Vita Sanctae Evgeniae Virginis ac Martyris.* Avctore incerto. Cap. XIII.).

Megől (mint postpositio): von hinte(r)n; legrégibb forrásuk csak Leveles Tár I., — holott már *Müncheni cod.* 29. 79.

Megöldököl; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. Bibliája I., — holott már *Bécsi cod.* 189. 262. *Apor-cod.* stb.

Megölő; szerintük csak Calepinus szótárában és Comenius Januájában, — holott már *Guary-cod.* 53.

Megőrízés; egyetlen forrásuk csak Bod Péter szótára, — holott már *Lobkowitz-cod.* 107. *Debreceni cod.* 247. *Sándor-cod.* 14.

Megrakás; egyetlen forrásuk csak a Magyar hölgyek levelei, — holott már *Bécsi cod.* 18. 286 (kétszer).

Megrémít; szerintük csak Molnár Alb. és Bod Péter szótárában, — holott már *Németujvári gloss.* 100.

Megréműl: „contremo"; egyetlen forrásuk csak Telegdi: Evangeliomok magyarázatja II., — holott már *Bécsi cod.* 206.

Megrezzent; legrégibb forrásuk csak Monum. Hung. Hist. Okm. XIX., tehát Pázmány, — holott már *Németujvári gloss.* 101.

Megsántúl; legrégibb forrásuk csak Molnár Albert szótára, illetőleg gr. Károlyi Család Oklevéltára IV., dd. 1659., — holott már *Kazinczy-cod.* 94.

Megsárosúl; egyetlen forrásuk csak Molnár Alb. szótára, — holott már *Margit-leg.* 52.

Megszámlálhatatlan; szerintük csak Bornemisza Énekeskönyvében és gr. Zrinyi Miklós átírt szövegében, — holott már *Thewrewk-cod.* 172.

Megszállás: „mansio, das einkehren"; szerintük csak Heltai Bibliájában I. és Bornemisza Prédikációiban, — holott már *Debreceni cod.* 462.

Megszégyenedik; legrégibb forrásuk csak Pázmány Prédikációi, — holott már *Jordánszky-cod.* 867.

Megszelidít; legrégibb forrásuk csak Monoszlai Apologiája, — holott már *Winkler-cod.* 349. *Debreceni cod.* 169.

Megsző; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Comenius Januája, — holott már *Apor-cod.* 140.

Megtalálhatatlan; szerintük csak Calepinus és Molnár Alb. szótáraiban, — holott már *Kazinczy-cod.* 103.

Megtartóztat: „abstineo, detineo, distineo, inhibeo, reprimo, tardo, remoror, demoror"; legrégibb forrásuk csak Heltai Bibliája I., — holott már *Tihanyi cod.* 79. 80. 81. 142. 144.

Megtartóztatás; szerintük csak Calepinus, Verancsics és Bod Péter szótárában, — holott már *Tihanyi cod.* 61 (háromszor). 77. 79.

Megteker: „circumvolvo"; egyetlen forrásuk csak Felvinczi Schola Salernitanája, — holott már *Peer-cod.* 43.*

Megterhesül: „gravida fio"; szerintük csak Székely István és Heltai Krónikájában, — holott már *Érsekujvári cod.* 453.

Megtérő: „revertens"; szerintük csak Veresmarti Intő levelében és gr. Bercsényi Miklós leveleiben, — holott már *Tihanyi cod.* 116.**

Megtiltás; legrégibb forrásuk csak Veres Balázs szótára, illetőleg Mikes: Mulatságos Napok, — holott már *Winkler-cod.* 181. *Nádor-cod.* 219.

Megtiltat; egyetlen forrásuk csak a Cisio, dd. 1592., — holott már *Debreceni cod.* 83.

Megtisztítás; szerintük csak Calepinus és Bod Péter szótárában, — holott már *Érsekujvári cod.* 373.

* „scel'mes allattal megh thekerth kôteluel": „. . . blandis serico *nexibus irretitum" (Divus Hieronymus: *Vita Sancti Pavli Primi Eremitae,* Cap. III.).

** „es parancsola neki: hoǵ megh terő vranak az arán kapura elebe menne": „et vt redeunti obuiaret in porta aurea mandauit" (Pelbartus: *Stellarium.* Lib. V. P. I. art. 1. cap. 11).

Megtompít; legrégibb forrásuk csak Beythe András Fives könyve, — holott már *Cornides-cod.* 167. *Domonkos-leg.* 47.

Megtöpörödés; egyetlen forrásuk csak Keresszegi: Prédikációk tárháza, — holott már *Érdy-cod.* 131.

Megtörés; egyetlen forrásuk Czeglédi István Malach Doctora, dd. 1659., — holott már *Peer-cod.* 147. *Debreceni cod.* 405.

Megtudakozhatatlan; szerintük csak Molnár Alb. és Bod Péter szótárában, valamint Zvonarith Postillájában, — holott már *Horvát-cod.* 2.

Megtudás; szerintük csak ifj. Heltai Gáspár Arithmeticájában, dd. 1591. és gr. Bercsényi Miklós leveleiben, — holott már *Tihanyi cod.* 177.

Megtűz; legrégibb forrásuk csak Pósaházi Igazság Istápja, — holott már *Döbrentei-cod.* 483.

Megundokít: „foedo, cloaco, tetro, conspurco, contamino, attamino"; legrégibb forrásuk csak Heltai G. Meséi, — holott már *Müncheni cod.* 131 (az eredetiben a. m. dissipo, á. é.).

Megvakmerőül; egyetlen forrásuk csak Miskolczi Gáspár Angliai Independentismusa, dd. 1654., — holott már *Domonkos-leg.* 285.

Megválaszt: 1) „discerno, discrimino, distingvo"; legrégibb forrásuk csak Bornemisza Prédikációi. 2) „eligo"; egyetlen forrásuk csak Melius: Sz. János jelenése. 3) „decerno"; legrégibb forrásuk csak Komjáti: Sz. Pál levelei, — holott már *Apor-cod.* 13 (az eredetiben a. m. distinguo). 15 (a. m. discerno). 39 (a. m. privo). *Példák könyve* 45.* *Lobkowitz-cod.* 16 (v. ö. a fentebbi ‚Elválaszt'-tal).

* „Vala kedeg egy soror. vgyan azon clastromba. mely soror jdevuel nem vala jffyv. de ez velagy dologban oly jgen jffyv es gyermek vala. hog velagy embert aleeg valazthat vala meg baromtvl": „Erat autem in eodem cenobio virgo quedam adulta. sed in rebus humanis vel mundanis tam infantula. vt vix *discernere posset inter pecudem & hominem" (Joh. Herolt: *Promptuarium exemplorum discipuli.* Capitulum de litera M. Exempl. XL.).

Megválasztó: „discriminator“; egyetlen forrásuk csak Calepinus szótára, — holott már *Bécsi cod.* 307.*

Megvall: „fateor, confiteor, profiteor“; legrégibb forrásuk csak Heltai Krónikája, — holott már *Guary-cod.* 34. 36. 40 (kétszer). 41. 42. *Krisztina-leg.* 21 (kétszer). 39 (kétszer). *Példák könyve* 14. 24.** *Cornides-cod.* 273 (az eredetiben a. m. confiteor). *Jordánszky-cod.* 57a (az eredetiben a. m. confiteor). 277. 625 (kétszer). *Domonkos-leg.* 117. *Debreceni cod.* 443. 444 (kétszer). 445 (kétszer). 630. *Horvát-cod.* 230. *Érdy-cod.* 270. *Érsekujvári cod.* 504.

Megvallás; legrégibb forrásuk csak Illyés András Prédikációi, dd. 1696., — holott már *Guary-cod.* 36.

Megvallat: 1) „exprimo, bekennen machen“; egyetlen forrásuk csak Monoszlai Apologiája, — holott már *Debreceni cod.* 193.*** 2) „inquiro, verhören“; egyetlen forrásuk csak Heltai Bibliája I., — — holott már *Debreceni cod.* 193.†

Megválogat; egyetlen forrásuk s pusztán csak „eligo“ jelentéssel, csak br. Radvánszky: Szakácskönyvek, — holott már *Bécsi cod.* 31.†† *Festetics-cod.* 384. *Horvát-cod.* 227.×

* „es a' megvalazto v̊l Azotomban“: „Et sedebit *separator in Azoto“ (*Prophetia Zachariae*, IX. 6).

** A 14. lapon: „ennek vtanna. meg valla“: „Qui *confessus fuit“. — A 24. lapon: „Az harmadyk tano ez rettenetevs dolgot halvan az ev tarsyrul. az ev bevnet meg valla“: „Tercius talia audiens. timens factum reuelauit“ (Joh. Herolt: *Promptuarium exemplorum.* Cap. de lit. R. Exempl. XV. és Cap. de lit. I. Exempl. LV.).

*** „sazonnal zozat lőn ő hozzaia meniorzagbol monduan fogd meg őtet suallasd őnnőn magaual meg kičoda“: „Facta est ad eam vox, ut ipsum apprehenderet et, quis esset, ipsum cogeret eum *confiteri“ (Jac. a Voragine: *Legenda Aurea*, Cap. XLIII.).

† „kih azonnal meg ragaduan az őrdőgőt meg vallata uele hogi a Belial őrdőg volna“: „Quae cum eum tenuisset et, quis esset, *interrogasset, dixit ei, quod daemon esset“ (*Legenda Aurea*, Cap. XLIII.). V. ö. 1. jel.

†† „es megvalagata ő feienec haiat“: „et *discriminavit crinem capitis sui“ (*Liber Judith*, X. 3).

× „Az jmadsagnak vagy psalmosoknak jgeyet meg valogatuan es epenseggel ky mongyad“: „Verba psalmodiae *distincte et integre pronuntia“ (S. Bernardus: *Formula Novitiorum*, Cap. V.).

Megvár; legrégibb forrásuk csak Heltai Bibliája I., — holott már *Ehrenfeld-cod.* 10. 30. 139. *Bécsi cod.* 184. 271. *Döbrentei-cod.* 92. *Nádor-cod.* 447. *Virginia-cod.* 85. *Példák könyve* 1. 2. *Jordánszky-cod.* 58a (ennek az eredetiben patior felel meg). *Domonkos-leg.* 252. *Sándor-cod.* 25. 26. *Kazinczy-cod.* 65. *Érsekujvári cod.* 417. 458. 523.

Megvarr; szerintük csak Calepinusnál és még három, későbbi szótárban, — holott már *Domonkos-leg.* 280. *Debreceni cod.* 81.*

Megvéd; szerintük csak Molnár Alb. és Bod Péter szótárában, — holott már *Thewrewk-cod.* 237.

Megvérez; egyetlen forrásuk csak br. Radvánszky: Családélet III. (dd. 1613.), — holott már *Peer-cod.* 37. *Czech-cod.* 37. *Thewrewk-cod.* 115.

Megverés: „clades"; egyetlen forrásuk csak gr. Bercsényi Miklós levelei, — holott már *Érsekujvári cod.* 365.

Megver(t)et; egyetlen forrásuk csak Mon. Hung. Hist. Írók VII., t. i. gr. Illésházy István, — holott már *Müncheni cod.* 104. *Nádor-cod.* 230. *Érdy-cod.* 468.

Megvesz: 1) „sumo"; egyetlen forrásuk csak br. Radvánszky: Szakácskönyvek, — holott már *Müncheni cod.* 85 (az eredetiben a. m. sumo). 2) „recipio"; egyetlen forrásuk csak R. M. Nyelvemlékek II., — holott már *Müncheni cod.* 23. 3) „coëmo, praestino"; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. Bibliája I., — holott már *Jordánszky-cod.* 396 (kétszer; az eredetiben a. m. emo).

Megvesszőz: „flagello, virgis caedo"; egyetlen forrásuk csak Félegyházi „Bibliája", helyesen Uj-Testamentoma, — holott már *Érdy-cod.* 336. 437.** 508.

* Megnyövik-nél ki is írták.

** A 336. lapon: „ewtet az ew attya gyakortaa meg vezzewzy vala": „Hic a patre crebro *verberatus". — A 437. lapon: „Cristoffot ky hozwan erőssen megvezzőzeek": „Qui jussit eum virgis ferreis cedi" (Jac. a Voragine: *Legenda Aurea*, Cap. LXXXII. és *L. H.* Cap. XCV.).

Megvetekedik: „certo, contendo“; szerintük csak Erdélyi Tört. Adatok II. és Philologiai Közl. IX., — holott már *Teleki-cod.* 243. *Kazinczy-cod.* 121.† 124.††

Megvétel: „coëmptio“; egyetlen forrásuk csak Calepinus szótára, — holott már *Virginia-cod.* 32. 33.* *Cornides-cod.* 93.

Megvetés; legrégibb forrásuk csak Heltai Bibliája I., — holott már *Debreceni cod.* 132. *Kriza-cod.* 24.

Megvetett; legrégibb forrásuk csak Decsi Adagiái, — holott már *Guary-cod.* 20 (kétszer).

Megvető; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára, illetőleg Pázmány Prédikációi, — holott már *Apor-cod.* 89.

Megví; legrégibb forrásuk csak R. M. Költők Tára VI., t. i. Szegedi András, — holott már *Müncheni cod.* 209 (az eredetiben a. m. decerto).

Megvidámul; legrégibb forrásuk csak Pázmány Prédikációi, — holott már *Döbrentei-cod.* 265. 504. *Peer-cod.* 148. *Virginia-cod.* 131. *Margit-leg.* 192. *Cornides-cod.* 113. *Jordánszky-cod.* 93a. 711. *Debreceni cod.* 337. *Érdy-cod.* 417.

Megvidámulás; egyetlen forrásuk csak Molnár Albert: De summo bono, — holott már *Virginia-cod.* 131.**

Megvigasztalhatatlan; egyetlen adatuk csak Calepinusból, „inconsolabilis“ értelemben, — holott már *Teleki-cod.* 70. „insanabilis“ jelentéssel.

†—†† A 121. lapon: „es megh uetekőduen: ha barlaam ńereendy: hizőnk nektők“: „et *disputatione incepta, si vester Barlaam obtinuerit, vobis credemus“. A 124. lapon: „hoǵ esmeth a kőuetkőző rigel: nionnan megh uetegőtnenek“: „quasi de his sequenti die denuo *tractaturus . . .“ (Jac. a Voragine: *Legenda Aurea*, Cap. CLXXX.).

* *E*-nél ki is írták.

** Fárad-nál ki is írták.

Megvigyáz; szerintük csak gr. Bercsényi Miklós leveleiben és Faludi Udvari-Emberében, — holott már *Kriza-cod.* 1.

Megvilágosítás; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Czeglédi István Barátsági Dorgálása, — holott már *Tihanyi cod.* 194.

Megvillámodik: szerintük csak Pesti Fabuláiban és Calepinus szótárában, — holott már *Festetics-cod.* 402. *Nádor-cod.* 574. *Érsekujvári cod.* 361.

Megvisel: „gesto"; legrégibb forrásuk csak Molnár Albert Secularis Conciója, — holott már *Margit-leg.* 2. 39.

Megvisz: „perfero"; legrégibb forrásuk csak Decsi Adagiái, — holott már *Cornides-cod.* 423.* *Weszprémi-cod.* 82.

Megvizesedik: „immadeo, aquam traho"; szerintük csak szótárakban, t. i. Calepinus, Molnár és Bod Péternél, — holott már *Domonkos-leg.* 92.**

Megvizesül; szerintük csak Károli Bibliájában I. és Bod Péter szótárában, — holott már *Virginia-cod.* 59. 60. *Margit-leg.* 16.

Megvizsgál; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Balásfi Csepregi Iskolája, — holott már *Thewrewk-cod.* 170. 174.

Megvörösül: „erubesco"; egyetlen forrásuk csak br. Radvánszky: Szakácskönyvek, — holott már *Példák könyve* 40.*** *Érsekujvári cod.* 364.

* „de kerlek tegedet az o sarukat vydmeg az feyedelmnek": „z rogauit eum vt eos abbati redderet" (Herolt: *Speculum exemplorum.* Dist. IX. Cap. XLIII.).

** „gyakorta tevrtenyk vala, Hog az vton az essevtevl ev ruhay es ev tarsynak ruhay jgeen meg vizesevdnek vala": „Sepe contigit vt in via superuenientibus pluuijs sua sociorumque quamplurimum 'madefierent vestimenta" (Antoninus: *Historiales seu Cronica.* Pars III. Tit. XXIII. Cap. IIII. §. X.).

*** „lassad my vronk iesus christust. mezehtelen az kereztfan fyggeny. es zent vereeuel meg veresevlny": „Intuere dominum iesum in cruce nudum pendentem sanguine 'rubricatum" (Herolt: *Speculum exemplorum.* Dist. V. Cap. LVI.).

Megyés püspök; egyetlen forrásuk csak Faludi Téli Éjtszakái, — holott már *Domonkos-leg.* 132. *Debreceni cod.* 93.

Megzaboláz; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Comenius Januája, — holott már *Cornides-cod.* 247.

Mehet; egyetlen forrásuk csak Kresznerics Ferenc Magyar Szótára, dd. 1831., — holott már *Ehrenfeld-cod.* 73. *Müncheni cod.* 150. *Németujvári gloss.* 64. *Lobkowitz-cod.* 182. *Debreceni cod.* 244. 310. *Érdy-cod.* 381. 625. 653. *Érsekujvári cod.* 416.*

Mellettevaló; egyetlen forrásuk csak Mon. Hung. Hist. Írók XI., tehát Apor Péter Metamorphosisa, — holott már *Ehrenfeld-cod.* 139. 140.

Méltatlan-volta; egyetlen forrásuk csak a Történelmi Tár (1887-iki évf.), hibás kötetszámmal, — holott már *Gömöry-cod.* 87. *Érdy-cod.* 632.

Menés; legrégibb forrásuk csak Heltai Bibliája I., — holott már *Bécsi cod.* 24.** *Németujvári gloss.* 105. *Festetics-cod.* 66. 153. 293. 387. *Guary-cod.* 3. 5. 34. 36 (háromszor). *Döbrentei-cod.* 93. 495 (az eredetiben, Sz. Jeromosnál a. m. transitus). *Nádor-cod.* 82. 118. 127. *Nagyszombati cod.* 289. 306. 311. *Czech-cod.* 59. *Gömöry-cod.* 180. *Domonkos-leg.* 33. 211. 216. 241. *Debreceni cod.* 140. 239. *Keszthelyi cod.* 397. *Teleki-cod.* 312. *Kazinczy-cod.* 37. 161. *Érsekujvári cod.* 436. *Kulcsár-cod.* 360.

Ment: „gressus"; szerintük csak Calepinus és Kresznerics szótárában, — holott már *Nádor-cod.* 402.

Mérges-kígyó: „vipera, praester, dipsas"; legrégibb forrásuk csak Bornemisza Prédikációi, — holott már *Guary-cod.* 6. 13. 48.

* „meg fogyatkozek ew ereyeben ew korsaganak okaerth Es towaba nem mehette": „destituta viribus ex infirmitate illa . non poterat se mouere" (Raymundus de Capua: *Legenda seu hystoria beate Catherine de senis.* Cap. XI.).

** Meggyőz-nél ki is írták.

Nádor-cod. 90. 128. *Virginia-cod.* 106.* *Nagyszombati cod.* 9.** 123. 173.*** 299. 300. *Lobkowitz-cod.* 135. *Weszprémi-cod.* 148. *Debreceni cod.* 234. 264. *Sándor-cod.* 37. *Teleki-cod.* 274. 276. *Érdy-cod.* 476.† 527.†† *Kazinczy-cod.* 46. 105. 106.††† 119. *Érsekujvári cod.* 182. *Kulcsár-cod.* 284.

Merülés; szerintük csak Molnár Alb. szótárában és Fr. Imre: Alamizsnás Sz. János, dd. 1732., — holott már *Ehrenfeld-cod.* 151.

Messzevaló; szerintük csak Molnár, Comenius és Bod Péternél, — holott már *Bécsi cod.* 70. 209. *Müncheni cod.* 147. 154. *Peer-cod.* 48. *Margit-leg.* 135. 165. *Nagyszombati cod.* 199. *Teleki-cod.* 204. *Kazinczy-cod.* 52. 110. *Érsekujvári cod.* 11. 315.

Mesteri; egyetlen forrásuk csak Faludi Nemes-Embere, — holott már *Döbrentei-cod.* 481.

Meszelő: „albarius"; egyetlen forrásuk csak Bod Péter szótára, — holott már *Bécsi cod.* 226 (a. m. „caementarius") ○

Metélés; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Pázmány Prédikációi, — holott már *Bécsi cod.* 225.

Mezei vad; egyetlen forrásuk csak Molnár Alb. Bibliája I., — holott már *Jordánszky-cod.* 59. *Keszthelyi cod.* 12. *Kulcsár-cod.* 12.

Mindenhatóság; legrégibb forrásuk csak Bornemisza Prédikációi, — holott már *Gömöry-cod.* 203.

† „az penz istennek zolgainak nem egieb hanem czak ördög es merges kegiok": „Pecunia seruis Dei, nihil aliud est, quàm diabolus, & *coluber venenosus" (S. Bonaventura: *Vita Beatissimi P. Francisci Assisiatis*, Cap. VII. §. 5).

** Kiönt-nél ki is irták.

*** Ont-nál ki is irták.

† Bűz-nél ki is irták.

†† Megfúr-nál ki is irták.

††† „Az neg mergős kegoknak elomloth likok: az neg eltető allatokbol zőrzőt testh": „Basis vero *aspidum quatuor corpus ex quatuor elementis compositum" (Jac. a Voragine: *Legenda Aurea.* Cap. CLXXX.).

○ „Mit lać te Amos Es mondec Mezelőnec kalanat": „Quid tu vides Amos? Et dixi: Trullam *caementarii" *(Prophetia Amos*, VII. 8).

Mindketten; legrégibb forrásuk csak Leveles Tár I., — holott már *Bécsi cod.* 38. *Peer-cod.* 84. *Példák könyve* 43. *Lobkowitz-cod.* 293.* *Jordánszky-cod.* 29a. 45a. 516. *Cornides-cod.* 355. 422. *Domonkos-leg.* 222. *Debreceni cod.* 115 (kétszer). *Lányi-cod.* 384. *Érdy-cod.* 69. 167. 371. 379. 397. 468. *Kazinczy-cod.* 62 (kétszer). *Érsekujvári cod.* 324. 365. 521 (kétszer).

Misemondás; legrégibb forrásuk csak Molnár Secularis Conciója, — holott már *Domonkos-leg.* 241.

Misemondó; szerintük csak Heltai Krónikájában és Melius: Sz. János jelenése, — holott már *Guary-cod.* 47. *Domonkos-leg.* 241. 295. *Lányi-cod.* 303. 310.

Misemondó-pap; egyetlen forrásuk csak Bod Péter szótára, — holott már *Nagyszombati cod.* 381.** *Domonkos-leg.* 295.

Misemondó-ruha; egyetlen adatuk csak Telegdi Feleletében, dd. 1580. (mert a másik kettő „mise-ruhá"-ról szól), — holott már *Jordánszky-cod.* 62.

Mosaték: „eluvies, proluvium"; szerintük csak Molnár Alb. és Pápai Páriz szótárában (ez utóbbinál azonban „illuvies" van!), — holott már *Érsekujvári cod.* 423. †

Mosolygás; legrégibb forrásuk csak Molnár Albert szótára, illetőleg Tolnai Vigasztalása, — holott már *Peer-cod.* 79. *Horvát-cod.* 227.

Mostoha-anya; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Mihálykó János Örök-élete, — holott már *Németujvári gloss.* 89.

* A codex-író értelemmagyarázó bővítése; mert: „es ym en: te es: mind ketten el vezevnk": „en ego & etiam tu perimus" (Pelbartus: *Sermones pomerii de tempore.* De Dominica. II. post penthe. Sermo III. E.). A *Bod-codex* párhuzamos helyén, 12. l. nincs meg.

** Jámbor-nál ki is írták.

† „wewee azerth egy memynemw edenbe ez kelewennek mosatekat": „fedi vlceris *loturam in scutella recolligens" (Raymundus de Capua: *Legenda seu hystoria beate Katherine de senis.* §. XII.).

Mulatás: „distractio“; legrégibb forrásuk csak Faludi Nemes-Asszonya, — holott már *Németujvári gloss.* 228 (a. m. recreatio).

Mulatóhely; legrégibb forrásuk csak Hunyadi Ferenc: Trója veszedelme,* — holott már *Festetics-cod.* 384.

Mulatókert; szerintük csak Molnár Alb. és Simai Kristófnál, — holott már *Apostolok méltósága* 17.

Munkáló; egyetlen forrásuk csak Sándor István szótára 1808-ból, — holott már *Érsekujvári cod.* 308.

Mutogatás; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Zvonarith Postillája II., — holott már *Debreceni cod.* 354.

Műhely; legrégibb forrásuk csak Melius Herbariuma, — holott már *Ehrenfeld-cod.* 69.

Nádméz; legrégibb forrásuk csak Leveles Tár I., — holott már *Festetics-cod.* 169.

Nagy-hét; egyetlen forrásuk csak a Királyi Beszélgetések, dd. 1749., — holott már *Lányi-cod.* 127.

Nagyságosan; legrégibb forrásuk csak Székely István Zsoltárkönyve, — holott már *Horvát-cod.* 138 (készer).

Napkeleti; legrégibb forrásuk csak a Cisio, — holott már *Bécsi cod.* 207. 316. *Peer-cod.* 366. *Gömöry-cod.* 195.

Napnyugati; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Miskolczi Vad-Kertje, dd. 1702., — holott már *Érsekujvári cod.* 481.

* A Nyt. Sz. e szó forrásai közt a Csoma-codexet („CsomaC. 33a“) említi első helyen; ott azonban, az idézett lapon, Hunyadi Ferenc: Historia de obsidione urbis Troianae c. munkájának puszta másolatát találjuk, melyet a Nyt. Sz. egyik legrosszabb, t. i. 1631-iki utánnyomatából, *külön* is feldolgozott (!)! — Az ú. n. Csoma-cod. 33b. lapján, melyre a Nyt. Sz. utal, ez van:

Czak mellette Hector mulato helje,
onichus kőből egi oszlop benne.

Narancs-alma; szerintük csak Török-Magyarkori Eml. I. és Weber János Amuletumában, — holott már *Nagyszombati cod.* 121.

Négyszeg; legrégibb forrásuk csak Heltai Krónikája, — holott már *Guary-cod.* 29.

Negyvennapi-böjt; egyetlen forrásuk csak Zvonarith Postillája I., — holott már *Ehrenfeld-cod.* 26. 27. *Apor-cod.* 131.

Nehezes: „difficilis"; ez értelemben egyetlen forrásuk csak Gyöngyösi Murányi Vénusa, Dugonics kiadásában! — holott már *Jordánszky-cod.* 48 (az eredetiben a. m. gravis).

Nemes-asszony; egyetlen adatuk csak Hazánk I. 212., tehát Rettegi, 1758-ból, — holott már *Nádor-cod.* 492. *Virginia-cod.* 102. *Margit-leg.* 109 (háromszor). *Nagyszombati cod.* 380. 381. *Jordánszky-cod.* 916 (v. ö. 915). 920. *Domonkos-leg.* 244. *Debreceni cod.* 559. *Teleki-cod.* 191 (kétszer). *Érdy-cod.* 282 (kétszer). 338. *Tihanyi cod.* 183 (kétszer). 307. 311.

Nemes-ember; szerintük legelőbb csak Otrokocsi: Origines, dd. 1699., — holott már *Ehrenfeld-cod.* 93. *Müncheni cod.* 154. *Nádor-cod.* 483 (kétszer). *Margit-leg.* 109. 110 (kétszer). 173 (kétszer). 175. 192 (kétszer). 194. *Lobkowitz-cod.* 324 (kétszer). 325 (kétszer). 326 (kétszer). *Bod-cod.* 27 (kétszer). 28 (háromszor). *Domonkos-leg.* 73. 171 (négyszer). *Weszprémi-cod.* 111.* *Debreceni cod.* 9. 24. 25. 572 (kétszer). *Horvát-cod.* 214 (háromszor). *Teleki-cod.* 350. *Érsekujvári cod.* 544. 545. *Tihanyi cod.* 333. 334.

Nem-volta; egyetlen forrásuk csak Keresszegi: Prédikációk tárháza, — holott már *Érsekujvári cod.* 321.

Nemzetség: „familia"; legrégibb forrásuk csak Komjáti: Szent Pál levelei, — holott már *Krisztina-leg.* 46.

Nevelő: „nutritor, educator"; szerintük csak Calepinus és Bod szótárában, — holott már *Margit-leg.* 212.

* Iosef arimatiabol . . . nemős ember leuen": „ioseph ab arimathia nobilis decurio" (Pelbartus: *Sermones pomerii de Sanctis.* S. I. in die parasceues. Z.).

Nevezhetetlen: „innominabilis“; egyetlen forrásuk csak Calepinus szótára, — holott már *Ehrenfeld-cod.* 19.*

Néző-hely; egyetlen forrásuk csak Calepinus szótára, — holott már *Festetics-cod.* 387.

Nóta; legrégibb forrásuk csak R. M. Költők Tára III., tehát Tinódi, — holott már *Lányi-cod.* 47. 48. 68. 153. 260. stb.

Nyakcsapás; egyetlen forrásuk csak Thaly: Vitézi Énekek I., — holott már *Müncheni cod.* 103. *Festetics-cod.* 148.

Nyakoncsapás; egyetlen forrásuk csak Faludi Nemes-Asszonya, — holott már *Winkler-cod.* 247. *Gömöry-cod.* 102.

Nyilaz: „sagitto“; legrégibb forrásuk csak Faludi „Verses Költeményei“, — holott már *Müncheni cod.* 211.**

Nyolcadik; szerintük legelőbb csak Calepinus szótárában, illetőleg Comenius Januájában, — holott már *Apor-cod.* 124. *Peer-cod.* 165. *Margit-leg.* 204. *Nagyszombati cod.* 324. *Lobkowitz-cod.* 244. 305. *Bod-cod.* 18. *Gömöry-cod.* 7. *Debreceni cod.* 99. 132. *Teleki-cod.* 59. *Tihanyi cod.* 152. 271. 392. *Thewrewk-cod.* 73 (kétszer). 145. *Kriza-cod.* 33.

Nyolcszor; szerintük csak Calepinus, Molnár és Bod Péter szótárában, — holott már *Margit-leg.* 210.

Nyújtózik; legrégibb forrásuk csak Monoszlai Apologiája, — holott már *Winkler-cod.* 160.

Ok-adás; legrégibb forrásuk csak R. M. Nyelvemlékek II. (1584-ből való adat) — holott már *Érdy-cod.* 12.

Oktatás; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Pázmány Prédikációi, — holott már *Debreceni cod.* 468.

* „Mytt kerded en nevemett: mely neuezhettetlen“: „quid queres nomen meum quod est *mirabile“ *(Speculum vite beati Francisci,* 1504. f. 36).

** „ńilazionc ő rolla kie leģen“: „*sortiamur de illa cujus sit“ *(Evangelium secundum Joannem,* XIX. 24).

Oktató: „institutor, informator“; legrégibb forrásuk csak Görcsönyi Mátyás-királya, az is helytelen utalással, — holott már *Döbrentei cod.* 277 (az eredetiben a. m. tutor).

Olajszín(ű); egyetlen forrásuk csak Bod Péter szótára, — holott már *Nagyszombati cod.* 121.

Oldoz; szerintük csak Molnár Alb. és Bod Péter szótárában, — holott már *Gömöry-cod.* 33. *Apostolok méltósága.* 50.

Olvadoz; legrégibb forrásuk csak Pázmány Prédikációi, dd. 1636., — holott már *Érdy-cod.* 332.

Orgonás; legrégibb forrásuk csak a Magyar Nyelvőr, IX. 365., — holott már *Jordánszky-cod.* 9a.

Oszlott; egyetlen forrásuk csak Bod Péter szótára, — holott már *Horvát-cod.* 257.

Osztogató; legrégibb forrásuk csak Félegyházi Ker. Tanítása, — holott már *Thewrewk-cod.* 256.

Ottan-ottan: „frequenter, identidem“; legrégibb forrásuk csak Molnár Albert szótára, illetőleg Pázmány: Lutheristák Vezetője, — holott már *Teleki-cod.* 2.

Ottvaló. Kétszer is megvan, t. i. a II. kötet 1158. és a III. kötet 958. lapján; mindkét helyen legrégibb forrásuk csak Zvonarith Postillája II., — holott már *Döbrentei-cod.* 495. *Virginia-cod.* 61. 85. *Jordánszky-cod.* 60. *Sándor-cod.* 12. *Érdy-cod.* 29. 193. 245. 436. 637. *Érsekujvári cod.* 443.

Ottvolta; egyetlen forrásuk csak a Hofgref-féle Énekeskönyv, — holott már *Ehrenfeld-cod.* 69.* *Érsekujvári cod.* 477.

Ökleldez: „ferio, pungo“; legrégibb forrásuk csak R. M. Költők Tára VI., t. i. Tőke Ferenc, — holott már *Döbrentei-cod.* 471.**

* Az eredetiben voltakép: „Ew tarsy ott nem voltokban“: „socijs tamen absentibus“ *(Speculum vite beati Francisci,* 1504. f. 97).

** „Meg latt'ak kit ôklôldôztek“: „Videbunt in quem *transfixerunt“ *(Evangelium sec. Joannem,* XIX. 37).

Öklelés; szerintük csak a. m. „pleuritis", s legrégibb forrásuk csak Melius Herbariuma, — holott már *Döbrentei-cod.* 241 (a. m. punctio).

Ökörpásztor; szerintük csak Comenius Januájában és Medgyesi Dialogusában, — holott már *Érdy-cod.* 270.

Ökörszekér; legrégibb forrásuk csak Heltai Krónikája, — holott már *Érsekujvári cod.* 430.

Öldöklés; legrégibb forrásuk csak Telegdi Felelete a Fejtegetésre, dd. 1580., — holott már *Bécsi cod.* 68. 69.

Öldöklő; legrégibb forrásuk csak Heltai G. Meséi, — holott már *Döbrentei-cod.* 151.

Öldököl; legrégibb forrásuk csak Hunyadi Ferenc: Trója veszedelme (helytelen utalással a „Csoma-C."-re!), — holott már *Bécsi cod.* 69. *Müncheni cod.* 21. *Apor-cod.* 81.

Ölés; szerintük csak Molnár Alb. és Bod Péter szótárában, — holott már *Nádor-cod.* 228.

Ölet; legrégibb forrásuk csak Hunyadi Ferenc: Trója (mint Csoma-C.!), — holott már *Czech-cod.* 33. *Thewrewk-cod.* 296.

Öltöző-ruha; szerintük csak Bornemisza: Evangeliomokból való Tanuságok I., valamint az 1641-iki Nomenclaturában, Kresznerics szótárából! — holott már *Guary-cod.* 59.* *Nagyszombati cod.* 74. 234.

Öntözés; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Mon. Hist. Hung. Írók IX. 359., ahol azonban tiszta latin szöveg lévén, nyoma sincs! — holott már *Nádor-cod.* 588.**

Öregül: „grandesco"; szerintük egyedül csak Sándor István szótárában, dd. 1808., — holott már *Nagyszombati cod.* 309.

* Ágyöltöző-nél ki is írták.
** Mosadék-nál ki is írták.

Örökkön-örökké; szerintük csak Molnár Alb. és Bod Péter szótárában, — holott már *Nádor-cod.* 601. *Peer-cod.* 164. 166. 169. 190. 219. 221. 229. 240. 266. *Teleki-cod.* 5. 149. 237. 313. *Kazinczy-cod.* 25. *Tihanyi cod.* 168. 277. 330. 395. *Thewrewk-cod.* 123. 183.

Őrizés, őrzés; legrégibb forrásuk csak Pécsi Lukács: Szent Ágoston imádsági, — holott már *Festetics-cod.* 161. *Czech-cod.* 62. *Gömöry-cod.* 88. *Keszthelyi cod.* 391. *Kulcsár-cod.* 355.

Ösztövérítés; egyetlen forrásuk csak Molnár Alb. szótára, — holott már *Érsekujvári cod.* 540.

Öszvebeszél; egyetlen forrásuk csak Molnár Alb. szótára, — holott már *Domonkos-leg.* 256.

Öszveelegyít; legrégibb forrásuk csak Heltai Bibliája I., — holott már *Pozsonyi cod.* 27.

Öszvefagy; szerintük csak Calepinus és Molnár Alb. szótárában, — holott már *Nagyszombati cod.* 36.

Öszvefog; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Illyés István Katekizmusa, — holott már *Gömöry-cod.* 238.

Öszvehí; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Zvonarith: Pápa nem pápa, — holott már *Cornides-cod.* 118. 177. *Domonkos-leg.* 29. 78. 109. 123. *Kazinczy-cod.* 12.

Összvemér; egyetlen forrásuk csak Molnár Alb. szótára, — holott már *Horvát-cod.* 168.

Öszveölel; egyetlen forrásuk csak Bod Péter szótára, — holott már *Domonkos-leg.* 189.*

Öszveszedeget: „collecto"; egyetlen forrásuk csak Faludi Nemes-Urfija, — holott már *Kazinczy-cod.* 83.**

* Ótalmazás-nál ki is irták.

** „kynek eletet az tyztőllettős damascenus Ianos doctor: zerettettel őzue zedőgette": „cuius historiam Johannes damascenus diligenti studio *compilauit" (*Lombardica historia.* Argentine, 1485. G3. Leg. A. Cap. CLXXV.).

Öszveszegez; egyetlen adatuk, állításuk szerint, Pápai Párizban lenne (ez azonban valótlan, mert ott nincs, s ők csak Bod Péter szótárából írták ki!), — holott már *Winkler-cod.* 207. *Nádor-cod.* 261.

Öszveszerez; legrégibb forrásuk csak Molnár Albert szótára, illetőleg Zvonarith: Pápa nem pápa, — holott már *Nádor-cod.* 640.

Összeszorít; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg br. Radvánszky: Szakácskönyvek, — holott már *Érsekujvári cod.* 397.

Öszvetesz; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg br. Radvánszky: Szakácskönyvek, — holott már *Margit-leg.* 71. *Tihanyi cod.* 55.

Öszvevarr; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára és Radvánszky: Szakácskönyvek, — holott már *Margit-leg.* 39.

Öszvevesz: „contendo, rixor"; legrégibb forrásuk csak Heltai Bibliája I., — holott már *Lobkowitz-cod.* 285. *Bod-cod.* 9.

Padlás: „tabulatum, tectum, contabulatum, contabulatura"; legrégibb forrásuk csak Molnár Albert szótára, illetőleg „De summo bono"-ja, — holott már *Jordánszky-cod.* 458 (az eredetiben a. m. tectum).

Palántálás, plántálás; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára, illetőleg Lippai Pozsonyi Kertje, — holott már *Bécsi cod.* 162.* *Festetics-cod.* 236. *Keszthelyi cod.* 396. *Érdy-cod.* 47. *Kulcsár-cod.* 360.

Palló; legrégibb forrásuk csak Heltai Meséi, — holott már *Weszprémi-cod.* 68. *Teleki-cod.* 234.

Panaszos: „flebilis"; legrégibb forrásuk csak gr. Zrínyi Miklós átírt szövege, — holott már *Bécsi cod.* 268.**

* Nemzés-nél ki is írták.

** „hog panazos zoba es serelmel tellesbe fakaǵgon": „ut in *querulam vocem a plenam doloris erumpat" (Sancti Hieronymi: *Prologus in Abachuc prophetam*, ed. a. 1475. in f.).

Pára; legrégibb forrásuk csak Heltai Zsoltára, — holott már *Bécsi cod.* 208 (az eredetiben a. m. vapor). *Margit-leg.* 108.

Parancsoló: „mandator, imperator"; szerintük csak Calepinus, Molnár és Bod Péter szótárában, — holott már *Ehrenfeld-cod.* 93. *Müncheni cod.* 117. 126 (az eredetiben a. m. praeceptor). 128. 132. 151 (a. m. praeceptor). *Németujvári gloss.* 270. 323 (mindkét helyen a. m. praeceptor). *Festetics-cod.* 386. *Virginia-cod.* 133. *Jordánszky-cod.* 588 (az eredetiben a. m. praeceptor). *Sándor-cod.* 10. *Teleki-cod.* 2. *Érdy-cod.* 459. 490. *Érsekujvári cod.* 116. 311.* *Thewrewk-cod.* 258. 277.

Párkány: „propugnaculum"; legrégibb forrásuk csak Heltai Bibliája II., — holott már *Németujvári gloss.* 31 (a. m. vallum).

Párolkodik: „vaporo"; egyetlen forrásuk Lépes: Pokoltól rettentő tükör, — holott már *Példák könyve* 49.

Patvarkodás: „cavillatio, fraus, dolus"; legrégibb forrásuk csak Komjáti: Sz. Pál levelei, — holott már *Keszthelyi cod.* 346.** *Kulcsár-cod.* 318.

Pellikán-madár; egyetlen forrásuk csak Rimai János Istenes énekei, dd. 1693., — holott már *Keszthelyi cod.* 266. 425. *Kulcsár-cod.* 244 (mint „Pellikán" is szerintük legelőbb csak Molnár Alb. szótárában, illetőleg Apáczai Csere Encyclopaediájában fordul elő).

Pénteki; legrégibb forrásuk csak Pázmány Kalauza, — holott már *Czech-cod.* 22.

Pénzverőhely; szerintük csak Calepinus szótárában és Thaly Rákóczi-Tár II., — holott már *Peer-cod.* 53.

** „donat mester lẃn paranczoloya": „Donatum habuit *praeceptorem" Jac. a Voragine: *Legenda Aurea.* Cap. CXLV.).

† „Valcz meg engemeth embereknek pathwarkodasytwl": „Redime me a *calumniis hominum" *(Liber Psalmorum,* CXVIII. 134). A másik adat is ugyanezen locus.

Pintér; legrégibb forrásuk csak Nagyszombati Kalendáriom, dd. 1579., — holott már *Margit-leg.* 139.*

Pirosszínű; szerintük csak Calepinus szótárában és Comenius Januájában, — holott már *Vitkovics-cod.* 81.**

Por: „medicamen"; szerintük csak Leveles Tár I. és Pázmány Prédikációiban, — holott már *Döbrentei-cod.* 476 („patikabeli por" az eredetiben „pulvis pigmentarius").

Portikus; szerintük csak Molnár Alb. Bibliájában I. és Comenius Januájában, — holott már *Müncheni cod.* 176. 191. *Kazinczy-cod.* 72. 74. 75.

Posztószél; egyetlen forrásuk csak a Történelmi Tár (hibás kötetszámmal), dd. 1679, — holott már *Érsekujvári cod.* 72.

Potrohos: „ventrosus, obesus, ventricosus"; legrégibb forrásuk csak a Salamon és Markalf, — holott már *Lobkowitz-cod.* 30 (kétszer).†

Prédikációhallás; egyetlen forrásuk csak Melius: Sz. János jelenése, — holott már *Érdy-cod.* 94.

Pusztán; egyetlen forrásuk csak Illyés András Prédikációi, dd. 1696., — holott már *Müncheni cod.* 58.

Pünkösd-hó; legrégibb forrásuk csak R. M. Nyelvemlékek, II., — holott már *Winkler-cod.* Kalend. XII.

Pünkösd-napja; egyetlen forrásuk csak Telegdi: Evangeliomok magyarázatja, II., — holott már *Döbrentei-cod.* 340. *Peer-cod.* 110. 131. *Cornides-cod.* 128. *Domonkos-leg.* 199. 201. *Debreceni cod.* 199. *Lányi-cod.* 182. 220. 232. 291. *Vitkovics-cod.* 55. *Érdy-cod.* 33. 137. 282. *Érsekujvári cod.* 151.

* Ács-nál ki is irták.

** Aláfut-nál ki is irták.

† „mire mondod potrohoznak azent ferencheth": „Quare tu uocas sanctum franciscum *stomachosum" (Speculum uite beati Francisci,* 1504. f. 80).

Ragadás: „raptura“; egyetlen forrásuk csak Calepinus szótára, — holott már *Döbrentei-cod.* 33.*

Rágás; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Medgyesi: Sz. Atyák öröme, — holott már *Nagyszombati cod.* 68.

Rágó; legrégibb forrásuk csak Bod Péter szótára, illetőleg Baróti Szabó Magyarság-Virági, — holott már *Lobkowitz-cod.* 77.

Rakat, ** **rakattat**; legelőbb csak Telegdi: Evang. II., — holott már *Bécsi cod.* 301. *Nádor-cod.* 317. 329. 615 (kétszer). 616. 618. *Peer-cod.* 314 (a. m. construo). *Krisztina-leg.* 4. *Margit-leg.* 27. 58. 181. *Cornides-cod.* 310. 408. 417. *Weszprémi-cod.* 98.*** *Domonkos-leg.* 199. *Debreceni cod.* 9.† 91. 93 (háromszor). 157. 212. 222. *Apostolok méltósága* 12. *Teleki-cod.* 80.†† 102. 280. 281. 542. *Érdy-cod.* 166. 186. 202. 234. 245. 258. 265. 270 (kétszer). 301 (kétszer). 307. 309. 319 (kétszer). 396. 397. 398. 399 (háromszor). 400 (kétszer). 401. 426. 429.††† 442. 456. 486. 495. 496. 551. 580. 599. 625. 631. 633. *Kazinczy-cod.* 88. 134. *Érsekujvári cod.* 345. 443 (kétszer). 498. *Tihanyi-cod.* 183. 299. 319.

Rántogat: „tracto, rapto“; egyetlen forrásuk csak Bornemisza Prédikációi, — holott már *Domonkos leg.* 9.○

* „Mikent ragadasra kizólt orozlan“: „sicut leo paratus ad *praedam“ (*Liber Psalmorum*, XVI. 12).

** A Nyt. Sz. „elvégez“-nél a Margit-legenda 4. lapjáról ezt a passust közli: „fondamentom atvl fogua epehtenek, ragkatanak“. — ez azonban az eredetiben így van: „fondamentomatvl fogua epehtenek ra[g]kanak“, — tehát nem ‚rakatának‘, se nem ‚raggatának‘, hanem egyszerűen csak *rak*ának. A zárjelbe tett ‚g‘ semmi nem egyéb, mint a scriptor által ejtett lapsus calami feltüntetése.

*** Eltör-nél ki is írták.

† Ház-nál ki is írták.

†† Ispotály-nál ki is írták.

††† Háramlik-nál és Kerék-nél ki is írták.

○ „erevuel rantogatvan hvzvan kapayanal fogva“: „eum per capam violenter trahens“ (Antoninus: *Historiales seu Cronica.* Pars III. Tit. XXIII. Cap. IIII. §. X.).

Rázás: „agitatio, jactatio, succussus“; legrégibb forrásuk csak Nádasdy Tamás Levelezése, — holott már *Apor-cod.* 74 (az eredetiben a. m. quassatio).

Reáad;* legrégibb adatuk csak Molnár Alb. szótára, illetőleg Prágay Serkentő-Órája (ezt Mátyás Flóriánból irták ki, de elhallgatták!), — holott már *Winkler-cod.* 196. *Nádor-cod.* 244. *Horvát-cod.* 240. *Érsekujvári cod.* 65. 97.

Reáesik: „incido“; egyetlen forrásuk csak Calepinus szótára, — holott már *Peer-cod.* 100. *Érdy-cod.* 447.

Reáfekszik; egyetlen forrásuk csak a Medulla Latinitatis, dd. 1646.,** — holott már *Virginia-cod.* 38. stb.

Reáfelel; legrégibb forrásuk csak Leveles Tár I., — holott, különböző jelentésben már *Guary-cod.* 3. 38. *Nádor-cod.* 79. 114. *Virginia-cod.* 118. *Nagyszombati cod.* 332. 343. *Bod-cod.* 13 (négyszer). 14 (négyszer). 15 (kétszer). *Debreceni cod.* 486. *Teleki-cod.* 135. *Kazinczy-cod.* 127. 146. *Érdy-cod.* 4. 13. 15. 34. 50. 64. 70. 74. 99. 140. 179. 188. 408. 525. 538. 597. 643 (kétszer). 662. 663. *Tihanyi cod.* 35. 43. 133. stb. stb.

Reájut; legrégibb forrásuk csak Monoszlai András Apologiája, — holott már *Weszprémi-cod.* 46.

Reávesz; legrégibb forrásuk csak Haller János Hármas-Históriája, — holott már *Virginia-cod.* 126. *Pozsonyi cod.* 24. *Kazinczy-cod.* 16. 96. *Érsekujvári cod.* 417.

Reávisz; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. Bibliája I., — holott már — *Sándor-cod.* 6.

Régi-volta: „vetustas“; egyetlen forrásuk csak Balásfi Csepregi Iskolája, — holott már *Domonkos-leg.* 99.***

* Reáad-nál egyetlen codex-adatuk „reáadás“.

** ‚Reáfekszik‘ megvan „Fekszik“ vezérszó alatt is, még pedig Calepinusból, tehát 1592-ből!

*** „az helne regy voltaert es tyztelendev voltaert“: „propter antiquam loci reuerentiam“ (Antoninus: *Historiales seu Cronica.* Pars III. Tit. XXIII. Cap. IIII. §. XI.).

Régtőlfogva; legrégibb forrásuk csak Sylvester Uj-Testamentoma, holott már *Horvát-cod.* 182.

Rejtő: „abscondens"; szerintük csak Molnár Alb. és Bod Péter szótára, — holott már *Ehrenfeld-cod.* 4.*

Rémülés; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára, illetőleg gr. Bercsényi Miklós levelei, — holott már *Winkler-cod.* 198. *Nádor-cod.* 246.

Repedezés; szerintük csak Molnár Albert és Bod Péter szótárában, — holott már *Nádor-cod.* 42. *Teleki-cod.* 277. *Érsekujvári cod.* 19.

Restelkedik: „pigror, pigreo, pigresco"; legrégibb forrásuk csak Bornemisza Prédikációi, — holott már *Jordánszky-cod.* 82a.**

Részegül; egyetlen forrásuk csak Molnár Albert szótára, — holott már *Döbrentei-cod.* 149.

Részesedik; legrégibb forrásuk csak Pázmány Prédikációi, — holott már *Pozsonyi-cod.* 29.

Reszketés; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Felvinczi Schola Salernitájának valamelyik, közelebbről meg nem jelölt újabb kiadása, — holott már *Nádor-cod.* 179.

Réz-pléh; egyetlen forrásuk csak Apáczai Csere Encyclopaediája, — holott már *Cornides-cod.* 305.

Romol, romlik: „ruo"; legrégibb forrásuk csak Eszterházi Tamás: Az igaz Anyaszentegyházról, — holott már *Németujvári gloss.* 333 (a. m. consumor).

Rothadás: „corruptio, putredo, putrefactio"; legrégibb forrásuk csak Nádasdy Tamás levelezése, — holott már *Apor-cod.*

* „De zent ferenc ysten tytkynak hyw reytewye": „Sanctus autem Franciscus secretorum dei fidelis *absconditor" *(Speculum vite beati Francisci.* 1504. f. 5).

** Myth restelkőttők": „Quare *negligitis" *(Liber Genesis,* XLII. 1).

145 (az eredetiben a. m. putredo). *Döbrentei-cod.* 251 (az eredetiben a. m. putredo). 353 és 372 (mindkettő eredetijében a. m. corruptio).

Rovó, ravó; legrégibb forrásuk csak Leveles Tár I., — holott már *Döbrentei-cod.* 516.

Rózsakoszorú; egyetlen forrásuk csak Faludi Ferenc,* — holott már *Nagyszombati cod.* 292. 293. *Cornides-cod.* 258. *Gömöry-cod.* 92. 94. 97. *Érdy-cod.* 258.

Rózsás-kert; szerintük csak Molnár Alb. és Bod Péter szótárában, — holott már *Nagyszombati cod.* 65.

Rózsaszín; legrégibb forrásuk csak Nomenclatura, dd. 1641., Kresznerics szótárából! és Baróti Szabó Magyarság-Virági, — holott már *Nagyszombati cod.* 154.

Rózsaszínű; szerintük csak Calepinus szótárában és Comenius Januájában, — holott már *Bécsi cod.* 81 (roseo colore). *Apostolok méltósága* 29. *Vitkovics-cod.* 81. *Érdy-cod.* 202.

Rózsavíz; legrégibb forrásuk csak br. Radvánszky: Szakácskönyvek, — holott már *Cornides-cod.* 246. *Weszprémi-cod.* 12. *Kazinczy-cod.* 143.

Rövid-beszéd; szerintük csak Molnár Alb. és Bod Péter szótárában, — holott már *Bécsi cod.* 148. *Apostolok méltósága* 33. *Teleki-cod.* 21. *Érdy-cod.* 396. *Tihanyi-cod.* 314.

Sáfárság; legrégibb forrásuk csak Komjáti: Sz. Pál levelei, — holott már *Debreceni cod.* 446. 464.

Sárarany; legrégibb forrásuk csak Bornemisza: Sz. János jelenése, — holott már *Peer-cod.* 315. *Apostolok méltósága* 61.

* Más rovatba tartozik, hogy Gyöngyösinek állítólag feldolgozták ugyan már *1690-ben* megjelent „Rózsa-Koszorú“ című munkáját, — de azért a címét kihagyták!

Sárfenék; állítólag Czeglédi: Enoch, 11 (ott azonban nincs! marad tehát két XIX. századi szótár, t. i. Simai Kristóf és Kresznerics!), — holott már *Horvát-cod.* 272.

Sarus; szerintük csak Molnár Alb. és Bod Péter szótáraiban, — holott már *Érsekujvári cod.* 220.

Segítés; szerintük csak Pázmány Prédikációiban és Kresznerics szótárában, — holott már *Döbrentei-cod.* 236.

Semmisít; egyetlen adatuk csak Zvonarith Postillája I., Kresznerics szótárából! — holott már *Döbrentei-cod.* 312.

Senyvedés; szerintük csak Prágay Serkentő-Órájában és Tyúkodi Mártonnál: József pátriárka élete, — holott már *Weszprémi-cod.* 143.*

Setétít; szerintük csak Molnár Alb. és Bod Péter szótárában, — holott már *Nádor-cod.* 80.

Sietve; szerintük csak Calepinus, Molnár és Bod Péter szótárában, — holott már *Cornides-cod.* 192.

Síp-szó; legrégibb forrásuk csak Illyefalvi: Jephta históriája, — holott már *Jordánszky-cod.* 58a. *Érsekujvári cod.* 11.

Slejt; legrégibb forrásuk csak Heltai Krónikája, — holott már *Lányi-cod.* 222.

Sóbálvány; szerintük csak Károli és Molnár Bibliáiban, — holott már *Apostolok méltósága* 4.

Sokan; legrégibb forrásuk csak Félegyházi Ker. Tanítása, — holott már *Müncheni cod.* 78. *Guary-cod.* 27. *Érdy-cod.* 186. *Kazinczy-cod.* 87.

Sokpénzű; egyetlen forrásuk csak Comenius Januájának valamelyik, a forrásjegyzékből meg nem állapítható újabb kiadása, — holott már *Példák könyve* 62.

* Romlandóság-nál ki is írták.

Sólyom-madár; szerintük csak Lisznyai Kovács Pál Krónikájában, dd. 1692. és Kresznerics szótárában, — holott már *Lobkowitz-cod.* 301. *Bod-cod.* 16.

Soványság: „sterilitas, maceries“; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára, illetőleg Pázmány Prédikációi, — holott már *Keszthelyi cod.* 298.* *Kulcsár-cod.* 269.

Sömörges, sömörgös: „pustulis affectus“; legrégibb forrásuk csak Melius: Sz. Jób könyve, — holott már *Példák könyve* 84.**

Sövény; legrégibb forrásuk csak Pesti Gábor Nomenclaturája, illetőleg R. M. Költők Tára IV., t. i. Ilosvai, — holott már *Ehrenfeld-cod.* 80. *Bécsi cod.* 255. 263. *Müncheni cod.* 53. 95. 145. *Apor-cod.* 47. *Winkler-cod.* 134 (kétszer).† *Döbrentei-cod.* 305. *Nagyszombati cod.* 242. *Jordánszky-cod.* 421.†† 495. *Érsekujvári cod.* 261 (kétszer).

Sugás; szerintük csak Sylvester Uj-Testamentomában és Molnár Alb. Bibliájában I., — holott már *Döbrentei cod.* 517. *Horvát-cod.* 245.

Süttet; „coquere curo“; legrégibb forrásuk csak R. M. Költők Tára VI., t. i. Békési Balázs, — holott már *Domonkos-leg.* 82.○

Süvölt, sivölt; legrégibb forrásuk csak Heltai Meséi, — holott már *Bécsi cod.* 165. 281. 309.

* „Teen . . . Gyemelch terememtew feldeth sowansagra, w benne lakozoknak gonossagokerth“: „Posuit . . . Terram fructiferam in salsuginem, a malitia inhabitantium in ea“ (*Liber Psalmorum*, CVI. 33., 34). V. ö. „A' gyümölchözőföldet sovánnyá (tötte), a' benne-lakók gonosságáért“ (Káldi: *Szent Biblia*, 546. l.).

** „mit gondolz ew semerges orczayawal . ha tellyes ew erzenye aran penzegel“: „quid vis de facie sua rugosa habet enim aureis marsupium plenum“ (Joh. Herolt: *Promptuarium exemplorum.* Capitulum de litera M. Exempl. xxvij).

† Ez-nél az egyiket ki is írták.

†† Körülfoglal-nál ki is írták.

○ Süttet-nek tartom; de lehet ‚süt-et‘ is; mert a szöveg ezt mondja: „melly kenyereket az kynyer sytev sytet“: „(panes) quales ille pystor conficere solet“ (Antoninus: *Historiales seu Cronica.* Pars III. Tit. XXIII. Cap. IIII. §. IX.).

Süvöltés; legrégibb forrásuk csak Melius Herbariuma, — holott már *Bécsi cod.* 255 (az eredeti Michaeasban a. m. sibilus).

Szaggatás; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Vásárhelyi Katechismusa, — holott már *Debreceni cod.* 313. *Krizacod.* 14.

Szalma-szál; szerintük csak Komjáti: Sz. Pál levelei és Bod Péter szótárában, — holott már *Nádor-cod.* 98.

Számkivetés; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára, illetőleg Balásfi Csepregi Iskolája, — holott már *Németujvári gloss.* 379. *Apor-cod.* 112. *Festetics-cod.* 139. *Peer-cod.* 223. 334. *Cornides-cod.* 352. 415. *Domonkos-leg.* 194. 198. *Debreceni cod.* 19. 84. 105. 418. *Pozsonyi cod.* 47. *Horvát-cod.* 106. 213. *Teleki-cod.* 181. 182. *Érdy-cod.* 177. 520. *Érsekujvári cod.* 345. *Tihanyi cod.* 79. 192. 398. *Thewrewk-cod.* 80. 90. 272.

Számos: „paucus"; legrégibb forrásuk csak Decsi Sallustiusa, — holott már *Érsekujvári cod.* 7.

Számtalanság: „innumera multitudo"; legrégibb forrásuk csak a Bécsi kalendárium, dd. 1572., — holott már *Gyöngyösi cod.* 45. 48. *Tihanyi cod.* 309.*

Számvétel; egyetlen forrásuk csak Nádasdy Levelezése, — holott már *Gyöngyösi cod.* 45. *Debreceni cod.* 463. *Thewrewk-cod.* 169. 174. 179.

Számvetés; legrégibb forrásuk csak Molnár Albert szótára, illetőleg Madarász Márton Szent Elmélkedései, — holott már *Domonkos-leg.* 294. *Érdy-cod.* 68.

Számvető-pénz; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára, illetőleg Teleki Mihály: Fejedelmi lélek, — holott már *Nagyszombati cod.* 241. *Debreceni cod.* 596.

„Ime arannak bősége es zolgaknak zantalansaga": „Ecce auri pondus immensum, . . . & familiae infinitus est numerus" (*Vita Sanctae Evgeniae Virginis ac Martyris.* Avctore incerto. Cap. XII.).

Számvevő; szerintük csak Molnár Alb. Secularis Conciójában és Alvinczi Postillájában, — holott már *Jordánszky-cod.* 573 (kétszer).

Szántó-ember; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára és Bibliája II., — holott már *Bécsi cod.* 319. *Németujvári gloss.* 333. *Jordánszky-cod.* 14a. 14.* *Teleki-cod.* 16. 223.

Szégyenkedés; egyetlen forrásuk csak Vajda Sámuel: Jézus Krisztusnak élete I., dd. 1772., az is másodkézből! — holott már *Guary-cod.* 42 (kétszer). 46.

Szégyenlés; szerintük csak Molnár Alb. és Bod Péter szótárában, — holott már *Nádor-cod.* 690.

Szekérvezető; szerintük legelőbb csak Calepinus szótárában, illetőleg Molnár Albertnél: De summo bono, — holott már *Bécsi cod.* 261. 275.

Szélesít; szerintük csak Apáczai Csere: Bölcsészeti dolgozataiban és Sándor István szótárában, — holott már *Teleki-cod.* 20.**

Széllyeljár; legrégibb forrásuk csak Félegyházi Tamás (Új-Testamentuma!), — holott már *Teleki-cod.* 272.

Szénafű; legrégibb forrásuk csak R. M. Költők Tára II., t. i. Batizi András, — holott már *Jordánszky-cod.* 642.

Szennyesség; szerintük csak Calepinus, Molnár és Bod Péter szótárában, — holott már *Érdy-cod.* 340.***

Szentelő: „consecrator"; szerintük csak Calepinus, Molnár és Bod Péter szótárában, — holott már *Debrceni-cod.* 81.†

* Juhpásztor-nál ki is irták.

** Ház-nál ki is irták.

*** Rútság-nál ki is irták.

† „mikoron az feh pispőkőkel es zentőlőkel ózue giűlt volna beh zorita őket a kiral'i megfenituen őket hogi meg őlettetneie ha a zokasnak engődelmet nem adna s meg nem konfirmalnaia . . ." V. ö. „sed nec sic regis ira quieuit. imo minis et terroribus exigebat | ut consuetudines archiepiscoporum et episcoporum literis firmarentur" (Fr. Vincentius Bellovacensis: *Speculum ystoriale*, ed. a. 1474. Lib. XXIX. Cap. XVIII.).

Szentelt-víz; legrégibb forrásuk csak Leveles Tár I., — holott már *Nagyszombati cod.* 240. *Jordánszky-cod.* 128 (háromszor). 818. *Domonkos-leg.* 70. 186.* 253. 274. *Lányi-cod.* 381. 382. 383. 392. 393. 397. 419. 433. *Vitkovics-cod.* 57. 60. *Érdy-cod.* 315. *Kazinczy-cod.* 68 (kétszer). 69. *Érsekujvári cod.* 524 (háromszor).

Szerződés; legrégibb forrásuk csak Nádasdy Tamás Levelezése, — holott már *Horvát-cod.* 115.

Szerződő; szerintük csak Calepinus, Molnár és Bod Péter szótárában, — holott már *Horvát-cod.* 116.

Színlő: „ascians, zimmer-"; szerintük csak Molnár Alb. és Bod Péter szótárában, — holott már *Jordánszky-cod.* 9a.**

Szín-méz; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára, illetőleg Káldi Bibliája, Kresznerics szótárából! — holott már *Gyöngyösi cod.* 25.

Szinte: „aeque, pariter"; legrégibb forrásuk csak Melius Herbariuma, — holott már *Debreceni cod.* 177.†

Szintén; legrégibb forrásuk csak Székely István Krónikája, — holott már *Cornides-cod.* 127. *Kazinczy-cod.* 198. *Thewrewk-cod.* 184. *Érdy-cod.* 383.

Szokott; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára, illetőleg Faludi Nemes-Embere, — holott már *Festetics-cod.* 401. *Döbrentei-cod.* 500. *Czech-cod.* 55.

Szólás; szerintük legelőbb csak R. M. Költők Tára VI., t. i. Vilmányi Libécz M., — holott már *Ehrenfeld-cod.* 9. 28.†† *Bécsi cod.* 267 (kétszer). *Festetics-cod.* 8. 160. 225. *Guary-cod.* 5. 64. *Winkler-*

* Elkerül-nél ki írták.

** „Twbalkaÿn kÿ vala ÿo zynlǫ, es kowacz": „Tubalcain, qui fuit *malleator et faber" (Liber Genesis*, IV. 22).

† „azonnal olian kemeniõn kezde maradnya mint zinte a zaraz fõld": „et mox *sicut terra arida fixa permansit" (Jac. a Voragine: *Legenda Aurea*, cap. XXXVIII.).

†† Hallomás-nál és Járás-nál ki is írták.

cod. 125.* 129. 131. 133. 135. 171. *Döbrentei-cod.* 328. 460. *Nádor-cod.* 64. 112. 125.** 690.*** *Peer-cod.* 43.† 95. *Virginia-cod.* 1. 9. 49. 51. 69 (háromszor).†† 74. 78. 93. 112 (ötször).††† 115. 135. 136. *Margit-leg.* 48. 167. 172. 221. *Nagyszombati cod.* 167. 335. *Czech-cod.* 62. *Lobkowitz-cod.* 96. 212. 334. *Cornides-cod.* 118. 294. 301 (kétszer). 354. 406. *Bod-cod.* 32. *Gyöngyösi cod.* 61. *Gömöry-cod.* 189. *Jordánszky-cod.* 156 (az eredetiben a. m. loqui). 369.+ 397. 505. 805.++ 826. 833. *Domonkos-leg.* 96. 158 (kétszer). 224. 281. 314. *Debreceni cod.* 29. 65. 163. 218. 280. 447. *Pozsonyi cod.* 41. 49. *Horvát-cod.* 93. 187. 228. 238. 262 (kétszer). *Sándor-cod.* 35. *Teleki-cod.* 177. 182. 373 (kétszer). *Érdy-cod.* 61. 110. 203. 346.○ 382.× 509.> 570. 641. 647. 674. *Kazinczy-cod.* 96. 102. 154 (kétszer). *Érsekujvári cod.* 144. 185.□ 259. 260 (háromszor). 261 (kétszer). 264. 311. 327. 332. 369. 370 (kétszer). 532. 551. *Tihanyi cod.* 136. 314. 325. *Thewrewk-cod.* 93. 173. 174. 179.

Szólt-; szerintük egyedül csak Zvonarith Magyar Postillájában, — holott már *Müncheni cod.* 197.

Szomorgat; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára és Secularis Conciója, — holott már *Kriza-cod.* 15.

Szorongatás; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Pázmány Prédikációi, — holott már *Müncheni cod.* 159 (kétszer). *Guary-cod.* 2. *Nádor-cod.* 112.

* Megfertőztet-nél ki is írták,
** Bolondozik-nál ki is írták.
*** Igrecség-nél ki is írták.
† Csergedés-nél ki is írták.
†† Prédikálás-nál egyet ki is írtak.
††† Egyet ki is írtak a ‚megtilt'-nál.
\+ Meghallgat-nál ki is írták.
++ Térit-nél ki is írták, kivételesen még az eredeti latin szöveget is mellé téve, melyből megtudjuk, hogy ‚szólás' a. m. negotium!!
○ Prédikálás-nál ki is írták.
× Fordul-nál ki is írták.
> Parancsolás-nál ki is írták.
□ Kihalad-nál ki is írták.

Szorul; legrégibb forrásuk csak Heltai Bibliája I., — holott már *Guary-cod.* 50.

Szőlőfa; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Balásfi Csepregi Iskolája, — holott már *Apostolok méltósága* 10 (kétszer).

Szőlőmetszés; szerintük csakis Leveles Tár I. és Molnár Alb. szótára, — holott már *Döbrentei-cod.* 505.

Szőlőmíves; legrégibb forrásuk csak R. M. Nyelvemlékek II., — holott már *Müncheni cod.* 142. 202.

Szőlőszedő; egyetlen forrásuk csak Bod Péter szótára, — holott már *Bécsi cod.* 235.

Szőlővessző; szerintük legelőbb csak Sylvester Uj-Testamentoma, — holott már *Ehrenfeld-cod.* 92. *Müncheni cod.* 64.* 101.** 161. 202 (négyszer). *Apor-cod.* 100. *Guary-cod.* 18. *Gömöry-cod.* 119. *Jordánszky-cod.* 680.† 681. *Teleki-cod.* 54. *Érdy-cod.* 131.†† 231. 263 (négyszer). *Tihanyi cod.* 322. *Kriza-cod.* 59.

Szőrszál; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára, illetőleg Faludi Udvari-Embere, — holott már *Lobkowitz-cod.* 266. *Bod-cod.* 1.

Szünetlenség; csak Calepinus szótára és Gyöngyösi Rózsakoszorúja, Dugonics kiadásában, — holott már *Keszthelyi cod.* 54: „zenetlenseg".

Szunnyadozás; szerintük csak Molnár Alb. szótárában, illetőleg Illyés András Prédikációiban, — holott már *Teleki-cod.* 188.

Szüntelenül; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Szalárdi Krónikája, — holott már *Lobkowitz-cod.* 119.

* Nemzés-nél ki is irták.
** Venerék-nél ki is irták.
† Lemetsz-nél ki is irták.
†† Elmetsz-nél ki is irták.

Szűz-leány; szerintük csak Comenius Januájában, 1673-iki kiadás és Bod Péter szótárában, — holott (a Königsbergi Töredék 2. és 4. során kívül!) említi már a *Bécsi cod.* 51. *Nádor-cod.* 640. *Peer-cod.* 2. *Lobkowitz-cod.* 257. 308. *Cornides-cod.* 417. *Bod-cod.* 19. *Jordánszky-cod.* 336. 337 (kétszer). 777.* *Debreceni cod.* 60. 494. 517. 520. 542. *Horvát-cod.* 47. *Teleki-cod.* 75. *Érdy-cod.* 200.** 202. 258. 286 (kétszer). 300. 301 (háromszor). 302 (kétszer). 303 (hatszor). 304. 403. 440 (kétszer). 550 (kétszer). 592. 662. 663 (háromszor). 664 (kétszer). 665 (háromszor). 666 (nyolcszor). 671 (háromszor). *Kazinczy-cod.* 112. 129. 160. *Érsekujvári cod.* 475. 488. 491 (kétszer). 499.

Táblácska; egyetlen forrásuk csak Calepinus szótára, — holott már *Debreceni cod.* 514.

Tanácsolás, tanácslás: „consilium"; szerintük csak Molnár Secularis Conciójában és gr. Zrínyi Miklós átírt szövegében, — holott már *Érsekujvári cod.* 228.

Tapasztalható; legrégibb forrásuk csak Félegyházi Tamás, — holott már *Nádor-cod.* 72. 104. 109 (mindhárom helyen a „setétség" jelzője).

Táplálás: „fotus, focula, refectus"; szerintük egyedül csak Pázmány Péternél, — holott rokonjelentéssel már *Teleki-cod.* 36 (a. m. adjumentum).

Társaságos; legrégibb forrásuk csak Komjáti: Sz. Pál levelei, — holott már *Horvát-cod.* 259.

Tartósság; legrégibb forrásuk csak Molnár Albert szótára, illetőleg Pázmány Prédikációi, — holott már *Margit-leg.* 112. *Horvát-cod.* 74.†

* Négy-nél ki is írták.

** Káromló-nál ki is írták.

† „az istennek anyanak nyayas tartossagaual": „matris dei familiaritate" (Pelbartus: *Stellarium.* Lib. I. Part. II. Art. I. Cap. XII.). — Alkalmasint a. m. társaság. Pelbártnál ‚familiaritas' rendszerint a. m. ‚nyájasság', pl. „kyualt keppen valo zeretetnek es nyayassagnak eltetese myat" *(Horvát-cod.* 106): „per singularis amoris a fruitionis familiaritatem" *(Stellarium.* Lib. X. P. I. Art. I. prologus).

Tartozás: 1) „officium“; szerintük csak gróf Zrínyi Miklós átírt szövegében és a nagybányai jegyzőkönyvekben, Nyr. XIV. 462. 2) „debitum“; szerintük csak Molnár Alb. és Bod Péter szótáraiban, — holott már *Festetics-cod.* 76.*

Tartóztat; legrégibb forrásuk csak Heltai Uj-Testamentoma, — holott már *Festetics-cod.* 404.

Taszítás; szerintük csak Molnár Alb. és Bod Péter szótáraiban, — holott már *Kriza-cod.* 14.

Tavaszi; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg gr. Zrínyi Miklós átírt szövege, — holott már *Nagyszombati cod.* 360.

Távozás; szerintük csak Molnár Alb. szótárában és Thaly: Adalékok I., — holott már *Peer-cod.* 184.

Távoztat; legrégibb forrásuk csak Pázmány Prédikációi, — holott már *Peer-cod.* 195. *Horvát-cod.* 254. 267. 268.

Távulyabb, távulb: „longius“; legrégibb forrásuk csak Pázmány Prédikációi, — holott már *Tihanyi cod.* 143.**

Téglavetés; szerintük csak a XVI. századi Hofgref-féle Énekeskönyvben és Haller János Paizsában, dd. 1682. (fordított sorrendben!), — holott már *Jordánszky-cod.* 108a.

Tehénfark; egyetlen forrásuk csak Baróti Szabó Magyarság-Virági, — holott már *Margit-leg.* 40.

Tekergés: „convulsio“; egyetlen forrásuk csak Balásfi Csepregi Iskolája, — holott már *Peer-cod.* 230.

Tekergő: „tortus“; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára és Bibliája, — holott már *Cornides-cod.* 53.†

* „Feelen haylokath kedyg tharthozaasokban“: „Declinantes autem in *obligationes“ (*Liber Psalmorum,* CXXIV. 5).

** „Mikoron sokkal tauolb legőn az isten az terömtöt allattul: hodnem . . .“: „cum magis distet deus a creaturis quam . . .“ (Pelbartus: *Stellarium,* Lib. II. P. II. Art. II. Cap. V.).

† Hajladoz-nál ki is írták.

Telhetetlenül; szerintük csak Calepinus, Molnár és Bod Péter szótárában, — holott már *Horvát-cod.* 262.

Teljesítés; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára, illetőleg Pázmány Prédikációi, — holott már *Érsekujvári cod.* 206.

Teljes-volta; legrégibb forrásuk csak Károli Gáspár Bibliája I., — holott már *Döbrentei cod.* 499.† *Peer-cod.* 213. *Nagyszombati cod.* 112. *Gömöry-cod.* 323. *Apostolok méltósága* 60. *Horvát-cod.* 188. 189. *Tihanyi cod.* 221. 222 (kétszer). 393. 396 (háromszor).

Temetéshely: „sepulcretum"; egyetlen forrásuk csak a Leveles Tár I., — holott már *Jordánszky-cod.* 303.††

Temetkezik; legrégibb forrásuk csak Bornemisza Péter Prédikációi, — holott már *Nádor-cod.* 469.

Tengeri-hal: „piscis marinus"; egyetlen forrásuk csak Bod Péter szótára, — holott már *Nagyszombati cod.* 66. *Jordánszky-cod.* 7. 8 (az eredetiben mindkét helyen a. m. piscis maris).

Terjeszkedik; szerintük csak gr. Bercsényi Miklós leveleiben és Baróti Szabó Magyarság Virágiban, — holott már *Domonkosleg.* 277.

Természetellenvaló. Kétszer is megvan: a III. kötet 595. lapján, s ugyanazon kötet 959. lapján; egyetlen forrásuk csak Szathmár-Németi Mihály Halotti Centuriájának egyugyanazon adata! — holott már *Debreceni cod.* 55. *Tihanyi cod.* 151.

Termőfa; szerintük először csak Haller János Hármas históriájában, — holott már *Érsekujvári cod.* 133.

Térül-fordul; szerintük csak Telegdi: Evangéliomok magyarázatja I. és Pázmány Prédikációiban, — holott már *Érdy-cod.* 493.

† „hoǵ hirdetneiee. ŷ malazt'aval tell'es voltat": „ut esset gratia plena" (Divus Hieronymus: *Epistola ad Paulam et Eustochium. De Assumptione B. Mariae Virginis.* Cap. V.).

†† „ffel gyoytaa az varast, es erek temetees helnek tewe ewteth": „succendit urbem: et fecit eam *tumulum sempiternum" (*Liber Josue,* VIII. 28).

Tevés: „positio, positus“; szerintük csak Molnár Alb. és Bod Péter szótárában, — holott már *Debreceni cod.* 290.*

Tikhús; legrégibb forrásuk csak Melius Herbariuma, — holott már *Margit-leg.* 52.

Timporál: „commisceo“; legrégibb forrásuk csak a Cisio, — holott már *Festetics-cod.* 375.

Tisztelés; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára, illetőleg Faludi Udvari-Embere, — holott már *Krisztina-leg.* 4. *Debreceni cod.* 202. 228.

Tisztességkívánás; szerintük csak Pázmány Prédikációiban, Kresznerics szótárából! és Illyés András Prédikációiban, — holott már *Virginia-cod.* 105.

Tizedik; egyetlen forrásuk csak Calepinus szótára, — holott már *Apor-cod.* 124. *Margit-leg.* 206. *Gömöry-cod.* 8. *Debreceni cod.* 132. *Teleki-cod.* 83. *Tihanyi cod.* 159. 272. 393. *Thewrewk-cod.* 74 (kétszer). 147. *Kriza-cod.* 40.

Tótúl; egyetlen forrásuk csak Konstantinápoly leírása, dd. 1688., holott már *Margit-leg.* 166.

Töltés: „agger“; legrégibb forrásuk csak Mon. Hung. Hist. Írók III., tehát Verancsics Antal, — holott már *Érdy-cod.* 8.**

Törekedés: 1) „adjumentum“; legrégibb forrásuk a Magyar hölgyek levelei. 2) „nisus, conatus, molitio“; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára, illetőleg a De summo bono, — holott már *Bécsi cod.* 264.† 266.†† *Döbrentei-cod.* 111 (az eredetiben a. m. exercitatio). *Gömöry-cod.* 167.

* „nem keres ez fele ember helőket avag időket nem var az aitatos imadsagocnac avag dolgocnac tevesere“: „non requirit loca, nec exspectat tempora ad *habenda devota exercitia“ (Th. a Kempis *De Imitatione Christi,* Lib. II. cap. 1. a. 7).

** Leolvad-nál ki is írták.

† Ölel-nél ki is írták.

†† „tőrekedesbe es kűződesbe“: „in *certamen a luctam“ (Sancti Hieronymi *Prologus in Abachuc prophetam,* ed. a 1475, in pr.).

Törés: 1) „fractura, infractio“; legrégibb forrásuk csak Monoszlai Apologiája. 2) „vulnus“; szerintük csak Illyés András Prédikációiban, illetőleg Bod Péter szótárában, — holott már *Ehrenfeld-cod.* 159.† *Döbrentei-cod.* 189.†† *Nádor-cod.* 539. *Margit-leg.* 78. *Cornides-cod.* 219. *Horvát-cod.* 164.†††

Törpe: „humilis, depressus“; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára, illetőleg Apáczai Csere Encyclopaediája, — holott már *Peer-cod.* 66.

Történet-szerint; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára és Faludi Udvari-Embere, — holott már *Debreceni cod.* 303. *Keszthelyi cod.* 438.

Törvénykönyv; szerintük csak Veres Balázs és Sándor István szótárában, — holott már *Guary-cod.* 36 (kétszer), *Nádor-cod.* 495. *Margit-leg.* 122. *Nagyszombati cod.* 308. 309. 310. *Cornides-cod.* 45 (kétszer). 46. 67. 251. *Weszprémi-cod.* 26. *Jordánszky-cod.* 320. *Debreceni cod.* 68. 447. 448. 454. 560. *Horvát-cod.* 28. 30. *Érdy-cod.* 20. 21. 163. 255. 256 (kétszer). 365. 369. 370. 392. 418. 431. 537. *Kazinczy-cod.* 178. *Érsekujvári cod.* 153. *Tihanyi cod.* 68. 72.

Törvényszegő: „violator legis“; egyetlen forrásuk csak Czeglédi István Redivivus Japhetkéje, dd. 1669., — holott már *Jordánszky-cod.* 835 (az eredetiben a. m. transgressor legis).

Törvénytörő: „violator legis“; egyetlen forrásuk csak Faludi Nemes-Urfija, — holott már *Bécsi cod.* 128. 162 (az eredetiben mindkét helyen a. m. praevaricator). 186 (az eredetiben a. m. adultera).

† „az palotanak ablakarol ky uete magat es vtolso nagy tewresuel legottan meghala“: „per fenestram palatii se proiecit: & ultimâ *quassatione collisus, continuò exspirauit“ (S. Bonaventura: *Vita Beatissimi P. Francisci Assisiatis.* Cap. XVII. §. 2. a. 4.).

†† „ha ſ valaztotta moises . az tőresben . ſ előtte nem allot volna“: „si non Moyses electus ejus stetisset in *confractione in conspectu ejus“ *(Liber Psalmorum,* CV. 23.).

††† „kyt nem kevuete semmynemev romlasnak tevrese“: „ . . . quam nulla secuta est integritatis corruptio“ (Pelbartus: *Stellarium.* Lib. X. Part. I. Art. III.).

201. 245 (az eredetiben a két utóbbi helyen a. m. praevaricator). *Müncheni cod.* 44. 152 (az eredetiben mindkét helyen a. m. adulter). *Apor-cod.* 61.* 94. 97 (az eredetiben a két utóbbi helyen a. m. praevaricans). *Horvát-cod.* 226. *Érsekujvári cod.* 530 (kétszer).

Tövises: „spinosus, senticosus, dumosus, echinatus"; legelőbb, állításuk szerint, a R. M. Nyelvemlékek II. kötete 49. lapján fordulna elő, ott azonban nincs; aztán Melius: Sz. János jelenése 432. lapján lennne, de ott sincs; aztán Melius Herbariumában, — holott már *Bécsi cod.* 255.

Tréfabeszéd; egyetlen forrásuk csak Bod Péter szótára, — holott már *Érsekujvári cod.* 304.

Trombitál; legrégibb forrásuk csak Sylvester Uj-Testamentoma, — holott már *Horvát-cod.* 176. 181 (az eredetiben, Pelbártnál, mindkét helyen a. m. buccino).

Tudakozó; szerintük csak Molnár Alb. és Bod Péter szótárában, — holott már *Nagyszombati cod.* 27. *Teleki-cod.* 25.

Tudnivaló. Kétszer is megvan; a III. kötet 793. lapja szerint legelőbb Veres Balázs szótárában, a III. kötet 960. lapja szerint Monoszlainál: Képek tisztelete, — holott már *Lányi-cod.* 237. 248. *Apostolok méltósága* 63.

Tündöklő-szín; egyetlen forrásuk csak Bod Péter szótára, — holott már *Nagyszombati cod.* 74.

Tűrő; legrégibb forrásuk csak Károli Bibliája I., — holott már *Apor-cod.* 64 (az eredetiben a. m. patiens). *Döbrentei-cod.* 159 (a. m. patiens). *Horvát-cod.* 252. 267.

Udvar-hazugja; legrégibb forrásuk csak Leveles Tár I. (dd. 1560), — holott már *Kazinczy-cod.* 90.

* „tőruen tőrőket gűlőltem": „facientes praevaricationes odivi" (*Liber Psalmorum*, C. 3.).

Ugatás; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Páter Csúzy Zsigmond Síp-Szója, — holott már *Domonkos-leg.* 3.

Új-bor; egyetlen forrásuk csak Nomenclatura, dd. 1641., Kresznerics szótárából! — holott már *Müncheni cod.* 29 (kétszer). 74 (kétszer), 119 (háromszor). *Jordánszky-cod.* 459. 460. 537 (háromszor).

Új-esztendő; szerintük csak Molnár Alb. szótárában és Mikes Törökországi leveleiben, — holott már *Lányi-cod.* 55. 57.

Új-hold; legrégibb forrásuk csak Félegyházi Tamás, — holott már *Horvát-cod.* 176. 181.

Újítás; legrégibb forrásuk csak Telegdi Miklós felelete a Fejtegetésre, — holott már *Érdy-cod.* 571.

Ujjatlan: „non manicatus"; szerintük ez értelemben csak Bod Péter szótárában, rokon jelentéssel Calepinus szótárában és a Királyi Beszélgetésekben, — holott már *Érsekujvári cod.* 417.*

Újolan, újulan; legrégibb forrásuk csak a Hofgref-féle Énekeskönyv, — holott már *Krisztina-leg.* 18. 23. 24. 29. 33.

Undokít; legrégibb forrásuk csak R. M. Költők Tára VI., — holott már *Németujvári gloss.* 247.

Untatás; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára, illetőleg Pázmány Kalauza, — holott már *Domonkos-leg.* 94.

Úrvacsora; legrégibb forrásuk csak Félegyházi Tamás Ker. Tanítása, — holott már *Margit-leg.* 12.

Utánavaló (és **Utánnavaló**). Kétszer is megvan. A III. kötet 874. lapján, mai helyesírással ‚Utánna-való: posterus, posticus' vezérszó alatt; erre egyetlen forrásuk csak Bod Péter szótára.

* „Es ada az zegennek az wyotlan zoknyath": „a aliam (t. i. tunicam) sine manicis. illi tradidit" (Raymundus de Capua: *Legenda seu hystoria beate Katherine de senis.* Cap. XI.).

A III. kötet 960. lapján azonban, mai helyesírással. ‚Utána-való: posterus, posticus' vezérszó alatt veszik föl, s itt már legrégibb forrásuk Molnár Alb. szótára, illetőleg Comenius Januája (s ezeken kívül még két adatuk van), — holott említi már a *Bécsi cod.* 292. *Guary-cod.* 12. 20. *Winkler-cod.* 74. *Nádor-cod.* 548. *Virginia-cod.* 40. *Nagyszombati cod.* 249. *Lobkowitz-cod.* 16 (kétszer). *Jordánszky-cod.* 513, 845. *Domonkos-leg.* 184. *Debreceni-cod.* 408. *Horvát-cod.* 231 (háromszor).* *Keszthelyi cod.* 114. *Érdy-cod.* 12. 21. 257. 272. 481. 623. *Érsekujvári cod.* 355. *Kulcsár-cod.* 111.

Utolsó kenet; szerintük csak Mikes Kelemen Törökországi leveleiben és Kreszneries szótárában, — holott már *Nagyszombati cod.* 359. *Cornides-cod.* 31 (háromszor). *Horvát-cod.* 116. 117 (kétszer). 118 (háromszor). *Tihanyi cod.* 378.

Utolsó vacsora: „caena novissima"; legrégibb forrásuk csak Pázmány Kalauza, — holott már *Winkler-cod.* 246.○ *Peer-cod.* 118. *Virginia-cod.* 127. *Czech-cod.* 2.○ *Cornides-cod.* 408.† *Gyöngyösi cod.* 8. *Gömöry-cod.* 100. *Pozsonyi-cod.* 1. *Thewrewk-cod.* 3. *Kriza-cod.* 8 (az utóbbi öt codex eredetijében is a. m. ultima coena).

Ügetés: „celerior equitatio"; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára, illetőleg Felvinczi: Protonotaria dicsérete, — holott már *Döbrentei-cod.* 473. ††

Üldögél; szerintük csak Calepinus szótárában és Faludi Téli Éjtszakáiban, — holott már *Kazinczy-cod.* 67. *Érsekujvári cod.* 523.

* „rezes lezen vtanna valoknak erdemekben . vagy az Ivtalmban auagy kedeg az keenban": „particeps erit *imitatorum suorum, sive in premio, sive in supplicio" (S. Bernardus: *Formula Novitiorum*, Cap. VII.).

○—○ „Mykoron vtolso vachoran" (Winkl.-c.); „mikoron az vtolso waczoran" (Czech-c.): „quando in *vltima coena" (Sancta Birgitta: *De Passione Domini.* Oratio I.).

† „ky az vtolso vachoran az ev taneytvanynak bekeseget hagya": „qui pacem discipulis in *vltima cena reliquit" (Pelbartus: *Sermones de Sanctis.* Pars hyemalis. S. X. Q.).

†† „Faraho zekeriben valo igetesemhez hasonlalak teged": „*Equitatui meo in curribus Pharaonis assimilavi te" *(Canticum Canticorum Salomonis,* I. 8.).

Ültetés; egyetlen forrásuk csak Calepinus szótára, — holott már *Döbrentei-cod.* 268 (az eredetiben a. m. plantatio).

Ütöget: „pulso, pulsito, succutio"; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Káldi Bibliája, — holott már *Peer-cod.* 70.*

Üvöltő: „clamator"; egyetlen forrásuk csak Wagner Phraseologiája, dd. 1750., — holott már *Bécsi cod.* 269.** *Müncheni cod.* 127.† *Horvát-cod.* 245.††

Vacsorál, vacsorálik; legrégibb forrásuk csak Leveles Tár I., — holott már *Müncheni cod.* 150. 161. *Apor-cod.* 160. *Winkler-cod.* 147. 149. *Döbrentei-cod.* 313. 455. *Nádor-cod.* 159. 163. *Virginia-cod.* 81 (kétszer). *Margit-leg.* 157.○ *Lobkowitz-cod.* 24. *Cornides-cod.* 120. 170. *Jordánszky-cod.* 587. 606. 891. *Domonkos-leg.* 238. *Debreceni cod.* 608. *Érdy-cod.* 50. 441. 545. *Érsekujvári cod.* 73. 80.> 88. 533.

Vacsorálatlan, vacsorátlan; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Fr. Imre Alamizsnás Sz. Jánosa, 1732-ből, — holott már *Bécsi cod.* 146 (az eredetiben a. m. incoenatus).

Vad: „fera, belua, bestia"; legrégibb forrásuk csak Heltai Bibliája I., — holott már *Ehrenfeld-cod.* 152. *Bécsi cod.* 34. 85. 104. 123. 138. 139. 148 (hatszor).+ 149 (kétszer). 150 (háromszor). 151. 183. 185. 199. 205. *Müncheni cod.* 72. *Németujvári gloss.* 125. *Apor-cod.* 17.△ 29. 67 (kétszer). 121. 139. *Festetics-cod.* 366.

* „es ẅtőgety wala az földet estapyawal monduan": „& baculo humum *percutiens, aiebat" (Divus Hieronymus: *Vita Sancti Pavli Primi Eremitae.* Cap. VII.).

** „nem halgat't'a meg az ẅuőltőt": „non exaudit *clamantem" (Sancti Hieronymi *Prologus in Abachuc prophetam,* ed. a. 1475. in f.).

† „iuőltő nag zoual": „*exclamans voce magna" *(Evangelium sec. Lucam,* VIII. 28).

†† „Ne legy iveltev te bezedydben": „Non sis *clamosus in loquendo" (S. Bernardus: *Formula Novitiorum.* Cap. XVIII.).

○ Háznép-nél ki is irták.

> Hozzátartozandó-nál ki is irták.

\+ Fék-nél egyet ki is irtak.

△ ‚Nád' alapszónál ki is irták.

Döbrentei-cod. 129. 228. 254. 520 (kétszer). *Nádor-cod.* 143 (kétszer).* *Peer-cod.* 63. 65. 70. 72. 74. 77. 106. *Nagyszombati cod.* 66.** 393. *Lobkowitz-cod.* 299. 300. *Cornides-cod.* 277. *Bod-cod.* 15. 16. *Jordánszky-cod.* 7 (kétszer). 10. 102. 230. 455. 741. 837. *Debreceni cod.* 118.† 152.†† 175 (háromszor).○ *Keszthelyi cod.* 63. 125. 166: „naadnak wady" (ferae arundinis). 199. 274: „mezenek vady" (bestiae agri). 406.□ *Érdy-cod.* 18. 212 (kétszer). 222. 225. 244. 309. 527.+ 570.△ 582. *Kazinczy-cod.* 135. *Érsekujvári cod.* 161. 313. *Tihanyi cod.* 311 (kétszer). 335. *Kulcsár-cod.* 63. 121. 160. 190. 261. 362.

Vadász: „venator"; legrégibb forrásuk csak Heltai Bibliája I., — holott már *Jordánszky-cod.* 15a. *Teleki-cod.* 234.

Vadász, vadászik: „venor"; legrégibb forrásuk csak Bornemisza Prédikációi, — holott már *Bécsi cod.* 255. *Lobkowitz-cod.* 332. *Bod-cod.* 31.× *Debreceni cod.* 175.< *Érdy-cod.* 212. 527. 581. *Kazinczy-cod.* 89. *Tihanyi cod.* 335.

Vadászás; legrégibb forrásuk csak R. M. Költők Tára II., t. i. Istvánfi Pál, — holott már *Jordánszky-cod.* 45a. 46a. 47a (kétszer). 48a (kétszer). 102. *Érdy-cod.* 580.

Vadászat; szerintük csak Illyés András Prédikációiban és Mikes Törökországi leveleiben, — holott már *Bécsi cod.* 319.

Vadhús: „caro ferina"; legrégibb forrásuk csak az 1641-iki Nomenclatura, Kresznerics szótárából! illetőleg Mikes: Mulatságos Napok, — holott már *Nádor-cod.* 318.

* Síró-nál, helytelen lapszám-jelzéssel ki is írták.
** ‚Fene' alapszónál ki is írták.
† Ábrázat-nál ki is írták.
†† Erdei-kan-nál ki is írták.
○ Amaz-nál egyet ki is írtak.
□ Szárnyas-nál ki is írták.
\+ Berek-nél ki is írták.
△ Dögös-nél ki is írták.
× Agár-nál ki is írták.
< Amaz-nál ki is írták.

Vadkecske; legrégibb forrásuk csak Székely István Zsoltárkönyve,* — holott már *Érdy-cod.* 379. *Érsekujvári cod.* 263.

Vadméz: „melicerium“; legrégibb forrásuk csak Telegdi: Evangeliomok magyarázatja I., Kresznerics szótárából! — holott már *Müncheni cod.* 18.** 71 (az eredetiben mindkét helyen a. m. mel sylvestre).

Vadság: „feritas“; legrégibb forrásuk csak Félegyházi Ker. Tanítása, — holott már *Peer-cod.* 73.†

Vágás: „sectio, consectio, caesio, sectura“; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg br. Radvánszky: Szakácskönyvek, — holott már *Döbrentei-cod.* 122 (az eredetiben a. m. plaga). *Nádor-cod.* 98. 522. *Cornides-cod.* 333. *Debreceni cod.* 124. 187. 572. *Érdy-cod.* 672. *Kazinczy-cod.* 35.

Vágyódás; legrégibb forrásuk csak Monoszlai Apologiája, — holott már *Érdy-cod.* 470.

Váj; legrégibb forrásuk csak Molnár Albert szótára, illetőleg ifj. Salánki György: Rotterodámi Rézmánnak a ker. vitézséget tanító könyvecskéje, dd. 1627 (melyet hiába keresünk a forrásjegyzékben!) — holott már *Ehrenfeld-cod.* 67. *Döbrentei-cod.* 115. 171. *Peer-cod.* 105. *Weszprémi-cod.* 112.

Vájás: „excavatio, cavamen“; legrégibb forrásuk csak Leveles Tár I., — holott *Ehrenfeld-cod.* 67. j. v.††

* A források közt nagy renyhén idézett „NC. 131. Kr.“ — nem a Nádor-codexet, hanem az 1641-ben, Bécsben „Dictionarium Quatvor lingvarvm, Latinae, Hungaricae, Bohemicae et Germanicae. Diligenter et accuratè secundùm editum“ (első kiadása szintén Bécsben, 1629.)“ cím alatt megjelent szótárt jelenti, melynek színét sem látták. Összes adatait — „Nom.“; „Nom. Kr.“ „Nom^2“; „Nom.^{2} Kr.“; „NC.“ és „NC. Kr.“ jegyek alatt! — Kresznerics szótárából idézik.

** Sáskánál ki is irták.

† „chak wadaknak nyomath lathya wala . ees az keyetlennek vadsagat“: „ferarum tantum vestigia intuens, & eremi latam *vastitatem“ (Divus Hieronymus: *Vita Sancti Pavli Primi Eremitae,* Cap. VIII.).

†† „De legottan mykoron kezde vayny: kezde az vayasokbalol eleuen veer ky zarmazny“: „Statim vero cum perfecit effodere incepit sanguis viuus de ipsis *effossionibus emanare“ *(Speculum uite beati Francisci,* 1504. f. 97).

Vájó: „scalpens“; egyetlen forrásuk csak Comenius Orbis Pictusa, — holott már *Döbrentei-cod.* 516. j. v.*

Vakon; szerintük csak Heltai Bibliája I. és Bornemisza: Evang. I., — holott már *Müncheni cod.* 86. 188. 190. 194. *Winkler-cod.* 303. *Jordánszky-cod.* 657.

Vakonszületett; egyetlen adatuk csak Calepinus szótárából, — holott már *Müncheni cod.* 189 (kétszer). *Winkler-cod.* 303. 307. 308. 309. *Jordánszky-cod.* 657. 658. 659 (kétszer). 660. *Érdy-cod.* 609.

Vakonszülött: „coecigena“; szerintük csak Heltai Bibliájában I. és Bornemisza: Evang. I., — holott már *Döbrentei-cod.* 490.**

Valaholott. Ez a szó kétszer van fölvéve, s míg az első fölvételnél, a Nyt. Sz. I. 1474. lapján legrégibb forrása Károli Bibliája, dd. 1590., addig a második fölvételnél, a III. 943. lapján, ugyanezen szó csodálatosan megfiatalodva jelenik meg, amennyiben legrégibb forrásuk már csak Miskolczi Gáspár, dd. 1702., † — holott már *Ehrenfeld-cod.* 69. *Lobkowitz-cod.* 89. *Debreceni cod.* 286. *Tihanyi cod.* 6.

Valahonnan. E szó ép oly komikus megjelenésű, mint az előbbeni. Kétszer is megvan: az I. kötet 1483. lapján „valahonnal“ a. m. alicunde, s legelőbb a Leveles Tár I. 38. lapjáról, dd. 1547. A III. kötet 943. lapján „valahonnan“ a. m. undecunque, s legelőbb csak Molnár Albert szótárában (mert Calepinusnál „Vala honnat“), illetőleg Pázmány Prédikációinak, már az I. kötetben is idézett 227. lapján (ahol azonban nincs!), — holott tényleg megvan már a *Nádor-cod.* 450. †† *Tihanyi-cod.* 74.

* „mikent kenčet vaiok“: „quasi *effodientes thesaurum“ *(Liber Job,* III. 21).

** „ki vakon zʷlőtnek zemit ńita“: „qui aperuit oculos *caeci nati“ *(Evang. sec. Joannem,* XI. 37).

† Ez utóbbi helyen, két codex-adat is van, melyek azonban csak ‚valahol‘-ról szólnak.

†† „es mind az egez hetǫn semmi nem ielǫnec nekic eufrosinarol mint zokotvala lenni micoron valahonnan vtet keric, hoǵ esedeznenec vrhoz“: „& totâ hebdomadâ nihil eis reuelatum est de Euphrosynâ, sicut solebat, quando *aliunde rogabant Deum“ *(Vita Sanctae Evphrosynae Virginis.* Avctore incerto. Cap. X.).

Valakicsoda; legrégibb forrásuk csak Komjáti: Sz. Pál levelei, — holott már *Teleki-cod.* 187.

Valamellyik: „alteruter, aliquis"; legrégibb forrásuk csak Bornemisza Prédikációi, — holott már *Ehrenfeld-cod.* 16.† *Winkler-cod.* 168. *Döbrentei-cod.* 333 (kétszer; az eredetiben az egyik a. m. quisquam, a másik a. m. quotquot). *Nádor-cod* 85. *Debreceni cod.* 119. *Lányi-cod.* 272. 273. *Érsekujvári-cod.* 341.

Valamennyi: „aliquantus"; legrégibb forrásuk úgy a II. kötet 767., mint a III. kötet 944. lapján csak Decsi Sallustiusa, — holott már *Ehrenfeld-cod.* 4.††

Valamennyire. Kétszer is megvan, t. i. a II. kötet 767. és a III. kötet 944. lapján. Mindkét helyen 1) „aliquatenus, aliquantum"; legrégibb forrásuk csak Leveles Tár I. köt. 2) quatenus, quantum"; egyetlen forrásuk csak Ács Mihály: Boldog halál szekere, dd. 1708., — holott már *Példák könyve* 72.+ *Apostolok méltósága* 61. *Érdy-cod.* 418. *Tihanyi cod.* 106 (kétszer).○

Valamíg: „quantisper, solange"; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára, — illetőleg Haller János Hármas Históriája, — holott már *Érsekujvári cod.* 309.△ 351.

† „Es kerdlec ha zent ewangelium tarto emberecnec valamelyc meryen evangeliumy zabadsagnac ellene tenny": „Et quero iterum utrum *alicui homini obseruatori sancti euangelÿ liceat obseruatoribus sancti euangelÿ contraria euangelice libertati imponere?" *(Speculum uite beati Francisci,* 1504. f. 35).

†† „hogy mycoron valamennyet ew agyaban nugonnak": „quod cum aliquantulum in suo lecto quieuisset" *(Speculum uite beati Francisci,* 1504. f. 6).

+ „hogi ew iozaggokkat valamenere Meneben Emberi Ertelm foghatya vegyet ezedben": „vt *aliqualiter virtutem earum quantum sensus capere poterit humanus perpendas" (Joh. Herolt: *Promptuarium exemplorum discipuli secundum ordinem alphabeti.* Cap. de G. Exemplum V.).

○ „aiaki ôneki walanak pirossak: es valaminere temerdôkôk": „Labia rubicunda: sed *modicum tumentia" (Pelbartus: *Stellarium.* Lib. V. Part. III. Art. II. Cap. III)

△ „ylyetenek hasonlok thengernek nemynemô halayhoz, kyknek thermezetek az hogy walamygh az tengerben lakoznak mynd addegh yo eu nekyk": „Tales poterunt assimilari cuidam pisci in mari, tamdiu bene est sibi, *quamdiu est in mari" *(Gesta Romanorum.* Cap. 57).

Valamiképpen: „quodammodo, irgendwie"; egyetlen forrásuk csak Calepinus szótára, — holott már *Debreceni cod.* 543. *Vitkovics-cod.* 41. *Érsekujvári cod.* 219.

Valamikor. Kétszer is megvan. A II. kötet 822. lapján magában, s legrégibb forrásuk Molnár Albert Secularis Conciója; a III. kötet 945. lapján „Valamikoron"-nal együvé csapva, s itt már legrégibb forrásuk csak Haller János Hármas Históriája,* — holott *Lányi-cod.* 116. 216.

Valamint. Kétszer is megvan: a II. kötet 844. lapja szerint legelőbb csak Bornemisza: Evang. III., s más értelemben Székely István Krónikájában. A III. kötet 945. lapja szerint legelőbb szintén Bornemisza: Evang. III., de m. é. már csak Decsi Sallustiusában, — holott már *Festetics-cod.* 380. 381.

Válasz: 1) „responsio"; legrégibb forrásuk csak R. M. Nyelvemlékek II., — holott már *Virginia-cod.* 74.** *Debreceni cod.* 8. 82. 143. 185 (kétszer). *Érsekujvári cod.* 536. 2) „(relatio, instructio, discriminatio,) distinctio"; szerintük csak Molnár Alb. és Bod Péter szótárában, — holott rokon jelentésben már *Tihanyi cod.* 32.† 3). a. m. spatium. Ezen jelentését nem ismerik, pedig említi már a *Jordánszky-cod.* 62a.†† 4) a. m. discretio. Ez értelemben sem ismerik, pedig említi már a *Jordánszky-cod.* 760.> 5) a. m. separatio. Ez értelemben sem ismerik, pedig így említi már az *Érdy-cod.* 60.△

* A Kulcsár-codex 134. lapjáról kétszer is kiírt szövegben „Valamykoron" van.

** „tegi valazt nekik kegies es edes zoual": „satisfacias eis de aliquibus bonis verbis" *(Speculum uite beati Francisci,* 1504. f. 103).

† „erről monda az zent irasbeli mestőr: harmad kőnuenek harmad ualazaba": „Unde in . iij . li . sententiarum . *di . iij. magister dicit": (Pelbartus: *Sermones Pomerii de Sanctis.* Pars hyemalis. S. XVII.).

†† „es legyen valaz az Barom czordak kezeth": „et sit *spatium inter gregem et gregem" *(Liber Genesis,* XXXII. 16).

> „es semy valaz nynczen my kóztűnk, es hű keztők": „et (Deus) nihil *discrevit inter nos et illos" *(Actus Apostolorum,* XV. 9). V. ö. „és semmi *választást nem tőtt kőzőttünk és ő-kőzőttők" (Káldi: *Szent Biblia,* 1026. l.).

△ „Harmad Iesus cristus, akar egyzerss mynd mongyak akar valazzal": „Tertium est nomen iesus xpus coniunctim quanquam vel etiam *separatim" (Pelbartus: *Sermones de Sanctis.* Pars. hyem. S. XXXIX. s. II. D.).

6) a. m. concisio. Ez értelemben sem ismerik, pedig így említi már a *Bécsi cod.* 210.† 7) a. m. divisio. Ez értelemben sem tudnak róla, pedig így említi a *Jordánszky-cod.* 22.+

Választ: 1) „discerno, unterscheiden"; szerintük csak a Magyar Hölgyek leveleiben és Faludi Nemes-Asszonyában, — holott már *Ehrenfeld-cod.* 16. 123.* *Némethujvári gloss* 209. *Apor-cod.* 15 (az eredetiben a. m. segrego). *Apostolok méltósága* 48 (kétszer is megvan; ide azonban csak a 22. sorban levő tartozik). 2) a. m. verto; ez értelemben egyáltalán nem ismerik, — holott így említi már a *Müncheni cod.* 76.**

Választatlan; szerintük csak Molnár Alb. és Bod Péter szótárában, — holott már *Érsekujvári cod.* 264.

Választott: „electus"; legrégibb forrásuk csak Heltai Uj-Testamentuma, — holott már *Ehrenfeld-cod.* 70. 82.○ 111. *Bécsi cod.* 14. 52. 105. 162. 196. 308. *Müncheni cod.* 35. 50. 54. 59 (háromszor). 99 (háromszor). 152. 165. *Némethujvári gloss.* 358. *Apor-cod.* 36. 44. 46. 69. 71. 72. 73. 112. *Festetics-cod.* 16. 62. 153. 288. *Guary-cod.* 55. *Winkler-cod.* 112. 245. 246. 247. 251. 266. *Döbrentei-*

† A codex-iró nincs tisztában a latin szó jelentésével, s azért egyszer eredeti, másszor attól igen eltérő átvitt értelmében veszi, következőképen: „Populi, populi, in valle *concisionis: quia juxta est dies Domini in valle *concisionis" (*Prophetia Joel*, III. 14): „a nepec *őldőkletinec vőlgeben. mert kőzel vrnac napia a' *valaznac vőlgeben" (*Bécsi cod.* 210). V. ö. „Sok népek a' levágásnak vőlgyében: mert kőzel vagyon az Úr napja a' le-vágásnak vőlgyében" (Káldi: *Szent-Biblia*, 820. l.).

+ „es valazth teezek az en neepem kőzől, es az the neeped kőzőth": „Ponamque *divisionem inter populum meum et populum tuum" (*Liber Exodi.* VIII. 23).

* 16. lapon: „mert harag megh bant elmet: hogy ne valasthasson ygassagot": „cum ira impediat animum ne possit *cernere uerum". A 123. lapon: „felele az: „En vram tyed azt ewrzeny es valaztany": „Respondit ille domine mi tuum sit hoc inspicere ꝛ *discernere" (*Speculum uite beati Francisci*, 1504. ff. 35. 115).

** meg mongacuala hoǵ hirtelenkedetbe valaztatot": „dicebant enim: Quoniam in furorem versus est" (*Evangelium sec. Marcum*, III. 21). Ugyanezen hely Káldinál: „mongyák vala: Hogy meg-dűhőtt" (*Szent Biblia*, 934).

○ Hagy-nál ki is írták.

cod. 36 (kétszer). 146. 162. 185. 187. 188. 189. 247. 292. 381. 462. 497. 502. 503. 507. *Nádor-cod.* 682. *Peer-cod.* 203. 309. *Virginia-cod.* 139. *Margit-leg.* 30. 114. *Példák könyve* 55. *Nagyszombati cod.* 32. 242. 243. 269. *Czech-cod.* 2 (kétszer). 45. 59. *Lobkowitz-cod.* 2. 101. *Cornides-cod.* 70. 99. 100. 256. 283. 381 (kétszer). *Weszprémi-cod.* 9. *Gyöngyösi cod.* 9 (kétszer). 46 (kétszer). *Gömöry-cod.* 27. 101 (kétszer). 108. 128. 130. 135. 252. 328. *Jordánszky-cod.* 253. 431. 432. 501 (kétszer). 502. 614. 777. 843. 847 (kétszer). 875. 879. *Domonkos-leg.* 18.†† 50. *Debreceni cod.* 8. 125.○ 126. 128. 129. 131. 132. 155. 187. 198. 592. 596. 597. *Pozsonyi cod.* 2 (kétszer). 28 (kétszer).+ 47. *Apostolok méltósága* 48. *Horvát-cod.* 15. 44. 108. 109 (kétszer). 149. 164 (kétszer). 179. 190. 193. 199. 201. 202. 208. *Keszthelyi cod.* 199. 233. 235. 279. 284. 285. 288. 412. *Vitkovics-cod.* 108. *Teleki-cod.* 39. 43. 50. 96. 164. 172. 245. 246 (kétszer). 250. 263. 267. 268. 269 (kétszer). 282. *Érdy-cod.* 4. 13. 14. 19. 53. 72. 87. 252. 351. 370. 372. 373 (kétszer; „valaztot edeeny“: „vas electionis“). 376. 437. 438 (kétszer). 474. 487. 491. 494. 555. 597. 600. 606 (kétszer). *Kazinczy-cod.* 18. 158. 185. 194. *Érsekujvári cod.* 142. 217. 255. 256. 273. 291. 343. 502. 519. 568. 569. *Tihanyi cod.* 145. 161. 364. 380. 386. 391. *Thewrewk-cod.* 4 (kétszer). 89. 125. 144. 148. 154. 313. *Kriza-cod.* 9 (kétszer). 24. 73. *Kulcsár-cod.* 191. 217. 219. 254. 258. 259. 261.

Vallástétel; legrégibb forrásuk csak Veres Balázs, — holott már *Tihanyi cod.* 49. 191. 196.

Valló; legrégibb forrásuk csak Veres Balázs, — holott már *Bécsi cod.* 25. 144. 190. 194. 197. 270. 271. *Müncheni cod.* 20. 27. 28. 29. 30. 42. 62. 72 (kétszer). 74. 91. 94. 113. 116. 155. r. é. *Apor-cod.* 29. *Keszthelyi cod.* 412. 413. 449. *Sándor-cod.* 5. 6. *Kulcsár-cod.* 367.

†† Ide tartozik, mutatja az, hogy a magyar szövegnek: „mert az vr istentevl ez zolgalatra vagy valaztot“ — ez az eredeti felel meg: „quoniam a deo ad hoc ministerium *electus es“ (Antoninus: *Historiales seu Cronica.* Pars III. Tit. XXIII. Cap. III. §. iiii).

○ ‚Egyik‘ alapszónál ki is irták.

\+ Jeles-nél az egyiket ki is irták.

Való: „verum (tamen) = „való“ 2-ik jelentése, Nyt. Sz. III. 949.; legelőbb csak Leveles Tár I., — holott már *Bécsi cod.* 4.* 20. 21. 23. 37. 40. 41. 44. 46. 60. 61. 80. 87. 91. 92. 103. 111. 114. 115 (kétszer). 118. 123. 128. 138. 142. 143. 144. 145. 151. 152. 153. 159. 160. 167. 170 (kétszer). 171. 173. 176. 177 (kétszer). 185. 201. 209. 213. 230. 238. 242. 250. 254. 257. 265. 282. 294. 305. 319. *Müncheni cod.* 18. 30 (kétszer). 31. 34 (kétszer). 36. 38. 46. 47. 51. 54. 57. 60. 61. 62. 64. 65 (kétszer). 66. 82. 89. 93. 101. 106 (kétszer). 115. 121 (kétszer). 124 (kétszer). 133 (kétszer). 134. 137 (kétszer). 140. 141. 144. 152. 155 (kétszer). 156. 161 (kétszer). 162. 187. 194. 198. 200. 202. 204. 209. 211. *Apor-cod.* 3. 7 (kétszer). 8. 16. 26. 30. 40. 51. 111. *Érsekujvári cod.* 27 (kétszer). 53. 536.

Valóban: „serio, efficaciter, efficienter, re vera“; legrégibb forrásuk csak Heltai Bibliája I., — holott már *Németujvári gloss.* 174 (a. m. seriose).

Válogatás: „discriminatio“; legrégibb forrásuk csak Heltai Bibliája I., — holott már *Tihanyi cod.* 315.**

Válogató; legrégibb forrásuk csak Monoszlai Apologiája, — holott már *Jordánszky-cod.* 743.

Válogatott: „selectus, conquisitus, recensitus“; legrégibb forrásuk csak Monoszlai Apologiája, — holott már *Döbrentei-cod.* 479 (az eredetiben a. m. distinctus).

Vált: 1) „muto“; legrégibb forrásuk csak R. R. Költők Tára VI., t. i. Szegedi András. 2) „separo“; szerintük egyedül csak Faludinál. 3) „redimo“; egyetlen forrásuk csak Göresönyi Mátyás-királya, hibás jelöléssel, — holott már *Jordánszky-cod.* 333., egészen más, maig élő jelentésben, melyet a Nyt. Sz. egyáltalán nem ismer. †

* Hazánál és Pillantat-nál ki is irták.

** hog urnal ninćen firfivnak es azzoniallatnak ualogatasa“: „quod apud Dominum non sit *discretio masculi & feminae“ (*Vita Sanctae Evgeniae Virginis et Martyris.* Avctore incerto. Cap. XV.).

† „es el zaladaanak az keth kyralyok, zebee es Salmana, gedeon kedeegh wtannok valtta, es megh fogaa ewketh“: „Fugeruntque Zebee et Salmana, quos *persequens Gedeon comprehendit“ (*Liber Judicum*, VIII. 12).

Váltás: „redemtio“; egyetlen forrásuk csak Molnár Albert Bibliája I., — holott már *Winkler-cod.* 157. *Czech-cod.* 12.†

Változat: „mutatio, commutatio, vicissitudo“; egyetlen forrásuk csak Gyöngyösi Charicliája, Dugonics kiadásában! — holott már *Apor-cod.* 48 (az eredetiben a. m. commutatio). 123. *Jordánszky-cod.* 810.†† *Thewrewk-cod.* 131. ○

Változhatatlanul; egyetlen forrásuk csak gr. Bercsényi Miklós levelei, — holott már *Debreceni cod.* 53.

Változtatás: „commutatus“; egyetlen forrásuk csak Pázmány Kempise, — holott már *Domonkos-leg.* 150.+ *Debreceni cod.* 106.

Vám: „telonium“; legrégibb forrásuk csak Pesti Gábor Uj-Testamentoma, — holott ugyanily értelemben már *Müncheni cod.* 74. 118. *Jordánszky-cod.* 378. 459.

Vámos: „telonarius, teloniator“; legrégibb forrásuk csak R. M. Nyelvemlékek III., dd. 1578., — holott már *Debreceni cod.* 160 (háromszor).* 161. 162 (kétszer). *Jordánszky-cod.* 378.** 379.^ 459 (kétszer). 536.

Vándorló; legrégibb forrásuk csak Decsi Adagiái, — holott már *Jordánszky-cod.* 335.

† „en lelkomnek wigasagara . ees ydvossegomnek waltasara“: „ad remedium & *consolationem animę meę“ (Sancta Birgitta: *De Passione Domini*, Oratio VIII.).

†† „zyksegh hogy az tórweennek es valtozattya legyen“: „necesse est ut et legis *translatio fiat“ (*Epistola Beati Pauli et Hebraeos*, VII. 12).

○ Kebel-nél ki is irták.

+ „el temeteserevl Es alazatos helyrevl magasb helyre valo valtoztatasarol“: „De sepultura et *translatione eius“ (Antoninus: *Historiales seu Cronica.* Pars III. Tit. XXIII. Cap. IIII. §. XV.).

* „vala egi petőr neuű vamos“: „Erat quidam *telonarius nomine petrus“ (Pelbartus: *Pomerium sermonum de Sanctis.* S. CCLV. a. 6.).

** „yme sok vamosok es nylwan valo bynesek“: „ecce multi *publicani et peccatores“ (*Evangelium sec. Matthaeum*, IX. 10).

^ Lakozik-nál ki is irták.

Vánkos; legrégibb forrásuk csak Pesti Gábor Nomenclaturája, illetőleg Melius: Sámuel könyvei, — holott már *Ehrenfeld cod.* 86 (az eredetiben a. m. cervical). *Margit-leg.* 40. *Cornides-cod.* 87 (kétszer). 88.

Vápa; legrégibb forrásuk csak Melius Herbariuma, — holott már *Cornides-cod.* 304.

Var: „porrigo ophiasis"; legrégibb forrásuk csak R. M. Költők Tára II., t. i. Szkárosi Horvát András, — holott már *Müncheni cod.* 149 (kétszer).*

Várakozás; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Pázmány Prédikációi, — holott már *Érdy-cod.* 105.

Várandó: „exspectandus"; legrégibb forrásuk csak R. M. Költők Tára IV., t. i. Ilosvai, — holott már *Müncheni cod.* 105. *Festetics-cod.* 378. *Winkler-cod.* 227. *Nádor-cod.* 297.

Varas; legrégibb forrásuk csak a Magyar hölgyek levelei, — holott már *Margit-leg.* 50. 225.

Várás; legrégibb forrásuk csak Károli Bibliája I., — holott már *Festetics-cod.* 378. *Keszthelyi cod.* 343. *Érdy-cod.* 416. 512. *Érsekujvári cod.* 307. *Kulcsár-cod.* 316.

Várdogál; legrégibb forrásuk csak Okmánytár II. Rákóczy György történetéhez, — holott már *Nagyszombati cod.* 311.

Várfok; legrégibb forrásuk csak Haller János Hármas históriája, — holott már *Példák könyve* 52. *Érdy-cod.* 399.

Varjú; legrégibb forrásuk csak Károli Bibliája II., — holott *Érsekujvári cod.* 263.

Vármegye; legrégibb forrásuk csak R. M. Nyelvemlékek II., — holott már *Döbrentei-cod.* 230. *Érdy-cod.* 577

* „telles varackal . . . es meghallacuala ő varait": „*ulceribus plenus . . . et lingebant ulcera ejus" *(Evangelium sec. Lucam*, XVI. 20. 21).

Vármegyeispány; legrégibb forrásuk csak Veres Balázs szótára, illetőleg Comenius Vestibuluma, — holott már *Margit-leg.* 211.

Váró; legrégibb forrásuk csak Melius: Sz. Jób könyve, — holott már *Müncheni cod.* 111. 128. 140.

Város-bírája; egyetlen forrásuk csak Bod Péter szótára, — holott már *Érdy-cod.* 336.

Városi; legrégibb forrásuk csak Decsi Adagiái, amiből nemcsak az következik, hogy a Nyt. Sz. szerint a codexek korában ‚városi'-t egyáltalán nem ismerték: hanem (mivel viszont ‚várasbeli'-re nem kevesebb mint négy codex-adatot idéznek) egyúttal az is, hogy a codexek korában a ‚városi'-t mindig csak ‚várasbeli'-nek mondták, — holott a ‚városi'-t említi már a *Cornides-cod.* 74.,* a *Horvát-cod.* 29.** 32.

Városka; legrégibb forrásuk csak Sylvester Uj-Testamentoma, — holott már *Winkler-cod.* 319. 324.

Városőrző; legrégibb forrásuk Görcsönyi: Mátyás-király 93. lenne (ott azonban nincs!), azután Károli Bibliája I. kötetének 632. lapján lenne (ahol azonban szintén semmi nyoma!), végre utolsó bizonyítékúl Calepinus szótára, ahol, bár az előzmények után nem volt valószinű, csakugyan megkaptam, — holott már *Döbrentei-cod.* 479. *Érsekujvári cod.* 228.

Varr; legrégibb forrásuk csak Pesti Gábor Uj-Testamentoma, — holott már *Margit-leg.* 68.

Varrás; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Gyöngyösi Charicliája, Dugonics kiadásában! — holott már *Winkler-cod.* 292.

Vas-ágy; legrégibb forrásuk csak Károli Bibliája I., — holott már *Érdy-cod.* 469.

* „varasi polgarok. es az parazt nepek". Parasztnép-nél ki is irták.

** „Negyedzer varasy tevruenbevl": „Quarto ex lege ciuilica" (Pelbartus: *Stellarium.* Lib. I. P. 2. art. 2. cap. 1).

Vasárnap; legrégibb forrásuk csak R. M. Nyelvemlékek III., hibás szöveggel, — holott már *Winkler-cod.* 176. *Döbrentei-cod.* 257. 258. 284. 285. 287. 288. 292. 305. 326. 328. 345. stb. *Nádor-cod.* 210. 589. *Peer-cod.* 16. *Margit-leg.* 11. 41. 100 (háromszor). 118. *Cornides-cod.* 89. 380. 408. *Domonkos-leg.* 107. 256. *Debreceni cod.* 74 (kétszer).* *Lányi-cod.* 5. 6. 9. 10 (kétszer). 11 (s még vagy százszor). *Vitkovics-cod.* 38. 43. *Teleki-cod.* 151. 291. 304. *Érdy-cod.* 4. 7. 9. 15. 55. 67. 103. 105. 106. 108. 116. 125. 127. 128. 177. 185. 252. 260. 411. 481. 528. 543. 582. *Kazinczy-cod.* 77. 199 (háromszor). 200 (hatszor). 201 (háromszor). *Érsekujvári cod.* 166 (kétszer). 168. 309. 414. *Tihanyi cod.* 24. 223. 224 (kétszer). 330.

Vászal; legrégibb forrásuk csak Pesti Fabulái, — holott már *Margit-leg.* 46.

Vasmű; egyetlen forrásuk Szentmártoni Bodó: A tékozló fiú históriája, — holott már *Jordánszky-cod.* 9a.

Vásott: „petulans"; legrégibb forrásuk csak Fortuna Szerencsének kereke, — holott már *Weszprémi-cod.* 147.** *Érsekujvári cod.* 231.

Vas-rostély; legrégibb forrásuk csak R. M. Nyelvemlékek II., — holott már *Nádor-cod.* 626. *Weszprémi-cod.* 87.† *Érdy-cod.* 204. 469.

Vas-szerszám: „ferramentum"; egyetlen forrásuk csak Károli Bibliája I., — holott már *Margit-leg.* 158. *Domonkos-leg.* 154.††

Vastagít; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára, illetőleg Pázmány Prédikációi, — holott már *Thewrewk-cod.* 165.

* Tyúk-nál az egyiket ki is írták.

** „az mesternek zarnyay alath wassobtaknak és beketelembeknek leenny az kalastromban": „sub alis magistri gravius insolescere, & impatientes magis fieri in claustro" (S. Bonaventura: *De Perfectione Vitae ad Sorores.* Cap. II).

† Boltocskánál ki is írták.

†† „Vgyhog vas rudakkal chakanyokkal es egyeb vas zerzamokkal aleeg veheteek fel az keuet": „quod vix picconibus z *ferreis malleis z *instrumentis lapidem abstulerunt" (Antoninus: *Historialis seu Cronica.* Pars III. Tit. XXIII. Cap. IIII. §. XV.).

Vecsernye: 1) „vesperae, tempus vespertinum“; legrégibb forrásuk csak R. M. K. Tára III., t. i. Tinódi. 2) „preces vespertinae“; legrégibb forrásuk csak Heltai Krónikája, — holott már *Apor-cod.* 147.* 148 (kétszer). 150 (háromszor). 154. *Festetics-cod.* 183. 301. 305. 309. 349. 350. 355. *Winkler-cod.* 119. 146. 241. *Döbrentei-cod.* 198. 222. 235. 236. 237. 239. 249. *Nádor-cod.* 158. 527. *Peer-cod.* 128. *Krisztina-leg.* 12. *Margit-leg.* 13. 68. 78. 129. 157. 171. *Czech-cod.* 71. *Lobkowitz-cod.* 16 (kétszer). 19 („vechenie“). *Domonkos-leg.* 172. 211. 255. 256. *Debreceni cod.* 48. 84. 115. 117. *Lányi-cod.* 2. 3 (s még néhány százszor).** *Vitkovics-cod.* 101. 102. *Érdy-cod.* 142. 160. 458. 582. 649 (kétszer). *Érsekujvári cod.* 371. 372. 556. 580. *Tihanyi cod.* 124. 125.

Védelmez; legrégibb forrásuk csak Molnár Albert szótára, illetőleg Medgyesi Hatodik Jajja, — holott már *Czech-cod.* 97.

Védés; szerintük csak Molnár Alb. és Bod Péter szótárában, — holott már *Thewrewk-cod.* 251.

Vedrecske: „urnula“; szerintük legelőbb csak Heltai Meséiben, — holott már *Domonkos-leg.* 183 †

Végezés, végzés: 1) „finitio“; legrégibb forrásuk csak Székely István Krónikája. 2) „institutum“; legrégibb forrásuk csak Heltai Bibliája I., — holott már *Guary-cod.* 34. *Weszprémi-cod.* 41. *Gyöngyösi cod.* 23. *Thewrewk-cod.* 31.

Végezetlen: „inabsolutus“; egyetlen forrásuk csak Calepinus szótára, — holott már *Ehrenfeld-cod.* 46.†† *Czech-cod.* 41. *Thewrewk-cod.* 122.

* Csendít-nél ki is írták.

** Egyet a pár száz közül Mindszent-nap alapszó alatt ki is írtak.

† „Egyk az zvzek kezzevl, visel vala vedrechkeet, meg ekesevlt es fenes edent“: „Una ex his portabat situlam . vas splendidum & ornatum“ (Antoninus: *Historiales seu Cronica.* Pars III. Tit. XXIII. Cap. III.).

†† „kyben latomuala vegezettlen yozaganak es ysteny edessegnek melseget“: „in quo videbam abyssum *infinite bonitatis diuine“ (*Speculum uite beati Francisci,* 1504. f. 95).

Vég-nap: 1) „dies novissimus"; egyetlen forrásuk csak br. Orczy Lőrinc: Költeményes Holmi, dd. 1787., — holott már *Döbrentei cod.* 489. 2) „dies vitae extremus"; egyetlen forrásuk csak R. M. Nyelvemlékek II., — holott már *Nagyszombati cod.* 186 („Az isten felőnec io lezen az ő vege napyan"). 377. *Gyöngyösi cod.* 24. *Gömöry-cod.* 175. 261. *Pozsonyi cod.* 16. *Thewrewk-cod.* 34.

Vékony: „tenuis, gracilis, gracilentus, exilis, subtilis"; legrégibb forrásuk csak Heltai Bibliája I., — holott már *Festetics-cod.* 402. *Döbrentei-cod.* 501.* 518. *Peer-cod.* 43.** *Virginia-cod.* 135.† 149.†† *Tihanyi cod.* 56. 106.

Vékonyan, vékonyon; legrégibb forrásuk csak Pesti Fabulái, — holott már *Festetics-cod.* 367.

Vélhetetlen; legrégibb forrásuk csak Molnár Albert szótára, illetőleg Eszterházy Tamás: Az igaz Anyaszentegyházról, — holott már *Domonkos-leg.* 299. *Apostolok méltósága* 8. *Horvát-cod.* 269. *Teleki-cod.* 76. 112. 139. *Érdy-cod.* 466. *Érsekujvári cod.* 292. *Thewrewk-cod.* 185.

Vén-asszony; legrégibb forrásuk csak Tinódi átírt szövege, — holott már *Ehrenfeld-cod.* 92. *Cornides-cod.* 356. *Debreceni cod.* 506 (kétszer). 515.

Vendégel; legrégibb forrásuk csak R. M. Költők Tára, II. t. i. Szkárosi Horvát András, — holott már *Domonkos-leg.* 245. *Érdy-cod.* 237.

Vendégfogadó: „caupo, pandocheus"; legrégibb forrásuk csak Leveles Tár I., — holott már *Lobkowitz-cod.* 24 („meg zallanak egy vendeg fogado kazdag azzonnaly"). *Érdy-cod.* 441. *Érsekujvári cod.* 328. *Tihanyi cod.* 51.

* Füstvessző-nél és Megvékonyúl-nál ki is írták.

** Csergedés-nél ki is írták.

† Hasadékocskánál és Ólálkodó-nál ki is írták. Tekintés-nél szintén kiírták de a 136-ik lapra tették!

†† Fedél-nél ki is írták.

Vendégház; szerintük csak Pápai Páriz (ott azonban nincs!) és Bod Péter szótárában, — holott már *Domonkos-leg.* 296.

Vendégország; szerintük csak Tinódinak, részint eredeti, részint modernizált helyesírással és számos hibával idézett műveiben, valamint Heltai Cancionaléjában, hibás utalással, — holott már *Apor-cod.* 42. *Cornides-cod.* 223. *Érsekujvári cod.* 565.

Verekedik: „converbero, percutio, verberibus pugno"; legrégibb forrásuk csak R. M. Költők Tára VI., t. i. Tőke Ferenc, — holott már *Virginia-cod.* 72. *Érsekujvári cod.* 311 (az eredetiben a. m. palpito).

Verekedő; legrégibb forrásuk csak Félegyházi Ker. Tanítása, — holott már *Teleki-cod.* 376.*

Veres-tenger: „erythaeum mare" (t. i. erythraeum: ἡ ερυθρὰ θάλασσα); legrégibb forrásuk csak Komjáti: Sz. Pál levelei, — holott már *Bécsi cod.* 18. *Apor-cod.* 72 (kétszer).** 73 (az eredetiben a. m. mare rubrum). 106 (kétszer). 132. *Döbrentei cod.* 188. 189. 214. 247. *Jordánszky-cod.* 28. 41. 60.† 149.†† 162. 189. 201. 202. 223. 287. 292. *Horvát-cod.* 107. *Keszthelyi cod.* 286 (kétszer). 288. 375. 376. *Teleki-cod.* 170. *Tihanyi cod.* 145. *Kulcsár-cod.* 260. 261. 342 (kétszer).

Veret, verettet: „verberari jubeo"; egyetlen forrásuk csak Molnár Albert szótára, — holott már *Apor-cod.* 185. *Nádor-cod.* 562. 636. *Krisztina-leg.* 28. *Virginia-cod.* 7. *Margit-leg.* 218. *Cornides-cod.* 274. *Gömöry-cod.* 102 (kétszer). *Domonkos-leg.* 273. *Debreceni cod.* 6. 12 (kétszer).○ 20. 120. 121. 176. 179 (kétszer). 186. *Érdy-cod.* 153. 220. 224 (kétszer). 332. 468 (négyszer). 642. *Érsekujvári cod.* 358.

* Patvaros-nál ki is írták, csakhogy megtették veszekedő-nek, a codex 376-ik lapszámát pedig megtették 368-ik lapnak!

** Meghasaszt-nál az egyiket ki is írták.

† Határ-nál ki is írták.

†† Hátratér-nél ki is írták.

○ Gyengénél ki is írták.

Vérfolyás: „haemorrhagia, profluvium sangvinis“; legrégibb forrásuk csak Melius Herbariuma, — holott már *Ehrenfeld-cod.* 68 (az eredetiben a. m. fluxus sangvinis). *Müncheni cod.* 79 (az eredetiben profluvium sangvinis). 128. *Németujvári gloss.* 379 (a. m. sangvinis fluctus). *Cornides-cod.* 397.* *Jordánszky-cod.* 609.† *Érdy-cod.* 170 (az eredetiben a. m. fluxus sangvinis).

Vérhas; legrégibb forrásuk csak Heltai Krónikája, — holott már *Döbrentei-cod.* 387.†† *Margit-leg.* 54 (kétszer).○ 55. 173. *Domonkos-leg.* 140.>

Veríték, verejték; legrégibb forrásuk csak Heltai Bibliája I., — holott már *Winkler-cod.* 235. *Peer-cod.* 140. *Virginia-cod.* 101. *Margit-leg.* 180. *Nagyszombati cod.* 16. *Czech-cod.* 57. *Lobkowitz-cod.* 264. *Cornides-cod.* 377. *Weszprémi cod.* 59. 60.+ 62. 113. *Jordánszky-cod.* 13. 608. *Domonkos-leg.* 143.□ *Debreceni cod.* 318. 319. 613. *Vitkovics-cod.* 15. 18.△ *Érdy-cod.* 8. 429. *Kazinczy-cod.* 9. 189. *Thewrewk-cod.* 303. *Kriza-cod.* 9.

* „el mene az ev koporsoyahoz . az ev anyaual evticiaual . hogky jmmar tyzenneeg (!) eztendeig zenuette vala meg gyogyvlhatatlan veer folyasnak betegsegeet“: „sepulcrum eius adijt vna cum matre sua Euthicia quattuor annis *fluxum sanguinis incurabiliter patiente* (Pelbartus: *Sermones pomerii de Sanctis.* Pars hyemalis. S. X. art. H.) — Ez ugyan szószerinti átvétel a *Lombardica historia.* Argentine, *1485.* a8. lapjáról, de az „Amen“ előtti 7 sor („O azert zentseges zvz zent lucia azzon“: „O igitur virgo sanctissima Lucia“. — „adasseek nekevnk malazt es dychevseg“ — „detur nobis gratia et gloria“), mely csakis Pelbartban van meg, azt bizonyítja, hogy a Cornides-codex forrása Pelbartus volt, s így arra kell hivatkoznunk.

† „Es len hw̃ vereyteke mynt az feldre le czepeghó wer folyass“: „Et factus est sudor ejus sicut *guttae sangvinis decurrentis in terram“ (*Evang. sec. Lucam,* XXII. 44). — Lecsepeg-nél a magyar szöveget ki is írták.

†† „Es ime eǵ azzoń ember kit ver has tart vala“: „Et ecce mulier, quae *sanguinis fluxum patiebatur“ (*Evangelium sec. Matthaeum,* IX. 20).

○ Erőtlenség-nél az egyiket ki is írták.

> „jollehet kezereytetneek veer hasnak faydalmaual“: „licet *dissenteria vrgeretur“ (Antoninus: *Historiales seu Cronica.* Pars. III. Tit. XXIII. Cap. IIII. §. xiiii.).

\+ Változás-nál ki is írták.

□ Eltöröl-nél ki is írták.

△ Megtekint-nél ki is írták.

Verítékezés; szerintük csak Calepinus, Molnár és Bod Péter szótárában, — holott már *Gömöry-cod.* 92. *Debreceni cod.* 148. *Pozsonyi-cod.* 26.

Vérkórság: „haemorrhois"; legrégibb forrásuk csak Heltai Krónikája (= „profluvium sangvinis"), — holott már *Debreceni cod.* 26 (a. m. fluxus sangvinis, ld. ‚Vérfolyás'-nál a Cornides-codexhez tett jegyzetet). 27.* *Teleki-cod.* 143.** *Érdy-cod.* 170. 441. 472. *Kazinczy-cod.* 27.

Vérontó; szerintük csak Zrínyi: Adriai tengernek Sirenája, megtalálhatatlan helyen és Kresznerics szótárában, — holott már *Jordánszky-cod.* 194.

Versecske; legrégibb forrásuk csak Heltai Bibliája I., — holott már *Teleki-cod.* 74.

Versenkedik: „discepto, jurgor, contendo"; legrégibb forrásuk csak Károli Bibliája I., — holott már *Jordánszky-cod.* 389 (az eredetiben a. m. contendo).

Vesszőcske; egyetlen forrásuk csak Molnár Albert Secularis Conciója, — holott már *Teleki-cod.* 32.

Veszedelmezik: „periculo premor"; szerintük csak Kemény János Önéletirásában és Bod Péter Polikárpusában, — holott már *Bécsi cod.* 239. 240.† *Müncheni cod.* 126 (az eredetiben a. m. periclitor).

Veszekedik: „rixor, contendo"; legrégibb forrásuk csak gr. Bercsényi Miklós levelei, — holott már *Érdy-cod.* 524 (veszekőzik").

Veszély; legrégibb forrásuk csak Pesti Gábor Uj-Testamentoma, — holott már *Ehrenfeld-cod.* 115. *Döbrentei-cod.* 235.

* Tahát-nál ki is irták.

** Mirigy-nél ki is irták.

† „es a' haio vezedelmezic vala megtőrettetni": „et navis *periclitabatur conteri" (*Prophetia Jonae,* I. 4).

Veszés; legrégibb forrásuk csak Tinódi átirt szövege, — holott már *Döbrentei-cod.* 235. *Teleki-cod.* 181.

Veszt-: „periculum, gefahr"; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Pázmány Kalauza, — holott már *Debreceni cod.* 19: „feie s iozaga veztebe kih tartoziek ielőnteni".

Veszteget: „corrumpo, vitio, depravo"; legrégibb forrásuk csak Pázmány Péter Prédikációi, — holott már *Teleki-cod.* 322.

Veszteghallgatás; legrégibb forrásuk csak Molnár Albert szótára és Secularis Conciója, — holott már *Cornides-cod.* 370.

Veszteglés; legrégibb forrásuk csak Sylvester Uj-Testamentoma, — holott már *Nagyszombati cod.* 359. *Lobkowitz-cod.* 318. *Érsekujvári cod.* 202.

Vesztegletes; legrégibb forrásuk csak Pécsi Lukács: Szűzeknek koszorúja, — holott már *Thewrewk-cod.* 224.

Vesztés: „perditio, amissio"; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára, illetőleg Pázmány Prédikációi, — holott már *Virginia-cod.* 89. *Debreceni cod.* 187.*

Veszteség; egyetlen forrásuk csak Faludi F. Udvari-Embere, — holott már *Cornides-cod.* 14.

Vetekedő: „certans"; egyetlen forrásuk csak Faludi Téli-Éjtszakái, — holott már *Virginia-cod.* 126. 132. *Teleki cod.*-376.

Vetélkedés; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Geleji Katona Titkok Titka, — holott már *Döbrentei-cod.* 194.** *Debreceni cod.* 539.

* ielősůl hirenek vezteseből"; „precipue a verecundia et falso *crimine" (Pelbartus: *Sermones pomerii de Sanctis.* S. LIV. lit. H.).

** „Az feiedelmekre vetelkedes ôltlek": „Effusa est *contemptio super princeps" (*Liber Psalmorum,* CVI. 40). — Kétségtelen, hogy a Döbrentei-codex irója, Halábori Bertalan, a latin zsoltár „*contemptio*"-ját „*contentio*"-nak nézte, s ezt fordította aztán ‚vetélkedés'-nek!

Vetélkedik; legrégibb forrásuk csak R. M. Költők Tára IV., t. i. Szkárosi Horvát A., — holott már *Ehrenfeld-cod.* 93.

Vetélkedő: „disputator, aemulus"; szerintük csak Calepinus szótárában és Faludi Udvari-Emberében, — holott már *Döbrentei-cod.* 153.†

Vetés: „conjectio, conjectus"; legrégibb forrásuk csak Veres Balázs, — holott már, más ért. árny. *Ehrenfeld-cod.* 30.†† *Pozsonyi cod.* 27.

Vetet, vétet; legrégibb forrásuk csak a Magyar hölgyek levelei, — holott már *Debreceni cod.* 94. 135. 186. 194. *Érdy-cod.* 305 (kétszer). 508. 546.

Vetetlen, m. é.; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, — holott már *Guary-cod.* 45.

Vétett; legrégibb forrásuk csak R. M. Költők Tára II., t. i. a tordai névtelen, — holott már *Müncheni cod.* 23. *Guary-cod.* 23. *Peer-cod.* 280.

Vétkes; legrégibb forrásuk csak a Magyar hölgyek levelei (Leveles Tár II.), — holott már *Teleki-cod.* 52. *Thewrewk-cod.* 170.

Vétkezés; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Történelmi Tár, hibás kötetszámmal, — holott már *Németujvári gloss.* 372. *Döbrentei cod.* 128. *Debreceni cod.* 404. *Keszthelyi cod.* 44. 70. 319. 412 (kétszer). 449 (kétszer). *Kulcsár-cod.* 46. 70. 296. 366.

Vetkőzik; legrégibb forrásuk csak R. M. Költők Tára IV., t. i. Nagybánkai, — holott már *Debreceni cod.* 222.

† „az vetelkedő viznel meg kerestelek teged": „probari te apud aquam 'Contradictionis" (*Liber Psalmorum*, LXXX. 8).

†† „Tehat ha my az bozzosagokat: es az uetesekuel haborolasnalkyl es zugasnalkyl engedelmest zenuedengewk": „Tunc si nos tot iniurias ꝛ repulsas sine murmuratione ꝛ turbatione tolerauerimus patienter" (*Speculum uite beati Francisci*, 1504. f. 90).

Vetkőztet; egyetlen forrásuk csak gr. Zrínyi Miklós átírt szövege, — holott már *Kazinczy-cod.* 33.

Vető: „sator, seminator"; szerintük csak Molnár Alb. és Bod Péter szótárában, — holott már *Müncheni cod.* 38. 76.

Vetődik: „discepto"; egyetlen forrásuk csak Sylvester Uj-Testamentoma, — holott már *Ehrenfeld-cod.* 7* (az eredetiben a. m. contendo). *Lobkowitz-cod.* 25.** 346.

Vettet; legrégibb forrásuk csak Nádasdy Levelezése, — holott már *Müncheni cod.* 166. *Krisztina-leg.* 23. 24. *Nagyszombati cod.* 301. *Cornides-cod.* 258. 332. *Jordánszky-cod.* 384.† *Debreceni cod.* 187. *Apostolok méltósága* 10. *Érdy-cod.* 153. 168. 224. 304. 305 (kétszer). 361. 408. 546. *Kazinczy-cod.* 86. *Érsekujvári cod.* 354. 356. *Tihanyi cod.* 319.

Vevés; szerintük csak Veres Balázs, Molnár Alb. és Bod Péter szótárában, — holott már *Debreceni cod.* 295.

Vevő; legrégibb forrásuk csak Félegyházi Tamás, — holott már *Müncheni cod.* 22. 52.†† 94. 156. *Döbrentei-cod.* 364. *Veszprémi-cod.* 15.< *Jordánszky-cod.* 419. 493. 597. *Teleki-cod.* 27.

Vezet: „duco, dirigo"; legrégibb forrásuk csak Melius: Szent János jelenése, — holott már (a szintén kifelejtett Halotti Beszéden kivül!) *Ehrenfeld-cod.* 102. 109. 125 (az eredetiben a. m. duco). 136.□ *Bécsi cod.* 14. *Müncheni cod.* 121. 154. *Apor-cod.* 96. *Döbrentei-cod.* 19. 113. 119 (kétszer). 149. 195 (kétszer). 302. 494. *Margit-leg.*

* Szarvas G. épen ezt az adatot tárgyalta is a Nyelvőrben, I. 270.

** „de miert hogi nem vagiok en igen bölch nem merek velle vetődnőm": „Sed quia idiota sum: nec ipsam possum intelligere: nec sermonibus profundis respondere" (*Speculum uite beati Francisci*, 1504. f. 78).

† Tűz-nél ki is irták.

†† Árú-nál ki is irták.

< Áros-nál ki is irták.

□ „Istenÿ tytkokrol oly czudalatos tytkokot vezetuala vylagossagra": „tam miranda z archana de diuinis occultis *producebat in lucem" (*Speculum uite beati Francisci*, 1504. f. 54).

149. *Jordánszky-cod.* 345. *Keszthelyi cod.* 150. 330. 385. *Érsekujvári cod.* 552. 555. *Kulcsár-cod.* 142. 305. 350.

Vezeték: „cognomen"; szerintük csak Gyöngyösi Murányi Vénusának Dugonics-féle kiadásában és Faludi Nemes-Emberében, — holott már *Érdy-cod.* 60.*

Vezető; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára, illetőleg Zvonarith: Pázmány Péter pironsági, — holott már *Érsekujvári cod.* 444.

Viaskodó; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Haller László Telemakusa, dd. 1758., — holott már *Döbrentei-cod.* 3. *Nagyszombati cod.* 111. *Lobkowitz-cod.* 108. *Gömöry-cod.* 23. *Apostolok méltósága* 22. *Keszthelyi cod.* 139. *Érsekujvári cod.* 355.** *Thewrewk-cod.* 88. *Kulcsár-cod.* 133.

Vidámságos; egyetlen forrásuk csak Pécsi Lukács: Szent Ágoston elmélkedései, — holott már *Érsekujvári cod.* 306.

Vigadalom; szerintük csak Czeglédi: „Aqu." (az innét idézett szöveg egészen modern izű; Czeglédinek „Aqu." című, vagy akárcsak ilyenforma című munkája is egyáltalában nincsen!) és Faludi Udvari-Emberében, — holott már *Müncheni cod.* 120. *Horvát-cod.* 254.

Vigadás; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Molnár Alb.: De summo bono, — holott már *Virginia-cod.* 10. 76.

Vigadó; legrégibb forrásuk csak Károli Bibliája I., illetőleg Molnár Alb. Bibliája, — holott már *Apor-cod.* 16. 42. *Festetics-cod.* 84. *Döbrentei-cod.* 128. *Példák könyve* 17. *Horvát-cod.* 247. 273. *Keszthelyi cod.* 166. 228. *Érsekujvári cod.* 215. *Kulcsár-cod.* 159. 214.

Vigadoz; legrégibb forrásuk csak Károli Bibliája I., — holott már *Festetics-cod.* 108. 187. *Guary-cod.* XVIII. és 6. *Winkler-cod.*

* „Harmad rendbely newezetők ees vannak kyk mondatnak vezeteek zerent": „Tertio quondam *cognomina habet xpus . . ." (Pelbartus: *Sermones pomerii de Sanctis.* Pars. hyem. S. XXXIX. s. II. D.).

** Pálmánál ki is irták.

290. 360. *Nádor-cod.* 91. 130. 523. *Simor-cod.* 6.* *Virginia-cod.* 67. *Példák könyve* 62 (kétszer). *Nagyszombati cod.* 11. 38. 101. 118. 186. 190.** 191. 201. 217. 228. *Gyöngyösi cod.* 49. *Debreceni cod.* 349. 571. 605. *Teleki-cod.* 165. *Érdy-cod.* 468. 604. *Érsekujvári cod.* 197. 208. 240. 241. 255. 256. 449. 509. *Thewrewk-cod.* 275. 279.

Vigadozás; szerintük csak Molnár Albertnél és Faludinál, — holott már *Peer-cod.* 85. *Érsekujvári cod.* 255.

Vígságtevő, vigaságtevő: „musicus; musikant"; egyetlenegy jelentését ismerik s erre is legrégibb forrásuk csak R. M. Költők Tára II., t. i. Istvánfi Pál, — holott már *Nádor-cod.* 499. *Virginia-cod.* 5 (más értelemben!). *Debreceni cod.* 87. 562.† *Keszthelyi cod.* 378 (megint más értelemben!). †† *Sándor-cod.* 18 (harmadik, eltérő jelentéssel). *Érdy-cod.* 337. *Kulcsár-cod.* 343. m. é.×

Vigyázás; legrégibb forrásuk csak Komjáti Sz. Pál levelei, — holott már *Döbrentei-cod.* 142. 209. 266. 293. 303 („vigazasokban": „in vigiliis". Ep. Beati Pauli ad Corinthios Secunda. VI. 5). 401. *Nádor-cod.* 11. 588. *Peer-cod.* 15. 187. *Virginia-cod.* 90. *Lobkowitz-cod.* 5. 166. 209. 231. *Cornides-cod.* 81. 98. *Weszprémi-cod.* 54. *Domonkos-leg.* 44. 116. *Debreceni cod.* 117 (kétszer). 190. 272. 322.△ *Keszthelyi cod.* 192. 365. *Vitkovics-cod.* 41. *Teleki-cod.* 3.

* A Simor-codexből csak ezt az egyetlenegy adatot veszem föl. Ezt is csak a híriért; mert a Simor-codexet véletlenül *elfelejtették feldolgozni.*

** Haláltalanság-nál ki is írták.

† Nincs ugyan így írva, de mégis ide tartozik, mert a „zent Apalin azzonnac eleti"-ből vett ezen passus teljesen azonos egy másik codex régibb szövegével, ahol vígságtevő van:

„Meg hozza iővе hiuolkodo leańokkal. es kylőmb kylőmb *visag* teuőkkel" (*Debr. cod.* 562).

„meg hozza iọue hiuolkodo leańockal, es kilọmb kilọmb *vicsag* teuőckel" (*Nádor-cod.* 499).

†† „Vneky kezepette az fyzesbe fel fygeteek my wygassaag tewenketh": „In salicibus in medio ejus, suspendimus *organa nostra" (Liber Psalmorum,* CXXXVI. 2). — Felfüggeszt-nél ki is írták.

× Felfüggeszt-nél és Füzes-nél ki is írták.

△ „vigazas"-nak van ugyan írva, de ez azért nem a ‚vigaszás: sanatio' — hanem, a szövegből kivehetőleg épen ellenkezően a mortificatio rovatába tartozik, tehát a. m. vigyázás: vigilia, lucubratio.

50. 81 (kétszer). *Érdy-cod.* 68. 155. 240. 276 (kétszer). 325. 327. 332. 371. 392. 401. 410. 436. 455.□ 501. 508. 569. 580. *Kazinczy-cod.* 41. 76. *Érsekujvári cod.* 192. 218. 232. 248. 277. 352. 392. 400. (424).○ *Tihanyi cod.* 24. *Thewrewk-cod.* 187. *Kulcsár-cod.* 184. 333.

Vigyázat; egyetlen forrásuk csak Baróti Szabó: Magyarság-Virági, — holott már *Müncheni cod.* 83. 110. 141 (kétszer). *Apor-cod.* 17.+ 58. 83.

Vigyázó: 1) „vigil, vigilans, vigilarius"; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Mon. Hung. Hist. Írók VIII., t. i. Rozsnyay Dávid, — holott már *Bécsi cod.* 138 (az eredetiben a. m. vigil). *Döbrentei-cod.* 238 (kétszer). *Cornides-cod.* 92. *Jordánszky-cod.* 889 (az eredetiben a. m. vigilans). *Apostolok méltósága* 14. *Érsekujvári cod.* 120. *Tihanyi cod.* 330.* 2) „prospicuus, circumspectus, attentus"; legrégibb forrásuk Calepinus szótára, illetőleg Pázmány Kalauza, — holott már *Vitkovics-cod.* 29 (értelme a. m. circumspiciens, vagans). *Teleki-cod.* 97. 114. *Érsekujvári cod.* 371. 3) „excubitor"; legrégibb forrásuk Heltai Meséi, — holott már *Érdy-cod.* 361.

Vigyorog; legrégibb forrásuk csak Heltai Meséi, — holott már *Döbrentei-cod.* 444. *Peer-cod.* 61.** *Érsekujvári cod.* 174.

Vihet; egyetlen forrásuk csak A két Rákóczy György levelezése, — holott már *Érdy-cod.* 410.

Világos: „lucens, luculentus, perlucidus, dilucidus és perspicuus, clarus"; legrégibb forrásuk csak Pesti G. Uj-Testamentoma, — holott már *Müncheni cod.* 24. 137 (háromszor). *Nádor-cod.* 79. *Peer-cod* 360. *Czech-cod.* 71. *Lobkowitz-cod.* 310. *Bod-cod.* 21.

□ Szándékozás-nál ki is írták.

○ Ez meg kétségkivül = vigaszás: sanatio; mert a szöveg: „testy orwosok ew wygyazasarol ketsegben esenek".

\+ Iratat-nál ki is írták.

* „Ielőnek ő neki vigazonak effelinek ideien": „apparuit ei *vigilanti in medio noctis silentio" (*Vita Sanctae Evgeniae Virginis ac Martyris.* Cap. XXX..)

** Nyerit-nél ki is írták.

Jordánszky-cod. 39. 566 (háromszor). 755.† *Debreceni cod.* 174. *Sándor-cod.* 11 (kétszer). *Vitkovics-cod.* 2 (kétszer). *Teleki-cod.* 328. *Érdy-cod.* 516. 641. *Tihanyi cod.* 54.

Világosít: □ 1) „lucifico, lucido, lumino, dilucido“ ; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára, illetőleg Debreceni kalendarium, dd. 1619. 2) „luceo, lucem praebeo“ ; szerintük csak Molnár Alb. és Bod Péter szótárában, — holott már *Ehrenfeld-cod.* 28.○ 43. 49. *Bécsi cod.* 105. 116 (kétszer). *Müncheni cod.* 21 (kétszer). 110. *Apor-cod.* 71. 128. 136. *Festetics-cod.* 47. 414. *Guary-cod.* 33. *Winkler-cod.* 280. *Döbrentei-cod.* 67.△ 187. 232. *Peer-cod.* 217. *Nagyszombati cod.* 205. 225. 226. *Czech-cod.* 48. *Cornides-cod.* 71. *Bod-cod.* 29. *Weszprémi-cod.* 150. *Gömöry-cod.* 9. *Jordánszky-cod.* 6. 7. 365. 521. 623. 865. 899. 927 (kétszer). 928. *Domonkos-leg.* 5. *Debreceni-cod.* 55. 626. *Pozsonyi cod.* 51. *Apostolok méltósága* 47. 54. *Horvát-cod.* 271. *Keszthelyi cod.* 52. 69. 284. 346 (az eredetiben a. m. illumino). *Érdy-cod.* 19. 106. 113. 342. *Kazinczy-cod.* 145 (az eredetiben a. m. luceo). 198. *Érsekujvári cod.* 1. 111. 147. 153. 323. *Tihanyi cod.* 2. *Thewrewk-cod.* 76. 105. *Kulcsár-cod.* 69 (az eredetiben a. m. illustro). 258. 317.

Világosító; legrégibb forrásuk csak Molnár Albert szótára, illetőleg Vásárhelyi Katechismusa, — holott már *Peer-cod.* 217. *Czech-cod.* 48. *Lobkowitz-cod.* 329. *Bod-cod.* 29. *Jordánszky-cod.* 6 (kétszer). 857. *Apostolok méltósága* 10. *Keszthelyi cod.* 58. *Teleki-cod.* 219. 220 (kétszer). *Érdy-cod.* 62. 350. 457. *Érsekujvári cod.* 147. 470. 588. *Kulcsár-cod.* 58.

Világosodik; legrégibb forrásuk csak Melius: Sz. János jelenése, — holott már *Krisztina-leg.* 12. *Margit-leg.* 163. *Cornides-* 157. 271. *Keszthelyi cod.* 324. *Kulcsár-cod.* 300.

† „Veteelek teghed nepeknek vylagossara“ : „Posui te in *lucem gentium“ (*Actus Apostolorum*, XIII. 47).

□ „Világit“ ép oly közönséges a codexekben, mint a „világosit“. „Világit“ azonban a Nyt. Szótárból végkép kimaradt!

○ Kiűz-nél és Ördög-nél ki is irták.

△ Megjelentés-nél ki is irták.

Világoz; egyetlen forrásuk csak Bökényi Mennyei-Lámpása, dd. 1652., — holott már *Döbrentei-cod.* 237.

Világtalanság; szerintük csak Lépes Bálint Fényes tükörében és állítólag Szathmár-Némethi: Halotti Centuriájában, 334. l., ahol azonban semmi nyoma! — holott megvan már a *Nádor-cod.* 599.

Világtartó; egyetlen forrásuk csak Sylvester Uj-Testamentoma, — holott már *Döbrentei-cod.* 418.

Villog, villag; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára, illetőleg Bibliája I., — holott már *Debreceni cod.* 264.

Villongás, villangás; legrégibb forrásuk csak Telegdi: Keresztyénség Fondamentomi, — holott már *Cornides-cod.* 14. *Jordánszky-cod.* 274.

Viola; legrégibb forrásuk csak Melius Herbariuma, — holott már *Winkler-cod.* 340.* 352. *Peer-cod.* 237. 238. 239. *Nagyszombati cod.* 57. 117. 122. 202. *Cornides-cod.* 165. *Érdy-cod.* 510. *Thewrewk-cod.* 126. 139.

Vipera; legrégibb forrásuk csak Sylvester Uj-Testamentoma, — holott már *Guary-cod.* 13.** *Érsekujvári cod.* 181.

Virágozás: „τὸ florere"; egyetlen forrásuk csak Faludi Udvari-Embere, — holott már *Virginia-cod.* 65. *Érdy-cod.* 464.

Virágvasárnap; egyetlen forrásuk csak Kresznerics Magyar Szótára, — holott már *Winkler-cod.* 141. *Döbrentei-cod.* 431. *Nádor-cod.* 150. *Peer-cod.* 118. *Lobkowitz-cod.* 140. *Cornides-cod.* 374. 375 (kétszer). *Weszprémi cod.* Előb. VI. és 14.† *Gömöry-cod.* 238. *Lányi-cod.* 114. 127. 130. 220. *Érdy-cod.* 103. 194. *Érsekujvári cod.* 77. *Thewrewk-cod.* 49.

* Szépit-nél ki is irták.

** Kikölt-nél ki is irták.

† Nagy-nál ki is irták.

Virágzó; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára, illetőleg Pázmány Kalauza, — holott már *Példák könyve* 55. *Cornides-cod.* 239. 258. *Érdy-cod.* 60. †† 221. 319. 354. 379. *Érsekujvári cod.* 235. *Thewrewk-cod.* 145. *Kriza-cod.* 10.

Virgina; legrégibb forrásuk csak Melius: Sz. János jelenése, — holott már *Sándor-cod.* 17 (kétszer). 19.

Virrad; □ legrégibb forrásuk csak Sylvester Uj-Testamentoma, — holott már *Winkler-cod.* 229. *Nádor-cod.* 300. *Érdy-cod.* 593.

Virradás; egyetlen forrásuk csak Molnár Albert szótára, — holott már *Debreceni cod.* 622.

Virradta; legrégibb forrásuk csak a Magyar hölgyek levelei, — holott már *Winkler-cod.* 272. *Peer-cod.* 73. *Érsekujvári cod.* 424.

Virrasztó: „vigil"; legrégibb forrásuk csak a Magyar hölgyek levelei, — holott már *Döbrentei-cod.* 475.

Viselés: 1) „ductus"; legrégibb forrásuk csak Sylvester Uj-Testamentoma, — holott már *Érsekujvári cod.* 439. 2) „vitae ratio"; egyetlen forrásuk csak Faludi Udvari-Embere, — holott már *Sándor-cod.* 39. 3) „praegnatio"; egyetlen forrásuk csak Hazánk II. t. i. Rettegi György naplója, — holott már *Nagyszombati cod.* 361. 366 (ld. a következőt). 4) „gestio, gestatio, gestatus"; szerintük csak Calepinus, Molnár és Bod Péter szótárában, — holott már *Peer-cod.* 227. *Virginia-cod.* 29. 31. *Margit-leg.* 95. *Debreceni cod.* 15. 80.* 292. *Pozsonyi-cod.* 17. 31. *Sándor-cod.* 37. *Vitkovics-cod.* 18. *Tihanyi cod.* 35 (kétszer).** 36. 382.

†† „Nazaretbely: ky magyaraztatyk vyragzonak": „nazarenus quod interpretatur floridus" (Pelbartus: *Sermones pomerii de Sanctis.* Pars hyem. S. XXXIX. s. II. D.).

□ Utalnak ugyan codexre is, az Érdy-cod. 270. lapjára, csakhogy ott nem ‚virrad', hanem „*meg* verrad" van.

* Szőr-ing-nél ki is írták.

** Ide tartozik, mert: „az bodok ziz maria: urunknak mind zilesebe: mind mehebe uiselesebe: semi nehessegőt nem zenuede": „queritur vnde hoc fuit in virgine Maria quod neque in *portando christum vtero virginali. neque in pariendo aliquod grauamen sentire posset" (Pelbartus de Themeswar: *Sermones pomerii de Sanctis*, S. XVII.).

Viselet: „vestitus“; egyetlen forrásuk csak Gvadányi Falusi Notáriusa, — holott már *Müncheni cod.* 110. *Apor-cod.* 128. †

Viselhetetlen; egyetlen forrásuk csak Molnár Alb. szótára, — holott már *Müncheni cod.* 56.

Viselő: 1) „gerens“. 2) „gestator“; legrégibb forrásuk csak Calepinus, illetőleg Comenius, — holott már *Bécsi cod.* 10.†† *Döbrentei-cod.* 176. *Nagyszombati cod.* 72. *Lobkowitz-cod.* 3. *Gömöry-cod.* 299. *Domonkos-leg.* 289. *Apostolok méltósága* 62. *Keszthelyi cod.* 444. *Érsekujvári cod.* 505. *Tihanyi cod.* 146. ^

Visszaél; legrégibb forrásuk csak az ú. n. Major szótára, illetőleg Comenius Januája, — holott már *Festetics-cod.* 408.

Visszahoz; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Geleji Katona: Titkok Titka, — holott már *Kazinczy-cod.* 133.

Visszaküld; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Leveles Tár II., t. i. a Magyar hölgyek levelei, — holott már *Weszprémi-cod.* 86. *Tihanyi cod.* 308.

Visszálkodó: „contentiosus“; egyetlen forrásuk csak Hazánk I., t. i. Rettegi naplója, 1759-ből, — holott már *Thewrewk cod.* 180.

Visszamegy; legrégibb forrásuk csak Heltai Krónikája, — holott már *Teleki-cod.* 311.

Visszavaló; legrégibb forrásuk csak Melius: Sz. Jób könyve, — holott már *Bécsi cod.* 76. 266 (kétszer). *Festetics* 399. *Nádor-cod.* 689. *Nagyszombati cod.* 355. *Érsekujvári cod.* 533.

† A Müncheni codexben: „mű labaincnac viseletire bekessegnec utaban“; az Apor-codexben: „mv̈ labainknak viseletere bekesegnek vtaban“: „ad dirigendos pedes nostros in viam pacis“ (*Evang. sec. Lucam*, I. 79).

†† „es daikanac es viselőnec tizteuel eltettetikuala“: „et nutricis ac *gerulae fungebatur officio“ (*Liber Ruth*, IV. 16).

^ „az ő zenth neueth meltan viselőketh“: „nomen domini debite *portantes“ (Pelbartus: *Stellarium*. Lib. II. P. III. Art. II. Cap. VI.).

Visszavisz; legrégibb forrásuk csak Károli Bibliája I., — holott már *Kazinczy-cod.* 66. *Érsekujvári cod.* 523.

Visszavonó; legrégibb forrásuk csak R. M. Költők Tára VI., t. i. Tőke Ferenc — holott már *Guary-cod.* 67. *Jordánszky-cod.* 848. *Horvát-cod.* 248. *Teleki-cod.* 381. *Érsekujvári cod.* 229.

Viszont: 1) „rursus, vicissim"; legrégibb forrásuk csak R. M. Nyelvemlékek II. (dd. 1552.). 2) „contra"; legrégibb forrásuk csak Apafi Mihály Ker. Isteni Tudománya, — holott már *Lobkowitz-cod.* 81. 144. *Debreceni cod.* 286.* 294. *Teleki-cod.* 17. *Kazinczy-cod.* 48. 73. 103. 120.** 180. 194. *Tihanyi-cod.* 14. 16. 21. 112. 123. 156. 307. 343. *Thewrewk-cod.* 192. 322. *Kriza-cod.* 29.

Viszontag: „rursus"; legrégibb forrásuk csak Mon. Írók III., tehát Verancsics Antal, — holott már *Thewrewk-cod.* 178.

Viszont(a)való. Két helyen is megvan: t. i. a III. kötet 961. lapján és a III. kötet 1216. lapján. Mindkét helyen egyetlen forrásuk csak Faludi Ferenc, — holott már *Winkler-cod.* 360.

Vitet: „portari curo"; egyetlen forrásuk csak Faludi Nemes-Asszonya, — holott már *Bécsi cod.* 74. *Winkler-cod.* 243. *Nádor-cod.* 624. *Peer-cod.* 120. *Krisztina-leg.* 22. *Virginia-cod.* 29. *Cornides-cod.* 378 (hatszor). *Gömöry-cod.* 145 (kétszer). *Debreceni cod.* 29.† 44. 118. 123. 178. 179. 180. 215. 225. 481. *Érdy-cod.* 197. 398. 468. *Kazinczy-cod.* 13. 89.†† 90. 127. *Tihanyi-cod.* 328.△

* „amel' emberec ma teneked io baratid . Honnap ellensegid lehetnec . es vizzont ennec ellene ģakortat mikepen az egkek valtoznak": „Qui hodie tecum sunt, cras contrariari possunt; et *e converso, saepe ut aura vertuntur" (Th. a Kempis *De Imitatione Christi.* Lib. II. cap. 1. a. 3).

** „mel' igŏn Io . . . . : uizonth mel' igŏn gonoz": „quale bonum est . . . *econtra malum est" (Jac. a Voragine: *Legenda Aurea,* Cap. 180).

† „a Bordeliba vitetlek": „ego faciam te duci ad lupanar" (Jac. a Voragine: *Legenda Aurea,* Cap. 4).

†† A 89. lapon: „ky kezde a uitezt kernie: . . . hazahoz uitetne": „precibus ab eo contendebat, ne se praeteriret, atque in domum suam *abducendum curaret." A 90. lapon: „hazahoz uitete": „eum in domum suam *deferri iussit" (S. Joannes Damascenus: *Vita Sanctorvm Barlaam et Iosaphat,* Cap. IV.).

△ „vitete ŏtet az diana neuŏ baluan isten azzonnak templomaba": „iussit eam ad templum duci Dianae" (*Vita Sanctae Evgeniae Virginis ac Martyris.* Avct. inc. Cap. XXVIII.).

Vitézi; legrégibb forrásuk csak Heltai Krónikája, — holott már *Bécsi cod.* 17. *Müncheni cod.* 111. *Winkler-cod.* 258. *Gömöry-cod.* 119. *Érdy-cod.* 266. *Kriza-cod.* 60.

Vitézlő: „militans, belliger, militaris"; legrégibb forrásuk csak Sylvester Uj-Testamentoma, — holott már *Bécsi cod.* 276. *Teleki-cod.* 67.

Vitézség; legrégibb forrásuk csak Félegyházi Ker. Tanítása, — holott már *Ehrenfeld-cod.* 36. *Bécsi cod.* 20. *Nádor-cod.* 461.+ *Virginia-cod.* 71. *Cornides-cod.* 280. < *Debreceni cod.* 554. *Kazinczy-cod.* 151. *Érdy-cod.* 90. 281. 465 (kétszer). 467. *Érsekujvári cod.* 146. 344 (kétszer). 519. 559.

Vívás: „oppugnatio"; legrégibb forrásuk csak R. M. Nyelvemlékek II., — holott már *Jordánszky-cod.* 313.□

Vívó;× szerintük csak Heltai Krónikájában és Faludi Udvari Emberében, — holott már *Bécsi cod.* 163. 264. *Apor-cod.* 142. *Döbrentei-cod.* 83. 247.

Vivő: „portans, lator"; szerintük csak Molnár Alb. és Bod Péter szótárában, — holott már *Teleki-cod.* 185.

Vízfolyás; legrégibb forrásuk csak Veres Balázs szótára, illetőleg Melius Herbariuma, — holott már *Czech-cod.* 29.△ *Thewrewk-cod.* 290.

Vízforrás; egyetlen forrásuk csak Bornemisza Prédikációi, — holott már *Bécsi cod.* 36. *Müncheni cod.* 174.

+ Esküt-, esket-nél ki is írták.

< Férfiúi-nál ki is írták.

□ „myndent vyvassal hodoltatanak megh": „omnes *bellando capit" (*Liber Josue*, XI. 19).

× A Keszthelyi codex 126. lapjának e passusában; „Ha lacz wala *viuo*th wele ezwe fwcz wala" — a ‚vivó' vagy az eredeti kézirat lapsus calamija, vagy a kiadó hibás olvasása, vagy a kiadás sajtóhibája; azon a helyen ‚orv'-nak kell állania, mert a megfelelő eredeti szöveg így szól: „Si videbas *fur*em, currebas cum eo" (*Liber Psalmorum*, XLIX. 18).

△ Pirhonyodik-nál ki is írták.

Vízmosás; szerintük csak Veres Balázs és Kresznerics szótárában, — holott már *Jordánszky-cod.* 182 (az eredetiben a. m. aqua expiationis).

Volna; legrégibb adatuk csak Heltai Uj-Testamentomában, — holott már *Ehrenfeld-cod.* 7. 26. 56. 66. 68 stb. *Bécsi cod.* 1 (kétszer). stb. *Müncheni cod.* 15 (kétszer). 110. 115 (kétszer) stb. *Németujvári gloss.* 380. stb. stb.

Volt, volta: 1) „status, stand"; legrégibb forrásuk csak Leveles Tár I., — holott már *Müncheni cod.* 113 (háromszor). 117.* 158. *Nagyszombati cod.* 125. 292 (kétszer). *Teleki-cod.* 354. 356. 2) „natura, das wesen, natur"; legrégibb forrásuk csak Valkai Genealogiája, — holott már *Horvát-cod.* 93. *Sándor-cod.* 5. 10. *Thewrewk-cod.* 228. 264. 3) „τὸ esse, das sein"; egyetlen forrásuk csak gr. Zrinyi Miklós átirt szövege, — holott már *Ehrenfeld-cod.* 2. 56.** *Müncheni cod.* 112. *Gyöngyösi cod.* 7.† 46. *Apostolok méltósága* 4. *Horvát-cod.* 233.

Vonakodás: „agonia"; legrégibb forrásuk csak Pázmány Prédikációi, — holott már *Nádor-cod.* 172 (v. ö. 2) jel.). *Gömöry-cod.* 31.

Vonakodik; legrégibb forrásuk csak R. M. Költők Tára II., t. i. Batizi András, — holott már *Gömöry-cod.* 31.

Vonás: „ductus, tractus"; legrégibb forrásuk csak Pesti G. Fabulái, — holott már *Domonkos-leg.* 251 (theol. értelemben az ördögről). *Debreceni cod.* 15 (kétszer; szekérről). △ *Sándor-cod.* 17

* Ez az 1) és 2) jelentés közt ingadozik; mert az adat igy szól: „mert tuggac uala ő neki xc voltat": „quia sciebant ipsum esse Christum" (*Evang. sec. Lucam*, IV. 41).

** A 2. lapon: „ydenek eleztebuoltaban": „. . . tam prioritatis temporis". Az 56. lapon: „ezenfewldewn uoltaban": „. . . adhuc existentem in terra" (*Speculum uite beati Francisci*, 1504. ff. 2. 112).

† „mert the neked gyenyerwseged ember fyawal woltod": „qui delitias tuas testatus es esse cum filÿs hominum" (Sancta Birgitta: *De Passione Domini.* Or. I.).

△ Taligánál az egyiket ki is irták.

(húrról).○ *Érdy-cod.* 370 (theol. ért.). 540 (kétszer; „isteni vonyas"). *Tihanyi cod.* 77 (bűnről).

Vonat: „trahi, duci curo"; legrégibb forrásuk csak Tinódi modernizált szövege, — holott már *Peer-cod.* 121. 124. 125 (kétszer). 126. 252. *Krisztina-leg.* 16. *Debreceni cod.* 186. *Teleki-cod.* 69. *Érdy-cod.* 203. 220 (kétszer). *Érsekujvári cod.* 292.

Vonattat; egyetlen forrásuk csak Kónyi Hadi-Románja, dd. 1779., — holott már *Debreceni cod.* 6. 177.*

Vonítás: „linea"; szerintük csak Dévai Orthographiájában és Pázmány Lutheristák Vezetőjében, — holott már *Döbrentei-cod.* 418 (az eredetiben a. m. jota).

Vonó: „astrictorius"; szerintük csak Pázmány Kalauzában és Miskolczi Vad-Kertjében, — holott már *Domonkos-leg.* 232.**

Vonogál, vonigál; szerintük csak Pesti G. Fabuláiban és Zvonarith Postillájában I. (fordított rendben!) — holott már *Weszprémi-cod.* 46.

Vontat: 1) „produco, procrastino"; legrégibb forrásuk csak Károli Bibliája I., — holott már *Cornides-cod.* 254.† 2) „devehi curo"; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára, illetőleg Mon. Írók VIII., tehát Rozsnyay Dávid, — holott már *Cornides-cod.* 336. *Domonkos-leg.* 272. *Horvát-cod.* 11 (ezek voltakép a fentemlített ‚Vonat, vonatik'-hoz tartoznak).

Völgyes: „striatus"; egyetlen forrásuk csak Gyöngyösi Phoenixe, 1748-iki kiad., — holott már *Döbrentei-cod.* 479 (az eredetiben a. m. tornatilis).

○ Dicsőülés-nél ki is írták.

* Ösztörü-nél ki is írták, megszerezve még egy idézettel, mely a Debreceni codex 186. lapján lenne, — ahol azonban nyoma sincs.

** Tartó-nál ki is írták.

† „ne akary minket touabba uontatnod bezeddel. auagy aldozyal az istenek hog ely": „Noli nos *protrahere. aut sacrifica dÿs vt viuas„ (Pelbartus: *Sermones pomerii de Sanctis.* S. LIIII. G.).

Vörösség; legrégibb forrásuk csak Nádasdy levelezése, — holott már *Bécsi cod.* 291.△ *Tihanyi cod.* 101. 102 (kétszer).

Zabolátlan; legrégibb forrásuk csak Molnár Albert szótára, illetőleg Czeglédi Redivivus-Japhetkéje, — holott már *Cornides-cod.* 282.

Zarándokságjárás; egyetlen forrásuk csak Heltai Meséi, — holott már *Guary-cod.* 62. *Margit-leg.* 169. *Lobkowitz-cod.* 327. *Bod-cod.* 29. *Jordánszky-cod.* 180. *Keszthelyi cod.* 333. *Teleki-cod.* 11. 141. 142. *Kulcsár-cod.* 308.

Zsálya; legrégibb forrásuk csak Melius Herbariuma, — holott már *Margit-leg.* 216 (kétszer).

Stb. stb.

Itt közölt gyűjteményem, codex-irodalmunkat csupán egyetlen szempontból öleli fel. Csakis oly codexeket vesz tekintetbe, melyeket a Nyelvtörténeti Szótár állítólag feldolgozott (!). S ezen feldolgozottnak (!) mondott codexekből hozza ki a fenti eredményt, mely szerint *egyetlenegy codexet sem dolgoztak föl.* A fenti sorozatban ***6544*** adat bizonyítja, hogy csak új- és legújabbkori írók, s felerészben csak újabbkori szótárakból ismernek ***1475*** oly szót, melyet már codex-irodalmunk is széltére használt.

Fenti szó-lajstromunk (mely jó ha felét adja saját gyűjteményünknek), — magában véve megváltoztatja nyelvünk történelmi képét.

Hát még ha hozzávesszük, aminthogy hozzá kell vennünk, azt a sok-sok ezerre menő codex-szót, melyet a Nyelvtörténeti Szótárból *végképen kifelejtettek!!* Ezekről később adok számot. Most maradjunk csak a prioritást feltüntető jegyzékünknél.

Maga ez a lajstrom elegendő arra, hogy ezentúl a legmélyebb szánalommal tekintsünk arra az emberre, aki *bármely* magyar szó korának megállapításában a Nyt. Sz.-ra támaszkodik.

Maga ez a lajstrom a Nyelvőrt, melynek összes nyelvtörténelmi tudománya a Nyelvtörténeti Szótáron alapszik: hiábavaló, hibákkal

△ „ruhaknac veressegen": „per ruborem vestimentorum" (Sancti Hieronymi *Prologus in Zachariam prophetam*, ed. a. 1475.).

és baklövésekkel zsúfolt, tudákos és tudománytalan folyóiratnak minősíti.

Maga ez a lajstrom igazolja a M. Tud. Akadémiában tett azon indítványomat, hogy a Magyar Nyelvőrt meg kell szüntetni. Mert a Nyelvtörténeti Szótár, mely kizárólag a Nyelvőr embereinek vállalkozása, voltaképen nem egyéb, mint a Nyelvőr embereinek szótáralakba foglalt összes tudománya. E szerint, midőn a Nyt. Sz.-ról íme nyilvánvaló lett, hogy régi magyar nyelvünk emlékeit szégyenletesen nem ismeri: ezzel nemcsak a Nyt. Sz., hanem a Nyelvőr is csődbe jutott. Már pedig a *csőd*, még a bevallottan anyagi világban is azt hozza magával, hogy bárminő cifra volt a kirakat, s bármiként harsogott a hír szája — a *cég*nek mégis csak fel kell oszlania . . .

Valóban, szinte hihetetlen, minő felszínes munka kellett ahhoz, hogy ily eredmény álljon elő. Hihetetlen; mert a Nyt. Szótárnak akárhány képzett és lelkiismeretes munkatársa is volt. S ezek is csak úgy dolgoztak volna, mint ahogy a Nyt. Sz.-ban megjelennek!? Hiszen egy Budenz, egy Király Pál — hogy csak a halottakat említsem — nem adhattak ki a kezükből olyan munkát. Tényleg igen sok szóról megállapítható, — néhánynál föl is tüntettem — hogy azokat Budenz, Király Pál stb. beszolgáltatták, de a szerkesztők nem emelték ki közülök a vezérszókat. Ám az is bizonyos, hogy még ezeken kívül is annyi szó maradt ki az általuk feldolgozott codexekből, hogy írói egyéniségük ismerete mellett, valóságos lélektani lehetetlenség az ő számlájukra írni e súlyos mulasztásokat.

Kontármunka, lelkiismeretlen munka, hitvány munka — mindez csak tagadása lenne úgy a Budenz, mint a Király Pál jól ismert egyéniségének. Máshol kereskedjünk!

Ha ugyanis a szerkesztők ellenőrizhető munkáját vesszük, világosságot látunk, mely mindent megmagyaráz.

Az összes codexek közt legbotrányosabban van feldolgozva (!) a Horvát-codex, melyet az egyik szerkesztő, Simonyi Zsigmond dolgozott volna fel. Becslésem szerint nem fordított rá több időt egy félnapnál.

A Horvát-codex teli van oly szóval, melyeket csak az eredeti szöveggel való egybevetés alapján lehet megérteni és szabatosan magyarázni. S jóllehet már abban az időben ismeretes volt, hogy e mű főforrása, melyet betűhíven követ, Temesvári Pelbárt Stella-

riuma; jóllehet maga a codex elárulja, hogy másik forrása Szent Bernátnak a szerzetes életről irt műve:* Simonyi mégsem vette magának azt a fáradságot, hogy összehasonlitsa a magyar fordítást az eredeti latin szövegekkel. Hogy is végezhette volna ezt a fáradságos munkát, mikor magával a kész magyar szóanyaggal is oly megható lelkiismeretességgel bánt el, hogy átlag jó ha minden *ezredik* szót irta ki belőle! A többit otthagyta ebadóba.

A Horvát-codex kisebb codexeink közül való. Mindössze 100 lap. Az Érsekujvári codexnek alig ér föl egy hatodrészével, az Érdy-codexnek tizedrészével s a Jordánszky-codexnek csak egy huszadrésze. Simonyi azonban, miután az összehasonlitást mellőzte, még azt a csekély munkát is sokallotta, ami a magyar szók puszta kiirásával jár. Bele-belenézett a codexbe, talán épen csak a mű nyomatása közben, s ki-kiirt belőle találomra egy-egy szót. Aztán kitette a földolgozók (!) közé a Horvát-codex után a maga nevét, — ‚punktum! porzó! húzd alá!'

A szóbanforgó kis codexből kiirt mutatványok kézzelfoghatólag bizonyitják minden szavunkat. Immár kétségtelen, hogy Simonyi a codex-feldolgozók sorában is ‚hors concours' áll.

Egyedül a másik szerkesztő, Szarvas Gábor közeliti meg a Debreceni codex feldolgozásával (!). Csak megközeliti; mert tekintetbe veendő, hogy a Debreceni codex háromszor akkora, mint a Horvát-codex, s szókészlete is hasonlithatatlanúl gazdagabb. Mégis, szám szerint, csak mégegyszer annyi dátum maradt ki belőle, mint a kicsiny Horvát-codexből.

Ezzel voltakép be is kellene fejeznem értekezésemet. Mert az a nyelvtörténeti szótár, mely a legősibb kortól a codex-irodalom végéig úgy dolgozta fel a forrásokat, mint ahogy bemutattuk, kétségkivül semmi egyébre nem való, mint hogy félrevezesse a tudomány embereit.

Ha például valaki egész combinatióját a Nyelvtörténeti Szótár azon állitására alapitja, hogy, teszem, *nyilaz* (sagitto), *megkomorodik* vagy *öszveszedeget, törvénytörő* vagy *megyés püspök* csak a Faludi

* A Horvát-codex 221. lapjának élén ez van: „Kezdetnek edes mezzel folyo. Edes bezedev zent bernald doctornak mondasy. az zerzetes eletrevl". Ezután jő az I—XXXV. capitulumig terjedő szöveg, melynek végső sora újra megemliti a forrást: „Vegeztetyk zent bernaldnak mondasa az zerzetes eletrevl".

nyelvújítása, *rózsakoszorú* csak Faludi germanizmusa, *viselet* csak Gvadányi nyelvújítása, *ijedelem* csak Kresznerics Ferenc faragmánya, — mert a Nyt. Sz. szerint csak ezek műveiben, tehát a XVIII. és XIX. században fordulnak elő legelőször: olyan valótlanságból indul ki, mely miatt egész munkája alaptalan fecsegéssé válik.

Mert hiszen *nyilaz* megvan már a Müncheni codexben, *megkomorodik* a Weszprémi- és Teleki-codexben, *öszveszedeget* a Kazinczy-codexben; *törvénytörőt* ismerik már legrégibb codexeink, a Bécsi, a Müncheni, az Apor-codex; *megyés püspök* megvan már a Domonkos-legendában és a Debreceni codexben, *rózsakoszorú* megvan már a Nagyszombati, a Cornides-, a Gömöry- és az Érdy-codexben, *viselet* megvan a Müncheni és az Apor-codexben; végre az *ijedelem* egyáltalában nem Kresznerics faragmánya, esetleg schnitzer-e, hanem már a Peer- és a Weszprémi-cod. kiegészítő része!

Ezt pedig se elmagyarázni, se letagadni nem lehet (mint egykor a Békesi Concilia Emil és Szily Kálmán állításait). Hiába tesznek bármit is az érdekeltek! Elpusztíthatlan dátumokról, tehát anyagi igazságról van itt szó, oly írók művével szemben, akik egyéb igazságot sem ismertek el soha, mint az anyagi igazságot. S most ez fordul ellenök, a ténybeli bizonyítékok egész tömegével. Saját területükön omlott rájuk a megsemmisítő áradat, elementáris erővel és az elemek igazságával, — melynek mindent letipró hatalmával szemben, aki védi e művet, még az is megsemmisül, úgy erkölcsi, mint tudományos tekintetben.

*

1891-ben Szarvas Gábor ezt az emlékezetes kijelentést tette a Nyt. Sz. bírálójához, Békesi Concilia Emilhez intézett válaszában:

„*a codexekből vett példák, amint azok a szótárba be vannak iktatva, erről kezeskedünk, teljesek, értelmesek, hibátlanok — ha nem hiszi nézzen utána!*“ (Nyelvőr, XX. 314).

Szerencse, hogy az embereknek rövid az emlékező-tehetsége. S ez fölment attól, hogy erre a — beszédre én válaszoljak. Elvégzi helyettem a Nyelvőr ismert alakja Zolnai Gyula, aki míg felolvasásom kezdetén úgy beszélt a Nyt. Sz-ról, mint a magyar nyelv kifogástalan törvénytáráról, felolvasásom ***után*** jónak látta ezt a kijelentést tenni (Nyr. XXVIII. 220) ugyanazon Nyt. Sz.-ról:

„a kódexekből való idézeteknél a Nyelvemléktárban igen könnyű — bár nem kis időbe kerülő — dolog lett volna az adatokat legalább a korrektúra alkalmával pontosan ellenőrizni. *Számtalan tapasztalatból mondhatom, hogy a kódexekből való idézetek többnyire pontatlanok,* s ha egyébért nem, a sajtó alá másolás útján is igen sok hiba csúszott beléjük".

Melyik mondott már most igazat, a mester-e vagy a tanítvány? S mikor mondott igazat Zolnai, akkor-e, mikor agyondicsérte a Nyt. Sz.-t, vagy akkor, amidőn — a föntebbieken — agyonveregette?

Ha Zolnai tudta, hogy a Nyelvtörténeti Szótár első és elengedhetetlen kötelességét, azt, amire eredetileg vállalkozott, nem teljesitette: hogy' lehetséges, hogy ugyanazon Zolnai, míg a szemfényvesztést le nem lepleztem, ugyanazt a Nyt. Sz.-t váltig magasztalta, engem meg felolvasásomért a képzelhető minden szenynyel és mocsokkal elárasztott!?

Megfejtése egyszerűen az, hogy itt *igazságról* van szó; s ha arról van szó, akkor a helyzet-igazságok embereinek okvetlen hazugságban kell maradniok.

Pesti Gábor: Aesopi Phrygis Fabulae, 1536.

Minthogy igazán jellemző, legfőbb vonásaiban akarom ismertetni és bemutatni a források feldolgozását: a codexek után igen természetesen *Pesti Gábor*ról, s neki is épen világi jellegű művéről, *Fabuláir*ól kell szólanom. Mert, hogy Toldy Ferencünk szavaival éljek, a középkor vallásos emlékeit követő világi írók sorában „*a vezérhelyet, idő és nyelvtörténeti jelentőség tekintetében, teljes joggal Pesti Mizsér Gábor,* a négy evangelista híres fordítója s az első magyar szótár írója *foglalja el aesopusi meséivel.* Határán a közép- és újkornak — mondja Toldy — kortársa a reformátió benyomulásának, ennek népszerű irodalmat alkotó öntudatával, de mint a középkori klastromi irodalom növendéke, s így *a hagyományos régi nyelv utolsó letéteményese,* Pesti Gábor összeköti a két kort, elválasztottat egymástól azon erőszakos nagy mozgalom által, mely a régi hit embereit elnémította, mielőtt az új kor igazán megszólamlék".

Ezen nevezetes kis munkára, akár azért, mert oly annyira nevezetes, akár azért, mert oly annyira kicsiny: maga az egyik szer-

kesztő tette rá a kezét. Simonyi dolgozta fel (!), igyekezve azt a *látszatot* kelteni, hogy minutiosus gonddal végezte munkáját. Erre vall az a bizony igen fölösleges eljárása, hogy a csak levelenkint számozott, de levelenkint is kurta szövegű műnek levélszámai mellett megjelöli az *oldalt* is. Pl. Ledér (Pesti: Fab. 74*b*); Vész (Pesti: Fab. 75*b*).

Ez azonban csak látszata a pontosságnak, mert a valóságban annyira pontatlan, hogy pl. reménkedés a 16. levélen lenne, pedig a 16*b*. levélen van, belesuppan 16., — holott 16*b*.; búsolog 63., — holott 63b.; megkurtít 46., — holott 46b.; stb. stb.

Férkezik-nél oly szöveget ir ki Simonyi, melynek egy része a 84. levél egyik, másik része a másik oldalán van; s ezt oly pontosan akarja megjelölni, hogy az illető levél *mindkét* oldalára hivatkozik: „84. 84b.", — nem tudván azt az elemi szabályt, hogy ily szótárban nem a *mondat*ra, hanem a *szó*ra kell hivatkozni, s mivel a férkezik a „84b." oldalon van, tehát 84b.-t kellett volna irnia. Ellenben Váslal-t „84."-ről idézi, holott „84b." levélen van!

Úgy hogy a pontosság látszata csak arra való, hogy egyfelől még szembeötlőbbé tegye a pontatlan munkát, másfelől, hogy alkalmat adjon mulatságos tévedések elkövetésére. Így került bele a szótárba, hogy „által-út" a *89* levélre terjedő Fabulák *406*. lapján lenne (40b. helyett), „megsujtol" meg épen az *546*. lapján (54b. helyett) stb. lenne!

Magának a forrásnak idézete hasonló malheurök és baklövések kiséretében megy végbe.

‚Hogyan? jól értettem-e? — ezt kérdi minden ép eszű irodalmi ember — még a forrás idézete körül is lehet hiba, kivált több*féle* hiba? Hisz' az lehetetlen!' Azonban ezt a szót nem ismeri a Nyt. Sz., mihelyt rendetlenségről van szó. Íme, hány*féle*kép szerepel a Nyt. Sz.-ban az az egyetlen kis művecske:

1) „Pesti: Fab." idézettel az eredetiből vett adatok, képtelen rendszertelenséggel.

Vannak szók, pl. Hagy, Oldozgat, Ködös, Hevül, Mulatság, Hig, Kecskézik, Szóhintés, Feszes, Menetség, melyek 3-, 4-, 5-, 6-, sőt 7-soros szöveggel s zárjel közti értelmezéssel vannak kiirva. Így a 80. lapról Szóhintés 4 sor szöveggel szaporitja a szót a szótárban; de ugyanazon mondatból a *legyintés* kimaradt, mely ekként végkép kiesett a szótárból.

Viszont számos, egyedül itt előforduló s kiveszett szóknál, tehát épen ott, ahol igazán szükség volna bővebb szövegidézetre, nincs kiírva más, mint pusztán csak maga a forrás. Pl. „*Megvillámodik:* diluculo C. [hell werden]. (Pesti: Fab. 32).“

2) „Pesti T: Fab.“ jelzéssel, — mely egyáltalában nincs meg a forrásjegyzékben, — Pesti Gábor meséinek 1858-iki Toldy Ferenc-féle kiadásából vett adatai, valamennyi *egészen modernizált helyesírással*, à la Krisztina-legenda! Ilyenek pl.

Lovagos (Pesti T: Fab. 131), — az eredetiben 47. l.
Megsárgódik (Pesti T: Fab. 167), — az eredetiben 61. l.
Nyerités (Pesti T: Fab. 62), — az eredetiben 22. l.
Nyom (Pesti T: Fab. 210), — az eredetiben 77. l.
Nyű (Pesti T: Fab. 248), — az eredetiben 89. l.
Prücsök (Pesti T: Fab. 118), — az eredetiben 43. l.
Sokas (Pesti T: Fab. 159), — az eredetiben 58. l.

„Pőröly. Az kovács mikoron az vasat verné az pőrölylyel, ebe aloszik vala (Pesti T: Fab. 212).“ — Idétlen s amellett önkényesen átírt szöveg, mert az eredetiben ez van: „VAla egÿ kowachnak egÿ ebe, melÿ mÿkoron ew az wasat werne az pewrewllÿel, mÿndenkoron alozÿk wala“ (Pesti: Fab. 77). *Ugyanezen* mondatban jő elő a „Csavar“, mely azonban „Pesti: Fab. 77b.“-ről, az eredetiből van idézve. Amily fölösleges volt a Pőrölynél emlegetni az ebet, ép oly szükséges lett volna a Csavar szónál kiemelni, hogy nem a kovács mozgatott valami farkat, hanem hogy az *eb* csavart farkkal neki, vagyis a kutya csóválta a farkát.

3) „Pesti: Fab.“ jelzéssel, *a könyv címével az eredeti kiadásra, lapszámával a Toldy-féle kiadásra utalva,* egészen modern helyesírással átírt szöveg. Pl.

„*Zörget.* Hallom, hogy az kovácsok igen zörgetik az pöröllyel az vasat (Pesti: Fab. 242)“; — mely szöveg az eredetiben így van, s így kellett volna kiírni: „Hallom hogÿ az kowachok igen zewrgetÿk az pewrewllÿel a wasat“ (Pesti: Fab. 86).

Ugyanigy Bogár-nál, stb.

4) „Pesti T: Fab.“ jelzéssel, de épen megfordítva, mint az előbbinél, t. i. *a könyv címével Toldy kiadására, lapszámával ellenben az eredetire utalva.* Pl.

„Elnyomorodik. Az légy télbe elnyomorodnék, vagy bizon meghalna (Pesti F: Fab. 21b).“ Holott az eredetiben: „az leegÿ telbe uagÿ el nÿomorodnek tellÿesseggel vagÿ bÿzon meg halna (Pesti: Fab. 21).“

„Béka-nép. Pesti: Fab. 17“ — Toldy átírt szövegével, s az eredetiben nem a *17-ik*, hanem a *16-ik* lapon. Toldynál a *43.*-lapon.

5) „Pesti: Fab.“ jelzéssel, a két előbbitől eltérőleg, *úgy a könyv címével, mint a lap számával az eredetire utalva*, tényleg azonban Toldyból kiírt egészen modernizált szöveggel. Pl.

„*Megvillámodik* (Pesti: Fab. 32)“;

„*Megsujtol.* Sujtold jól meg a lovakat és tolj hátul a szekér kereken (Pesti: Fab. *546)*“, — mely az eredetiben igy szól: „swÿtold iol meg a louakat ees tennen magadÿs tolÿ hatwl a zeker kerekÿn (P: F. 54)“. Mivelhogy Pesti Fabulái csak 89 levélre terjednek, e szöveg nem lehet az 546-ik lapon. Ez azonban a szokott sajtóhiba, 54b. helyett 546. Toldy kiadásában nem lehet, mert a helytelenül idézett szöveg, Toldynál pontos átirásban, az 149. lapon olvasható.

Ide tartozik még: „*Telt.* Hasad töltére (Pesti: Fab. 41)“ — az eredetiben „hasad tewltere“; — „*Tol.* (Pesti: Fab. 54b)“, — mindkettő az eredetire utalva, pedig Toldyból van kiirva mai helyesirással az egész szöveg!

6) „Pesti T: Fab.“ jelzéssel, *Toldyra utalva, új és ódon felemás szöveggel.* Pl.

„Tatt. Egyet szülők tat, de oroszlánt (Pesti T: Fab. 218).“

„Elpalántál. Az úr elpalántálá az ônnen kertébe (Pesti T: Fab. 101), — holott az eredetiben: „Az wr el palantala az ewnnen kertebe“ (P: F. 37)“.

7) „Pesti: Fab. Toldy kiad.“ jelzéssel, Toldy *átírt szövegét is átírva.* Pl.

„Míg, Még. De még inkább imádkozik vala, annál inkább *elszegényül* vala (Pesti: Fab. Toldy kiad. 198)“, — Toldynál: „De még inkább imádkozik vala neki, annál inkább *elszegénül* vala“. Az eredetiben Pesti: Fab. 72.

8) „Pesti: Fab.“ jelzéssel és *a mese sorszámára utalással, felemás, részint régi, részint új helyesírással* közlött szöveggel. Pl.

„Fereferencse. Emberrel mikor vagyon minden io zerenche, magát el ne higye, mert utánna fereferenche, oztan alavalo lezen, mint etkek kewzewt a lenche (Pesti: Fab. *XXIII. fab.*)“

Az eredetiben a mesék számozva sincsenek, Toldynál pedig ez a mese a XXXIII-ik. Az eredeti szöveg igy van irva:

Emberrel mÿkor wagÿon mÿnden io zerenche,
Magat el ne hÿgÿe mert wtanna fereferenche,
Oztan ala walo lezen mint etkek kewzewt lenche.

9) „Pesti: Fab.“ jelzéssel *lapszám nélkül,* olyanforma helyesirással, mintha az eredetiből lenne kiirva. Pl.

Kőszál.

10) „Pesti: Fab. *MF.*“ jelzéssel, vagyis *Mátyás Flóriánból kiírva,* pl.

Bezzeg, — modernizált szöveggel.

11) „Pesti: Fab. *Szarvas:* Magyar Igeidők“ jelzéssel, vagyis *Szarvas Gáborból kiírva,* pl.

Fog — felemás, félig eredeti, félig átirt szöveggel.

12) „Pesti: Fab. *CzF.*“ jelzéssel, *Czuczor-Fogarasiból kiírva*, pl.

Mikoron, — egészen modernizált szöveggel.

13) „Pesti: Fab. *Kr.* jelzéssel, vagyis *Kresznericsből kiírva,* pl.

Hálálatlan (Pesti: Fab. 48. Kr.). *Tényleg* ott van Kresznericsben a 228. lapon: „Hálálatlan . Ingratus . Pesthi' Meséji p. 48.“ A mit azért kell kiemelnünk, mert van ám olyan Kresznerics-féle kiirásuk is, mely bárhol lehet, de hogy Kresznericsben nincs, az bizonyos. T. i.

14) „Pesti: Fab. *Kr.*“ jelzéssel, vagyis állitólag Kresznericsből kiirva, *ahol azonban nyoma sincs!* Pl. szerintük:

„*Általver:* Pesti: Fab. 49. *Kr.*“ Azonban —

1) ‚Általver' Pesti Fabuláinak nem *49-ik,* hanem az eredeti kiadásnak *6-ik* („az nap heusege altal werne feyemet“), a Toldyfélének pedig *17-ik* lapján van!

2) Kresznericsnél sincs, mert ő e szót (317. l.) csak Molnár Albertből idézi.

Íme netovábbja a rendetlen munkának! Egy eredetiben meglévő kis művecske *öt* különböző helyről ***tizennégyfélekép*** idézve! Felülmúlhatatlan record, páratlan az egész irodalomban.

Ily előzmények után elképzelhetjük, mennyi szó maradt feldolgozatlanul e becses művecskében! S mennyi maradt ki e réven *végkép* a Nyt. Sz.-ból, bárha már 1536-ban előfordúl Pesti Fabuláiban. Az így kiszorult szókat, munkám tervéhez képest, jobbára másutt használom föl. Itt csak azok egy részét mutatom be, melyek egy vagy más tekintetben igazi kuriozitások.

Simonyi ugyanis, amint látom, mindent felhasználatlanúl hagyott, ami épen szorosan nyelvészeti szempontból figyelemreméltó. Így pl. kihagyta a következőket:

Barátr: barát. „egÿ baratrÿa sem akarÿa wala segetenÿ“ (14). V. ö. „Keet barato*s*okrol ees az meduerewl“ (47): „De duobus *amicis* et ursa“ *(Fabule esopi.* Mediolani, 1480. evij); „barato*s*ok lennenk“ (83).

Farkars: farkas. „felele az farkars“ (79), — rendszerint azonban „farkas“.

Mindenestrül: mindenestül. „meg halnÿ ees mÿndenestrewl el veznÿ“ (84).

Szertetlen: szertelen. „aÿakaÿ zertetlen nagÿok“ (1). A Nyt. Sz. 42 adata kivétel nélkül valamennyi azt bizonyítja, hogy Szertelen mindig csak Szertelen volt!

Ingyen sohasem: épen soha. „embert kegÿg walakit nem hogy meg ewlhetet wolna de ingÿen soha sem akart wolna“ (32).

Tat. — Két adata közül a Nyt. Sz. az egyiket az eredetiből, a másikat Toldy 218. lapjáról idézi! Pontos szövege ez:

„Ees monda Esopus zeretede ez azzonokat? monda Xanthus, zeretem *tat*“ (6); „MYkoron az roka gÿakorta wetne zemere az newsten orozlannak hogÿ ew chak mÿndenkoron egÿet zÿwlne, monda eczer nekÿ az orozlan. Egÿet zÿwlewk *tat* de orozlant“ (79).

Anya! — A gyermekeknek szüleikhez intézett megszólítása, aránylag igen ritkán fordul elő a XVI. században. S amennyiben előfordul, rendszerint ‚Anyám!‘ ‚Apám‘ vagy ‚Atyám‘. — A fenti

* Pl. még előbb, a XV. században: „Ihc kedeg felemeluen ő żemeit monda At'a halat adoc teneked mert meghalgattal engemet“ *(Müncheni codex,* 194): „Jesus autem èlevatis rursum oculis, dixit: Pater, gratias ago tibi quoniam audisti me“ *(Evangelium secundum Joannem,* XI. 41).

megszólítás, s minden ehhez hasonló,* végkép kimaradt a Nyt. Szótárból, bár ott van Pesti Fabuláiban: „Az uakondagrol ees az ew annÿarol . . . Ez, eczer monda az annÿanak. Anÿa, igen nagÿ zagot erzek“ (86). — Ez egyébként nem vehető latinizmusnak vagy germanizmusnak, mert pl. a Székelyföldön maig is megvan megszólításképen: „Anya! (Néhol végit elnyujtva, lesz belőle anyaj.) Anyó! (Anyój.) Anyóka! Édes anyó! Hallá-e édes anyó!“ (Kriza: *Vadrózsák,* 380. l.) Ilyenformán van az Alföldön is. Baranya-Szent-Iványon ‚Nyanya!‘ az anyós megszólítása; Udvardon, Komárommegyében, ‚Nyanya!‘ szintén az anyóst illeti, ‚Nyanyám!‘ az édes anyát. Cegléden ‚Nyanya!‘ az édes anya, Abonyban ugyanez, ‚Nyanyám!‘ vagy ‚Édes!‘; ellenben ugyancsak Abonyban ‚Apó!‘ vagy ‚Tyatya!‘ az édes apa megszólítása, stb.

Pubtenevére. A denevért három külön szó alatt veszik fel: egyszer a I., kétszer a II. kötetben; ezt a változatát azonban nem ismerik, bár Pesti Fabuláiban háromszor is előfordul: „Akoron a pubteneuere el hagÿa az ew partÿat“; „Annak wtanna az arwlo pwbteneueret, meg itelek“; „Meltan lewn igÿ dolga pubteneuerenek“ (25). — Van ugyan egy idézetük Pesti szótárából, melyben ez lenne: „PUP (denevér): vespertilio Pesti: Nom. 64“, — ott azonban *tényleg* ez van: „Vespertilio . Hung. paupteneuere“ *(Nomenclatvra,* 1550. Q.), s „pupteneuere“ *(Nomenclatura,* 1568. H5). — Nyelvünkben tudtommal nincs „*e* muet“ — miért hagyták hát el a szó végéről az „e“-t?

Félt-, járt-, lakt-, ment-, s több efféle szóban a *-t* vitás név- és részesülőképző, melyet birtokraggal szeret használni a magyar ember, pl. „MEg wna a beka laktat a toba“ (46); mindez oly mostoha sorsban részesült, mint általában az efféle beszédrészek, melyek közül egy-kettő jóformán csak véletlenül került bele a Nyt. Sz.-ba. Még a legközönségesebb Ment- is végkép kimaradt, pedig megvan már legrégibb codexünk egyik fejezet-címében: „Arrol ky zegyenlyuala alamyznaert mentett“ *(Ehrenfeld-cod.* 87).

Poklabb. Pokol-ra (mn.) 12 adatuk van, kettő Pestiből is föl van véve; de kimaradt az egyetlen oly adat, mely a szót középfokon mutatja: „nÿnchen poklab az hazwg embernel“ (74).

Dejákság: deákság (szl.), a Nyt. Sz. mind a kilenc adata csak

deákság- és diákságról szól; Pestinél: „Ez rwtsagnal wagÿone walamÿ deiaksag“ (7).

Fult, folt: darab, a német Flecken. „AZ hollo walamÿ hws fwltot fel kapwan“ (14); „weegÿ egÿ folt kenÿeret“ (65); „az keselÿw felkapa egÿ folt hwst mÿnd zenestewl“ (69).

Aramból, megöttet: aranyból, megöntet. „kepet arambol ewttette wala meg“ (9).

Bársomba: bársonyba. „barsomba ewket fel ewltetewztetÿk wala“ (58).

Kalámba: kalánba. „mellÿet Esopus egÿ kalamba kÿ merÿte“ (8).

Káromkkal: kárunkkal. „Hanem akaronk azoktol karomkal meg walnonk“ (87).

Végíl: végett. „HAdakozÿk wala az Egeer az bekawal, walamÿ tolcha wÿz wegil“ (10).

Vongya: vonja. „az kenra wongia“ (88).

Győzt-: győzött. „Az nÿwl mÿkoron almabol fel serkent wolna kezde futnÿ az czel fele mÿnt iobban lehetne, ees mÿkoron ot latna a bekat, nagÿ pironkodassal gÿewzte hagÿa magat“ (85).

Nevezetes test. — Toldy, elég helyesen, megállapitja róla, hogy a. m. *genitalia* (Magyar Prózaírók, I. 321). Hát a Nyt. Sz. mit mond? A Nyt. Sz. semmit sem mond; mert föl sem vette! Tán csak nem vélte Simonyi afféle kifejezésnek, amit a vigécek igy használnak: „derék ember, nevezetű: Váradi“?

Pesti Gábor ama nevezetes meséje, melyben ez előfordul, igy szól:

Az uijdrarol fij ewmaganak teſteet el zaſazttija.

AZ wÿdra, az tewb neegÿlabw oktalan allatok kewzewt az wÿzbeÿs zokot laknÿ ees maradnÿ. Az neuezetes testeet igen haznosnak mongÿak oruossagba. Ees mÿkoron lattÿa hogÿ kergetÿk ewtet ees el nem zaladhat,

De castore.

Castor est animal quadrupes qui in paludibus se nutrit eius *testes* uariis medelis utiles esse dicuntur. Itaque cum quispiam eum sequitur sue persecutionis causam non ignorans ac pedum uelocitati fidens quantum potest fugit usque quo ad locum

ewnnenmaga el zakÿztÿa maganak az olÿan testeet (mert tugÿa hogÿ azért kergetÿk) ees azoknak wetÿ kÿk wtanna wannak ees olÿan modon menekedÿk meg az halaltol (Pesti: *Fab.* 65).

ne uideatur saluus deueniat atque ibi *testes* excidens in uenatores cum sibi appropinquant proicit ꝛ isto pacto a uenatoribus se eripit (*Fabule esopi e greco in latinum.* Mediolani, 1480. die viiii nouember fiii).

Ez a rege megvan már Pliniusnál, — a hódról. Tudnunk kell azonban, hogy hajdan, a természetrajzban uralkodó amabilis confusio folytán, a hódot vidrának, a vidrát hódnak is nevezték.

„A' Vidra a' Hódhoz hasonló állat, melly-is földön és vizben egyaránt lakozó, nem-is igen nagy kűlömbség vagyon kőzöttők. Mert Plinius tanúbizonyságtétele szerint a' Hód nem egyéb, hanem Hartsa farkú Vidra; a' Vidra pedig Agár farkú Hód . . . egyéb dolgokban is nagy hasonlatossága vagyon a' Hódhoz" (Miskolczi: *Vad-Kert,* 244).

A *hód*ról aztán azt írja, hogy „az ő heréjének golyói az aszszonyi-állatok mátrájabeli nyavalya ellen igen hasznos(ak) . . . Ezt jól tudván magais a' Hód, (azt írják felőle) mikor ugyan szorosan vagyon a' kergetők miatt dolga, maga elrágja a' maga tőkit" (Miskolczi: *i. h.* 243).

Toldy ezt az állatbabonát kétségkivül jól ismerte, ex fontibus, tehát a „nevezetes testet" fölismerte, s elég jól magyarázta genitaliával; Simonyi — észre sem vette, hanem simpliciter kihagyta.

Kiveszejt, kiveszet. Pesti e passusát (48. l.):

> Ha azt akarod sokaig hogÿ ne neuessenek
> Ees wduarbol az wraÿm kÿ ne wezessenek
> Neuetneke? neuesd tÿs am had igessenek. —

Toldy akként magyarázza, hogy a „kÿ ne wezessenek" a. m. ki ne vezessenek. Szerintem ez nem *kivezet*, — mely végkép kimaradt a Nyt. Sz.-ból — hanem a. m. *kiveszejt,* mely hasonlókép nincs benne a Nyt. Sz.-ban. — *Veszet* is megvan, hasonló értelemben Pestinél: „Megÿede a keselÿ az egetestewl ees monda nekÿ, ne wezes engemet, ees kÿchÿn gÿermekÿmet" (34). E szónak legrégibb forrása a Nyt. Szótárban, csak Bornemisza Predikatiói, 1584-ből. — *Elveszet:* amitto, szintén megvan: „Egy keues hazonert sokat el ne wezes" (17).

Meghí: 1) revoco. 2) recanto. 12 adat bizonyítja, hogy e szónak hajdan nem volt más jelentése. Pedig ott kellene lennie a szó harmadik, hajdan is közönséges *invito* jelentésének; mert Pesti Fabuláiban ezt olvassuk: „az halazok foganak egÿ nehan teknewsbekat . . . megÿs hÿwak wendege reÿa Mercurius istent“ (59).

Megfut. A Nyt. Sz.-ban két jelentése van, ú. m.: 1) durchlaufen, im flug durchlesen; 2) brunften, rindern. Pestinél azonban a következő helyen eddig ismeretlen harmadik, t. i. *wettlaufen* értelemben találjuk, — tehát Simonyi Zsigmond kihagyta:

TEknews bekanak az ew labaÿt meg neuetÿ uala az nÿwl· Mellÿen az beka mosolodek ees monda nekÿ. Ha welem megfutandaȝ akoron ewsmered meg nÿlwan hogÿ gÿorsab vagÿok naladnal (*Fab.* 85).

Megszök. A Nyt. Sz.-ban megvan, s jelentésére nézve a. m. „[corripio, irripio; ergreifen] (Com: Orb. 13).“ — De már „Megszök*ik*“ bárminő értelemben ismeretlen lett volna a régi világban. Pedig ott van mint *salto, saltito,* vagyis *egyik* ritkább jelentésével Pesti Fabuláiban; csak meg kellett volna látni:

„Az kerkedeken ember . . . aztÿs kezde predikalnÿ, hogÿ a Rodbelÿeket zewkesbe mÿnd meg hallatta wolna.

Vala ot egÿ Rodbelÿ ees monda nekÿ, ha igazat mondaz bÿzonÿch meg awal, hogÿ zewkÿel meg een welemÿs“ (64).

„[***Rakva***]“, — A Nyt. Sz. zárjel közt, adat nélkül hozza fel, ami azt jelenti, hogy e szó a régi magyar nyelvben sohasem fordult elő. Régi magyar nyelvünk emlékei engem másra tanitottak; mert már codex-irodalmunkat rakva találtam azzal a hajdan állitólag ismeretlen „rakva“ szóval:

„ez testbọl bÿnọkkel rakva ki ment“; „Hoǵ ha rakvavolna nọmọs tọmÿennel“ (*Nádor-cod.* 313. 601);

„aleyttyak uala hog . . . porokkal volna rakua (*Peer-cod.* 34);

„tolvaiokal rakwa“; „wettetenek egy meely verembe: ky rakwa vala kygowal“; „rakwa minden gonozsagal“ (*Lobkowitz-codex* 292, a két első; és 300).

„de az bal kezre valo vt, iol lehet hoǵ zeles, demaga toluayokkal rakua“ (*Bod-codex,* 12): „sed (via) a sinistris erat lata. tamen latronum periculis *obsita (Fr. Vincentius Bellovacensis: *Speculum*

Morale. Lib. III. Part. II. Dist. XX); „rakua vala kigoual“ *(Bod-cod.* 12. Megél-nél ki is irták); „ez velag . ki minden gonozokkal rakua“ *(U. o.* 16).

„rakua vagiok mynden faydalommal“ *(Weszprémi-codex,* 109): „totus doloribus plenus sum“ (Pelbartus: *Sermones de Sanctis.* In die Parasceues Sermo LXVI. U.). — „Es az ew belsey rakwa: telyes chalardsaggal“ *(Weszprémi-cod.* 136): „& interiora ejus plena sunt dolo“ (S. Bonaventura: *De Perfectione Vitae ad Sorores.* Cap. II.).

„rakwa vattok ragadozassal es fertelemmel“ *(Jordánszky-cod.* 428): „pleni estis rapina et immunditia“ *(Evang. sec. Matthaeum,* XXIII. 25).

„kezeben egi palma vagion s rakua palmanak giumőlčevel“; „rakua zyued alnaksagal“; „zenth Apalin azzont keth kerekek kőzze elős zegekkel rakva, vettete“ *(Debreceni cod.* 39. 355. 568);

„rakwa lewen malaztal“; „Myćzoda az kegyessegh: zẅnek edessegeh: kyt semmynemő keserẅsegh megh nem győz: Mert ystennel rakua“ *(Apostolok méltósága,* 9. 11).

„meerőgel rakwa“ *(Érsekujvári cod.* 224; „fegyedezik“-nél ki is irták!); kwlemb kwlemb bwnekwel rakwaa wala“ *(U. o.* 423).

„malasztal rakua“; „minden gonossaggal és bűnnel rakua vagiok“ *(Thewrewk-cod.* 167. 182).

Megvan e szó továbbá a codex-irodalom tőszomszédságában Pesti Gábornál is, kinek Fabulái 6-ik lapján Xanthus felesége igy nyilatkozik Aesopusról:

„a mỳnt en latom ez *rakwa* trefawal“.*

Lakhatatlan. A Nyt. Szótár szerint: inhabitabilis C. MA. [unbewohnbar]. lakhatatlan kyetlen (ÉrdyC. 679). Lakhatlan föld (Illy: Préd. I. 423)“. Ennyi az összes bizonyítékuk. Azonban, mind a kettő hamis tanú; mivelhogy

1) Az Érdy-codex *679.* lapján nem lehet se ez a szó, se más; mert az Érdy-codex mindössze *675* lapból áll!

* Pesti kora után a „rakva“ még sűrűbben fordul elő, mint a codexek idején. Heltai Gáspár Bibliájából (I. C2. dd. 1551) a Nyt. Sz. számára is kiírták; csak az a baj, hogy a szerkesztők csupán a „bátorságnál“ használták fel. Bornemisza Predicatiói 77., 228. és 619b. lapjáról a Nyt. Sz. számára szintén kiírták; csak az a kár, hogy a szerkesztők az elsőt — „fraska“, a másodikat — „árultatóság“, a harmadikat — „isteni-féletlenség“ rovatába osztották!

2) Illyés Prédikátióiban I. 423. nincs „lakhatlan föld“, hanem „*lakhatatlan* föld“!

3) Egyéb pedig nem lévén beosztva e „lakhatatlan“ szó alá, Simonyi jóvoltából természetesen kimaradt a szónak egészen más, egyedül Pestinél található értelme, aki t. i. így alkalmazza:

„Az bogar el nem feletkezek ez bozzwrol hanem mÿnd agÿg olalkodek az keselÿ wtan mÿg nem meg tuda hol toÿot wolna, oda repÿlle ees az ew monÿaÿt egÿenkent mÿnt kÿ hengergetÿ wala az fezekbewl mÿkor az keselÿ ot nem wolna, Ezen igen meg bozzonkodek a keselÿ kezde Jupiternek panazolnÿ (mert wgÿanÿs ew madara az) hogÿ *lakhatatlan* wolna ez fewldnek zÿnÿen az bogar mÿat“ (Pesti: *Fab.* 70).

Itt tehát nem a tárgy lakhatatlan, hanem az alany.

[*Rettenetességes*] — adat nélkül felhozva a Nyt. Sz.-ban, ami azt jelenti, hogy régi magyar nyelvünk emlékei hírét sem ismerik e szónak. Pedig ott van Pesti Fabulái 84. lapján: „Ellensegnek ielen uolta rettenetesseges“.

Ugyanezen adat megvan magában a Nyt. Sz.-ban is. Megvan, még pedig mint oly jelenség, melyben a Nyt. Sz. saját irodalomtörténeti phaenomenologiájának őszinte képét adja:

Rettenetességes a Nyt. Sz. szerint a. m. „Örvendetességes“; latinúl és németűl: „[valde laetabilis; sehr erfreulich]“ — amint a szerkesztők magyarázzák.

Fekete többször előjő Pestiben, pl. az 1., 5., 14., 31. 76. lapokon; Simonyi azonban épen ezt az egyet írja ki: „rytka mint az *fekete* hattyw (Pesti: Fab. 47b.)“, — mely az eredetiben így van: „rÿtka mÿnt a *feteke* hattÿw“.

Már pedig Pesti Gáborban jóformán nincs sajtóhiba. S e tényhez számítva még azt a másikat, hogy az illető közmondás tréfásan van alkalmazva, nagyon könnyen lehet, hogy Pesti Gábor készakarva írt *feteke* hattyút; ép úgy, mint a hasonlóan tréfás táncszó készakarva mondja: „Szépen szól a *hedegű,* Nyughass mán a seggemtű'“ stb. De bármiként legyen, annyi bizonyos, hogy eredeti szöveget megmásítani nem szabad.

Éktelen, melyet a mai nyelvérzék *ék-, ékesség*gel hoz kapcsolatba, Pesti Gábornál épúgy, mint a codex-írók java részénél azt jelenti a ki (vagy a mi) meg van fosztva az *ég*-nek, a minden fényes-

ség, disz és ékesség honának attributumaitól. S azért tudatosan írja Pesti ekként: „rwt ees egtelen“ (1); „Eegtelen“ (12); „egtelen“ (15). Úgyszintén éktelenség is, melyet hajdan a Nyt. Sz. *összes adatai szerint* mindig éktelenségnek irtak volna! — amint pl. a Sándor-codexben (23. l.): „egtelenseeg“, úgy Pestinél is, *égtelenség*. „Az eztelenseg vgyan egtelenseg“, — mondja Pesti (Fab. 21) — mely biblicus mondás, igy irtan, az „éktelen“ *ég* etymonjára döntő bizonyiték. Simonyi tehát nem látta meg.

Hátulsó felek v. *részek*. „KEzde eczer a maÿom a rokat kernÿ, hogÿ a farkanak felet nekÿ adna hogÿ lenne nekÿs mÿvel be fedeznÿ az ew hatulso feleÿt“; „a maÿomnak hatwlso rezeÿt fedezne be wele“ (26).

Orvos-doktor. A Nyt. Szótár szerint: „[medicus; arzt]. orvos doktor (Pesti: Fab. 22. 38)“, minden további bizonyiték nélkül, — holott Pesti Gábor e szót *következetesen, kizárólag mindig csak így írja*: „hogÿ ew orwos *dactor* wolna“ (Fab. 22); „AZ orwos *dactor* wÿgazt wala egÿ beteget“; „a *dactor* mene az ew rokonsagihoz“ (Fab. 38. egész pontosan 38*b*); „a beka orwos *dactor*ra teue magat“ (Fab. 46); „Aʒ betegrewl ees oruoſdaktorrol“ (Fab. 82).

Pesti Gábor másik két munkájában is mindig „daktor“ a „doktor“. Az egyikben (dd. *1536*) a bibliai „medicus“-t mindig csak orvossal fordítja (*Wÿ Testamentum*; „oruos“ p. 16. „orwos“ 71b. 122. 125b. 135), ahol azonban a „doktor“ a. m. tudós, tanító: az eredeti latin szót magyarban is épúgy meghagyja eredeti mivoltában, mint a codexek, pl. „a' doctorocnac kőzepettec“ (*Müncheni codex*, 112); olaszosan: „a' dottorok kÿzÿt“ (*Jordánszky-codex*, 525): „in medio doctorum“ (*Evang. sec. Lucam*, II. 46), — ami azonban nála: „az *dactor*ok kewzewt“ (*Wÿ Testamentum*, 118). Hasonlóan, midőn a a „legis doctores“-t (*Evang. sec. Lucam*, V. 17) kell fordítania, igy adja vissza az eredetit: „tewruen twdo *dactor*ok“ (*Wÿ Testamentum*, 125), mely szóra a Nyt. Sz.-nak legrégibb adata csak Telegdiből való. — Másik művében igy emliti: „Lat. Doctor. Hung. *dactor*“ (*Nomenclatura Sex Lingvarum*, S4. T.).

Nyilvánvaló, hogy a hirhedt „Herr Daktor v. Dakter“ — előfordul nyelvünk régi emlékeiben. Toldy, Pesti Fabulái kiadásában tényleg mindenütt „orvosdaktor“-t irt; Simonyi feldolgozása (!) itt is csak visszafejlődést mutat, itt is — ahol merőben az ő dominiumá-

ról, puszta *hangról* van szó! Feldolgozása (!) még e részben is csak arra való, hogy félrevezesse a kutatót.

Minő arányokat ölt a félrevezetés rendszere csupán ez egyetlen kis mű feldolgozása (!) miatt, szokásomhoz képest, ismét a legjellemzőbb tényekkel mutatom be. Összeállítottam ugyanis egy csomó oly szót, mely már *Pesti Fabuláiban, 1536*-ban, előfordul ugyan, de amelyeket Simonyi jóvoltából csak *későbbi* forrásokból idéz a Nyt. Szótár.

Ilyenek:

Aláküld, a Nyt. Sz.-ban legrégibb forrás csak a Leveles Tár II.,* — holott megvan már Pesti: Fab. dd. 1536. 59. l.

Alámegy, a Nyt. Sz.-ban csak Heltai, — holott megvan már Pesti: Fab. 49.

Árnyékos: umbrosus, umbraticus; egyetlen forrásuk csak Calepinus, — holott már Pesti: Fab. 45.

Árpaszem, állítólag R. M. Nyelvemlékek II. 15., *ahol azonban nyoma sincs!* — holott már Pesti: Fab. 10.

Bajvivás, csak Leveles Tár II., — holott már Pesti: Fab. 80.

Bárdol, állítólag Csoma-C. 89., *ott azonban nincs!* — holott már Pesti: Fab. 73. — A Nyt. Sz. által Csoma-codexnek nevezett Énekes Gyűjtemény *1638*-ból való. Az e szóhoz kiirt hely pedig Hunyadi Ferencnek „Historia. De Obsidione Decennali vrbis Troianae" című *1577*-ben megjelent művecskéjéből való, melyet a Nyt. Sz. *1631*-iki és *1692*-iki utánnyomataiból dolgozott fel (!). A „bárdol"-ra vonatkozó ugyanazon adat, melyet a Csoma-féle *másolatból* előbb közölnek, az utánnyomatokból *újra ki van írva.*

Becsinál, csak Frankovith, — holott már Pesti: Fab. 67.

Besetétedik, csak Heltai, — holott már Pesti: Fab. 60.

Beszerez, csak Bártfai Kalend. 1583., — holott már Pesti: Fab. 20.

Beszökdös, csak R. M. Költők Tára VI., t. i. Szegedi András, — holott már Pesti: Fab. 83.

Betegűl, csak Molnár Albert Secularis Conciója, — holott már Pesti: Fab. 73.

Bevádol, csak Bornemisza, — holott már Pesti: Fab. 1. 2.

* Gyűjteményes munkákban mindig utánanéztem az adatnak, s csak akkor vettem föl, ha 1536-nál újabb időből való.

Bogláros, csak Monoszlai, — holott már Pesti: Fab. 23.

Bölcselkedik, csak Melius, — holott már Pesti: Fab. 37.

Bujdosóba esik, csak Heltai, — holott már Pesti: Fab. 79.

Búzaszem, csak Szathmár-Némethi, dd. 1675., — holott már Pesti: Fab. 10.

Büntet, csak Heltai, — holott már Pesti: Fab. 1. 18.

Büntetés, csak Heltai, — holott már Pesti: Fab. 13. 70.

Csakhamar, csak Melius, — holott már Pesti: Fab. 33.

Csattan, csak Comenius, — holott már Pesti: Fab. 18.

Csip, csak Heltai, — holott már Pesti: Fab. 38. 87. — Simonyi Zsigmond Pesti Gábor adatait mellőzte, de hűségesen kiirta e szóhoz, miután az 1592-iki Cisióból már konstatálták, hogy „Az balhác igen czipnek és marnak", — a cégéres nyelvújító Adámi Sprachkunstjának *(1763)* eme nevezetes passusát: „Csipnek a bolhák, tetők, legyek".

Disznó-ól, csak Heltai, — holott már Pesti: Fab. 8.

Doktor: medicus, csak Beythe A., — holott, mint daktor, magában, már Pesti: Fab. 38.

Eb-harapás, egyedül csak Molnár Albert szótára, — holott már Pesti: Fab. 65.

Édes bor, csak Leveles Tár I., — holott már Pesti: Fab. 60., hol tőszomszédja a „savanyw bor", mely végkép kimaradt a Nyt. Szótárból.

Eggyüttlakik, csak Félegyházi, — holott már Pesti: Fab. 32. 69.

Egyenetlenség, csak R. M. Nyelvemlékek III., — holott már Pesti: Fab. 24. 30.

Élés: victualia, csak Heltai, — holott már Pesti: Fab. 23.

Elfogyat, csak Mon. Hung. Hist. Írók III., t. i. Verancsics Antal, holott már Pesti: Fab. 76.

Elhajigál, csak Molnár Albert szótára, illetőleg Pázmány, de Kresznericsből! — holott már Pesti: Fab. 43.

Elharap, csak Molnár Albert szótára, — holott már Pesti: Fab. 68.

Elhordoz: perducto; egyedül csak Molnár Albert szótára, — holott m. é., már Pesti: Fab. 62.

Elközelget, csak R. M. Költők Tára II., t. i. Fekete Imre, — holott már Pesti: Fab. 43. 55.

Ellop, csak Heltai, — holott már Pesti: Fab. 9. 28. 67. 68.

Élő állat, csak Verancsics Faustus szótára, — holott már Pesti: Fab. 64.

Előhoz, csak Haller János, — holott már Pesti: Fab. 1.

Elővisz, csak R. M. Nyelvemlékek, — holott már Pesti: Fab. 27.

Elszegényül, csak Orczy Lőrinc, — holott már Pesti: Fab. 72.

Eltisztit, csak Melius, — holott már Pesti: Fab. 45.

Elvégez: decerno, csak R. M. Költők Tára II., t. i. Istvánfi Pál, — holott már Pesti: Fab. 69.

Elveszet: amitto, csak Leveles Tár II., — holott már Pesti: Fab. 17.

Emberség: honestas, csak Calepinus, illetőleg Molnár Bibliája IV., — holott már Pesti: Fab. 59.

Fabula, csak Heltai, — holott már Pesti: Fab. 2.

Favágó, csak Heltai, — holott már Pesti: Fab. 71. 82.

Felékesit, csak Monoszlai, — holott már Pesti: Fab. 21.

Felette nagy, csak Miskolczi, 1702., — holott már Pesti: Fab. 4.

Félfelé való, csak Comenius, — holott már Pesti: Fab. 74.

Fel-lak, csak Sylvester Uj-Testamentoma, — holott már Pesti: Fab. 81.

Felkap, csak az ú. n. Csoma-C. 29., — holott már Pesti: Fab. 12. 14. — Az 1638-ban leirt ú. n. Csoma-codex 29. levelén, a Nyt. Sz. szerint ez van: „*Bwzoganiat fel kapa*“, — tényleg azonban:

„Hector ezt halvan lovara fordula
aranias *buzoganiat* hamar *föl kapa*“.

Voltakép a Nyt. Sz. által állitólag két utánnyomatban is feldolgozott Hunyadi-féle Obsidio Troiana cimű műben van, mely a Csoma-codexben puszta másolat.

Felmetél, egyetlen forrásuk csak Bod Péter szótára, — holott már Pesti: Fab. 40.

Feltör: refringo, violo; csak Calepinus szótára, — holott már Pesti: Fab. 66.

Fiacska: pullus, csupán csak Calepinus és Molnár A. szótára, — holott már Pesti: Fab. 33.

Földes úr, csak Ver: Verb., — holott már Pesti: Fab. 54.

Föld népe, csak Károli Gáspár, — holott már Pesti: Fab. 9.

Fő nép, csak R. M. Nyelvemlékek III., — holott már Pesti: Fab. 9. 86.

Főző: coctor, csak Calepinus, illetőleg Mon. Török-Magyark. Emlékek I., — holott már Pesti: Fab. 28 (négyszer).

Friss: alacer, csak Comenius, — holott már Pesti: Fab. 13.

Fuvalkodik: turgeo, turgesco, csak Molnár A. szótára, — holott már Pesti: Fab. 22.

Ganéjhajtó bogár, csak Major Szótára, — holott már Pesti: Fab. 70.

Hajas, csak Sal. Mark., — holott már Pesti: Fab. 47.

Hajósmester, csak Sylvester Új-Testamentoma, — holott már Pesti: Fab. 75.

Hátramász, csak Monoszlai, — holott már Pesti: Fab. 44.

Hitiszegő, csak Pázmány, — holott már Pesti: Fab. 63.

Hold: jugerum, csak Leveles Tár I., — holott már Pesti: Fab. 44.

Hozzáhajol, csak Leveles Tár I., — holott már Pesti: Fab. 68.

Jó-tartás, csak Bornemisza, — holott már Pesti: Fab. 2.

Kakas-szó, egyetlen forrásuk csak Molnár A. szótára, — holott már Pesti: Fab. 40.

Kárvallás, csak Bornemisza, — holott már Pesti: Fab. 65.

Kása, csak Heltai, — holott már Pesti: Fab. 53.

Képfaragó, csak Calepinus, illetőleg Pázmány, — holott már Pesti: Fab. 20.

Kérkedés, csak Heltai, — holott már Pesti: Fab. 86.

Kettéharap, csak Mesés Könyv, dd. 1629., — holott már Pesti: Fab. 12.

Kicsinység, csak Bornemisza, — holott már Pesti: Fab. 15. 22.

Kifejt, csak Zvonarith, — holott már Pesti: Fab. 73.

Kifutamik, csak Leveles Tár I., — holott már Pesti: Fab. 18. 34.

Kilop, egyetlen forrásuk csak Bod Péter szótára, — holott már Pesti: Fab. 8.

Kisebbség, csak Leveles Tár II., — holott már Pesti: Fab 6. 21.

Kitaszít, csak Calepinus és más szótárak, — holott már Pesti: Fab. 70.

Kiüt: excutio, csak Félegyházi, — holott már Pesti: Fab. 20.

Kivisz, csak Beythe A., — holott már Pesti: Fab. 63.

Kivűlvaló, a Nyt. Sz. II. 482. lapján csak R. M. Nyelvemlékek II.; a III. 956. lapon csak Károli, — holott már Pesti: Fab. 64.

Kővár, csak Bornemisza, — holott már Pesti: Fab. 12.

Köz: communis, csak Heltai, — holott már Pesti: Fab. 11.

Közelvaló, t. i. a II. 459. fölvett „*közel*-való“ legrégibb forrása csak Félegyházi; — a III. 956. külön fölvett közel-*valóé* meg Heltai, — holott már Pesti: Fab. 69.

Lakás: commessatio, csak Heltai, — holott már Pesti: Fab. 33.

Ledől, csak Heltai, — holott már Pesti: Fab. 49.

Lefú, csupán csak Molnár A. és Bod Péter szótára, — holott már Pesti: Fab. 47.

Levág, csak Székely István, — holott már Pesti: Fab. 50.

Levetkezik: vestem depono, csak Szikszai Fabricius szótára, — holott már Pesti: Fab. 52.

Lop, csak Heltai, — holott már Pesti: Fab. 67. 68.

Lopó: fur; csak Calepinus, illetőleg Bornemisza, — holott már Pesti: Fab. 17. 28. 33. 52. 68.

Madarász: aucupor, csak Nádasdy, — holott már Pesti: Fab. 31.

Madárfi, csak Comenius, illetőleg Károli Gáspár, — holott már Pesti: Fab. 62.

Magabiró, csak Melius, — holott már Pesti: Fab. 16.

Marás, csak Heltai, — holott már Pesti: Fab. 65.

Megbarátkozik, csak Bornemisza, — holott már Pesti: Fab. 69.

Megbosszonkodik, csak Kresznerics szótára, — holott már Pesti: Fab. 70.

Megfakad, csak Sylvester Uj-Testam., — holott már Pesti: Fab. 22.

Megfiazik, csak Melius, — holott már Pesti: Fab. 69.

Megfut: percurro, csak Molnár A. Ker. Tanítása, — holott már Pesti: Fab. 85: „Ha welem meg fwtandaz“: „si periculum in cursu feceris“ *(Fabule esopi,* ed. a. 1480. giij).

Megfutamik, csak Heltai, — holott már Pesti: Fab. 50.

Meghalad, csak Heltai, — holott már Pesti: Fab. 42.

Meghozás, csak Molnár Albert szótára, — holott már Pesti: Fab. 72.

Megköt: ligo, illigo, csak Pécsi Lukács, — holott már Pesti: Fab. 58.

Megmivel, csak Heltai, — holott már Pesti: Fab. 41.

Megsántúl, csak Molnár Albert szótára, illetőleg a gr. Károlyi-család Oklevéltára IV., — holott már Pesti: Fab. 23.

Megtalálás, csak Heltai, — holott már Pesti: Fab. 1.

Megvár, csak Heltai, — holott már Pesti: Fab. 3.

Megvérez, csak Radvánszky: Családélet III., — holott már Pesti: Fab. 65.

Megvesszőz, csak Félegyházi, — holott már Pesti: Fab. 2.

Megvi: depugno, csak R. M. Költők Tára VI., t. i. Szegedi A., — holott már Pesti: Fab. 42. 49.

Méltatlanság: violentia, csak Molnár Albert szótára, illetőleg Secularis Conciója, — holott már Pesti: Fab. 67.

Mondton-mond, csak Leveles Tár I., — holott már Pesti: Fab. 22.

Műhely, csak Telegdy, — holott már Pesti: Fab. 20.

Nagyrabecsül, csak Pázmány, — holott már Pesti: Fab. 10.

Nekimegy, csak Faludi, — holott már Pesti: Fab. 11.

Nyakbavető, csak R. M. Költők Tára III., t. i. Tinódi, — holott már Pesti: Fab. 46.

Nyugalmasan, csupán csak Molnár A. és Bod Péter szótára, — holott már Pesti Fab. 43.

Osztánnan, csak Molnár A. Secularis Conciója, — holott már Pesti: Fab. 62.

Örves galamb, csak Calepinus szótára, illetőleg Gyöngyösi István, Dugonics kiadásában! — holott már Pesti: Fab. 31: „ewrues Galomb".

Pacsirta, csak Heltai, — holott már Pesti: Fab. 61.

Padlás, csak Molnár A. szótára, — holott már Pesti: Fab. 76.

Palántálás, csak Lippay, — holott már Pesti: Fab. 7.

Pálya: praemium certaminis, csak Kis-Viczay, — holott már Pesti: Fab. 45.

Panaszolkodik, csak Heltai, — holott már Pesti: Fab. 83.

Patkós, csak Matkó, — holott már Pesti: Fab. 66.

Pironkodás, csak Pázmány, — holott már Pesti: Fab. 85.

Piszkál, csak Molnár A. szótára, illetőleg Pázmány, — holott már Pesti: Fab. 40.

Pusztítás, csak Calepinus szótára, illetőleg Comenius, — holott már Pesti: Fab. 54.

Rab, csak Heltai, — holott már Pesti: Fab. 1. 3. 4.

Rabság, csak Heltai, — holott már Pesti: Fab. 1.

Ravaszság, csak Heltai, — holott már Pesti: Fab. 58. 64.

Reászökik, csak Bornemisza, — holott már Pesti: Fab. 15.

Semmiség, csak Pázmány, — holott már Pesti: Fab. 54.

Semmi-tehető, csak Pázmány, — holott már Pesti: Fab. 32.

Síp szó, csak Illyefalvi, — holott már Pesti: Fab. 73.

Szakács, csak R. M. Nyelveml. II., — holott már Pesti: Fab. 54.

Szántó-ember, csak Ver: Verb. ill. M. A., — holott már Pesti: Fab. 30. 33. 34. 35. 73. 86. 87.

Szarvasborjú: „hinnulus. [hirschkalb]", szerintük egyedül csak Pápai Páriz szótára, — holott már Pesti: Fab. 80. — „Szarvas-borjú"-nak Pápai Páriznál *semmi nyoma*. A Nyt. Sz. hamisan utal úgy a magyar szó, mint latin értelmezése dolgában Pápai Párizra, mert annál csak a latin szó van, még pedig ekkép: „Hinnulus: Őznek, Szarvasnak fia, vemhe". Ellenben Bod Péterben együtt van úgy a magyar és latin szó, melyet a Nyt. Sz. Pápai Páriznak tulajdonit, mint a német szó, melyet a Nyt. Sz. szerkesztői magyarázat gyanánt árul. Bod Péternél u. i. ez van: „Szarvas-borjú: Hinnulus. ein Hirsch-Kalb". — Pápai Páriz idézését Bod Péter helyett, a Nyt. Sz. széltire űzi; ld. bővebben hátrább, a szótáraknál.

Szeget szeggel, csak Decsi: Adag., — holott már Pesti: Fab. 20: „Regi mondas, zeget zeggel kell kÿ ÿtnÿ".

Szerszám, csak Melius, — holott már Pesti: Fab. 22.

Szökés, csak Molnár A. szótára, illetőleg Bibliája I., — holott már Pesti: Fab. 64.

Szügyelő: 1) a Nyt. Sz. I. kötete 615. lapja szerint egyedül csak Molnár A. szótára. 2) a III. kötet 344. lapján, azonkivül még számos helyen; legrégibb forrás Gyarmathi Miklós, — holott már Pesti: Fab. 23: „boglaros zÿgelew".

Találkozik, csak Heltai, illetőleg Károli, — holott már Pesti: Fab. 27. 70.

Taligás, csak Heltai, — holott már Pesti: Fab. 23.

Tarka, csak R. M. Nyelvemlékek II., — holott már Pesti: Fab. 57.

Tarkán, csak Kecskeméti Ötvös Könyve, — holott már Pesti: Fab. 57.

Teherviselés, csak Rozsnyay, — holott már Pesti: Fab. 3.

Teknős béka, csak Heltai, — holott már Pesti: Fab. 44. 59. 85.

Telel, csak Mon. Hung. Hist. Írók III., t. i. Verancsics Antal, — holott már Pesti: Fab. 33.

Tengeri hal: piscis marinus, egyedül csak Bod Péter szótára, — holott már Pesti: Fab. 57.

Tojik, csak Heltai, — holott már Pesti: Fab. 55. 64. 70.

Törpe: humilis, csak Zvonarith, — holott már Pesti: Fab. 1.

Törvénybe hí, csak Bod Péter, — holott már Pesti: Fab. 29.

Tréfába, csak Melius, — holott már Pesti: Fab. 35.

Tréfabeszéd, egyedül csak Bod Péter szótárában, — holott már Pesti: Fab. 1. 6: „trefa bezed". — A Nyelvtörténeti Szótár „tréfál" vezérszó alatt, „Pesti: Fab. 57b." lapjáról idézi a szó e változatát: „trûfál". Azonban, 1) az 57b. lapon nem fordul elő se a trûfál, se a tréfál, hanem az 56b. lapon az egyik, t. i. 2): „kezde wele trefalnÿ". Így a Nyt. Sz. a nyelv- és művelődéstörténetileg egyaránt nevezetes „trûfál"-lal, csak tréfál.

Túsz, csak Mon. Hung. Hist. Írók III., t. i. Verancsics Antal, — holott már Pesti: Fab. 24. 25.

Tyúk-ól, csak Heltai, — holott már Pesti: Fab. 84.

Ugatás, csak Calepinus szótára, illetőleg Csúzy Zsigmond, dd. 1723., — holott már Pesti: Fab. 80.

Utána vagyon, csak I. Rákóczy György, — holott már Pesti: Fab. 65.

Utána von, csak Decsi, — holott már Pesti: Fab. 5.

Vacsorál, csak Leveles Tár I., — holott már Pesti: Fab. 49.

Vad: bestia, csak Heltai, — holott már Pesti: Fab. 54.

Vadász: venor, csak Bornemisza, — holott már Pesti: Fab. 37.

Vágóhíd, csak Ilosvai, — holott már Pesti: Fab. 56.

Vaj (hogy), csak Valkay, — holott már Pesti: Fab. 50.

Váj, csak Salánki, — holott már Pesti: Fab. 17.

Vakarkodik, egyetlen forrásuk csak Tinódi, n. m. é., — holott már Pesti: Fab. 24.*

Válasz, csak R. M. Nyelvemlékek II., — holott már Pesti: Fab. 21. 55.

Varjú, csak Károli, — holott már Pesti: Fab. 36. 51.

Vékony: gracilis, csak Heltai, — holott már Pesti: Fab. 24.

Vereslik, csak Sylvester Uj-Testam., — holott már Pesti: Fab. 46.

Veszet, csak Bornemisza, — holott már Pesti: Fab. 34.

Veszteghallgatás, csak Molnár A. szótára, illetőleg Secularis Conciója, — holott már Pesti: Fab. 12.

Vidra, csak Leveles Tár I., — holott már Pesti: Fab. 65.

Visszanyer, csak Pázmány, — holott már Pesti: Fab. 12.

* Bolondoskodik-nál ki is írták.

Visszavonó, csak R. M. Költők Tára VI., t. i. Tőke Ferenc, — holott már Pesti: Fab. 30.

Vizellet, csak Károli, — holott már Pesti: Fab. 6.

Vízpart, csak Huszti, — holott már Pesti: Fab. 48. 49. 82.

Vonódik: contendo, csak Bartha Boldizsár, — holott már Pesti: Fab. 26.

Zabálódás, csak Melius, — holott már Pesti: Fab. 38.

Zsibog, csak Molnár A. szótára, illetőleg Pázmány, — holott már Pesti: Fab. 62.

Végül még csak annyit, hogy a fölvett szöveg tele minden képzelhető torzítással, hibával, sajáttalálmányú betoldással, értelmetlenséggel, hibás idézettel stb. Pl. a menyétről azt mondják, hogy az „Egy choport liztbe erezte el magat (Pesti: Fab. 37)", — holott az eredetiben „egÿ choport lÿztbe enezte el magat", ami azt jelenti, hogy a lisztbe enyészté, vagyis rejté magát. — „Kihengerget" ki van írva, de jól eldugva a Hengerget vezérszó alá. Így a kihengerget, miután helyén nincs, annyi, mintha kimaradt volna a szótárból.

Stb. stb.

XVI. századi költők.

A XVI. század költészetét miként dolgozták fel, elegendő annyit emlitenünk, hogy azon időszak legtermékenyebb poétája, ***Tinódi Sebestyén,*** Simonyi Zsigmond és Könnye Nándor kezébe került. Ezzel minden megvan mondva. Ők maguk igy számolnak be Tinódival a forrásjegyzékben:

„Tinódi S. összes művei (= Régi Magyar Költők Tára III. k. *Részben az eredeti kiadások helyesírásával idézve).* — Simonyi Zsigmond.

Tinódi S. Énekei (Heltai Cancionalejában 1574). — Könnye Nándor".

Képzelhetjük, minő munkát végzett Simonyi, mikor maga mondja, hogy egyszer az eredetiben lapozgatott, másszor az átirt másolatban!

Ha még Tinódit sem dolgozták fel egészen az eredetiből, ha még Tinódinak is összekeverték különböző kiadásait, — ugyan kire fordítottak hát gondot!?

Konstatálom, hogy a forrásjegyzék szerint megint csak *egyedül a szerkesztő,* Simonyi Zsigmond végzett olyan felemás munkát, hogy

elsőrendű forrást *részben* az eredetiből, *részben* az átírt másolatból, *részben,* amint látni fogjuk, szótárakból dolgozott fel.

Ha még ehhez hozzávesszük, hogy a custosokkal tudvalevőleg megtévesztő módon ellátott Cancionale is hozzájárul a Tinódi körül támadt zűrzavarhoz — elképzelhetjük, minő lehetetlenség megállapítani Tinódi adatainak lelhelyét.

Növeli a pontatlanságot s azzal együtt a zűrzavart, még az is, hogy sok helyt másod-harmadkézből, s a fentieket is összebonyolítva, írta ki Simonyi az adatokat. Pl.

„Tin. *MF*" (elámél, elámúl), — nem elég, hogy Mátyás Flóriánra szorúl, de még azonfelül elhallgatja úgy Tinódi, mint Mátyás Flórián lapszámát.

„Tin: Zsigm. 26." (belső) stb. — gyakran idézik, de a Forrásjegyzékből kifelejtették. Jobbára Heltai Cancionaléjából vagy a Régi Magyar Költők Tárából vett szöveget jelölnek vele, itt-ott azonban Tinódi eredeti szövegét is; az arab számjegyekre átszámított custosszámok néhol az 1574-iki különnyomatra utalnak.

„Tin: Zsigm. Heltainál, vö. RMK. III. 463" (apróság).

„RMK. III. 63. 99. 104" (elbámol).

„RMK. III. 139" (csáklya).

„RMK. III. 131" (sivalkodás).

„Tin: Ének. 136" (feküszik).

„Tin: Ének. 137" (kas). — Mindez Heltai Cancionaléjából. Mivel azonban Heltai Cancionaléja nincsen paginálva, jóformán egyet sem lehet megtalálni.

„Tin. III. 364" (morkolábság), — e szerint III. kötete is lett volna Tinódinak. Nagyszerű fölfedezés! Eddig úgy tudtuk, hogy Tinódinak II. kötete sincs, nemhogy III. lenne. Azonban — türtőztessük örömünket. Mert nem a Tinódi III. kötetével, hanem csak a Simonyi ‚módszerével' állunk szemben, mely a *Régi Magyar Költők Tára* III. kötete helyett hivatkozik a Tinódi III. kötetére.

„Helt: Canc." — a Heltai-féle Cancionale Tinódira vonatkozó idézetei, arab számokkal, custosok helyett. Valami elől-csonka példányuk lehetett, mert kisebb számjegyeket használnak, mint ami a custosoknak voltaképen megfelelne.

„Temesv: Béla." — Tinódi-szövegek Heltai Cancionaléja elejéről, illetőleg Temesvári János Béla királya és Tinódi „Sigmond Kiralynac És Czaszárnac Chronicáia" együttes kiadásából, mely az

akadémiai könyvtárban van. A custosokat itt is arab számokkal helyettesítik.

„Tin. 142“ (átkozódik).

„Tin. 235“ (keserget).

„Tin. 191“ (rútol).

„Tin. 238“ (megrútol), — széltire így idézve; mivel azonban Tinódi nincs paginálva, s csak a custosok jelzik benne a lapszámot, valóban nagy feladat lenne (nem adom rá a fejemet) megkeresni az így jelzett adatokat.

Ez a „Tin.“ jelzés azonban csak nagy ritkán jelenti az eredeti forrást, mert a „Tin.“ mögött legtöbbnyire csak a Régi Magyar Költők Tára modernizált szövegét találjuk.

Sőt még az is megtörténik, hogy a tudományos kutatás és feldolgozás legelemibb követelményeit is félrelökve, egyugyanazon vezérszó alá három különböző cím alatt osztják be egyugyanazon munka adatait, még pedig három különböző módon, t. i. eredeti, felemás és egészen átírt szöveggel. Ilyen például:

Vendégország, négy adattal, melyek a következők: „Tin. 148. és 371.“ mind a kettő egészen modernizált tartalommal; „Tin: Zsigm. 42.“ — eredeti, XVI. századi helyesírással; „Helt: Canc. 11.“ felemás helyesírással.

A Tinódi-féle adatoknak legeslegnagyobb része az átírt másolatból, a Régi Magyar Költők Tárából került a Nyt. Sz.-ba. Ehhez képest elenyészően csekély számúak úgy a Tinódi eredeti Chronicájából, mint a Mátyás Flóriánból kiírt adatok. Heltai Cancionáléjából pedig, melyet Könnye Nándor dolgozott volna fel, e címen legföljebb 25—30 Tinódi-féle adat tévedt a Nyt. Sz.-ba!

Ebből aztán az jő ki, hogy a forrásjegyzék azon állítása, mely szerint Tinódit Simonyi dolgozta volna fel — valótlanság; mert Tinódi feldolgozása, amennyiben annak nevezhető, $^{99}/_{100}$-adrészben Alexics György műve, mint aki a Régi Magyar Költők Tárát dolgozta fel. Simonyi Zsigmondnak a Tinódira fordított összes munkája, becslésem szerint, legföljebb egypár órai időtöltésnek felel meg!

*

A XVI. század egyéb költőit ad normam Tinódi aknázták ki. Merő zűrzavar az egész. Eredeti és átírt szöveg összezavarása; különböző, véletlenül kézbeakadt kiadások rendetlen felhasználása; a szerzők nevének és művének bámulatos összetévesztése; feldolgozott munkákból, másodkézből kiírt idézetek nagy sokasága, — szóval a hitvány munka minden ismertetőjegye bélyegzi a XVI. század költői irodalmából a Nyt. Sz.-ba belekerült anyagkészletet.

Súlyos vádjaim igazolására vegyünk elő egy-két XVI. századi poétát. Tökéletesen mindegy, akármelyiket. Nézzük például először is a kisebb terjedelműek közül *Görcsönyi Ambrust*, kinek Mátyás királyról írt históriás éneke, valódi gyöngye XVI. századi irodalmunknak.

Látni fogjuk, miként zavarják össze Görcsönyi Ambrust Szegedi Andrással és Cserényi Mihálylyal, Szegedi Andrást Csengeri Andrással, Csengeri Andrást és Szegedi Andrást, és Tinódi Sebestyént, és Görcsönyi Ambrust Bogáti Fazekas Miklóssal s valamennyit Heltai Cancionáléjával és a Régi Magyar Költők Tárával, majd a fenti különböző szerzők külön eredeti kiadásait, különböző utánnyomatokkal, másodkézből való idézetekkel, szótárakból kiírt adatokkal stb. stb.

Énekszerző. A Nyt. Sz. szerint „Görcs: Máty. 2b" alatt lenne, — ott azonban semmi nyoma.

Nehézség. „Görcs: Máty. 51." — holott Bogáti Fazekas, A3.

Elhódolás. „Görcs: Máty. 89." — holott Szegedi: Jervsalem Veszedelmeről, Aij.

Cimborál. „Görcs: Máty. 86." — holott Bogáti Fazekas, K3.

Bódul. „Görcs: Máty. III. *MF.*" Itt tehát már Mátyás Flóriánra szorultak, kinél a római szám a mű után, az eredeti műnek nem lapszámát, hanem csak részét, itt pl. a III-ikat jelöli.

Nyaláb. „Görcs: Máty. 93." — holott Szegedi, Bij.

Pap-öltözet. „Görcs: Máty. 93." — holott Szegedi, B.

Termet. „Görcs: Máty. 51." — holott Bogáti Fazekas, A3.

Megvajul. „Görcs: Máty. 52." — holott Bogáti Fazekas, A3.

Élés szekér. „Görcs: Máty. 52." — holott Bogáti Fazekas I2., ez pedig a 34. levélnek felel meg.

Hóstát. „Görcs: Máty. 52." — holott Bogáti Fazekas, E3. és G2.

Ejt. „Görcs: Máty. 67." — holott Bogáti Fazekas, E4.

Mégis. „Görcs: Máty. 80." — ott ugyan nincs.

Folyamás. „Cseng: Jer. F2.“ — holott Szegedi, Diiij.

Acél. „Görcs: Máty. *MF.*“ — megint Mátyás Flórián!

Kel. „Görcs: Máty. 63.“ — ott ugyan nincs.

Kelve. „Görcs: Máty. 52.“ — holott Bogáti Fazekas, A3.

Koppad. „Cseng: Jer. 20.“ — helyesen Szegedi, Cij.

Gyorsalkodik. „Cseng: Jer. B.“ — helyesírása és a jelzés más kiadásra utal.

Veszés. „Emlékezem zsidók veszedelméről, egész Zsidóországnak veszéséről (RMK. VI. 153).“ Ezután egy másik adat következik, Meliusból s úgy jő megint a következő: „Emlekezem egesz Sido országnac veszéséről (Cseng: Jer. A2)“. — Nem veszik észre, hogy ez a két szöveg *ugyanegy!* Előbb veszik föl az átírt másolatot, s időrendileg jóval későbbre teszik az eredetit! Szabatosan így van az eredetiben: „Emlekőzőm Sidok vezedelmeről, Egez Sido Orzagnak vezőseről“. S ez sincs az „A2“ levélen, hanem a címlap mögött, tehát az „A“ levélen!

Kicsinyded. „Kiczindet fia vala (Görcs: Máty. 99). Czac egy kiczindet fia neki vala (Cseng: Jer. D).“ — Nem veszik észre, hogy ez a két idézet ugyanazon munkának ugyanazon helyéről való; mindkettő Szegedi Andrásnál, 1580. D.

Számszerigy-ideg. „Cseng: Jer. 19. Görcs: Máty. 99.“ Ugyanoly baklövés, mint a fentebbi, melylyel egybevetve azt látjuk, hogy Görcsönyi 99. lapjának Kicsinydednél Szegedi *D* ívjegye, Számszerigy-idegnél ugyanazon Szegedi *19.* levele felel meg! A Kicsinyded tényleg Szegedi András *D* ivén, Számszerigy-ideg *D2* ivén van. Szegedi műve nincs arabszámmal jelölve, de ha lenne is, *D2*-nek nem *19,* hanem *14* felel meg. Tessék eligazodni!

Alig. „Cseng: Jer.“ — se lapszám, se custos! Tessék eligazodni!

Más (par). „Görcs: Máty. 57.“ — holott Bogáti Fazekas, B4. — Más (alter). „Görcs: Máty. 68.“ — ott ugyan nincs.

Levág. „Görcs: Máty. 69.“ — holott Bogáti Fazekas, F2.

Elnyujtóztat. „Görcs: Máty. 82b.“ — holott Bogáti Fazekas, I4. természetesen „b“ nélkül.

Csoport. „Görcs: Máty. 54.“ — talán Cserényi: Persiai Mon. 1592. I.?

Nyargal. „Görcs: Máty. 68*b*.“ — holott Bogáti Fazekas, F2. az *első* oldalon, tehát nem lehet „b“ oldal.

Bakacsin; „bakaczin Görcs: Máty. 24.“, a hangváltozatok közt, — a szövegben azonban Görcsönyi Mátyás-királyának 24. lapjáról „bakaczim van idézve! A másik hangváltozat: „bogaczin Görcs: Máty. I. *MF.*“ és a szövegben ismét: „Görcs: Máty. I. *MF.*“ — vagyis megint Mátyás Flórián!

Bal. Görcs: Máty. 53.“ — holott Bogáti Fazekas A3.

Bányász. „Görcs: Máty. IV. *MF.*“ — megint Mátyás Flórián!

Barlang. „Görcs: Máty. 23.“ — ott ugyan nincs.

Beás. „Görcs: Máty. 4. MF.“ — Görcsönyi idézett helyén nincs; még e kis műnél is rászorultak Mátyás Flóriánra?

Becsütlen. „Görcs: Máty. 76.“ — holott Bogáti Fazekas, H.

Beszéd. „Görcs: Máty. III. MF.“ — megint Mátyás Flórián!

Bölcsen. „Cseng: Jer. 10.“ — holott Szegedi, B.

Megvi. „RMK. VI. 184.“ — ugyanaz, ami az előbbi, t. i. Szegedi: Hist. Urbis Jerusol.

Kért-e: petitum. Három adattal; az első: „Görcs: Máty. 56.“ a második Balassa Énekeiből; a harmadik megint „Görcs: Máty. 31.“ A lapszámok époly pontosak, mint a két szerző hármas időrendje.

Alá. „Görcs: Máty. 70.“ — holott Bogáti Fazekas, F4.

Álló sereg. „Cseng: Jer. 21.“ — holott Szegedi, Ciij., ami a 11. lapnak felel meg.

Általhidlat. „Görcs: Máty. 79.“ — holott Bogáti Fazekas, H4.

Általáll. „Görcs: Máty. II. *MF.*“ — megint Mátyás Flórián!

Azonban. „Görcs: Máty. III. *MF.*“ — újfent Mátyás Flórián!

Elcsúsz. „Görcs: Máty. 80.“ — holott Bogáti Fazekas, I.

Héj: „Görcs: Máty.“ — ott ugyan nincs, nem is lehet.

Hódol. „Görcs: Máty. 62.“ — holott Bogáti Fazekas, D3.

Üvölt. „Görcs: Máty. 60.“ — ott ugyan nincs.

Spáciál. „Görcs: Máty. 5.“ — egészen modernizált szöveggel! helyesen Görcs: Máty. B2.

Spic. „Görcs: Máty. 10.“ — helyesen Görcs: Máty. C2., s ha az előbbi az 5-ik, úgy ez nem a 10-ik, hanem a 9-ik levélen van.

Lappag. „Görcs: Máty. 54.“ — ott ugyan nincs.

Megtol. „Görcs: Máty. 54.“ — holott Bogáti Fazekas, B.

Ad. „Görcs: Máty. *MF.*“ — megint Mátyás Flórián!

Ágyús. „Görcs: Máty. 78.“ — ott ugyan nincs.

Al. „Görcs: Máty. 68.“ — holott Bogáti Fazekas, F.

Törköl. „Görcs: Máty. 74.“ — holott Bogáti Fazekas, G4.

Vált. „RMK. VI. 186. Görcs: Máty. 77.“ — holott Szegedi, Diiij. Bogáti Fazekas, H2.

Változik. „Görcs: Máty. 84b.“ — holott Bogáti Fazekas, K2.

Vét. „Ujhely véte után. Görcs: Máty. 55.“ — holott „Wyhely véte vtán“. Bogáti Fazekas, B2.

Lábnyom. „RMK. VI. 161.“ — helyesen Szegedi, Aiiij.

Lábnyomnyi. Az előbbivel azonos hely: „Negyuen lab nyomnira mélységők vala. Görcs: Máty. 92.“ — holott: „Negyven lab niomnira melsegők vala“. Szegedi, Aiiij.

Lovagnép. „Görcs: Máty. 10b.“ — ugyan hol lehet?

Szorgat. „Görcs: Máty. 79.“ — holott Bogáti Fazekas, H4.

Nyereség. „Görcs: Máty. IV. r. 43.“ — ott ugyan nincs; hát a részeket ugyan miért jelölik?

Von. „Görcs: Máty. 86.“ és „Cseng: Jer. D.“ — holott Bogáti Fazekas, K3. és Szegedi, Cij.

Ellágyúl. „Görcs: Máty. 77.“ — holott Bogáti Fazekas, H2.

Eltágul. „RMK. VI. 17.“ — Szegedi, Cij helyett.

Megbúsúl. „Görcs: Máty. 53.“ — holott Bogáti Fazekas, A4.

Murva. „RMK. VI. 173.“ — Szegedi Andrásnak ugyanazon mondatában van, amelyben az előbbi Számszerigy-ideg, művének tehát szintén *D2* levelén. Itt azonban nem keresztelik el Szegedi András Görcsönyi Ambrusnak, se Csengeri Andrásnak, nem idézik betű-ívjegygyel, se arabszámmal, nem is adják az eredeti helyesírással, hanem *átírva,* a Régi Magyar Költők Tára *1896*-ban megjelent VI. kötete 173. lapjáról közlik! Tessék eligazodni!

Sarutalp. „RMK. VI. 173.“ — A fenti móka ismételve, mert a Sarutalp is ugyanabban a mondatban van, melyben a Számszerigy-ideg.

Sivalkodik. „Cseng: Jer. C2.“ — helyesen, Szegedi eredeti kiadásában, Biij; tényleg a *harmadik* kiadásból idézve. Ellenben:

Megsivalkodik. „RMK. VI. 174. 176.“ — Természetesen átírva. Az egyik Szegedinél, Cij, a másik Ciij.

Árnyékszék. „Cseng: Jer. 24.“ — holott Szegedi, Cij.

Szökdös. „Cseng: Jer. 24.“ „Görcs: Máty. 19.“ Az első kútfő voltakép Szegedi, Cij. A második Görcsönyi, 1581-iki kiadása E3. épen megforditott szöveggel.

Ó-kút. „RMK. VI. 178.“ — Természetesen átírva; voltakép Szegedi, Cij. Ugyanazon mondatban, mely Árnyékszék és Szökdös alatt „Cseng: Jer. 24“-el szerepel!

Fenyőviasz. „Cseng: Jer. 14.“ — holott Szegedi, Biij, mely a 7-ik lapnak felel meg.

Hegyhát. „Görcs: Máty. 91.“ — holott Szegedi, Aiiij.

Huszár. „Görcs: Máty. 96.“ „Görcs: Máty. 86.“ és „Cseng: Jer. 5.“ — A két első — merő tréfa! a harmadik Szegedi, Aiij.

Nevez. „Görcs: Máty. 74b.“ — ott ugyan nincs.

Vitézkedik. „RMK. VI. 159.“ — helyesen Szegedi, Aiiij.

Túl. „Görcs: Máty. 59.“ — holott Bogáti Fazekas, C4.

Tél-túl. „Görcs: Máty. 62.“ — holott Bogáti Fazekas, D4.

Dorgol. Törekedik. „Görcs: Máty.“ — holott Bogáti Fazekas, C4.

Stömpöly. „Cseng: Jer. 14.“ — holott Szegedi, 1574. Biij, mely a 7-ik, vagy Szegedi, 1580. C2., mely a 10-ik lapnak felel meg.

Akárhol. „Görcs: Máty. 81.“ — Koplal. „Görcs: Máty. 87.“ — Nádorispán. „Görcs: Máty. 70.“ — Néhol. „Görcs: Máty. 81.“ — Segestye. „Görcs: Máty. 61.“ — Szelid. „Görcs: Máty. 73.“ — — egyik sincs ott, ahonnan idézik; de hogy hol van, nem tudhatjuk biztosan, mert valamennyit szöveg nélkül idézik. ‚Röpüljetek ismeretlen tájak passer solitariusai!‘

Örök. „RMK. VI. 179.“ — Szegedi, 1574. D. helyett.

Öszveroppan. „Görcs: Máty. 69.“ — holott Bogáti Fazekas, F2.

Frigylevél. „Görcs: Máty. 87.“ — ott ugyan nincs.

Megbódúl. „Görcs: Máty. *MF.*“ — megint Mátyás Flórián!

Tart. „Görcs: Máty. 50.“ — ott ugyan nincs.

Sűrű. „Görcs: Máty. 52.“ — holott Bogáti Fazekas, A3.

Ló. „Cseng: Jer. B.“ — itt végre, úgy látszik, helyesen idéznek; mert a custosokkal számozott műnek „B“ custosát idézik; azonban — némi kis baj van — mert a „ló“-nak nyoma sincs a „B“-vel jelzett levélen!

Viadal. „Görcs: Máty. 15.“ — holott Görcsönyi, D4., tehát ha már számmal írjuk, 16. lev.

Mohón, Monstra. Üdvöz. „Görcs: Máty. 53.“ — holott Bogáti Fazekas, B.

Aggnő. „Görcs*i*: Máty. 62.“ — holott Bogáti Fazekas, D3.

Falka. „Görcs: Máty. 63.“ — holott Bogáti Fazekas, E.

Küld. „Görcs: Máty. 65.“ — holott Bogáti Fazekas, E2.

Késődik. „Cseng : Jer. 18. Görcs : Máty. 95.“ — holott egyedül csak Szegedi, Biij.

Lakás. „Görcs : Máty. 76.“ — holott Bogáti Fazekas, H2.

Várta. „Görcs : Máty. 17.“ Sivás. „Görcs : Máty. 27.“ — az előbbi Görcsönyi, E., ami a jelzett lapszámmal egyezik, az utóbbi sehol sincs.

Lapta. „Görcs : Máty. 28.“ — ott ugyan nincs.

Lövőhely. „Görcs : Máty. 92.“ — holott Tinódi : Cronica, Q3. és T. vagy Szegedi, Aiiij.

Fa-kas. „Cseng : Jer. B4. Görcs : Máty. 93.“ — holott *egyetlen* adatkájuknak Görcsönyiben nyoma sincs ; a Iervsalem Veszedelme 1574-iki kiadásában pedig másként van !

Tán elég is lesz ebből ennyi. Mert ezúttal csak a zűrzavart akartam bemutatni, mely miatt a Nyt. Sz. nyomán csak bosszúságot szerez magának az, aki az idézeteket az eredetiben a megfelelő helyen keresi. A Görcsönyivel és a vele azonosított különböző szerzőkkel kapcsolatos komikus tévedéseket, baklövéseket, félrevezető, hibás magyarázatokat művem terve szerint a II. kötetben teszem közzé.

*

Hunyadi Ferenc 1577-ben adta ki „Historia. De Obsidione vrbis Troianae“ c. művét. A Nyt. Sz. ezt a kiadást nem bántotta, hanem elővette *ötödik* kiadását, az 1631-iki kolozsvári utánnyomatot, elővette a *kilencedik* kiadását, az 1692-iki lőcsei utánnyomatot, s elővett egy kéznél levő *kéziratot,* az úgynevezett Csoma-codexet, s ezekből hányta tele mindenféle lommal a papirost, mely türelméről nevezetes. Arra azonban nem vetemedett, hogy *a mindössze 46 számozatlan levélből álló* eredeti kiadásba de csak bele is pillantson. Ugyanígy járt el Huszti Péter Aeneisével, Ilosvai Toldijával stb. stb.-vel szemben, s általában a XVI. század legolvasottabb poétáinak nagy részével.

A Hunyadi Ferenc különböző kiadásaival és kéziratával űzött, valóságos kártyakeveréshez hasonló művelet, néha igen kedélyesen megy. Pl. „megsivalkodik“ vezérszó alatt első, tehát *legrégibb* szövegidézet: „Ő tabora vegre megh sivalkodek *(Csoma C.* 30)“. Azután jő két idézet. Negyedik helyen következik ez a passus : „ő tábora

végre megsivalkodék *(Huny: Trója.*[2] A4)." Vagyis ugyanazon mű, ugyanazon adata, az illető mű kézirati másolatából és legutolsó hitvány utánnyomatából kétszer lenyomatva, még pedig akként, mintha e két szöveget nagy időköz választaná el egymástól!

És így tovább ∞

Frankovith Gergely: Hasznos Es Fölötte Szikseges Könyv.

1588-ban Frankovith Gergely nevű kuruzsló doktor, ki maga mondja önmagáról: „en Iskolaban nem tanultam, sem Doctoroknal": „Istennek aiandeka" gyanánt egy Hasznos Es Fölötte Szikseges Könyv című munkát adott ki Monyorókeréken, Vasvármegyében. Ezen érdekes és egyetlen teljes példányban fennmaradt munkát már 1845-ben bőven ismertette Sadler *(Természettud. Társulat Évkönyvei,* I. 94—99), 1895-ben pedig Flatt K. *(Természettudományi Közlöny Pótfüzetei,* 49—59).

Miként dolgozta fel a Nyt. Sz. ezt a becses unicumot, arra nézve előljáróban az eredetinek egyetlenegy lapnyi szövegét mutatom be, melyen a következők olvashatók:

„Ez meg zamlalt fiueket es gyökereket elegÿch es tôrd ozze imez kôuetkôzendô haÿakkal.

1.	Eb borz, auagy dizno borz haÿ	ket funt
2.	Nyul hai	ket funt
3.	Erdei Machka hai	funt 2.
4.	Erdei dizno hai	funt 1. lat. 2.
5.	Zarruas faggyu	funt 1.
6.	Golya hái	funt 1.
7.	Irge hái	funt 1.
8.	Sillô halnak háÿa	fel funt
9.	Farkas hái	fel funt
10.	Roka hái	fel funt
11.	kappan hái	fel funt
12.	Fÿr hái	fel funt
13.	Tôuiskes borz haÿ	lat. 8.
14.	Hodnak háia	lat. 8.
15.	Vidra hái	lat. 8.
16.	Chyuka hal hái	lat. 8."

Ámbár a Nyt. Szótár hét különböző hájat vett föl, a fentiek közül egyetlenegy sincs a háj-összetételű vezérszavak között. Amire azt hozhatnák föl védelmül, hogy mivel az állatok hája együtt jár az illető állatokkal, fölösleges lett volna e szókat külön fölvenni. Azonban, — először is nincs minden állatnak hája, s ha az ilyennél hájat emlegetnek, pl. „szunyoghája", „gardaháj" stb., az a képtelenség egyértékese. Aztán ezúttal is, mint mindig, kiüti a kezükből a védelmet, absolut rendszertelenségük. Hogy egy idevágó vaskos példát hozzak fel, az állattal még a hájánál is inkább együtt jár excrementuma — mert kivétel nélkül mindeniknek van, — s mégis, a Nyt. Sz.-ban számos példával támogatva helyezték el a disznószart, ebszart, egérszart, galambszart, kecskeszart, lószart stb. stb., valamennyit külön vezérszó alatt.*

Frankovith különböző hájai sem maradtak ki egészen. Csak az a hiba történt, hogy nem osztották be őket a *háj*hoz, ahova utasításszerűleg kellett volna, hanem a „fyr háj"-at a *fürj* alá mint „firj háj"-at, mely a *206.* lapon lenne, bár az egész munka csak *118* lapból áll; a különböző borzhájakat a *borz* rovatába, az ebborzot háj nélkül.

Az ürgeháj mint ürge; az erdeimacskaháj mint valóságos hájnélküli *erdei-macska,* hibás lapszámmal; a hódnak hája mint *hód;* a süllőhalháj mint süllő*hal,* majd mint *süllő* szerepel, az utóbbi helyen természetesen kétszer is. E szerint a süllőhalháj összesen háromszor van fölvéve; mindannyiszor helytelenül, mert a maga helyén mégsem található.

A csukahalháj csak a *csuka* alatt van meg, holott, ha már így dolgoztak, jobb lett volna a csuka*hal*hoz osztani be, melyre egyetlen adatuk van, az is *1659*-ből, míg ez a Frankovith-féle csukahal *1588*-ból való. Végre a nyúlhájat, az erdeidisznóhájat *(az erdei disznóval együtt,* ami a. m. vaddisznó**), a farkashájat, a rókahájat, a kappanhájat, a vidrahájat egyszerűen *kihagyták.*

* Ellenben az egérganaj, emberganej, galambganéj, juhganaj, lóganaj, ökörganéj, szamárganaj, tehéngané stb. valamennyi együvé van csapva ‚Ganaj' alapszó alatt!

** Megvan már a codex-irodalomban: „Az medue jgeen haragos lelkes allat. es az *erdey dizno* jgeen erevs lelkes allat" *(Horvát-codex,* 32): „*s* vrsus animal iracundissimum *s aper* ferocissimus parcere norunt prostratis" (Pelbartus: *Stellarium,* 1508. L. I. P. 2. art. 2. cap. 1).

Ezen ékes munkához hasonló tünetek jellemzik a Frankovithból tényleg fölvett anyagot is. Mert Frankovith művének lapszámait oly gondosan és pontosan idézik, hogy több mint felerésze — hamis dátum!

Így pl. „ad“ nincs az „a“ custosszal jelzett levélen, melyre a Nyt. Sz. utal; „adható“ nincs a 113. levélen, melyre a Nyt. Sz. utal; „által“ szerintük a 22. levélen lenne, ott azonban nyoma sincs. „ártalom“ szerintük a 38. levélen lenne, ahol azonban nyoma sincs. Hasonlókép hibás jelölés:

bánt 15, beléndmagolaj 22, bűvös 52;

címerlevél 51, csúzdagadás 16;

délceg 118;

eggyik 20, elszűr 23, eltagol 116, emberség 61, erdei macska 21, ének 119, étel 29;

fái-bodza 22, farkasalma 20, fecskefű 19, fejér-peszerce (saját fogalmazásban) 186, féleszű 109, fenyíték 118, földi-bodza 22, földitök 16, fölöltözet 72, fővebb 66, futosó-mirigy 39, fűrj 206;

gerencsér (értelmetlen kiírás) 64; gyomor 24;

hárs 17b., hashizlaló 70, használat 16 (kétszer is megvan e lapon, de egyik sem azonos a Nyt. Sz.-ban közölt szöveggel), helyreállapit 25, hézaggyökér 17, hites 64;

idegen 61, irigykedik „c“;

kakukfű (saját szövegezéssel) 21, kevesenként (saját fogalmazásban) 22, kifacsar 216, kigyónyelv 19b, kő 33, könny 118, körül II.;

látat 10, létel 61, levendula 22b;

mágneskő 69, megállat 28, megbánt 16, megbecsül 61, meggyapjasúl 36, megye (mögye) „a“, meghiggad 23, megkócosúl 36 megkönnyebbszik 15, megszenvedtet 31, megszűr 21b, megvékonyoszik 101b, méhfű 20, mögül „b“;

ócsárol 6, odú 15, odvas 15, olvasó-szem 36b.;

ökörfark 19, ökörnyelv 18, öregebb, öregb 17;

papmonya 20, pörje 33, purgál 36, purgálás 36;

ragya 40, reszketegesség (saját fogalmazásban) 102, ról 33;

sárgagyanta 36, sárgakökörcsin 16, süllőhal 21;

száj-tajtéka 90, szarvasfaggyú 21, szegezés 148, szégyenséges 71, Szent-Antal tüze 16, szép 27b., szita 216, szivárvány 69, szivfű 8, szó 104b;

tag 24, tág 68, találkozik 68b, tart 15, timporál 17, tisztesfű 18, törvénykedés 60, tudatlan 49, túros 15b;

újontában 15, utóbb 90, utólban 64, uzsorálkodás (kétszer is megvan, mint „osoralkodas", t. i. az 59. és a 68. lapon) 60;

vadkendermagolaj 22, vármegye I., verőfény 23, vörösguta 15, vörösköszvény 16, stb. stb.

Ezek közül egyetlenegy sem található azon a lapon vagy levélen, amelyre hivatkoznak.

Van aztán Frankovithból vett olyan adatuk is, mely nem bizonyíték az alapszóra, amelynek bizonyítékául felhozzák. Pl.

„*Dagadoz.* Egyéb rendbeli dagadozot betegsegeketis haznos vele kenny (Frank: HasznK. 15)." — holott az eredetiben „*égyeb* rendbeli meg dagadozot betegsegeketis haznos vele kennÿ". — Ez tehát ‚megdagadoz' és nem dagadoz!

Másutt megint ritkított betűkkel idéznek egy félrevezető, hamis dátumot:

„*Ganaj, Ganéj, Gané (geney:* Frank: HasznK. 21)."

Ezt úgy tüntetik fel, mintha Frankovith, egész régi (és újabb) irodalmunkban először és utoljára, ‚geney'-nek írta volna a ganaj-t. Holott Frankovith az idézett 21. lapon kétszer is szól „tehen ganey"-ről, míg a „geney"-t híréből sem ismeri!

Tömérdek szó, ami egyedül Frankovithnál van meg, végkép kimaradt a Nyt. Sz.-ból. Ezeket a II. kötetben veszem föl. Itt ezúttal csak azokból közlök mutatványt, melyek már Frankovithnál, *1588*-ban (részben már a codexekben is) előfordulnak, de amelyeket a Nyelvtörténeti Szótár csak későbbi szótárakból és szerzőkből idéz. Ilyenek például:

Angyelikagyökér; egyetlen forrásuk csak Bod Péter szótára, dd. 1767., — holott megvan már Frankovithnál, 29. l.

Bajvívó: „certans"; egyetlen forrásuk csak Páter Csúzy: Sip-Szó, dd. 1723., — holott már Frank. 97.

Barackmagolaj; egyetlen forrásuk csak Pápai Páriz: Pax Corporis, 1774-iki kiad., — holott már Frank. 21. 33.

Besztercei-szilva; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára, illetőleg br. Radvánszky: Szakácskönyvek, — holott már Frank. 36.

Bizonyos-volta; egyetlen forrásuk csak Molnár Alb. Secularis Conciója, — holott már Frank. 61.

Bosszú-beszéd: szerintük csak Pázmány Kalauzában és Veresmarti Intő s tanító levelében, — holott már Frank. 62.

Búsulás; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára, illetőleg Pázmány Prédikációi, — holott már Frank. 115.

Bűvölés-bájolás; legrégibb forrásuk csak Czeglédi: Dágon ledűlése, — holott már Frank. 51.

Elfeledkezés; egyetlen forrásuk csak Calepinus szótára, — holott már Frank. 68. 78. 113.

Elfutás; szerintük csak Calepinus, Molnár és Bod Péter szótárában, — holott már Frank. 44.

Elválhatatlan; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára, illetőleg Pázmány Kempise, — holott már Frank. 78 (kétszer).

Elvégezés; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg gr. Bercsényi Miklós levelezése, — holott már Frank. 5.

Emberöldöklő; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Károli Bibliája I., — holott már Frank. 64.

Építő: structor, conditor; egyetlen forrásuk csak Calepinus szótára, — holott már Frank. 25.

Fölfakaszt; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Balog György Cornelius Neposa, dd. 1746., — holott már Frank. 19.

Főorvos; egyetlen forrásuk csak Calepinus szótára, — holott á. é. már Frank. 7. 16.

Gólyamadár; egyetlen forrásuk csak Szepsi Csombor Europica Varietasa, — holott már Frank. 110 (háromszor).

Gondviseletlenség, legrégibb forrásuk csak a Corpus Grammaticorum, t. i. Geleji Katona, — holott már Frank. 28. 38. 39. 70. 102.

Gyermek-kor; szerintük csak Pethő Gergely Krónikájában; Kresznericsnél! valamint Sándor István szótárában, — holott már Frank. 53. 75.

Gyógyúlhatatlan; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Decsi Adagiái, — holott már Frank. 38 (kétszer).

Gyöngyvirág; legrégibb forrásuk csak Molnár Albert szótára, illetőleg Thaly: Vitézi énekek, — holott már Frank. 37.

Hányás: jactatio; legrégibb forrásuk csak Molnár A. szótára, illetőleg Pázmány: Lutheristák vezetője, — holott már Frank. aiij.

Hosszabbít; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. szótára, illetőleg gr. Zrínyi Miklós, II., — holott már Frank. 44.

Hús-étel; egyetlen forrásuk csak Zvonarith Postillája, — holott már Frank. 81.

Ifjú-kor; legrégibb forrásuk csak Molnár Alb. Bibliája III., — holott már Frank. 39. 101.

Kaláris; legrégibb forrásuk csak Károli G. Bibliája, — holott már Frank. 33.

Kékség; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Comenius Januája, — holott már Frank. 117.

Kisded-kor; egyetlen forrásuk csak Horváth Gergely: Mulier fortis, dd. 1728., — holott már Frank. 64. 103.

Lenmagolaj; egyetlen forrásuk csak Pápai Páriz: Pax Corporis, 1774-iki kiadás, — holott már Frank. 21.

Megfázlal; legrégibb forrásuk csak Forró Pál: Curtius históriája, — holott már Frank. 27.

Megforral; egyetlen forrásuk csak Calepinus szótára, — holott már Frank. 34.

Meghosszabbít; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Káldi György Bibliája, — holott már Frank. 43 (kétszer). 102 (háromszor).

Megnemesít: „nobilitate dono"; szerintük csak Bod Péter szótárában, illetőleg Polikárpusában, — holott már Frank. 53.

Mérés; szerintük csak Calepinus és Molnár Alb. szótárában, — holott már Frank. 51.

Öszveolvad; egyetlen forrásuk csak Haller János Hármas históriája, — holott már Frank. 78.

Rakva; a Nyelvtörténeti Szótár fölvette ugyan, de csak zárjel közt, mert nincs rá egyetlenegy adatuk sem, — holott már

a codexeknél és Pesti Gábor Fabuláinál felhozott helyeken kívül, Frank. 81.

Réz-edény: egyetlen forrásuk állítólag Pápai Páriz szótára, — holott már Frank. 22.

Szaporítás; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg gr. Bercsényi M. levelezése, — holott már Frank. 65: „szaparitas".

Szedés; egyetlen forrásuk csak Molnár Alb. szótára, — holott már Frank. 20.

Szentgyörgyvirág; szerintük csak Comenius Januájában és Bod Péter szótárában, — holott már Frank. 37 (kétszer).

Távoztatás; szerintük csak Pázmány Péternél, — holott már Frank. 69.

Természetellenvaló; szerintük Szathmár-Némethi Mihály Halotti Centuriájában, — holott már Frank. 41.

Tréfabeszéd; egyetlen forrásuk csak Bod Péter szótára, — holott már Frank. 75.

Világtalan: „caecus"; legrégibb forrásuk csak Molnár Albert Secularis Conciója, — holott már Frank. 89.

Visszaad; legrégibb forrásuk csak Calepinus szótára, illetőleg Zrínyi átírt szövege, — holott már Frank. 84.

Salamon és Markalf.

1591-ben Monyorókeréken második kiadásban jelent meg „Salamon Kiralynak, Az David Kiraly Fianak: Markalffal valo trefa beszedeknek rôuid kônyue" című *trágár népkönyv,* melyet állítólag Simonyi dolgozott föl.

Jóval előbb, 1552-ben pedig Heltai és Hofgref Kolozsvárt kiadta „A Bőlts Salamon Kiralnac Kônyuei" című kiegészítő részét a *Szent Bibliának,* melyről a Forrásjegyzék semmit sem tud, tehát állítólag senki sem dolgozta föl.

Mindez azonban csak látszat. Mert Bölcs Salamon igen is föl van dolgozva; csakhogy szegény Simonyi Zsigmondon az a malheur esett meg, hogy Bölcs Salamon céduláit Salamon és Markalf cége alatt („SalMark") könyvelte el!

Azért, jámbor olvasó, ha azt látod a Nyt. Szótárban, hogy „behálól“ a „(SalMark. H3)“ című forrásban fordul elő, soh'se keresd a Salamon és Markalf című disznó könyvben, mert a „behálól“ a Bölcs Salamon szent könyvében van a H3. lapon. Hasonlóképen:

Által-út (SalMark. C), — holott Bölcs Salamon Cb.

Barázda (SalMark. D4), — holott Bölcs Salamon D4.

Dagályos (SalMark. F4), — holott Bölcs Salamon F4.

Együld (SalMark. Fb), — holott Bölcs Salamon F6.

Elnyomod. A Nyt. Sz.-ban: „A lélec el-nyomodgya még a *lépet is* (SalMark. G7)“, — holott valósággal: „A lélec elnyomodgya még à *lépes mézetis*“ (Bölcs Salamon G7b).

Erkély *(ÉnÉn.* M3), — holott Bölcs Salamon M3. — Simonyi itt, változatosság okáért *ÉnekekÉnekének* kereszteli a rendszerint Markalfnak nevezett, egészen más című könyvet!

Falat (SalMark. E3), — holott Bölcs Salamon E3.

Genyett (SalMark. E8), — holott Bölcs Salamon E8.

Gyermekded *(Énekek éneke* M6), — holott Bölcs Salamon M6. — Lásd fentebb az „erkély“-t.

Kimenyül (SalMark. G4), — holott Bölcs Salamon G4.

Koh (SalMark. E3), — holott Bölcs Salamon E3.

Köpül (SalMark. H7), — holott Bölcs Salamon H7.

Megnyit (SalMark. G.), — holott Bölcs Salamon G.

Megnyomorit (SalMark. E8), — holott Bölcs Salamon E8.

Megtöbbül (SalMark. C4), — holott Bölcs Salamon C4.

Megvág (SalMark. E3), — holott Bölcs Salamon E3.

Sémbelés (SalMark E3), — holott Bölcs Salamon E3.

Szándékozás (SalMark. E), — holott Bölcs Salamon E.

Szidalmas (SalMark. E8), — holott Bölcs Salamon E8.

Szuglya (SalMark. F3), — holott Bölcs Salamon F3. Megvan „zugolya“ alakban is, a G5. levélen.

Tarló *(Bölcs könyv* O), — holott Bölcs Salamon O. — Ez tehát megint más kútfőre vall, mely se nem „SalMark.“, se nem „BSal.“, hanem „Bölcs *Könyv*“!

Tettetes (SalMark. G7), — holott Bölcs Salamon G7.

Tövises (SalMark D8), — hol a Nyt. Sz. szerint ott ez lenne: „A *vessec* úta *tűsses*“, — holott az egész passus a Bölcs Salamon Királnak Könyveiben, D8. lapon van, még pedig következőképen: „A *restec* úta *tűss es* (t. i. is); de ez, már e műben, megszokott sajtóhiba.

Tügy (*Énekek éneke* M2), — holott Bölcs Salamon M2. és némileg eltérő szöveggel: M5. — Épen mint föntebb az „erkély“-nél!

Vados (SalMark. E5), — holott Bölcs Salamon E5.

Versönyös (SalMark. D7), — holott Bölcs Salamon D7.

Závár (SalMark. E6), — holott Bölcs Salamon E6.

Így csinált Simonyi Zsigmond szakértő gondossága Bölcs Salamonból Bolond Markalfot.

A SZÓTÁRAK.

Szótárirodalmunk legrégibb nyomatott terméke, ***Murmelius*** 1533-iki Vocabulái, a Nyt. Sz. szerkesztésekor még csak egyetlen példányban volt ismeretes. Ez is a tiroli Schwazban volt, a szent-Ferencrendi kolostor birtokában. Onnét ismertette Ponori Thewrewk Emil a *Tanodai Lapok* 1864-iki évfolyamában.

Ha szerkesztőink ügyszeretettel foglalkoznak e nagybecsű emlékkel, kétségkívül gondoskodnak feldolgozásáról. 46-ójuk közül 16 év alatt hányan pályáztak el Schwaz előtt, anélkül, hogy valaki gondolt volna szegény Murmeliusra.

De ha már az eredeti nem volt kéznél, ott volt az ismertetése, mely ép oly akadémikus társuk fölfedezéséről ad számot, kivel jóformán mindennap együtt voltak.

Azért mégsem nézték meg Murmeliusnak még ezt az ismertetését sem. Jobbnak látták azalatt Adámit tanulmányozni, mert ők irodalmunknak csak a ‚javát' igyekeztek feldolgozni.

Ellenben ugyancsak forgatták maguk a szerkesztők ***Loderecker*** Péter: „Dictionarivm septem diversarvm lingvarum" című, Prágában *1605*-ben megjelent szótárát. A Bevezetés VIII., IX. lapján nem kevesebb mint 11 szavát bírálgatják, s felhúzott szemöldökkel konstatálják a következőket:

„Legkiválóbb nevezetessége ennek a sajtóhibákkal rakott szótárnak a lat. patientia szónak ez a magyar egyértékese: *uztarplyenye,* amely mind a latin, mind a magyar részben megvan".

S ezek a tudós férfiak gúnyolták ki Toldy Ferencet azért, mert nem vette észre, hogy Baldi olasz-magyar szótárkája *Verantius* Faustusnak Dictionarivm Qvinqve Nobilissimarvm Evropae Lingvarvm című, *1595*-ben megjelent művéből van kiírva. Hát a Loderecker szótára honnan került!? Hiszen Loderecker épúgy nem tudott egy kukkot sem magyarúl, mint Baldi, s ő is épúgy Verantius fenti művéből írta ki magyar szavait, mint Baldi!

Hogy' nem tudtak erre rájönni, mikor előttük van, s idézik is ezt a szót: „*Keteus xaas:* mantica (Loderecker); olv. kettős zsák" (Bevezetés, IX. l.), melyben Verantiust jellemzőleg az *x* mint *zs* szerepel, s tényleg ott van Verantiusban „Mantica: Ketteüs-Xaak" (59. lap)! Igaz, hogy irgalmas lelkek figyelmeztethették tudósainkat tudatlanságukra, mert a szövegben csak egy-két adattal szerepeltetik Lodereckert, míg Verantiust egészen feldolgozták (!). De ha Verantiust feldolgozták (!), miért nem vették fel *tőle* a „kettős zsákot"!?

Hogy' nem tudtak rájönni a Verantius és Loderecker közti atyafiságra, a szintén idézett *vztarplyenye* révén, melyet Loderecker nem vehetett máshonnét, mint Verantiusból, kinél egyesegyedül található: „Patientia: *Vztarplyenye*" (74. l.). S ha már Verantiust feldolgozták (!), miért nem vették föl belőle, természetesen kérdőjellel, azt az előttük csodálatos „vztarplyenye"-t!?

Hogy' nem tudtak rájönni a Verantius és Loderecker közti kapcsolatra, ha máshonnét nem, oly *kézikönyvből*, melyet tán nekik is forgatniok kellett, s melyben világosan meg van írva Loderecker 1605-iki szótáránál:

„*Tulajdonképen nem más, mint Verantius Faustus Velenczében 1595. nyomtatott öt nyelvü szótárának új kiadása, megtoldva Loderecker Péter által a lengyel és cseh nyelvvel*" (Szabó Károly: *Régi Magyar Könyvtár*, I. 399. sz.).

Micsoda égyiptomi sötétség úgy a nyelvtudomány alapvető forrásai, mint a régi magyar irodalom körül általában! S ezek gyűrték le Toldy Ferencet, a nemzet örömrivalgásai közepette.

Pesti Gábor: Nomenclatura Sex Linguarum, 1538—1568.

Murmelius után, szótáraink közt korra nézve Pesti Gáboré következik. Ennek első kiadása Bécsben, 1538-ban jelent meg: „Nomenclatura Sex Linguarum. Latinae, Italicae, Gallicae, Bohemicae, Hungaricae et Germanicae" cím alatt. Egészen eredeti, becses munka, melyet a szerző, Ujlaki Ferenc győri püspök és pozsonyi prépost felszólítására készített, aki őt — az előbeszéd szavai szerint — arra sarkalta: „ut opusculo cui titulus, Nomenclatura quinque linguarum adȳcerem & sextam quae nostra est . . . Addidi igitur ex animi tui sententia non solum Idioma nostrum

Pannonicum, uerum & in latinis, dictiones quamplurimae quae prius siue autoris siue impressoris uitio fuerant deprauatae: sensere suam lucem".

A szótár ezen első, eredeti kiadásának ugyancsak Bécsben 1550-ben, 1561-ben és 1568-ban utánnyomatát adták ki, melyek közül mindössze csak az utolsó kiadás tér el annyiban a többitől, hogy új kiadója, Stainhofer Gáspár bécsi nyomdász Nádasdy Ferencnek ajánlja, distichonok kiséretében.

Pesti Gábor szótárának 1568-iki utánnyomatából annak idején a Magyar Nyelvőrben (II. 315—318) „szókivonat"-ot közölt *Simonyi Zsigmond,* melyben egyebek közt a következő szörnyűségek vannak:

„***Sáf:*** lat. scapha (német *schaufel*)."

Sáf tehát, melyet Pesti tévedésből mond „die schaufel"-nak, („das Schaffel" helyett) Simonyi hozzájárulásával a. m. lapát! Holott semmi nem egyéb, mint a német Schaff (másként Schaffel); tehát nem lapát, hanem dézsa! A Nyt. Sz. szerint is „saaff Pesti: Nom. 104." lapján — ahol azonban egyáltalában nincs! — épen a Simonyi által feldolgozott Adámival értelmezve, a. m. „schaff Adámi". — Maig élő szó, melyet Ballagi Mór ugyanazon évben, amikor Simonyi *lapáttá* tette a *dézsát,* egészen szabatosan következőleg vett föl a magyar nyelv szótárába:

„* Sáf: egy- vagy kétfülű faedény, dézsa v. sajtár." A szó elé tett jelek azt jelentik, hogy a *sáf* idegen nyelvből átvett tájszó. Püspökiben (Pozsonymegye) most is sáf a dézsa neve. Régi latin-német szótárakban „Scapha: schaff oder zuber" (*Gemma Gemmarum.* Argentine, 1513).

„***Korlát*** (?): Konrad." Simonyi megütődik rajta, hogy Pesti Gábor Korlátnak fordítja Konrádot, s meglepetésében meg is kérdőjelezi. Holott a legelterjedtebb magyar nevek közé tartozott, helynevekben is közönséges. A középkori Korlátkő vára (Nyitramegye) nevében is épúgy keresztnév van, mint teszem Detrekő nevében, mely németül Dietrichstein lenne. Konrádnak más változata a régi magyar világban: Gönc, mely Konrád kicsinyített német Kunz alakjának felel meg.

„***Kámaszék*** (kamazek): árnyékszék."

Ez nagy fölfedezés, melyről eddig semmit sem tudtunk. A latrinát a régi magyarságban sűrűn említik „szék" összetételben. Sűrűn

fordul elő mint árnyékszék, szükségszék, pervátaszék, szarószék stb. Kámaszéknek azonban sehol semmi nyoma. Vajjon mi lehet?

Aki ismeri a régi magyar nyelvet, igen jól tudja, hogy az árnyékszék legközönségesebb neve hajdan *kamaraszék* volt. S ha ezt tudjuk, kezünkben a kámaszék rejtélyének kulcsa. Kámaszék, mely Pesti 1568-iki szótárában „kamazek“ — semmi nem egyéb, mint közönséges sajtóhiba „kam(ar)aszék“ helyett, s ebből a sajtóhibából faragta Simonyi a kámaszéket! E szó tulajdonjogát Simonyi egészen megőrizte; mert bár a Magyar Nyelvőrt ő dolgozta fel a Nyt. Sz. számára: azt a ritka „kámaszék“-et mégsem vette föl!

„***Kőláb:*** seule, columna.“ E szót Simonyi az „avult szók és kifejezések“ között hozza elő. Holott e szót mai napiglan széltire használják a Rábaköztől a Paládságig! Zilahon pedig a. m. a csűr tetejét tartó kő-, vagy rendszerint tégla-oszlop.

„***Megszegődni:*** convenire, eins werden.“ Simonyi szerint ez is „avult szó“ lenne, csak az a bökkenő, hogy maig él e szó az egész székelység ajkán.

„***Sonkoly:*** fex, hefe, seprő.“ Ez is, állitólag „avult szó, holott ugyanily értelemben is használja jelenleg a vármegyei magyarság Erdélyben.

„***Togya*** (?): regen pluvia.“ Bizony jó volt megkérdőjelezni e szót, de még jobb lett volna, miután egy négy-kiadásos műben fordul elő, utána nézni valamelyik másik kiadásban is! Mert ez a „togya“ semmi nem egyéb, mint Pesti Nomenclaturája 1568-iki, vagyis utolsó utánnyomatának *sajtóhibája*. Az előbbi kiadásokban:

„Pluuia; la piogia; la pluye; Behemisch: Disst; Hungerisch: rogÿa; Teütsch: regen“ (I. 48).

Ez tehát nem *togya*, hanem *rogya*, másként *ragya*, mely általában eső, záporeső, közelebbről kártékony-, kő- vagy jégeső jelentéssel közönséges a régi nyelvben. Pl.

„A szegén ember, à ki à tőb szegényeket nyomorgattya: Olyan mint à rogyà, mely à vetemént el veszti“ *(A Bölts Salamon Kiralnac K nyuei,* 1552. H.).

„Vir pauper calumnians paupe-res, similis est *imbri vehementi in quo paratur fames“ *(Liber Proverbiorum,* XXVIII. 3).

Ez egyébként *ragya, rogya* és *ragya-eső* alakban ma is élő szó; de ma nem úgy mondják, hogy ‚elveszti' a veteményt, hanem ‚leragyázza.'

Azonban — nem folytatom tovább. Már a Nyelvőr kiigazitására nem vállalkozom; mert a Nyelvőr tengernyi tévedéseinek kimutatása megint akkora munkát kivánna, mint a Nyt. Sz. jelen birálata.

Maradjunk hát meg a Nyt. Sz. mellett, s nézzük, miként bántak el Pesti Gábor Nomenclaturájával? Ennek szemléltetésére mutassuk be, találomra, a mű I. részének 53-ik fejezetét. Vegyük sorra mind a 19 szót, ami e fejezetben található. Ezek a következők:

1. Szoba; 1) „hypocaustum Pesti: Nom. L4." — itt tehát a custost idézik, mely csak az 1550-iki kiadásban megfelelő, de már az 1568-ikiban „Fiiij". Szabatosan igy kellett volna kiirniok: „Hipocaustum: zoba: die stuben. Pesti: Nom. I. 20." — 2) „conclave, cubiculum" értelemben csak Bod Péter és Kresznerics szótárából ismerik, melyhez a „[stube, zimmer]" jelentést csak maguk a szerkesztők irták, — holott „Stuba: zoba: Die stuben. Pesti: Nom. I. 53."

2. Konyha: „kohnya Pesti Nom. 44." — itt már a számozatlanul kiadott lapokat megszámozva, hozzák ki a 44-es lapszámot. Pestinél kétszer is megvan. Szabatosan igy kellett volna idézniök: „Culina. kohnÿa: die kuchen. Pesti: Nom. I. 20." és „Coquina: kohnÿa: die kuchen. Pesti: Nom. I. 53."

3. Kémény. Szerintük „infumibulum, fumarium", s szótári forrásuk csak Molnár Albert, — holott „Caminus: kemen: das kemmat. Pesti: Nom. I. 53."

4. Vas-fejal. Szerintük Pesti: Nom. 102." — tehát a számozatlan művet megszámozzák, még pedig hibásan számozzák meg, mert a fenti szó úgy az 1550-iki, mint az 1568-iki kiadásban a 80. levélen van. Pontosan igy kellett volna fölvenni: „Batillum: wasfeÿal: das herdeysen. Pesti: Nom. I. 53."

5. Szitó-vas. Szerintük „pruniceps, pala" s szótári forrásuk csak Molnár Albert, — holott „Vngula: zÿtowas: schüreysen. Pesti: Nom. I. 53."

6. Sáf. Szerintük „Pesti: Nom. 104." — holott helyesen Pesti: Nom. I. 53.

7. Serpenyő. Szerintük: 1) „sartago, lebes, frixorium, bratpfanne", Calepinus, Molnár Alb. és Bod Péter szótárából. 2) lanx, lancula, wagschale", Molnár Albertből és saját magyarázatukban, — holott megvan már mint „Patella: serpenÿew: die pfan. Pesti: Nom. I. 53."

8. Fazék. Szerintük a. m. „olla" s legelőbb csak Calepinus és Molnár Albertnél, németül a. m. „topf", saját magyarázatukban, — holott megvan már Pesti: Nom. I. 53. mint „Olla: fazek: der hafen".

9. Tál. Szerintük a. m. „patina, catinus, paropsis, scutula" s legelőbb csak Calepinus és Molnár Albertnél, — holott megvan már Pesti: Nom. I. 53. mint „Olla: taal: die schüssel".

10. Födő. Szerintük a. m. „operculum, cooperculum, opertorium, operimentum", Calepinus és Molnár Albertből, — holott megvan már Pesti: Nom. I. 53: „Cacabus: fewdew: der kessel" (!).

11. Tányér. Szerintük: „orbis, discus (Molnár Alb.), tribulum, teller, scheibe (Bod Péter)", — holott megvan már Pesti: Nom. I. 53. mint „Discus: tanÿer: das teller".

12. Kanál, kalán. Szerintük a. m. „cochleare (Calepinus, Molnár Alb. és Pesti: Nom. *104.*), cochlear (Nom. dd. 1641. 30. és Molnár Alb.), löffel (Bod Péter)", — holott helyesen Pesti: Nom. I. 53: „Coclear: kalan: der löffel".

13. Főzőkalán. A sorrendben öt szótári adat közt utolsónak ezt veszik föl: „Fewzekalan: kochlöffel Pesti: *Nom.*[3] *81.*" — itt tehát megjelölik, hogy a Nomenclatura 3-ik kiadásában van, s nem a 102. lapon, mint a vas-fejal, se nem a 104. lapon, mint a sáf, hanem a 81. levélen. Helyesen: Pesti: Nom. I. 53.

14. Nyárs, nyáss. Szerintük a. m. „veru, obelus" Calepinus és Molnár Albertnél, „spiess" saját magyarázatukban, és „bratspiess" egyedül csak Bod Péternél, — holott megvan már Pesti: Nom. I. 53. mint „veru: nÿas: der bratspisz".

15. Élesreszelő. Nem vették föl. Pestinél „Scobina: eleesrezelew: das rybeysen.

16. Reszel. Szerintük a. m. limo (Molnár Alb.), feilen (Bod Péter). Megvan Pestinél I. 53. mint „Scobinare: rezelnÿelest: reyben",

a magyar szó a. m. reszelni élest; vesd össze az előbbeni „éles-reszelő“-vel.

17. Sótartó. Szerintük mint „salinum“ csak Calepinus és Molnár Albertnél, mint „salzfass“ csak az 1641-iki Nomenclaturában, — holott megvan már Pesti: Nom. I. 53. egészen hasonló értelmezéssel: „Salinum: sotarto: das saltzfasz“.

18. Tűzhely. Szótári adatai közül Calepinus és Molnár Albert „focus“-nak értelmezik, Comenius „herd“-nek, — holott megvan már Pesti: Nom. I. 53. egészen hasonló jelentéssel: „Focus: tizhelÿ: der herdt“.

19. Hamu. Szerintük a. m. „cinis, lix (Calepinus és Molnár Alb.), asche (Bod Péter)“. Megvan már Pestinél: Nom. I. 53.: „Cinis: hamw: die âsch“.

Ennyiből áll Pesti Nomenclaturája I. könyvének 53. fejezete melynek szókészletéből végkép kihagytak 1-et; egyszerűen kihagytak s csakis más, újabb szótárakból idéznek 12-t; végre fölvettek 6-ot, s ezt a hatot is úgy, hogy közülök *egyetlenegyet sem idéznek helyesen.* Mert „Nom. ***I. 53.***“ helyett, az e fejezetből fölvett mindössze *hat* szó mellett a forrást a következő változatokban említik:

Szoba: *Nom. L4.* — Konyha: *Nom. 44.* — Vas-fejal: *Nom. 102.* — Sáf: *Nom. 104.* — Kalán: *Nom. 104.* — Főzőkalán: *Nom.*[3] *81.*

Tessék már most először is elhinni azt, hogy ez a sok különböző custos, lapszám, levélszám és kiadás-szám, mind valamennyi egyugyanazon mű egyugyanazon 19 soros fejezetkéjére vonatkozik!

Ha más emberek munkájáról ennyi elitélő bizonyítékom van, semmiesetre sem kell még többet bemutatnom. Most azonban a Nyt. Sz.-ral, tehát a Nyelvőrrel állok szemben, mely — ha rá is olvassák — tapasztalat szerint fittyet hány 10—20 rájuk bizonyított hamis dátumnak. ‚Mi az a tenger síma tükréhez képest!?‘

Mielőtt tehát a végszót kimondanám Pesti Gábor Nomenclaturájának kiaknázásáról, minden ellenmondás lehetetlenítése végett szükségesnek látom nemcsak egyetlenegy fejezet taglalásával, hanem más oldalról is bemutatni a mű feldolgozását.

E célból, megint találomra, kiírtam Pesti szótárából *valamennyi* „G“ betűvel kezdődő szót, s ezzel letagadhatatlanul megállapítom,

hogy a Nyt. Sz. miként dolgozta föl a legrégibb szótárt, mely kezébe került. Lajstromunk, a Nyt. Sz. alapszó-rendszeréhez simulva, és Pesti Nomenclaturáját az összes többi *szótári* adatokkal egybevetve, a következő sorozatot mutatja:

Gabona; szerintük csak Calepinus és Bod Péter szótárában, — holott már Pesti: Nomenclatura, I. 55.

Galamb: „Pesti: Nom. 61.“ — holott helyesen P:N. I. 30.

Gallér: „Pesti: Nom. 43.“ — holott P:N. I. 19.

Jaha-gallér; végkép kimaradt, — holott említi P:N. I. 6.

Köntösujj-gallér; végkép kimaradt, — holott említi P:N. I. 6.

Gálya; szerintük csak Molnár Alb. és Bod Péter szótárában, — holott már P:N. Tart. B3. és I. 32.

Ganéj; szerintük csak Calepinus, Molnár és Bod Péter szótárában, — holott már P:N. II. 6.

Garádics; szerintük csak Calepinus, Molnár és Bod Péter szótárában, — holott említi P:N. I. 20.

Garas: Pesti: Nom. 37.“ — holott P:N. I. 14.

Garaska; végkép kimaradt, — holott P:N. I. 14.

Gazda: „Pesti: Nom. 80.“ — holott P:N. I. 52.

Gazdag; szerintük csak Calepinus és Bod Péter szótárában, — holott már P:N. I. 1.: „kazdag“.

Gazdagság; szerintük csak Calepinus és Bod Péter szótárában, — holott már P:N. Tart. B. és I. 1.: „kazdagsag“.

Gereblye; szerintük csak Calepinus és Bod Péter szótárában, — holott már P:N. II. 6.

Gerenda; szerintük csak Molnár Alb. és Bod Péter szótárában, — holott már P:N. I. 20.

Gerlice: „Pesti: Nom. 61.“ — holott helyesen P:N. I. 30.

Gesztenye; szerintük csak Beythe (Nomenclator), Calepinus és Bod Péter szótárában, — holott már P:N. I. 15.

Gíra; szerintük csak Molnár Albert szótárában, — holott már P:N. I. 14.

Golyóbis; szerintük csak Calepinus, Molnár és Bod Péter szótárában, — holott már P:N. I. 22.

Gomba; szerintük csak Calepinus, Molnár és Bod Péter szótárában, — holott már P:N. I. 26.

Gond: „cura“; szerintük csak Calepinus, Molnár és Bod Péter szótárában, — holott már P:N. II. 6.

Gondol; 1): „cogito“; szerintük csak Calepinus, Molnár és Bod Péter szótárában, — holott már P:N. II. 3. és II. 6. 2): „curo“; szerintük csak Molnár és Bod Péter szótárában, — holott már P:N. II. 3. és II. 6 (kétszer).

Meggondol; szerintük csak Calepinus, Molnár és Bod Péter szótárában, — holott már P:N. II. 3.: „cogito“.

Gonosz 1): „perversus, malitiosus“; szerintük legelőbb csak Calepinus szótárában, — holott már P:N. I. 4.: „malignus“; I. 52. és II. 2.: „malus“. 2): „[malitia]“ saját értelmezésükben, — holott már P:N. II. 7.: „malum, das übel“.

Gonoszság; szerintük csak Calepinus és Bod Péter szótárában, — holott már P:N. I. 49.

Gonoszságos; szerintük csak Kresznerics szótárában, dd. 1831. — holott már P:N. I. 51.: „malitiosus“.

Gödölye; szerintük csak Calepinus, Molnár és Bod Péter szótárában, — holott már P:N. I. 29.

Gömböld; végkép kimaradt, — holott említi P:N. II. 8.*

Gránát: „[carbunculus]“; szótárból egyáltalán nem ismerik, — holott említi már P:N. I. 23.: „Granatus“.

Griff; szerintük csak Calepinus, Molnár és Bod Péter szótárában, — holott már P:N. I. 30.

Gyalog, 1): „pedes, zu fuss, zu fuss gehend; szerintük csak Calepinus, Molnár és Bod Péter szótárában, — holott már P:N. II. 5. és II. 6. 2) „pedes, pedester“; szerintük csak Calepinus és Molnár szótárában, — holott már P:N. I. 9.

Gyapot: „Pesti: Nom. 38.“ — holott P:N. I. 15.

Gyarló; szerintük csak Sándor István szótárában, dd. 1808., — holott már P:N. II. 6.

* Simonyi a Nyelvőrben, II. 316. említi, szokása szerint, hibásan. Szerinte ugyanis Pestinél „gömböld: *fritelli*, küchlein“, — holott Pestinél ez van: „gewmbewld: *Frixata*, küchlein“.

Fazékgyártó; szerintük csak Kresznerics szótárában, dd. 1831., — holott már P:N. I. 17.

Önkannagyártó: „Pesti:Nom. 41.“ — holott már P:N. I. 17

Szekérgyártó; szerintük csak Molnár Alb. és Bod Péter szótárában, — holott már P:N. I. 17.

Szijgyártó; szerintük csak Calepinus szótárában, — holott már P:N. I. 17.

Gyémánt; szerintük csak Calepinus, Molnár és Bod Péter szótárában, — holott már P:N. I. 23.

Gyenge; szerintük csak Calepinus és Bod Péter szótárában, — holott már P:N. II. 2., II. 6.

Gyengén; szerintük csak Molnár Alb. és Bod Péter szótárában, holott már P:N. Tart. A4.

Gyermek; szerintük csak Calepinus és Molnár szótárában, — holott már P:N. I. 9.

Kicsiny-gyermek: „pupus“; egyetlen forrásuk csak Calepinus szótára, — holott már P:N. I. 9.: „infans“.

Gyertya; szerintük csak Calepinus és Molnár Alb. szótárában, — holott már P:N. I. 16 (gÿortÿa) és I. 20 (gÿertÿa).

Gyik; szerintük csak Calepinus, Molnár és Bod Péter szótárában, — holott már P:N. I. 29.

Meggyógyúl; szerintük csak Calepinus, Molnár és Bod Péter szótárában, — holott már P:N. II. 6.

Gyomor: „stomachus, ventriculus, magen“; szerintük csak Calepinus, Molnár és Bod Péter szótárában, — holott már P:N. I. 6. „Stomachus, mag“; s ugyancsak I. 6.: „Intestina, derm“.

Gyónás; szerintük csak Molnár és Bod Péter szótárában, — holott már P:N. II. 7.

Gyónik; szerintük csak Molnár és Bod Péter szótárában, — holott már P:N. II. 7.

Meggyónik; szótárból egyáltalán nem ismerik, — holott említi már P:N. II. 7.

Gyökér: „radix“; szerintük csak Calepinus, Molnár és Bod Péter szótárában, — holott már P:N. I. 26. és I. 27.

Gyömbér; szerintük csak Calepinus szótárában, — holott már P:N. I. 15.

Gyöngy; szerintük csak Calepinus, Molnár és Bod Péter szótárában, — holott már P: N. I. 23.: „gemma".

Gyötrelem: „cruciatus, cruciamentum, torsio, vexatio, tormina, pein, tortur"; szerintük csak Calepinus, Molnár és Bod Péter szótárában, — holott már Pesti: Nom. I. 4.: „Tormentum; marter".

Győz: „vinco, supero"; szerintük csak Molnár és Bod Péter szótárában, — holott már P: N. I. 12 (kétszer).

Gyühös; ily alakban nem ismerik, mint „dühös"-t is csak Calepinus, Molnár és Bod Péter szótárából, — holott már P: N. I. 40.: „gyehes".

Gyümölcs: „fructus"; szerintük csak Calepinus, Molnár és Bod Péter szótárában, — holott már P: N. Tart. B2.; D2.; és I. 26 (háromszor).

Gyümölcsös: „fructuosus"; szerintük csak Calepinus, Molnár és Bod Péter szótárában, — holott már P: N. I. 26.

Gyűrű: „annulus" stb.; szerintük csak Calepinus és Bod Péter szótárában, — holott már P: N. I. 19.

Gyűszű; szerintük „gywzeu Pesti: Nom. 38." — holott „gywzew" P: N. I. 14.

E szerint Pesti Nomenclaturájából *59* „G" betűvel kezdődő szó közül *végkép kimaradt 4* (t. i. jaha-gallér, köntösujj-gallér, garaska és gömböld); felvétetett ugyan, de *hibás utalással 8; egyáltalán nincs szótári adatuk 2-re;* és végre *csakis újabb szótárakból ismernek 45-öt.*

Szóval, mindkétfajta szemelvényeim, s e mű körül szerzett egyéb tapasztalataim is, azt bizonyitják, hogy

a Nyt. Sz. a legrégibb szótárból, melyet állítólag feldolgozott, az adatok legeslegnagyobb részét egyáltalán nem használta föl, amit meg fölhasznált, kivétel nélkül valamennyit hibásan vagy helytelenül idézi

Mit szólnak ehhez azok, akik velem szemben a Nyt. Szótárt *kijavíthatónak* állitották, s hiányai *pótlását* a M. Tud. Akadémia aegise alatt, tehát a M. Tud. Akadémia tekintélyének példátlan compromittálásával tényleg megkezdették!?

Szenczi Molnár Albert és ‚Párizpápai'.

Molnár Albert latin és magyar „Dictionarium"-ának editio princepse 1604-ből való. Második kiadása, görög szöveggel is megszerezve, „Lexicon" cím alatt, 1611-ben, a harmadik 1621-ben, a negyedik 1645-ben jelent meg.

1645-től 1708-ig nincs többé új kiadása. *1708*-ban azonban norimbergi Beer Kristóf újra kiadja, még pedig úgy, hogy némi csekély változtatással azonmód lenyomatja Molnár latin, görög és magyar szóanyagát, de megtoldja német értelmezéssel. Mivel azonban *magyarúl egy szót sem tudott* (ld. föntebb, a 81—83. lapon), úgy segített magán, hogy Molnár Albert magyar szavainak magyarázatául egyszerűen németre fordította a latin és görög szöveget.

Ez, természetesen, hajmeresztő baklövésekre vezetett, s az is magától értetődik, hogy nem lett volna szabad fölhasználni a Nyt. Szótár számára Beer Kristóf német értelmezéseit, mint a melyeket a magyarhoz nem is konyító üzletember iktatott a szótárba. *Ennélfogva* felhasználták Beer Kristóf tudományát! s a Nyt. Sz.-nak már a forrásjegyzékébe is így vették föl Szenczi Molnár Albert szótárait:

„MA. — Molnár Albert. Dictionarium Ungarico-Latinum. Norimberga 1604. Rendszerint a bővített 3. kiadás értendő, Heidelberg 1621. *(A német fordítások az 1708-iki kiadásból valók.)*

MAl. — Molnár Albert. Dictionarium Latino-Ungaricum. Norimberga 1604."

E szerint

1) Molnár Albert német magyarázatai voltakép Norimbergi Beer Kristóf magyar (!!) és német tudományának emlékjelei a Nyt. Szótárban. De egyszersmind monumentumai oly pyramidális tájékozatlanságnak, melynek párját e földön nem leled soha.

2) Molnár Albert latin részének csak 1604-iki kiadásában böngészgettek, mely az 1621-iki és 1645-iki kiadásnak körülbelül csak kétharmadrésze. Így a latin résznek körülbelül egyharmadát, saját vallomásuk szerint, nem használták.

Ugyancsak 1708-ban idehaza, Lőcsén egy új szótár jelent meg, mely Molnár Albert nyomdokain halad ugyan, de méltán mondja előszavában, hogy ez „à Molnáriano planè diversa (est), ut conferenti abundè fiet manifestum".

Ez az új szótár a ***Pápai Páriz***-féle, melyet a Nyt. Sz. írói, kiírói és szerkesztői, mondhatni, egyáltalán nem használtak föl. Helyenkint, egy-egy betűnél, végkép elfelejtkeztek róla. Az egész anyag, ami *csakugyan* innét került a Nyt. Sz.-ba, becslésem szerint, a fölhasználásra méltó anyagnak jó, ha egy-ezredrésze. Ez is csak véletlenségből juthatott a Nyt. Sz.-ba; mert maga Szarvas Gábor, két helyen is azt vallotta, hogy csak a „Pápai *Bod*" szótárt dolgozták föl (ld. *Budapesti Szemle,* LXXII. 428. 429).

Továbbmenve, ugyancsak Pápai-Páriz 1762-iki nagyszombati kiadását, melyet az ottani jezsuiták gondoztak, a Nyt. Sz. még csak híréből sem ismeri.

Annál sürűbben idézik Pápai Páriznak 1767-ben Szebenben kiadott Dictionariumát, mely ***Bod Péter*** javításaival és bővítéseivel látott napvilágot. (Ugyanezt 1782-ben betű szerint, sajtóhibáival együtt újra lenyomatták).

Végre 1801-ben, Magyarország és Erdély két első könyvkiadonyomdásza, Landerer és Hochmeister, a már nagyon előhaladt *nyelvújításra* való tekintetből, a többé-kevésbbé elavult Pápai Páriz-Bod Péter-féle szótárt átdolgoztatták ***Eder József Károly***lyal, s kiadták a nyelvújítás számos próbálkozásával megtüzdelve.

Ezt a kiadást a Nyt. Sz.-nak — saját programmja szerint — kerülnie kellett volna, mint a pestist. Hiszen tele van nyelvújítással, s különben is már a XIX. század évjegyét, az 1801-ik évet viseli Kain-bélyegként homlokán.

Ennélfogva — a Nyt. Szótár bele-belenézett, s fölhasználta a maga módja szerint; amit azonban a forrásjegyzékben jónak látott elhallgatni.

A Molnár-féle szótárak ezen nagy áttekintése után részletezzük immár az egyes csoportokat. Nézzük mindenekelőtt ***Molnár Albert***nek saját neve alatt megjelent s magagondozta szótárait.

Molnár Albert feldolgozására koronatanú Szily Kálmán, aki azt mondja, hogy „nem kevesebb, mint 5000, azaz ötezer olyan szót felejtettek ki belőle, amelyeket az Utasítás értelmében idézniök kellett volna. Ezek közül több mint 3000 végkép kimaradt, a többi 2000 pedig vagy későbbi korból van csak idézve, vagy nincs elég szabatosan értelmezve" *(Budapesti Szemle,* LXXII. 124. 125).

E lesujtó számokat Szarvas Gábor, természetesen! kétségbevonta *(U. o.* 428—431), de — csak módjával! s oly *elszólás* kisé-

retében, mely egymagában véve tizenhárompróbás bizonyíték Szily Kálmán állítása mellett.

Szarvas Gábor ugyanis replikáját ekként végzi:

„S *így kikerül szépen* az a minden olvasóra megdöbbentőleg ható 5000 szám, amennyi csupán Molnár A. szótárának *latin részéből* hiányzik a megbirált műben. (Ezzel azonban korántsem akarjuk azt állítani, hogy ezeknek sorozatában ne volna több olyan kitétel, amelyet, ***ha Molnár A. szótára föl lett volna dolgozva,*** föl nem kellett volna vennünk s amelyet, *ha szemünk ügyébe akad,* föl nem vettünk volna)."

‚Ha Molnár A. szótára föl lett volna dolgozva' — ezt mondja Szarvas Gábor; tehát maga elismeri, hogy Molnár A. szótára nem volt földolgozva!

Nem csodáljuk, hogy Szarvas Gábor önkéntelen beismerése s „tökéletlen statisztikája" után, Szily Kálmán ezt az állítását egész terjedelmében föntartotta *(I. h.* 434).

Szily Kálmán, „ahelyett, hogy váltig bizonykodnék állítása helyessége mellett", perdöntő ajánlatot tett, melybe harcias ellenfele jónak látta bele nem menni.

Én meg, ‚ahelyett, hogy váltig bizonykodnám', Molnár Albert feldolgozását (!) egészen másmódon mutatom be. Szily Kálmán és Szarvas Gábor csak a *latin-magyar* részen viaskodtak; én a *magyar-latin* részt veszem elő, melyről azt mondta Szarvas Gábor, hogy „Molnár Albert magyar részét Kresznerics, akiben semmi okunk sem volt bizalmatlankodni, *teljesen földolgozta*" *(I. h.* 428. l.). S ebből azt következtette, hogy ők is teljesen földolgozták, mert ők Kresznericset földolgozták.

Valóban bajos az ily beszédre válaszolni. Mit mondjunk régi nyelvünk oly búváráról, aki ABC-rendes ***1604***-iki alapvető szótár adatait helyén valónak látja egy ***1831***-iki szótárból idézni!? Oly szótárból, melyet programmjuk szerint csakis oly esetben volt szabad használniok, ha az 1800-at megelőző szótárakban egyáltalában nem lelték meg az előforduló magyar szók latin magyarázatát.

Hát még mit mondjunk ahhoz, ha kisül, hogy ez a minden kritikán alóli mentegetődzés — *merő valótlanság!?*

Mert valóban az, mivelhogy Kresznericset sem dolgozták fel.

Erős állításaim bizonyságára, jer ide Molnár Albert s tégy tanúságot az igazság mellett!

Molnár Albert *magyar-latin* része, melyet Szarvas Gábor szerint, legalább másodkézből, 127 évvel későbbi compilatorból *teljesen feldolgoztak*, tökéletesen egyforma beszámítás alá eső szavak feldolgozására nézve, ím ezeket vallja:

Eláradást a Nyt. Sz.-ból végkép kihagyták (Kresznericsnél megvan, Molnár Albertből idézi!), *elaratást* fölvették;

eladatást végkép kihagyták (Kresznericsben sincs meg), *elájulást* fölvették;

elállást végkép kihagyták (Kresznericsnél megvan, Molnár Albertből idézi!), *elalvást* fölvették;

elaprítást végkép kihagyták (Kresznericsben azonban megvan, Molnárból idézi!), *elárulást* máshonnét, t. i. Calepinusból fölvették;

elaszást fölvették, *eláltatást* végkép kihagyták (Kresznericsben azonban megvan, Molnárból idézi!);

elbocsátást fölvették, *elcsendesítést* végkép kihagyták (Kresznericsben azonban megvan, Molnárból idézi!);

elcsurgást végkép kihagyták (Kresznericsben azonban megvan, Molnárból idézi!); *eldugást* fölvették;

eldöjtést fölvették, *elejtést* végkép kihagyták (Kresznericsben azonban megvan, Molnárból idézi!);

elégést végkép kihagyták (Kresznericsnél megvan, Molnárból idézi!), *megégést* (máshonnét) fölvették;

elégetést végkép kihagyták (Kresznericsnél megvan, Molnárból idézi!), *megégetést* fölvették;

elengedést végkép kihagyták (Kresznericsnél megvan, Molnárból idézi!), *elenyészést* fölvették.

elerésztést fölvették, *elevezést* végkép kihagyták (Kresznericsnél megvan, Molnárból idézi!);

eléugrást végkép kihagyták (Kresznericsnél megvan, Molnárból idézi!), *fölugrálást* azonban fölvették;

elfeszítést végkép kihagyták (Kresznericsben sincs meg), *elfelejtést* (máshonnét) fölvették;

elfogyást fölvették, *elfogyatkozást* végkép kihagyták (Kresznericsnél megvan, Molnárból idézi!);

elfolytatást fölvették, *elfonnyadást* végkép kihagyták (Kresznericsnél megvan, Molnárból idézi!);

elfödést fölvették, *elfözést* végkép kihagyták (Kresznericsnél azonban megvan, Molnárból idézi!);

elfödözést végkép kihagyták (Kresznericsben sincs meg), *elfoglalást* fölvették;

elhajítást végkép kihagyták (Kresznericsben azonban megvan, Molnárból idézi!), *lehajítást* (máshonnét) fölvették;

elhivést végkép kihagyták (Kresznericsben sincs meg), *elhívást* azonban fölvették;

elhordást fölvették, *elhullást* végkép kihagyták (Kresznericsben azonban megvan, Molnárból idézi!);

elhozatást végkép kihagyták (Kresznericsben azonban megvan, Molnárból idézi), *elhordozkodást* fölvették;

elindítást fölvették, *elintést* végkép kihagyták (Kresznericsben azonban megvan, Molnárból idézi!);

elmondást fölvették, *ellenemondás*ra csak Pápai Párizból (!) van szótári adatuk (Kresznerics, helyesen, Molnárból idézi!);

ellenekiáltást végkép kihagyták (Kresznericsben sincs meg!), *elleneszólást* (máshonnét) fölvették;

ellenemorgást végkép kihagyták (Kresznericsben azonban megvan, Molnárból idézi!), *ellenetusakodást* (Bod Péterből) fölvették;

ellenkezőmondást végkép kihagyták (Kresznericsben sincs meg!), *ellenttartást* fölvették;

ellátást végkép kihagyták (Kresznericsben azonban megvan, Molnárból idézi!), *ellopást* fölvették;

ellepést végkép kihagyták (Kresznericsben azonban megvan, Molnárból idézi!), *ellépést* fölvették;

elmerítést végkép kihagyták (Kresznericsben azonban megvan, Molnárból idézi!), *elmetélést* fölvették;

elmondást fölvették, *elmosást* végkép kihagyták (Kresznericsben azonban megvan, Molnárból idézi!);

elnyomást fölvették, *elnyomorítást* végkép kihagyták (Kresznericsben azonban megvan, Molnárból idézi!);

eloldást kihagyták (csak Bod Péterből ismerik!), *eloltást* azonban fölvették Molnárból;

elomlást kihagyták (csak Bod Péterből idézik!), *eloszlást* azonban fölvették Molnárból;

előbbmegmondást (máshonnét) fölvették, *előbbmegtudást* végkép kihagyták (Kresznericsben sincs meg!);

előhívást végkép kihagyták (Kresznericsben azonban megvan, Molnárból idézi!), *előhozást* fölvették;

előlelfoglalást végkép kihagyták (Kresznericsben azonban megvan, Molnárból idézi!), *előlelrendelést* (máshonnét) fölvették;

előlfogást, előlfutást fölvették, *előlfolyást* végkép kihagyták (Kresznericsben azonban megvan, Molnárból idézi);

előligazgatást kihagyták (Kresznericsben sincs meg), *előlírást* azonban fölvették;

előlmagagyakorlást fölvették, *előlmeggondolást* végkép kihagyták (Kresznericsben sincs meg);

előlmegmondást máshonnét fölvették, *előlmeghatározást* végkép kihagyták (Kresznericsben sincs meg);

előlmenést, fölvették, *előlsietést* végkép kihagyták (Kresznericsben azonban megvan, Molnárból idézi!);

előlszökést fölvették, *előlvásárlást* végkép kihagyták (Kresznericsben azonban megvan, Molnárból idézi!);

előlvetést: „praepositio, praetensio“ kihagyták, *elővetést:* „objectio“ fölvették;

elpazarlást fölvették, *elperselést* végkép kihagyták (Kresznericsben azonban megvan, Molnárból idézi!);

elpusztítást (melyet már a Teleki-codex 326. lapjáról kellett volna idézniök) végkép kihagyták, *elpusztulást,* máshonnét, szótári adat nélkül! fölvették;

elrablást csak Bod Péter Polikarpusából ismerik, szótári adatuk egyáltalán nincs rá, pedig Molnárnál megvan, még pedig régi értelme szerint, mint „depopulatio“;

elragadást végkép kihagyták (Kresznericsben azonban megvan, Molnárból idézi!), *elrázást* fölvették;

elrágást végkép kihagyták (Kresznericsben azonban megvan, Molnárból idézi!), *kirágást* fölvették;

elrántást végkép kihagyták (Kresznericsben sincs meg!), *elrejtést* azonban fölvették;

elrekesztést fölvették, *elrémülést* végkép kihagyták (Kresznericsnél azonban megvan, Molnárból idézi!);

elroshadást fölvették, *elrothadást* maguk magyarázzák, mert nincs rá szótári adatuk;

elszabadítást végkép kihagyták (Kresznericsben azonban megvan, Molnárból idézi!), *elszaggatást* fölvették;

elszakadást fölvették, *elszaladást* végkép kihagyták — a Szómutatóból!

elszédülést végkép kihagyták (Kresznericsben azonban megvan, Molnárból idézi!), *elszélesztést* fölvették;

eltagadást végkép kihagyták (Kresznericsben azonban megvan, Molnárból idézi!), *eltávozást, eltávoztatást* fölvették;

eltelést fölvették, *eltérést* végkép kihagyták (Kresznericsben azonban megvan, Molnárból idézi);

eltolvajlást végkép kihagyták (Kresznericsben azonban megvan, Molnárból idézi!), *eltolyást* fölvették;

eltökéllést fölvették, *eltöltést* végkép kihagyták (Kresznericsben azonban megvan, Molnárból idézi!);

eltörlést fölvették, *eltűrést* végkép kihagyták (Kresznericsben azonban megvan, Molnárból idézi!);

elúnást végkép kihagyták (Kresznericsben azonban megvan, Molnárból idézi!), *elvonást* fölvették;

elúszást végkép kihagyták (Kresznericsben azonban megvan, Molnárból idézi!), *elűzést* (máshonnét) fölvették;

elútálást végkép kihagyták (Kresznericsben azonban megvan, Molnárból idézi!), *elrútítást* azonban fölvették;

elvágást fölvették, *elvagdalást* végkép kihagyták (Kresznericsben azonban megvan, Molnárból idézi!);

elvakarást végkép kihagyták (Kresznericsben azonban megvan, Molnárból idézi!), *elválasztást* fölvették;

*elveddegelést, kiveddegelést, kiveddegel*lel együtt végkép kihagyták (Kresznerics mind a hármat Molnárból idézi!), *elvesztést* fölvették;

elvegyítést végkép kihagyták (Kresznericsben azonban megvan, Molnárból idézi!), *elvezetést* fölvették;

elvetést fölvették, *elvétést* végkép kihagyták (Kresznericsben azonban megvan, Molnárból idézi!).

Mindezekből kétségtelen, hogy a Nyt. Szótár Molnár Albert alapvető szótárait csak felibül-harmadából dolgozta föl.

Laboratoriumukról im lehullott a saisi fátyol. Immár tisztán látjuk a szerkesztőséget — mely Molnár Albert szótári feldolgozására vállalkozott, — amint a dolog legkönnyebb végét fogva, Kresznericset forgatja s onnan írja ki a Molnár Albert szótárára utaló idézeteket!

Immár világosan látjuk, hogy Kresznerics régi adatai közt is oly gondatlanúl turkáltak, hogy teszem Molnár Albertre vonatkozó adatainak kevés híján a felét kiíratlanúl hagyták. Úgy hogy Kresznerics régi nyelvünknek még most is számtalan oly helyére vet világot, ahol a Nyt. Sz. vaksötétben hagy bennünket.

Világosan látjuk, hogy a Molnár-féle vitában Szarvas egész védelme — hogy egyebet ne mondjak — ép oly alaptalan, mint aminő alapos volt Szily támadása.

Szarvas Gábor *elvi okokat* emlegetett, hogy ezt vagy azt *miért* tették, *módszerre,* zsinórmértékül követett *szabályokra* és *törvényre* hivatkozott.

Üres mentség! Mikor a tények azt mondják félremagyarázhatlanúl s végérvényesen, hogy íme:

egyugyanazon beszámítás alá eső szókat, egyugyanazon forrásból, minden képzelhető rendszer feltétlen kizárásával, *egyszer fölvettek, másszor kihagytak!* Nem lehet itt szó ‚elvi okokról', csak elvtelenségről, nem lehet szó ‚törvényről', csak ex-lexről, s nem lehet itt szó védelemről, mikor váruk önmagától összeomlott. Sauve qui peut.

*

Mivel a Molnár-féle szótárakat Pápai Páriztól, ezt Bod Pétertől, ezt megint Édertől nagy időköz választja el, lássuk, vajjon tekintettel voltak-e a minden nyelvtörténeti szótárban elsőrendű fontosságú *prioritás*ra? Vajjon teljesitették-e azon legelemibb kötelességüket, hogy mindig a legrégibb adatot vették föl?

E kérdésekre egyedül a Nyt. Sz. felelhet. Nyissuk ki találomra, bárhol, — legméltányosabb lesz a kellőközepén, amikor *már* belejöhettek munkájukba, s *még* nem fáradhattak bele. Vegyük az *L* betűt, mely a következő vallomásokat teszi:

La, Lá. „Ah! lah!: proh!“ a Nyt. Sz. szerint először csak Bod Péter latin részében, dd. 1767., — holott azonmód megvan már Molnár Albertben, dd. 1604.! (ugyanigy Wagner Phraseologiájában is, dd. 1750.!).

Ágyláb: fulcrum lecti; a Nyt. Sz. szerint csak Bod Péter latin részében, dd. 1767., — holott megvan már P. Páriznál, dd. 1708.!

Asztal-láb: fulcrum és pes mensae; egyetlen adat! mely állitólag legelőbb Bod Péternél, — holott megvan már P. Páriznál úgy a fulcrum, mint a pes mensae alatt.

„Borjúláb(fű, német gyömbér): aron, arum“; állitólag csak Bod Péter, — holott már P. Páriznál, azonmód.

„Függőláb. Héjazat, tsatornák vagy gerendát tartó függő lábak: interpensiva“; állitólag csak Bod P., — holott P. Páriznál azonmód. Mindkét helyen természetesen „Héjazat tsatornák“-ról van szó; a Nyt. Szótári „Héjazat, tsatornák“, mint két külön szó, saját találmányuk.

Lúdlábú: palmipes; állitólag csak Bod Péternél, — holott már P. Páriznál.

Merőlábú: solidipes; állitólag Bod Péter, — holott már Molnár Albertnél, dd. 1604. — Egyébként a Bod Péter-féle adat, mely azonmód megvan már P. Páriznál is, igen csonkán van kiirva; mindkét helyen ez van: „Solidipes: Merő lábú, mellynek nem hasadtt a' körme“. Kár volt kihagyni, mert nagyon szükséges magyarázat.

Lább: vado; állitólag csak Bod P., — holott már Pápai Páriznál, azonmód.

„Ellábbag(ó madár): devia avis“; csak Bod Péter, — holott azonmód már Pápai Páriznál.

„Lábbal(om, vizen gázlóba mégyek): vado“; csak Bod P., — holott már P. Páriznál, azonmód.

„Kilábbal(ni): emergere e vadis“; állítólag csak Bod P., — holott már P. Páriznál, azonmód.

„Meglábbal(ható vala): fluvius vadari poterat“; állítólag Bod P., — holott már P. Páriznál, azonmód.

Laboda. „Paréj, laboda: lachanum;“ állítólag csak Bod Péter, — holott már Molnár Albertnél, dd. 1604.

„Bőrös-láda: riscus“; állítólag csak Bod P., — holott már Pápai Párizban.

„Fias-láda, fiókos-láda: arca loculata“; állítólag csak Bod P., — holott azonmód megvan már P. Párizban.

Orgona-láda, a Nyt. Sz. egyetlen adata szerint, csak Bod P., — holott már P. Párizban. Voltakép mind a kettőnél ez van: „Regula pileata: Orgona ládája“.

Kenyeres-ládácska: panariolum; a Nyt. Sz. egyetlen adata szerint először és utoljára csakis Bod Péter magyar részében. Ott azonban nincs; hanem megvan a latin részben, ahová viszont, Molnár Albert 1604-iki kiadásából került.

Lágy. „Felvér a lágya: palpitat cerebrum“; „Könnyű a lágy követ faragni: saxa mollia facile tractantur“; állítólag csak Bod P., — holott mind a kettő betű szerinti átvétel P. Párizból.

„Adó-lajstrom“; egyetlen adattal, állítólag Bod Péternél először, — holott már P. Páriznál. Mindkét helyen, egész szabatosan: „Censoriae tabulae: Adó laistroma“.

„Mustráló-lajstrom“; egyetlen adattal, állítólag Bod P., — holott már P. Páriz. Mindkét helyen, szabatosan: „Brěve: Mustoráló laistrom“.

„Számadó-lajstrom: breviarium rationum“, állítólag csak Bod P., — holott már P. Páriz, azonmód.

Lajtorja. „Hajó-hágó lajtorja: epibathra“, állítólag csak Bod P., — holott ő csak azonmód kiírta P. Párizból, ami főleg azért nevezetes, mert ekként megállapítható, hogy a „hajó-hágó lajtorja“ nem Bod Péter, hanem P. Páriz kurtítása. Molnár Albertnek ugyanis, valamennyi kiadásában ez van: „Hajoba hago laytorja: Epibathra“.

Lakik. „Hadakban lakni: obire bella“; „bő szálláson, frisen lakni: diversari laute“; állítólag csak Bod P., — holott mind a kettő azonmód P. Páriznál.

Be-lak, egyetlen adattal: „Mi a földnek minden határát bélakjuk: nobis habitabitur ultimus orbis“; állítólag csak Bod P., — holott ő szószerint irta ki P. Párizból.

„Fővárosban-lakó: metropolitanus, metropolites“; egyetlen adat, állítólag Bod P., — holott szószerint P. Párizban.

„Kézfogási-lakodalom: sponsalia“; egyetlen adat, állítólag Bod P., — holott megvan 1604 óta Molnár Albert minden kiadásában.

Lakos. „Magát mesterséggel a lakosok közzé béiratni, incorporáltatni: irrepere in tabulas publicas“; állítólag csak Bod P., — holott azonmód már P. Párizban.

„Új-lakos: hospes“; állítólag Bod Péternél, — ott azonban nincs! Nem lelem a Vocabularium Albensében; nincs meg Comeniusnál; nincsen Kapossinál; semmi nyoma Calepinusban; hiába keresem Molnár Albert különböző kiadásaiban; hiába P. Páriznál; Jambressichnél is, „Hospes“ csak „Lakós“, de nem „új-lakos“; nem ismeri Wagner; nem tud róla Éder; — végre 1808-ban megvan az „Új lakos“ Sándor Istvánnál, csakhogy itt meg nem „hospes“, hanem a. m. „Colonus, Novus incola“; nincs meg Márton Józsefnél, nem ismeri Kresznerics, stb. stb. ‚Hol van hát?‘ — Még a „petit doigt“ is hallgat. Annyi bizonyos, hogy a Nyt. Sz.-ban benne van, — csak a forrásokban nincs benne. Más baj nincs.

„Lák: palus“, maguk mondják, hogy ugyanigy megvan már Molnár Albertnél; teljesen fölösleges azt is odatenni, hogy Bod Péter szintén igy adja.

„Sokcsévéjű-lámpás: polymyxos“, állítólag csak Bod P., — holott szószerint már P. Páriznál, ez viszont Molnár Albertből vette, kinek valamennyi kiadásában „Polymyxos: Sok Czevű Lampas“.

„Megláncol(tatott): catena restrictus“; „valakit meg-láncolni: catenis vincire aliquem“; állítólag csak Bod Péterből, — holott mind a kettő azonmód megvan P. Párizban.

Öszve-láncol: cateno, egyetlen adat, még pedig csak Bod Péterből, — holott megvan már P. Párizban.

„Megláncoz(ni): injicere catenas; csak Bod P., — holott azonmód már P. Páriznál.

„Landis: pannus Londinensis", csak Bod P., — holott már P. Páriznál. Csonka kiírás, mert mind a kettőben ez van: „Pannus Londinensis: Landis *posztó*".

Láng. „A lángtól megcsapattatni, perselődni: afflari incendio"; „a lang érdekli: allambunt flammae"; „Szitálnak, langját ki-vészik: succernunt farinario cribro"; „lángot vetni: flammigero", állítólag csak Bod P., — holott a három első, szószerinti kiírás P. Párizból, a negyedik megvan Molnár Albert összes kiadásaiban, mint: „Flammigero: Langot vetőc".

„Lángol(ok, haragszom): flammo", csak Bod P., — holott P. Páriz, azonmód.

Lanna. „Pléh, lánna, *lamna:* lamna"; „laposan ki-vert értz, bányászna, lánna: lamina", állítólag Bod P., — holott már Molnár Albert minden kiadásában. A magyar szónak feltüntetett „lamna" azonban saját találmányuk; nincs meg se Molnárnál, se P. Páriznál, se Bodnál.

„Lantol: pandurizo"; „Lantolni, kobzolni: intendere chelym"; „kobzolni, lantolni: pulsare lyram"; „éneklő, kótáló, lantoló: psaltes"; „kobzoló, lantoló: pulsator citharae"; állítólag mind az öt csak Bod Péternél, — holott az első megvan már Molnár Albertnél, dd. 1621., a többi négy pedig Pápai Páriznál, azonmód.

„Lantos, hárfás: psallocitharista"; „tziterás, lantos: citharoedus", állítólag mindkettő csak Bod P., — holott mindkettő már P. Páriz.

Lap. „Könyvnek lapja: pagina libri"; állítólag már Bod Péternél, dd. 1767., — holott csak Éder József Károly nyelvújításos szótárában, dd. 1801. (II. 213): „A' Könyvnek lapja: Pagina libri".

„Kard-lap: planum, lamella gladii"; „Kard lapjával ütni: plano ense percutere"; az első megvan ugyan Bod Péterben, de mint „Kard*nak a'* lap*ja*"; a második csak Bod P., — holott már P. Páriz.

„Láp, váp, lápa, vápa: uligo"; állítólag Bod P., — holott már P. Páriz.

Lápácska, vápácska; állítólag Major: Szót. és Bod P., — holott a kettő nem azonos, s a szorosan idetartozó rész megvan már Molnár Albertnél, dd. 1604. Latin nevét ennek is, mint annyi másnak, a

a kiíró még olvasni sem tudta. Majornál „acetabulū“ van, ami nem acetabul*us*, hanem acetabul*um*.

„Lápos(hely): locus uliginosus, csak Bod P., — holott már P. Páriznál.

Lapát. „Ásó, lapát, szén-szitó“; „Két evedzőjű vagy lapátú hajó: biremis“; állítólag csak Bod P., — holott már mindkettő azonmód P. Párizban.

„Evező-lapát: remus“, csak Bod Péterben lenne, — holott már P. Párizban.

Hajó-lapátja. „A hajólapátot vonni, a hajólapátot húzni: ducere remos“; állítólag csak Bod P., — holott már P. Páriz.

„Két-lapátú (hajó): biremis“; állítólag csak Bod P., — holott már P. Páriz.

„Sütő-lapát: infurnibulum“; állítólag csak Bod P., — holott már Molnár Albert, dd. 1604.: „Infurnibulum: Sütő lapat, Kenyer vetelő lapat“, — ezt az utóbbit végkép kihagyták.

Szóró-lapát. „Rosta, szóró-lapát: vannus“; csak Bod P. — holott már P. Párizban.

„Meglapátol: palam natibus incutio“; „Meglapátolás: incussae palae poena“; csak Bod P., — holott mindkettő már P. Páriz.

Lapocka. „Ispót, valamit keverő lapotzka, tajték-hányó kalán: spatha“; „hajókázásra-való lapotzkák: pennae remiges“; csak Bod P., — holott mindkettő azonmód P. Páriz.

„Lappagás: latitatio.“ „Lappangás: latitatio.“ „El-lappant: illatebro“; mindeniknél Molnár Albertet *és* Bod Péter teljesen azonos magyarázatát egyidejűleg idézik. Hát még a Molnár és Bod közti nagyapa- s unoka-viszonyról sem tudnak?

Lappang. „Házánál lappang: domum se abdidit“; csak Bod P., — holott már P. Páriz, azonmód.

Lapta. „Viszsza-ütni a laptát: repercutere pilam“ stb.; csak Bod P., — holott már P. Páriz.

„Játszó-lapta: pila lusoria“; állítólag csak Bod P.,— holott már P. Páriz.

„Laptáz: pila palmaria ludo“; csak Bod Péter, — holott már P. Páriz.

Laptázás. „Három szegre-való loptázás: trigon“; csak Bod P., — holott már P. Páriz.

„Laptázó: sphaerista“; csak Bod P., — holott már P. Páriz.

„Édes lapu: tussilago“; csak Bod P., — holott már Molnár Albert, 1604—1645.

„Keserű-lapu: personata“; állitólag csak Bod P., — holott már P. Páriz.

„Széles lapu: personata“; állitólag csak Bod P., — holott már Molnár Albert, dd. 1604.

„Úti-lapu: plantago“; szerintük csak Bod P., ahol azonban „Uti lapu fü“ van, kétségkivül P. Párizból, mint aki szótára II. kötetének végén *(Paralipomena,* 277. l.) ugyanigy emliti.

Lárma; „lármát fúni: dare signum militibus“; állitólag csak Bod P., — holott már P. Páriz.

„Laska: laganum“; csak Bod P., — holott már P. Páriz.

„Lassan: defunctorie“; csak Bod P., — holott már Molnár Albert, 1604.

„Lassít, Meglassít: lento“; csak Bod P., — holott már Molnár Albert, 1604.

Meglassodik; „meg-lassodott a szél: ventus concidit“; csak Bod Péter, — holott már P. Páriz.

Lát; 1) „kit látok tova meszsze: quem procul video“; csak Bod P., — holott már P. Páriz. 2) „láttatnak egyben lenni: videntur concinere re“; csak Bod P., — holott már P. Páriz.

Által-lát. „Hozzá-vetésből által-látni, el-találni: *perspicere conjectura; által-látod a dolgoknak folyásokat: praespicis *cursum rerum; elméjével által-látni, eszébe venni: *circumspicere animo vel mentibus“; csak Bod P., — holott mind a három hely azonmód megvan már P. Páriznál.

„Eleve-ellát: praecipio“; csak Bod P., — holott már P. Páriz.

„Fönnlátó: superbus“; csak Bod P., — holott már P. Páriz.

És igy tovább, végig az egész munkán. Ebből pedig nagyon nevezetes dolgot állapithatunk meg.

A Nyt. Sz. azt állitja, s a forrásjegyzékben kétszer is megemliti, hogy „PP.“ jegy alatt feldolgozta „Pápai Páriz Ferenc. Dictio-

narium hungarico-latinum. *Lőcse 1708.*" tehát eredeti kiadását; aztán azt állítja, hogy „PPl." jegy alatt feldolgozta „Pápai Páriz Ferenc. Dictionarium latino-hungaricum. *Lőcse 1708.*", tehát szintén eredeti kiadását.

Ezzel szemben az a valóság, hogy ők Pápai Páriznak eredeti kiadását, mely, főkép a szólamok első felvétele révén, korszakalkotó a régi szótárirodalomban, hát ezt a korszakalkotó művet, mondhatni, *soha nem is látták.*

Pápai Páriz, a régi jó „*Párizpápai*", a latinos műveltségű régi magyar világban épúgy jóformán köznévvé lett, egyjelentésű a szótárral: mint ahogy az ancien régime franciáinál „*Le Calepin*" a. m. szótár, vagy a modern magyar világban „*Ballagi*" a. m. szótár (továbbképezve Jókainál, Péter Dénesnél: „kiballagiz" = szót szed szótárban).

Hogy Ballagit nem használták föl, annak csak azt a kárát látták, hogy néhány ezerrel több kérdőjel, tévedés, hibás meghatározás stb. csúszott be szótárukba, ami végre is nem nagy baj; egypár ezerrel több vagy kevesebb, az már ilyen vesztett pörnél nem számít.

De minden tekintetben menthetetlen, hogy még „Párizpápait" is mellőzték. Mellőzték, mert Párizpápai adataihoz, parányi kivétellel, csakis másodkézből, t. i. részint Bod Péter, részint Kresznerics révén jutottak. Mellőzték, bárha a forrásjegyzékben kétszer is bizonyságot tesznek róla, hogy földolgozták!

Fokozza a botrányt, hogy ily eljárásuk mellett még a szövegben is sok helyen hivatkoznak Pápai Párizra, holott nyilvánvaló, hogy csak Bod Péterből merítették adataikat. Így pl.

„Almáriom: abacus vestiarius; schrank, schrein, bücher- oder kleiderschrank, behälter PP."

„Megapad: detumeo; abnehmen, schwinden, entschwellen PP."

Aprózik. „Aprózni: imminui; verringert werden PP."

„Árasztás: überfluss PP."

„Levél-arany: aurum foliatum; blättlein-gold PP."

„Aranyászó: chrysoplites, aurilegus; ein goldwäscher PP."

„Megaranyazás: auratura, auri inductio; das vergolden, die übergoldung PP."

„Aranyazó: aurarius, inaurans, aurator; goldarbeiter, vergolder PP.“

„Egyarányú: similis, aequabilis; gleich, eben PP.“ stb. stb.

Mivel azonban Pápai Páriz eredeti, 1708-iki kiadásában *nincs német szöveg;* mivel német értelmezéssel az ő szótárait csak Bod Péter bővítette, — világos, hogy valamennyi „PP.“-jük is nem Pápai Páriznak, hanem Bod Péternek olvasandó, ha ugyan nem Éder József Károlynak!

A félrevezetéseknek az egész munkán végigvonuló szakadatlan sorozatában újabb typust tüntet föl a következő példa:

„*Vendég-ház:* cubiculum hospitale ***PP.*** gasthaus ***PPB.*** [gastzimmer].“

Külön veszik fel Párizpápait és ettől elválasztva, megint külön Bod Péter szótárát. Külön is hivatkoznak Párizpápaira, kétségkívül azon szégyen elrejtése végett, hogy Párizpápaiba jóformán bele sem néztek. Mert

‚vendégház‘ P. Páriznak se magyar, se latin részében nincs meg. A magyar részben (253. l.) csak „Vendég-fogadó-ház“ van; a latin részben pedig (287. l.): „Hospitale cubiculum: Vendégfogadó hely“.

A „vendégház“ tisztán Bod Péter műve, kinél (383. l.) együtt van a Nyt. Sz.-ban különválasztott s felerészben P. Páriznak tulajdonított mindkét jelentése:

„Vendég-ház: Cubiculum hospitale. ein Gast-Haus“.

*

Ha mármost ***Bod Péter*** kiaknázását nézzük, ugyanolyan munkát látunk, mint Molnár Albert és Pápai Páriz szótárai feldolgozásánál. Ennek bemutatására, Bod Péterről lévén szó, szótárának azt a részét veszem elő, mely *egészen és kizárólag* az ő műve, t. i. a II. kötet végére függesztett egy levélnyi „Addendáit“. Ezzel a Nyt. Sz. következőképen bánt el:

Ákavita — kimaradt; szótári adatuk egyáltalán nincs reá, úgyhogy kénytelenek a szerkesztők maguk magyarázni: „Ákovita: [aqua vitae; branntwein]“. Pedig sokkal helyesebb értelmezése ott van

Bod P. Addendái élén: „Ákavita: Aqua vitae. süszer Brandtwein, Aquavit, Lebens-Wasser".

Alamuszta, a Nyt. Sz. szerint: „sublestus; schlecht, gering, plump, nichtswürdig PP. (Addenda)", — holott Pápai Páriznak nincsenek is Addendái, s tényleg az egész locus Bod Péter műve.

Apró: Varioli, Morbilli — kimaradt, s ennélfogva csak Kresznericsből, dd. 1831. tudják idézni: „Apró: morbilli, varioli."

Apró-kőte: Variolis infectus — végkép kimaradt.

Árenda: Elocatio, Pretium elocationis. die Arrend, Vermiethung, Verpachtung — kimaradt, s e miatt csak Márton József latin szótárából, dd. 1823. tudják idézni.

Árestom, a Nyt. Sz.-ban „Arestum, Custodia" — hamis cég alatt, Pápai Párizból idézik, — holott csakis Bod Péter.

Armás, a Nyt. Sz.-ban Latro — hamis jegy alatt könyvelik el. Nem Pápai Párizt használták, hanem Bod Pétert, mert csakis itt van meg.

Aszaló: siccatorium — végkép kimaradt.

Atya-Mester, a Nyt. Sz. szerint: „magister tyronum PP." — holott csakis Bod Péterben van meg.

Baktatok, a Nyt. Sz. szerint: „itito, ventito PP.", — holott csakis Éder József Károlynál, dd. 1801.: „baktatok: Ito, ventito". Bod Péter Addendáiban: „Ito. Itito".

Beteg-ágy: Puerperium. das Wochen-Bette — kimaradt; szótári adatuk egyáltalán nincs e szóra.

Betűzöm — végkép kimaradt.

Bibelődik, a Nyt. Sz. szerint: „rebus ludicris distineor; tändeln PP.", — holott ily értelmezése csakis Éder József Károlynál, dd. 1801.: „Bibelödni. Rebus ludicris distineri. Tändeln".

Birakozni: luctari. ringen, fechten — kimaradt; szótári adatuk egyáltalán nincs reá, úgyhogy maguk a szerkesztők értelmezik, még pedig a következő éktelen baklövéssel: „[possideo; besitzen]"!

Bódorgó, a Nyt. Sz. szerint: „vagus PP.", — holott P. Párizban egyáltalán nincs, hanem csakis Bod Péterben.

Bőrös-pecsenye: Costula porcina — végkép kimaradt.

Bú-látott: Aerumnosus — végkép kimaradt.

Falángatom: Objurgo. ich schelte, gebe ein Verweisz — végkép kimaradt.

Fartoló-oldal: Locus declinis, stb. — végkép kimaradt.

Fejtő: gefärbtes baumwollnes Garn, — amit a Nyt. Sz. innét, Bod Péter e helyére hivatkozva, ekként idéz: „farbichtes garn von Baumwolle".

Fértzelni: Filis in plicas stringere — szintén végkép kihagyódott.

Finsia: Scyphus Indicus. Thee, oder Kaffee Schale, — a Nyelvtörténeti Szótár igy veszi föl: „Findsa, Findsia: scyphus indicus, tasse PPB."!

Fontsika: Vestis lacera. eine Fetzen, zuriszenes Kleid, ein Hader Stückchen, — a Nyt. Sz. igy veszi föl: „Foncsika: vestis lacera; fetzen, lumpen PPB."!

Fordító: Verticulum. ein Thür Wirbel — kimaradt; latinja csak Kassai Szó-Könyvéből, németje csak a szerkesztők fejéből idézve.

Foszlán: Epomis. ein Leibel mit Baumwolle gefüttert — kimaradt. Szerintük magyarúl „Fosztán", latinúl „exomis PP.", — holott azonmód igy van már Molnár Albertnél. Németűl pedig Adámiból idézik, eltérő szöveggel.

Stb. stb.

A jezsuiták Phraseologiája.

Hogy a Jézus-Társaságának nemzeti nyelvünk kimüvelésében nagy szerepet kellett vinnie: à priori fölteheti mindaz, aki tudja, hogy a Jézus-Társasága miért és miként alakult.

A Jézus-Társasága nem holmi kontár politikusok műve, kik az egység és egyetemesség biztositására nem látnak más módot, mint azt, hogy uralmuk alatt minden nemzeti és faji vonást lehetőleg elhomályositsanak. A Jézus-Társasága megértette, hogy aki vezetni akar, annak számolnia kell a kor vezérgondolatával. Belátta, hogy az újkorban az egyetemesség rendszere, az újkort jellemző nemzeti eszméhez alkalmazkodás nélkül, csak nyavalygás lehet, csak a középszerűség és nyomorúság útja a vezetőkre és a vezetettekre nézve egyaránt. A Jézus-Társasága tehát, — épen a római egyház egységének és egyetemességének helyreállitása céljából, — élére állott a kor előremenő gondolatának, s ezzel az újkori romanismust

képesítette arra, hogy legnagyobb ellenfelével, a kalvinizmussal, a gyakorlati életben menten fölvegye a harcot.

És mivel a megindult küzdelemnek a szószék és az iskola volt a színhelye, a jezsuiták pedig mindkét téren nagy sikereket mutathattak fel: à posteriori is világos, hogy az irodalom és ékesszólás művelésére, már iskoláikban is nagy gondot kellett fordítaniok.

Ennek azonban a Nyt. Sz.-ban csodálatosképen semmi nyoma. A Jézus-társaságiak tömérdek szótára (köztük olyan is, mely több mint 1000 lapra rúg!), nyelvtani, ékesszólástani stb. kézikönyve, ha a Nyt. Sz.-t vagy a Nyelvőrt nézzük, szinte úgy tűnik fel, mintha soha meg nem jelent volna.

Nem szólok ezúttal az általános szótárakról, csak a phraseologiákról, melyek kultuszával mindig nagyra volt a Nyelvőr. A Phraseologiák közül, — hogy csak a XVIII. század első felében megjelenteket, s ezek közt is csak a legkiválóbbakat említsem, soha hírét sem hallották a következő műnek:

Phrases Latinae. In gratiam Ungaricae juventutis olim concinnatae a Reverendo Patre Stephano *Dobronoki,* e Societate JESU. Nunc demum in lucem datae. Tyrnaviae, 1709.

Ez a 192 lapra terjedő könyvecske magyar szólamok magyarázata, számos érdekes, sehol másutt nem található adattal.

Soha hírét sem hallotta se a Nyt. Sz., se a Nyelvőr, a jezsuiták másik legelterjedtebb, számos különböző terjedelmű kiadást ért s igen becses kézikönyvének, mely ezt a címet viseli:

Syntaxis Ornata, seu de tribus Latinae linguae virtutibus, puritate, elegantia, copia. In usum mediae et supremae grammaticae classium, cum adjuncto Flore Latinitatis. Auctore R. P. Francisco *Pomey,* Societatis Jesu. Tyrnaviae, 1745. Egyéb kiadásai: Tyrn., 1748. — Tyrn., 1754. — Tyrn., 1773. — Budae, 1792. — Budae, 1798.

E becses munkában, phrasisok dolgában különösen becses az „Ungarismi singulares" és főként az „Idiotismi Ungarici Adagiales, qui nisi circumlocutione aliqua Latine reddi nequeunt" feliratú részlet.

Ez már valóságos kincses bánya, mely kétségkivül azért hever maig feltáratlanúl, mert magyar szaknyelvészeink szűk birodalmától nagyon messze esnek a latin szakirodalom polcai; már pedig e mű, könyvtárainkban oda van beosztva, s hosszú címében sem árulja el sehol, hogy magyar és német szöveg is van benne.

Minő szemmel nézi Pomey műve a phrasisokat, legjobban mutatja a következő kérdése és felelete: „Igitur Phrasibus, seu idiotismis exceptis latina omnia ad verbum in Ungaricum convertere potero? *Resp.* Certe. Itaque de juventute literaria, praeclare mererentur, qui excerptas e Cicerone, Nepote, Caesare, Livio, Curtio, &c. Phrases latinas jam germanice versas, id est, Phraseologiam Cornelianam, &c. cum Ungarico quoque idiomate ederent. His enim instructus Tyro sedulus marte suo, solo dictionario adhibito ad legendos authores accedere potest.“

Ezeket és társait a Nyt. Sz. és a Nyelvőr soha észre sem vette. Ám egy nevezetes jezsuita phraseologiát feldolgozott — legalább a forrásjegyzék szerint.

Wagner Ferenc Phraseologiája ez, mely 1750-ben jelent meg, s melynek magyar részét Vargyas István jezsuita írta volna: (Katona: *Historia Critica R. Hung.*, XXXIX. 1013). Újabban azt is vitatták, hogy főként Faludi műve, mert annak a magyarságát tünteti fel.

Mindez a vita fölösleges, ha ismerjük a jezsuiták szellemét, rendszabályait, életmódjukat és szokásaikat. Gyűjtő-munka, főleg phraseologia készítésében, kétségkívül résztvett az egész rend, régi kiadványai révén, mert ez a rend a traditiók s főleg *saját* traditiói világában él; s résztvett a rend minden élő tagja, azon a helyen, ahol a művet kiadták. Azért, ha a mű szerzőjét egész pontosan akarjuk megjelölni, leghelyesebb a nagyszombati jezsuiták phraseologiájának nevezni.

A nagyszombati jezsuiták e művét, melyet rendszerint Wagner Phraseologiájának hívnak: a Nyt. Sz., saját állítása szerint, feldolgozta.

Ezt az állítást azóta már szóvátette, illetőleg kétségbevonta Tóth Béla, kinek a cikkéből épen elegedő lesz a kezdősorokat idéznem:

„A Nyelvtörténeti Szótárban — úgymond — *Wagner Ferenc Phraseologiájának alig van nyoma.* Nem keresem e mulasztás okát“ stb. (*Nyr.* XXII. 459). — Tóth Béla aztán tömérdek adattal igazolja, hogy azt a keveset is, amit e műből fölvettek, a szerkesztők csak „találomra“ magyarázzák (*U. o.* XXII. 461).

A tényállás ilyetén előadására Szarvas Gábor, aki a Kecskeméti Ötvöskönyvéhez fűzött vádak kivételével, soha adós nem maradt a

felelettel: nyomban felvilágositással szolgált, — szerkesztői csillag alatt adván a következő épületes nyilatkozatot:

„*Nem fürkésszük* mi sem ez alkalommal, *kit ér a mulasztás vádja* a miatt, hogy több más, hasonlóképen fontos művel együtt a cimbeli munka is feldolgozatlanul maradt; e megrovásképen hangzó szavakra tartozunk azonban azzal a fölvilágositással, hogy Nagyszigethi Kálmán, a kinek neve a Wagner Phraseologiája után áll, *nem földolgozója*, hanem csupán *méltatója* volt e műnek s hogy jelességeit kiemelje, mutatványul több kifejezést és szólást is közlött a Nyelvőr olvasóival (XVII. 307—314), hogy azonban e csekély anyag se maradjon használatlanul, a Nyt. Sz. szerkesztősége *a Nyelvőrben belőle közlött példákat az illető cikkelyekbe beiktatta*; természetes tehát, hogy a rövidített forrással együtt a mű cimét is ki kellett tennie, valamint annak nevét se lehetett emlitetlenül hagyni, a kinek ez adatok kijegyzését köszönhetjük."

Ahány szó, annyi valótlanság. Mert

1) nem úgy igaz, hogy „a Nyelvőrben közlött példákat", „e csekély anyagot" beiktatták volna a Nyt. Sz.-ba. Hanem úgy igaz, hogy annak a csekély anyagnak is legalább kétharmada kimaradt a Nyt. Szótárból! Így, hogy egyebet ne emlitsünk, *végkép kimaradtak* Szily kicsiny közleményéből a következő szók:

Ádiáz. Ádiázás. Agszéna. Alitt.

Beléavott. Böcsületlen (Pázmánynál is megvan!).

Csudatékony.

Ellenkezet. Előnév. Elpuhulás („elpuhul" sincs meg!). Elvásit: attero.

Fincározás. Fürkészés.

Habarc. Hadarázás. Hák. Hamarkodó: festinus. Határozat: limes. Helyköz. Heveny: aestus. Hosszall. Huzónosan: tractim.

Ízellet: sapor.

Járóka. Játékszin.

Kapircsál: scalpo. Káposztás konc. Kikolt. Kontyalávaló bor. (Korosodik: adolesco, csak Sándor Istvánból ismerik!). Közlelés (Faludinál is; Szily e szónál megigazitja Kresznerics tévedését!). Kukta.

Látóka. Lesbeteg. Lödér ember.

Meggyek: quid agam?

Nehezen-hisző. Nézlel: conspicor. Nyakfüggő.
Okosul. Olajoz. Óraköz . . .

stb. stb. le egész a „Vörösgyurkó"-ig, mely épúgy kimaradt a Nyt. Sz.-ból, mint párja a „Kulacs" (egyebek közt épen Wagnerben is megvan)!

Íme így iktatták be a Nyt. Sz.-ba az eredetiben feldolgozni elmulasztott Wagner-féle Phraseologiának Szily által a Nyelvőrben közzétett „csekély anyagát"!

2) Nem felel meg a valóságnak, hogy Wagnert épen a Nyelvőrből dolgozták volna fel. Mert ime Bonfordiról a Nyelvőrben csak épen ennyi van: „Bonfordi: histrio" (XVII. 312). Hát akkor honnét vette a Nyt. Sz. a Bonfordi szövegét? Mindjárt meg is felelünk rá e párhuzammal:

Nyelvtört. Szót. I. 281.	Wagner: Phraseologia, 598.
Alakos, játékos, komedia-játszó, markalf, bonfordi: histrio WF.	Histrio: Alakos, játékos, komedia-játszó, markalf, bonfordi.

3) A Nyelvőrben Szily a szók mellé csak a latin magyarázatot teszi ki. Hogy' lehet akkor a Nyt. Sz.-ban ez a szöveg: „Megcsappan: exaresco: *abnehmen* WF."? — Hát csak úgy, hogy Wagnerben is ez van: „Exaresco: meg-csappanni, abnehmen". Ami újabb bizonyság a mellett, hogy igenis lapozgattak az eredetiben is, s nem csupán a Szily cikkében. Azonban

4) a szerkesztők arról már értesülvén, hogy Wagner eredetijében német szöveg is van, szokásukhoz hiven, gondoskodnak az olvasó félrevezetéséről. Pl. a Nyt. Sz. ezt írja:

„*Csepegdegel:* mano PPBl. *tröpfeln WF.*" Ennyi az egész. Már pedig Wagnernél, az eredetiben ez van: „Mano: tsep*p*egdegelek, *fliessen*". Hol van a „tröpfeln"? Hogy' hivatkozhatnak Wagnerra, mikor az, „fliessen"-nel magyarázza a szót!?

5) A Nyelvőr szerkesztőjének védekezése, amint látjuk, összeomlott, s az ilyen katastropha porral, piszokkal jár. Így értjük meg, minek a köpönyege e munka Bevezetésének második kikezdése, ahol Szarvas és Simonyi ezt a nyilatkozatot teszik magukról: „A szerkesztők még arra nézve sem vállalhatnak kezességet, hogy a *föl-*

dolgozott műveknek minden fontosabb adata helyet talált e szótárban". Mert lám a *földolgozott művek* közé iktatták ezt is:

„*WF.* — Universae Phraseologiae Latinae Corpus. Congestum a Francisco Wagner. Tyrnaviae 1750. — *Nagyszigethi Kálmán.*"

Már pedig, ha nem is mondta volna nekem maga Szily Kálmán, hogy nevét fölhatalmazása nélkül tették oda ezen egyetlen forráshoz, melyet állítólag feldolgozott: nekem legalább, aki mindig az egész embert nézem, Szily Kálmánnak nyelvtudományi téren kifejtett egész munkássága tudtomra adta volna, hogy ő olyan . . . munkát nem végezhetett.

Szarvas is sejthetett valami effélét, s azért csavarintja ilyenformán, mikor már se maradás, se tartomány, mert az Akadémia főtitkárától joggal várható minta-„földolgozás" titka kipattant:

„Nagyszigethi Kálmán, — írja Szarvas G. — akinek neve a Wagner Phraseologiája után áll, *nem földolgozója,* hanem csupán *méltatója* volt e műnek."

Különös, hogy mégis a „földolgozók" közt „áll" a neve. Vajjon ki tette oda?

Van tehát Szarvas Gábor alkalmi distinctiói szerint a Nyt. Sz. munkatársai közt:

1) *kiíró,* pl. Könnye Nándor. Ez van legalúl, mint allgemeiner Prügelknabe. Ld. a Bevezetést, passim;

2) *méltató,* pl. Szily Kálmán. Ez valami közbülső lény. Ld. *Nyr.* XXII. 460.;

3) *feldolgozó,* pl. Simonyi Zsigmond, vagy akár Szarvas Gábor. (Ld. *Bev.* VI). Ezek a tudomány Trismegistusai.

Mindezen *alkalmi* distinctiók, csak a széttagolt igazság csonka tetemei, melyeket az *egy* igazság helyett kinálgatnak!

A Nyt. Sz. minden munkása a nyelvtörténelmi anyag feldolgozására nyert megbízást, *tehát* valamennyien *feldolgozók.* A cél egysége kizár minden *alkalmi megkülönböztetést.*

‚Ez csak — hogy klasszikus idézettel éljek — tolvajrés, melyen az érdek bebúvik, hogy kilökje az igazságot.'

A XVII. SZÁZAD IRODALMA.

Pázmány Péter.

Szarvas Gábor Czuczor-Fogarasi Nagy Szótára elleni támadásában folyton-folyvást Pázmányra hivatkozik. Szidja őket, mint a bokrot, hogy még ezt a kitünőséget is csak másodkézből, Kresznericsből dolgozták föl, s mégis Pázmány nevét emlegetik.

Attól, aki így beszél, joggal elvárhatjuk, hogy nem esik abba a hibába, melyet a tudományos meggyőződés egész vehementiájával bélyegzett meg. S Szarvas Gábor — föltehetőleg — azért beszélt így, épen a Nyt. Sz. szerkesztése közben, mert azalatt úgy más írók, mint különösen Pázmány Péter egész szókincsét az *eredeti*, legjobb kiadásokból, egészen kimerítette, s mintaszerű munkájával örök időkre megmutatta, hogy' kell az *eredeti* forrásokat módszeresen és szabatosan feldolgozni.

Azonban — mit látunk?

Ugyanakkor, amidőn Szarvas Gábor legyalázta a Czuczor-Fogarasi-féle Akadémiai Nagy Szótárt (ami nem is akart nyelvtörténeti szótár lenni) azért, hogy helyenkint Pázmány nyelvének feltüntetésére az elismert megbizható Kresznerics-féle szótárból is vett át egyetmást: ugyanakkor, Szarvas Gábor irodája, a Nyt. Sz. szerkesztősége, úgy dolgozta fel az eredeti Pázmányt, hogy léptennyomon kénytelen másodkézből, t. i. 1) Baróti Szabó Dávidból, 2) Kresznericsből, 3) Mátyás Flórianból, 4) a Magyar Nyelvészetből, 5) a Nyelvtudományi Közleményekből, 6) a Magyar Nyelvőrből, Lauchs Lőrinctől, dr. Kiss Ignáctól, Nikolényi Józseftől stb. átvenni „az új magyar próza megalapitójának“ adatait!

Magának Pázmánynak pedig, épen főműveiből, kikeresték a (nyelvtudományi szempontból) leghitványabb utánnyomatokat, az igazi apokryph kiadásokat, s azok tartalmát tálalják föl igaz-gyön-

gyökűl a hiszékeny magyar közönségnek, mint Voltaire hindujai a dalai-láma szelencéjét Buddha fiainak.

Végül, erre a nagyszabású szemfényvesztésre nem mulasztják el föltenni a koronát. Azokat a haszontalan, apokryph kiadásokat úgy tüntetik fel, mintha a legbecsesebb, eredeti kiadások volnának! Mert ime, Pázmány Péter két fő-munkája ekként van fölvéve a szerkesztők által készitett Forrásjegyzékbe:

„*Pázm: Kal.* — Pázmány Péter. Kalauz. Pozsony ***1613.*** — Veres Imre.

Pázm: Préd. — Pázmány Péter. Vasárnapi és innepi prédikátziók. Pozsony ***1636.*** — Veres Imre.“

Mindkét helyen a kiadás után kitett évszám, természetesen csak a Nyt. Szótár által földolgozott kiadásra vonatkozhatik. Azért veszik föl pl. Pázmánynak egy másik művét ugyanazon Forrásjegyzékbe következőképen:

„*Pázm: Imáds.* — Pázmány Péter. Keresztyéni imádságos könyv. (1. kiadás 1606. Földolgozva az 1631-i kiadás van).“ *

Ha mármost kinyitjuk a Nyt. Sz.-t, s az I. kötet 1. lapját nézzük, ottan három adatot találunk Pázmánytól, még pedig Prédikácioiból kiirva, melyeket, aki valaha látta Pázmány eredeti műveit, menten apokryphoknak fog mondani. Mind a három adat helyesirása ugyanis, tisztára XVIII. századi helyesirás! Csak úgy hemzseg bennök az „abajdo*tz*“, „dü*ts*ősség“, „ko*tz*ka“, „tán*tz*“, „*illy*“, „*egy*ik“ stb. — ami mind csak tiltakozás az ellen, hogy ezt a helyesirást Pázmányénak fogadjuk el.

A három adat provenientiáját világosan föltünteti a következő összehasonlitásunk:

A Nyelvtörténeti Szótár I. kötetének 1. lapja szerint:	*Pázmány Péter Predikaczioinak eredeti kiadása szerint:*
Abajdoc. „*Illy* abajdo*tz* és elegyes, *illy* változó és á*ll*hatatlan a' világi dü*ts*ő*ség* (Pázm: Préd: 469).	„*ily* abajdo*cz* és elegyes, *ily* változó és á*l*hatatlan a' *V*ilági d*ú*cs*ósság*“ (Pázmány: Predikacziok, 1636. 466.).
Abárlás. 1) „É*k*tele*n*b a' tán*tz*ban, vagy ko*tz*kajádzásban a' *l*eány	1) „*E*ktele*m*b a' tán*cz*ban, vagy ko*cz*ka-jádzásban a' *L*eány úja, hogy-

* Ez csak ‚feldolgozódott‘, mert a feldolgozó nevének se hire se pora.

úja, hogysem az étek abárlásban (Pázm. Préd. 1127). — 2) Egy tál abárlást, és egy eleven nyulat *tétete*: *egy*ik *a*gár min*d*járt a *nyul* után in*dula*, másik *a* moslékba kapa (Pázm: Préd. 1125).

sem az étek abárlásban" (Pázmány: Predikacziok, 1636. 1100).

2) „egy tál abárlást, és egy eleven Nyúlat *le-tétete*: *Egy*ik *A*gár, min*gy*árt a' *Nyú*l-után in*dú*la; másik, *a*' moslékba kapa" (1098).

E szerint megállapíthatjuk, hogy a példa gyanánt felhozott első és második adatot Pázmány Péter XVIII. századi kiadásából írták ki, a harmadikat pedig, betű szerint, sajtóhibáival együtt Mátyás Flórián Nyelvtörténeti Szótára 2. lapjáról — nemcsak hogy elhallgatva a másod- és harmadkézből vett voltaképeni forrást, hanem mind a három adatot úgy tüntetve föl, mintha az eredeti kiadásból írták volna ki!

És ez a művelet, amint végbement a Nyt. Sz.-nak alphájánál, úgy folytatódik végtülen-végig, egész az ómegáig.

A Forrásjegyzék szerint ugyanis Pázmány Prédikációinak „Pozsony, *1636*"-iki, tehát eredeti kiadását dolgozták volna fel. Holott, én legalább, csak ezt az egy locusra vonatkozó két idézetüket leltem meg lapszám szerint, az 1636-iki kiadásban:

Egybeköt. „Pázm: Préd.[1] 405."
Kéve. „Pázm: Préd.[1] 405."

Itt azonban maguk is szükségesnek látták megjelölni a mű címe után tett „1" számjegygyel, hogy az első kiadásból vették adatukat.

Van aztán Pázmány Prédikációinak egy igen gondos utánnyomata, mely „Széchény György Esztergami Érsek Költségével" Nagy-Szombatban, *1695*-ben jelent meg. Ezt sem használták és nem használhatták, mert az eredetivel megegyező lapszámozása nyomán, szintén egyetlen idézetük sem lelhető meg.

E két szabatos kiadáson kívül, van még Pázmány Prédikációinak egy ad usum Delphini készített kiadása is, melyet annak, aki Pázmányt a maga eredeti valóságában akarja megismerni, semmiképen sem szabad használnia — *tehát* ezt használták föl. Ez a kiadás „Nagy-Szombatban, A' Jesus Társasága Akademiai Collegiumának Bötüivel, M. DCC. LXVIII. Esztendőben" nyomatott. Minő szabadságot engedett meg magának a Jézus társasága Pázmánnyal szem-

ben, ezen *1768*-iki kiadásban: arra nézve, valóban köztörténeti fontosságú, elsőrendű bizonyítékokkal szolgálok a III. és a IV. kötetben.

Most azonban áttérek Pázmány másik főművére, a Kalauzra.

A *Kalauz*nak a XVII. és XVIII. században négy kiadása volt. Az első 1613-ban jelent meg, terjedelme: *816* lap; a második 1623-ban, terjedelme: *1006* lap; a harmadik 1637-ben, terjedelme: *1073* lap; végre a negyedik, többé nem Pozsonyban s nem a szerző által gondozva, mint a három előbbeni kiadás, — hanem Nagyszombatban, a Jézus-Társasága akadémiai collegiumának censurájával és fölügyelete alatt, 1766-ban, *1092* lapra rúgó szöveggel.

Ha valamely műnek négy különböző kiadása van, melyek mindenike bővített vagy javított kiadás, egymástól elütő lapszámozással: gyűjtő- és úgynevezett felütő műben, igen természetesen, pontosan meg kell jelölni azt a kiadást, melyet feldolgoztak.

E kívánalomnak a Nyt. Sz., látszatra eleget tett. Ott van a Forrásjegyzékben, hogy az 1613-iki kiadást aknázták ki!

Állításuk azonban valótlan. Mert a felhasznált anyag megvizsgálása után kétségtelen, hogy épen az 1613-iki kiadásból legkevesebb adatot, számszerint *legföljebb* 40 vagy 50 adatot vettek föl; tényleg mind a négy kiadásban böngészgettek, de leginkább az apokryph 1766-ikiban.

Ez a tényállás a szövegbe fölvett saját idézeteikből is megállapítható, ahol sűrűn szerepelnek az efféle jelölések:

Alamizsnaszedés. Pázm^2: Kal. 388.
Borza-túró. Pázm^2: Kal. 836.
Fatalp. Pázm^2: Kal. 437.
Fölrombol. Pázm^2: Kal. 702.
Könyvsokadalom. Pázm^2: 277.
Megpenészledik. Pázm^2: Kal. 160.
Nyomtat. Pázm^2: Kal. 203.
Plébánosság. Pázm^2: Kal. 137.
Püspök. Pázm^2: Kal. 137 (idézetükben: „Franczuz“, „százнyolcz“ van, — holott az 1766-iki kiadásban, melyre az idézett lapszám utal: „Frantzúz“ és „Száz nyóltz“).
Rombol. Pázm^2: Kal. 556.
Rosszalkodik. Pázm^2: Kal. 1090.
Szombatos-zsidó. Pázm^2: Kal. 141.

Szorít. Pázm[2]: Kal. 408.
Tanít. Pázm[2]: Kal. 637.
Vég. Pázm[2]: Kal. 173.

E helyeken maguk jelölik meg a Forrásjegyzéktől eltérő kiadást a Kalauz neve után elhelyezett számjegygyel. Csakhogy ez a kiadás *nem a második kiadás* (1623), *hanem a negyedik* (1766), a jezsuita kiadás; amint pl. „rosszalkodik", már csak azért sem lehet az első, a második, vagy a harmadik kiadás 1090. lapján, mert egyiknek sincs 1090 lapja! Voltakép azonban még a negyedik kiadást sem használták. A felhozott helyeken is többnyire csak Kresznerics szótárát bújták, gondosan elhallgatva Kresznerics nevét.

Másutt ismét maguk hivatkoznak Pázmány Kalauzának utolsó kiadására, a név után tett évszámmal. Ezeknél már azon különböző folyóiratok lapszámait hallgatják el, melyekből adataikat jobbára meritették. Ilyenek például:

Elégel. Pázm: Kal. 1766. 352.
Kétség. Pázm: Kal. 1766. 929.
Marad. Pázm: Kal. 1766. 1021.
Martalék. Pázm: Kal. 1766. 456. 601.
Menedék. Pázm: Kal. 1766. 504.
Ollyan. Pázm: Kal. 1766. 583.
Részbőlállatlanság. Pázm: Kal. 1766-i kiad. 868.

Mindez, tisztességes munkában, magában véve megengedhetetlen. Mert a különböző kiadásoknak nem az *eltérő* helyeit dolgozták fel, hanem csak azon adatait, melyek véletlenül kezükbe kerültek. S ezzel a kutatót, ki netán használni óhajtaná a szótárt, abba a kedves helyzetbe sodorták, hogy Pázmány Péter vaskos főművének mind a négy kötetét maga elébe kell szednie, — máskép nem boldogul. De még így se! Mert még ez is csak látszat, — amint már említettük. A Kalauz adatai tényleg jobbára csak másod-, harmadkézből átvett hibás és torz-szövegek összevissza, melyekben valósággal lehetetlen eligazodni.

Vegyük pl. Pázmánynak ezt a mondatát, úgy amint megvan írva Pázmány Kalauzának utolsó, magagondozta kiadásában:

„A' Kelyhekből, serlegeket; a' Keczelékből, rokolyákat; a' Papiöltözetekből, szoknyákat, és far-dagályokat csinálnak" (Kalauz, 1637. *221.* l.).

E mondatból négy szót használtak fel, pedig ha már másodlagos kútfőket is forgattak, Simonyi kétszer is meglelhette volna a többit a Nyelvőrben is, mint amely, II. kötete 356. lapján, szokott pontatlansággal ugyan, de tényleg közli az egész mondatot, a Kalauz *222.* lapjáról, VIII. kötete 273. lapján pedig a *224.* lapjáról.

Az a négy szó pedig szó szerint így van fölvéve a Nyt. Sz.-ba:

Kecele. „Pázm: Kal. 222. *Kr.*“ — állítólag Kresznericsből (szöveg nélkül), — ahol azonban nyoma sincs; tényleg Pázmány 1766-iki kiadásából vették.

Rokolya. „Az kelhekből serlegeket, a ketzelyékből rokolyákat, a papi öltözetből szoknyákat és fardagályokat csinál (Pázm: Kal. 197. SzD: MVir. 472).“ — E torz szöveget Baróti Szabó Dávid Magyarság Virágiból és talán valami értekezésből szedték; de úgy, hogy még Barótit is eltorzították, mert ott így van: „A' kelhekből serlegeket, a' ketzelyékből rokolyákat, a' papi őltözetekből szoknyákat, és fardagályokot tsinálni“.

Szoknya. „Az papi őltőzetekből szoknyákat és far-dagályokat csinálnak (Pázm: Kal. 197).“ — E szöveget Pázmány 1766-iki kiadásából (mely „*tz*“-t ir), Szabó Dávidból (aki az 1613-iki kiadást használta, melyben a szóbanforgó passus a 197. lapon van) és a Nyelvőrből ütötték össze.

Far-dagály. „Az papi őltőzetekből szoknyákat és fardagályokat csinálnak (Pázm: Kal. 197. SzD: MVir. 196). — Az előbbihez hasonló tákolmány, azzal a különbséggel, hogy Baróti Szabó Dávid Magyarság Virági 196. lapjára hivatkoznak, ahol azonban a *Far-dagály* alapszónak *semmi nyoma,* mert ott ez van:

„1. Hányta vetette hajónk' az haboknak büszke *dagály*'a.

2. *Dagályos* habokkal ordított a' bús tenger.“

Hol a *far-dagály?* — Baróti Szabónál megvan, csakhogy nem a 196., hanem a 472. lapon.

A Nyt. Sz. Pázmánya általában ilyen, vagy ehhez hasonló másod-, harmadkézből való dolgozás, melynek teljes haszontalanságát és bámulatos megbízhatatlanságát a következő, egyébként nagyon hézagos szemelvényeink kézzelfoghatóan bizonyítják:

Alkalmatos. Pázm: Kal. 612. *MF.*

Kiáll. Pázm: 5 Levél 15. *MF.*

Álmod. Pázm: Kal. 489. *MF.*
Beálorcáz. Pázm: Kal. 833. *MF.*
Általjábanvaló. Pázm: Kal. 671. *MF.*
Általkodik. Pázm: Kal. 925. *MF.*
Amé. Pázm: Kal. 207. *MF.*
Anyáca. Pázm: Kal. 254. *MF.*
Apad. Pázm: Kal. 914. *MF.*
Megapróz. Pázm: Kal. 414. *MF.*
Árnyékkép: Pázm: Préd. 1028. *MF.*
Megavasodik. Pázm: Kal. 172. *MF.*
Árnyékos. Pázm: Kal. 839. *MF.*
Avat. Pázm: Kal. 587. *MF.*
Ázik. Pázm: Kal. 888. *MF.*
Azonban. Pázm: Préd. 619. *MF.*
Bagaria. Pázm: 5 Lev. 252. *MF.*
Bagzás. Pázm: 5 Lev. 171. *MF.*
Béllett. „Bélletten gonosz. Béllettűl hazugság *(Ny. Közl.* XV 365).“ — Voltakép Kiss Ignácnak Pázmányból vett idézete a Nyelvtudományi Közleményekben. Itt tehát a nevét se említik Pázmánynak, hanem csak a modern folyóiratra utalnak.
Kisbiró. Pázm: 5 Lev. 108. *MF.*
Bölcsőztet. Pázm: Préd. 1273. *SzD: MVir.* 379.
Egybecimborál. Pázm: Préd. 809. *SzD: MVir.* 323.
Festő-ecset. Pázm: Préd. 712. *Kr.*
Élemetes. Pázm: Kal. 541. 614. *MNyelvészet.* VI. 396.
Émelygés. Pázm: Préd. 823. *Kr.*
Megeszesedik. Pázm: Kal. 629. *Kr.*
Fáj. Pázm: Kal. 1767. *MNyelvészet.* VI. 404.
Hitfaragó. Pázm: Kal. 1766. 581. *Kr.*
Farsangi. Pázm: Préd. 987. *Kr.*
Feddhetetlenség. Pázm: Préd. 548. *Kr.*
Fegyverezés. Pázm: Préd. 314. *Kr.*
Gyöngefejű. Pázm: Préd. 694. *Kr.*
Fizetés. *NyKözl.* XV. 217. Pázm.
Fog. Pázm: Préd. 383. *Kr.*
Fazékfogó. Pázm: Kal. 1766. 1065. *Kr.*
Fogyhatatlanság. Pázm: Kal. 1766. 666. *Kr.*
Fösvényes. Pázm: Préd. 825. *Kr.*

Fúlasztó. Pázm: Préd. 312. *Kr.*
Kigyóhajú. Pázm: Préd. 1079. *Kr.*
Elhajigál. Pázm: Préd. 600. *Kr.*
Haszonhajtó. Pázm: Préd. 588. *Kr.*
Pókháló. Pázm: Préd. 332. *Kr.*
Meghaloványit. Pázm: Préd. 808. *Kr.*
Meghalványodik. Pázm: Préd. 1162. *Kr.*
Szélhámos. Pázm: Kal. 1766. 831. *Kr.*
Hamiskodik. Pázm: Kal. 452. *Kr.*
Belélharap. Pázm: Préd. 309. *Kr.*
Hármas. Pázm: Kal. 1766. 318. *Kr.*
Hasadás. Pázm: Kal. 1766. 318. *Kr.*
Kőhasadék. Pázm: Préd. 518. *Kr.*
Hatalmaskodik. Pázm: Préd. 941. *Kr.*
Halottas-ház. Pázm: Préd. 414. *Kr.*
Isten-háza. Pázm: Préd. 456. *Kr.*
Kincstartó-ház. Pázm: Préd. 53. *Kr.*
Köz-ház. Pázm: Préd. 1172. *Kr.*
Siralom-háza. Pázm: Préd. 1000. *Kr.*
Házi. Pázm: Préd. 1129. *Kr.*
Házikó. Pázm: Préd. 7. 882. *Kr.*
Hazugság. Pázm: Kal. *Magyar Nyelvészet* VI.. 137.
Hegyes. Pázm: Préd. XVII. *Kr.*
Aláhengeredik. Pázm: Préd. 1079. *Kr.*
Heréltség. Pázm: Kal. 1766. 1059. *Kr.*
Hév. Pázm: Kal. 1766. 514. Pázm: Kal. 1766. 181.
Hímes. Pázm: Préd. 1271. *Kr.*
Hímez. Pázm: Kal. 1766. *Kr.* Pázm: Préd. 1245. *Kr.*
Hímezés-hámozás. Pázm: Kal. 1766. 186. *Kr.*
Hashízlalás. Pázm: Kal. 1766. 1016.
Hosszabbodik. Pázm: Préd. 101. *Kr.*
Ember-hús. Pázm: Préd. 374. *Kr.*
Elhűl. Pázm: Préd. 763. *Kr.*
Komornyik-inas. Pázm: Epist. I. 58. *Kr.*
Könyvírás. Pázm: Kal. 1766. 522. *Kr.*
Ismerhetetlen. Pázm: Kal. 1766. *Kr.*
Boriszákság. Pázm: Préd. 52. *Kr.*
Jajdulás. Pázm: Préd. 554. *Kr.*

János. Pázm: Préd. 334. *Kr.*

„Jászolka: parvum praesepe *Kr.* (Pázm: Préd. 118).“ — Az így idézett helyek *mindig* Kresznericsből vannak kiírva; bizonyság: a kiadás lapszáma.

Megjózanodik. Pázm: Kal. 1766. 528. *Kr.*

Jut. Pázm: Préd. 636. *Kr.*

Karcsúság. Pázm: Préd. 958. *Kr.*

Kastélyos. Pázm: Préd. 1227. *Kr.*

Katus. Pázm: Kal: 1766. 397. 768. *Kr.*

Elkedvetlenedik. Pázm: Préd. 1161. *Kr.*

Kedvetlenít. Pázm: Préd. 657. 731. *Kr.*

Kecele. Pázm: Kal. 222. *Kr.*

„Kender-kötél: restis cannabina *Kr.* (Pázm: Préd. 638).“ Ld. Jászolka.

Házi-kenyér. Pázm: Préd. 980. *Kr.*

Köz-kenyér. Pázm: Kal. 1766. 878. *Kr.*

Kő-kép. Pázm: Kal. 1766. 437. *Kr.*

Kérdetlen. Pázm: Préd. 1238. *Kr.*

Kérdezkedő. Pázm: Préd. 59. *Kr.*

Kerekded. Pázm: Kal. 1766. 240. *Kr.*

Kerengő. Pázm: Kal. 1766. 339. *Kr.* Pázm: Kal. 1766. 607. *Kr.*

Visszakeresztelő. Pázm: Préd. 299. *Kr.*

Kegyelemkérő. Pázm: Préd. 651. *Kr.*

Lator-kert. Pázm: Kal. 1766. 18. *Kr.*

Kész. Pázm: Préd. 1193. *Kr.*

Két. Pázm: Préd. 863. 864. *Kr.*

Kétségtelen. Pázm: Préd. 892. *Kr.*

Kétszeres. Pázm: Kal. *Magyar Nyelvészet* VI. 137.

Bekever. Pázm: Préd. 685. *Kr.*

Keveses. Pázm: Préd. 221. 1248. *Kr.*

Kisebbítő. Pázm: Préd. 815. *Kr.*

„Gyomor-kivánás: appetitus *Kr.* (Pázm: Préd. 839).“ Ld. Jászolka, stb.

Pénz-kivánás. Pázm: Préd. 363. *Kr*

Tisztesség-kivánás. Pázm: Préd. 811. *Kr.*

Kivánat. Pázm: Préd. 557. 1082. *Kr.*

Kocsi „Könnyü kocsi: vehiculum commodum. Pázm: Kal. 1766. 834. *Kr.*
Könnyű-kocsi: commodum vehiculum. Pázm: Kal. 1766. 834. *Kr.*

— Ugyanegy adat két különböző helyen, kétféle latin értelmezéssel és kétféle helyesírással!

Elkorcsosodik. Pázm: Préd. 818. *Kr.*
Kottya-kottya. Pázm: Kal. 171. *Kr.*
Kottyant. Pázm: Kal. 525. *Kr.*
Kótyavetye. Pázm: Préd. 764. *Kr.*
Kovászos. Pázm: Kal. 1766. 826. *Kr.*
Ütközet-kő. Pázm: Kal. 1766. 679. *Kr.*
Agár-kölyök. Pázm: Préd. 1125. *Kr.*
Könnyű. Pázm: Kal. 1766. 834. *Kr.*
Könyörületes. Pázm: Préd. 443. *Kr.*
Körmös. Pázm: Préd. 24. *Kr.*
Kötés. Pázm: Préd. 210. *Kr.*
Közölhető. Pázm: Kal. 1057. *Kr.*
Kufárkodás. Pázm: Préd. 600. *Kr.*

Kuvasz. „Perseléssel szalonna nem lészen a kuvaszból (Pázm: Kal. 1050. *Nyr.* VIII. 170).“ — Ez a Nyelvőrben csakugyan megvan, úgyszintén a Magyar Nyelvészetben is, megint más lapok fölemlítésével; de hogy a Kalauz *1050*-ik lapján nincsen, az már bizonyos. Mert ennyi lapja csak az 1637-iki és az 1766-iki kiadásnak van; ezekben pedig semmi nyoma. Hanem igenis megvan már az eredeti, 1613-iki kiadás *235*-ik lapján: „szalonna nem lészen semmi perseléssel az kuvaszból“. És megvan idézetképen Nagy Benedeknél, 1615-ben, aki így korholja érte Pázmányt: „Szalonna nem leszen vgymond semmi pörsölessel az kuuaszbol. Érti az iambor Praedikatorokrol, kik az ő fökellyeket tapogattak. De ittis ki tettszik, hogy Rokona Pazman az Embertelensegnek“ *(Pazman Peter Pironsagi,* 291). Ez ellen aztán így védekezik Pázmány, a Kalauz 1637-iki kiadásának Appendixében: „azokról szóllék, kik Nevőket el-titkolván Irásokban (hogy bátrabban szemtelenkedhessenek,) az ártatlanokra hamis, és gyalázatos híreket kőltenek; és, ha kezekben kapják-is hamisságokat, nem szégyenlik. mert, a' Magyar mondásszerént, A' perseléssel szalonna nem lészen a' kuvaszból. Az én mondásomhoz, magok jó-kedvéből, hozzá írják a' Predikatorok ezeket

a' szókat: A' Calvinista emberből; mint-ha kőzönségesen a' Calvinistákat, kuvaszokhoz hasonlítanám".

Sós-lé. Pázm: Préd. 1148. *Kr.*

Part-mája. Pázm: Kal. Appendix XIV. *Nyr.* (t. i. *Magyar Nyelvőr)* II. 356. *Ny. Közl.* XV. 347.

Turbokol. Pázm: Kal. Appendix XIV. *SzD: MVir.* 69. — Ugyanazon mondat, mely az előbbi part-máljánál van felhozva, — egy kis toldással! Baróti Szabó Dávid ugyanis az eredeti szöveget, szokása szerint, értelmezni akarta, s e végből a ‚turbokol'-t megtoldotta ezen szókkal: ‚zurbol, gübűl', kifejezni óhajtván, hogy turbokol a. m. zurbol, gübűl. Így bővült meg Barótinál a Pázmány-féle passus következőképen: „a' part' mallyát *(padmalyt, part' üregét)* turbokollya, *zurbollya, gübűli*". A Nyt. Sz. abban a hiszemben, hogy ez Pázmányból van véve, együvé csapta Pázmányt és Barótit.

Kigyó-marás. Pázm: Préd. 90. *Kr.*

Egyházi-marha. Pázm: Préd. 949. *Kr.*

Ezüst-marha. Pázm: Préd. 1194. *Kr.*

Ingó-marha. Pázm: Préd. 949. *Kr.*

Vonó-marha. Pázm: Préd. 1216. *Kr.*

Marok. Pázm: Préd. 469. *Kr.*

Mazsola. Pázm: Kal. 1766. 887. *Kr.*

Anyaméh. Pázm: Préd. 321. *Kr.*

Menedék. „*NyKözl.* XV. 349. Pázm."

Mennybemenet. Pázm: Kal. 1766. 61. *Kr.*

Menél. Pázm: *NyKözl.* XV. 349 (Pázmány művének megjelölése s természetesen kötet- és lapszám nélküli idézet átvétele a Nyelvtudományi Közleményekből).

Szegletes-mérték. Pázm: Kal. 1766. 604. *Kr.*

Mesgye. Pázm: Kal. 529. *Kr.*

Körülmetéletlen. Pázm: Kal. 371. *Kr.*

Méz. Pázm: Préd. 390. *Kr.*

Vad-méz. Pázm: Préd. 22. *Kr.*

Mezei. Pázm: Kal. 795. *Kr.*

Mézes: Pázm: Préd. 156. 324. *Kr.*

Mocskolhatatlan. Pázm: Préd. 1149. *Kr.*

Mosolyogdogál. Pázm: 5 Lev. VI. *NyKözl.* XV. 349.

Idő-mulatás. Pázm: Préd. 455. *Kr.*

Munkátlan. Pázm: Préd. 970. *Kr.*

Mustráltatás. Pázm: Préd. 481. *Kr.*
Mutató. Pázm: Kal. 1766. 880. *Kr.*
Álommutató. Pázm: Kal. 1766. 219.
Útmutató. Pázm: Préd. Előb. XVII. 1274. *Kr.*
Ocsmánykodik. Pázm: Préd. 376. *Kr.*
Ocsmányságos. Pázm: Kal. 1766. 521. *Kr.*
Eloktalanul. Pázm: Kal. 1766. 246. *Kr.*
Eb-orcza. Pázm: Kal. 397. *Kr.*
Ormozat. Pázm: Préd. 404. Pázm: Kal. 1766. 376. *Kr.*
Oroszlányi. Pázm: Préd. 1199. *Kr.*
Orr. Pázm: Kal. 523. *Kr.*
Penna-orr. Pázm: Kal. 1766. 129. *Kr.*
Bőr-ostor. Pázm: Préd. 504. *Kr.*
Őszit. Pázm: Préd. 250. *Kr.*
Rokolya. Pázm: Kal. 197. *SzD: MVir.* 472.
Tajtékozik. Pázm: Préd. 228. *SzD: MVir.* 72. — A Nyelvőr VIII. 170. a 224-ik lapról idézi.
Udvari. Pázm: Préd. 800. *NyKözl.* XV. 360.
Udvariság. Pázm: Préd. 791. *NyKözl.* XV. 360.
Ugorka. Pázm: Préd. *NyKözl.* XV. 381.
Ugrás. Pázm: Kal. 1766. 419. 443. *MNyelvészet.* VI. 408.
Általugrik. Pázm: 5 Lev. 79. *MNyelvészet* VI. 412.
Kiugrik. Pázm: Kal. *MNyelvészet* VI. 405.
Bokorból ugrott. Pázm: Kal. 1766. 184. *NyKözl.* XV. 365.
Ugyanis. Pázm: Préd. *NyKözl.* XV. 234.
Újit. Pázm: Préd. 79. *NyKözl.* XV. 360.
Újj. Pázm: Préd., Pázm: Kal., *NyKözl.* XV. 381.
Újonta. Pázm: Kal., *NyKözl.* XV. 360. Újontan. Pázm: Kal., *NyKözl.* XV. 360.
Újság. Pázm: Kal., *NyKözl.* XV. 360.
Únatlan. Pázm., *NyKözl.* XV. 234.
Úsztat. Pázm: Préd. 967. *NyKözl.* XV. 360.
Út. Pázm: Kal. 1766. 462., *NyKözl.* XV. 381. — Pázm: Kal. *MNyelvészet* VI. 408. — Pázm: Préd. 335. *NyKözl.* XV. 377.
Szoros-út. Pázm: Kal. *MNyelvészet* VI. 401.
Utólbani. Pázm: Epist. II. 11. *Kr.*
Fölültet. Pázm: Préd. 849. *NyKözl.* XV. 336. — Pázm: Kal. 1766. 336. *NyKözl.* XV. 366.

Ünő. Pázm: Kal. 1766. 398. *NyKözl.* XV. 361.
Ürge. Pázm: Kal. 1766. 513. 719. *MNyelvészet* VI. 409.
Üstök. Pázm: Kal. *MNyelvészet* VI. 409., — kétszer is idézik ugyanígy, de a mű lapszámával egyszer sem.
Üt. Pázm: Kal., *MNyelvészet* VI. 404.
Beüt. Pázm: 5 Lev. 79. *MNyelvészet* VI. 412.
Egybeüt. Pázm: 5 Lev. 79. *MNyelvészet* VI. 412.
Ostorütés. Pázm: Préd. 812. *Kr.*
Ütköztetés. Epist. Pázm. I. 165. *Kr.*
Üveg. Pázm: Kal. 172., *MNyelvészet* VI. 404. — Pázm: Kal., *NyKözl.* XV. 361.
Űz. Pázm: Préd. 583. *NyKözl.* XV. 381.
Bosszűűzés. Pázm: Kal. 1766. 70. *MNyelvészet* VI. 401.

stb. stb.

Nagy tanulságok forrása e lajstrom, a tárgyhoz értő előtt. Meglátja belőle

1) hogy Pázmány Péter műveit a szótár elején az A és B betű adatai közt jóformán kizárólag csak Mátyás Flóriánból ismerik és idézik;

2) hogy a mű középső részében csaknem mindig Kresznericsre hivatkoznak;

3) hogy az U betűben, mondhatni kivétel nélkül, mindig csak a Magyar Nyelvészet VI. és a Nyelvtudományi Közlemények XV. kötetében megjelent nyelvtudományi értekezésekből merítenek.

— Ez azt jelenti, hogy még a másod-, harmadkézből vett kútfőket is szégyenletes rendetlenséggel dolgozták fel.

De még egyéb is kitűnik a fentebbiekben közrebocsátott lajstromukból. Azt látjuk ugyanis, hogy

4) a C, D, G, N, P, R, S, T, V, Z betűkben a másod-, harmadkézből való források megjelölésének, Baróti kivételével, aki más beszámítás alá esik, semmi nyoma.

Ez pedig azt jelenti, hogy e betűknél vagy bele sem néztek a másodkézből való forrásokba, vagy pedig felhasználták ugyan, de szándékosan elhallgatták azokat, azt a látszatot keltve, mintha mindez az eredeti kútfőből lenne merítve. Tertium non datur.

Mindezekből az a következmény, hogy Pázmány Pétert se életében se holta után, soha úgy pocsékká nem tették, mint a Nyelvtörténeti Szótár. Műveinek szövegét, legjellegzetesebb kifejezéseit és szavait és ezek helyesirását meghamisitották, eltorzitották, eszmei, nyelvtudományi értékükből kiforgatták. Emléke iránt még csak annyi tisztelettel sem viseltettek, hogy az ő tőrölmetszett eredeti egyéniségét, eredeti műveiből tanulmányozták volna, s azokból mutatták volna be.

Pázmány „Keresztyeni Imadsagos Keonyv"-ét, a XVII. században a Biblia, Kempis Tamás, Canisius Catechismusa és Szenczi Molnár Albert szótára és zsoltára mellett minden bizonnyal a legelterjedtebb magyar könyvet, mely az 1606-iki eredeti kiadáson kívül megjelent még 1610-ben, 1625-ben, 1631-ben, 1650-ben, 1665-ben, 1674-ben Nagyszombatban, s ugyancsak 1674-ben Lőcsén; majd a XVIII. század folyamán 1701-ben, 1724-ben, 1758-ban, 1768-ban, 1791-ben, 1797-ben; végre a XIX. században 1812-ben, 1851-ben és 1853-ban, majd 1892-ig a Szent-István-társulatnál még öt kiadásban, s utoljára 1895-ben a Breznay-féle kiadásban: — hát a magyar nemzet jó részének ezt a századokon át egyik leginkább olvasott lelki táplálékát a Nyt. Sz. úgy dolgozta fel — állitólag az 1631-iki kiadásból, — hogy a műnek *még a címét sem látta meg;* úgyhogy a szótár szövegében az „Imádságos-könyv" csakis Kresznerics Magyar Szótárából vett idézettel szégyenkezik.

Végre a XVII. század legnagyobb prózai alkotásainak, a Kalauznak és a Prédikációknak összes anyagát rossznál-rosszabb utánnyomatokból, vagy a legkülönbözőbb kiadásokból, értekezésekből és szótárakból csapták össze.

És mialatt vígan folyt az *ilyen* munka műhelyeikben, felharsant a Szarvas Gábor tiltakozása — (ha az ő nyelvén akarnék beszélni, azt kellene mondanom „kurjantása", sőt, hogy pontosan idézzek: „harsányan hangzó, széles torkú, haragos kurjantása", ld. *Nyelvőr* VIII. 2):

hogy' merték Czuczor-Fogarasiék (akik, megjegyzendő, nem irtak *történelmi* szótárt) *‚egy Pázmány Péter'* ismertetéséhez fölhasználni Kresznerics adatait!

Prágay András.

Prágay András szerencsi prédikátor Bártfán, 1628-ban, „Feiedelmeknec Serkentő Oraia“ cím alatt, nem kevesebb mint 1210 ívrétű lapra terjedő vaskos művet adott ki, mely régi nyelvünknek egyik igen becses tárháza.

Nyelvtörténeti tanulmányok tekintetében különösen értékes azért, mert Öreg Rákóczihoz, Lorántffy Zsuzsánnához és a Keresztyén Olvasóhoz intézett előljáró beszédén és epigrammáin kívül, többi része oly fordítás, melynek latin szövege rendelkezésünkre áll. Ez pedig nem valami bibliographicus fölfedezés, mert megállapítható már a munka címlapjáról. A spanyolra fordított latin műnek és magyar fordításának ez a címe:

Horologium Principum, Sive de vita M. Aurelii Imp. Libri III. ab illustri Viro Dn. Antonio De Gvevara, Episcopo Accitano, D. Caroli V. Imp. Consiliario & historico compositi, Illustrissimi ac celsissimi Principis, Dn. Friderici Wilhelmi Ducis Saxoniae, &c. jussu ex lingua Castellana, adhibitis Gallicis & Italicis versionibus, in Latinam linguam traducti, Et Myriade, cui nunc Chiliades Aliqvot accesserunt, lectissimarum sententiarum exornati atque illustrati, additis indicibus necessariis, & Notatione locorum, ex quibus marginum illustramenta, quae pro Notis esse queunt depromta sunt, Operâ & studio Iohannis Wanckelii.

Impressi primò Torgae typis Principis, iterumque & jam tertiùm cura & sumtibus Henningi Grosii Bibliop. sub praelum revocati, Anno M. DC. XI. (újabb kiadása: Francofurti, 1671).

Feiedelmeknec Serkentő Oraia. Az Az, Marcvs Avrelivs Csaszarnac Eleteről. Az Hires Gvevarai Antaltol, Spaniol Orszagban Accitana Varassanac Püspöketől, az őtődic Carol Császárnac Tanacsosától, Historicussától, Prédicatorától irattatot három kőnyvec. Mellyeket Az Fenyes Es Felseges Frideric Vilhelmvsnac Saxoniai Herczegnec Parancsolattyara Spaniol Nyelvből, hozza advan az Francia es Olasz nyelveken valo irasokat, Deac nyelvre forditot, es szamlalhatatlan soc valogatot szep sententiackal, ekes mondasockal, tanusagockal, az kőnyvnec leveleinec szelein ertelmeseb olvasasnac okaert meg vilagositot Wanckelius Ianos. Most penig ez Serkentő Oranac első és harmadic kőnyveit* Az Tekentetes Es Nagysagos Vrnac &c. Felső Wadaszi Rakoczi Györgynec Parancsolattyara Magyar nyelven tolmacslotta Pragay Andras Szerencsi Prédicator. 1628.

Bartphan, Nyomtattatot Klősz Iakab által.

* A második könyvet, „Horologii Principvm, Az az, Az Feiedelmek Oraianak, Masodik Keonyve“ cím alatt már előbb, 1610-ben kiadta Draskovics János, tárnokmester. A Nyt. Sz. híréből sem ismeri!

Az ilyen munkát hívjuk mi, kutató emberek, „zsákmánynak". XVII. századi mű, melynek azonmód megvan az eredetije! Képzelem, minő élvezettel csapott le rá Mátyás Flórián kutató szenvedélye. Tényleg, midőn Nyelvtörténeti Szótára számára feldolgozta Prágay Serkentő Óráját, a magyar szöveget nem mulasztotta el összehasonlítani a latin eredetivel, úgyhogy a kettős szöveget rendszerint párhuzamosan közli.

A Szarvas- és Simonyi-féle Nyt. Sz. kiírói, méltatói és szerkesztői másként jártak el. — ‚Ugyan miként?'

Annyit beszéltek a ‚módszerről', a ‚módszer' egyedül üdvözítővoltáról, hogy érdemes lesz ezúttal is szemtől-szembe megtekintenünk, milyen hát az az ő ‚módszerük' a források feldolgozásában?

Talán az összehasonlítás fáradságos művelete? Az nem lehet, — mikor ‚fáradságos'.

Módszerük, mely nem vonatkozhatik másra, mint a gyakorlatra: gyakorlatban egyszerűen a dolog legkönnyebb vége. Pl. a fennforgó esetben, miután a latin eredetivel való összehasonlítást, addig, amíg tehette, már úgyis elvégezte Mátyás Flórián: munkájának eredményét a Nyt. Sz. szerkesztői *egyszerűen kisajátították, idézik Prágayt s elhallgatják Mátyás Flórián nevét.*

Ezzel eleget tettek a látszatnak, hogy *ex fontibus,* még pedig *összehasonlításokkal* dolgoztak, s ez is „zsákmány", bár a föntebbitől némineműképen eltérő tartalommal.

Csalhatatlan módszerükkel, csupán az A betű során, Mátyás Flóriánnak nagyjából a következő, Prágayra vonatkozó adatait sajátították ki:

Ablakfa. A Nyt. Sz. I. 732. szerint: „Prág: Serk. 251.", a *latin* eredetiből vett megfelelő helylyel, melyet a Nyt. Sz. azonmód vett át Mátyás Flórián Pótléka II. lapjáról.

Ad. A Nyt. Sz. szerint: 1) „Fölötte igen az tanuságnac adgyác magokat: studiis sunt dediti (Prág: Serk. 612)", — ezt Mátyás Flórián Pótléka IV. lapjának megkurtított szövegéből nyesték, *latin* magyarázatával együtt. Azonban — baj van a határban! Mert Mátyás Flórián hivatkozása Prágay 612-ik lapjára, semmi nem egyéb, mint *sajtóhiba,* melylyel, vidéki nyomdában nyomorúságosan kiállított műve telides-teli van. A Nyt. Sz. ezt nem vette számba; pedig az ily sajtóhibák átvétele nyilvánvalóvá teszi úgy itt, mint számos más

helyen, hogy nem igaz marhával, hanem csak Mátyás Flóriántól kerített hamis jószággal kereskednek.

2) „Ha gonoz és feslet életre fogja magát adni (Prágay: Serk. 612)“, — itt már nincs latin szöveg; az igaz, hogy Mátyás Flóriánnál sincs más, csak a magyar szöveg (Pótlék, IV. l.). A Nyt. Sz. idézetében a régieskedő „gonoz“ — saját találmányuk, mert Prágaynál, épúgy mint Mátyás Flóriánnál „gonosz“ van.

Több hiba e szó körül Prágayval kapcsolatban nem fordul elő, mert Mátyás Flóriánnak innét vett két szólamát, t. i. „tanácsul ad“ és „ad vmi fejében“ — a Nyt. Sz. jónak látta végkép kihagyni.

Elad. „Prág: Serk. 1045.“ — Mátyás Flórián magyar helyesírásával, és megcsonkított *latin* idézetével.

Agg. „Prág: Serk. 819.“ — latin párhuzamos hely nélkül, épúgy mint Mátyás Flóriánnál (Pótlék, X. lap).

Aggság. *Eredeti* forrásukat ez a párhuzam teszi szemlélhetővé:

Mátyás Flórián:	*Nyelvtört. Szótár:*	*Az eredeti forrás:*
Az szépség s az erő nem tehetic embert boldoggá, mert ezec mind agságra jutnac. nihil horum non patitur vetustatem. Prág. 250.	Az szépség s az erő nem tehetik *az* embert boldoggá, mert ezek mind agságra jutnac: nihil horum non patitur vetustatem (Prág: Serk. 750).	Az szépseg s-az erő nem tehetic embert boldogga, mert ezec mind *ágságra* jutnac.

A Senecából vett latin szöveg pedig a *latin* eredeti margóján van (175. l.), — melyet a Nyt. Sz. szerkesztői sohasem láttak.

Aggódás. Csupa hibával (bolondoknac helyett bolondnac, nehészsegh helyett nehezségh, aggogás helyett aggodás; „vagyon“ kihagyva stb.) átvéve a magyar szöveg, Prág: Serk. 1029“ jelzéssel — Mátyás Flóriánból.

Kiaggott. „Prág: Serk. 502.“ — semmi más; Mátyás Flóriánnál (Pótlék, XI. l.) ugyanez 9 sorral van meg, magyar és latin szövegben.

Agy. E szót Mátyás Flórián az eredetiből helyesen értelmezi, s mellételeszi a latin szöveget. Simonyi, a Nyt. Sz. „A“ betűjének szerkesztője, helytelenül értelmezi, mert a latin eredetit sohasem

látta, és, úgy látszik, Mátyás Flóriánból sem olvasta, amint ez a rovatos közlés tanusitja:

Nyelvtörténeti Szótár, I. 23.

Agy: *cranium, caput.* „Mintha csak magam agyától gondoltam volna (Prág: Serk. Előb. 68).“

Mátyás Flórián: Pótlék, XII.

Agy: *cerebrum.* „Mint ha csak magam agyától gondoltam volna. quasi ex proprio illam *cerebro confinxerim.“ Prágay. Előszó. 68.

Agyaras. „Prág: Serk. 674.“ — egy szó kihagyásával azonmód Mátyás Flóriánból vették át, felemás helyesirással.

Agyas. A Nyt. Sz. szerint 1) „Prág: Serk. 839.“ — betű szerint átvéve, Mátyás Flórián felemás helyesirásával (Pótlék, XIII. l.); 2) „Prág: Serk. 603.“ — Újabb malheur! Mert ez a hely Prágay 603-ik lapján egyáltalán nincs meg; úgyhogy ez a lapszám nem egyéb, mint Mátyás Flórián *sajtóhibája* (Pótl. XIII). A Nyt. Sz. onnét plántálta át pur et simple, — idézve az eredeti forrást, ahol nyoma sincs.

Agyaz. *Latin* szövegével együtt Mátyás Flóriánból csempészve, de „Prág: Serk. 839“-re hivatkozva.

Ajakacska. „Prág: Serk. 263.“ — Mátyás Flóriánból (Pótl. XIV.) vették még az ő helyesirását is modernizálva. Ugyanezen mondatban (263. l.) fordul elő Prágaynál „homlokocska“, melyet a Nyt. Szótár végkép kihagyott; „orrocska“ és „ujjacska“: digitulus, — melyeket a Nyt. Sz. csak szótárakból ismer. Természetesen Mátyás Flóriánnál sincs meg egyik sem.

Ajándékocska. „Prág: Serk. 693.“ — a latin szöveg elhagyásával, Mátyás Flóriánból vették. Mindjárt gondoltam, mert Prágay 693-ik lapján semmi nyoma, s igy ismét csak Mátyás Flórián *sajtóhibáját* örökiti meg a magyar nyelv bibliája.

Ajándékoz. „Prág: Serk. 504.“ — Mátyás Flóriánból (Pótlék, XV.), az ő betűjeleivel, de a latin párhuzamos szöveg elhagyásával.

Felajándékoz. „Prág: Serk. 689“-re hivatkoznak, pedig a *latin* eredeti 462. lapjáról vett párhuzamos helylyel együtt azonmód Mátyás Flóriánból szedték.

Beajánl. „Prág: Serk. Előb. 57.“ — holott a magyarázó *latin* szóval együtt Mátyás Flóriánból ollózták.

Áhít. „Prág: Serk. 170.“ — Mátyás Flórián idézetének közepéből van kimetszve; latin szövegét mellőzik.

Ahítatos. A Nyt. Sz. szerint a. m. 1) devotus; andächtig; 2) cultor; verehrer, — holott Mátyás Flórián csak Prágayból 4 hosszú, a latin eredetivel párhuzamos adattal mutatta ki, hogy értelme a. m. *avidus*. Trója veszedelméből (1631) idézte pl. ezt a passust:

„Mind az kettőt az solyom el ragadá, *nagy áytatoson* mellyeszti vala.“ — Hát *devote* tépázta? Talán *avide!?*

Akadályos. Prágayból mindkét adat át van ültetve, az egyik mai betűjelekkel (803. l.), a másik (712. l.) a latin párhuzamos helylyel, de kihagyva e szó: „foga“, — ami miatt aztán a mondatnak nincs értelme.

Akadályoztat. „Prág: Serk. 439“-re hivatkoznak, — Mátyás Flóriánból vették, hol szintén 439. lap van említve. Ez azonban megint csak *sajtóhiba,* mert a 439. lapon ez a szó nem fordul elő. Quel malheur!

„Alakos: *histrio, gesticulator, ludio, agyrta.* Tréfás alakos (Prág: Serk. 958. 501.)“ — így magyarázza, s ennyit mond róla a Nyt. Sz. Mennyivel hasznosabb munkát végzett volna, ha egyszerűen utal Mátyás Flórián Pótlékára (XVI. l.), melyből mind a két adatát kerítette, és amelyben az egyikre 9, a másikra 7 sor, még pedig az eredetivel összehasonlított szöveg van Prágayból. Ebből az is nyilvánvaló, hogy Prágay latin eredetijében „alakos“ egyike sem a Nyt. Sz. alakosainak, hanem az egyik, a tréfás alakos a. m. „*mimus*“, a másik, az alakos ember a. m. *aretalogus,* vagyis ἀρετα-λόγος. Így hívták Rómában a jobbára cynikus vagy stoikus tudós-bolondokat, akik potya-ebéd fejében komoly képpel előadott tudákos dőreségekkel, vagy oly moralizálással mulattatták gazdáikat, melynek egész életük és életmódjuk ellenemondott.

Alakoskodtat. „Prág: Serk. 956.“ — holott Mátyás Flórián tulajdona, mert mellette a *latin* szöveg, melyet szintén átvettek.

Alkalmaztat. „Prág: Serk. Előb. 49.“ — mai betűjelekkel, rövidítve vették át Mátyás Flóriántól.

Elébb-áll. „Prág: Serk. 737. 828.“ — kihagyásokkal Mátyás Flóriánból.

Állacskó. „Prág: Serk. 263.“ — vegyest mai és régi betű jelekkel; sajtóhibákkal megtoldva közlik Mátyás Flóriánból.

Elannyira. „Prág: Serk. Előb. 41.“ — Mátyás Flórián rövidített magyar szövegével.

Anya. „Prág: Serk. 462. 768.“ — épen mint Mátyás Flóriánnál; de míg itt a 768. lapról hatsoros szöveg van, a Ny. Sz. pusztán csak utal a Mátyás Flóriánból kiírt lapra.

Apácaság. „Prág: Serk. 20.“ — mai írásjelekkel, latin szöveg nélkül, Mátyás Flóriánból kerítve.

Elapaszt: „Prág: Serk. 467.“ — Mátyás Flóriánból, de a *latin* szöveg elhagyásával.

Kiapaszt. „Prág: Serk. 793.“ és „467.“ — Mindkettő Mátyás Flórián igaz tulajdona; az előbbi mellől még a *latin* szöveget is eltulajdonították.

Apró. „Prág: Serk. 332.“ — Mátyás Flórián *sajtóhibájával* s eredeti *latin* szövegével együtt azonmód ollózva.

Aprólékos. „Prág: Serk. 112.“ — magyarúl és *latinúl*, Mátyás Flórián szövegéből csonkítva (ld. Pótlék, XXXVIII. l.).

Aranyas. „Prág: Serk. Előb. 63.“ — szószerinti, de hibás kiírás Mátyás Flóriánból.

Megaranyaz. „Me*ga*ranyaz*ott* pilulác (Prág: Serk. 437.)“ — látszik, hogy nem ismerik Prágay következetes helyesírását. Ott, épúgy mint Mátyás Flóriánnál (Pótlék, XL. l.) „meg*h* aranyaz*ot* pilulác“ van.

Arasz. „Prág: Serk. 1048.“ — és semmi más; Mátyás Flórián négysornyi szöveggel adja.

Szomszédasszony. „Prág: Serk. 442.“ és „845.“ — más adatuk sincs. Mindkettő Mátyás Flóriánból került.

Asszú. „Prág: Serk. 611.“ — a *latin* szöveg elhagyásával, Mátyás Flóriánból átvéve, mai helyesírással.

Öreg-atya. „Prág: Serk. 860. Csúzi: Tromb. 478.“ — és semmi más; Mátyás Flóriánnál is véletlenül épen ez a két adat van, csak-

hogy Prágay és eredetije hatsoros magyar és latin szövegével és Csúzyból vett nyolczsoros idézettel.

Avas. „. . . avas szalonna: lardum rancidum (Prág: Serk. 830). — Azonmód átültetve Mátyás Flórián Pótlékából a Nyt. Sz. II. kötete 1092. lapjára.

Megavasodik. — Latin szöveg nélkül van ugyan, de azért kétségkívül Mátyás Flórián rövidített és *elrontott* idézetéből került a Nyt. Sz.-ba, amit bizonyít az, hogy

1) megavasodott, Mátyás Flóriánnál *(Pótlék,* L. l.) a. m. „rancidus"; az eredetiben *(Horologium Principum,* ed. a. 1611. p. 550), a. m. „subrancidus"; a Nyt. Sz.-ban a. m. „fraceo";

2) a Nyt. Sz. szövegében előforduló „lehullott", Mátyás Flóriánnál „le hullott", Prágaynál pedig „le hullot";

3) a Nyt. Sz. e passusa: „az egerec rágtác", Mátyás Flóriánnál, Prágay szövegének megfelelően a. m. „az egerec megh rágtác".

Megázik. „Könnyü az megázott reszkető és bortul tántorgókon győzedelmet venni (Prág: Serk. 239.)" — betűszerint Mátyás Flóriánból. Az eredetiben ez van: „Kőnyű az megh ázot, reszketŏ, es bortól tantorgokon győzedelmet venni."

Nyelvtörténeti Szótár, I. 960.

Fejecske: capitulum, capitellum. Kicsiny fejecskéje, cláris szinű ajakacskac, kettős gerezdü állacskója (Prág: Serk. 263).

Prágay: Serkentő Ora, 1628. 263. l.

kicsiny fejecskéje, . . .* Claris szinű vŏrŏs ajakacskai, kettŏs gerezdű allacskója . . .

„Atyafias: *consangvineus.* Vér szerint is atyafiasoc vóltac. Prág: Serk. 336." — a latin eredetiben a. m. *cognatus,* amint ezt Mátyás Flórián, a magyar szöveggel együtt föltünteti (Pótlék, XLIX. l.). A Nyt. Sz. a magyar szöveget csonkán közli, a latint meg kihagyja; de a magyarját talán az eredetiből vette, mert ott is így van: „vér szerint-is atyafiasoc vóltak".

Eborcájú. „Prág: Serk. 961." — *latin* szövegével együtt Mátyás Flórianból kerítették (Pótlék, XLII. l.).

* A latin eredetiben (*Horologium Principum,* ed. a. 1611. p. 185) a. m. „capite parvo".

Álorcáz. „Prág: Serk. 961.“ — egyetlen adat e szóra; Mátyás Flóriánból csipték, de rajtavesztettek, mert ismét csak csizmadiát, úgymint *sajtóhibát* fogtak. A 961. lapon ennek a szónak se híre, se nyoma.

Stb. stb.

Ez az álságok Eldorádója, ahol maszkban jár minden. Prágay egész feldolgozása méltó ékessége lehetne a Menken-féle „Charlatanerie der Gelehrten“ kaleidoszkopszerű képeinek. Mert

1) Prágay nagy művét annyira nem dolgozták föl, hogy *még a címét is kihagyták.*

„Serkentő óra“ végkép kimaradt a Nyt. Sz.-ból, s még a „Serkent“ igére sincs más, mint szótári adatuk! Odáig — ‚elfogyott a nóta‘: Mátyás Flórián elhallgatott, mielőtt azon betűkig juthatott volna.

2) Prágay nagy művére oly kevés gondot fordítottak, hogy széltire rászorúlnak még Kresznericsre is, aki pedig Prágayból csak szórványos szemelvényeket adott. Ilyenek pl. a Nyt. Sz.-ban:

Fösvényel. Prág: Serk. 847. *Kr.*
Kelepce. Prág: Serk. 1009. 1026. *Kr.*
Kettőztet. Prág: Serk. 690. *Kr.*
Kockajátszó. Prág: Serk. 646. *Kr.*
Költségtelenség. Prág: Serk. 9. *Kr.*
Lopó-kulcs. Prág: Serk. 54. *Kr.*
Meddőség. Prág: Serk. 824. *Kr.*
Megjámborodik. Prág: Serk. 820. *Kr.*
Ormozat. Prág: Serk. 190. *Kr.* stb.

3) Prágay nagy művét nem hasonlították össze latin eredetijével, melyre annyira nem voltak kiváncsiak, hogy soha még csak a színét sem látták. Hanem azért gondoskodtak róla, hogy úgy tűnjék fel a Nyt. Sz., mintha a latin eredetivel összemérte volna a magyar szöveget.

4) Prágay nagy művéből alig irkáltak ki valamit; nem adták vissza helyesírását; nem vették számba ritka és sehol másutt föl nem található gyöngyeit. Erre csak egy példát.

Akadémiai fölolvasásomban innét fejtettem meg a Heltai-féle *csörsz* igazi jelentését. Ezt én, a forrás megnevezésével olvastam fel, amit a lapokba is kitétettem. S ímé, — nem telt bele egy esztendő —

már a Nyelvőr is fölfedezte, hogy a *csörsz* nem *lelkipásztor*, aminek közvetlenül felolvasásom előtt tartották, hanem *fekete ökör*, aminek én állítottam, Prágay nyomán. Fölfedezte, 28 más szó igazi értelmével együtt, melyek mindenikét csodálatosképen szintén fölolvasásom *után* fedezte föl, — épúgy elhallgatva saját tévedéseit és az én nevemet, mint ahogy elhallgatta a Nyt. Sz. a Mátyás Flórián becsületes nevét, mikor elsajátította tőle verejtékes tanulmányai eredményét.

Geleji Katona István.

A XVII. század legfontosabb nyelvtörténeti forrása kétségkívül Geleji Katona István, mint aki termékeny író, erős gondolkodó és nyelvész egyszemélyben.

Miként bántak el vele a Nyt. Sz.-ban, eléggé mutatja már az, hogy főművének, a Váltság Titkának csak I. és II. kötetéből vettek föl egyetmást, de a legbecsesebb és legterjedelmesebb, nem kevesebb mint 1586 lapra menő III. kötetéből semmit!

Másik főművét, az Öreg Gradval-t a forrásjegyzék szerint egyáltalában nem dolgozták fel. Mindamellett a szótár szövegében úgy tűntetik fel, mintha feldolgozták volna! Ilyetén műveletük kiterjed Geleji Katona egyéb állítólag feldolgozott művére is. E súlyos vádra bizonyság maga a szótár, melyből legyen elég a következő néhány példát felhoznom:

Imre Sándornál (Geleji Katona mint nyelvész, 23).	A Nyelvtört. Szótárban, III. 885. („Ügyehet" vezérszó alatt).	Az eredetiben.
„Jézus az ő vitézeit az örök élet igéretivel igyehíti a nyomorúságok szenvedésére" (V. T. I. 1147).	Jézus az ő vitézeit az örök élet igéretivel igyehíti a nyomorúságok szenvedésére (GKat: Válts. I. 1147).	„Jesus az ő vitézit, . . . nyomoruságoknak . . . . szenyvedtetésekre, az őrők élet-béli boldogságnak igéretivel . . . igyehíti" (Váltság Titka, I. 1147).
„A templumba muzsikával igyehíti" (Grad. Aj. lev.).	Az olvasókat oda alá igyehítem (GKat: Titk. Ajánl.).	„a' kegyes Olvasot . . . oda alá ügyehítem!" (Titkok Titka, ****2).
„Az olvasókat oda alá igyehítem" (T.T. Aj. lev.).	A templumba muzsikával igyehíti (GKat: Graduál Ajánl.).	„bé ügyehíti . . . az embereket a' . . . musica zengés a' templumban" (Gradval, Aj. Lev. 5. szn. lev.).

Imre Sándor, 27.	Nyelvtört. Szót. I. 639. („Virág-ének“ vezérszó alatt).	Az eredetiben.
„devotiónak szeszétől általveretett barát tépelődéseiből összeaggatott raggatott, kellemes virág-énekek“ (Grad. Aj. lev.).	Devotiónak szeszétől általveretett barát tépelődéseiből öszveaggatott, raggatott, kellemes virág énekek (GKat: Graduál. Ajánló L.).	oktalan devotionak szeszétől által veretett fejű Barátnak tépelődésiből őszveaggattatott, raggattatott, kellemés virág ének (Grad. Aj. L. 8. szn. lev.).

Ebből nyilvánvaló, hogy az utóbbi helyet egyenesen Imre Sándor értekezéséből írták ki; úgyszintén az első példa három adatát nem Geleji Katona Váltság Titka, Titkok Titka és Graduál című munkáiból, hanem azonmód Imre Sándorból ollózták, a két utóbbi adatnál megforgatva a sorrendet! Szemfényvesztő műveletük különösen szembeötlő az „Ügyehet“-nek állitólag a Váltság Titkából, a Titkok Titkából és a Graduálból vett adatainál, melyek nagyjából, amint a párhuzamosan feltüntetett helyek bizonyítják, Imre Sándor fogalmazványai. A helyesírás is a bemutatott helyeken kivétel nélkül Imre Sándoré. Amiből az jő ki, hogy magyar nyelvtörténeti szótárszerkesztőink még egy Geleji Katona helyesírására sem adnak semmit, amely pedig, tudvalevőleg, épen mint XVII. századi etymologizáló helyesírás, szabályok nem létében, merő eredetiség, s mint ilyen a legnagyobb figyelemre és érdeklődésre méltó.

Mindez azonban, bár úgy látszik felülmúlhatatlan slendrián, még fokoztatik *Geleji Katona legkisebb művei, a Titkok Titka és a Magyar Gramatikatska* feldolgozásában.

E hihetetlennek tetsző állítás igazolására, egy csomó példával mutatom be az illető két mű feldolgozását (!), megjegyezvén, hogy a Nyt. Sz. a Titkok Titkát „*Titk.*“, a Gramatikácskát „*Gramm.*“ rövidítéssel idézi.

Abajdoc. A Nyt. Sz. szerint „GKat: Titk. 7.“ lapján lenne, ott azonban nincs, hanem megvan a Titkok Titka 23. és f3. lapján.

Erősség. Szerintük „GKat: Titk. 1119.“ — Hogy' lehetne a Titkok Titka 1119. lapján, mikor e mű szövege csak 1073 lapra terjed. A szöveghez mellékelt 91 számozatlan lapon sincs semmi nyoma.

Telik. „GKat. Titk. Előb. 13.“ — ott ugyan nincs.

Alkú. „GKat: Titk. 1097.“ — ott ugyan nincs, nem is lehet.

Bátorságosít. „GKat: Titk. 790.“ — ott ugyan lehetne, de még sincs.

Töltelék. „GKat: Titk. 1. 120.“ — egyik helyen sincs.

Serpenyő. „GKat: Titk. 43b.“ — holott a „b“ a lapszám után, úgy itt, mint a Titkok Titka idézésében mindenütt, non sens, mert e mű minden egyes oldalának külön száma van.

Futékony. „CorpGramm. 312—13. GKat: Titk. 1115.“ — holott Geleji Katona Gramatikácskájában B3. Toldy utánnyomatát előbb idézik, mint az eredetit!

Adalék. Szerintük a. m. traditio GKat: Titk. 1119.“ — holott Váltság Titka II. 203: „a' szent irások helyett a' traditiokat az adalékokat forgatják“.

Csinogat. „GKat: Titk. 14.“ — holott az Előbeszéd **3. lapján.

Elmeskedés. „GKat. Gramm. C.“ — ott ugyan nincs.

Böjtös. „GKat: Titk. 117.“ — ott ugyan nincs. De ugyanezen „hypokrita böjtösök“-ről szóló adat, nyomban az előbbi után, *másodszor* is föl van véve, még pedig „GKat: Gramm. C4.“ forrásidézettel. Azonban — itt sincs!

Eszközötlen. „GKat: Titk. 38. és 1119.“ — holott a Titkok Titkában csak a 435. lapon fordul elő; megvan még a Váltság Titka III. 1178. lapján is.

Botlékony. „CorpGramm. 313.“ — helyesen Gramatikácska B3.

Gerjedékeny. „GKat: Gramm. B3.“ — ugyanazon mondatban, mint az előbbi Botlékony, s az itt következő Szenvedékeny!

Szenvedékeny. „GKat: Titk. 1115.“ — holott Gramatikácska B3.

Hivékeny. „CorpGramm. 312.“ — ugyanazon mondatban, mint a fentebbi Botlékony, Gerjedékeny, Szenvedékeny, vagyis négy egymásmellett levő szó, négy különböző helyről idézve!

Malacozik. „Titk. 1116.“ — holott Gramatikácska C. Az adatot épen megfordítva közlik.

Zsoltárszerző. „GKat: Titk. 233b.“ — holott, a Titkok Titka paginálva lévén, nem is lehet „b“ oldala.

Szűkít. „GKat: Titk. 293b.“ — mint az előbbi.

Önt. „GKat: Titk. 119.“ — ott ugyan nincs.

Vigasztalóság. „GKat: Titk. 219.“ — ott ugyan nincs.

Gullyog. „CorpGramm. 323.“ és „GKat: Titk. 1118.“ (Kullog vezérszó alatt), — holott Gramatikácska C3.

Képtelenséges. „GKat: Titk. 2.“ — ott ugyan nincs.

Leesik. „GKat: Titk. 1117.“ — ott ugyan nincs.

Örmény. „Titk. *1110.*“ }

Örlemény. „Titk. *1120.*“ } — pedig ez a két szó, nem ugyan a Titkok Titkában, de a Magyar Gramatikácska C4. lapján, egy-ugyanazon lapon, sőt *egyugyazon mondatban* fordul elő: „őrmény, az őrléstől, hogy-már őrlemény“.

Kopasz. „GKat: Titk. I. Előb. 36.“ — holott a Titkok Titkának, mely egyetlenegy kötetből áll, I. kötete nincs is. A lapszámozatlan Előbeszéd 36. lapján is hiába keressük a „kopasz“-t.

Tévelyít. „CorpGramm. 297.“ — holott Gramatikácska A2.

Gezemize. „CorpGramm. 323.“ — holott Gramatikácska C3. megvan a Váltság Titkában is III. 403.

Maga-menthető. „GKat: Titk. 5.“ — holott az Előbeszéd *3. lapján.

Csel. „GKat: Titk. Előb.“ — közelebbi megjelölés nélkül; mivel pedig az Előbeszéd csak épen 34 negyedrétű, sűrűen nyomott lapból áll, jó mulatságot annak, aki ezt a kurta szót meg akarja keresni!

Gedelyézik. „GKat: Titk. 1116.“ — holott Gramatikácska C.

Kölyközik. „CorpGramm. 317. GKat: Titk. 1116.“ — filius ante patrem! Toldy másolata előbb, mint Geleji Katona eredetije.

Elparasztul. „GKat: Titk. 1098.“ — ott ugyan nincs, de megvan a Graduál Előszavában és a Gramatikácskában. A Titkok Titkának nincs is 1098. lapja. Az ennek megfelelő Zzzzzz levelet pedig a Mutató Tábla foglalja el, három névvel, t. i. „ZACHARIAS, MALACHIAS, MATTHAEUS“ és tömérdek számmal. Mivel tehát itt kellene keresni az „Elparasztul“-t, — ez a szó úgy tekintendő, mintha benne sem lenne a szótárban.

Goromba. „GKat: Titk. 18.“ — ott ugyan nincs.

Boronál. „GKat: Titk. 352.“ — holott azon a lapon ez van: „czolonkot kötött a' farkára, hogy bolondoskodását véle inkább *el*baronálhassa“. Ez tehát „*el*boronál“, mely a Nyt. Szótárban külön vezérszó.

Meneget. „GKat: Titk. 1117.“ — ott ugyan nincs.

Képzemény. „GKat: Titk. 1119.“ — holott Titkok Titka 1063.

Alkut. Belől. „GKat: Titk. 1119.“ — ott ugyan nincs.

Tenyészékeny. „CorpGramm. 312.“ — *Tenyészéketlen.* „GKat: Titk. 1118.“ — holott mind a kettő Gramatikácska B3. és C3.

Régiséges. „GKat: Titk. 13.“ — holott az Előbeszéd **3., vagyis 13. lapján.

Eb-futás. „GKat: Titk. 13.“ — holott az Előbeszéd *** vagyis 17. lapján.

Ivat. „GKat: Titk. 1041. ImreS: GKat: 25.“ — Az idézet, Imre Sándor helyesírásával, egy sajtóhibája és egy betoldásával együtt azonmód van átvéve Imre Sándornak Gelejiről tartott akadémiai értekezéséből, mely 25. lapján a T(itkok). T(itka). 1041. lapjára hivatkozik. — A szerkesztők ideje oly drága volt, hogy nem néztek utána, vajjon megvan-e ez a ritka, ezen egyetlen példányban fennmaradt igen nevezetes szó a Titkok Titkában? Kényelmesebbnek tartották egyszerűen kiirni Imre Sándorból! Ennek aztán az lett a következménye, hogy Zolnai Gyula a Nyelvőrben (XXI. 331) az „ivat“-ról irván, de az erre vonatkozó *egyetlen* adatot meg nem nézvén, azon *ráfogással* illeti Imre Sándort, kinek köszönheti az egész Nyelvőr-csoport, hogy egyáltalában tud valamit az „ivat“-ról, hogy e szót *„Imre Sándor a hely hibás jelölésével idézi“*. Holott az illető passus a Titkok Titka *1041.* lapján tényleg megvan!* Imre Sándor tehát *pontosan* jelölte meg; rajta élősködik a Nyelvőr és Zolnai, s még

* „Igen Alogus, illogicus ember volt tehát György uram, s' keveset értett a' bőltselkedésnek mesterségéhez, a' Logicahoz, a' mint eszembe vészem, hogy még tsak a' bizonyitásnak három formai között sem tudott külömbséget tenni, a' melly nyilva szemérem ollyan nagy hires Doctor embernek, kinél aszony-állattol, az ő *ivatinak itéletek szerént, Erdélyben nagyobb nem született“ (*Titkok Titka, 1041*).

őt tüntetik föl lelkiismeretlen szinben, oly lelkiismeretű irók, kik ‚tudományos' cikkeket irnak egy ritka szóról, de egy sem veszi magának azt a fáradságot, hogy az eredetiben megkeresse.

Sajlódik. „GKat: Titk. 303b." — nem lehet!

Élékeny. „GKat: Titk. 1118." — *Éléketlen.* „GKat: Gramm. B3." — holott mindkettő egymásmellett fordul elő kétszer is, t. i. Gramatikácska B3. és C3.

Kelletik. „GKat: Titk. 6." — ott ugyan nincs, azonban a Váltság Titka II. kötetének 476. lapján kétszer is megvan.

Kő-eső. „GKat: Titk. 1129." — holott Gramatikácska C4. A vezérszót elolvasni sem tudták. „Jég-eső, kő-eső" van náluk, pedig Geleji igy ir: „A' jég eßőt kő-eßőnek nem szintén jol mondják". Gelejinél „ß" mindig a. m. *ss,* az idézet tehát jég-*esső*, kő-*esső*. Bizonyitja ezt ugyancsak a Gramatikácskának pár lappal előbb (B4) előforduló következő helye: „Eßő efik; holott az eßő a'nyit tészen, mint: *eső*".

Eggyik. Értemre. „GKat: Titk. 13." — ott ugyan nincs.

Sédő. „GKat: Titk. 17b." — holott az Előbeszéd *** lapján (= 17. l.).

Ragadékony. „GKat: Titk. Előb. 16." — holott az Előbeszéd *** lapján (= 18. l.).

Naputánjárófü. „GKat: Titk. 18." — holott Váltság Titka II. 351.

Számtalan, két adattal: 1) „GKat: Titk. 293." 2) „GKat: Titk. 295." — holott a két adat azonos; a szövegében előforduló „teremtett", hiba „teremtetett" helyett.

Enyett „GKat: Titk. 1120." *Jegyzőség.* „CorpGramm. 329." — holott mindkettő a Gramatikácska C4. lapján, ugyanegy mondatban!

Lejegyzeget. „GKat: Titk. 1097." — holott Titkok Titka h2. (Pompásság azonban „GKat: Titk. e2"-re van fölvéve!).

Gáncsolódik. „GKat: Titk. 1098." — ugyan hol lehet? pedig ez az egyetlen adatuk.

Temérdek. „GKat: Titk. 286." — holott Titkok Titka 285.

Orr. „Horgas orrot adott az *isten* a sas keselyűnek (GKat: Titk. 669.)“ — holott az eredetiben ez van: „a' *természet* ő néki horgas orrot, mint a' sas-keselyűnek, *nem* adott“.

Vált. „GKat: Titk. 352.“ — saját fogantású váltott szöveggel.

Hűség. „GKat: Titk. 4.“ — ott ugyan nincs.

Prüszkölés. „GKat: Titk. 1120.“ — egyetlen adat e szóra, oly helyről idézve, ahol nem lehet, mert a műnek annyi lapja nincs is. Gelejinél egyebütt sem lehet, mert más munkáiban is mindig mint „ptrüszkölés“ fordul elő.

Prüsszentés. „GKat: Titk. 1120.“ — ott ugyan nem lehet, de máshol sem, mert Geleji, egyéb műveiben is következetesen „ptrüszentés“-nek írja.

Hányság. „GKat: Titk. 119. CorpGr. 318“. — holott Gramatikácska C3.

Csámpáskodik. „CorpGramm. 323.“ — holott Gramatikácska C3.

Magán-létlen; négy adattal, ú. m. 1) „CorpGramm. *317.*“ — holott Gramatikácska C3. 2) „CorpGramm. *318.*“ — holott *azonos az előbbi adattal,* s így szintén Gramatikácska C3. lapon van; maga a vezérszó a szövegben hibásan adva, mint *magánéletlen* „magán létlen“ helyett. 3) „GKat: Titk. 212.“ eltalálták! 4) GKat: Titk. *1125.*“ — holott az *572.* és *790.* lapon van.

Élevény. „GKat: Titk. 1118.“ — holott Gramatikácska C3.

Kótyonfitty. „GKat: Titk. 1118.“ — holott Titkok Titka 482.

Hopcihér. „GKat: Titk. 12.“ — holott nincs a mű szövegében, hanem csak az Előbeszéd **2. és **3. lapján.

Kanyogat. A Nyt. Sz. szerint: „Gelejinél: agyon kanyogatták (Nyelvőr, X. 177)“. — E szót, melyet más se használt, mint Geleji, íme csakis a Nyelvőr egy odavetett megjegyzéséből ismerik, mely minden közelebbi megjelölést mellőzvén, Geleji Katona összes műveire, vagyis körülbelül 10.000 lapnyi hasznos olvasmányra utalja a szives olvasót.

Csikózik. „CorpGramm. 316.“ — holott Gramatikácska C.

Csicsegés. „GKat: Titk. 1098.“ — holott Gramatikácska A2.

Olasz-mérföld. „GKat: Titk. 80.“ — saját fogalmazású idézetük az eredetiben épen megfordítva van.

Előtoszogat. „GKat: Titk. 286b.“ — holott a Titkok Titkának nincs is „b“ oldala.

Südörít. „GKat: Előb. 18.“ — holott az Előbeszéd ***2. lapján van, a mi a 20. lapnak felel meg; megvan még a Titkok Titka d. lapján is.

Szivallás. Szivárvány. Fölszí. „GKat: Titk. 1120.“ — holott mind a három a Gramatikácska utolsó lapján.

Kirekesztő. „GKat: Titk. 1078.“ — ott ugyan nincs.

Rekeszték: conclusio. „GKat: Titk. 2.“ — holott az Előbeszédben van, s azonkivül a Titkok Titka 286. 338. 346. 352. 935. lapján, meg még a Gramatikácskában C3.

Lajhó. Lomha. „CorpGramm. 323.“ — holott Gramatikácska C3.

Udvarbíró. „CorpGramm. 326.“ — holott Gramatikácska C2.

Esettség. „GKat: Gramm. A2. CorpGramm. II. 296.“ — mind a kettő ugyanegy adat! csakhogy az egyik az eredetiben, a másik a Toldy-féle Corpus Grammaticorumban, t. i. az eredeti mű változatlan lenyomatában van, melynek nincs is II. kötete!

Hirtelenség. „GKat: Titk. 1117.“ — holott Gramatikácska C2.

Katona-ember. „GKat: Titk. 1117.“ — holott Gramatikácska C.

Különlevőség. „GKat: Titk. 1119.“ — holott Gramatikácska C3.

Külömbözetlen: 1) „GKat: Titk. 4.“ — holott az Előbeszédben *2; 2) „GKat: Titk. 990.“ — ott ugyan nincs; 3) „Imre S. GKat. 25.“ — a mű idézése magában véve azt jelenti, hogy nem ismerik Geleji Katonát az eredetiből!

Ívik. „A hal ivik (GKat: GramC. GKat: Titk. 1116. CorpGramm. 317.).“ — Az első és az utolsó forrás egészen azonos: az egyik az eredeti, a másik a másolat; a középső non sens. Más baj nincs.

Lett. „GKat: Titk. 63b.“ — ott nem lehet, mert a 63. lapnak nincs „b“ oldala.

Komplárkodás. „GKat: Titk. 12. CorpGramm. 327.“ — holott a Titkok Titkában azon a helyen nincs; a Corpus Grammaticorum

idézett lapján pedig, sajtóhibával, mint „komplátkodás“ megvan ugyan, de természetesen az eredetit kellett volna idézniök.

Perkelődik. „GKat: Titk. 332.“ — ott ugyan nincs.

Furfánt-elméjű. „GKat: Titk. *14.*“ *Ugyanezen* adat forrása „eltemetődik“-nél „GKat: Titk. *Előb. 12.*“-vel van jelölve. Holott egyik helyen sincs; mert az Előb. **3b., vagyis *Előb. 14.* lapján van.

El-ont. Ürül. „GKat: Titk. 1119.“ — lehetetlen!

Vitéz: „1) miles; soldat, kriegsmann. Ellenségin győzkődő vitéz (GKat: Titk. 496).“ Itt tehát „vitéz“ főnév lenne; legalább annak magyarázzák a szerkesztők, kik magyaráznak a nélkül, hogy a szók összefüggésére kiváncsiak lennének. Az eredeti szöveg igy szól: „A' Davidnak pedig, mint ollyan hatalmas, és minden ellenségin győzkődő vitez, hadakozo Kiralynak, ki Monarcha volt az ő országában“ stb. E szerint itt a vitéz *nem főnév,* hanem *melléknév* (fortis, strenuus; tapfer, mutig)! Egyéb hiba nem történt, mert a ‚vitéz' vagy főnév vagy melléknév.

Kilengedez. „GKat: Titk. 1291.“ — ott nem lehet!

Alatta-állóság: „subsistentia. GKat: MGramm. C. (CorpGramm. 318.)“ — holott a MGramm. C. lapján *„alatta-állás: substantia“* van, mely végkép kimaradt a Nyt. Sz.-ból.

Bárányozik; egyetlen adattal. „GKat: Titk. 1116.“ — holott Gramatikácska C.

Borjuzik. „CorpGramm. 317.“ — holott Gramatikácska C.

Estennen. „GKat: Titk. 1117.“ — holott Gramatikácska C.

Fázódik. „CorpGramm. 325.“ — holott Gramatikácska C.

Faragmány. „GKat: Titk. 1119.“ — ott ugyan nincs, hanem megvan a Titk. Titka 936. lapján.

Kény. „GKat: Titk. 1119. GKat: Titk. 6.“ — egyik helyen sincs, azonban megvan a Gramatikácskában C. és a Váltság Titkában I. 1236.

Konkoly. „GKat: Titk. 17.“ — holott az Előbeszéd *** lapján van, s mint „konykoly“, a 275. lapon.

Tudatlanság. „GKat: Titk. 286.“ — ott ugyan nincs, de megvan a 350. lapon.

„*Szántdogál.* GKat: Titk. 1117.“ — minden magyarázat nélkül. A Gramatikácskában a C ívlapon ez van: „Eddegelek, iddogalok, járdogalok, szántdogalok“, tehát ez „szántdogal“!

Eddegelik. „CorpGramm. 325.“ — helyesen Gramatikácska C. — Gelejinél, mint a fenti idézetből látható, ik-telen!

Orotás („Irtás“ vezérszó alatt): „GKat: Titk. 1119.“ — holott Gramatikácska C4.

Terjedék. „GKat: Titk. 10.“ — holott Gramatikácska C4.

Éjten-éjtszaka. „GKat: Titk. 1117.“ — holott Gramatikácska C.

Éden. „Titk. II. 453.“ — ott ugyan nincs, nem is lehet, mert a Titkok Titkának nincs is második kötete.

Fiú. „GKat: Titk. 16.“ — holott Előbeszéd **4.

Szerszó. „GKat: Titk. Előb. *6.*“ — ott ugyan nincs, de megvan a Titkok Titka 940. és a Váltság Titka II. 204. lapján.

Szüléketlen. „Titk. 1118.“ — holott a Titkok Titkában csak a 477. lapon fordul elő: „magtalan, a' vagy, szűléketlen“. Mint vakmerő s egyetlen íróra szoritkozó újitást, programmjuk szerint, nem lett volna szabad fölvenniök. Geleji, Gramatikácskájában maga is mint saját készitményét, saját reflexiójának eredményét tünteti fel, két izben is: „ha a' sterilis terméketlennek jol mondatik, mi okon nem teniszéketlennek, vagy szűléketlennek?“ — más helyt: „Némelly egybe'-tétetett tagado szok, egy igével mondathatnak ki, noha a' kőzség nem él vélek. Mint: szűléketlen, nemzéketlen &c.“

Tisztel. „GKat: Titk. 496b.“ — ott nem lehet.

Csentempere. Csig-big. „CorpGramm. 323.“ — holott Gramatikácska C3.

Üttön-üt. „CorpGramm. 325.“ — holott Gramatikácska C.: „hagyton-hagyja; üttőn-üti; verten-veri; vágton-vágja &c.“ Ezen egymásmellett levő szók közűl Hagyton-hagy, Verten-ver és Vágton-vág-ot végkép kihagyták!

Elillant. „GKat: Titk. 17.“ — holott Titkok Titka 441.

Fáradékony. „CorpGramm. 312.“ — helyesen Gramatikácska B3.

Ihl. „GKat: Titk. 529.“ (ötsoros idézet!), — ott ugyan nincs.

Kegyestelen. Kegyességtelen. „GKat: Titk. 1119.“ — holott Gramatikácska B3. és C3.; mind a kettő hibás szöveggel.

Magyari. „GKat: Titk. 117.“ — ott ugyan nincs.

Visel. „GKat: Titk. 5.“ — ott ugyan nincs; hanem megvan a Váltság Titka II. kötetének 5. lapján: „hogy azokat előttem viselhessem“; ugyancsak a Váltság Titka II. kötetének 467. lapján kétszer is megvan: „torka verve viseli“; „kár ám te néked azt a' kőntöst viselned“.

Tulajdon. „GKat: Titk. 472b.“ — holott a Titkok Titkának nincs is „b“ oldala.

Mony. „GKat: Titk. 1119.“ — holott Gramatikácska C4.

Közbötlenül. „GKat: Titk. 1119.“ — holott Gramatikácska C3. A Szómutatóban mint „Közböletlenül“ szerepel.

Sajgat. „GKat: Titk. 29.“ — holott az idézett hely a Titkok Titka 23. lapján van; a szó előfordul még Gelejinél a Váltság Titkában is, II. 879.

Etten-eszik. „CorpGramm. 325.“ — helyesen Gramatikácska C.

Ismétlenít. „GKat: Titk. 476. Imre S.: „GKat. 25.“ — holott a Titkok Titka 476. lapján semmi nyoma. Az egész cikk Imre Sándor értekezéséből van kiirva, ki a *Váltság* Titka 476. lapjáról idézi egyik adatát, azonban „ismétlenít“ ott sincs.

Facsarog. „Facsarog tekereg a nyárs előtt. GKat: Titk. 935.“ — holott az eredetiben épen megfordítva van: „a' nyárs előtt. tekereg fatsarog“.

Lettlen. „GKat: Titk. 63b.“ — ott nem lehet.

Magán-létel. „CorpGramm. 318.“ — Gramatikácska C3. helyett

Nőszik. Nőszés. Nőtlen. „CorpGramm. 317. — Gramatikácska C. helyett.

Számszerív. „GKat: 19. *Nyr.* IV. 120.“ — Geleji művének megjelölése nélkül, a Nyelvőrből nyírva.

Szőlős-kert. „GKat: Titk. 1119.“ — ott ugyan nem lehet, hanem megvan a Gramatikácskában C3.

Kóczipór. „GKat: Titk. 1118.“ — Gramatikácska C3. helyett.

Ragadékony. „GKat: Titk. Előb. 16.“ — holott a Titkok Titk. Előb. *** ami a 17. és 18. lapnak felel meg.

Serkedez. „GKat: Titk. 12b.“ — holott az Előbeszéd **2. lapján.

Tetszemény. „GKat: Titk. 1119.“ — holott Titkok Titka 1063 és Gramatikácska C.

Vemhezik. „GKat: Titk. 1116.“ — holott Gramatikácska C. — Az idézett mondat az eredetiben épen megfordítva van.

Kétségtelen. „GKat: Titk. 1.“ E szónak egyetlen eredeti bizonyitéka a Titkok Titka 1. lapjáról igy van idézve: „Kétségetlen [igy] igazságu“. Ott azonban ilyenforma szó csakis az első sorban előforduló „*kételkedhetetlen* igazságu“, mely az orthodox Gelejinek kedvenc szavajárása, s említi ugyanazon művében még a 6. és 302. lapon is. Úgy a „kétségtelen“, mint a „kétségetlen“ a Titk. 1. lapján, a Nyt. Sz. patent-találmánya.

Hónap. „GKat: Titk. 1117b.“ — ott ugyan nincs.

Bunna. Buszmáta. Buta. „CorpGramm. 323.“ — holott Gramatikácska C3.

Béles. Felleg. Sarkantyú. Találkozik (hibás szöveggel). „GKat: Titk. 1120.“ — holott Gramatikácska C4.

Isten-postája. „GKat: Titk. 310.“ — ott ugyan nincs.

Finom. „GKat: Titk. 7.“ — ott ugyan nincs.

Csúfondár. „A tsufordár [igy] collectiók (GKat: Titk. 349).“ Egyetlen adatuk lévén a fenti közönséges szóra, azt kellene hinnünk, hogy csúfondár helyett hajdan *csúfordárt* mondtak. Amit a szerkesztők csak megerősitenek, mert meg[igy]ezik a szót; de a világért sem néznek utána. Ha megteszik, meglátják vala, hogy a Geleji-féle *Titkok Titkából* idézett szövegük csupa hiba, mert az eredetiben ez van: „A' *tsufondár* collectiok“. — Ha nemcsak mondják, hanem igazat is mondanak akkor, midőn azt állitják, hogy a Geleji Katonaféle *Váltság Titkát* feldolgozták, meglelték volna ott is ugyanezen szót, ugyancsak csúfondár alakban: „a Herodes a' Christus felől tsak úgy értett, mint egy circulator, játékjával kereskedő és élő *tsufondár* ember felől“ (*V. T.* II. 310).

Áhi. „CorpGramm. 323. GKat.“ — holott Gramatikácska C3.

Lét. „GKat: Titk. c.“ és „GKat: Titk. 2.“ — holott egyik helyen sincs.

Itéletlen. „GKat: Titk. 18.“ és „GKat: Titk. 1116.“ — holott egyik helyen sincs.

Nyelv. „GKat: Titk. 1098.“ — ott ugyan nincs, de megvan a Váltság Titkában III. 476.

Tehetős. „GKat: Titk. 335.“ és „GKat: Titk. 1118.“ — merő tréfa!

Mord. „GKat: Titk. 6.“ — ott ugyan nincs.

„[*Füződözik*].“ Ennyi az egész. A szerkesztők tudományát a zárjel mutatja, ami azt jelenti, hogy a szó a régi nyelvben *ismeretlen,* s hajdan csak mint „egybefüződözik“ fordult elő, így is csak egyetlenegyszer. Azonban . . . ugyancsak a Nyt. Sz. azt a beketrecezett „füződözik“-et mégis *idézi,* még pedig Geleji Katonából. Bajos ugyan megtalálni benne, mert a „*Zsidózás*“ rovatába csapták; de époly bajos megtalálni a Nyt. Sz. idézete alapján, az eredetiben is. Mert e szerint a „GKat: Titk. Előb. 17.“ lapján lenne, ahol azonban nincs.

Kikullog. Mardoskodik. „GKat: Titk. 17.“ — holott mindkettő az Előbeszéd *** lapján van.

Tilalmaz. „GKat: Titk. 55.“ — háromsoros idézet, mely az eredetit minden jellegzetességéből kiforgatja.

Újítás. „GKat: Titk. 96.“ — ott ugyan nincs; hanem a 275. lapon ott van: „elébb elébb mendegelnek az ujjitásban“.

Toklász, Taklác. „GKat: Titk. Előb. 6. (holott az Előbeszéd *4. lapján van); CorpGramm. A2.“ (holott Gramatikácska A2). A Corpus Grammaticorum csak arab számokkal van paginálva, s custosai is tisztán arab számok!

Kodácsol. „GKat: Titk. 8.“ alatt lenne, holott egyugyanazon mondatban van az előbbi Takláccal, melyet meg a „Titk. Előb. 6.“ lapjáról idéznek. „Kodácsol“ azonban voltakép itt sincs, hanem „*fen* kodátsol“, — amit végkép kihagytak!

Marka-köpés. „GKat: Titk. Előb. 6.“ — holott ugyanazon mondatban van, mint az előbbeni „Kodácsol“, melyet a „Titk. 8.“ lapjáról idéznek!

Mérő-eszköz. „GKat: Titk. 1120.“ — holott Gramatikácska C4.

Vágaték. „GKat. Gramm. C.“ — ott ugyan nincs, de a Titkok Titkában *minden* levél élére oda van téve: „I. (vagy II.) VÁGATÉK.“ E szerint e műben 536-szor fordul elő; hozzáadandó a Mutató Tábla 6 Vágatékja. Tekintve, hogy a Titkok Titkában csak épen 542-szer fordul elő a VÁGATÉK: a Nyt. Sz. jónak látta Geleji Katona egy *másik* művének oly helyére utasítani az olvasót, ahol e szónak semmi nyoma! A Gramatikácskában két helyen is megvan, de nem a C., hanem a B3. és a C4. lapon.

Moslék. Mosólék. „GKat: Titk. 1115.“ — ott ugyan nincs.

Merődön-merő. „GKat: Titk. 2.“ — ott ugyan nincs, hanem megvan a Titkok Titka Előb. **4. és a Titk. Titka 980. lapján.

Üstök. „GKat: Titk. 2.“ — ott ugyan nincs, hanem megvan a Váltság Titka II. 284. lapján.

Izgágálkodik. „GKat: Titk. 1118., CorpGramm. 323.“ — holott Gramatikácska C3.

Egy-általjában. „GKat: Titk. 5.“ — egyáltaljában nincs ott!

Meghiúsodik. „GKat: Titk. Ajánló-lev. Imre S. GKat. 25.“ — A Titkok Titka Előbeszéde ***4. lapján van. S idézik másodkézből így: „A tévelygők gyülekezetei meghiúsodának“; pedig voltakép így van: „a tévelygőknek gyülekezetik meg-hiusodának“. Értelmezése — mert Imre Sándortól van — helyes.

Becstelen. „GKat: Titk. 15.“ — holott Előb. **4.

Bújik. „GKat: Titk. 1109.“ — ott ugyan nincs.

Dősölés. „GKat: Titk. 1117.“ — holott Gramatikácska C.

Egy-természetű; szerintük: „Azon egy természetű-e az angyal és az isten (GKat: Titk. 91.)“ — holott az eredetiben az idézett helyen ez van: „nem következik, hogy az Angyal es az Isten egy természetű légyen“.

Ereszt. „GKat: Titk. 106.“ — ott ugyan nincs.

Görgős. „GKat: Titk. 16.“ — ahol azonban nincs, hanem megvan az Előbeszédben **4. (= 16. l.).

Szabadosságos. „GKat: Titk. Előb. 7.“ — holott Előbeszéd ** (= 9. l.).

Sár-arany. „GKat: Titk. 1115.“ — holott Gramatikácska B3.

Szemfénycsalás. „GKat: Titk. 1081.“ — vajjon hol lehet a szemfénycsalás? ‚Keressétek és megtaláljátok‘.

Olvadékony. Omladékony. „GKat: Gramm. B3., CorpGramm. 313.“ — az eredeti mellé odateszik a másolatot, nem tudva, hogy a kettő ugyanegy!

Boldogtalan. „GKat: Titk. 10.“ — ott ugyan nincs.

Tar-varjú. Szerintük „GKat: Titk. 1115.“ — ahol azonban nincs, mert nem lehet, hanem megvan Geleji Katona sok művében, sok helyen. Így pl. a Váltság Titka II. kötetének 202. lapján: „A' tar-varju a' tar-varjuhoz nem hasonlobb, mint ezek egy-máshoz“. Még nevezetesebb az a locus, melyből tisztán kivehető egy maig élő, de rendszerint hibásan használt közmondásunk voltaképeni jelentése. A Váltság Titka II. kötetének 1314. lapján ugyanis ez van: „A' koron meg-nyitá, ugy-mond, az ő elméjeket, hogy értenék az irásokat. Az az, mivel az ő szenyvedésit, halálát, és fel-támadását, s' fel-támadása után valo meg-jelenésének igazságát ő előttők a' derék szentirásból, a' Moses tőrvényjéből, a' Profetákbol, és a' Soltárokbol bizonyitá, s' azoknak elméjek azokat meg nem foghatá, hanem tsak ollyan lőn, mint-ha vakoknak mutogatott volna fekvésekben nyulakat, vagy karo hegyen *tar-varjat, azt tsak a'ban nem hagyá, hanem az ő bé-tapasztatott, és bé-zároltatott elméjeket azoknak meg-értettetésekre fel-nyitá; egyéb-ként tsak hiujában munkálkodott volna kőrűlőttők a' beszédvel“.

Sajtó. „GKat: Titk. 329b.“ — mit akarhatnak a „b“-vel, mikor a Titkok Titka laponkint van megjelölve!

Szégyenséges. „GKat: Titk. 349b.“ — bizony az ez a sok képtelen „b“!

Kocogat. „GKat: Titk. 1098.“ s külön a szólások közt „Corp. Gramm. 294.“ — holott mind a kettő egyugyanazon adat, mely a Gramatikácska címlevelén van.

Különszakad. „GKat: Titk. 7.“ — holott Előbeszéd *4.

Készítetlen. Egyedül csak Bod Péter szótárából ismerik; holott, „gyülevész“ vezérszó alatt „GKat: Titk. 43.“ lapjáról ki is irták!

Tudákos. „GKat: Titk. Előb. 8.“ — holott Előbeszéd **, ami nem a 8. lap!

Egyként. „GKat: Titk. 1097.“ — ott ugyan nincs.

Erőlködik. „Erőlkődtében meg-fakada Arius (GKat: Titk. 350.)“ — holott az eredeti szöveg: „Arius erőlkődtében meg-fakadott“

Tizennyolc. „GKat: Titk. 14b.“ — ott ugyan nincs.

Ún. „GKat: *Nyr.* IV. 167.“ — megint rászorultak a Nyelvőrre! S hivatkoznak oly másod- vagy harmadkézbeli közleményre, melyben az illető szóról egyéb sincs, mint hogy „Geleji Kat.“-nál fordul elő; se mű, se lapszám!

Igazábban. „GKat: Titk. 15.“ — ott ugyan nincs.

Adaték. „GKat: Titk. 1119.“ — holott Gramatikácska C3.

Bövebbeden. „GKat: Titk. 45.“ összevisszahányt szöveggel; a 44. lapon van.

Nyálaskodó. „CorpGramm. 325.“ — holott Gramatikácska C.

Őszinteséges. „CorpGram. 318.“ — holott Gramatikácska C3. s nem „őszinteséges“, hanem „ő-szinteséges“, ami, Geleji Katonáról lévén szó, igen fontos.

Őszintevaló. „GKat: Titk. 1119. CorpGramm. 294.“ — holott a Titkok Titka címében, tehát a címlapon van, a Gramatikácskában pedig több helyt.

Stb. stb. stb.

Merő gallimathias az egész! Mert a Nyt. Sz. Geleji kisebb műveit különböző kiadásokból, utánnyomatokból, másod-, harmadkézből vett ‚források'-ból dolgozta fel, s még ezeket is összezavarta egymással. Az ekként összegereblyézett anyagot pedig, képtelen torzításokkal s modernizált vagy felemás helyesírással tette közzé.

Ezek után csak futólag említem Geleji legnagyobb művét, a Váltság Titkát, melyet a Nyt. Sz. oly nyomorúságosan aknázott ki, hogy hozzávetőleges becslésem szerint, legföljebb *egy ezred-részét* vette fel a benne rejlő becsesnél-becsesebb nyelvanyagnak.

A Váltság Titka legvaskosabb kötetét, a III. kötetet, a Nyt. Sz. *egyáltalán nem is ismeri.* Az I. és II. kötet gyér adatait is léptennyomon Imre Sándornak „Geleji Katona István, főleg mint nyelvész“ című értekezéséből veszi kölcsön, sajtóhibáival s modernre forgatott helyesírásával együtt. Ilyenek például (az *elhallgatott* kölcsönvételeket nem említve):

„*Heheg:* [anhelo; keuchen]. (GKat: Válts. II. 569. Imre: GKat. 25).“ — Ennyi az egész. Imrénél, helyesen: „hehegve léhegve“!

„*Kabolgyásság:* (GKat: Vált. I. 1141. ImreS: GKat. 23).“ — Ennyi az egész. Gelejinél az idézett helyen semmi nyoma; Imre Sándornál meg', a 23. lapon csak „kabólgyáskodik“ van!

„*Kísztek* [kiszték?]. csalárd kisztekivel szüntelen veszedelmünkre igyekszik (GKat: Vált. I. 919. II. 613. ImreS: GKat. 22).“ — Az eredetiben: „tsalárd kisztekivel szűnetlenül veszedelmünkre igyekezik“!

Őszintevaló. (GKat: Vált. I. 950. II. 326. ImreS: GKat. 24).“ — Eltorzított szöveggel és modern helyesírással, de csupa „ő“-vel, azonmód, *sajtóhibástul* kiírva Imre Sándorból. Az eredetiben ugyanis nincs „elegyedésétől“ — mint ahogy a Nyt. Sz. (az „ő“ betoldásával!) Imre S. után írja, — hanem „egyeledéstől“! Stb.

Geleji másik nagyobb művét, az Öreg Graduál ívrétű, vaskos kötetét, melyet Keserűi Dajka Jánossal együtt adott ki 1636-ban — a Nyt. Sz. *soha nem is látta.* Ennek összes idézeteit Imre Sándor értekezéséből és Mátyás Flóriánból nyírták, itt-ott elhallgatva, hogy másodkézből szerzik anyagukat. — A bevallott *összes* átvételek a következők:

Agyaskodó. „GKat: Grad. *1638. MF.*“ — Mátyás Flóriánból.

Fűzfa. „GKat: Graduál Ajánl. ImreS: GKat. 27.“

Készteget. „GKat: Graduál Ajánl. Lev. ImreS: GKat. 22.“ — ahol azonban „kiszteget“ van!

Megboglároz. „GKat: Grad. *MF.*“ — egyetlen adat e szóra.

Szű-ható. „GKat: Grad. Ajánló lev. ImreS: GKat. 27.“ — egyetlen adat, minden szöveg nélkül!

Ha Geleji Katona nagyobb műveinek eredeti szövegét végig össze akarnám hasonlítani a Nyt. Sz.-ral: hónapok hónapjait kellene egyedül e feladatnak szentelnem. Nem azért, mintha a Nyt. Sz.-ban számbavehető anyag lenne belőlük, hanem mert gyűjteményem minden egyes szavának utána kellene nézni, vajjon véletlenül nem tévedt-e bele a Nyt. Szótárba?

Ebbe nem megyek bele. Amit a föntebbiekben bemutattam, az is untig elég Geleji Katona földolgozásának megvilágítására.

A felhozott tények azt bizonyítják, hogy a Nyelvtörténeti Szótár, a XVII. század egyik legerősebb gondolkodójának, legkitünőbb s amellett pedans pontosságú nyelvtudósának, Geleji Katona Istvánnak műveivel pelengérre való lelkiismeretlenséggel bánt el.

Medgyesi Pál Hármas Jajja — 15 változatban.

Geleji Katona az egyházi kormányzat terén az episcopalismust, az irodalomban a neologiát képviselte. Vele szemben ugyanakkor az ellentétes irányzatot, — egyháziakban a presbyterianismust, nyelvhasználatban az orthologiát — legszenvedélyesebben Medgyesi Pál fejezte ki. „Az talált s-gondolt szôknál, szóllásoknál, — úgymond — mi lehet a' mi a' nyelvet inkább meg-motskolná?“ (*Dialogvs Politico-Ecclesiasticus*, dd. 1650. §§. iij.).

Nyelvőrék könnyen megláthatták benne a rokon-lelket. Meg is látták, s róla szóltában mondta Szarvas Gábor, hogy „rendesen a tanulatlanság részén áll az igazság“.

Rokonszenvük azonban, a Nyelvtörténeti Szótárban — mintha kámforrá vált volna. Medgyesi Pál huszonöt műve közül mindössze csak hetet dolgoztak fel a szótár számára. Úgyhogy, Medgyesi iránt érzett tiszteletük és vonzódásuk legföljebb abban nyilvánult, hogy valamennyi művének, amelyről tudomást vettek, feldolgozását jobbkezükre, fő-főmunkatársukra bízták.

E nevezetes író feldolgozásának bemutatása céljából, mutatványszerű előadásomhoz képest, csak egyetlenegy munkáját veszem elő. Nem akármelyiket, hanem azt, amelyet Medgyesi művei közül legsürűbben idéznek, t. i. „Erdély S' Egész Magyar Nép Hármas Jajja S' Siralma“ című, 1653-ban Sárospatakon megjelent művét.

A kútfő-idézetek közt gyakran említi a Nyt. Sz. Medgyesi Pál Hármas Jajjának I., II., III., VI. és IX. kötetét. Ez fölöttébb meglepett, mert tudomásom szerint Medgyesi Hármas Jajja egyugyanazon évben, t. i. 1653-ban két kiadást ért ugyan, — egyiket Sárospatakon, a másikat Váradon, — de mindkét kiadás csak *egyetlenegy füzetkéből* áll. Ez a füzetke is, mindössze 84, illetőleg 63 lapra terjed; mindamellett a Nyt. Szótár széltire idéz: „Megy: 3 Jaj. ***I. 180.***“; „Megy: 3 Jaj. ***II. 181.***“ „Megy: 3 Jaj. ***II. 846.***“ s más nagy számokat, melyek mindenike túlon-túl haladja a füzetke 84, illetőleg 63 lapját.

A megfoghatatlannak látszó titok nyitjára végre is gyűjteményem segélyével jutottam. A Nyt. Sz. egyetlen adattal veszi föl ezt a szót: „*szalábol*“. Ez mai alakjában *zalámbol*. Két vasmegyei községben, Felső-Szilvágyon és Köveskúton hallottam: „itt zalámbúltam“, a. m. barangoltam, kóborogtam, csavarogtam.

Mivel a szó ritka, a Nyt. Sz. idézetének meg', s ennélfogva értelmezésének is egyáltalán nincs értelme: utánanéztem e szónak saját gyűjteményemben. Ott aztán megleltem nemcsak a szót, hanem az egész passust, még pedig tisztán kivehető értelemmel. Megleltem, de nem Medgyesi Pál 63 lapra terjedő Hármas-Jajja soha a világon nem volt II. kötetének 113. lapján, hanem *Veréczi Ferenc* sárospataki prédikátor *1646-ban*, tehát hét évvel előbb megjelent prédikációjában.

A két szöveg egymásmellé állítva, feltárja a valót:

A Nyelvtörténeti Szótárban, III. 45.:

„*Szalábol*: [cursito; hin und herlaufen]. A nyughatatlan, száguldo és imide amoda szalabolo emléknec tsak fűlőc mellől mulik-el az ige (Megy: 3. Jaj. II. 113).“

Tényleg:

„gyakorta a' magnac némelly része az ut félre; a' kő-sziklára; és a' tővissec kőziben-is esic; mert a nyughatatlan, száguldo, és imide amoda szalabolo elméknec tsak fűlőc mellől mulik-el az ige“ (113. l.)

Így ez idézetnek értelme kerekedik, mert az *emlék* a Nyt. Sz. idézetében, a szokásos szerkesztőségi sajtóhiba, mely helyett *elme* teendő.

De egyszersmind megértjük belőle, hogy a Nyt. Sz. Medgyesi Pál 1653-ban megjelent Erdély Hármas Jajja című 63 lapnyi munkájának, soha a világon nem volt *második* kötete gyanánt idézi *végtülen-végig* a Váradon 1646-ban megjelent „Temetesi Pompa, Melly Nehai Groff Iktari Bethlen Peternek 1646 esztendőben Kis-Aszszony havának harmadik napján, meghidegedett testének temetésének helyére valo meg-inditásától fogva, az földben el-takarittatásáig, celebráltatott“ című, háromszor akkora terjedelmű, 183 lapnyi munkát, melyben hét papnak tizenkét beszéde foglaltatik. Csak épen Medgyesi Páltól nincs benne egyetlenegy sem.

A „szalábol“, mint Medgyesi-féle szó, nem valami elszigetelt jelenség s nem olyan tévedés, melynek minden gyűjtő-munka kétségkivül ki van téve. A Medgyesinek hamisan tulajdonitott „szalábol“, csak egy szeme a tévedések ama szakadatlan láncolatának, mely az egész Nyt. Sz.-on végighúzódik.

Mert tudnunk kell, hogy a Nyelvtörténeti Szótár, Medgyesinek Hármas Jaj című egyetlen füzetkéjéről nem kevesebb, mint *tizenöt*-féle változattal kedveskedik. Ezek a következők:

1) *Medgyesi Pált* összetéveszti *Veréczi Ferenc*cel, kinek predikációját az itt elősorolandó jelzéssel idézi:

Dinnyés. Megy: 3 Jaj. II. 103.
Dorgál. Megy: 3 Jaj. II. 101.
El-lenni. Megy: 3 Jaj. II. 111.
Elsiketlés. Megy: 3 Jaj. II. 103.
Ért. Megy: 3 Jaj. II. 105.
Érzékenyes. Megy: 3 Jaj. II. 115.
Ezerszerte. Megy: 3 Jaj. II. 122.
Hagy-járjon. Megy: 3 Jaj. II. 96.
Hancsár. Megy: 3 Jaj. II. 108.
Hébe-hóba. Megy: 3 Jaj. II. 110.
Hold-fogyta. Megy: 3 Jaj. II. 103.
Kunyhó. Megy: 3 Jaj. II. 103.
Külömböz. Megy: 3 Jaj. II. 110.
Megeszmél. Megtorkol. Megy: 3 Jaj. II. 119.
Megtelepedik. Megy: 3 Jaj. II. 110.
Mihenes. Megy: 3 Jaj. II. 104.
Önként: „önkényént. Megy: 3 Jaj. II. 108“, — az eredetiben t. i. Veréczinél „ŏnkénjént“.
Riogat. Megy: 3 Jaj. II. 101.
Setétellik (egyetlen adat!). Megy: 3 Jaj. II. 111.
Szakadó (egyetlen adat!). Megy: 3 Jaj. II. 110.
Tesz. Megy: 3 Jaj. II. 109b.
Vincellér. Megy: 3 Jaj. II. 118.
Zsenge. Megy: 3 Jaj. II. 122.

2) A Nyt. Sz. *Medgyesi* Hármas Jajja soha meg nem jelent *II.* kötetéből idéz egy jó csomó szót, melyek kivétel nélkül *Szatthmári Lázár Miklós*nak hét évvel előbb megjelent prédikációiban fordulnak elő. Ilyenek pl.:

Bolyongó. Megy: 3 Jaj. II. 61.
Csaptat. Megy: 3 Jaj. II. 63.
Csóvál. Megy: 3 Jaj. II. 62.
Ducoltat. Megy: 3 Jaj. II. 9.
Elődedin. Megy: 3 Jaj. 17 (kötetszám nélkül).
Enyheget. Megy: 3 Jaj. II. 18.
Fityőtdögel. Megy: 3 Jaj. II. 15.

Fogadás. Megy: 3 Jaj. II. 61.

Gyengédeden. Megy: 3 Jaj. II. 9.

Ingat. Medgy: 3 Jaj. II. 37.

Kétségesít. Megy: 3 Jaj. II. 24 (holott Szatthmárinál a *14.* lapon, a Szómutatóban pedig mint „Kétségít" van fölvéve. Tessék megtalálni).

Kő. Megy: 3 Jaj. II. 56.

Megnézél. Megy: 3 Jaj. II. 4., — de ott sem tudták elolvasni, mert ott nem „*Ének* is az ő Jesusához ragadtatása" van, hanem „*e'nek*-is az ő ragadtatása", ami a. m. *ennek* és nem *ének*.

Miénk. Megy: 3 Jaj. II. 6.

Nézés. Megy: 3 Jaj. II. 3.

Ohajtozik. Sulyságos. Megy: 3 Jaj. II. 6.

Szó-halló. Megy: 3 Jaj. II. 62.

Tarkál. Megy: 3 Jaj. II. 61.

Ügyefogyottság. Megy: 3 Jaj. 64.

3) Hasonlóan, az eddigelé épen eredetiségéről ismert *Medgyesi Pál* mondta volna el azt a prédikációt a magáé gyanánt *1653*-ban, melyet *Selyei Balog István* tartott *1646*-ban, — amint e szók forrásidézete tanusitja:

Előugrik. Megy: 3 Jaj. II. 44.

Enyves. Megy: 3 Jaj. II. 54.

Fertő. Megy: 3 Jaj. 43.

Gyönyörű. Megy: 3 Jaj. II. 42.

Házsártos. Megy: 3 Jaj. *IX.* 54. mint „hásártos perlődő", — holott S. Balognál „veled perlődő hásártos ellenségid" van, természetesen nem a *kilencedik,* hanem az első és egyetlen kötetben.

Kiszepelkedik. Megy: 3 Jaj. II. 44.

Megrestűl. Megy: 3 Jaj. II. 46. és 90. (Az egyik Hodászi Miklós szövege.)

Mordság. Megy: 3 Jaj. II. 48., — épen megforditott szöveggel!

Nézkél. SBalog: TemK. 11b., — egyetlen adat e szóra! Selyei Balog Temető Kertjében (dd. 1655.) azonban nyoma sincs; nem is lehet, mert a mű paginálva lévén, 11*b.* oldala merő tréfa.

Öszvecsepüsödik (egyetlen adat!). SBalog: TemK. 6., — ott ugyan nincs!

Pulya. SBalog: TemK. 79., — ott ugyan nyoma sincs!

Rög. Megy: 3 Jaj. II. 44.

Röhögés. Újulton-újul. Megy: 3 Jaj. II. 46.

4) *Medgyesi* szintén a magáé helyett adta volna ki *Csulaji György* udvari prédikátor beszédét, amint e szók idézetei és adatai bizonyítják:

Elfogyat. Megy: 3 Jaj. II. 134.
Fölgyűl. Megy: 3 Jaj. II. 125.
Hátravagyon. Megy: 3 Jaj. II. 136.
Külföld. Megy: 3 Jaj. II. 135.
Sár-tök. Megy: 3 Jaj. II. 126.
Siralmas. Siralmas-ház. Megy: 3 Jaj. II. 125.
Úr-asszony. Megy: 3 Jaj. II. 124.
Végtisztesség. Megy: 3 Jaj. II. 136.

5) Szintén *Medgyesi*nek tulajdonítják, és művének soha meg nem jelent *II.* kötetéből idézik *Hodászi Miklós* prédikációinak következő szavait:

Ajtó-küszöb. Megy: 3 Jaj. II. 152.
Álgyú. Megy: 3 Jaj. II. 84.
Ásít. Megy: 3 Jaj. II. 151.
Bálványozó-hely. Megy: 3 Jaj. II. 159.
Bátran. Megy: 3 Jaj. II. 180.
Becsedelmes. Beteljesítés. Megy: 3 Jaj. II. 177.
Betuhad. Megy: 3 Jaj. II. 79 (egyetlen adat!).
Be-vesz. Megy: 3 Jaj. II. *27.* Ugyanezen szöveg „beteljesítés" alatt „Megy: 3 Jaj. II. *177.*" jelöléssel idéztetik! Ld. fentebb.
Biztatdogál. Megy: 3 Jaj. II. 66 (a Temetési Pompában a 86. lapon!).
Bujdokik. Megy: 3 Jaj. II. 89.
Csirippolás. Megy: 3 Jaj. II. 87.
Diófa. Megy: 3 Jaj. II. 168.
Egykor. Megy: 3 Jaj. II. 180.
Elcsöpévezik. Megy: 3 Jaj. II. 165 (egyetlen adat; helyesen elcsöpevézik!).
Éleszget. Megy: 3 Jaj. II. 85.
Élettárs. Megy: 3 Jaj. II. 150.
Előszerez. Megy: 3 Jaj. II. 84b. (a „b" teljesen értelmetlen).
Érdekel. Megy: 3 Jaj. II. 162.
Fecske. Megy: 3 Jaj. II. 157.
Fecskefecsegés. Megy: 3 Jaj. II. 87.

Felpuzdrázódik. Megy: 3 Jaj. II. 846 (az egész munka 183 lapból áll; egyetlen adat).

Forgódik. Megy: 3 Jaj. II. 84.

Fut. Megy: 3 Jaj. 88 (nem „Fő-szurásért", hanem „tő-szurásért").

Gyermekszülés. Megy: 3 Jaj. II. 160.

Halottas-ház. Megy: 3 Jaj. II. 153.

Idő-múlás. Megy: 3 Jaj. II. 158.

Inség. Megy: 3 Jaj. II. 168.

Istenfélő. Megy: 3 Jaj. II. 154.

Iszik. Megy: 3 Jaj. II. 152.

Izetlen. Megy: 3 Jaj. II. 180.

Kellete-korán. Megy: 3 Jaj. II. 157.

Kereng. Megy: 3 Jaj. II. 162.

Kesernyés. Megy: 3 Jaj. II. 172.

Keserű. Megy: 3 Jaj. II. 159.

Kinos. Magy: 3 Jaj. II. 160.

Kopács. Megy: 3 Jaj. II. 180.

Látóhely. Megy: 3 Jaj. II. 152.

Megfog. Megy: 3 Jaj. II. 168.

Megkoholódik. Megy: 3 Jaj. II. 84.

Meglippen. Megy: 3 Jaj. II. 165.

Midőn. Megy: 3 Jaj. II. 155.

Nótáz. Megy: 3 Jaj. I. 180.

Nyertes. Megy: 3 Jaj. II. 85.

Nyű. „Az testi kivánságok nyűvek a szívnek rejtekiben (Megy: 3 Jaj. II. 168b.)." Ez az eredetiben igy van: „a' testi kévánságok nyűvek a' szivnek rőjtőkiben".

Olvasztó-mester. Megy: 3 Jaj. II. 169.

Örökkévalóság. Megy: 3 Jaj. II. 181.

Özvegyárvaság. Megy: 3 Jaj. II. 168.

Parányi. Révhely. Megy: 3 Jaj. II. 181.

Sarc. Megy: 3 Jaj. II. 77b.

Sikat. Megy: 3 Jaj. II. 168.

Spic. Megy: 3 Jaj. II. 179. 156.

Szabadosság. Megy: 3 Jaj. 177.

Szamártemetés. Megy: 3 Jaj. II. 154.

Színmutatás. Megy: 3 Jaj. II. 169.

Temérdeki. Megy: 3 Jaj. II. 151.

Temetségi. Megy: 3 Jaj. II. 150.
Tol. Megy: 3 Jaj. II. 84.
Tűszúrás. Megy: 3 Jaj. II. 188.
Ünnepel. Üveg. Megy: 3 Jaj. II. 152.
Verekedik. Megy: 3 Jaj. II. 153.
Visszás. Megy: 3 Jaj. II. 160 (épen megforditott szöveggel).
Vitel. Megy: 3 Jaj. II. 153.
Zsibog. Megy: 3 Jaj. II. 85.

6) Mindez, merő megtévesztésre szolgáló utolérhetetlen slendrián. De még ebben sem következetesek. Mert száma sincs, ahányszor előhozakodnak Medgyesi II. kötetével oly adatoknál, melyek voltaképen Medgyesi Hármas Jajjának *egyetlen füzetkéjében* találhatók. Ilyenek pl.:

Becsülő. Megy: 3 Jaj. II. 19.

Esztrag. Megy: 3 Jaj. II. 33., — holott az egyetlen füzetkében; csak a lapfőn van ez, hogy: „Második Predicacio".

Felényi. Megy: 3 Jaj. II. 35., — holott az egyetlen füzetben, igaz, hogy oly szövegtorzitással, hogy alig lehet ráismerni. A Nyt. Szótár igy közli az adatot: „Felényit sem vittek végben, mint ő"; Medgyesi igy mondja: „annyit vit végben, hogy minden lágy meleg Királyok előtte felényit sem".

Hányódik. Megy: 3 Jaj. II. 35., — holott az egyetlen füzetben, s ott sincs „Hányodik a világban" (mely tisztára a Nyt. Sz. találmánya), hanem: „nyugodni ment, s' nem hányodot még többet".

Délceg. Megy: 3 Jaj. II. 35.

Dobsa. Megy: 3 Jaj. II. 19.

Érkezik. Megy: 3 Jaj. II. 20.

Értemre. Megy: 3 Jaj. II. 34.

Far. Megy: 3 Jaj. II. 39., — holott az egyetlen kötetben, ott is a 36. lapon.

Gyász. Megy: 3 Jaj. II. 47.

Hanemha. Megy: 3 Jaj. II. 35.

Haragtartóztatás. Megy: 3 Jaj. II. 34. — Egyetlen adat.

Hervad. Megy: 3 Jaj. II. 41., — holott az egyetlen füzetben, ott sincs „hervad", hanem „*el*-hirvad".

Ideig-való. Megy: 3 Jaj. II. 18.

Kuntat. Megy: 3 Jaj. II. 34.

Lágymeleg. Megy: 3 Jaj. II. 35.

Levegő. Megy: 3 Jaj. II. 26., — holott az egyetlen füzetben, ott sincs „levegő párác", amint a Nyt. Sz. írja, hanem „levegő párah".

Marad. Megy: 3 Jaj. II. 36.

Megmérgehedik. Megy: 3 Jaj. II. 16.

Módos. Megy: 3 Jaj. II. 46.

Napság. Megy: 3 Jaj. II. 23.

Nemzet. Megy: 3 Jaj. II. 41.

Nyers. Sellye. Megy: 3 Jaj. II. 47.

Siető. Megy: 3 Jaj. II. 20., — az eredeti szöveg épen megfordítva!

Ütköző. Megy: 3 Jaj. II. 22.

Vont. Megy: 3 Jaj. II. 19. (egyetlen adat!), — stb. stb. valamennyi a Hármas Jaj *egyetlen* füzetében.

7) Ezzel azonban még nincs vége a mókának. Medgyesi egyetlen füzetből álló Hármas Jajjának a Nyt. Sz. bibliographiája szerint nemcsak *második*, hanem természetesen *első* kötete is volt. Például:

Bölcs-volta. Megy: 3 Jaj. I. 41.

Eltikkad. Megy: 3 Jaj. I. 17.

Galibás-természetű. Megy: 3 Jaj. I. 20.

Hegytető. Megy: 3 Jaj. I. 110.

Kitépődik. Megy: 3 Jaj. I. 41.

Nemződik. Megy: 3 Jaj. I. 18.

Nótáz. Megy: 3 Jaj. I. 180.

Szer. Megy: 3 Jaj. I. 5.

8) A felülmulhatatlan tréfálódás azonban tovább folyik. Nyilván való, hogy ki akarja meríteni a félrevezetés minden elképzelhető módját. Így érthető, hogy az egyetlen füzetkéből álló Hármas Jajnak nemcsak I. és II., hanem *III.* kötetét is bemutatja:

Közre. Megy: 3 Jaj. III. 3., — holott az idézett hely *Keresztúri Pál* Egyenes Ösvény című munkájában van az A2. lapon.

Munkálkodik. Megy: 3 Jaj. III. 39., — holott az illető szöveg szintén *Keresztúri* fenti munkájában van a 39. lapon.

Ez a quiproquo méltó kiegészítője a fenti prédikációkkal űzött megtévesztésnek. Keresztúrinak Egyenes Ösvény című munkáját a Nyt. Sz. számára épúgy nem dolgozták fel, mint az említett pré-

dikátorok beszédeit. A Forrásjegyzékben nyoma sincs az Egyenes Ősvénynek! Engem is csak gyűjteményem igazított útba, hogy *Medgyesi Pál* Hármas Jajjának soha a világon nem volt III. kötete alatt *Keresztúri Pál* Egyenes Ősvénye értendő. A kettő között — meg kell vallanunk — van annyi közösség, hogy mind a kettőt *Pál* irta.

9) Ilyen tenorból foly tovább a nóta rendületlenül. Medgyesinek tudvalevőleg volt Hármas Jajja, Negyedik-, Ötödik- és Hatodik-Jajja. A Forrásjegyzék szerint feldolgozták a Hármas Jajt (látjuk miként!) és a Hatodik-Jajt (épen úgy, mint a Hármas Jajt!). Ím azonban úgy látszik, hogy a Negyedik-Jajt is külön feldolgozták, még pedig úgy, hogy ámbár ez csak egyetlen, 23 lapnyi füzetke, még II. kötetét is idézik! E mellett tanúskodik a következő hely:

Kerülő. Megy: 4 Jaj. II. 15.

Azonban, ez is csak a Hármas Jaj egyetlen füzetkéjében van a 15. lapon.

10) Szokatlanúl, vagyis, amint látjuk, helyesen van citálva a Hármas Jaj a következő szónál:

Ár, árr. „Az alkalmatosságot árron-is meg-vennők. Megy: 3 Jaj. 172.“

Ezt természetesen épen Medgyesiből kell idézniök; mert oly ritka a Pál apostol Ephesusbeliekhez írott levele V. részének 16. versében előforduló újtestamentomi locus!

De még ennek az idézete körül is hiba van, de nagy! Mert a könyv címe szerint helyes idézet, *nem lehet* helyes a lapszám miatt. Hiszen Medgyesi Hármas Jajjának csak *84*, illetőleg *63* lapja van; a Nyt. Sz. idézte „Ár“ tehát nem is lehet a Hármas Jaj *172*. lapján.

11) Mindamellett nem valószinű, hogy egy ennyi hibás változatban közölt egyetlen füzetkét sehol sem idéznének kifogástalanúl. Készséggel beleegyezem tehát, hogy a Nyt. Sz. Medgyesi Hármas Jajját *valahol*, *talán*, *föltehetőleg* helyesen is említi.

Kár, hogy nem mehetek tovább a jóakaratnál; mert én legalább idevágó pontos idézetet nem tudtam fölfedezni.

12) A Nyt. Sz. külön bibliographiája szerint Medgyesinek volt még a maga külön Hármas és egyéb Jajjain kivül egy eddig isme-

retlen egyszerű *Jajja* is, mely különbözik a „Magyaroknak Siralmi"-tól. Amint ez a példa világosan bizonyitja:

Királykodik. Megy: Jaj. 6. 35. — Azt hittem, csak sajtóhiba, s a „Megy: 6 Jaj" jegygyel jelölt Hatodik-Jaj értendő alatta. Azonban a Nyt. Sz.-ral minden combinatio hiábavaló. Mert az a „királykodik" nincs a Medgyesi Hatodik-Jajjában, s nincs a Hármas Jaj 6. lapján, hanem egyesegyedül a Hármas Jaj 35. lapján.

13) A játék még ezzel sem ér véget. Egyszerre csak megjelenik előttünk a maga természetes valóságában a Medgyesi műve gyanánt feltüntetett s a Forrásjegyzékben agyonhallgatott Temetési Pompa is, még pedig a következő helyeken:

Elroshad. „TemPompa 97."

Fölrezzent. „TemPompa 42."

Lecke. „TemPompa 152."

Megszegik. „TemPompa 47."

Poshad. Poshadt. „TemPompa 162." Nyolc szóból álló idézet, ugyanannyi hibával.

Szerződség. Egyetlen adat, következő szöveggel: „Az ur az ő szolgait a fizetésnec a szerződség szerént jó kedvéből igért jutalomnac felvételére hivja (TemPompa 14)." A Temetési Pompa 14. lapján ehhez *némileg* hasonlító szöveget találunk: „az Ur kit-kit kőzzűlűnc rendi szerént bizonyos szolgálatban állatott, hogy osztán jó kedvéből igért jutalmát bővségvel vehessűc". Azonban hol a *Szerződség? Nyoma sincs az idézett helyen.* Merő tréfa lesz ez is, mely az egyetlen adattal szereplő Szerződségnek nyakát szegi.

Zsibog, Zsibong. „TemPompa 4."

14) Az a Temetési Pompa, melyet Medgyesi munkájának bizonyosan azért kereszteltek, *mert* Medgyesi egy sort sem irt belé, 1646-ban jelent meg. Miután erre a közönséges szóra, hogy: „temetési", eredeti szövegből csupán egy adatot idéznek, bizvást megmaradhattak volna az egyébként incorrectűl, de utóvégre is már idézett 1646-iki *Temetési* Pompa mellett, melynek címében benne van a „temetési". A Nyelvtörténeti Szótár azonban még ráduplázz az incorrectségre, s annál a szónál ismét fölvesz egy oly munkát, melyet nem dolgoztak föl. Erre vonatkozó adatuk igy szól:

Temetési. „Temetési pompa, mely Bethlen Christina kisasszonynak hidegh tetemecskejenek felette kiszolgaltatot (TemPompa. Cím.)."

Ez pedig, mint a szöveg mutatja, az *1632*-ben Debrecenben megjelent következő című munkára vonatkozik: „Temetesi Pompa Mely Nagysagos Iffiu Groff Iktari Betthlen Istvannak &c. eggyetlen egy magzattyanak, az N. Groff Iktari Betthlen Christina Kis Aszszonynak utolso tisztessegenek megh adasaban, hidegh tetemecskejenek felette Eczedben es Bathorban Anno 1631. diebus 25. & 26. Novembris, ki szolgaltatot". Oly kiadvány, melyben Kecskeméti Mihály, Debreczeni István, Pécsváradi Péter és Keresszegi István, vagyis kivétel nélkül oly egyének prédikációi foglaltatnak, kik közűl egyik sem írt a másik, 1646-iki Temetési Pompába!

15) Ezzel is végeztünk. Ám, csak mi végeztünk! A Nyt. Sz. készitői szivós kitartással, kimerithetetlen találékonysággal rendületlenül folytatják tovább a mókát. Egész csomó olyan adatot idéznek Medgyesi Hármas Jajjának soha nem létezett II. kötetéből, mely egyaránt nincs meg Medgyesi Hármas Jajjában, mint az ezzel azonositott Szatthmári Lázár Miklós, Szilágyi, Selyei Balog István, Dobrai Bálint ecsedi prédikátor (ld. Temetési Pompa. Várad, 1646. 65 71. l.), Hodászi, Keresztúri, Keresszegi és mások műveiben. Ilyen csodálatos, *végkép ismeretlen provenientiájú* nyelv*tények* emlitve a következő vezérszók alatt:

Bálványozó hely. Megy: 3 Jaj. II. 159.
Burok. Megy: 3 Jaj. II. 34.
Erejebéli. Megy: 3 Jaj. II. 132.
Feszeget. Megy: 3 Jaj. II. 34.
Figyelmező. Megy: 3 Jaj. II. 39.
Irkál. Megy: 3 Jaj. II. 150.
Közszokás. Megy: 3 Jaj. II. 33b. (egyetlen adat).
Nyers. Megy: 3 Jaj. II. 47.
Sulyság. Megy: 3 Jaj. II. 25.
Száj. Megy: 3 Jaj. II. 36. (Az egyetlen kötetben a 35. lapon van ehhez hasonló passus.)
Szeme-szöktében. Megy: ? Jaj. II. 25b.
Tetszik. Megy: 3 Jaj. II. 29.
Stb. stb.

Hány mindenféle könyvből, hányféle szerzőtől valók ezek a ‚nyelvtények', melyeknek nem lehet gazdát keriteni: derítsék ki

mások. Hogy kik? arra nem tudok feleletet adni. Csak nem várhatom azoktól, akik foglalkozásuk szerint hivatottak lennének ugyan erre, de soha egy árva szóval sem szólaltak fel e *tizenöt* különböző változatban elkönyvelt munka miatt.

*

Ugyancsak Medgyesi Pál, apróbb prédikációit 1660-ban Sárospatakon „*Magyarok Hatodik Jajja*“ cím alatt adta ki, melyet a Nyelvtört. Szótár állítólag földolgozott. Nyolc prédikáció van e gyűjteményben, melyek közül az elsőbe (Rohogo Tűz), a harmadikba (Ezechias Kir. Hiti) és a hatodikba (Győzkődő Hit) a Nyt. Sz. készitői bele se néztek, de azért folyton idézik mind a hármat. Viszont az ötödik prédikációt (Lélek Kénszergése) fölhasználták, de sohasem idézik! Ellenben Medgyesi prédikációja gyanánt sűrűn emlegetnek egy 80 évvel később megjelent *verses könyvet!* A második rész mellékletéből semmit sem használtak föl stb. stb.

Medgyesi e művének sorrendje megvan magának a kiadványnak a végén. Felsorolja Szabó Károly is. A Nyt. Sz. minderre rá sem hederített. Hanem elejétől végig rendületlenül végzett oly rohoda munkát, hogy Medgyesi Hatodik Jajjának *egyetlen egy adatát sem lehet meglelni az általuk idézett helyen.*

Súlyos vádam igazolására elősorolom mindazon adatot, melynél Medgyesi Hatodik Jajjára hivatkoznak s melyeket kiböngészhettem. A mű megvan a budapesti közkönyvtárakban; keresse meg benne, aki tudja, a Nyt. Szótárban idézett következő adatokat:

Addogál. Megy: 6 Jaj. III. 36.

Aggaszt. „Búval aggasztottál“ Megy: 6 Jaj. 23. — Medgyesi Hatodik Jajjában nyoma sincs. Az idézetet egy „Boldog Halálnak Hajocskája“ című 1737-ben megjelent verses füzetke 23. lapjáról írták ki!

Aluszik. Megy: 6 Jaj. II. 12.

Belé. Megy: 6 Jaj. II. 41. — Kár, hogy a Hatodik Jaj II. részének csak 27 lapja van!

Bírólkodik. Megy: 6 Jaj. I. 26.

Borzsák. Megy: 6 Jaj. II. 11. — Nem a II., hanem a IV. részben van.

Búcsúadás. Megy: 6 Jaj. III. 27.

Búvás. Megy: 6 Jaj. II. 12.

Csóválás. „Fő csóválással kaczagják". Megy: 6 Jaj. 18. — A gyűjtemény részének száma nincs megjelölve, ami a Nyt. Sz. szokásához képest az I. részt jelentené. Ott azonban nincs, hanem megvan a II. részben.

Csömör. Megy: 6 Jaj. III. 23.

Disznós. Megy: 6 Jaj. II. 12.

Dobsa. Megy: 6 Jaj. II. 13.

Ébresztget. Megy: 6 Jaj. II. 42. — Nem lehet!

Elágazbogazik. Megy: 6 Jaj. IV. 17. — Egyetlen adat.

Elalkalmatlanodik. Megy: 6 Jaj. III. 35. — Egyetlen adat.

Elkel. Megy: 6 Jaj. IV. 17.

Elkotor. Megy: 6 Jaj. III. 41.

Elkunász. Megy: 6 Jaj. IV. 6. — Mint „el kunáz" megvan a II. rész 19. lapján.

Elkunászás. Megy: 6 Jaj. III. 30. — Az V. részben van.

Emberrágás. Megy: 6 Jaj. II. 11. — Egyetlen adat.

Enyegetés. Megy: 6 Jaj. II. 44. — Nem lehet!

Enyett. Megy: 6 Jaj. III. 38.

Far. „Az hajónak farára ül". Megy: 6 Jaj. VI. 16. — Medgyesinél nincs. Ellenben megvan egy 1737-ben megjelent „Boldog Halálnak Hajocskája" című verses füzetben. Innét írták ki s innét is eltorzítva a fenti adatot!

Feledkezik. Megy: 6 Jaj. VI. 36. — Ott ugyan nem lehet, mert a VI. résznek csak 32 lapja van!

Fergeteg. „fergettek". Megy: 6 Jaj. 51. — Az I. rész előbeszéddel és lajstrommal együtt mindössze 39 lap. Ez az adat nincs is Medgyesinél, hanem a „Boldog Halálnak Hajocskája" című füzetben.

Fogadás. Megy: 6 Jaj. II. 61. — Csak az a baj, hogy Medgyesi e műve II. részének mindössze 27 lapja van!

Forró-hideglelés. Megy: 6 Jaj. II. 30.

Fűződik. Megy: 6 Jaj. II. 45. — Lehetetlen!

Gőgös. Megy: 6 Jaj. III. 33.

Gyász-köntös. Megy: 6 Jaj. IV. 16.

Gyümölcsözés. Megy: 6 Jaj. III. 36.

Haragtartás. „pőr patvarkodásban vagy harag tartásban". Megy: 6 Jaj. VI. 45. — Medgyesi Hatodik Jajja VI. részének nincs is 45 lapja!

Haszon. Megy: 6 Jaj. II. 12.

Hátraszakadoz. Megy: 6 Jaj. II. 34. — Mindössze 27 lapra terjedő részben hogy' lehet a 34. lapon?

Hegyke. Megy: 6 Jaj. III. 33.

Hejehuja. Megy: 6 Jaj. II. 11.

Hozzáfér. Megy: 6 Jaj. 19. — Ott ugyan nincs.

Ia-fia. Megy: 6 Jaj. II. 13.

Ijegetés. Megy: 6 Jaj. III. 20.

Illeget. Megy: 6 Jaj. III. 33. — Egyetlen adat.

Ínye-tölt. Megy: 6 Jaj. II. 27.

Jajgat. Megy: 6 Jaj. II. 44. — A II. rész 27 lapra terjed!

Jámbortalanság. Megy: 6 Jaj. VI. 46. — Medgyesi Hatodik Jajjának VI. része csak 32 lapra terjed; ott tehát nem lehet.

Kacaj. Megy: 6 Jaj. IV. 6.

Kardoskodás. Megy: 6 Jaj. 6. — Medgyesi Isteni és Istenes Synatjában van.

Kegyességgyakorlás. Megy: 6 Jaj. II. 26.

Kézbeadás. Megy: 6 Jaj. II. 43. — A második részben nincs 43 lap!

Kunadalom. Megy: 6 Jaj. II. 26. — Egyetlen adat. Ugyanígy van meg Medgyesi Ötödik Jajjában, 41. l.

Kuntat. Megy: III. 29.

Lappangat. Megy: 6 Jaj. III. 28.

Maga-megunás. Megy: 6 Jaj. III. 26.

Magának-tetsző. Megy: 6 Jaj. II. 40. — Ott ugyan nem lehet!

Marok-köpés. Megy: 6 Jaj. II. 11.

Másol. „Fél napjaim után mássolván kedvemet". Megy: 6 Jaj. VI. 8. — Medgyesinél semmi nyoma, ellenben szó szerint megvan a Boldog Halálnak Hajocskája 8. lapján.

Megalít. Megy: 6 Jaj. III. 35.

Megcibál. „Meg czibáltác, téptéc". Megy: 6 Jaj. 30. Itt azonban nincs; hanem megvan Medgyesinek Isteni és Istenes Synat című munkájában, mely a Hatodik Jajnak nem I., hanem utolsó, vagyis VII. része!

Megcsökken. Megy: 6 Jaj. II. 28. — Nem lehet 27 lapnyi résznek a 28. lapján!

Megfojlódik. Megy: 6 Jaj. II. 37. — Lehetetlen!

Meghal. Megy: 6 Jaj. II. 381. — Ha a Hatodik Jaj II. füzetének 354 lappal többje lenne, mint amennyi van, akkor ott lehetne a 381. lapján!

Meghullámodik. Megy: 6 Jaj. IV. 21.
Megijedkezik. Megy: 6 Jaj. II. 43. — Nem lehet!
Megiszamodik. Megy: 6 Jaj. IV. 19.
Meglipped. Megy: 6 Jaj. II. 14.
Meglippeszt. Megy: 6 Jaj. III. 14
Megvakmerőít. Megy: 6 Jaj. II. 25.
Micske. Megy: 6 Jaj. II. 12.
Nagytehető. Megy: 6 Jaj. III. 20.
Nekiandalodik. Megy: 6 Jaj. III. 16.
Nekipelyhesedik. Megy: 6 Jaj. III. 16. — Egyetlen adat.
Nevedékeny. Megy: 6 Jaj. IV. 16.
Officér. Megy: 6 Jaj. III. 20.
Originál. Megy: 6 Jaj. IV. 23.
Perpatvarkodás. Megy: 6 Jaj. VI. 45. — Medgyesinél hire sincs; nem is lehet, mert a Hatodik Jaj VI. részének nincsen 45 lapja.
Persel. „Házi gondtartásban pőrseltem fejemet". Megy: 6 Jaj. VI. 8. — Ott ugyan nincs, hanem betűszerint megvan a Boldog Halálnak Hajocskája" című, 1737-ben megjelent verses könyv 8. lapján.
Rés. Megy: 6 Jaj. II. 17.
Rezgelődés. Megy: 6 Jaj. 19.
Rezgelődik. Megy: 6 Jaj. III. 36.
Riogatás. Megy: 6 Jaj. I. 29. — Egyetlen adat.
Sanyarúan. Megy: 6 Jaj. II. 35b. és Megy: 6 Jaj. II. 35. — Medgyesi Hatodik Jajjának, mely paginálva van, nincs is „b" oldala. A II. rész meg mindössze 27 lapnyi lévén, nem lehet 35. lapja.
Saskeselyű. Megy: 6 Jaj. III. 16.
Sugallás. Megy: 6 Jaj. II. 15.
Süveg: Megy: 6 Jaj. III. 33.
Száj. Megy: 6 Jaj. III. 26. és Megy: 6 Jaj. II. 11.
Szálló. Megy: 6 Jaj. III. 27.
Szelence. Megy: 6 Jaj. III. 34. és II. 39. — Nem lehet!
Szeliditget. Megy: 6 Jaj. II. 42. — Nem lehet.
Szikacs. Megy: 6 Jaj. III. 41.
Szó-halló. Megy: 6 Jaj. II. 25.
Szokik. Megy: 6 Jaj. II. 25b. — A Hatodik Jajnak nincs „b" oldala.

Tart. Megy: 6 Jaj. III. 33.

Tartdogál. Megy: 6 Jaj. III. 29.

Tekeredik. Megy: 6 Jaj. II. 19.

Tekereg. Megy: 6 Jaj. III. 46.

Titeket. Megy: 6 Jaj. VI. 42. — A VI. rész 32 lapból állván, bajos lesz megtalálni a 42. lapon.

Tosszan. „kedve toszanván". Megy: 6 Jaj. III. 15. — Egyetlen adat. A Hatodik Jaj VII. része 19. lapján: „mihelyt kedvec toszszan".

Törődik. Megy: 6 Jaj. II. 39. — Lehetetlen!

Unadalom. Megy: 6 Jaj. II. 10.

Üt. Megy: 6 Jaj. IV. 16.

Ütköző. Megy: 6 Jaj. II. 28. — Nem lehet!

Véd. Védelmez. Megy: 6 Jaj. VI. 42. — 32 lapos résznek nem lehet a 42. lapján.

Vérség. Megy: 6 Jaj. VI. 44. — Nem lehet!

Vesz. Megy: 6 Jaj. II. 14. — Vész. 6 Jaj. II. 29.

Veszekedés. Megy: 6 Jaj. VI. 43. — Lehetetlen. Lásd az előbbit.

Vesztemény. Megy: 6 Jaj. 19. — Egyetlen adat.

Vet. Megy: 6 Jaj. IV. 16.

Vissza. Megy: 6 Jaj. III. 9.

Vitat. „vétattam magamban." Megy: 6 Jaj. VI. 8. — Medgyesinél hire sincs; azonban megvan a Boldog Halálnak Hajocskája című verses füzetben.

Vonat. Megy: 6 Jaj. III. 15.

Vonódás. Megy: 6 Jaj. II. 26.

Vonódik. Megy: 6 Jaj. IV. 26.

Zagyván. Megy: 6 Jaj. IV. 25.

Zúdúl. Megy: 6 Jaj. III. 18.

Zsugorog. Megy: 6 Jaj. II. 12.

*

Medgyesinek, apróbb prédikációin kívül, állítólag feldolgozták még mintegy öt munkáját. Épúgy, mint a Harmadik és a Hatodik Jajt. Az előadottak után, azt hiszem, fölösleges papirospusztítás lenne a többit is egyenkint bemutatnom. Hiszen valamennyit ugyanazon kéz, a nagy bajulus fáradhatatlan keze apritotta bele a Nyt. Szótárba.

Czeglédi Enochja.

1668-ban Sárospatakon megjelent egy „Halotti Praedikatio, Mellyet tött *Szantai Poóts István* Huszti Lelki Tanító“ című munka.

Ezt a Nyt. Sz. szerkesztői előbb elkeresztelték „*Czegl: Enoch. II.*“-nek, vagyis Czeglédi István Enoch című munkájának, a nélkül, hogy a Források jegyzékében megmondanák, hogy *Czeglédi* e műve alatt *Szántai Poóts* műve értendő. Aztán a maga nevén nevezték: „*SzPoóts: PrédRédF.*“ jelzettel, azonban elfelejtették a Források jegyzékébe fölvenni s értelmét megmagyarázni. Pl.:

Szántai Poóts István:	*Nyelvtört. Szótár:*
Edgyikét vészi a' szőlő-szedő bort-szűrő emberekről. 13. l.	Szűrő: 1) . . . „Bort szűrő emberek (Czegl: Enoch. II. 13).“
A' vagy nem *pesegnejé* a' vér benned, ha . . . 16. l.	Pësëg: . . . „*Pesegnéje* a vér benned (Czegl: Enoch. II. 16).“
erőssen rejá sotultatik akkor az emberre . . . 12. l.	Reá-satol: „Erőssen rejá sotultatik az emberre (SzPoóts: PrédRédF. 12).“

Szántai Poóts e művével kétségkívül egyidejűleg nyomatott, s többnyire össze is van vele kötve *Görgei Pál* kaposi pap munkája: „Emlékezetnek Oszlopa“.

Ezt a füzetet a Nyt. Sz. *egyáltalában nem használta föl.*

Czeglédi István, a híres kassai prédikátor, 1669-ben Sárospatakon „Enochnak, Istennel Valo, Minden-Napi-Járása“ című, 162 lapra terjedő munkát adott ki.

Ezt a művet a Nyt. Szótár hol „*Czegl: Enoch.*“ jegy alatt idézi, (pl. Czegl: Enoch. 10: dél); hol „*Czegl: Enoch. I.*“ jegy alatt (pl. Czegl: Enoch. I. 10: elnyugot; Czegl: Enoch. I. 12: bokros; dinnyés; Czegl: Enoch. I. 15: hideglik; Czegl: Enoch. I. 32: köszvényes; Czegl: Enoch. I. 33: megrongyollik; Czegl: Enoch. I. 58: batka; Czegl: Enoch I. 73: kontraktus-levél; Czegl: Enoch I. 75: prófont; vérszem; vész; Czegl: Enoch. I. 77: reszketeges; Czegl: Enoch. I. 89: léheg; Czegl: Enoch. I. 135: csirippelés; Czegl: Enoch. I. 160: ám), — helytelenül, mert hogy' lehet I. kötete oly műnek, melynek nincsen II. kötete.

Ugyancsak Patakon s 1668-ban nyomatott egy „Halotti Magyar Oratio“ 4-r. 38 lap, mely többnyire össze van kötve Czeglédi Enoch-

jával, de amelynek *végén* nagy betűkkel áll a szerző neve: ESZÉKI ISTVÁN.

Ezt a Nyt. Sz. szerkesztői hol egyszerűen csak „Czegl: Enoch.“, hol pedig „Czegl: Enoch. *III.*“, hol pedig „Czegl: Enoch. *IV.*“ jegygyel idézik, *Czeglédi Istvánn*á avatván Szántai Poots Istvánon kívül *Eszéki Istvánt* is a nélkül, hogy ezt a „Források jegyzékében“ kiemelnék. Pl.

Eszéki István:	*Nyelvtörténeti Szótár*:
nem foglalta-el sziveket bujasagra ingerlő kecsegetése, hanem . . . 10. l.	Kecsëgetés: . . . „Bujaságra ingerlő kecsegetés (Czegl: Enoch, III. 10).“
út nélkül élete veszedelmével enyhelyet keresvén tévelyeg. 10. l.	Eny-hely: . . . „Eny-helyet keresvén tévelyeg (Czegl: Enoch. III. 10).“
bujdosásnac szővevényes pusztája? 10. l.	Bujdosás: „Bujdosásnac szővevényes pusztája (Czegl: Enoch. IV. 10).“
bujdosásnac szővevényes pusztája? 10. l.	Szövevényes: „Bujdosásnac szővevényes pusztája (Czegl: Enoch. III. 10).“
hogy kivánná az jó lélek e' sáár fenék hajlékban . . . lakását? 11. l.	Sár-fenék: . . . „Sár fenek hajlék Czegl: Enoch. 11).“
„sorvadására s-le-omlására hanyatló meg-avulást keservessen minden részeiben érezzük“. 11. l.	Sorvadás: „Sorvadására s-leomlására hanyatló megavulást minden részeiben keseruessen érezzük (Czegl: Enoch. III. 11)“.
(Az jó lélek) nődögelni kezdő szines kedvét, az hirtelen rőpülő kárvallásnak kő essője zápor modgyára még fűvében le-csepülli. 12. l.	Nődögél- és Fű-nél: „Az léleknek nődögelni kezdő szines kedvét az hirtelen rőpülő kárvallásnak kő essője zápor modgyára még fűvében lecsepülli (Czegl: Enoch. III. 12) “
jó egésségét táplálo meleg vére meg-hülemedet. 20. l.	Mëg-hülemëdik: . . . „Meg-hűlemedet a vére (Czegl: Enoch. III. 20).“
(*Ez a hely sehol sincs!*)	Alvó-hely (Czegl: Enoch. III. 10).
zápor modgyára. 12.	Zápor: „Zápor módgyára (Czegl: Enoch. III. 12).“
sima piros orczája ránczban ment. 20. l.	Ráncz: „Sima orczája ránczban ment“ (Czegl: Enoch. III. 20).
stb. stb.	

Kecskeméti W. Péter Ötvöskönyve.

1884-ben *Kecskeméti Péter Ötvöskönyvét*, valamint az *Ötves mesterségről való Vetélkedés* című forrásmunkát glossariummal ellátva adtam ki.

Mind a kettő arról nevezetes, hogy kerek 30 esztendeje, mióta a Nyelvőr fönnáll, az azon idő alatt megjelent mindössze is néhány kötetre menő nyelvtörténeti munka közül csak ez a kettő az, melyekről a Nyelvőr *soha egy szóval sem vett tudomást*, csak ez a kettő az, melyet soha egy szóval sem említett; ami annyival felötlőbb, mert Szarvas Gábor és társai nyelvtörténeti járatlanságát, Kecskeméti glossariumában nem kevesebb, mint 15 helyen, az adatok egész rengetegével bizonyítottam. Ha valamikor egy szerintük hibás szót írtam le, a Nyelvőr mindig tudomást vett személyemről; de a Kecskeméti glossariumának vádjaira úgy a Nyelvőr, mint iskolája, mai napig adós maradt a válaszszal.

Pedig, hogy a Nyt. Sz. szerkesztői ismerik a Kecskeméti Ötvöskönyvét és glossariumát, valamint a Vetélkedést, s méltányolják ezeknek világirodalmi páratlan fontosságát, bizonyítja az a tény, hogy bárha igen csekély számú munkát méltattak arra, hogy maguk dolgozzák fel: ezen kiadványaimon épen maguk a szerkesztők osztoztak meg, s Kecskemétit Szarvas Gábor, a Vetélkedést Simonyi dolgozta föl (!).

Én e két műhöz írt jegyzeteimben kimerítettem a magyar ötvösség, e legelegánsabb műiparunk gazdag műnyelvének magyarázatát, kivétel nélkül minden előforduló műszót megmagyarázván bennök, melyeket egyetlen ellenmondás nélkül használ azóta a kompetens Archaeologiai Értesítő s valamennyi szakember.

De legnagyobb hasznát vette ezen munkámnak a Nyelvtörténeti Szótár. Konstatálom, hogy *az egész ötvös műnyelv az én művem a Nyt. Szótárban*, hogy az általam legelőször megállapított tömérdek ötvös-műszót, huzamos munkám eredményét, a Nyt. Sz. azonmód kisajátította, és hogy e művelet szerencsés végrehajtása után a Nyt. Szótár egyik szerkesztője még mindig azt kérdi tőlem, — *‚kicsoda az úr?‘*

Hozzá kell azonban tennem, amint az átvett adatokat szemlélem, hogy úgy vagyok velök, mint az az ember, kinek ép-kézláb

gyermekét ellopták a cigányok, s hogy kufárkodhassanak vele, kitörték a kezét s lábát, megnyomorították, haszontalan hústömeggé tették. A szülő azért, ha rábukkan, megismeri, de siralom néznie.

Új meghatározásoknál a Nyt. Szótár rendszerint odateszi a meghatározó nevét, vagy megjelöli, hogy glossariumban s nem a tulajdonképeni forrásműben van az illető adat. Így sűrűn idézve *Simonyi Zs.* Magyar Nyelv című földolgozott munkája (pl. kacérnál, stb.).

Szarvas Gábor: A régi magyar nyelv szótára (pl. jav).

Szarvas Gábor: Magyar Igeidők (pl. fog).

Hunfalvy Pál Magyar Ethnographiája (pl. kaláka).

Szilády Áron több műve. S pl. „martalóc"-nál Szilády meghatározását „*Szilády jegyz.*" megjelöléssel akkép idézik, hogy a gyűjtő-mű cimét, t. i. a Régi Magyar Költők Tárát (III. 406) nem is említik.

Herman Ottó Magyar Halászat könyve (pl. retykehal).

Imre Sándor Nyelvtörténeti Tanulságok című értekezése, stb. stb.

Engem e részben is kivételes eljárással tisztelnek meg, még csak azt sem különböztetvén meg, hogy mi van Kecskeméti Ötvöskönyvének általam készített glossariumában és mi a XVII. századi eredeti szövegben. Az efféle kisajátítási eljárás fényesen beválik, — amíg szóba nem kerül; de annál nagyobb veszedelem, mihelyt bemutatják — a maga valóságában. Vegyük pl. a Nyt. Sz. következő passusát: „*késmárki gyémánt:* [adamas Hungaricus; bergkrystall]. Az kézsmárki gyémántokat Klobusiczky behozván, láttuk, sok embert megcsalhatnának vele (Kecsk: ÖtvM. 355)".

Itt csak az a bökkenő, hogy a felhozott hely nincs ám Kecskeméti Ötvöskönyvében, hanem azonmód megolvasható Öreg Rákóczi György eredeti levelében, melyet a *Prot. Egyházi és Iskolai Lap* 1875-iki évfolyama 1443. lapján tett közzé Szilágyi Sándor. Ennek a szövegét iktatta be Szarvas Gábor, szó-magyarázatommal együtt, a Nyt. Sz.-ba, — Kecskemétire hivatkozva.

Mastik-nál idézve „Sokféle másztikok, luminálni valók (Kecsk: ÖtvM. 358)", — holott ez véletlenül a Simonyi által feldolgozott Vetélkedésben van. Megjegyzem, hogy itt ugyan „*másztik*"-ról szól a forrás, de azért a Nyt. Sz. nem a *Masztik*-nál idézi, hanem az ugyanazt jelentő, de azért mégis *külön* felvett Mastiknál.

„*Mufely:* muffel. Kecsk: ÖtvM. 359. Ötven hatvan mufely házánál semmit nem árt (Kecsk: ÖtvM. 359).“ — Azt, hogy „Mufely: muffel“, talán nem Kecskeméti mondta 1662-ben, hanem Ballagi Aladár határozta meg Kecskeméti glossariumában következőképen: „Mufely = *muffel*, fr. mouffle, ang. muffle. Agricolánál (Bergwerck, 188) Muffell, latinul (De re metallica, 180) *tegula;* ugyanő ábráját is adja“. Ebből Szarvas Gábor csak az első szót, a német Muffel-t olvasta el, s e külön értelmezésre szoruló német műszót úgy csapta oda magyarázatúl a ‚mufely‘ sarkába, hogy még a fenti latin *tegulá*-t is elhagyta mellőle.

A Nyt. Szótárban ‚mufely‘ mellett a Kecskemétire hivatkozó szöveg-idézet, — par malheur — nem Kecskeméti mondása, hanem a *Vetélkedés* 121. versének rigmusa.

Reszelő-nél idézve: „Rusikát vess az reszelő sassán bele . . . Nagy öregreszelő, lapos és kés-élű kivántatik három-négy (Kecsk: ÖtvM. 368)“. Ebből az első mondat csakugyan Kecskemétinél van a 128. lapon; a másik mondat nem Kecskemétinél, hanem szintén a *Vetélkedés*ben van, mint 108. versszak.

„*Börtü, Bertü:* [globulus aureus; goldkorn].“ Két adattal veszik fel. Mind a kettőt Kecskeméti eredeti szövegéből, a *299.* és a *320.* lapról idézik, még pedig úgy, hogy az egyik „bőrtű“ lenne. Honnan vették, honnan vehették ezt a „bőrtű“-t, nem lehet megfejteni, mert Kecskeméti eredeti kézirata fiókomban van elzárva, s rajtam kívül senki sem forgatta. Kiadásomban pedig, a történészeknél elfogadott mód szerint, a XVII. századnak nem az irásmódja, hanem csak kiejtése van föltüntetve, s ennélfogva nálam nem „bőrtű“, hanem „bőrtű“ van.

Nagyobb baj az, hogy a Nyt. Sz. *mindkét adata* csak *börtü*-ről szól. Erre szintén magától felötlik a kérdés: honnan vette Szarvas Gábor a „Börtü“ vezérszó mellé a „Bertü“ alakot?

Kecskeméti glossariumában ezt írtam: „Szentpéterynél (kézirat): Körner (magyarúl) = *Bertők*; kissebb s nagyobb golyóbis formájú darabokba öszve futott *ezüst* aprólék“. Bertő-t tehát innen vette Szarvas Gábor. Igen, de ha *ezüst*-aprólék a Bőrtű és Bertő, honnan vette Szarvas Gábor a szónak „[globulus *aureus; gold*korn]“ magyarázatát? — Én a bőrtűt így magyaráztam: „A filigrán munkában használt *ezüst-* vagy *arany*-golyócskák“. Ezt fordította, szokott szabatossággal, Szarvas Gábor.

Kecskeméti glossariumában a bőrtű után következő szó „*Bőrtüs mű* = *Kügelchenarbeit* (C. Hartmann: Berg-, Hütten- u. Salzwerkskunde, 1840. II. 631)“ — az én meghatározásom szerint. Ezt Szarvas Gábor a Nyt. Sz.-ba igy vette föl:

„*Börtüs* [globulatus; körnig]. Bőrtűs műhöz való póris (Kecsk: ÖtvM. 313. 299).“ S ezzel a specialis „Kügelchen-Arbeit“ jelentésű „bőrtűs-mű“-vet szerencsésen kivégezte. Vagyis végzett vele egyszer s mindenkorra, mert a józan-ész és az akadémiai Utasitások ellenére *B* betűbe osztotta azt, amit az *M*-nél kellett volna tárgyalnia. Neki a szóbanforgó *Bőrtüs*-művet, *B*-nél (tehát mint „bőrtűs“-t) *csakis* a Szómutatóba lett volna szabad fölvennie. Mert a Szómutatónak az Utasitások 9-ik cikkelye értelmében, épen az a főfeladata, hogy „első szavuk szerint is fölsorolja a tárgyalt összetételeket“.

Mikor az efféléket Szily Kálmán Szarvas Gábornak szemére vetette; mikor elmondta, minő helytelen, hogy a Nyt. Sz. szövegében „nádi-bika, zsemlye-cipó, gabonás-föld, pókás-gyermek, engesztelő-hely, küszködő-hely, hites-apa, hites-fiú és égi-járás“-féle *összetételek* ‚első szavuk‘ szerint tárgyaltatnak, — Szarvas Gábor igy csűrte-csavarintotta a kézzelfogható igazságot:

„Az elősorolt ‚összetételek‘ közül valódi összetételkép csupán az egy *pókás-gyermek* az, a mely nem főszava, a *gyermek*, hanem első tagja, a *pókás* alatt található. Ennek a nyitja pedig az, hogy a *póka*: windel = pólya, a ritkább s alakjánál fogva érdekesebb szavak sorába tartozik, rendezés alkalmával tehát az illető cédula nem a ***Gy***, hanem a ***P*** betűs szavak sorába került. Minthogy pedig a *pókának* e melléknévi származéka csakis két iró adatával van támogatva, már ritkaságáért is föl kellett venni a főszavak sorába“ (*Budapesti Szemle*, LXII. 415).

S igy felesel tovább, diabolicus gyönyörűséggel rugdosva a letepert igazságot. — ‚Föl kellett venni‘ azt, amire categoricus imperativus, hogy ‚nem szabad fölvenni!‘ — A „póka“ *ritka*, tehát a ‚pókás-gyermek‘-et a *p*-be kellett tenni! (Baculus in angulo, ergo pluit.)

Nincs ebben semmi meglepő. Szarvas Gábor, valahányszor sarokba szoritották, mindig ily elképpesztő moralis és logikai salto-mortalékkal védelmezte az oltárt, melyre saját Énjét állitotta. Valóban megkapó látvány, amint rajtaüt az igazságon, amint minden képzelhető tilos fogással megejti s kiszolgáltatja az érzéketlen és tudatlan tömeg gúnyjainak.

A legelemibb igazságok ilyetén elkezelésével karöltve jár nála a legelemibb követelményeken is mélyen alúl maradó alkotó munkásság. Hogy Kecskeméti Ötvöskönyvének feldolgozásánál maradjunk, ímhol pl. ez a passus:

„*Koporsaly (kupfersálna* Kecsk: ÖtvM. 356). Kupferschal: réz főző-edény, magyarúl szokásba: kupfersálna (Kecsk: ÖtvM. 356).“

E szóhoz 10 sornyi adat van csatolva, mindenestől Kecskeméti Ötvöskönyvéből és a hozzáírt glossariumomból átvéve. A szó eredetének meghatározása az enyém. Két adat van az eredeti szövegből véve, egy — szintén Kecskeméti neve alatt — a Vetélkedésből, s *venio nunc ad fortissimum* az utolsó adat, melyből a „kupfersálna“ mint alakváltozat külön is föl van véve — *Szentpéteryből.* Én ezt a glossariumban meg is mondom: „Koporsaly = Kupferschale. *Szentpétery kéziratában:* Kupferschal: Réz főző-edény, magyarúl szokásba: *Kupfersálna.*“

Ezt írta ki Szarvas Gábor, s ezzel olyan bajba keveredett, amelyből nem lehet kigázolni. Mert az a *Szentpétery*, kit a XVII. századi Kecskeméti cége alatt idéz (glossariumomból), a Nyt. Szótárba való anyagot egyáltalán nem adhatott. Mivelhogy az a Szentpétery a Széchenyiek kor- és munkatársa volt, aki „meghalt Pesten *1862* június 13-án“, s akinek sírkövén emez emlékezetes sorok olvashatók: „SZENTPÉTERY JÓZSEF első magyar ***dombormüvész*** azon ritka jelesek egyike, ki ihletett lelke sugalmát követve, művészetével mind a hon mind saját nevére fényt derített. Férfiú, ki mint ő nemesen betölté embertisztét, a honfi s művészetbarát hálájára egyiránt érdemes.“

Ettől az 1862-ben elhunyt „domborművész“ Szentpéterytől való az az ötvösműjegyzék, mely az Akadémia kézirattárában van, s melyet Szarvas Gábor az 1662-ben élt Kecskeméti W. Péter műve gyanánt könyvelt el a Nyt. Sz.-ban, Simonyi pedig, mint a *K* betű szerkesztője szentesített. A kassai ötvösmester és a pesti „domborművész“ között nem forog fenn több, mint csak épen *kétszáz* évnyi differentia! ‚Mi az a kétszáz esztendő a világ teremtése óta lefolyt időhöz képest‘ — úgy-e bár?

Nem kevésbbé emlékezetre méltó az a blamage, mely Szarvas Gábort a ***rusika*** szó körül érte.

Deák Farkas ugyanis azt kérdezte a Nyelvőrtől, mi az a *rusika*,

melyet régi iratban talált? Szarvas Gábor rögtön kész volt a felelettel s így adta velős rövidséggel a maga véleményét:

„Rusika szín: *rózsa szín. Szláv szó*“ (Nyelvőr, V. 209).

Én aztán Kecskeméti Ötvöskönyvéhez írt glossariumomban, számos hazai és külföldi forrásból pontosan kimutattam, hogy az a „szláv szó“, az a „rózsaszín“ jelentésű rusika

1) a. m. *arsenicum*, mely Szabó József Ásványtana szerint „világos ólomszürke, légen hamar szürkésfekete lesz“. Magyar nevére egyebek közt ezeket is felhoztam: „végy harmad részni arsenicumot *azaz* rusikát“ (Tseh Márton: *Lovak Orvossagos Szep Uj Kőnyvetskeje*, 1676. 11. l.). Pápai Páriznál, Dict.: „arsenicum: egér-maszlag, rosnika“. Innen ismerhette Leschka, ki így magyarázza: „rosnika: arsenicum; factum est ex ipso arsenico“ (*Elenchus Vocabulorum Europaeorum*, p. 199);

2) a. m. az olasz *arzica*, vagyis a sárgaszínű auripigmentum. „Arzicon, id est, auripigmentum, in Ponto nascitur“ (Heraclius: *De coloribus et artibus Romanorum*. Lib. II. cap. 50). Cennini „orpimento“-nak nevezi (*Trattato della pittura*, cap. 47). Tárgyi leírását és a szó etymologiáját Merrifield közli (*Original treatises, dating from the XII. to XVIII. centuries on the arts of painting in oil, miniature, mosaic, and on glass*. London, 1849. p. 19). Magyar neve *sárga rusika* (Tseh Márton: *Orv. Kőnyvetske*, 48); németűl „*gelber* Arsenic“ (*Kunst- und Werck-Schul*, dd. 1696. I. 87. 88). Így érthetjük meg, hogy Calepinusnál (ed. a. 1594. p. 144) „arsenicum: arany glét, *arany szín*“, vagyis aranyforma sárga, mint az auripigment;

3) rusika-festék a. m. *realgar* (arab eredetű szó); olaszúl risalgallo, középkori németséggel Rüschegel és Rüschelich (Eastlacke: *Materials for a history of oil painting*. London, 1847. I. 132); mai németséggel rothes Rauschgelb, míg a sárga rusika: gelbes Rauschgelb. Az előbb említett sárga rusikától jóformán csak hajnalszínpiros színével különbözik.

Ennyi baj közt ugyan mit csinált Szarvas Gábor? Mit csinált? — Okos embernek mester a neve. Semmit sem csinált. Mély hallgatásba merült, melyből Pulszky Ferenc sem tudta kizavarni, aki a Budapesti Szemlében, Kecskeméti Ötvöskönyvének ismertetésekor, kellő malitiával vetette szemére az én rusikámat. Nem válaszolt az a férfiú, aki soha semmi támadást nem hagyott megtorlatlanúl. Összes válasza, amint a hallgatag tények ékesszólóan hirdetik, a *boycott* volt velem

szemben. Ami nem a tudomány terére való fegyver ugyan; de hát lehet-e ott szó tudományról, ahol ily dolgok történhetnek?

De mit csinált a rusikával a Nyt. Sz.-ban? Hova tette a *sárga* rusikát, hogy' helyezte el az arsenicumot?

Ide már nagy találékonyság kellett, melynek bemutatására közlöm a Nyt. Sz.-nak idevágó passusát:

„*Rosnika, Rusika:* arsenicum PPB. Egér-maszlag, rosnika: arsenicum PPBl. Végy harmad részni arsenicumot az az rusikát (Cseh: OrvK. 11).“

Ennyi az egész. Rusika itt az *R* betű szerkesztője, Szarvas Gábor által úgy van föltüntetve, mintha *benne lenne* PPBod Dictionariumának magyar felében. Pedig ha ott lenne, tán Deák Farkas is rájött volna, vagy legalább Szarvas Gábor tudott volna helyes feleletet adni Deák Farkas kérdésére.

Ámde *nincs ott*, — óh föld vándora! *nincs ott* — s a Nyt. Sz. szövegébe csak bele van csusztatva egy régi baklövés takargatására. Bod Péter szótára és a Nyt. Szótár összemérve, ezt az igaz képet adja:

PPBod *Szarvas Gábor* és a Nyt. Sz. II. 1462. *szerint*:	PPBod szótára, 304. l. a *valóságban*:
„Rosnika, Rusika: arsenicum PPB.“	„Rosnika: Arsenicum. Arſenick, Oper-ment.“

Szegény kortársak, akiknek ily igazmondóval kellett viaskodniok!

Mert ez már kétségtelen bizonyítéka annak, hogy Szarvas Gábor, ha a sor úgy hozta, habozás nélkül felszabadította magát minden kötelék alól. Féktelen egyéniségére nézve szinte kosmicus törvény saját Énjének érvényesítése bármi áron. A tárgyi igazság mellékes. Ilyféle erős individuumok teljesen alkalmatlanok a tárgyi igazság kiderítésére, vagyis a tudomány valódi előbbrevitelére általában. Íme a jelen esetben is, csakhogy igaza legyen:

1) a rusikát belecsusztatja PPBod Péter szótárának magyar részébe;

2) hogy ezt a műveletet elrejtse, kiírja *a magyar részben úgyis meglevő* rosnikát másodszor is, PPBod Péter szótárának latin részéből, mintha erre azért lett volna szükség, mert a magyar rész rosnikát *és* rusikát említ, míg a latin csak rosnikát. Holott úgy a magyar, mint a latin rész egyformán csak rosnikáról szól;

3) bár német magyarázatra utasításszerűleg kötelezvék, *elhagyja* PPBod szótárának egészen szabatos „Arsenick"-jét és „Operment"-jét, mert ha kiteszi, világos, hogy „rusika szín" nem lehet rózsaszín (aminek ő mondta) — lévén az „Arsenick" *ólomszürke*, az „Operment" meg *sárga*;

4) kétségtelen, hogy ő, Kecskeméti Ötvöskönyvének feldolgozója, nyomorúságos adatkáit az én glossariumom háromhasábnyi adathalmazából merítette; de szorgosan elhallgatta a szónak legelőször általam megállapított három különböző jelentését;

5) a rusikánál gondosan elhallgatja, hogy a rusikáról Kecskeméti Ötvöskönyve s az ahhoz mellékelt glossarium is tud valamit. Ellenben kiírta oly szóhoz, ahol a rusikát senki sem keresi. Kecskeméti Ötvöskönyvének számos rusikája a Nyt. Sz.-ban egyedül csak „Oszpora" vezérszó alá van dugva, ahol t. i. ez olvasható róla; „vess egy oszpora nyomó rusikát bele (Kecsk: Ötv. 308)";

6) átvette ugyan tőlem Tseh Mártonból vett *egyik* idézetemet, mely csak rusikát emleget, de bezzeg kihagyta ezt a *másikat*: „Tseh Márton (Lovak Orvossagos Könyvetskéje, 48) sebek ellen ‚1 lot *sárga* rusikát' ajánl".

— (Értem, hogy nem vettük fel, mert a *sárga* rusika nem lehet *rózsaszínű!*)

Kihagyva még a szaknyelvészre is valóban becses fölfedezésem, a magyar ***balassa,*** melyről kimutattam, hogy nem egyéb, mint az olasz „balascia, balascio" (ld. Cellini: *Trattato dell' orificeria*, cap. 4);

az ***annikhel,*** amint a magyar ötvösmesteremberek nevezték az „onichulus"-t (ld. Albertus Magnus: *De mineralibus*. L. II. c. 13);

az ***ánk,*** mely a. m. a német „Ancke", „lehet talán nevezni: gombűlő" (*Szentpétery kézirata* a M. T. Akadémia kézirattárában; megvan a Vetélkedésben is!).

Kihagyva az ***aluvó szerszám,*** melyről megállapítottam, hogy a. m. „somnifica medicamenta" (l. Stellae Libonothani *Interpraetatio Gemmarum*, c. 8).

az ***aranyazó árr,*** a Vetélkedésben: aranyozó *ál*, s u. o. *zomántzoló ál*, melyek azonmód mutatják, hogy az ár a német „Ahle"-ből van átvéve; s ide tartozik a ***fléhely:*** flache Ahle, ang. brad awl, — mely Szarvas Gábor jóvoltából szintén kihagyódott;

az ***arany-füst,*** mely ekként úgy tűnik fel, mintha Wohl Stephanie alkotta volna, ki ily cím alatt regényt írt;

az ***aranynak gyükere,*** régi német forrásokban „Goldwurtz", amiből, a kövek növekedéséről szóló tan szerint, az arany növekedik; a. m. „Zinnopel, ist eine Gold-Berg-Art in Ungarn, siehet fast wie eine rothe Blende an der Farbe aus, hält nichts, weiset aber auf Gold" (Minerophil Freibergensis: *Mineral- u. Bergwercks-Lex.* 1784. 592);

az ***arany-sárga festék,*** mely a. m. „Königsgelb";

az ***arany-sik,*** mely nem egyéb, mint a német „Goldglätte" (Komáromi Csipkés: *Pestis pestise*, 59. Karmarsch: *Mech. Technologie.* 48);

az ***azusztom,*** melyet a Lugossy-codexből említek, és az auzusztom; a régi magyar ötvösök ajkán mindkettő a. m. „aes ustum", t. i. a Crocum Veneris *(Künstbüchlin. Von Ertzarbait*, 1535. f. 26);

a ***bakvér,*** melyről Plinius írja: „adamas hircino rumpitur sanguine";

a ***béka-szem,*** latinúl „bufonites", melyet hogy miért hívtak békaszemnek, onnan idézem, ahol ama nevezetes „csörsz" van, t. i. Prágay: *Fejed. Serk. Órája*, Ep. ded. nyomán;

borkő-nél, bár Kecskemétiből adatot is idéznek, nem fogadják el az én magyarázatomat, mely szerint ez a. m. „*Weinstein*, Cremor tartari, fr. tartre, bitartrate de potasse; Theophilus presbyternél: *Schedula diversarum artium.* Lib. I. cap. 67: *lapis vinei*". Nem, ezt nem fogadják el. Nekik (a *Kő* szerkesztője Simonyi) szentesiteni kellett PPBod azon baklövését, hogy

„bor-kő: *weinstock* PPB."

Értelmes és gondos munkás természetesen rögtön látja, hogy PPBod a bor*kö*-vet bor*tő*-nek, vagyis szőlőtőnek vagy tőkének nézte. De a szaknyelvészek, hogysem egy Ballagi-féle meghatározást elfogadjanak, inkább a *borhamisítók* álláspontjára helyezkedve, a ‚tudomány!' nevében szentesitik, hogy a *borkő* voltaképen *szőlőtőke.*

Csak az *A* és *B* betűből hoztam fel néhány jellegzetesebb példát a kihagyásokra és torzitásokra. Hasonlitsa össze bárki Kecskeméti Ötvöskönyvét és glossariumát a Nyt. Sz.-ba került anyaggal, meg fogja látni, hogy az *összes* ötvös-műszók s magyarázataik

1. vagy *azonmód* onnan vannak átvéve, s a szerkesztők saját magyarázata gyanánt kiadva, pl.

„*Égetés-ezüst*: [brandsilber, kapellensilber, feinsilber].“ Simonyi magyarázata, csupán Kecskemétiből vett egyetlen adat mellett. Nálam: „Égetés ezüst = Brandsilber, Kapellensilber, Feinsilber, fr. argent fin ou de coupelle“.

„*Sengell, Sengerel*: [metalla secerno; sengen].“ Szarvas magyarázata, csupán Kecskemétiből vett egyetlen adat mellett. Nálam: „1. seigern, saigern; 2. sengen, versengen. A Lugossy-codexben: ‚zegerleni‘, a. m. secernere metalla (l. Agricola: *De re metallica*, 1557. index).“

Stb. stb.

2. vagy onnét, tehát tőlem átvéve, de magyarázataim elrontásával, pl. varga-ténta;

3. vagy magyarázataim kihagyva s helyébe valami igen bolond értelmezés iktatva, pl. borkő;

4. vagy pedig egyszerűen ki vannak hagyva, pl. *helymes* s még vagy öt-hatszáz szó, melyek egyedül ott fordúlnak elő, melyeket latin, német, olasz, francia, angol s más nyelveken is lehetőleg egykorú eredeti művekből értelmeztem, és amelyek magyarázataiból eddigelé egyetlenegyet sem tettek kérdésbe a hozzáértők, t. i. (nem a nyelvészek, akik úgy értenek hozzá, amint bemutattuk, hanem) az archaeologusok és az ötvösök.

Gróf Bethlen Miklós Önéletírása.

Magyar nyelvű történelmi emlékirataink között színvonal dolgában a legelső hely kétségkivül Bethlen Miklós Önéletirását illeti meg. Mikes Kelemen csupa szín, csupa hangulat, csupa érzelem, főjellemvonása a szeretetreméltó lágyság. Apor Péter csupa apróság, kuriozitás, érdekesnél-érdekesebb részletek tárháza. Bethlen Miklós e kettőnek ellentéte a legmagasabb fokon. Logikus fő, aki végig tudja gondolni, amibe fog; irói művének is nem a decorativ, hanem a constructiv elemek szilárdsága és kifogástalan volta adja meg az értékét. Arányaihoz mérten foglalkozik mindennel: sokat a nagy dolgokkal, keveset a kicsinyekkel. Kortársai közt nincs nálánál alaposabb ismerője a magyarság, még pedig úgy a magyarországi, mint az erdélyi magyarság összes viszonyainak; világlátottsága pedig még inkább kizár minden összehasonlítást. Theologiai és philosophiai, politikai és katonai műveltsége, széles látköre és

egész egyénisége, valóban páratlanná teszik őt irodalmunkban, s a külföldiben is egyedül Saint-Simon haladja meg.

E nagyszabású egyéniség nyelve a XVII. századvégi Erdély tiszta magyarságát tükrözi vissza. Minden ízében irodalmi nyelv, Erdély előkelő köz- és magánéletéből merítve, minden iskolás íztől menten.

Ily íróval foglalkozni, valódi gyönyörűség. Hivatott embernek valóságos üdülés. Még ha fáradt is, reá nézve az ily munka — ‚sollicitae vitae jucunda oblivia'.

Ám a Nyelvtörténeti Szótár szerkesztői a nagy teherhordóra bízták ezt is. Elite-gárdájuk, melyet annyit emlegettek, úgy látszik, kitért e „gyönyörűség" elől.

A nagy bajulus könnyen siklott át feladatán. Nem ócsárlom, csak bemutatom dolgozás-módját, lehető röviden.

E célból vegyük elő Bethlen Miklós Önéletírását, s nézzünk utána a Nyt. Sz.-ban, hogy mit vett föl belőle? Bárhol nyitjuk föl, egyre megy; bármely része épúgy van földolgozva, mint teszem az ***I. kötet 266. lapja***, melyet számbavehető szavaival, ezennel bemutatok, minden szó után zárjelbe téve, hogy mit tettek vele:

szinte; mindennapi (egyiket sem vették föl);
uj-esztendő-napja (csak Mikes Kelemenből idézik);
megszáll; megszállás (mind a kettőt kihagyták);
anya; atya; nemes ember; szolga; szolgálóleány (mind az ötöt kihagyták);
megfogat (végkép kimaradt; szerintük a régi magyar nyelvben csak ‚elfogat' volt);
hivatal; jószág (mind a kettőt kihagyták);
kihozat (végkép kimaradt; szerintük hajdan csak „előhozat"; „hátrahozat" és „meghozat" volt);
hitvány; becstelen; nyomorú (mind a hármat kihagyták);
postaszekér (nincs rá egyetlenegy adatuk sem; csak a szót vették föl bizonyíték nélkül, zárjel között);
kötöztet (e szót fölvették ugyan vezérszó gyanánt, de egyetlen bizonyító adata „*össze*-kötöztet"!);
belőtet; beüzen; betesz (mind a hármat kihagyták);
felad; feladat; felel (mind a hármat kihagyták);
durva; kemény; rosz; setét (mind a négyet kihagyták);

város; szó (mind a kettőt kihagyták);
ökörszekér (nem vették föl);
kivált: redimo, elibero; kivált: praecipue (egyiket sem vették föl);
arany; bolt (mind a kettőt kihagyták);
rabbolt (végkép kihagyták);
rabság; szegénység; koplalás; csatázás (mind a négyet kihagyták);
junius; reggel; délben; este; éjfélkor (mind az ötöt kihagyták);
jóllakik (nem vették föl);
széna; abrak; kenyérhaj; korpa (mind a négyet kihagyták);
markocska (végkép kihagyták);
szénaosztó (fölvették; csakhogy kifelejtették a kötet számát, s hibásan írták ki a lapszámot, mert nem a *266.* lapról, hanem a *226.* lapról idézik, — ahol nyoma sincs!);
tavaszodik (végkép kihagyták);
nádjövés (végkép kihagyták);

Summa summarum, az az eredmény, hogy a Bethlen Miklós Önéletírásának egyetlen, találomra elővett lapján előforduló 55 szó közül 46 szót figyelmen kívül hagytak; 8 szót, amit sehol másutt nem leltek, végkép kihagytak; s végre *feldolgoztak, szótárukba beiktattak 1, azaz egyetlenegy szót, s ezt is úgy, hogy*

1) *nem közlik az eredeti szöveget;*
2) *nem említik a forrásmű kötet-számát;*
3) *hibásan közlik a forrásmű lapszámát.*

Ugyancsak Bethlen Miklós Önéletírásából, válogatott szójegyzéket, valódi ‚magyarság virágit' tett közzé Kisbíró Márton a *Magyar Nyelvőr* 1879-iki évfolyamában. A szemelvényekben idézett 51 szó kivétel nélkül olyan, hogy mindeniket föl kellett volna venni a Nyt. Szótárba.

Mivel pedig a Nyelvőrt Simonyi Zsigmond dolgozta fel, neki kellett volna kiírnia mind az 51 szót. Az ő kezén azonban kimaradt a szójegyzékben előforduló szók javarésze, melyeknek becsesnél-becsesebb voltát talán még ő sem tagadhatja. Kimaradtak ugyanis a Nyelvőrben közölt jegyzékből a következő Bethlen Miklós-féle szók:

adomvári, akasztott ember, auder-fauder (a szászok gúnyneve) bannizál, beesket, berbécs (ez értelemben nincs), bokályos palota,

borlátni, cirókál, császár képe, csiri csankó (Bethlennél II. 153. l. a Nyelvőrben sajtóhibával: csiri-csonkó), csudakurta, dérsütötte csollán, dolgos (ez értelemben mint főnév nincs), elbekkafutuz, elszívódik, erszény-kutya, egy talyigára ülni, étkemhozó, fogott lenni, faltól esni, felesed magával, fekelódni, fejedelmizál.

Csupán más helyről idézve:

agyas, adósit, avat, bávászkodik, botránkozik (egyetlen codex-adat van), bűszit (csak bűszhit van), boltás, bogoly, bojtorkodik, csigázás, dobban, doblani, éhhel, elején, ellenebeli, előszól, elrekken, eltart, enyett.

A Nyelvőrből idézve:

eszemig ittam és felültet (hibásan).

Végre megkönyörültek az eredeti, állitólag feldolgozott forráson, Bethlen Miklós Önéletirásán is, s ebből vették fel a következő szókat:

apjakorú, ágyúlövő (nagy) ablak, csidít (a Szómutatóban azonban ez sincs), csincseg, elfortyan és felgázol (a forrás igy idézve: „Bethlen: Élet. 9.?“ se kötet, se lapszám! keresse meg, aki akarja a két vaskos kötetben).

Vagyis a szemenszedett 51 szó közül kimaradt 24, szintén kimaradt s a jelentésárnyalatok nagy kárára csupán más forrásból idéztetik 19 szó, a Nyelvőr szóbanforgó, kötet- és lapszámot sehol sem idéző cikkéből föl van véve 2 szó, s végre az eredeti forrásból, hibásan ugyan, de legalább formailag helyesen idéztetik 6, azaz hat szó. — Mein Liebchen was willst du noch mehr?

A Szakáts Mesterségnek Könyvetskéje.

1698-tól 1811-ig számos, változatlanúl azonmód lenyomatott kiadásban jelent meg a Szakáts Mesterségnek Könyvetskéje című elsőrendű forrásmunka. A szerkesztők a forrásjegyzékben csak hivatkoznak e mű 1785-iki kiadására, de rendszerint Kresznerics után idézik az 1765-iki kiadást. Ugyanezen műből Mészáros Vilma k. a. „Ételnevek egy mult századbeli szakácskönyvből“ cím alatt közzétette a „Mutató táblát“ a Nyelvőr IX. kötetének 71. lapján, a nélkül, hogy akár a könyvet megnevezné (mely nem is a mult, t. i. XVIII.

századi, hanem XVII. századi), akár a lapszámokat idézné. Ily megbízható forrást siettek felhasználni a szaknyelvész szerkesztők, — természetesen a maguk módja szerint. E részben legyen elég az egy levélnyi közleményből idéznem a *lé*-összetételű szókat.

Föl van véve:

Balás-lé, borított-lé, bot-lé, cifra-lé, guta-lé, koldus-lé, röstölt-lé és vendég-lé. Ezek pedig úgy vannak magyarázva a magyar nyelv bibliájában, hogy kivétel nélkül *valamennyi* után „[?]“ a magyarázat, — amit a szaknyelvész szerkesztők tudománya vetett utánok.

Más helyről idézvék a következők:

despot-lé, éles-lé, fekete-lé, káposzta-lé, szömörcsök-lé, és törött-lé.

Ellenben végkép kimaradtak:

alma-lé, citrom-lé, csuka-lé (a Nyelvőrben „Tsuka lével“; az eredetiben, 137. l.: „Tsukát tsuka lével“; tehát mint „lév“ is számit), ég-lé, foghagyma-lé, gyömbéres-lé, gyümölcs-lé, gyümölcsös-lé, hagyma-lé, iros-lé, kappan-lé, keresdi-lé, kocka-lé, kozák-lé, lengyel-lé, luther-lé, magyar-lé, majoranna-lé, malosa-lé, mikó-lé, mandola-lé (pontosan: mondola), német-lé, sárga-lé, savanyú-lé, szegfüves-lé (a Nyelvőrben „Szeg-füves Lével“, az eredetiben, 54. l.: „Szegfűves lév“), sült-lé (nem „Sült Lével“, hanem „Sült lév“, 47. l.), szürke-lé, tehén-hús lé (nem „Tehénhús lével, hanem „Tehén hús lév“, 5. l.),* tyúkmony-lé (nem „Tyúkmony Lével“, hanem „Tyukmony lév“), váradi-lé, viza-lé, zólnai-lé, zöld-lé, zuppon-lé.

E szerint Simonyi Zsigmond, a Nyelvőr feldolgozója, a „lé“-re, tehát *egyetlen alapszóra* vonatkozó 48 adatot úgy használta föl, hogy

fölvett közülök 8-at, melyeket az „*L*“ betű szerkesztője, Szarvas Gábor, kivétel nélkül csak kérdőjellel magyarázott (!);

más forrásból közöl 6 szót;

végkép kihagyott 34-et. — Auch eine schöne Gegend!

* A Nyelvőrben itt említett „Tyúkkáposzta Lével“ szintén csak sajtóhiba; az eredetiben 34. l. „Tyúk Káposzta lévben“ van.

Gyöngyösi István.

Mig élt, ő volt ‚*a poéta*'. Kortársai már legelső művét „Nagy Zengéssel A' Castalus Hegyéről Alá Repült Irás"-nak tartották, „Almélkodván Szépségén" (*Muranyi Venus.* Kolozsvár, 1702. Előbeszéd 3. lev.):

Homerus mind addig fog élni hírében,
Valamig a' Nap jár fényes szekerében, . . .
*Maro*nak nagy nevét mind addig hirdetik,
Valamig hartzólni a' hadat szedetik, . . .

Ki vólna *Gyöngyösi* szép elmés munkáját
A' ki nem ditsirné fris, s' módos Strophájját,
Ugy látom hirének zöldellő Pálmáját
El-nyerte, s' Poëták Laurus Koronáját.

Hirednek van módgya megmaradásának.
Czélt teszel verseddel idők járásának,
Oka lész felölled nyelvek szóllásának,
Mig lészen zúgása vizek folyásának.

Méltán mondathatol *Amphion* társának,
Kinek mássa nem vólt ékes szóllásának, . . .

A XVIII. század végén ugyanily csodálattal tekintenek reá a népies és a purista költők és írók. Szemökben ő az egyetlen, a ‚felülmúlhatatlan', ‚kihez fogható poéta nem vala':

„Miolta a' Magyar Haza áll, még olly Magyar Poétát e' világra Anya nem szült, mint néhai Gyöngyösi István Úr, T. N. Gömör Vármegyének Vice Ispányja, vala, és talán mondhatom, egy hamar illyet nem is fog szülni" (Gvadányi: *Egy Falusi Nótáriusnak Budai Utazása*, XIV. l.).

S amint Gvadányit, úgy Dugonicsot is Gyöngyösinek épen *nyelvi* szépségei igézték meg. „Magamról igazán megvallom, — mondja a Phoenixről szóltában — hogy gyermek koromban ama nevezetes Tapolcsányi Gergelytől Gyöngyösi Istvánnak ezen könyvét ajándékba kapván, egészlen el-szégyenlettem magamat, midőn annak olvasásából meg-értettem, hogy még én igen csekély Magyar vagyok. Mondhatom azt-is: hogy Tapolcsányi után ezen Könyv vólt ösztönöm, mellyel a' Magyar nyelvnek ki-simitására ingereltettem" (Gyöngyösi *Költeményes Maradványi.* I. Elő-intés, L. lap).

Majd a következő században, hasonló okból vallja Gyöngyösit e tekintetben mintegy mesterének, maga Arany János:

„Nyelvre nézve — úgymond — felölelte az egész akkori magyar nyelvet, tájszavaival s mind avval együtt, mi a régi nyelvből tudomására volt. E részben a nyelvtanuló, a költő, még most is járhat hozzá iskolába. — Valahányszor a magyar költészet és nyelv oda jut, hogy idegen befolyástól lesz szükség menekülnie: mindannyiszor nyereséggel fordulhat vissza a néphez, s irodalomban Gyöngyösihez" (*Koszorú*. 1863. I. évf. I. félév, 559).

Az utóbbi sorokban Arany János úgyszólván eleve kijelöli a tíz év mulva megindult Nyelvőr egész programmját. Szarvas is csak azt mondta, a Nyelvőrbe írt legelső cikkében, hogy folyóiratának főcélja ‚a tisztaság elémozdítása ott, ahol az idegen nyelvekkel való érintkezés korcs kifejezéseket termesztett'. „Ezt pedig — úgymond — a magyar nyelv életéből merített eszközök segítségével akarjuk megvalósítani. E végből kutatni fogjuk 1. a történeti, 2. a népnyelvet."

Már pedig a történelmi és a népszerű, talán egész régi költői irodalmunkban, senkinél sem fonódik úgy össze, mint épen Gyöngyösinél. Ha tehát a Nyelvőr iskolája a régi nyelvre vonatkozó összes ismereteit nyelvtörténeti szótárba foglalja össze: *ha valakit, úgy ezt az írót, okvetetlenül teljesen ki kellett merítenie, még pedig legjobb s legmegbízhatóbb kiadásaiból.*

Vajjon megtörtént-e ez?

Nem szaporítom a szót, hanem pontozatokban mutatom be, miként bántak el Gyöngyösivel.

1) A Nyelvtörténeti Szótár szerkesztői, méltatói és kiírói Gyöngyösi számos művének eredeti kiadásaiból, *saját állításuk szerint*, egyetlenegyet láttak (ha ugyan láttak), t. i. a Phoenixet, melynek 1693-ból két különböző lőcsei kiadása van. Ennek már a címét is hibásan adják, mert az nem „Porából megélemedett phoenix". — hanem „Porából meg-éledett Phoenix". „Meg-élemedett Phoenix" csak Dugonics András 1796-iki kiadásán van; ami nagy áruló!

2) Gyöngyösinek ugyanezen „Porából meg-éledett Phoenix, Avagy . . . Kemény Janos Erdéli Fejedelemnek . . . emlékezete" című munkáját a Forrásjegyzék szerint *másodszor* is feldolgozták (!), csakhogy *más* név alatt és *más* kiadásból:

„*Gyöngyösi István*, Kemény János. Soprony 1748. (2. kiad. 1763.)"

Amiből megállapíthatjuk, hogy ***nem is sejtik a Phoenix azonosságát Kemény Jánossal.*** Ezért pedig minden jóravaló irodalomtörténet-tanár irgalmatlanúl megbuktatná a nebulót.

A ‚Kemény János' név alatt másodszor is feldolgozott (!) Phoenix *1748*-iki kiadása nem eredeti, hanem immár *ötödik*, az *1763*-iki nem második, hanem immár *hetedik* kiadása egyugyanazon műnek.

3) A Murányi Vénust, mely *1664*-ben jelent meg, *1767*-iki, *hatodik* hitvány és hibás utánnyomatából dolgozták volna fel, — ha igaz volna. Ennél még a Toldy-kiadás is megbízhatóbb; mert ez legalább modernizált helyesírással ugyan, de az 1664-iki alapján készült.

4) A Rózsakoszorút, mely *1690*-ben jelent meg, az *1796*-iki, Dugonics-féle *negyedik* utánnyomatból dolgozták volna fel, — ha igaz volna.

5) A Palinodiát, mely 8 levélnyi füzetke *1695*-ben jelent meg, állítólag *1771*-iki, vagyis a mű címlapján is kitüntetett *negyedik* kiadásból dolgozták volna fel, — ha igaz volna.

6) A „Pal." jegy alatt idézett Palinodiától megkülönböztetik Gyöngyösinek a „Nympha" néven citált *másik* munkáját, melyet az *1796*-iki kiadásból dolgoztak fel (!), s a szövegben így említik:

Megtöpörül. „GyöngyD: Nympha 141." (egyetlen adat!).

Visszakodik. „GyöngyD: Nympha 8." (egyetlen adat!).

Jó lett volna *végig* olvasniok a Palinodia címét, mely így szól: „ΠΑΛΙΝΟΔΙΑ Prosopopoeia Hungariae. Az az: Maga gyamoltalanságát kesergő, és abban a' Kardos-Griffnek szárnya alá folyamodó *Nympha*, A' mellyel Magyar-Ország, mostani állapottyát példázza. Lőcsen, 1695. Esztendőben".

A Palinoda épúgy *azonos* a Nymphával, mint ahogy a Phoenix *azonos* Kemény Jánossal.

7) A Charicliát, mely *1700*-ban jelent meg, s egyike a legközönségesebb régi könyveknek, csak *1763*-iki vagyis *negyedik* utánnyomatából dolgozták volna fel, — ha igaz volna.

8) A Cupidót szintén *negyedik*, *1763*-iki utánnyomatából dolgozták volna fel, — ha igaz volna.

9) Végre a Dedalus templomát nem is látták. Nem csoda! hiszen csak *hét* kiadása volt!

Gyöngyösi művei feldolgozásáról szólva, vegyük elő pl. a Nyt. Szótárnak mindjárt a legelejéről az „Agg" szót, származékaival együtt.

1) *„Agg, aggik:* [angor; sich ängsten, sich ängstigen]. Ne *agjon* bujában (Gyöngy: Char. 2).“

Idézetüket a Chariclia *1763*-iki kiadásából veszik. Az eredeti, *1700*-iki kiadásban, szintén a 2. lapon: „ne *adgyon* bújában“.

2) *„Aggaszt:* [ango, sollicito; ängsten, ängstigen, abängstigen] . . . aggasztom fejemet (Gyöngy: Char. III. 100. MF.). Egy vagy kettő között könnyű a választás, de a szaporult szám merő fő *aggasztás* (Gyöngy: KJ. 6).“

a) A Charicliában levő adatot *Mátyás Flórián 1868*-iki Nyelvtörténeti Szótárából veszik át, Mátyás Flórián pedig a Charicliának *Dugonics*-féle *1796*-iki kiadását dolgozta fel, mert ez az adat csak abban a kiadásban van a 100-ik lapon. A „III.“ római szám, a mű eredeti beosztásának III. részére vonatkozik.

b) A második adat Gyöngyösi Kemény Jánosának 6. lapjáról lenne véve. Ott azonban *semmi nyoma* egyetlenegy kiadásban sem. De még ha benne lenne, akkor is több a soknál, hogy mivel az adat „fő-*aggasztás*“-ról szól, szaknyelvészeink el akarják velünk hitetni, hogy *aggasztás* nem főnév, hanem ige, melynek értelme „[ango, sollicito; ängsten, ängstigen, abängstigen]“ lenne!

3) *„Aggasztal.* (Gyöngy: KJ. *20*).“

Az idézett szöveg egyik kiadásban sincs a 20. lapon; még legjobban hasonlít az eredeti és az *1768*-iki kolozsvári kiadás szövegéhez, mely azonban mindkét kiadásban a *28*. lapon van. Lapszám dolgában még legközelebb van hozzá a budai, *1737*-iki kiadás, melynek B3. vagyis 21. lapján van az „aggasztal“. Csakhogy ennek meg a szövege egészen más, mint amit a Nyt. Sz. idéz!

4) *„Aggasztat* (Gyöngy: KJ. 6).“

Ilyen magyar szó sohasem volt! „Agasztat“ semmi nem egyéb, mint az 1748-iki rossz utánnyomat *sajtóhibája* „aggosztaltat“ helyett. (A III. kötetben külön is tárgyalom.)

5) *„Aggodalom.* (Gyöngy: KJ. *391*).“

Mivel Gyöngyösi: Phoenix avagy Kemény Jánosának 1693-iki egyik kiadása *209*, a másik *211* lapra terjed; 1713-iki utánnyomata *210* lapra, az 1748-iki, 1758-iki és 1763-iki és az év nélkül „Katalin Landererné“ impressummal ellátott kiadása K4 levélre vagyis *152* lapra, az eredetiből kiadott 1768-iki *196* lapra, a Toldy-féle 1865-iki

kiadása *203* lapra terjed; világos, hogy a *391*-ik lapon ezek egyikében sem lehet.

Hol van hát? Tán csak nem a Dugonics kiadásában; hiszen csak észrevették, hogy Dugonics *merőben átdolgozva* adta ki Gyöngyösit!?

Ám ez a passus mégis csak abból az átdolgozott kiadásból van véve. Csakis e kiadvány II. kötete *391.* lapján található a Nyt. Szótárban idézett hely: „Mint gondos Párisnak szűnik aggodalma".

Mindent összevéve, a Nyt. Sz. az *Agg* és származékai rovatában Gyöngyösire hivatkozva 5 szót közöl 6 adattal. Ezek közül egyetlenegyet sem vett az eredetiből, hanem hármat különböző utánnyomatokból, egyet átdolgozott kiadásból, egyet szótárból; egy adatuk nincs sehol, se eredeti, se utánnyomott, se átdolgozott kiadásban, se szótárban; egy adatuk nincs az idézett lapon; egy adatuk csak későbbi kiadás igazítása; egy másik, igének minősített és magyarázott főnév; egynek kétes az értelme; egy meg patent sajtóhiba!

Gyöngyösi valamennyi eddig napfényre került editio princeps-e, vagy legalább a szerző életében, bár nem általa eszközölt kiadása* megvan a budapesti közkönyvtárakban. Ha tehát mindaz igaz volna, amit a Forrásjegyzék állít: akkor is menthetetlen, hogy Gyöngyösi kiadásaiból csupa olyat dolgoztak fel, melyek mindenike német kiadók és német betűszedők vásári utánnyomata, s mindenik különkülön, valóságos sajtóhiba-magazin.

A Forrásjegyzék vallomása azonban tele van valótlansággal. A dolog még rosszabbúl áll, mint amit az mond. Jó volna, ha csak sajtóhibás utánnyomatokról lenne szó!

Dugonics András „királyi oktató", 1796-ban adta ki „Gyöngyösi Istvánnak Költeményes Maradványi"-t, melyeket a címlap szerint „hibáiból ki-mentett".

Ha ismerjük a történelmi korok egyetemes szellemét, az a megjegyzés *a priori* tájékoztat bennünket, hogy itt nem hiba-mentesítés, hanem valóságos Verballhornisirung forog fenn. Mivel 1796-ban, a nagy forradalom kellő közepén sehol nem respektáltak semmit, ami

* A Murányi Vénus kassai, 1664-iki kiadása Budapesten csak a Ráday-könyvtárban lenne meg; ott azonban nem tudtam megkapni. De ennek is megvan úgy a Nemzeti Múzeumban, mint a Ráday-könyvtárban, 1702-iki kolozsvári kiadása, mely hibás ugyan, de időrendileg előbbvaló lévén, a Nyelvtört. Szótárban mégis csak ezt, és nem az 1767-iki „Landerer Leopold Ferencz"-féle budai utánnyomatot kellett volna felhasználni.

történelmi: Dugonicsról, mint azon időszak érvényesülni tudó emberéről eleve föltehetjük, hogy Gyöngyösi Költeményeit okvetetlen a maga korabeli nyelv igájába törte.

Jogosult előföltevésünk mellett kétségbevonhatatlan tanúságot tesznek maguk a tények. S ha ez így van, akkor porig alázó ítéletet mondanak a tények úgy a Nyelvőrre, mint a Nyt. Szótárra, mint amelyek Gyöngyösinek jobbára csak Dugonics-féle kiadását használták, s pl. Szarvas Gábor *csakis azt.* Hiszen, ha valóban a nagy nyelvújító Dugonics ‚javítgatta' az eredeti szöveget, akkor hozzá sem lett volna szabad nyulniok!

A tények, valóban, arról tanúskodnak, hogy Dugonics András Gyöngyösinek *összes műveit merőben átdolgozva* adta ki.

Tételszerű merevséggel kifejezett állításunk ily formában oly annyira új, hogy megköveteli a részletes és aktaszerű bizonyítást. Ehhez képest, nem érem be a művem harmadik és negyedik részében fölsorolandó bizonyítékokra utalással, hanem már most kézzelfoghatóan bizonyítom megfigyelésem igaz voltát. Már ezúttal mutatványokat adok a Dugonics-féle kiadásból, még pedig nem a legjobban átgyúrt Murányi Vénusból, se a Cupidóból, melyből a „királyi oktató" egyebek közt másfél fejezetet egészen kihagyott, — hanem a Phoenix-ből.

Szemelvényeimben elől közlöm az eredeti szöveget s az eredeti kiadás lapszámát, mely a következő számig hat ki; aztán a Dugonics-kiadás szövegét és lapszámát:

Mellyeket az halál noha le-ontott (5) — A' kiket a' halál noha le-rontott (361).

Kiknek a' Leányi — Kiknek leányai.

a szemei szérőre — a' szemes Szűrőre.

ennyi sok — annyi sok.

Mit Isten ez iránt rendelt az egekben — Ezek iránt Isten mit rendelt egekben.

Mert ez három Szüzek — Mert a' három Szűzek.

Ott a' Tigrisekkel (6) — Ott vad Tigrisekkel (362).

Szép Aszszony társoddal van szived őrömben — Van szép, s'-jó Társaddal szived örömedben.

El-mettzik napjait (7) — El-metzik fonalát (363).

Fodorúlt hajának gyöngyös (7) — Fodritott hajának rengő (364);*

* Ez a versszak és a következő, az eredetiben megfordított sorrendben van.

fény s'-abbúl meg-int (8) — fény, s'-ebből megént.
Ólálkodik, vigyáz (9) — Oláhkodik,* vigyáz (365).
Melly-is ôzvegységnek — Ki-is özvegységnek.
naptúl pirúl — naptúl pirúlt.
Csillagok tűze-is csak imit s'-amot ég — A' csillagok' tüze itt-is, amott-is ég.
Szakács-is fel-atta immár vocsoráját — Fel-adta Szakács-is kővér vacsoráját.
nem ágyazza egy is nyoszolyáját, — nem ágyazta egy-is nyoszoláját.
Hogy véle igy szólván, az hir (9) — A' Hir, vele szóllván, im' igy.
nem sok ûdőt várva — nem sok üdő várva.
még estve-is (12) — még az estve (369).
Ki-ki rendi — Ki-ki rendgye.
valamiként kell akarattyának (13) — valamint kell ő akarattyának (369).
Bal felől Simon van s'-mendegél mellette — Bal felől van Simon, mendegel mellete.
kényen, ugy ugrál előtte — kennyén ugrálgat előtte.
Fia Ferencz — Ferencz fia.
jó lovát ugrattya — lovát mutogattya.
nehezen álhattya — csak alig állhattya.

A' vadászó helyhez azonban jutának,	Azomban a' vadász-helyre eljutának.
Jelűl a' kopóknak kűrtőkőt fúvának,	Jelűl a' Kopóknak kürtöket fúvának
Szij, s' Selyem porázra ebeket fogának,	Szíj-selyem pórázra ebeket fogának.
Elsőben-is egy párt FERENCZNEK hozának (13).	Elsőben-is egy párt Ferencznek adának (370).

kellő rendben vette (21) — kellő szinbe vette (377).
remél — reméllt; szeretet — Szerelem; úgy — igy.
ily szint ád dolgának (22) — s'-ez oka úttyának (378).
kimmlés — kémlés; kajon — kaján.
El folyván — El-fogyván; kin hozzá — hogy hozzá.
Igy szól egy előtte (58) — Egy előtte igy szóll (413).
emlitve is — emlitvén-is.

* Lélektani szempont bevitele a nyelvalkotásba. „Ólálkodik" Dugonics szemében „Oláhkodik" azért, mert aki ólálkodik, az oláh-módra vagyis a cine mintye belső szózatának engedve cselekszik.

Nemzetének — Nemzetemnek; dologrúl — dolgokról.
azokot elődben tőlteni — azokat elő-beszélleni.
Velünk meg-egyező — Velünk szövetséges.
visélvén ennyi sok inséget (60) — viselvén annyi ellenséget (415).
tractaihoz mind két reszrűl — alkujához mind-két részről.
Meg ijedűnk rajta, s'-kezdűnk — Meg-ijedénk rajta, s'-kezdénk.
Illy késő dolgúnkban — Illy kétes dolgunkban.
a' CHAM erejének — a' kár' erejének.
Ő el marad a' tőb (61) — El-marad ő a' több (415).
Valamint fog járni — Akármiként járánd.
Mint kissebséges hirt elmentével (61) — Mint kissebbitő hírt el-menttével (416).
Készeb bőcsősb hirrel — Készebb böcsös névvel.
Avagy meg-úntaé fejem már sisakját? — Avvagy meg-únta már fejem a' sisakját?
A' mint ti, én-is ugy — A'-mint ti, úgy én is.
Hogy nem — Hogy sem.
veszélyre szorittya, — veszélybe taszittya?

Ha reá nem vigyáz s'-nem őrzi hazáját Félő nem sokára más tártya kormánnyát.	Ha reá nem vigyáz, s'-nem fogja kormánnyát. Félő: nem sokára más űli sajkáját.

semmi dolog (62) — semmit dolga' (416).
Seregének igen kis szamával — seregének egy kisded számával.
Kit a' forgó EURUS (62) — Mellyet forgó Eurus (417).
A' kik terhe alatt — Mellyek, terhe alatt.
Egy régi O Sánczban — Egy rosz régi sáncba.
Az honnét ellenek sok harczot tartottúnk — A' honnét ő bennek sokat fel-is-dúltunk.
Vitézűl elveszést — Vitézűl el-vesztét.
miattúnk számosan — általunk számosan.
a' CHANNAL — a' Khámot.
penig (63) — pedig (417).

De nem várván semmi olly jót halaláért, Örömestb sarczolna meg-maradásáért.	De nem várván olly jót ezen haláláért, Mást gondol Népének meg-maradásáért.

rekesztették (77) — rekesztetik (431); hű — hív; szű — szív.
ezt ugy szomorittya — ezt-is szomorittya.

buvát — búját; hűségében — hívségében; buvában (78) — bújában (432); modgyára — formára; penig — pedig.

míg nem enyhitheti — még-nem-enyhítheti.

csillagok el-mentek — csillagok el-tűntek; fénlettek — fémlettek.

énnékem (87) — és nékem (441).

Ez vala a' rendi — E' vala a' rendgye.

míg végezett, s'-adott — el-végezvén, adott.

Meg-óldatik — Meg-óldatott; le-vévén — le-vevék.

bú, s' gond (88) — bú-gond (441).

s' koronája alatt (88) — s'-koronája jutott (442).

A' Kemény KEMÉNY-is — Kemény a' Kemény-is; borúlt is — borúl is.

Melynek a' Tsászár-is — A'-kinek Császár-is.

rendinek — rendgyének.

Kaputsi Passat kűldőt — Kapisi Basát küldött.

A' melly véget — Ami véget.

Azután a' Várban (89) — Azomban a' várba (442).

Kaputsi Passa-is viszsza eresztetik — Kapisi Pasa-is haza eresztetik.

Jut azomban (89) — Fut azomban (443) stb.

Ezekkel Echo-is felelgetésének
Véget vét, KEMÉNY-is értekezésének,
Jól fel-jőtt vólt fénye a hóld személlyének,
A' míg ezek ketten így beszélgetének
(100).

Ezekkel Kemény-is értekezésének,
Véget vet Ekhó is felelgetésének.
Jól fel-jött világa Fébe' személlyének,
A'-még ezek ketten így beszélgetének
(453).

mély alvásban merűl (100) — mély álomba merűl (454).

Végre mikor — Végre: midőn.

s' vígságoktul meddőt — s'-vígasságtól meddőt.

egy gazos irtovány — egy gyászos irtovány.

Már a' Sz. Irásként (130) — Immár, szent Irásként (483).

A' kit óhajtottak — Eztet óhajtották.

Fallya az ajak-is — Fallya azt az ajak.

Nyugâlmat a' munka, az napot setétség, Tészi kedvesekké, az ételt az éhség — Nyugodalmat munka, ételt pedig éhség Teszi nagy kedvessé, napot a' Sötétség.

A' mellynek virági — Mellynek szép virági.

Menne az-is végben (131) — Mén vala ez végben (483).

Egy másért vajúdó sok szű szakadással — Egy-mással vajúdó több sziv-szakadással.

De hogy betsületesb szint adjanak ennek,	De, hogy böcsületesb szint adgyanak ennek,
Félelmek szennyére illy festéket kennek,	Fedett mi-volttára illy festéket kennek:
Hogy halálos dőge támátt majd mindennek,	Hogy halálos döge támad majd mindennek.
Azt tsinállják okúl, hogy továb nem mennek (173).	Azt vetvén okául: hogy tovább nem mennek (526).

már olly frissen nem szólt — már oly fennyen nem szólt.

Mert sok dőgősődőt kőztők, sok meg-is hólt — Mert sok dühösödött közttök, sok meg-is-holt.

tsak vakmerőképen (173) — csak valami-képpen *(531)*.

Bizontalan vége az hartzi játzásnak — Bizontalan Vége a' hadi jádzásnak.

hoszszú Oriásnak — a' hosszú Órjásnak.

Ki álna ellene (174) — ki állhat ellene (531).

Nem mégy bellyeb, hadát ott szerentséltetvén, De meg-tér (174) — Bellyebb nem igyekszik had'-szerencséltetvén, Sőtt meg-tér (532).

Látván azért KEMÉNY nints arrúl reménység,	Látta tehát Kemény, nem olly' a reménség,
Hogy tovább mozdúllyon véle a' Németség.	Hogy vele mozdúllyon tovább a' németség.
Kit ennyire rongyolt s' vesztett a' betegség.	Kit ennyire rongyolt a' veszett betegség.

háborúlt szivében — hábordott szivében.

Más nap azért reggel készület fúvának (175) — Más-nap azért reggel indúlót fúvának (532).

Melyben a Tőrőkők — Erről a Törökök.

Jól el-mentek, errúl mikor hírt hallának — Csak hirét hallották el-ment táborának. stb.

Azon egygyeznek-meg (195) — Meg-egygyeznek azon (552).

Meg-álván úttyokat — El-állván úttyokat.

Ujab ujab reményt — Újjabb remént ismétt.

Kutzuk jövetelét (196) — Kuczuk érkezését (553).

A' kik néki — Mellyek néki; Hijában-való — Héjjaba-való.

késlelő vóltábul (197) — késlető vólttából (554).

S' az végzett dolognak késeb folyásából — S'-a' végzett dolgoknak később folyásából.

Tsont a' frűstőkőme — Csont a' flöstököme.

Mind Német s' Magyar Tiszt (198) — Mind Magyar, mind Német, stb.

Kéri hogy kedvesit szánnya-meg s' Hazáját (206) — Kéri: hogy Gyermekét szannya-meg, s' Annáját (563).

Állyon férre maga — Férre-állyon maga.

Meg-jelentvén titkát — Meg-értvén e' titkát; szív iszonyító — szű iszonyító.

Őszve egyelűlt (207) — Öszve-egyvelűlt (564).

idő tűzes villámással — üdő tüzes villámlással.

Németek hijjában — Németek héjjába.

Mellyek a' Tőrőkben — Kik-is a' törökben.

táplállya vala még reménség — tálplálta eddig a' reménség.

Forgőldot kőrűle — Forgódott mellette.

El-vetik — El-verik.

Forgőldik egynéhány — Gyorsan forog, nehány.

Stb. stb.

Ime nyilvánvaló, hogy a Dugonics-féle editio Gyöngyösinek a sok hibás mellett, *egyetlen* igazi apokryph kiadása, — *ennélfogva* a Nyt. Sz. főleg ezt dolgozta fel; épúgy, mint ahogy Pázmánynak *egyetlen* igazi apokryph kiadásából ismertette ‚egy Pázmány Péter' nyelvét. A két meghamisitott szöveg közt legfeljebb az a különbség, hogy a Nyt. Sz. által felhasznált Gyöngyösi-kiadás még apokryphebb, mint Pázmány 1766-iki Kalauza.

Az interpolatio Gyöngyösi 1796-iki kiadásában különösen szembeötlő az idegen szók kiküszöbölésénél.

A nagy forradalom időszakát világszerte jellemző klasszikai szellemmel nemcsak a történelmi érzék hiánya járt együtt, hanem a purismus is, melynek a kort kifejező Dugonics, habozás nélkül rendelte alá a kiadás hűségét. A kiadás hűsége ugyanis semmi nem egyéb, mint a történelmi szempont érvényesítése az irodalomban. Mit törődött ő ezzel, mikor egész lelkét épen a hagyomány szentesitette nyelvhasználat félretétele, s purista szólamok- és szókkal helyettesítése foglalta el. Eszménye az *emendata oratio*, melyet Sainte-Beuve a „pureté"-vel azonosit *(Nouveaux Lundis*, VI. 380)

párosulva a *dilucida oratio*-val, mely az ízlése szerinti „netteté"-nek felel meg.

Így érthető, hogy Dugonics, Gyöngyösi szövegében az idegen szót, ahol csak tudja, magyar szóval helyettesíti. „Tracta" helyett például „alku"-t tesz e helyen:

„Annak *tractaihoz* mind két reszrűl kezdnek" (Phoenix, 1693-iki kiad. 60. l.): „Annak *alkujához* mind-két részről kezdnek" (Dugonics kiadása, 1796. II. 415. l.).

A Gyöngyösi-féle „dupláz", Dugonicsnál mint „kettőz" jelenik meg:

Gyöngyösi: Phoenix, 1693. 147. lap.	*Dugonics* 1796. kiad. II. 501.
A' meg-sértődött szű, ha módját ejtheti.	Meg-sértődött szív-is, ha módgyát ejtheti.
Duplázott mértékkel boszszúját fizeti.	*Kettőzött* mértékkel boszszúját fizeti.

Hasonlóan helyettesíti „virtust" „erkölcscsel"; „praktikát" néhol* „fortélylyal"; „ál praktikát" „ál-fogással":

Gyöngyösi: Phoenix, 1693-i kiad. 143. l.	*Dugonics*, 1796. kiad. 498. l.
Igen bíznak benne sok VIRTUSIt tudván, ...	Igen bíznak benne, sok *erkölcsit* tudván, ...
De végre sok titkos *praktikához* fogván.	De végre: sok titkos *fortéllyához* fogván.

Phoenix, 1693. kiad. 145.	*Kemény János*, 1796-iki kiad. 499. lap.
Budai Sigmond-is pendittetik vasban,	Budai Zsigmond-is pendittetik vasben.
Mert áll *praktikáit* érték sok dolgokban.	Mert ál-*fogásait* érték sok dologban.

Épen így helyettesíti „laureát" „koronával": „Azért vólt fejének ditsö LAUREája" (1693-iki kiad. 183): „Azért lett fejének dücső *koronája*" (Dug. kiad. 541).

Hasonlóan járt el Dugonics egy nevezetes helyen, mely ekkép került bele a Nyt. Szótárba:

Növetény: [planta; gewächs]. A kenett kerék is fordúl gyorsabban, nő a növetény is, ha öntözik jobban (GyöngyD: KJ. 375).

A „növetény" azonban Dugonics kertében nőtt s nem a Gyöngyösiében! Dugonicsnak igen kapóra jött etymologiai kapcsolatba

* „ujab praktikára" (1693. kiad. 147) megmarad mint „újjabb practicára" (1796. kiad. II. 500).

hozni a XVIII. századi nyelvújítás „növetényét“ a „nő“ alapszóval. A fenti hely az eredetiben így van (Gyöngyösi: *Phoenix*, 1693. 19. l)

A kenett kerék-is mert fordúl gyorsabban,
Ugy nő a' *plánta*-is ha öntőzik, jobban.

A Dugonics-féle átdolgozás, melyben ilyen „növetények“ burjánzanak, annyira nagy becsben állott Szarvas Gábor előtt, hogy ő Gyöngyösi Phoenixét *kizárólag* ebből dolgozta fel. Ennek azonban a Forrásjegyzékben semmi nyoma. Ott a Phoenix eredeti kiadásáról és (‚Kemény János‘ neve alatt) 1748-iki utánnyomatának feldolgozásáról regélnek a kedélyes szerkesztők. Úgyhogy csak a véletlen vagy az alapos tanulmány vezetheti az olvasót azon tudományra, hogy a „*GyöngyD.*“ jelzés a szövegben, mindenkor a. m. Gyöngyösinek Dugonics-féle 1796-iki kiadása.

Dugonics kiadásának feldolgozásából, a már említettek és az említendőkön kívül, cifra dolgok származtak. Mert ez az oka annak, hogy a Nyelvtörténeti Szótár Gyöngyösi szavai gyanánt veszi fel egyebek közt például e szókat:

„***Gyorsalkodik:*** propero C. A (szolga nem vonakodik, mert jól igért néki, hogy-ha gyorsalkodik (GyöngyD: KJ. 379).“

„***Titkoskodik:*** [clam delibero]. Egy meghitt szolgával titkoskodik, erre bízza dolgát (GyöngyD: KJ. 379).“ A Nyt. Szótárban egyetlen adat e szóra.

Ha már most a Gyöngyösi eredetijét egybevetjük Dugonics kiadásával, a következő meglepetésben részesülünk:

Az eredetiben (Phoen. 1693. 23. l.).	*Dugonics kiadásában* (1796. 379. l.)
De nem lehetvén ez így: más utat vészen,	De nincs ebben így mód. Másként gondolkodik.
Egy meg-hitt szolgával titkos kőtést tészen,	Egy meg-hitt Szolgával addig titkoskodik,
Jól igérvén néki, ha jó eszkőz lészen,	Erre bízza dolgát. Ez sem vonakodik.
Az mellyért tsak hamar vagyon az-is készen.	Mert jól igért néki, hogy-ha gyorsalkodik.

A párhuzamos hely világosan mutatja, hogy a Szarvas Gábor által Gyöngyösinek tulajdonított *gyorsalkodik* és az ezen egyetlen példával fölvett *titkoskodik*, Dugonics dugárúja; s általában az egész

versszak már nem is átdolgozás, hanem egyenesen Dugonics *szerzeménye*.

Másutt ismét *egyetlen* bizonyítékkal szerepeltetik a következő nyelvtényt:

„*Sérv:* [vulnus; wunde]. Uj genetség fakadt meg-újjult sebére, melly az előbbinél mérgessebb sérvére (GyöngyD: KJ. 465).“

Ha azonban ezt a helyet összemérjük az eredetivel, a következő eredményt kapjuk:

Az eredetiben (Phoenix, 1693. 112. l.)	*Dugonics kiadásában* (1796. 465. l.):
Ugy várván a' KEMÉNYT el-vélt idejére,	Úgy várván a' Kemént el-véltt üdejére,
Hogy azzal el-késett, nem jót várt helyére,	Hogy azzal el-késett, s'-nem jut vártt helyére;
Uj genetség fakatt meg-ujultt sebére,	Új genetség fakadtt meg-újjúlt sebére,
Melly az elebbinél mérgeseb szivére.	Melly az előbbinél mérgessebb sérvére.

Ez tehát az eredetiben nem ‚sérv‘, hanem „szív“. S így a sérv, mely a Nyt. Sz. szerint régi nyelvünkben egyesegyedül Gyöngyösi e helyén fordul elő, semmi nem egyéb, mint Dugonics faragmánya. S ezzel és a rokon helyek nagy sokaságával ismét bebizonyúl a Nyt. Szótárnak és az alkotóiban ezzel azonos Nyelvőrnek teljes tájékozatlansága mindenben, amivel foglalkozik.

Számos egyéb efféléről adok még majd felvilágositást művem szótári részében. De mielőtt tovább mennék, Gyöngyösi (!) művei feldolgozásának általános jellemzése kivánja meg, hogy még oly oldaláról is bemutassam, mely a tudatlanság és a gondatlan munka ne-továbbja, a nem tudom hanyadik hatványon.

A Nyt. Szótár III. kötetének 267. lapja ugyanis, a következő Gyöngyösi-féle nyelvtényekkel kedveskedik:

Szívesen. „Gömör-vár-megyének föl-ispánnya, kinek hozzám hajló szivességét most szivessen köszönöm (GyöngyD: Char. Előb. IV.)“

Szivesség. „Gömör-vár-megyének föl-ispánnya, kinek hozzám hajló szivességét most nyilvánosan köszönöm (GyöngyD: Char. Előb. V.).“

E közleményben két dolog kapta meg azonnal figyelmemet.

Az egyik, hogy ámbár a két szöveg egyetlen szó kivételével teljesen egyforma, mégis az első a Chariclia Előbeszédének „IV.“

lapján, a második meg „V.“ lapján lenne. Utánanézve, rájöttem, hogy mind a kettő az V. lapon van.

A másik, a „föl-ispány“, főispán értelemben — Gyöngyösinél! Hogy lehet ez? Gyöngyösi, aki a Phoenix címlapja szerint „Nemes Gömör Varmegye Vice-Ispannya“ volt, hogy' beszélhetett „Nemes Gömör-vár-megyének mostani rendes Föl-ispánnyáról“? Általában, hogy' nevezhette a főispánt, a XVII. században kétségkivül először és utoljára, „föl-ispánynak“?

A rejtély kulcsa menten a kezünkben van, ha elővesszük a Chariclia fentidézett Előbeszédét, melynek V. lapján szóról-szóra ez van:

„azon levelet, mellyet Bején *1795-dik esztendőben,* 20-dik Májusban irt, és hozzám útasitott Tekintetes és Nemzetes Szatthmári Király Miklós Úr, Ő Fölsége' *Tanácsnokja,* és Nemes Gömör-vár-megyének mostani rendes *Föl-ispánnya,* kinek hozzám, és iparkodásimhoz hajló *szivességét* (noha még drága Szemellyének ismeretségébe nem juthattam) most nyilvánossan, Ország' hallattára, *szivessen* köszönöm.“

E szerint Szarvas Gábor, aki a „szivesség“-et és a „szivesen“-t e helyről irta ki a Nyelvtörténeti Szótár számára, — lehetőnek vélte, hogy Gyöngyösi István, vice-ispány, aki *1704-ben* halt meg, *1795-ben* még mindig levelezzen, s rangjához képest ő Fölsége *Tanácsnokjá*nak titulálja saját vármegyéje akkori rendes *Föl-ispánnyát!*

Szarvas Gábor továbbá, amint látjuk és látni fogjuk, lehetőnek tartotta, hogy a ‚titoknok‘ 1554-iki szó, a ‚tanácsnok‘ meg XVII. századi. De hát akkor miért gúnyolta ki a ‚könyvtárnok‘-ot, az ‚irnok‘-ot, a többi *-nok, -nök*-kel együtt? Miért nem ment inkább neki Bartzafalvinak, akinél a „Titoknok: Secretarius“ és a „Tanátsnok: Consiliarius“ — ez utóbbi kétszer is — ilyféle szók társaságában, mint „Tábnok (Assessor Tabulae), Tetszöszszöng, Tetszösszöngösdi, Tollongora, Tömörnök, Tömpöglet, Tőszomszutolsó (Antepenultimus), Tudádmány, Tűrmész (Mártir) stb. — az ‚avatatlanokban‘ még azt a gondolatot ébreszthetné, hogy ezek tán a nyelvújitás koholmányai!?

Valóban, Szarvas Gábor úgy alkotta meg „a magyar nyelv bibliáját“, hogy a képtelenségek ama képtelenségei egytűl-egyig a valószerűség színében jelentkeznek. Közelebbről, Gyöngyösinek

Dugonics-féle kiadását, — melyhez hozzá sem lett volna szabad nyúlnia — úgy dolgozta fel, hogy még *Dugonics András szerkesztői előszavait is Gyöngyösi Istvánéinak tartotta!* Mert nem Gyöngyösi, hanem Dugonics levelezett 1795-ben ő Fölsége Tanácsnokjával, a Föl-ispánnyal, s az ő irataiban van a „szívessen" meg a „szivesség". Erre a mély titokra pedig, egyebet mellőzve, úgy is rájöhetett volna Szarvas Gábor, ha *egy lapot fordít előre* a Dugonics kiadásában megjelent Charicliában, ahol ökölnyi betűkkel ekként van lenyomatva az előbeszéd címe és *szerzője:*

ELŐ-INTÉS. DUGONICS ANDRÁS, KIRÁLYI OKTATÓ, A' KEGYES OLVASÓNAK BOLDOGSÁGOT KÉVÁN.

Ezeket előrebocsátva, tartsunk szemlét a Nyt. Szótárban idézett Gyöngyösi-féle különböző kiadások fölött. Erre szükség van; mivelhogy azt állítottuk, hogy még a Forrásjegyzékben említett hitvány utánnyomatokból sem dolgozták föl Gyöngyösit.

1) A „Porából meg-éledett Phoenix, Avagy Kemény János emlékezete", melyet a Nyt. Sz. szerkesztőinek tudománya *két különböző* műnek tüntet föl, a következő kiadásokból van idézve:

„Gyöngy: Phoen." a forrásjegyzék szerint az eredeti kiadást jelentené. A szövegben nem lelem.

Említve azonban:

„Gyöngy: KJ. 1693. 13. l. I. könyv 2. 36., uo. 148. l. III. k. 3. 6." — ‚úszolag, úszóvan', vezérszó alatt.

Ezt az adatot a szokott hibákkal ugyan, de véletlenül mégis az eredetiből írták ki. Véletlenül, mert Simonyi Zsigmond egy vitás kérdés alkalmából, miután már *előbb* szakértői véleményét nyilvánította *(Nyr.* XX. 376), arra a nagy dologra szánta el magát, hogy *utólag* meg is nézi azt az aktát, amiben már *előbb* bírói ítéletet hozott.

„Erről a kétes értelmű szóról — úgymond — azt mondottam (Nyr. XX. 376), hogy nézetem szerint inkább így olvasandó: ‚uszóvan'. *Utólag* megnéztem Gyöngyösi Kemény Jánosának első kiadását (Lőcse, 1693) s ott csakugyan mind a két helyen így van még nyomtatva: úszóvan. ‚Igen szép mind kettő, úszóvan-is festett' (kopó, 13. l. I. könyv 2: 36). ‚Fejér kék a lova, úszóvan festették'* (148. l. III. k. 3: 6)."

* Helyesen: „Fejér kék a' Lova úszóván festették".

Innét került a Nyt. Szótár III. kötetének 1892-ben megjelent VI. füzetébe az Úszólag, Úszovan fönt említett kútfő-idézete. Valóban sajátságos idézet; mert ez az idézet

a) megfeledkezik arról, hogy a Nyt. Szótárban Gyöngyösi eredeti kiadását, a Forrásjegyzék „Gyöngy: Phoen." jegygyel feldolgozottnak (!) tüntette föl;

b) nem tudja, hogy a Nyt. Sz. a lapszám után a „lap"(„l")-ot soha és sehol sem teszi ki;

c) nem tudja, hogy a különben is kicsiny mű beosztását: hanyadik könyv, hanyadik rész, hanyadik versszak! — nem szokták kiírni.

A rövidke idézet ennyi szabálytalansága egészen és kizárólag az egyik szerkesztő, t. i. Simonyi Zsigmond keze munkáját dicséri, mint akinek tiszte lett volna a Nyelvőrt feldolgozni, és az *U* betűt szerkeszteni. Saját vallomása szerint ő nézte meg a kútfőt „utólag", s ő idézte a fenti botrányos módon *évszámmal, lapszámmal,* a *könyv,* a *rész,* sőt a *versszak* megjelölésével. Ha ismerte volna *saját* programmjukat s ha adott volna valamit az Akadémia utasítására, így kellett volna idéznie: *„Gyöngy: Phoen. 13. 148."*

Ennyi és így került bele a Nyt. Szótárba a Phoenix *eredeti* kiadásából. ‚Kemény János' jelzéssel azonban a legkülönbözőbb kiadások-, utánnyomatok- és szótárakból sok mindenféle kacatot fölvettek a Phoenixből. Műveletük képét nagyjából föl lehet tüntetni, meg is teszem; de adataik helyesbítése olyan kővágás lenne, melyre igazán nem vállalkozhatom. A Phoenix „K(emény) J(ános)" jelzetű dátumai ugyanis ekként jelennek meg a Nyt. Szótárban:

Gyöngy: KJ. 5 (keservesen-nél). 6 (készület-nél). 7. 73 (végnél). 9 (megvonít-nál). 15 (újant). 16 (biztogat; egyetlen adat, — kár, hogy nincs ott egyetlen kiadásban sem). 17 (korosság). 31 („abrincs"; — az idézett hely egyik kiadásban sincs a 31. lapon, hanem megvan az eredeti kiadásban a 40. lapon, de ott is „abroncs" és nem abrincs; dombocska — ott ugyan nincs!). 51 (ütés). 53 („abroncs"; ott ugyan nincs! — csörgő). 76 (idegenít; nyű). 85 (bajusz; Mátyás Flóriánból). 87 (vonít). 94 (kevés). 101 (haza). 103 (megbódul: „Az eszek meg bódúl" — holott a fő-szó gyanánt fölvett BÓDIT-nál maguk külön kiemelik, hogy „meg*bódúl* Gyöngy: KJ. 103"! aminthogy úgy az 1693-iki kiadás 145-ik, mint az 1737-iki

kiadás „G4“ lapján, sőt még Toldynál is csakugyan „meg-bóldul“ van). 106 (bizom). 112 (zubony). 133 (fuvalmány).

György: *KJ.* 53 (üdvözöl).

Gyöngy: *KI.* 10 (korcs). 75 (időcske).

Az ily jelzésűek a Phoenix 1748-iki, s részben XVIII. századi évszám-nélküli kiadására utalnak. Ezek csak custosokkal vannak ellátva, melyek átszámítása arab számokra, a szokott rendetlenséggel, mondhatni lehetetleníti a locusok fölkeresését.

Gyöngy: *KJ. I.* 371. (ám), — a kötet- és lapszám Dugonics kiadásának kötet- és lapszámát jelzi. Adatukat azonban nem onnan vették, hanem betűről-betűre Mátyás Flóriánból, kinek a nevét szépen elhallgatják.

Gyöngy[2]: *KJ.* 13 (csere). 19 (csüggeszt). 52 (lapta). 53 (dong). 74 (csevegés). 75 (bibor) — betű szerint, sajtóhibástól („biborába“ — „biborában“ helyett) Mátyás Flóriánból, kinél azonban forrásúl „Gyöngy. Kem. II. 456“ van megjelölve; a 75-ik lapon nincs egy kiadásban sem; még legközelebb jár hozzá az 1748-iki, hol az „E6“ levélen, vagyis a 73-ik lapon van az idézett szöveg, melyben azonban a vezérszó épúgy „biborában“, mint 1693-tól 1864-ig valamennyi egyéb kiadásban! 82 (lángoz).

Gyöngy: *KJ.*[2] 9. 56 (kétel). 20 (alkalmatlanit). 24 (idétlenség; idős). 35 (fő). 36 (kertészkedik). 48 (jajdul). 63 (megoldik). 74 (üvöltés, — ott ugyan nincs!). 76 (újonnan). 111 (agaság).

A Phoenix ily jelzetű feldolgozása jellemzéseül csak a következő néhány példát hozom fel:

Gyöngy: *KJ*[2]. *108*: *adom*, — az eredetiben a 149. lapon; az 1748-iki kiadásban a G6. levélen, vagyis az idézett *108*. lapon, — csak az a baj, hogy itt a szöveg így szól: „Ugy ment a' Vezérnek ez a' ló *adóban*“.

Gyöngy: *KJ*[2]. 14: ágazat, — az 1748-iki kiadás A7*b* vagyis 14. lapján; szövege azonban azonmód sehol; legjobban hasonlit az eredeti kiadás szövegéhez.

Gyöngy: *KJ*[2]. 34: zálog, — az 1748-iki kiadásban a „C“ levél „b“ oldalán, ami a 34. lapnak felel meg; a szöveg helyesirása azonban más.

*Gyöngy: KJ*². 71: hinár, — a fentiekből következtetve a „KJ²“-nek az 1748-iki kiadás felelne meg. Ott azonban az „E5“-nek megfelelő 71-ik lapon csak „egy gazos irtóvány“ és „E' mellet két felől semlyekes ingovány“ van; de a „hínárt“ — a kiíró merész képzelme rakta bele az ingoványba!

Gyöngy: KT. 51: „húnyik“, — ez ugyan „KT“, még pedig nem a második hatványon; de azért szintén a másutt „KJ²“-vel jelzett 1748-iki kiadásnak felelne meg, mert az idézett szöveg: „Húnt a nap“ az 1748-iki kiadás „D3“ vagyis 51-ik lapján van.

*Gyöngy KJ*². 10. 11: „furcsa“, — a 10. lapra hivatkozó idézet az eredeti, 1693-iki kiadásra utal; de a helyesírása más! — a 11. lapra utaló idézetet azonban nem találom sehol semmiféle kiadás 11. lapján! Pedig még a Toldy-féle kiadásban is utána néztem.

*Gyöngy: KJ*². 5: előbb-kelő. — Vajjon hol lehet?

Gyöngy. SI. (kaba). — Itt tehát rászorultak Sándor István szótárára, kinél (179. l.) mindössze ennyi van: „Elfajzott mint Kaba Sólyom nemzetétől. Gyöngy.“ — Az idézett mondat a Phoenixből van véve, de a kiadás és a lapszám elhallgatásával.

Gyöngy: KJ. 101. *MF.* (ár). 139. (alkalmasság) — Mátyás Flóriánból!

Gyöngy: KJ. I. 375. *MF.* 54 (am-rád).

Gyöngy: KJ. 124. *MF. Pótl.* (alacsonyság). 136 (alacsonykodás).

Gyöngyösi II. 507 (rop). — Gyöngyösinek pusztán csak a neve, a mű megjelölése nélkül! Az idézett hely a Phoenixben van. A „II.“ Dugonics kiadásának „Második Darabjára“ vonatkozik.

GyöngyD: II. 502. *Kr.* (fejérkék) — Gyöngyösi művének megjelölése nélkül, Dugonicsra utalva, Kresznericsből!

GyöngyD: KJ. 336 (megnyes). 361 (nő; serdül; szérű). 368 (nyög; törődik). 372 (égropogás). 374 (eltökéll). 375 (növetény). 388 (tarló). 394. 398 (szem). 402 (tollas). 404 (zsákmány — hibás szöveggel). 414 (szikkad). 417. 431 (letesz — az eredetiben egész más). 426 (lidérc). 427 (puzdra; zsold — hibás szöveggel). 428 (nyugovó). 431 (begyűl). 433 (tekintget; töpreng). 435 (vánkos). 439 (zajdul — ott ugyan nincs). 444 (tulipán — eltorzitott szöveggel). 450 (negédesség; nyalka; nyer). 455 (eltökéllettség). 465 (sérv). 475 (pulya). 513 (ragyogvány). 554 (gyorsalkodás), stb.

Adataik legnagyobb részét ezen apokryph kiadásból szedték. Ezt a kiadást a Nyt. Sz. számára Szarvas Gábor fedezte föl, aki észrevévén, hogy Gyöngyösi „Kemény Jánosa“ Könnye Nándor kezén jóformán elsikkadt, Gyöngyösi összes művei *pótlására* és adatai *javítására,* valóban tüneményes irodalomtörténeti tájékozottsággal, *épen* ezt a kiadást szemelte ki. Toldy kiadásához — mely az eredeti kiadásokból készült s megbízhatónak mondható — a világért sem nyult volna. Az eredeti kiadások összekeresése pedig fáradságos lett volna.

Szarvas Gábornak e kiadásból vett idézetei a blamage minden képzelhető nemével sujtják nevezett ‚biblia‘-szerzőnket. Néhányat már bemutattunk. Ezúttal még egy-két másfajtának kiállításával szolgálunk. Vegyük pl. a Nyt. Sz. következő passusát:

***Tarló**:* 5) [caput; haupt?]. Szüli a szerencsét az alkalmatosság, mellynek a tarlóján van sima kopaszság (GyöngyD: KJ. 388).

„Tarló“ annyi lenne, mint *fej!?* Nem csodálom, ha ők maguk is megütköznek rajta s megkérdőjelezik. De ha annyira felötlő e szó jelentése, miért nem nézték meg az eredetit, vagy legalább valami más régebbi kiadásait!? Ha megteszik vala, ím erre az eredményre jutnak:

Az eredetiben (1693. 32. l.):	*Az utánnyomatban* (1748. B5.):	*Az átdolgozásban* (1796. 388. l.):
Szüli a' szerencsét az alkalmatosság Mellynek a' *tarkóján** van sima kopasság.	Szüli a' szerencsét az alkalmatosság, Mellynek a *tartóján* van sima kopasság.	Szüli a' Szerencsét az alkalmatosság, Mellynek a *tarlóján* van sima kopaszság.

Így lett a Gyöngyösi-féle tarkóból tartó, a tartóból tarló, a tarlóból ***fej!***

Lábszorító-vas-ra a Nyt. Sz. III. 1023. lapján egyetlen adat: „Az elme, *mellyet* lánczra nem vethetni, lábszorító vasat reá nem üthetni (GyöngyD: KJ. 60).“

Dugonics *1796*-iki kiadásában a *60.* lapon a Murányi Venus van s nem Kemény János. Ott tehát nem lehet.

* Ugyanigy az 1737-iki budai kiadásban; az 1768-iki kolozsvári kiadásban: „tarkóján“. — Ugyanezen kép mégegyszer előfordul az eredetiben (192. l.):

Mig az alkalmâsság artzal áll dolgához,
Ne kapjon az után kopasz tarkojához.

Nézem az *1748*-iki soproni kiadást, melyet szintén feldolgoztak. Csakugyan itt van, a D6. (= *60.*) lapon, a forrásidézetben tehát a „D“ vagyis Dugonics-kiadás, hibás.

Van azonban valami bökkenő! Az 1748-iki kiadásban az idézett szöveg így szól:

> Az egy-elme *a' kit* lánczra nem vethetni
> Láb szoritó vasat reá nem űthetni.

Hiába vall tehát a 60-ik lap az 1748-iki kiadásra, — mikor a szöveg ellene vall, mert lám ott „a' kit“ van, ellenben a Nyt. Szótárban „mellyet“.

Mit csináljunk? Ha már belefogtunk, járjuk tovább a könyvtárakat *‚egy koldus igazság‘* kedvéért, mert az is többet ér, mint egy háromkötetes hazugság.

Ehol Gyöngyösinek kolozsvári, *1768*-iki kiadása. Azonban a *76.* lapon, szintígy a budai *1737*-iki, az *1758*-iki és *1763*-iki, valamint a „Katalin Landererné“-nél nyomatott *keltezés nélküli* kiadásban (E7. 77. stb. lapon), a kritikus hely mindenütt „a' kit“ és nem „mellyet“.

Már most nézzük meg az eredeti, *1693*-iki lőcsei kiadást. Innen sem vehették idézetüket, mert a jelzett szöveg a 82-ik lapon van, s megint csak így:

> Az egy elme *a' kit* lánczra nem vethetni,
> Láb szoritó vasat reá nem űthetni.

Ebből annyit tanultunk, hogy a Nyt. Sz. idézete tartalmilag helytelen; mert az eredetiben „a' kit“ van és nem „mellyet“.

Hátra van még Toldy Ferenc *1865*-iki kiadása, mely a kiejtéshez simúlva, átírtan adja Gyöngyösi szövegét, még pedig az eredeti nyomtatványokból. Itt is így van: „Az egy elme *akit* lánczra nem vethetni“ (80. l.).

Ennyi hiábavaló keresgélés után, megint elővettem Dugonics kiadását, melyben — bármily valószínűtlennek látszik — végre, valahára rábukkantam a keresett szövegre; nem ugyan a *60*-ik, hanem a *436*-ik lapon! Ott ugyanis ez van:

> Az egy elme, mellyet lánczra nem vethetni,
> Láb-szorító vasat reá nem üthetni.

Amiből az a tanulság, hogy a Nyt. Sz. a „lábszoritó-vas"-ról szóló adatát Dugonics András 1796-iki kiadásából közölte, de a lapszámot Gyöngyösi 1748-iki soproni kiadásából tette utána!

Van azonban még egyéb tanulság is benne, mely Dugonics kiadása megitélésére nem csekély fontosságú. Ő t. i. e helyen is egészen tudatosan forgatta javító pennáját, semmit sem törődve a történelmi hűséggel. Maga mondja Gyöngyösi Költeményes Maradványi elő-intésében (LIV. LV. l.):

„A'-mit én ezen szavakról, *a'-ki* és *melly,* szóllottam, mostani időkben azokat igy külömböztettyük-meg: hogy e' szót, *a'-ki,* a' Személlyekre alkalmaztattyuk, Példáúl: Gyöngyösi, *a'-ki* Palinodiáját alkalmaztatta. Ama' másikat pedig *melly,* a' nem személlyekre alkalmaztattyuk: Példáúl: a' Sas, *melly* a' levegőben száll 's-a'-t. *Gyöngyösi erre nem sokat vígyáz.* Ő igy-is beszéll: a' Sas, *ki* a' levegőben száll".

Mi sem természetesebb, mint hogy Gyöngyösi eme *hibáján* Dugonics, aki Gyöngyösit ‚hibáiból kimenteni' akarta, tőle telhetőleg *mindenütt* segiteni igyekezett. Igy történt, hogy készséggel és jóhiszeműleg csereberélte Gyöngyösi „aki"-jeit „melly"-ekkel, és viszont, mint pl.:

„martalékokot, A' kikből várhatúnk" (Phoenix, 1693. 59. l.) — „martalékokat, Mellyekből várhatánk" (Dug. kiad. 1796. 414.); „kin szivűnk csűggesztyűk" (1693-iki kiad. 59): „minn szivünk' csüggesztyük" (1796-iki kiad. 414); „A' kikkel reményűnk" (1693-iki kiad. 59): „Mellyekkel reményünk" (1796-iki kiad. 414); „Bottyának a' kit hány pergetve kezében" (1693-iki kiad. 158): „Bottyának, mellyet hány peregve kezében" (1796. kiad. 511); „pórázosa ama Tőrők TAÚZ, Melly, ha csak gyengén űlsz, lovadrúl-is le húz" (1693-iki kiad. 15): „pórázossa ama török Csaúz, Ki, ha csak gengén* űlsz, lovadról-is le-húz" (1796-iki kiad. 371); „A' kit nem érdemel az hon lako here" (1693-iki kiad. 51): „Mellyet nem érdemel a' Hon-lakó here" (1796. kiad. 406), stb.

Ismét másfajta műveletük ötlik szemünkbe a ‚pulya' szónál, melyhez Gyöngyösiből ezt irták:

Pulya. „A véletlen csapás ha hirtelen borit, apró-pulya őreg oriást tántorit (GyöngyD: KJ. 475)."

* Nem sajtóhiba, hanem alföldi tájejtés. Másutt is igy közli Dugonics Gyöngyösit, pl. „Verdet Ortzájára gyengéb bőrt vehetne" (*Phoenix,* 1693. 20): „Verdett orczájára gengébb bőrt vonhatna!" (*Phoenix,* 1796. 376).

Ez az 1693-iki és az 1748-iki kiadásban egyformán van, Dugonicsnál másként:

1693. 121. l. — *1748.* F4.

Az hirtelen tsapás ha véletlen borít,
A' nagy szivekben-is el-veszést szaporít,
Nagyob erőt-is győz s félelemre szorít,
Apró pulya őreg Óriást tántorít.

1796. 475. l.:

A' véletlen csapás ha hirtelen borít,
A' nagy szivekben-is ész-vesztést szaporít.
Nagyobb erőt-is győz, s'-félelemre szorít.
Apró-pulya öreg Órjást-is tántorít.

Itt a Nyt. Sz. idézetének első fele az 1796-iki kiadásból van véve, míg a második fele az 1748-ikiból!

Gyöngy: MV. 1 (csép; — az Előbeszéd után következő 1. rész 15-ik versszakában! Ugyan melyik kiadásban lehet az 1. lapon?). 2 (pártütés; a kolozsvári kiadás „A" levelén, ahonnan azonban nem vehették, mert az ő szövegük egészen modernizált; az 1767-iki kiadásban az „A7" levélen; Dugonicsnál az Előljáróbeszéd 40-ik versszakában; Toldynál a 41-ik lapon!). 12 (nyit). 14 (virágozik). 19 (kudarc). 25 (kéve). 41 (bányás; egészen modernizált szöveggel, melyet betűről-betűre Mátyás Flórián Nyelvtörténeti Szótárából vettek át, — csak a Mátyás Fl. nevét hallgatták el). 55 (késlet; önkényes és eltorzított szöveggel). 75 (mintsem). 91 (cirkál). 96 (kéz). Gyöngyösi Murányi Vénusának különböző kiadásaiból!

Gyöngy[2]*: MV.* 14 (lángoz). 20 (lapta). 27 (csigáz). 28 (csügged). 70 (lajtorja). 82 (csörgés-börgés). 112 (csaptat).

— Mi az a „2" Gyöngyösi neve után? — Alkalmasint *második* kiadást akar jelenteni; csak az a baj, hogy a Nyt. Sz. a *hatodik* kiadást nézte másodiknak.

Gyöngy: MV. II. 162 (vet), — a „II." Gyöngyösi Murányi Vénusának II. részét, a „162" a *Toldy Ferenc*-féle kiadás számozott versszakát jelenti!

Gyöngy: MV. III. 270 (nyil), — a „III" a Murányi Venus III. részére, a „270" az 1864-iki kiadás számozott verszakára utal!

Gyöngy: MV. F2. 1767. kiad. (töprenkedik).

Gyöngy: MV. A3 (zománcos). — Legjobban egyezik az 1702. kiadással; csak a helyesírása más.

GyöngyD: MV. Előb. 9 (nyomakodik). Előb. 10 (régen; ennek tőszomszédja a „délcegség", de ez már „Gyöngy: *MV.* 13." jegy-

gyel idéztetik!). Előb. B2 (von). — A Murányi Venus Előljáró-beszéde Dugonics kiadásában csakis custosokkal van ellátva. A Nyt. Szótár azonban a számozatlan leveleket, amint látjuk, egyszer (pl. nyomakodik-nál vagy régen-nél, mely mind a kettő voltakép a „B" levélen van) átszámítja arab számokra, másszor custosokkal adja.

GyöngyD: MV. 1 (nevel). 3 (nehéz). 9 (nedves). 10 (nehezes). 12 (nyughatatlankodik; törődés). 13 (végső). 16 (nyugtat). 18 (villogtat). 24 (nagyul). 30 (nyilvább). 37 (fölvállal). 56 (száguldás). 64 (gyorsalkodik). 77 (gémb; gémbelődés). 97 (nyalánkság). 98 (roppantó). 99 (szepeg). 110 (nehézkedik). 128 (nádor), stb. Dugonics 1796-iki kiadásából.

Gyöngy: MV. 5b. (sért).

Gyöngy: MV. 1: 12. *MF.* (árva). — Mátyás Flórián szótárából.

Gyöngy: MV. 38 (elbágyadság). — Szintén Mátyás Flóriánból. Számos egyéb helyen is, de rendszerint elhallgatva Mátyás Flórián nevét.

GyöngyD: MVir. 23 (reáválaszt). — Gyöngyösi sohasem írt „Magyarság Virágit". Azt Baróti Szabó Dávid írta. A komikusan idézett hely („idejét meg-ronttya" — „idegét megrántya" helyett!) a Murányi Venusban van.

Gyöngy: Cup. 1 (fodorodik, fodoroszik; egyetlen adat). 9 (fentereg). 15. 22 (vet). 16 (si; tettet). 38 (elcsappant; saját fogalmazásukban). — Különböző utánnyomatokból.

GyöngyD: Cup. „207" (lenyes); „494" (kitesz), — ott ugyan nem lehet egyik sem! mert a Dugonics kiadásában megjelent Cupido, „Gyöngyösi Költeményes Maradványi" 568—657. lapján van. A 207. lapon, ahol a „lenyes" lenne, a Rózsakoszorú, a 494-iken, ahol a „kitesz" lenne, Kemény János közöltetik. 606 (lenyúz; zúz), — egyik sincs a 606-ik lapon!

GyöngyD: Cup. 576 (nyögdögél). 590 (nyáj). 591 (szó). 596 (megcsappant; — átalakított szöveggel! Dugonicsnál: *„A' mellyet* régen tart készen idegében, *És azt* meg-csappantván". A Nyt. Szótárban: *„A melyet* régen tart készen idegében, *nyilát* megcsappantván"). 601 (lecsügg; megdöglik). 605 (nosza). 607 (hálóház; kireked; nyoszolyó). 611 (fodorul). 613 (csüggedez). 616 (késtet). 619 (öszvever). 624 (hömpölyög). 626 (villám). 627 (föltett). 629 (földarabol).

631 (föltesz). 632 (ökrödik). 644 (nőszés). 652 (delel; teher). 655 (csevegés).

GyöngyD: *Kup.* 614 (lant).

Gyöngy: *Cup. MF.*: „bajnokoskodik“, — a kiadás lapszámát nem említik; Mátyás Flórián a 77. lapra utal.

Gyöngy: *Cup.* 18. *MF.* 142. — itt meg nemcsak hogy idézik egyik kiadásnak a lapszámát, hanem még — egészen szokatlanul — a Mátyás Flórián szótáráét is.

Gyöngy: *Cup.* „5. *MF.*“ (árva). 32 (áll).

Gyöngy: *Cup.* „4. 637“ *MF.* (arany). „4: 637“ (arányzás).

A Rózsakoszorú az egyetlen Gyöngyösi művei között, melyet állitólag Dugonics kiadásából dolgoztak fel. Ám ez sem igaz, mert amellett, hogy alig vettek föl belőle valamit, csekély anyaguk is ellenemond fentebbi állításuknak. Így pl. ha az „arany“ vezérszó alatt közlött adatukat összehasonlítjuk a forrásokkal, a következő eredmény jő ki:

Az eredetiben (Rosa-Koszoru, 1690. 37. l.)	*Dugonics kiadásában* (Gyöngy. Költ. Maradv. II. 196).	*Mátyás Flórián Nyelvtört. Szótárában*, 65. l.:	*A Nyelvtört. Szótárban*, I. 110.:
nem talála Az olta csendességet Utánna vágyodó Annya, Az hól van szive Arannya, Ott várván békességét.	nem talála Az-olta csendességet, Utánna vágyódó Annya, Az hól van szive' arannya, Ott várván békességet.	„Nem talala azolta csendességet utánna vágyódó anyja, az hol van szive aranyja, ott várván békességet.“ Gy.: R. Koszor. I. 196.	Nem talala azolta csendességet utánna vágyódó anyja, az hol van szive aranyja ott várván békességet (Gy: RK. 196).

E szerint a Nyelvtörténeti Szótárnak e helyen *igazi* forrása, nem az eredeti kiadás, se nem a Dugonics-féle, hanem betűről-betűre, *sajtóhibástul,* Mátyás Flórián szótára. *Ezt* a forrást azonban nem vallják be, hanem mélységesen hallgatnak róla.

Gyöngy: *RK.* 214 (avatkozás) — betű szerint Mátyás Flóriántól, de a forrás elhallgatásával!

GyöngyD: *RK. Ajánl.* L5 (zsoldos).

GyöngyD: *RK. Előb.* „L6b.“! (szemeskedés). Előb. M. (megszennyesit).

GyöngyD: RK. L5. (szemtelenkedik). 153 (megmozdulhatatlan; ropog). 154 (szomszédságos, — ott ugyan nincs). 212 (pályázás). 275 (csúcsa). 289 (szenny). 292 (töredelem, — hibás szöveggel).

GyöngyD: Koszorú. M4 (szabadságtalanság).

Gyöngy: Rkosz. I. 185. *MF.* (alkot).

Gyöngy: Char. Ajánl. 3: „újság"-nál, mely azonban a Chariclia 1763-iki kiadásának A2 levelén van, az első oldalon. Ugyancsak az „újság"-nál egy másik Gyöngyösi-féle idézet „Gyöngy: Char. *Előb.* 3"-ról van fölvéve, amely viszont egy levéllel hátrább, az A2. levél első oldalán van!

Gyöngy: Char. Előb. 4 (baj). Előb. 8 (hűl; királybíró). Előb. 12 (régi).

Gyöngy: Char. 9 (fertő; legény). 10 (holdá). 12 (szóldogat). 17 (hálóház). 18 (fül). 22 (felesel). 35 (kettőzik). 42 (fölver). 43 (hűl). 49 (fentereg). 203 (reáad, — hibás szöveggel). 300 (hamarja). — Valamennyi a Chariclia 1763-iki kiadásából.

Gyöngy: Char. 109, 122 (bűbáj). 120 (bágyadság). 164 (bódulás). 220 (baj. 225 (bérc). — Valamennyi betűről-betűre Mátyás Flórián szótárából, azonban nevének elhallgatásával!

Gyöngy: Char. 126 (bead), — nincs meg se az 1700. se az 1763. se az 1796-iki kiadás 126. lapján.

Gyöngy[2]*: Char.* 39 (lárma; „lármájától", „lármájából" helyett). 112 (bágyadozik). 141 (babonaság). — A Chariclia 1763-iki kiadásából, melyet rendszerint „2" nélkül idéznek.

Gyöngy[2]*: Char.* 174 (bagoly). — Betűről-betűre Mátyás Flórián-ból, nevének említése nélkül!

GyöngyD: Char. 9 (nyaláb). 15 (nyal). 21 (reányit). 25 (nyelveskedés). 27 (nódit). 28 (nem). 30 (szerencseség, — egyetlen adat). 34 (nap). 38 (szives). 40 (tolmácsolás). 48 (nesze). 58 (rózsa). 67 (nevetkezik). 69 (dolog). 74 (fájdalom). 77 (nagy). 78 (varáslás). 98 (nyomdos). 120. 191 (békanyál). 167 (megnódit). 180 (szikrázás). 286 (duska). 342 (nyűg). 346 (nemzetes). 348 (dong). 351 (vendégség; értelmetlen kiirás!). 355 (nemzet; nyájas; szomszédság). 360 (kinyilatkozik). 367 (nyomorog). 374 (nyilvábban). 378 (tolvaj). 396 (fölfal). 401 (tör). 627 (cégér). 632 (szitok).

Gyöngy: Char. III. 100. *MF.* (aggaszt). — Mátyás Flórián szótárából.

Gyöngy: Char. 13. rész. *Nyr.* III. 212 (út), — itt tehát már a *Nyelvőrre* is rászorúlnak, melyben Lehr Albert, lapszám nélkül, csak úgy odavetőleg idézte Gyöngyösi egy passusát.

Gyöngy: Pal. 4 (felhőzik). — A helyesírás után ítélve, a Palinodia valamelyik régibb kiadásából.

Gyöngy: Pal. 7 (ág-bog). 10 (honn), — a Palinodia valamelyik újabb kiadásából, — Dugonics és Toldy kivételével!

GyöngyD: Pal. 140 (megtér-nél: „megtért gőblyét bizvást" — holott Dugonics kiadásában: „meg-tértt göblyét bizvást"). 140 (göbölynél, a fentebbi adat, szintén „ő" betűs szöveggel: „gőblyét"; „bővítgeti", — holott Dugonicsban, akiből merítik adatukat, nincsen „ő" sehol!).

GyöngyD. II. 140. Kr. (nádmézel). — Itt tehát a Dugonicsféle kiadást, Gyöngyösi művének megnevezése nélkül Kresznericsből idézik. Kresznericsnél is (II. 68) csak ez van: „Nád mézeli. Saccharo condit. Gyöngyösi, 2. Dar. p. 140." Ennek Dugonicsnál a Palinodia felelne meg; ahol azonban — nyoma sincs!

Gyöngy: Nympha. A2 (leleményeskedik). — A Palinodia valamelyik régebbi kiadásából.

Gyöngy: Nympha. 8 (visszakodik). — A Palinodia valamelyik újabb kiadásából, — Dugonics és Toldy kivételével!

GyöngyD: Nympha. 141 (megtöpörül). — A Palinodia Dugonicsféle kiadásából.

Gyöngyösi, ImreS: Nyelvtörténelmi Tanulságok 82 (hamarja). — E helyen Imre Sándor akadémiai értekezésének egyik odavetett, lapszámnélküli idézetére hivatkoznak, szerkesztői kérdőjellel!

*

Gyöngyösi feldolgozását egyszer már, közvetlenül felolvasásom előtt, szóbahozták irodalmunkban. Lőrincz Károly így ír róla:

„Harmadéve, mikor a Nyr.-ben (25: 343) „Mely szókkal gazdagította Faludi az irodalmi nyelvet?" című dolgozatomat közzétettem: az összefoglalásban nem kevesebb mint 189 szót kellett megcsilla-

goznom, melyek Faludi munkáiban előfordulnak, de a Nyt. Sz.-ból vagy egészen kimaradtak, vagy csak későbbi korból vannak idézve.

A Nyr. legutóbbi füzetében (27: 27) Ekker Szende viszont Gyöngyösi munkáiból sorol fel *hat* olyan szót, melyeket én, a NytSz.-ra támaszkodva, Faludinak tulajdonítottam. E szótár tehát, fájdalom Gyöngyösit illetőleg is megbizhatatlan.

Ekker Szende behatóan foglalkozik Gyöngyösi nyelvével s be is bizonyította, hogy teljesen hivatva lenne annak a kérdésnek eldöntésére: „mely szókkal gazdagította Gyöngyösi az irodalmi nyelvet?" Nagy munka lenne ez, de olyan munka, melyért minden magyar nyelvész és irodalomtörténetíró hálával tartoznék neki" (Nyelvőr, 1898. XXVII. 88).

Erre Simonyi Zsigmond, azon Nyelvőr szerkesztője, mely 30 esztendeje utazik állandóan sértegetésekben, egyszerre csak felcsap a „keresztény felebaráti szeretet" lovagjának, dogmaként, tételesen hirdetve az „elnézést" és a „keresztény felebaráti szeretetet" a következő emlékezetes nyilatkozatában:

„Jeles dolgozótársunk nyilván gáncsképen mondja, hogy a NytSz. Gyöngyösit illetőleg megbizhatatlan, *mivelhogy nem idézi Gyöngyösinek* ***minden egyes szavát.*** Ezzel tehát — *mint már annyi más gáncsolónk* — azt kivánja a NytSz. volt dolgozótársaitól és szerkesztőitől, hogy ***tökéletesek*** és ***mindentudók*** legyenek. Már pedig ez homlokegyenest ellenkezik azzal az *elnézéssel,* melyet a ***keresztény felebaráti szeretet parancsa*** rendel" (Nyelvőr, 1898. XXVII. 88).

— Nem azzal ellenkezik, hanem a józan észszel. Hol az a félkegyelmű, aki azt kivánja, hogy Simonyi ‚Isten' legyen!? Hiszen a *tökéletes,* a *mindentudó* egyedül a Legfőbb Lény attributuma. Ezeket a jelzőket „keresztény" szólamok környezetében, előtte és utána folytatott ellentétes gyakorlat mellett, szorult helyzetben, ekkép alkalmazni, köpönyegűl Gyöngyösi-féle botrányokra, — valóságos blasphemia.

Ha Gyöngyösiről van szó, ne arról beszéljen, hogy mindent nem tudhatnak, hanem ismerje el, hogy semmit sem tudnak.

Nem tudják, hogy Gyöngyösi Phoenixe és Kemény János nem két különböző mű, hanem egyugyanazon munka.

Nem tudják, hogy a Palinodia és a Nympha ugyanegy munka.

Nem ismerik Gyöngyösi különböző kiadásait, azok időrendi sorszámát és megbízhatóságát.

Nem tudják, hogy Gyöngyösi utánnyomatai telvék minden képzelhető hibával.

Nem tudják, hogy Dugonics a nyelvújítás és a purismus szellemében egészen átdolgozta Gyöngyösit.

Nem tudják megkülönböztetni Dugonics saját készítményű, ‚tanácsnokokkal' és ‚fölispányokkal' megtüzdelt előszavait Gyöngyösi szövegétől.

Nem vették fel Gyöngyösi szóanyagának legnagyobb részét, s amit fölvettek, úgy idézik, hogy egyetlenegy adatuk sem való bármily szerényigényű nyelvtörténeti munkába, mert ***egyetlenegy adatuk sem megbízható.***

A hajánál fogva előhúzott ‚tökéletességet' és a ‚mindentudást' tehát teljes joggal helyettesithetjük a ***tökéletlenséggel*** és a ***semmit sem tudással*** — ad majorem philologorum gloriam (hogy a „keresztény" allusióknál maradjunk)!

A XVIII. SZÁZAD IRODALMA.

A XVIII. század irodalmának feldolgozására ép úgy nem érdemes sok szót vesztegetni, mint az oklevelek feldolgozására. Azon kor irodalmi termékeinek elenyésző csekély részecskéjét vették elő; azt is a legnagyobb tájékozatlansággal.

1711-illetőleg 1712-től a század végéig nyomdafestéket látott, nem számítva a röpiratokat, legalább 1500 magyar munka. Ebből, saját vallomásuk szerint, a Nyelvtörténeti Szótárban mindössze 73 művet használtak volna fel, — ha igaz volna.

Hogy csak a legkiválóbbakat említsem, úgy látom, hozzá se nyúltak Soós Ferenc, Kelemen Didák, Horváth Gábor, Nádudvari Péter, Borosnyai Nagy Zsigmond, Demeter Márton, Kolozsvári Pál, Bernard Pál, Taxonyi János, Fodor Mihály, Rajcsányi János, Gál Tamás, Gusztinyi János, Lestyán Mojzes, Gyalogi János, Dévay András, Gerő György, Kőrösi Mihály, Kamarási György, Kósa Benedek, Gombási István, Tormássi János, Tapoltsányi Gergely, Kecskeméti Zsigmond, Somodi István, Szélessy Pál stb. összes theologiai műveihez, valaminthogy hozzá se nyúltak az Igasság Paisához, a Philotheához és a Keresztyén Archiváriushoz és a legnagyobb magyar astrotheologiához. Mellőzték a Szentek Hegedűjét, a Sedeciást, a Jekóniást, a Cyrust, az egész iskolai drámát; Koháry, Ráday Pál, Illei János, Csizi István, Horváth Ádám, Molnár Borbála összes verseit; a Kártigámot és Etelkát, meg a magyar Klimiust, a Kis Tűkört, az egész földrajzi irodalmat, az egész katonai irodalmat, Kovács János, Fáber Krisztián, Geidler József műveit; a történelmi irodalmat Spangár Andrástól az Osmanografiáig; az egész testőr-irodalmat; az egész neveléstani irodalmat, a magyar Lockét, a magyar Campét, a magyar Robinsont; a nyelvtudomány terén a különböző Cellariusokat, a Gradus ad Parnassum-ot, Jambressichet, Cserei Józsefet, Noszkó Aloisziuszt, az összes iskolai gram-

matikákat, a magyar Xenophont, Miháltz Istvánt, a magyar „Fédont", a magyar Mostellariát és Andriát, a magyar Catot; Gömöri Dávid, Perlici Dániel, Madai Dávid Sámuel, Miskóltzy Ferenc, Torkos J. János, Csapó József, ifj. Szilágyi Sámuel, Dombi Sámuel, Marikowzki Márton, Rácz Sámuel, Milesz József, Benkő Ferenc, József és Sámuel, Juhász Máté, Tolnay Sándor, Gáti István, Kiss József, Sollenghi Károly, Szekér Károly János, Nagy János, Nagyváti János, Német Mihály, Patikai Lukács, Szabó György és Szabó József, Handerla György, Szuhányi János, Fekete Gergely, Fekésházy György és mások orvosi, gazdasági és természettudományi műveit, stb., stb., melyek csak úgy ontják a becsesnél becsesebb és sehol másutt nem található nyelvanyagot.

A XVIII. századnak nyelvi szempontból úgy kifejezések, mint szók dolgában, apodictice legbecsesebb forrását híréből sem ismerik. Amit meg felhasználtak volna, arról művem II. kötete fog felhozni csodás adatokat.

Amint a Nyt. Szótár általában, úgy a XVIII. századi irodalomra vonatkozó része is zsúfolva van a források rosszhiszemű, hamis idézetével. Mennyire megrótta Szarvas Gábor a Czuczor-Fogarasi-féle Nagy Szótárt amiatt, hogy „azok az adatok, amelyek egyes szók illustratiójára régibb iróinkból idézve vannak, korántsem a szerkesztők fáradozásának eredménye, hanem legnagyobb részt készen, a derék Kresznerics szótárából vannak átvéve — azonban a forrás megnevezése nélkül". S vizsgálat alá veszi e tekintetben Pázmányt, mert hiszen ex uno disce omnes.

Mi is, miután Pázmány mintaszerű feldolgozását (!) már méltattuk e mű 410—423. lapjain, — amaz általános kijelentés után, hogy a Nyt. Sz. ezrével szedte át másod-harmadkézből az adatokat, egyelőre elégedjünk meg két XVIII. századi író rövid bemutatásával.

Csúzy Zsigmond.

Pázmánynak igazi tanítványa volt nyelvkezelés dolgában Páter Csúzy Zsigmond, „Első Remete Szent Pál Szerzete-béli Pap", ki fensőbb hitbeli célokat követve, tudatosan népies. „Sermocinatio mea cum simplicibus est" — mondja Bölcs Salamonnal; mert „Naturalis lingua chara simplicibus." Ehhez képest az „alacsony

kősséghez" intézett prédikációiban arra törekszik, „hogy, — saját szavai szerint — a' mély tudományt és az ékes beszédet fél-re tévén; a' közönséges keresztényi tudománynak, ha csak valamelly szükségesb részét-is, mennél egy-ügyűebben tenném papiros-ra", „az egy-ügyű köz-néphez igazgatván szó-beszédemet, vagy-is, vakaratlan pennával mázolt irásomat".

Csúzynak ilyen szántszándékos népiessége amellett, hogy nem mentes bizonyos keresettségtől, egyszersmind nyelvi szempontból kiválóan érdekessé teszi összes műveit. Ezek közül azonban a Nyt. Sz. csak kettőt dolgozott fel, — ha igaz volna.

Mert Csúzynak az egyik, „Evangeliomi Trombita" című vaskos munkája benne van ugyan a feldolgozott források jegyzékében, de ugyanott azt olvassuk róla, hogy „Az idézetek Kresznericsből és Mátyás Flóriánból vannak átvéve" (Nyt. Sz. I. kötet, XXI. l.). Eszerint nem Csúzy Trombitáját, hanem csak Kresznericset és Mátyás Flóriánt forgatták, akik különben is benne vannak a Forrásjegyzékben.

A Trombitával tehát készen vagyunk. Bizvást átmehetünk a tüzes páter másik munkájára, mely „Zengedező Sip-Szó" nevet visel. Ezt már a Nyt. Sz. állitólag feldolgoztatta volna valami „Tapodi" nevű úri ember által, — ha igaz volna!

Mindenekelőtt az ötlött szemembe, hogy a Nyt. Szótár — épen mint Kresznerics — Csúzy számos műve közül, csakis az egy-ugyanazon 1723-ki évben megjelent Sip-Szót és a Trombitát ismeri. Az sem kerülte el figyelmemet, hogy a Nyt. Szótár Csúzynak a nevét is, úgy a mű szövegében száz meg száz helyen, mint magában a forrásjegyzékben is hibásan irta. *Csúzi* szerepel mindenütt, *Csúzy* helyett. Ami annyival felötlőbb, mert Kresznerics is épen ilyen hibásan irja mindenkor.

„*Megfertőzködik*" például, Kresznericsnél (I. 173) igy idézve: „Csúzi. p. 361". A Nyt. Szótárban is egyedül Csúzy Zsigmond egyetlenegy adata igazolná e szó egykori létét. Nekik tehát, főleg mivel egyebütt nem lelték meg a „megfertőzködik"-et és mivel Kresznerics minden bizonyító szöveg nélkül idézi — ha már az egész eredetit feldolgozó (!) Tapodi nem írt ki hozzá semmit — természetesen elő kellett volna venniök a minden budapesti közkönyvtárban meglévő Csúzyt, s onnan irni ki a szót. Ez azonban *időbe* került volna. Sokkal egyszerűbb, hogy *találomra* odatették

Csúzy két munkája közül, melyet Kresznerics feldolgozott, az egyiket. Megfertőzködikhez tehát odacsapták, hogy „Csúzi: *Tromb.* 361. Kr." — holott e szónak semmi nyoma a Trombitában, ellenben megvan a *Sip-Szó* 361. lapján e mondatban: „Noë idejében meg-fertőzkődvén minden test, meg-báná a' Fölséges, hogy az embert alkotta".

Ugyanilyen tudományos lelkiismeret ékesszóló tanújelei a következő megbizható idézetek:

„*Fűzfa-katona* (Csúzi: Tromb. 142. Kr.)." — Mindössze ennyit mond róla a Nyelvtört. Szótár (II. 139). Csúzy az Evangeliomi Trombitában még ennyit se; mert *azon* művében nyoma sincs a „fűzfa-katonának". A Nyt. Sz. csak vaktában írta oda forrásul Csúzynak a Trombitáját; mert Kresznericsnél (I. 179) csak ez van: „Füz-fa-katona. Csuzi p. 142.". — A „fűzfa-katona" Csúzynak Zengedező Sip-Szó című munkája 142. lapján van, ahonnét így kellett volna kiírni a Nyt. Szótárba: „Delicatus es miles, si putas te sinè pugna vincere: gyenge vitéz s-fűz-fa katona vagy ha azt véled, hogy harcz-nélkűl győzedelmeskedhetel".

„*Kárhozatságos.* Csúzi: Sip. 36. Kr." — holott nincsen se a Sip-Szóban, se a Trombitában, hanem *Vajda Sámuel:* „A' Mi Urunk Jesus Kristusnak Élete" című, 1772-ben megjelent műve I. kötetének 36. lapján: „semmi kárhozatságos bünt szivökben ne érezzenek".

E baklövésnek az a magyarázata, hogy Kresznericsben (I. 298) ezt találták:

„Kárhozatság. Vajda K. É. 1. k. p. 39. Csuzi Sip-szó p. 179. Kárhozatságos. *idem.* p. 36."

Ezt az idem-et ők Csúzyra vonatkoztatták, pedig Vajdára utal. Az eredetit, mely a legközönségesebb magyar könyvek közül való, természetesen nem nézték meg.

„*Fene* (Csúzi: Tromb. 45. Kr.)" — holott a Trombitában nyoma sincs. Megvan azonban a *Sip-Szó* 45. lapján: „fenén fent Bosznyai kaszáját valóba gonoszúl forgatta".

„*Fent* (Csúzi: Tromb. 45. Kr.)" — holott voltakép Csúzy *Sip-Szó.* 45. lásd fent.

„*Istenesedik* (Csúzi: Tromb. 526. Kr.)" — azonban az idézett helyen csak ez van: „Az után pedig, *meg-Istenesedni* akaro kevély

szűléinket, gyalázatossan ki-vetette Paradicsombúl". Ez tehát *meg-istenesedik*, amely kimaradt a Nyt. Sz.-ból, — s nem *istenesedik*, amely, mivel a fenti adat egyedül áll, — tényleg szintén kimaradt a Nyt. Szótárból!

„*Istenesít* (Csúzi: Tromb. 62. Kr.)" — Kresznericsnél csak „Csúzi. p. 62." Ezt megtették Csúzi: *Tromb.*-nak. Pedig nincs ott! A Sip-Szóban sincs, az Evangeliomi Három Kenyérben sincs, a Kosárba Rakott Aprolékos Morzsalékban sincs a 62. lapon. S így mivel Csúzynál sehol sincs, s a Nyt. Szótárnak ez lenne egyetlen adata: *istenesít* is kimaradt belőle.

A Sip-Szóban a 62. lapon csak a „*meg*istenesít" fordul elő, következőképen: „mennél inkáb fel-akarta őtet az Isten magasztalni, s-olly nagy Anyaságra választván, mint-egy meg Istenesétteni". *Meg*-istenesít azonban, három más adattal, igen természetesen külön van fölvéve.

Ám azért a Sip-Szóban mégis megvan az „istenesít"! A 66. lapon ugyanis ezt olvassuk: „mit nem értett Plato? a' ki Bölcs tudománnyára nézve Divinus, Istenesnek, vagy-is Istenesétettnek neveztetett".

Megvan tehát az „istenesít", csak a Nyt. Sz. ujjmutatása nyomán nem lehet meglelni. Mert a Sip-Szó, nem Trombita, s a 66. lap nem 62. lap!

„*Úszkorál* (Csúzi: Sip. 30b)." Ott nem lehet, mert Csúzy Sip-Szója paginálva van. De a szimpla 30. lapon sincs!

„*Ajándékozódik*. Az egek bővségesen kezdének harmatozni, kedveskedni, ajándékozódni (Csúzi: Sip. 20)."

Honnét vették e szöveget, nem is sejtem. Mert Csúzy Sip-Szójában a 20. lapon „ajándékokat ad" kétszer is van, de az „ajándékozódik" egyszer sincs!

Ugyanott említve ez igének főneve: „mint ajándékozodásokkal: quam muneribus". De hol az ige, s hol a fenti idézet?

Az igét megleltem Csúzy Sip-Szójában, csakhogy *nem az idézett lapon, s nem az idézett szöveggel*. Én ugyanis ezt találtam: „szerencsétleneknek alétották magokat azon napon, mellyen nem ajándékozóttak" (21. l.). Itt azonban, bár meg nem nevezve, a Titusokról van szó, és nem az „egekről" mint a Nyt. Sz.-ban!

„*Kaptáz:* kaptára üt Kr. — (Csúzi: Tromb. 66. 188).“

Ez megint a Trombita 66. lapján lenne. Ott azonban hiába kerestem. De megleltem a 485. lapon, következőképen: „Harmadik pecsétes béllyegek, — erő-szakossan kaptázott Szent Irással palástolt ravaszságok.“

Hát a 66. lappal mi van? Nézzük csak mit mond Kresznerics. Nála ez van (I. 292):

„Kaptáz, kaptázza: kaptára üti. Csuzi Tromb. p. 67. 188.

Kaptázás. Csuzi Tromb. p. 464.“

A 67. lapon csakugyan ott van a kaptáz: „holott azt a' dőlyfősők, veszett szájok izin magyarázzák kaptázzák“. A 464. lapon is ott van a „kaptázás“, — csak a Nyt. Szótárban nincs, mert abból végkép kimaradt!

„*Harsány.* (Csúzi: Síp. 32. Csúzi: Tromb. 32. Kr.).“ — Honnan veszik, hogy Kresznerics akár a Sip-Szóra, akár a Trombitára hivatkozott volna? mikor Kresznerics mindössze csak ennyit mond (I. 223): „Harsányon. Sonore. Csuzi. p. 32“.

Valóban, felülmulhatatlan találékonyság. Kresznericsnél csak „Csuzi p. *32*“ van. Mivel pedig Kresznerics, Csúzynak csak a Sip-Szóját és a Trombitáját dolgozta fel, tehát idézik ***mind a két mű 32. lapját!*** Vagy az egy egyikben, vagy a másikban bizonyosan megvan!

„*Atyamester.* Beza, nevezetes pártos doctor és az uj hitfasagásban egyik atyamester (Csúzi: Tromb. 464. MF.)“. — Itt megjelölik Mátyás Flóriánt, mint forrásművet. Az eredetiben ez van: „Béza, nevezetes pártos *D*octor, valoságos deformátor, és az *uj-hit* faragásban, e*gygy*ik *A*tya-*M*ester.“

„*Agyas.* Csúzi: Tromb. 286.“ — Holott ez is Mátyás Flóriánból (*Pótlék*, XIII. l.) kiirt szöveg: az eredetiben lévő „Ujéttok“, nálok ép úgy, mint MF.-nál, a. m. „ujjétók“; a „szerént“ a. m. „szerint“.

„*Agyaskodás* (Csúzi: Síp. 209).“ — Szintén Mátyás Flóriánból (*Szótár-Kisérlet*, 16. l.) vett adat, amit bizonyít az, hogy az eredetiben lévő „alittyák“, nálok ép úgy, mint MF.-nál, a. m. „alitják“; a „Kristusnak“ a. m. „Krisztusnak“.

„*Füles* (Csúzi: Tromb. 280. MF. 162).“

Itt is hivatkoznak Mátyás Flóriánra. Több helytt azonban szépen elhallgatják. Pl.:

Hegyke-begyke. Az idevonatkozó szöveg, amint idézetük helyesírása bizonyítja, Mátyás Flóriánból van véve. Ugyanis:

A Nyt. Szótárban, I. 1387.	Mátyás Flóriánnál, 204. l.	Voltaképeni, eredeti szövege.
„Mi előhasika hegykebögyke nádszálon nyargalodzó baklovasok (Csúzi: Tromb. 280). Már vérszopó, már hetykebetyke katonák (343).	„Mi előhasika hegykebögyke nádszálon nyargalodzó baklovasok.“ Csúzi. Tr. 280. „Már vérszopó, már hetykebetyke katonák.“ u. a. 343.	„mi elő-hasika, hegykebögyke,nád-szálon nyargalodzo bak-lovasok“ (Csúzy : Tromb. 280.) „már vér-szopo; már, hegyke-betyke katonák“ (U. o. 343).

„*Bakló* (Csúzi : Tromb. 343).“
„*Baklovas* (Csúzi : Tromb. 280).“
„*Előhasika* (Csúzi : Tromb. 280).“
„*Nyargalódzó* (Csúzi : Tromb. 280).“
„*Vérszopó* (Csúzi : Tromb. 343).

Ez az öt szó is Mátyás Flóriánból van kiírva, amit meg kellett volna pontosan jelölniök, nemcsak azért, hogy Kresznericstől megkülönböztessék, hanem azért is, mert másutt is megjelölik, bárha a Forrásjegyzék utal Floriánusra. De Mátyás Flórián *lapszámát* is oda kellett volna tenniök; mert Mátyás Flórián ABC-rendes szótárában másként mindezek meg nem találhatók, hacsak végig nem olvassuk az egész kötetet.

Ki keresné az előhasikát baklovas alatt; ki keresné a nyargalódzót bakló alatt, s ki keresné a vérszopót hegykebögyke alatt!? Pedig ott van mindenik.* Onnét írták ki, Mátyás király hét lustájára emlékeztető serénységgel, valamennyit. Ha már másodkézből vett, *átírt* szöveget használnak, nem szabad *csupán az eredetire* hivatkozniok, amit sohase láttak; hanem úgy kellett volna a fenti szókat idézniök, amint tévedésből a „fülest“ idézték, t. i.:

Bakló (Csúzy : Tromb. 343. *MF.* 162).
Baklovas (Csúzy : Tromb. 280. *MF.* 162. 204).
Előhasika (Csúzy : Tromb. 280. *MF.* 162. 204).
Hegykebögyke (Csúzy : Tromb. 280. 343. *MF.* 204).
Nyargalódzó (Csúzy : Tromb. 280. *MF.* 162. 204).
Vérszopó (Csúzy : Tromb. 343. *MF.* 162).

* Ott van a „fűzfa-kard“ is, mely azonban a Nyt. Szótárban „baklovas“-sá vált; mert csak ott található!

„*Le-hurogat.* (Csúzi: Síp. 9. Kr.)“ — holott a Sip-Szó 9. lapján csak „hurogatás“ van: „ők-is szokott nyelveskedés, s-hurogatás nélkül“. A Trombitában sincs!

„*Hazafiuságtalanság.* (Csúzi. Tromb. 471. Kr.)“ — holott Sip-Szó 471. ott sem hazafiu*ság*talanság, hanem hazafiutalanság!

„*Megkonkolyosodik* (Csúzi: Tromb. 529)“ — Kresznericsben „Csuzi p. 529“ — tényleg nem a Trombita, hanem a *Sip-Szó* 529. lapján van: „miuta, meg-konkolyosottak, és ez a' keresztény búzgoság meg-kezdett bennek hűlni“.

„*Kópé* (kóbé Csúzi: Tromb. 462): [schelm]. (Csúzi: Tromb. 454. 462. Kr.) — holott Kresznerics csak kóbé-nál veszi föl mindkét adatot, s Csúzyban tényleg mindkét helyen kóbé, illetőleg kobé van.

„*Bölcs* (Csúzi: Síp. 24 b)“ — ott ugyan egyátalán nem lehet! mert a Sípszó paginálva van.

„*Vakszarv* (Csúzi: Síp. 584 b)“ — nem lehet! lásd az előbbit.

„*Bagoly* (*boglyot* Csúzi: Síp. 640). Abban egy huhogó éjjeli boglyot találék (Csúzi: Síp. 640).“

Bagoly Csúzy Sip-Szójának 640. lapján csakugyan megvan (no végre!). Csak az a baj, hogy a „*boglyot*“ a Nyt. Sz. találmánya; mert Csúzynál Síp-Szó 640. háromszor is megvan ugyan, de mind a három esetben b*a*goly, illetőleg b*a*glyot: „abban egy húhogo éjjeli b*a*glyot találék“; „mit jelentett vallyon az a' b*a*goly?“; „az Athenásbeliek a' b*a*glyot“.

„*Nyújton-nyújt.* — Nyújton-nyújtja kegyelmét (Csúzi: Síp. 408).“

Nyúlfarknyi, négy szóból álló idézetükben, az eredetivel összevetve, csak épen hét helyesirási hiba van. Mert: 1) Csúzy, nem Csúzi; 2) Sip-Szó, — Csúzy dunántúli ember lévén — nem Sip-Szó; 3—7) az eredeti igy szól: „ny*ui*ton-ny*ui*t*ya* kegyelmét“ (408. l.). — A szó egyébként már előbb, a 9. lapon is előfordul.

„*Megnyugoszt* (Csúzi: Síp. 80 b).“ — „*Megnyugosztal* (Csúzi: Síp. 505 b).“ — „*Pár-lúg* (Csúzi: Síp. 320 b)“ — holott a Sip-Szó paginálva van, „b“ oldala tehát nem lehet.

„*Pőrölyöz* (Csúzi: Síp. 181. — Czegl. MM. 117). — Kresznericsnél: „Pőrölyöz. Csuzi, Síp-szó p. 181. Tromb. p. 381.“. —

A Nyt. Sz. kiírta a Kresznerics-idézte első adatot, s felvette úgy, mintha Csúzynak *1723*-ban megjelent műve régibb volna, mint Czeglédinek *1650*-ben megjelent Malach Doctora! — E szó egyébként Csúzynál közönséges; megvan még, az idézett helyeken kívül a Trombitában kétszer is: „maga pőrőlyőzvén beléncset, és békot magának“ (62. l.); „hál-adatlanságokkal hátomon pőrőlyőztek a bűnősök“ (382. l.).

„*Futosó*“, — szintén Kresznericsből van átvéve, ki az erre-vonatkozó adat forrását így idézi „Csuzi p. 184.“. Erre ráfogják, hogy „Csúzi: *Tromb.* 184.“ lapján van, holott nem a Trombita, hanem a *Sip-Szó* 184. lapján van, még pedig ekként: „Fő-biro, vagy vicze? a'-vagy-is fútoso, kit, kis birónak szoktak nevezni“.

„*Oszolhatatlanság.*“ E szó egyetlen forrása, a Nyt. Sz. II. 1150. lapján: „(Csúzi: Sip. 12. Kr.)“. Csak az a baj, hogy a Sip-Szó 12. lapján semmi nyoma. Kresznericsből írták ki, de hibásan, mert ott ez van: „Csúzi, Sipszó p. 22.“. Azon a helyen aztán csakugyan megtalálható a Sip-Szóban is, még pedig ekként: „belső áldozatot, a' szivnek oszolhatatlanságával“ (22. l.).

„*Kantárfék* (Csúzi: Tromb. 239. Kr.)“ — mely Kresznericsnél így van felvéve „Csúzi, p. 239.“. Erre aztán a t. szerkesztők odaírták Csúzy *Trombitáját*, holott a *Sip-Szó* 239. lapján van: „a' zabola, vagy a' kantár fék“.

„*Hurogatás.* Nyelveskedés s hurogatás-nélkül nyujtsák-ki kezeiket a szükölködőknek (Csúzi: Sip. G).“

Csúzy műve paginálva van, az idézett hely tehát nem lehet a „G“ custos alatt. A szerkesztők, *nem ismervén* a művet, melyet *magyaráztak*, „G“-nek nézték a 9-es számot!

Maga az idézet elbájolóan szabatos. Az eredetiben ugyanis így olvasható:

„nyelveskedés, s-hurogatás-nélkűl nyújton-nyújtsák-ki kezeiket a' szükölködőknek“.

„*Háló-kötés* (Csúzi 157. Kr.).“ — Itt már elejtik tudományos kutatásuk találgató módszerét. Nem mondják meg, hogy Csúzy számos műve közül melyikben van a fölvett szó. Ennek a meghatározását ezúttal készségesen átengedik olvasóiknak.

„*Kalodáz* (Csúzi: 649. Kr.).“ — Mint a fentebbi.

„*Bálványoskodik* (Csúzi: Tromb. 171)“ — az előbbihez hasonló szabatossággal!

„*Áldozat* (Csúzi: Tromb. 461)“ — mint az előbbeniek; önkényes szöveggel.

„*Félre-farag*: deflecto Kr. [auslenken]. Félrefaragás (Csúzi: 627. Kr.).“ — Ennyi az egész; amiben csak az van, hogy 1) a vezérszó, mely ige, csak mint főnév van idézve másodkézből földolgozott régi forrásból; 2) hogy nem is érdeklődnek az iránt, melyik művében használta Csúzy a régi *ige* egykori létét egyedül igazoló (!) *főnevet*, hanem egyszerűen kiírják (hibásan) Csúzy nevét Kresznericsből s arra hivatkoznak. Aki érdeklődik, nézze meg Csúzy hat vagy hét vaskos művének a 627. lapját, valamelyikben csak megleli. Ha nem leli meg egyikben sem, az se baj: ‚nem dől ki a világ feneke‘. Van azonban más veszedelem is, melyről majd hátrább.

„*Fönnpökő*: arrogans, altum spirans Kr. (Csúzi: Síp. 649).“ — Ott van ugyan, amint ezt Kresznerics (II. 140) is írja, csakhogy az eredetiben ez van: „vallyon hol vannak azok, a' *fen-pekő* hegykék?“

„*Szófia* (Csúzi: Síp. 98b.).“ — „*Szömörközés*. (Csúzi: Síp. 282b). Ott nem lehet; mert Csúzy Sip-Szója paginálva van.

Epétlen-re egyetlen adatuk „Epétlen galamb“, s forrásuk „Csúzi: Tromb. 304. Kr.“ — holott mint „Felle columba caret: A' galamb *epétlen*“ említve már 1645-ben (Geleji Katona: *Titkok Titka*, 669); saját adatuk pedig Csúzynak nem a Trombita, hanem a Sip-Szó c. műve 304. lapján van: „Ott látnánk — egy-epétlen galambot“.

„*Gubás lotyó* (Csúzi: Tromb. 13)“ — Gubás alatt. Ezúttal tehát az eredetiből meritettek, Kresznerics segítsége nélkül! Ha azonban megnézzük Csúzy Trombitáját, ott a 13. lapon „gubás lotyót“ *nem találjuk*. Ugyan miért nem indultak e szónál is a jó öreg Kresznerics után, aki egészen helyesen mondja, hogy gubás lotyó megvan „Csuzi, Sip-szó. p. 478“. Tényleg ott van, következőképen: „gubás lotyo feleségekhez hasonléttyák, a' bűn-nélkül-valo malasztal tellyes Istennek Annyát!“

„*Boszniai kasza* (Csúzi: Tromb. 31. 101. Kr.).“ — Kresznericsnél csak „Csúzi“ van. A szerkesztők találomra odatették, hogy

„Tromb.“ című munkájában. Vállalkozásuk itt is csütörtököt mondott, mert e szó a „Sipszó“ 31. és 101. lapján vagyon, még pedig következendőképen: „Bosznyai kaszával ragadozo dühös farkasok“ a Sip-Szó 31. lapján; és „Bosznyai kaszádat keményen forgatod“ a Sip-Szó 101. lapján.

Megvan ugyan a Trombitában is, csak az a hiba, hogy nem a 31. se a 101. lapon, hanem a 437. és a 481. lapon, következőképen: „mind a' két rész-re csalárdúl forgatván Bosznyai kaszáját“; „a' szép szin-alatt, mérgessen forgatván Bosznyai kaszájokat“.

Biró Márton.

Csúzy Zsigmondnak közvetlenül nyomába lépett az egyházi szónoklat terén Padányi Biró Márton, a hírneves veszprémi püspök. Tiszta magyarsággal ékeskednek „Bölcsességgel tellyes Tanitási, a' mellyekben — mint egykorúlag írták — valamennyi bötük, annyi gyöngyök, valamennyi szók, annyi drága kövek, valamennyi rendek, annyi arany-lánczok, valamennyi szókból öszve-kaptsolt értelmek, annyi mennyei falatok“.

1) Biró Mártonnak „Angyali Társaságnak Szövetsége“ című munkája, 1754-től 1756-ig három kiadást ért, mindenik kiadása más-más lapszámozással. A Nyt. Szótár nem jelöli meg a kiadást, melyben böngésztek. Az igaz, hogy nem sokat vesztünk vele, mert az első kiadásában összesen nem kevesebb mint *840* lapra terjedő műből jó, ha össze-vissza *huszonöt-harmine* szót irtak ki! „Kapakerülőnél“ meg (Nyt. Sz. II. 241) hivatkoznak Kresznericsre.

Maga a Forrásjegyzék tudtunkra adja, hogy Biró Márton „Angyali Szövetségének“ „*csak első fele van földolgozva*“ — becslésem szerint (hogy igaztalan ne legyek, inkább többet mondok) úgy *száz percnyi* munkával!

‚Ugyan ki végezte ezt a renyhe munkát!?‘ — Kicsoda? megmondja a Forrásjegyzék. Biró Márton Angyali Szövetségének „csak első felét“ — *Simonyi Zsigmond* dolgozta fel (!).

2) Biró Márton „Prédikátzióiról“ azt mondja a Forrásjegyzék, hogy „*csak részben van földolgozva*“.

‚Ugyan ki végezte ezt a részleges munkát.‘ — Kicsoda? hát a Forrásjegyzék szerint, nem más, mint — *Simonyi Zsigmond*.

3) Ellenben egészen feldolgozottnak tünteti föl a Forrásjegyzék Biró Márton „Regnum Decoris. Az az: Ékességnek Országa, A' II. Maria Királyné Aszszonynak Fejében tétetett Szépségnek Koronája" című munkáját, melyet *Simonyi Zsigmond* egészen feldolgozott (!). Nagyon szép. De hát akkor hogy' nem vette észre, hogy ez az egész „Ékességnek Országa" véletlenül, még hozzá külön címlappal, azonmód *benne van* az 56—77. lapokon Biró Márton fenntisztelt „Prédikátzióiban"! Ha Simonyi csakugyan feldolgozta (!) Biró Márton Prédikátzióit, akkor eo ipse fel kellett dolgoznia az „Ékességnek Országát" is, mely csak *egy* prédikáció Biró Márton *hetvenhárom* prédikációja között.

4) Biró Márton „Bucsuztató. 1728" című munkáját Könnye Nándor vette gondjaiba. Nem tudom melyik búcsúztatót érti. Ily című munkája Biró Mártonnak nincs, de búcsúztatója *Prédikátziói közt* van vagy húsz! Ezzel se vesztünk sokat, mert a Nyt. Szótárban ezen úgynevezett „Búcsúztatóból" aligha került bele több négy-öt adatnál!

5) Tovább menve a szövegben, a Források jegyzékében meg nem jelölt következő kútfő-idézetre bukkanunk:

Biró: Ünnep. III. (hajdú). — V. (reá). — VI. (háromlít). — Bb. (belől; megizlel: e kétszer is kiírt szó első előfordulásánál, a Nyelvtörténeti Szótár I. kötetének 1647. lapján). — B2b. (ugorkafa). — C2. (instál; nyertes; reá). — C2b. (örökkévalóság: e szintén két helyen szereplő szónak második megjelenésénél, a Nyt. Sz. III. 958. lapján). — D. (megiszik). — D. Db. (kezd). — Db. (megnyugottat). — D2b. (kirázódik) stb.

Mivel ez a forrás még a Források jegyzékében sincs megjelölve, — ez a szabatosság Simonyira vall. S valóban az az ismeretlen forrás is az ő keze révén került bele a szótárba. Mert az a „Biró: Ünnep"-féle munka nem egyéb, mint Biró Márton „Majestatica Sessio Az-az Ülő Ünnep" című, 1741-ben tartott prédikációja, mely külön címlappal, szintén *benne van* Biró Mártonnak Simonyi által feldolgozott (!) „Prédikátziói" 1761-ki kiadásában a 78—103. lapon.

Így faragott Simonyi találékonysága Biró Márton ***egy*** művéből nem kevesebb mint ***négy*** forrásmunkát!

6) De még itt sincs vége. A feldolgozott (!) munkák sorozata megint megfogy egygyel, ha tekintetbe vesszük, hogy a „Biró Már-

ton: Micae et spicae. Győr *1756*" című, a forrásjegyzékben külön feltüntetett munkáról maguk mondják, hogy „*Csak Kresznerics és Mátyás F. adatai vannak átvéve*". Amiből az következik, hogy Biró Márton e művéhez hozzá se nyúltak, hanem csak másutt külön fölvett szótárakból böngészték az innen idézett helyeket is!

Megjegyzem, hogy Biró Márton ezen „Micae & Spicae" című munkájának csak az *első* kötete jelent meg 1756-ban; a *második* azonban *1762*-ben! A Nyt. Sz. összes idézetei mindig csak az *első* kötetre utalnak, anélkül, hogy megjelölnék a kötet-számot. A *második* kötetről azt se tudják, hogy a világon van.

Kresznerics és Mátyás Flórián felhasználása Biró Márton műveinél, mint másod-, harmad-kézből való kiirkálás, — magában véve helytelen; de amellett még ezeket is minő ‚aluszékonyan' forgatták, arra nézve legyen elég az „aluszékony" fölöttébb tanulságos példája.

A Nyt. Sz. I. kötetének 91. lapján ez van: „Aluszékony. Aluszékonyok, restek, tunyák és gondatlanok (Biró: Micae *113*)".

Ha megnézzük Biró Márton eredeti művét, a Micae & Spicae-t, abban a 113. lapon az idézett helyet nem találjuk.

Hol van hát? — Mátyás Flóriánban van, még pedig egészen pontos lapszámmal! Mátyás Flórián ugyanis egymásután vette föl e két szót (*Szótár-kisérlet*, 52):

„*Aluszékony.* Aluszékonyok, restek tunyák és gondatlanok lévén. Biró. Micae. *8.*"

„*Aluszékonyság.* Sz. Ágoston az aluszékonyságból ébretségre akarván serkenteni. Biró Micae ***113.***"

Már most a Nyt. Sz. szerkesztői szeme előtt összefolyt a két különböző szó szövege, s szépen kiírták, hogy az „aluszékony" Biró Márton Micae-inek nem a 8-ik, hanem az „aluszékonyság" helyén, t. i a 113. lapján van!

„*Aprólékos*" vezérszó alatt ezt olvassuk a Nyt. Sz.-ban: „Aprólékos házac: aedificia humilia (Prág: Serk. 112). Aprólékos hely: spatium exiguum (Biró: Micae 99. MF)."

Mindkét adatot Mátyás Flóriánból nyirták. Ennélfogva mindkettőt helytelenül közlik, mert mindkét hely eredetijében „aprolékos" van. A két adat latin magyarázata közt azonban nagy a különbség, amit jó lett volna tudomásul venni.

Az egyik ugyanis, a Prágay-féle, a latin eredetiből átvett megfelelő szöveg. A másik pedig, a Biró Márton-féle, Mátyás Flórián saját magyarázata!

Általában, minő tájékozatlansággal és álságokkal ment végbe Biró Márton Micae & Spicae-inek úgynevezett feldolgozása, arra nézve legyen elég egyetlen példát említenem. A Nyt. Szótár III. kötetének 257. lapján egyebek közt ezt olvassuk:

„***Meg-szintelenit:*** Ne nézzetek engem, hogy feketés vagyok, mert a nap szintelenitett meg engem (Biró: Micae 391)."

Ezen *egyetlen adattal* támogatott idézetük azt mutatja, hogy

1) nem veszik észre, hogy adatjuk bibliai hely *(Énekek Éneke* I. 5), s ennélfogva a vezérszó föltehetőleg nem *1756*-ban fordul elő irodalmunkban először!

2) tényleg megvan már *1626*-ban, az első teljes magyar katholicus bibliában: „Ne nézzetek engem hogy feketés vagyok, mert a' nap szintelenitett-meg engem" (Káldi: *Biblia*, 593). Hogy' nem lelték meg e ritka szót, mikor azt állitják, hogy Káldi Bibliáját feldolgozták!

3) ugyanigy áll a dolog egy másik, *1696*-ból való feldolgozott (!) munkával, ahol szintén meglelhették volna ugyanezt a passust: „Ne nézzetek engem, hogy fekete vagyok. Mert a' nap szintelenitett meg engem" (Illyés András: *Megrővidittetet Ige*, I. 533, 534).

4) hogy' irhatták ki Kresznericsből egyedül Biró *1756*-ki adatát, mikor Kresznerics, a „Meg szinteleniti" vezérszó alatt (II. 224), Biró művén kivül megemliti még a következő forrást is: „Káldi, Vasárn. Pred. 405." Káldi Györgyről csak tudnivaló, hogy előbb élt, mint Biró Márton! Hiszen itt emlitett műve is *1631*-ben jelent meg.

5) igen ám, csakhogy valótlan a forrásjegyzék azon állitása, hogy Biró Márton Micae-it Kresznerics és Mátyás Flóriánból dolgozták fel; mert íme, a Megszintelenit idézett szövege — egyikben sincs meg!

6) a Nyt. Sz. forrás-idézete mellől kimaradt a Micae kötetszáma. Ez a hely az I. kötetben van.

7) Kresznericsben a „Meg szinteleniti" előtt közvetlenül ez van: „*Meg szintelenedik.* Biró Márton, Micae. p. 393". A „megszíntele-

nedik azonban *végkép kimaradt* a Nyt. Sz.-ból. Amiből — és tömérdek hasonló példából — tiszta conclusio, hogy

8) a Nyt. Sz. Biró Márton Micae-inek nagybecsű foliánsait nem dolgozta föl se az eredetiből, se Kresznericsből, se Mátyás Flóriánból!

*

A felhozott példák azt hiszem eléggé igazolják, hogy a Nyt. Szótár, feladatának időrendileg legújabb részével, ha ugyan lehetséges, még hanyagabbul bánt el, mint a régibb anyaggal.

Biró Mártonon túl a Nyt. Sz. már csak egynehány művet dolgozott fel, még pedig egészen találomra. Az e korba eső leggazdagabb forrást észre se vette, Gvadányit csúffá tette (ld. művem 43—48. 76. l. stb.), ép úgy, mint azt az egy-két auktort, kiknek feldolgozásáról (!) majd a következő kötetben vezérszók szerint elszórtan emlékezünk meg.

A FORRÁSOK JEGYZÉKE.

Közvetlenül a szótár szövege előtt foglal helyet a „Források Jegyzéke". E rovatban, a felhasznált művek rövid címe mellett, mindenekelőtt közölniök kellett volna *iratásuk évét* vagy hozzávetőleges korát és kiadatásuk esztendejét, illetőleg azon kiadás megjelölését, melyet feldolgoztak.

Nyelvtörténelmi szótárban kiválóan fontos a kútfő *korának* pontos meghatározása. Erre tehát semmi figyelemmel nincsenek. Szolgáljanak példa gyanánt a Forrásjegyzék következő tételei:

„*Gróf Bethlen Miklós önéletírása.*"

— Ennyi az egész. Egy árva szó sincs a mű koráról. Az sincs oda téve ki adta ki, hol adta ki, mikor adta ki, az illető gyűjteményes műnek hányadik kötete gyanánt stb.

„*Dialogus Diophanes és Scotodulos között.*"

— Nincs megjelölve a mű kora, kiadása stb.

„*Gr. Thurzó György levelei nejéhez.*"

— A mű korát és kiadását elhallgatják. Pedig ott van az évszám, az I. kötet címlapján: „1590—1600.", a II. kötetén: „1601—1616.".

„*Vectigal transylvanicum.*"

— Ennyi az egész. Se évszám, se évszáz, amelyben megjelent! Egymást érik a hasonlóan léha, kormeghatározás híjával lévő megjelölések; pl.:

„*Németujvári Glosszák.*" — „*Biró Márton: Angyali szövetség*" — „*Kónyi János: Ártatlan mulatság.*" — „*Kónyi J.: Várta mulatság.*" — „*Gvadányi József: XII. Károly svéciai király élete.*" — „*Gvadányi Józsefnek Dónishoz* írt levelei*", stb., stb. Valamennyi, bárminő időpont megjelölése nélkül.

* T. i. „Donits Andráshoz írt Levelei".

Más rovatba tartoznak azok a művek, melyek mellé a szerkesztők tettek ugyan évszámot, csakhogy az az évszám hibás és félrevezető. Ilyenek pl. a Forrásjegyzékben:

„*Apollonius chronicája. 1722.*“

— Ebből az következik, hogy ez a (megváltoztatott című) könyv *XVIII.* századi szerzemény; holott nem egyéb, mint a *XVI.* században több kiadást ért „Szép Chronica miképpen az Apollonivs neuő Királyfi Altistrates Király vduarában iutà. Colosvárat *1591.* Esztendőben“ megjelent műnek sajtóhibákkal bőven megtüzdelt lenyomata. Aki tehát a Nyt. Sz. után indul, az illető mű adatait csak épen két évszázaddal taksálja újabbnak, mint aminők.

Ha már XVI. századi művet XVIII. századi hibás utánnyomata után dolgoztak fel, annyi érzéküknek még is csak kellett volna lenni a nyelvtörténelem iránt, hogy oda teszik utána a mű keletkezésének legalább is a korát, t. i. a XVI. századot, vagy pedig iratásának évét, t. i. 1588-at, amint ezt Mátyás Flórián meg is cselekedte.

„*Gr. Károlyi Sándor önéletírása 1669.*“

— Ez a munka így kezdődik: „In anno *1669.* szülöttettem tekéntetes nagyságos Károlyi László uramtul“ stb. Irói munkákat nem szoktunk az író *születési éve* szerint keltezni, mivelhogy az írók nem szoktak születésük percében írni kezdeni. Tényleg, a szóbanforgó egész munka XVIII. századi, mely a szerző életének 1669—*1740* dec. 31-ig végbement eseményeit tartalmazza. Itt tehát, ha már egyetlen évszámot említenek, nem az első, hanem az utolsó dátumot kellett volna registrálniok, vagyis 1669 helyett 1740-et, amikor t. i. Károlyi Sándor bevégezte naplószerű jegyzeteit.

„*Kemény János önéletírása.* (Szalay L. M. Történelmi Emlékek I. 1856.)“

— Ha már egy évszámot közölnek Kemény János önéletrajza mellett: akkor miért nem teszik oda az „1658“-at, ami a fontos, a tájékoztató, mert a művet akkor írták; s miért teszik oda pusztán csak a kiadatás évét, az 1856-ot; ami egyedül állva, csak félrevezető Kemény János neve után. — Ugyanily beszámítás alá esnek a következő megjelölések:

„*B. Amade László Versei. Pest, 1836.*“ — Vagy: „*Apáczai Csere János Bölcsészeti dolgozatai. Pest, 1867.*“ — holott ez semmi

nem egyéb, mint az *1654*-ben (Gyula-)Fejérvárt megjelent Apáczai-féle „Magyar Logicatska“ és a hozzáfűzött „Tanáts Mellyet Joachymus Fortius ád, Apáczai János által egy Tanulásába el tsűggedt Iffjúnak“. — E mű mellé, ha már egy évszámmal jelölik, okvetlen az „1654“-es évszámot kellett volna tenniök. Mert Horváth Cyrill ezen 1867-ki kiadásában vannak ugyan ezen kívül még szemelvények az Apáczai-féle Encyclopaediából is, de ezt mint XIX. századi átírt utánnyomatot nem lett volna szabad használniok, mikor az Encyclopaediát a Források Jegyzéke szerint az eredeti, „Utrecht, 1655“-ben megjelent kiadásból dolgozták föl. Igaz ugyan, hogy Apáczai Encyclopaediája 1655-ben nem jelent meg, hanem „Ultrajecti, cIↃ IↃ c LIII“ vagyis 1653-ban; de rögtön látjuk, hogy ez már a Nyt. Szótártól elmaradhatatlan, azzal feltétlenül együtt járó incorrectség, s az 1655 alatt 1653 értendő.

„*Haller János. Hármas história.* Kolozsvár 1751. (Írva 1695).“ — Nem tudnak különbséget tenni iratás és kiadás közt. 1695-ben jelent meg először a Hármas Istória. Ezt azonban nem 1695-ben írták, hanem úgy ezen első kiadás, mint az 1751-ki második*, az 1767-ki harmadik és az 1795-ki negyedik kiadás címlapjának bizonysága szerint, *1682*-ben. Ott ugyanis ez van:

„Hármas Istoria. — Mellyet, Fogaras várában Rabságában Magyar nyelvre fordított *1682.* esztendöben Haller Janos.“

Általában excellálnak a szerkesztők mindabban, ami az irodalomtörténetre vonatkozik. Ebbeli jártasságuknak symboluma lehet az, hogy a Forrásjegyzékben *külön* művek gyanánt veszik fel Gyöngyösi Phoenixét és Gyöngyösi Kemény Jánosát!

Így csináltak a t. szerkesztő urak *két* művet a következő *szimpla* füzetekből:

„*TóthJ*: *IstN.* — Tóth János. Az isten népének lakása. Halotti elmélkedés Telekesi Török J.** utolsó tisztességének megadásakor. Lipcse 1723.“

* Szabó Károlynál *(Régi Magyar Könyvtár.* I. 589) „Posonban, 1751“ helyett hibásan „Pozsony 1731. 4-r.“. Az 1751-ki kiadás címlapján külön is megjelölve, hogy ez a második kiadás: „Most pedig maga költségével ki nyomtattatta *másodszor* Spaiser Domunkos Ferencz, Compactor Posonban. M DCC LI. Esztendőben“.

** „Az eredeti példányon: Telekesi Tőrők István“.

„*Tóth J: UTiszt.* — Tóth János. Az utolsó tisztelet magadása.“ — Ez a *két* mű voltakép *egy* 132 lapnyi füzet.

„*Ladányi: Bucs.* — Ladányi Elek. Bucsúztató. Kassa 1735.“

„*Ladányi: Decr.* — Ladányi Elek. Inevitabile decretum. Kassa 1735.“

Két különböző munkának feltüntetve *egy ugyanazon* mű. Az utóbbi a kezdő-címe Páter Ladányi ily című *búcsúztatójának*: „Inevitabile Decretum. mellytől Gróff Pethő Mihály viseltetvén, meg halálozott: kinek is szomoru temetésének alkalmatosságával P. Ladányi Elek Sigmond igy prédikállott. Kassán, 1735“.

„*Moln: Bucs.*“ és „*Moln: Út*“ cim alatt megint *két* különböző munkának tüntetik fel P. Molnár András tiszatokaji plebános „Leg Igyenesebb Út“ című, Kassán, 1733-ban megjelent *egyetlen*, 13 levélnyi füzetkéjét, mely egyszersmind búcsúztató vagy szó szerint „dicserő beszéd“ „Tekéntetes, és Nagyságos Szalai Barkoczi Kristina Aszszony“ „koporsója, és sirja felett“.

— No de ha a Forrásjegyzék ily gyakran veszi az *egy* munkát *kettőnek*; máskor meg amint Biró Mártonnál láttuk (a —. lapon) *egy* művet *négy*nek vesz: akkor még az állítólag feldolgozott műveknek a Forrásjegyzékben foglalt statisztikája sem felel meg a valóságnak, s különben is csekély számuk ugyancsak megcsappan.

Mit akarnak jelenteni a Forrásjegyzék következő cimei?:

„*Bucs* (Bucsuztató) 1728.“

„*Bucs* (Bucsuztató) 1738.“

— Mivel III. Károly korabeli irodalmunknak körülbelül fele „bucsuztató“, nem is sejtem melyik 1728-ki vagy 1738-ki bucsuztató értendő e két forrás alatt. Hozzátehetem, hogy azon időszak bucsuztatóiból alkalmasint nekem van legnagyobb gyűjteményem az országban.

„*Szalai Á. Erdély és a Porta*“ cim alatt közölt forrásműben a kiadó *vezetékneve*, a kiadó *keresztneve* és a *munka címe* egyaránt hamis. Más baj nincs, mert nem lehet.

Már a „*Laurentius. Lelki viadalom.* Pozsony 1722“ cím alatt közölt munkában csak a szerző neve van elhibázva, mivelhogy annak becsületes neve *Scupuli* vala, aminthogy a mű címlapján olvasható:

„Tisztelendô Pater Szent Agoston Szerzetbeli Laurentius *Scupuli* Lelki Viadalma. Melly az ô igen Lelki hasznos voltáért Olasz ny(el)vbûl kûlômb-kûlômbféle nyelvre fordéttatot, és ki bocsáttatot. Most pediglen újonnand egy Seraficus Sz. Ferencz Szerzetbéli Atya által Magyar Nyelvre fordêttatot, ês ki nyomtattatot. Posonban, 1722. Esztendôben.“

Ez pedig következő cimű munka negyedik kiadásának fordítása: „Vener. Patris Laurentii *Scupuli*, Cler. Reg. Theatini, Certamen Spirituale, Ex Italico Idiomate, Cui ab Auctore consignatum est; à Carolo Antonio Meazza Latinè redditum. Versio reliquarum omnium accuratissima, & cum ejusdem Auctoris Manuscriptis diligentissimè collata.“

Hogy aztán Scupulit, egész barátságosan Lőrincznek, Laurentiusnak nevezik, ez ugyancsak jókora fokát mutatja a régi irodalomban való járatlanságnak. Mert Scupuli három egész évszázadon keresztül a r. katholicus világ egyik legolvasottabb írója volt. Szóbanforgó művének egyik vagy másik kiadása megvan mondhatni minden zárdai könyvtárban. Magyarul, a XVIII. század végéig kétszer is megjelent. Egyik kiadása a fönti, 1722-ki; a másik: „Lelki Viadalom, melly Olaszól T. P. Scupulus Lörintz szerzetes által irattatott; most pedig deákbúl hazánk nyelvére, Istennek tett fogadásból fordéttatott. Tömösvárott, 1780. Esztend.“ És hogy még mennyi mindenféle nyelvre fordították, mutatja egyik német fordítása, melynek cimében ezeket olvassuk:

„Geistlicher Streit | Anfänglich In Italienischer Sprach geschrieben Von dem Wohl Ehrwûrdigen und Geistreichen Herrn Laurentio Scupulo, Theatiner-Ordens Priestern | Hernachmal von unterschiedlichen in die Spanische | Frantzôsische | Engländische | Niederländische | Indianische | letztlich nach dem Original in die Lateinische Sprach ûbersetzt Durch Hr. Olympium Masottum Cleric. Regul. Theatin. Nun aber | nach eben diesem Exemplar treulich und mit sonderlichem Fleisz männiglichen zum höchsten Nutzen in die hohe Teutsche Sprach gebracht — Durch Einen Priester | Carmeliter-Ordens der Nieder-Rheinischen Provintz.

Gedruckt zu Cöllen — Anno M. D. CC. XII.“ (a marburgi szent-ferencrendi zárda példányáról).

Az eredeti olaszból is háromszor fordították németre. Tudtommal utolsó kiadása:

„Der geistliche Streit. Aus dem Italienischen des ehrwürdigen Don Laurentius Scupuli, Priester aus dem Theatiner-Orden, neu übersetzt. Dritte verbesserte Auflage. Augsburg, — *1838.*“

Latinul magyarországi első kiadása: „Editio Tyrnaviensis Prima, A plurimis typi mendis expurgata. Tyrnaviae, Typis Academicis Societatis JESU Annô 1746“ — jelent meg. Ennek címelőző lapján látható a Nyt. Szótár Lőrincének, Laurentiusának ülő képmása rézmetszetben, ily aláírással:

„Vera Effigies Venerab. P. LAVRENTII SCVPVLI Hydruntini Clerici Regularis qui Obÿt Neapoli A. M. D. C. X.“

E kiadás (vagy a „Tyrnaviae, 1749“-ki) megvan, lehet mondani minden hazai r. kath. jellegű könyvtárban. S ily világirodalmi és hazai magyar és latin irodalmi első rendű régi írónak multunk ama tudós búvárai, kik a Nyt. Szótárt szerkesztették, — még a nevét sem ismerik.

Ami annyival ékesebb, mert a Nyt. Sz. szerkesztői ugyanakkor, midőn a Nyt. Szótárral bajlódtak, egyúttal „Magyar Nyelvőr“ című folyóiratot is szerkesztettek, melynek 1880. évfolyama 325 és 326. lapján Nogáll János Scupuliból másfél lapnyi szemelvényt közölt, a következő bevezetéssel:

„Mult télen *Skupuli* Lőrincz ‚Combattiments Spirituale‘ (!) czimű munkáját magyarra fordítottam.“

Ezt a szerkesztő meg is észrevételezte; hanem azért Scupuli a Nyt. Szótárba mégis csak „Laurentius“-képpen került bele!

Félegyházi Tamás Uj Testamentomát, melynek pontos címe: „Az Mi Vronc Jesvs Christvsnac Vy Testamentoma auuagi frigie, Gőrögből Magiar nielure fordittatot Felegihazi Thamas Debreceni Praedicator atal. Debrecembe — Anno 1586“ — elkeresztelik „Félegyházi T. *Bibliájának* (Uj Testamentom)“.

A Confessio Helvetica hirneves fordítójának, Szenczi *Csene* Péternek a nevét úgy a források jegyzékében, mint a szövegben (ld. pl. visszáltatásnál) mindenütt Szenczi *Csere* Péterre torzítják.

A Források Jegyzékében Otrokocsi *Fóris* Ferenc mindenütt, nem kevesebb mint egymásután három helyen, szerepel hibásan, u. m.:

„Otrokocsi *Flóris* Ferenc. Idvességes beszélgetések, 1683.

Otrokocsi *Flóris* Ferenc. Róma Istennek szent városa, 1698.

Otrokocsi *Flóris* Ferenc. Isten előtt járóknak Tökélletessége, 1699.“

Szóval, a XVII. század egyik legtermékenyebb íróját s egész egyéniségénél fogva egyik legemlékezetesebb alakját a szerkesztők annyira nem ismerik, hogy — a nevére is csak ráhibáznak. Otrokocsi *Fóris* Ferencet úgy látszik boldogult Rómer Flórisunkkal tévesztették össze; annak volt a keresztneve „Flóris Ferenc"!

Nagyszőllősi Mihály surányi lelkitanítót elkeresztelik *Szőllősi István*nak! 1668-ban megjelent művét, melynek címe: „Sion Leanya Artatlan Vgyét védő *Hitnek Paissa;* avagy; az Ur Hadait viselő Bajnok Davidka" — így vették föl:

„Szőllősi István: *Sion leánya paizsa*, avagy Bajnok Dávidka."

Így keresztelik el Radvánszky Bélát, a Magyar Családélet és Háztartás kiadóját Radvánszky J.-nak.

Ugyanígy keresztelik el a szövegben Teleki Mihályt *Telekesi*-nek, idézvén ekként:

Telekesi: FLél. 57 (harangos-nál).

Telekesi: FLél. 180 (hasad-nál).

Telekesi: FLél. 195 (leshányó-nál).

Feldolgozták (!) *Telekesi* István halotti beszédét gr. Erdődy Sándor fölött, dd. 1682. és Teleki Mihály: *Fejedelmi lélek* című, 1689-ben megjelent művét. A fenti jelzés összeolvasztja a két művet, s Telekesit szerzőjéül teszi meg Teleki Fejedelmi lélek c. munkájának!

Másutt meg ugyanezen szerző, ugyanezen művét, így idézik:

Teleki M: Fejedelmek Tüköre 48. MF. (ál-út-nál. Nyt. Sz. III. 869).

Itt már megint másfajta párosítás történt. A Kolozsvárt 1689-ben megjelent Teleki Mihály-féle „*Fejedelmi* Lelek" és Pataki Fűsűs János, Bártfán, 1626-ban megjelent „Kiralyoknak *Tükőre*" révén állott elő a vadonat új cím, t. i. a „Fejedelmek Tüköre"!

Major Mártonnal iratnak a szerkesztők egy Latin-magyar szótárt 1647-ben. Holott Major Márton uram soha életében nem írt szótárt, lévén ő tisztességes, becsületes brassai szász, aki mint Öreg Rákóczi György fejedelem könyvnyomdásza, gyulafehérvári műhelyében készséggel és készpénzért csak kinyomatta azt, amit mások írtak.

„Nyoltzadik fok grádics"-nak keresztelik P. Deák Ferencnek „Nyolcz Fok Garádics" c. munkáját. Hasonlókép „Kiosztott talentum" a címe, szerintük, Diószegi K. István „Kiosztatott Talentom" c.

munkájának; vagy pl. „Erdélyország történettára“ a Kemény-Kovács-féle „Erdélyország' Történetei' Tára“.

Alvinci Péter Itinerarium Catholicuma szerintük „nevezetes veszekedés“, — holott e mű alcíme: „NEVEZETES VETELKEDES“ (1616.).

Pázmány Péter „Keresztyeni Imadsagos Keonyv“-éről a Forrásjegyzék odateszi, hogy „1. kiadás 1606. Földolgozva az 1613-i kiadás van“. Ki dolgozta föl? nem mondják meg. Egyetlen hely kivételével nem is találkoztam e mű adataival a szövegben sehol.

Ellenben a Pázmány Péter által fordított Kempis Tamásnak megnevezi a földolgozóját, de hogy az, a sok kiadás közül melyiket forgatta, arról hallgat a Forrásjegyzék krónikája. Csak annyit emlitnek róla, hogy „1. kiadása 1604-ben jelent meg“. Ezt azonban aligha dolgozhatták föl, mert e kiadás akkoriban egyetlen példányban sem volt ismeretes. Az 1604-ki Kempisről Szabó Károly is csak ennyit tudott: „Említi Sándor István, M. könyvesház. 16. l. mint első kiadást“ (Régi Magyar Könyvtár. I. 388. sz.).

Káldi Györgyöt a nagy bibliafordítót, ki méltán mérhető össze magával Pázmány Péterrel, — hát ezt a Káldi Györgyöt úgy látszik senki sem dolgozta fel. Mert összes művei közül *egyedül* bibliafordítását említi fel a Forrásjegyzék. De erről sem mondja meg, hogy *ki dolgozta volna fel?*

Én úgy látom, hogy Káldi Györgynek, amint hozzá nem nyúltak a többi művéhez, ép úgy nem bántották a Bibliáját sem.

Erre vallanak a Káldiból vett idézetek általában. Mert ezek csak *másodkézből* vett adatok, amit egyszer bevallanak, másszor elhallgatnak. Leplezgetésüknek kétféle módja van. Az egyik az, hogy *csakis* a folyóiratot vagy egyéb írói művet idézik, amiből kiírták a Káldi-féle adatot. A másik az, hogy ezt elhallgatják, amivel azonban pórul járnak, mert e manipulatiónak árulója

1., vagy az, hogy nem idézhetvén a lapszámot (amire utasításszerűleg kötelezve vannak), mert másodkezű forrásukban ez nincs megjelölve: kénytelenek a biblia illető könyvének fejezeteire és versére hivatkozni;

2., vagy az, hogy Káldi művei körüli teljes irodalomtörténeti tájékozatlansággal, ezeknek oly köteteire utalnak, amelyek sohasem jelentek meg;

3., vagy az, hogy a kiírt szöveg annyira van a Káldi György helyesírásától, mint Makó Jeruzsálemtől;

4., vagy végül az, hogy Káldinak különböző oly műveire hivatkoznak, melyeket nem dolgoztak és nem dolgozhattak föl, mert hiszen a Forrásjegyzék szerint csupán csak a Bibliát dolgozták volna föl, — ha igaz lenne.

Ily álságok és incorrectségek révén támadt az a hihetetlen összevisszaság, ami az állitólag Káldiból vett gyér adataikat leginkább jellemzi. Ez irodalmi lim-lomról némi fogalmat nyujt az itt következő böngészet a Káldira való utalásokból:

Ad. — „Adunk teged hazasol nagy hatalmasnak. Káldi: Bibl. 27." (ez nem Káldi helyesírása; nincs is benne se a 27. lapon, se másutt!).

Adófizetetlen. — Káldi: Bibl. I. Reg. 17. 26. *Kr.*

Ág. — Káldi: Bibl. II. 236. (Káldi Bibliájának nincs is II. kötete!).

Alól. — „Káldi: Bibl." és „Káldi: Bibl. *MF.*"

Általhágás. — Káldi: Bibl. Hebr. 2 : 2. *Kr.*

Általkisér. — Káldi: Bibl. II. 285.

Ámitó. — Káldi: Bibl. Isai. 29 : 14. *MF.*

Árnyékozó. — Káldi: Bibl. 34. 19.

Bábálkodás. — Káldi: Bibl. Exod. I. 19. *MF.*

Bábálkodik. — Káldi: Bibl. Exod. I. 6. *MF.*

Citerás. — Káldi: Bibl. Apoc. 14. 2.

Citeráz. — Káldi: Bibl. Apoc. 14. 2.

Duska-ital. — Káldi: Préd. I. 515. *Nyr.* IX. 68.

Egybeaggat. — Káldi: Bibl. Gen. 3. 7.

Elköszön. — Káldi: VasPréd. *TudTár.* 1838. III. 299.

Elmorzsolódik. — Káldi: Jos. 9. 13. *Kr.*

Esőlék. — *Nyr.* IX. 68. (voltaképen Káldi-féle idézet átvétele).

Fanos. — *Nyr.* IX. 68. (szintén Káldi-szöveg).

Fölfityeréz. — *Nyr.* IX. 68. (ez is Káldi-adat).

Följelenik. — Káldi: Bibl. Cant. 6 : 4. *Kr.* (egyetlen adat).

Hárántékos. — Káldi: Bibl. III. Reg. 6. 4. Ezech. 10. 16. *Kr.*

Hegység. — Káldi: Bibl. Jos. 9 : 1. *Kr.*

Helyesleg. — Káldi: Bibl. Math. 24. 7. *Kr.*

Hírhallás. — Káldi: Bibl. Zsolt. 11 : 7. *Kr.*

Írástudatlan. — Káldi: Bibl. Zsolt. 70. 16. és Káldi: Bibl. Apost. 4 : 13.

Irtovány. — Káldi: Bibl. Oseas 10 : 12. *Kr.*
Káldi: OktInt. 13. *Kr.*

Kanaf. — Káldi: Bibl. 301. (mai helyesírással!)

Katonás. — Káldi: VasPréd. *TudTár.* 1838. III. 301.

Kendődik. — Káldi: Bibl. Ruth. 3 : 3. *Révai: Gramm.* 909.

Kenyér. — „Ki tött kenyér. Káldi: Bibl. 256." — az eredetiben „ki-tőtt kenyerek".

Készakarva. — Káldi: Bibl. Bir. 15 : 2. *MF.*

Kéz. — Káldi: Préd. I. 438. Káldi: Bibl. 261. (az eredetitől eltérő helyesírással).

Kifittyen. — „*Nyr.* IX. 69. Káldi."

Kintornál. — Káldi: Préd. I. 693. (idézetük helyesírása elárúlja, hogy voltakép a Nyelvőr IX. kötetének 69. lapján közölt szemelvényekből vették át, még azt is eltorzitva).

Királyi. — Káldi: Bibl. II. 335.

Köntös. — „Zoros köntös. Káldi: Bibl. 286." — ezt valahonnét másodkézből irták ki, mert Káldi eredeti kiadásában a 286. lapon „szoros kőntős" van!

Köntös-ujj. — Káldi: Préd. Előb. IX. *Nyr.* IX. 329.

Könyves-kamara. — Káldi: Bibl. I. Ezr. 5 : 17. *Kr.*

Köppöly-üveg. — Káldi: Préd. 184. *Kr.*

Kövérséges. — Káldi: Bibl. Jud. 3. 22. Isai 28. 1. *Kr.* (egyetlen adat).

Közölhetetlen. — Káldi: Bibl. Sap. 14. 21. *Kr.*

Learat. — Káldi: Bibl. III. Kir. 16 : 3. *MF.*

Meghíresít. — Káldi: Bibl. Macch. 11. 40. *Kr.*

Meghitványkodik. — Káldi: Bibl. Jerem. *Kr.*

Megkémel. — Káldi: Bibl. II. 274.

Megkendőzik. — Káldi: Bibl. 2. Kir. 14 : 2. *Kr.*

Megmásolás. — „Meg másolás nélkül. Káld*y*: Bibl. 248.“ — az eredetiben azonban: „megmásolás nélkül“. Kresznericsnél 1. Reg. 14. 39. idézve).

Megszentségtelenít. — Káldi: Bibl. Ezek. XXIII. 38.

Mezős. — Káldi: Bibl. Luc. 6 : 7. *Kr.*

Mozsárka. — Kár: Bibl. Nom. 7 : 14. *Kr.* (Károli Gáspár Bibliájára hivatkoznak, holott Kresznerics helyesen utal Káldi Bibliájára).

Nyivákodik. — Káldi: Bibl. Exod. II. 60.

Safarina. — Káldi: Préd. II. 63.

Számtartó-könyv. — Káldi: Bibl. Luk. 16. 6. *Kr.*

Tágos-öblű. — Káldi: Bibl. Psalm. 103 : 25. *Kr.*

Tesz. — Káldi: Bibl. II. 243.

Töltés. — Káldi: Bibl. II. 286.

Trécselés. — Káldi[2]: Préd. 37.

Ugrál. — Káldi: Préd. I. 343. *Nyr.* IX. 417.

Új. — Káldi: Préd. II. 36. *Nyr.* IX. 417.

Úszdogál. — Káldi: Préd. 612. *Nyr.* IX. 71.

Út. — Káldi: Préd. I. 538. *Nyr.* IX. 328.

Üt. — Káldi: Bibl. I. 392.

Űz. — Káldi: Préd. I. 84. *Nyr.* IX. 330. — Káldi: Préd. II. 134.

Vas-kemence. — Káldi: Bibl. II. 303.

Vastagodik. — Káldi: Biblia. II. 377.

Vízárok. — Káldi: Préd. 88. *Kr.*

Vőfélység. — Káldi: Préd. 359. *Kr.* Stb. stb.

A Thewrewk-codexet jobbára *nők* írták, vagy legalább másolták, *1531*-ben (ld. a cod. 138. és 257. lapját); *Ponori Thewrewk József* fedezte fel *1843*-ban, *Volf György* adta ki *1874*-ben, a Nyt. Sz. számára feldolgozta *Könnye Nándor*. Hogy magyarázzuk már most, hogy a Nyt. Szótár forrásjegyzéke mégis így közli a Thewrewk-codexet:

„*Alexics György*. Thewrewk-codex. (A M. T. Akademia könyvtárában).“ — Alexics György, a neve után ítélve nem fehérszemély, hanem a Pallas Lexikona Pótkötete szerint „magyar román nyelvész“, ki „született Aradon, *1864*. szept. 14-én“. Hát akkor micsoda minőségben jut a Thewrewk-codex apaságához?

A *Történelmi Tár* Új folyamából az I. kötet elején közölt Források Jegyzéke szerint semmit sem néztek át; de a III. kötetben közölt Forrásjegyzék így adja ebbeli műveleteiket:

„*Tört T.* Történelmi Tár. (Új folyam 1881. 1882. 1883. 1884. 1885.) I—V. k.— Szarvas Gábor.“

Igaz, hogy a Történelmi Tár Új folyama 1878-ban indult meg; ámde azért a Nyt. Sz. szerkesztősége nem vett tudomást az 1878. 1879. 1880. évfolyamakról, s így az efféle idézet „TörtT.[2] I.“ alatt nem az 1878-ki, hanem az 1881. évi Történelmi Tár értendő, a „Tört. T.[2] II.“ alatt nem az 1879-ki, hanem az 1882-ki értendő.

Felhasználták-e a Történelmi Tár 1878—1880. évfolyamait, bajos eldönteni. Mert hiszen idézve van ez időszakból is, pl.:

TörtT. 1878. I. 146 (vonitékos);
„ 1878. I. 150 (osztozat);
„ 1878. I. 157 (keszkenő; oszpora; szirom);
„ 1878. 158 (miszkál-síp; pacsmagocska);
„ 1878. I. 159 (tepszicske);
„ 1878. 343 (szakállas-golyóbis).

TörtT. 1880 — melyet állítólag nem használtak fel, idézve ánizs-körtvély, bergamot-körtvély, földi-körtvély, hercsoka-körtvély kozma-körtvély, krispán-körtvély, madár-körtvély, megépít, nádméz-körtvély, nógrádi-körtvély, rózsa-körtvély, tömjén-körtvély, és úr-körtvély vezérszók alatt.

*

A Nyt. Sz. kétségkívül azért közli a Források Jegyzékét, mert az abban foglalt kútfőket használta föl. Ám kimutattuk, hogy a felsorolt forrásokat tényleg nem dolgozták föl; csak lapozgattak bennök.

Ellenben egész légió azon legkülönbözőbb források száma, melyek nincsenek ugyan benne a Forrásjegyzékben, de tényleg többé-kevésbbé fölhasználtattak; amely eljárás szerencsésen belehelyezi a kutatót abba az állapotba, hogy *nem is sejti*, mert nem is sejtheti, mely emlékeit használták hát föl irodalmunknak?

A világirodalomban páratlanul álló ezen slendrián-munka bemutatására hadd soroljak fel nehány olyan forrást, mely *nincs* ugyan benne a források lajstromában, de amelyből *saját bizonyságtételük* szerint, tényleg merítgettek. Megjegyzem azonban, hogy ezek közül nem egy valóságos jux, mert olyan vagy afféle című munka egyáltalában nincs irodalmunkban.

A Bevezetést a szerkesztők azzal kezdik, hogy a Nyt. Sz. a régi magyar irodalom összes szókincsének gyűjteménye kivánt ugyan lenni, de e törekvését egész terjedelmében első sorban a miatt nem valósíthatta meg, mert „különösen a magán-élet viszonyaira vonatkozó adatoknak egy jó része még mindig kibányászatlanul a levéltárak sötétében hever". Tényleg nem végeztek semmiféle levéltári munkát. Mindamellett széltire szerepelnek levéltári és kézirattári adatok, mint pl.:

Pozsegai kápt. kiadv. (ld. „megye" szónál).

Szabolcs vm. Kamarai Levéltár (körtvélyes).

Szabolcsvm. 1401 (kabalás). Szabolcs vm. 1424 (buzogány).

Orsz. Levéltár, Szabolcs vm. (kalangya).

Szatm. vmegye 1434. Kamarai Levéltár (kólya). Kamarai Ltár, Szatmár vm. (kékes). Szatm. vm. Kamarai Ltár (kökény). Szatmár vm. 1231. 1397. Kamarai Ltár (őr).

Komárom vm. Kamarai Ltár (kökényes).

Abaúj vm. (nadályos).

Kam. LTár (semlyékes).

Révay levéltár Kis-Selmecen, Benedictus de Zenthmarthon levelében, Ábel Jenő levélbeli közlése (kompost).

Döbrentey kézirati jegyzete, Akad. Kézirattár. 28. sz. (elkísért).

Kunnit Recheb bég lev. 1576. Révay kéziratai közt (válasz). *1386* (büdös).

Miről jó ez a maroknyi levél- és kézirattári anyag? Ezzel csak *még inkább* kidomborodik az egész munka rendszertelensége! ‚Még inkább' — ha ugyan lehetséges. Mert felülmulhatlan rendetlen munka konstatálható a nyomatott műveknél is. Magában a szövegben egész sereg oly munkára hivatkoznak, amely a forrásjegyzékben egyátalán nincs említve. Ilyenek pl.:

Lobkovitz Codex 89 (eluszamik). 110 (beuszamik).

Ügyvédek Lapja 1888. dec. 23 (megindul; rénes forint).

Ágost : Im. 15. (töpörödik).

OrsIm. 10 (tesz).

Csat : Mh. 31 (vértes).

Barna : CsIsk. 305 (aluddogál). — Magyarázatát ld. e mű szótári részében.

IV. 149 (száj).

Cser : Pk. 51 (ról).

Fr : Aj. 140. (fél-kéz).

Somodi : EgyhBesz. I. 138 (olvasgat).

VerG : Baráts. 9b. (menyekző-nap).

Tört IV. 68. (olvas).

Tótf : Józs. 29. („hamar-való", az I. 1300. lapon; e szó családjával együtt a III. 953. lapon újra le van nyomatva). Azt hittem sajtóhiba s Tyukodi : Joseph Patriarcha, 1641. c. műve értendő alatta. Ott azonban az idézett szó, azon a lapon nincs. Tótfalusinak sincs ily című munkája. Jux lesz az egész!

Epistolae Archiepiscoporum e comitibus Szécsényi I. 194 (alkalmatlankodik). — „Epist: Széch. T. II. 137" (kongó-pénz; pengő-pénz).

Kal. 1620. B4. (kereng).

Gal: NU. 351 (torok).

Ortvay: Magy. Vízrajza (ág).

ThemSec. 14 (viselődés); 28 (levegő); 38 (vétek) 44 (sömörödés, — egyetlen adat).

Orszgy. 260 (levon).

Mon: SzSegíts. 326 (boldogit).

Új Magyar Múzeum. II. 275 (nefelejts); „Gr. Zichy Péter 1701. Új M. Múz. II. 268" (kaján). — III. 357 (bekötöz; könyv). — IV. 170 (leánypohár; verítékes); IV. 171 (fátyol; kötéses; tácli). — V. 299 (huzit). — VII. 467 (galagonyafa; gyűrűfa; jegenyefa; kecskerágófa; rakottyafa; szilfa).

Bal: Gen. ac Magn. Ciml. (telepedik); 11 (jótét; levetkezik; kitérül, — egyetlen adat; megtért-); 12 (nyirség).

TörtEml. II. 40 (megtartóz; sokadoz); 51 (alácsalogat; seggel).

Fűsűs: Királyoknak Tüköre 1626. 135 (finyákló; szí); 260 (megétet).

PFűsűs: KirTüköre 291 (ametiszt).

ÉrsC. KatLeg. (megint) — egészen modern helyesírással!

Fuchs: StirpH. (folyófű; kigyóhagyma; kigyótrank;* kövérfű; rontófű; seprőfű; szappanozófű; téli-zöld; tetűfű; vadszegfű; vérgyökér); Ciml. b. (csengőfű; mályvarózsa; mézfű; napranézőfű; ördögmartafű); 1 (kökörcsin); 14 (disznótövis); 17 (fülfű); 21 (útifű); 28 (veresviola); 29 (ragadófű); 32 (boldogasszonytövise); 40 (sülyfű); 45 (erősmályvarózsa); 46 (árvaleányhaj); 56 (keselyűfű); 62 (porcsinfű); 70 (fekete-konkoly); 71 (fecskefű); 79 (nadályfű); 101 (kecskeszakáll); 452 (szappanfű); 495 (fordulófű); 510 (földifenyőfű).

KecskTört. III. 322 (kénytelen); III. 323. (ám); III. 353 (hordó); III. 364 (ó-háj); III. 366 (kép); III. 367. (duplomul).

Hornyik János négy kötetes Kecskemét város története című kiadványának II. kötetét Könnye Nándor, IV. kötetét Veres Imre dolgozta fel(!). A III. kötetet senki. Az 510 lapra terjedő kötetből azonban jónak láttak hat vagy hét adatot fölvenni!

KanizsaTört. 35 (hir); 41 (gyerkőce).

Tört. és Rég. Értesítő. IV. 35., 36. (fogott); IV. 37 (irányit); V. 92 (túl; minden-okvetetlen).

* A Nyt. Sz. III. kötetének 778. lapján; ugyanezen „kigyótrank" a Nyt. Sz. III. kötetének 445. lapján még egyszer föl van véve! de Fuchs nélkül.

Kovács J(ános): *Magyar Krónika*, II. 153 (ajánl).

Magyari: *OrszágRomlása*. 42 (csorbás); 58 (éh).

Magy.: *ORoml*. 58 (káposztás-kert).

CancHung. 39 (nemzetes). Talán a Forrásjegyzékben levő „Heltai: Canc.“-nak felel meg.

Molnár J.: *De rerum natura*. 19 és 32 (viszályos).

S. I. Sokféle. VI. 102—107 (őrfa).

GyöngyTört. 74 (eltántorodik; elszélhedik — egyetlen adat); 75 (tehetős).

Gyöngy.: *Nympha*. 8 (visszakodik); 141 (megtöpörűl).

Zichy G.: *Leányvári Boszorkány*, 4 (megest), „1516?“ adat!

Szathm.: *BethlTan*. 12 (megszokotál). E forráson P. Szathmáry Károlynak „A Bethlen-főtanoda Története“ című munkája értendő.

KLOkl. 47 (töm). Talán a kamarai levéltárra utal; mert az ezzel legrokonabb hangzású forrásmű, — az Oklevéltár Kolozsvár történetéhez, melynek jegye „*KolTört*.“ — 47. lapján oly latin okmányt közöl, melyben egy árva magyar szó sincsen.

Bethlen: Polit. Lev. 287 (korgat.). Bethlen Gábor Politikai Levelei (kiadta Szilágyi S.) értendők alatta.

Levelek és Okiratok I. Rákóczy György keleti összeköttetései történetéhez, 138. 1633 (oszpora).

Toldy: Adalékok a Régibb Irodalom Történetéhez 23 (máj; fánk; facsarék; hadarófa; mosófa).

Kertbeny: Magyarországra von. régi német nyomtatványok, 332 (kocsi).

Deliber. A2. (keteputás; egyetlen adat).

Tin: Zsigm. 26 (belső); 34 (kétes).

IX. 365 (káposztás).

Arany: *HátrPróz*. 376. (kuvasz).

Thomas: *Francia és Magyar Grammatica*, 1763. II. 169. (idejében).

MKönyvsz. VIII. 137 (boldogasszony-teje).

Szentp: *Jer.* 16 (be).

Szakm: *AmAff.* 1 (közösül).

Szakm: *Am.* 8 (hadar).

SzFabr: *AmAff.* 3 (elégel); 8 (asztag); 16 (némi); 17 (kullog); 20 (aprólék).

Sz. Fábr: *AmAff.* 7 (kocsis).

Tököly: *Lev.* 25 (uzuál); 26 (után); 55 (utólbi).

Laur: Lev. 220 (község).

Dévai: Tíz Parancsolat k2. (hisz).

Erdődy: SDics. 26. (elővel).

Erdődy S: Dics. 40. (megújit).

Czegl: *Jephta* 38 (nyegődik).

Czegl: EmlVers. 3. (szép).

Czeglédi: EmlVers. XXX. 3 (szálka).

Énekek éneke. M2 (tügy); M6 (gyermekded).

ÉnÉn. M3 (erkély).

Pal: Ének 3. (csonka-torony).

ExPrinc. 2 („bajlakodás“ egyetlen forrása; fül; tusakodás); 6 (eggyig; görög; hömpölyög; mind); 7 (bokros); 33 (cellácska); 34 (megcsonkul); 37 (kápolódik); 40 (megmohosodik); 44 (arc); 47 (tehető); 110 (étlenség); 114 (pipeskedik; véghezvisz); 115 (komplár); 119 (tetszik); 120 (beüt; öklelős); 138 (becsedelem; rabotás; rabotásnép); 141 (percentés); 148 (révhely); 153 (tenyészés; tollasodik); 154 (nyulászás); 155 (szer; ügy); 158 (élő; súly); 159 (megcikornyáz); 161 (arculat); 162 (élő-ég; tornácos); 180 (körösként); 181 (őrül; megőrül); 187 (fönn); 189 (kicsinyét); 194 (betegeskedik; sínlik); 195 (elhervaszt); 196 (cimpa; orratlan); 197 (bedug; nyom); 198 (lé); 199 (buborékol; képest); 202 (felesel; reménytelen); 205 (héj; megvesz); 205b. (serte); 217 (el); 218 (bocska; dézsa; elvisz; kiválaszt; parancsol); 221 (temérdeki); 226 (szüle); 230 (golyóbicska; „reánehézkedik“, egyetlen adat; „tekejátszó-golyóbis“, egyetlen adat); 231 (csörgetyű); 234 (együld; kérkedik; toppantás); 237 (idején-korán); lapszám nélkül (ürge).

Figyelő 1877. II. 153 (csalfa, kivall); 1880. IX. 151 (ember; hja; kicsi); IX. 155 (félre; izen); 1880. IX. (mi).

PannMegv. (csek).

SermFun. 87 (gömbölyeg; vitorlás-gálya).

Intze M. Rhédei János fölött mondott préd. 1768. 12 (hánytorgat).

Megy: ÖrökÉ. 341 (hurok).

Marosv: Evang. 30 b. (csecs).

SzE. 536. (mintha).

BölcsKönyv. O (tarló).

ArchÉrt. IX. 323. 324. (tekergős). A. m. az Archaeologiai Értesítő Uj folyamának 1889-ki kötete.

AnyaszHist. 185 (segéltődik).

Temesv: Kenyérm. 9 (eltökéll).

Kubinyi: ÁrpOkm. I. 177 (ugar).

Vizözön. A3 (mind).

Szirmai: Parab. 95 (soltész).

Szikszai 327 (sár).

Szilády v. *Szilády: „Pelbárt élete“, „Temesvári Pelbart“* (beszés; dörgécse; fajd; farsang; gyertyánfa; hársfa; jegenyefa; keszkenő; kőrisfa; szilfa; szilvafa).

„Szilády Á. közlése“ (enő).

Szilády (silla).

Egyh. Lapok. II. 1869. 541 (megbolt).

„SpecMyst.“ (hányódás).

„Lod.“ (fenebogár).

Réső Ensel: Helynevek Magy. 183 (nyírfa).

„Marosvásárheli G: Evang.“ (fagy).

„Noszkó: Virágszótár“ (ohajt).

Szöl: Bar. 71 (vitéz).

Meisn: CVál. A2. (munkálódik).

Meisn: CVálasz. 50 (sóhajt).

PSzerTört. 143 (morotva); 170 (önnön); 200 (tagadatlan); 201 (kitalál).

EgyesÉlet A2. (megpuhogat; tesz); A6 (mocsolyás).

MNyelvészet, V. 133. és 33 (kalaúz); ez azonban olyan kalauz, amely az idézett műnek se a 133. se a 33. lapján nincsen!

Tör: Ján. 11. (megámúl; egyetlen példa).

Bogisich: Cantionale et Passionale Hungaricum 17. (ihl).

Gyul. 242 (csupán).

Adal. II. 339 (kása).

MonIrók VII. 32 (tartózás); 49 (általhidlat); 65 (naszád); 199 (kitorlózik. A példa azonban „kitorlódik"; fatális sajtóhiba, mert ez az egyetlen adat igazolná a „kitorlózik" egykori létét).

MonIrók XIX. 200 (megrezzent); 280 (bontakozatlanul); 445 (ontódik).

MonIrók XXIII. 13 (reménykedik); 18 (megbontakozik); 20 (egyveleges); 22 (nagy); 32 (forrás); 49 (megtartózkodik); 82 (berbécs); 136 (paraszt-gúnya); 194 (nyúl); 198 (farkas-kasza); 293 (megbénitozás — ez azonban a 293. lapon nincs, nem is lehet, mert az az egész oldal elejétől végig latinúl van); 422 (kihentereg); 422. 430 (bomba); 427 (elvisz); 567 (továbbad); 649 (rebesget); 679 (kérdezkedik); 695 (ránkor; vezér).

MonIrók XXIV. 23 (elmulat); 24 (berbécs); 53 (kőmíves); 107 (idő-nap); 129 (hasábos káposzta); 134 (bokor); 137 (bogláros); 138 (aranyos; aranyozat; medence); 139 (capás; capáspohár; egybejáró-pohárka); 140 (fék; kengyelvas); 146 (vánkoska); 151 (kendő); 175 (láda); 184 (nyil; nyíltok); 217 (inkábbára); 231 (derékal; recés); 242 (rása); 245 (köpőce); 286 (fül-tő); 444 (becstelenkedik); 579 (had); 584 (hovatovább); 621 (rendeletlenség); 648 (kalamárisláda).

MonIrók XXVII. 16 (megtartózkodik); 35 (keres); 47 (meghegyestőröz); 53 (bezárkodik); 89 (kótyavetyél); 119 (kificamodik); 140 (beáll); 143 (egy-eleintén); 161 (bűntetlen); 165 (kimunkálkodás; kimunkálódás); 180 (kincsesedik); 206 (eltunyúl); 238 (napol).

MonIrók XXVIII. 45 (örömatya).

Thaly: Botthyán Tábornok 150 (elcafol).

TemPompa. Ciml. (temetési); 42 (fölrezzent); 162 (poshadt). Az idézetek Temetési Pompa című, két különböző munkából vannak véve; az egyik 1632-ben Debrecenben, a másik 1646-ban Váradon jelent meg.

Megy: Zsin. IV. 16 (gyülevész). — Azt hittem, talán Medgyesi Pál „Isteni és Istenes Synat" című munkájára utal, melynek ugyan nincs IV. kötete, de mint colligatumnak a részét, szokott slendriánnal, megszámozták. Föltevésem azonban hiábavaló volt. Az „Istenes Synat" 16. lapján nyoma sincs idézetüknek.

OrthHung. 2 (magáról-szóló); egyetlen adat.

Szőnyi: MKor. 237 (bátortalan).

Szőnyi: Mártir. 181 (rajt).

UnitIrók. I. 139 (megbecsül).

Kónyi: SzPál. 168 (megnyilatkoztat); 434 (bitang).

Egyh. Lapok. II. 1869. 541. [egy 1664-diki csiksomlyói kéziratból]: megbolt-nál.

DeákiF. S. Rhédei Pál felett mondott oratio 1765. 12 (eszefelejtett; ki; kikacag).

Úr-Im. 68 (tartódás).

SzEsztM. II. 49 (nézett) — egyetlen adat.

Préd. 24 (újúlkodik) — egyetlen adat.

Bod: 84 (tesz). — Bod Péternek 23 önálló magyar munkáját ismerem. Melyikben van a 23 közül, — tessék kitalálni.

József fh: Czigány nyelvtan, 231 (új-lakos). József főherceg e művében, közvetlenül az „új-lakos" után, régi forrásokból említve *új magyar, új polgár* stb. mint a cigányok neve a mult században az új lakossal egyidejűleg. De már ezek nincsenek fölvéve a Nyt. Sz.-ba!

MSion: I. 291 (galamb).

Ujf: Nom. (szoba).

Sal: Erasm. 10 (csatora).

A. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

Századok 1873. 352 (kárta-gyöngy); IX. 205 (szerencséz; megtart); XI. 419. (semminémű); XIV. 681, 682 (kötél); XXII. (ez a folyóirat *1888.* évfolyama) 157 (fejéreses; firhang; kortina; orrozó; puskatok); 257 (nemere); 357 (fú; hóharmat); 449 (bükk-erdő).

Czegl: Aqu. 42 (vigadalom).

Otr: Orig Hung. I. XXVII (héja); I. 18 (gedó); I. 34 (székhely); I. 297 (góbé); II. 210 (érel).

Otr: Oring Hung. II. 91 (megiszik).

MZsSzemle. IV. 141 (dud); V. 336 (dúdolás). Ez alatt a Magyar Zsidó Szemle értendő.

Born: KTud. IV. 32 (reves). A Forrásjegyzék szerint „Bornemisza: Négy Könyvecske a Ker. hitnek Tudományáról. *3 rész*"; azért idézik a *negyedik* részt.

Born: Evang. IV. 66b (hurogatás); 83 (gaz); 228b (gerjedez); IV. 300b (özvegy); IV. 303b (osztton-osztogat); IV. 306 — helyesen 307 l.! — (odarekken); IV. 332b (gyönyörűség); IV. 374 (képmutatóság); IV. 460 (rikolt); IV. 465b (görcs); IV. 477 (francus); IV. 515b (kókonya); IV. 577 (gőgösködtet); IV. 579b (gőgösködik); IV. 599b (félrefitorodik); IV. 681a (bűbáj), kétszer is.

Ipolyi: Myth. 98 (tündér).

Választétel. 20 (megbíz).

Szőlőgerezd. A3 (rabotaság); 8 (sömörgözés); 17 (kákog); 19 (bekertel); 70 (rövidebbség); 82 (ocsmányít); 110 (szugolyácska); 113 (zugoly); 123 (vakmerőködik).

Páp: Ujs. 329 (elteldegelik). — Magyarázatát ld. e mű szótári részében.

Oertel: Harm. 39 (mókus); 138 (fiatal); 142 (késő; koma).

Vasárnapi Ujság, Képes Folyóirat. I. 53 (hasogat; kakukfű; kukrejt; lefőz; megecetez; megmetél; mondolakása; rizskása). Valamennyit azon mód meglelhették volna a szerkesztők Radvánszky Magyar Családélete III. 39—42. lapján, — ha csakugyan feldolgozták volna állítólag felhasznált forrásaikat.

Benkő: Trans. I. 403, 404 (tege).

Benkő: Transilvania. I. 501 (aranyász).

Babocsai Fata Tarczaliensia. 32. külön idézve „kuruc"-nál, holott állítólag feldolgozták Rumy Monumentái I. kötetét, melyben Babocsai műve foglaltatik.

Ungrisches Magazin. I. 227 (lanc).

Windisch: Magazin. I. 221 s aztán, hogy zavarosabb legyen, *Ungr. Magazin* I. 230 (kuruc).

Tudományos Gyüjtemény, 1817. VI. 104 (izom); 1834. IX. 25 (héjal); 1836. V. 93 (megbánkozik); 1836. V. 95 (telekes-bocskor).

Felső-Magyarországi Minerva és *FMMinerva.* I. 477 (elegyes; feledkezik; kifoglal; ótalmazatlan; utólbi); I. 478 (becsületlenség); I. 479 (alkalmatlankodtatás; forog).

Mad: Préd. 78 (ábrázolás).

OrvK. 2 (fekete-nadály); 6 (hagymázat); 7 (mosdik); 9 (ó-háj); 10 (íz); 14 (vegyit); 21 (gyujtovány-hideg); 23 (nemez); 25 (icce); 34 (mony); 35 (hangosít); 38, 39 (halacska); 44 (hernyó); 47 (el-indúl; ín; megvegyit; szer; tök); 48 (eleven-kéneső); 50 (kelevény); 51 (egybetör; öszveszűr); 56 (kert); 61 (visszajő); 62 (semmirevaló); 64 (lever; tapasz); 67 (kikelet); 69 (jár; métélyesedik; pókhálós); 71 (félretesz); 72 (hájas); 75 (megkopaszul); 86 (keveses); 89 (jobban; kicsiny; megvizez); 90 (hályog; kalakócs; eloldoz); 93 (hány); 94 (meghamvaz; viz; megtetvesül; megvarasul); 96 (köh; terjék); 98 (siska-madár); 99 (kék; meghagy).

Imre: Gkat. 28 (szokás).

Mon: SzSegits 34 (megbizonyodik).

Réd: Tem. 9 (temetés): véletlenül jöttem rá, hogy a Nyt. Sz III. 556. lapján közölt ezen adat, a *Descriptio Tyrnaviensis*, dd. 1655-ből van kiírva, s a „*Tem.*" nem temetés, aminek nézték, hanem a. m. „*Történeti Maradványok!*" — Hasonló félrevezető bolond cimek alatt szerepelnek: *Réd. tm.* 7 (kerengő-garádics). *Réd. tm.* 8 (vizi-mesterség). *Réd: Tem.* 16 (széllyel-lázzaszt). *RédTem.* 17 (el-lazzul). *RhédTem.* 17 (hű). *RédTem.* 17 (leszállás). *RédTem.* 21 (bolondok süvege). *RédTem.* 24 (vég). *RédTem.* 25 (fölvirraszt). *RhédTem.* 29 (zsibog). *RédTem.* 158 (csin-bin; megtanul).

Barcs: Vers. 109: beregtet-nél. — A Forrásjegyzékben nincs. Jegyzeteimből azonban rájöttem, hogy „*Barcs: Vers.*" alatt a Révai

Miklós által kiadott *Két Nagyságos Elmének Költeményes Szüleményei* c. munka értendő, melyet Simonyi dolgozott volna föl, ha földolgozta volna. Minek is dolgozta volna föl, mikor Mátyás Flórián olyan szépen földolgozta. Az a „Barcs: Vers." nagy áruló! Mátyás Flórián ugyanis a „két Nagyságos elme" mindenikét, nagyobb szabatosság okáért, *nevén* nevezi, s műveiket Orczy vagy Barcsay jegygyel jelöli. Onnan, vagyis másodkézből, vették át a Nyt. Sz. szerkesztői ezt a „Barcs: Vers." adatot, mint eredetit, elmulasztván megnevezni Mátyás Flóriánt s elfelejtvén, hogy „Barcs: Vers." nincs is a Forrásjegyzékben.

Ez a kulcsa általában a Forrásjegyzékben meg nem említett forrásművekre való utalásnak. Az ily „kútfők" legnagyobb részét nem is látták; a belőlük „meritett" adatokat máshonnét „húzták". S az ekként eltitkolt, be nem vallott kútfők másodkézből vett adatai egészen ellepik a Nyelvtörténeti Szótárt, mint a békanyál a pocsolyát.

*

Minő gondosan dolgozták fel (!) az eredeti kútfőket, — *maguk bizonyítják*. Számos oly műnél, melyet a Források jegyzéke szerint földolgoztak volna, maguk jelölik meg azt az újabb művet, szótárt (különösen Kresznericset és Mátyás Flóriánt), folyóiratot, irodalomtörténeti olvasókönyvet, vagy épen ismeretterjesztő modern ujságot, melyből egy-egy régi adatot kiböngésztek. Pedig, tán mondanom se kell, hogy ha tisztességesen dolgozzák fel a forrásokat, nem szorultak volna *másodkézből* vett idézetekre.

Ilyenek pl. mutatványképen, — egy csepp a tengerből —:

CodPatr. I. 409. *MF.* (komaasszony).

CodDipl. II. 48. VIb. 39. *MF.* (akarat); II. 122., 123. *MF.* (ásvány); VII. 2:56. *MF.* (aszó).

Endlicher 19. l. *MF.* (aszó).

EhrC. *Szarvas: Magyar Igeidők.* 280 (fog).

ÉrsC. 227. *MF.* (aprólék).

ÉrsC. *MPassio ed. Toldy.* 173 (hát). — Az Érsekujvári-codex 75. lapjáról; de azért Toldy kivonatát idézik hibásan.

ÉrsC. *NyKözl. III.* 337 (esztendő); átírva!

ÉrsC. *NyKözl. IV.* 335 (év) — átírva; passim. Ott ugyan csak cseremisz szótár van! a NyKözl. *III.* 335, lapjáról említi Mátyás Flórián, amit elhallgatnak.

JordC. 82. *MF.* (elasz).

MargL. *MF.* (ad; hátraáll). — *Kr.* (mívelő-ház).

MargL. Práynál 361. *Kr.* (kapus).

NádC. *Szarvas: Magyar Igeidők.* 280 (fog).

TihC. *MF.* (arc).

ACsere: Enc. 4. *MF.* (állítás).

Apoll. 1588. *MF.* (akar; tehát).

ActaMus. I. 164. *Kr.* (kalandos-társ).

Orczy: Ver. 215. *MF.* (balog).

Dugonics: Példab. I. 232. *Kr.* (milling). — II. 331. *Kr.* (ám).

Szabó István: Préd. II. 156. *MF.* (asszonyság).

Házi Orvosságok, Méhtartás. *Kr.* (oldalaz).

Bethl: Élet. I. 145. *NyKözl.* III. 326 (szüleatya).

Bíró: Angy. 736. *Kr.* (kapakerülő).

Eny: Gizm. *MF.* (özvegy-ágy).

EsztT: IgAny. 49. *Kr.* (meghamisíthatatlan).

Forró: Curt. III. *MF.* (szüle-anya). — VI. *MF.* (bódulás). — VI. *MF.* (árvaság).

Kász: Kit. *CzF.* (maradság). — Kász: Kit. 286. *CzF.* (elmaraszt).

Ben: Rithm. 114. *Kr.* (irtóványos). — 266. *MF.* (bénul).

Ben: Ritm. 192. *Kr.* (hörpent). — Ben: Rithm. 106. 174 *Kr.* (nádhajlék); 158 *Kr.* (elmemutatás).

PhilFl. 76. *MF.* (béklyós).

Kulcs: Evang. 271. *Nyr.* XVI. 35 (kégy).

C. (t. i. Calepinus) *Kr.* (mohozás); egyetlen adat.

Cis. *MF.* (bika).

Cis. 1592. *MF.* (agyatlan; agyatlanság; álldogál).

ComBalassa. *MF.* (batka).

Com: Jan. 28. 29. *MF.* (áll).

Com: Orb. 4, 33. *MF.* (apadás); 812. *MF.* (bizodalmatlanság); 276. *MF.* (ágyék); 400. *MF.* (aszal); 894. *MF.* (eladdig).

CompConst. III. 14. 1. 62. *MF.* (ármás).

Cseh: OrvK. 1. *Kr.* (elő-fog).

Cserényi: PersF. *MF.* (akaszt; apály; appróbbad).

Cserényi: PersF. *RMK.* I. 356 (hamar).

Csákt: Assz. *MF.* (abrakoztat; alak); *MF.* Pótl. II. (elecsetel); *MF.* (megtörölget; megvet).

Decsi: SallC. *MNyelvészet* V. 424 (országbeli).

Decsi: SallC. 88. *MF.* (beázik).

Czegl: Tromf. *Kr.* (kolop; makk).

ErdTörtAd. I. 320. *MF.* (áros); II. 387. *MF.* (öszvealkuszik).

ErdPort. *NyKözl.* III. 326. (szüleatya).

Fal: NE. 40. *MF.* (alakos); NE. 89. *Kr.* (urahagyott).

Fal: NA[1]. 71. *Kr.* (kendőzködik).

Fal: Jegyz. 936. *Kr.* (káros).

Fal: NU. 79. *MF.* (bogláros).

Fal: NU[2]. 71. *Kr.* (erszénymetsző); NU[2]. 161. *Kr.* (spárgafű).

Fal: UE. I. 32. *Kr.* (vég-szózat); II. 42. *MF.* (bélyeges); II. 87. *Kr.* (beigazodik); III. 12. *MF.* (beszédes).

Fal. UE. II. 42. *MF.* (bélyeges); II. 38. MF. (alkalmatlanság).

Fal[2]: UE. III. 148 (megbúj).

Fal: Const. 22. *Kr.* (hajdi).

GKat: Vált. I. 1181. *ImreS: Geleji Katona István* 28 (elfut). — 1771. *ImreS*: *GKat.* 26 (kéntet). — Vált. II. 326. *ImreS: GKat.* 24 (őszintevaló).

GKat: *Nyr.* IV. 167 (ún).

Nagyb: HunyJ. 1570. *MF.* (fölás).

Gyöngyösi, *ImreS*: *Nyelvtörténelmi Tanulságok.* 82 (hamarja).

Gyöngy: Char. 13. rész, *Nyr.* III. 212. (út). — stb!

Helt: Bibl. I. Exod. 26. 19. *MF.* (alól); I. Levit. 19 : 9. *MF.* (learat); Deut. 23. 12. *MF.* (ásócska); IV. Isai. 17. 5. *MF.* (bearat).

Helt: Krón. 369. 389. *Kr.* (keresztes-had). — Krón. *Nyr.* XV. 273 (aladár). — I. 78 (hős). — I. 398. II. 332. *Kr.* (orbonász).

Helt: Mes. 66. fab. *MF.* (jobb-apa).

Kem: Élet. 260. *MF.* (beléakadálykodik).

Kisv: Adag. 461. *Kr.* (koldús); 504. *Kr.* (kifog); 525. *Kr.* (könnyű).

Komj: SzPál. *MF.* (fejedelem-angyal); egyetlen adat.

Komj: SzPál. *Kr.* (egy-koracsú).

Lipp: Cal. 13. *MF.* (babér).

Lipp: PKert. 297. *MF.* (babér). — I. 146. *Kr.* (illatlan); I. 174. *Kr.* (meghorgul); egyetlen adat. — II. 24. *Kr.* (kertészkönyv); II. 68. *Kr.* (megfodoroszik). — II. 112. *Nyr.* XIII. 117. (csábaüröm). — II. 117. *Kr.* (forratlan; must).

Orczy: KöltH. 192. *MF.* (birka).

SK. *Kr.* (dűlőföld). — Itt Simai Kristóf *1809*-ben megjelent *szótárát* idézik *másodkézből!*

Mel: Préd. 164. *MF.* (az); 400. *MF.* (egyenlő-arányú).

Mel: Jób. 9. 6. *MF.* (burhonyó). — 10 : 9 (megolt). — 14 : 7. *MF.* (megágazik). — 15. *MF.* (hős). — 16 : 7. *MF.* (elaszás). — 20 : 17. *MF.* (felárad).

Mel: Herb. 88 b. *MF.* (arasznyi).

Mik: MulN. *Nyr.* XIII. 377 (udvarlás); *Nyr.* XIII. 422. (út).

Mon: Apol. 428. *Kr.* (helyesleg).

Mon: KépT. 362. *MF.* (apolgat).

MonOkm. VI. 74. *MF.* (aranyas).

Nom.[2] 265. *Kr.* (étek-kostoló).

PP: Pax. *Nyr.* XII. 225 (újonnan); *Nyr.* XII. 177 (juh-üröm). — *Nyr.* XI. 377 (üreg).

Pécsi: SzűzK. 73. *MF.* (babácska).

Pesti: NTest. 89. *Kr.* (asszony-feleség).

Pesti: NTest. Máté 6 : 2. *MF.* (alamizsnálkodik).

Pesti: Fab. *CzF.* (mikoron). — Czuczor-Fogarasi Nagy Szótárából.

Pesti: Fab. *Szarvas*: *Magyar Igeidők*, 280 (fog).

Pesti: Fab. 17. *Kr.* (kánya); 63. *Kr.* (hős) stb.

PestiT: Fab. 248. (tép). — *Toldy* átírásából!

Pesti: Fab. *Toldy kiad.* 198 (mig, még).

Pesti: Fab. 192. *MF.* (bogár).*

Pethő: Krón. 1626-ra (akasztás). — Krón. II. *MF.* (egybebarátkozik). — Krón. III. *MF.* (ágy; megvet). — Krón. G. 2b. *MF.* (elázik).

Pethő: Krón., *Magyar Nyelvészet* V. 453 (azonhelyt). — 166. *Kr.* (gyermekkor).

Pázm: Kal. 1766. 249. *Kr.* (szinmutatás). — Kal. 1766. 605. *NyKözl.* XV. 369. (fejetlen); 628 *NyKözl.* XV. 349 (moh), stb.

Rumy: Mon. I. 307. *Kr.* (visszamenő). — I. 125. *Kr.* (bomlottforint). I. 335. *Kr.* (oszpora).

Babocsai: Fata Tarczal. 46. *Kr.* (magyar forint). — Külön idézik másodkézből; holott Babocsai benne van Rumy Monumentáiban, melyet állítólag földolgoztak.

Sylv: UT. Ján. ev. 6. 9. *MF.* *MNyelvtudomány.* II. 16 (kégy). — Ján. 13. 38. *MF.* (addig). — I. Kor. 7. 39. *MF.* (addig).

Szék: Krón. 220. *MF.* (megárúl).

* Simonyi, harmadik válaszában egyebek közt ezt mondja:

„Bíráló a 358. lapon — ahol azt tárgyalja, hogy én milyen hanyagul dolgoztam föl Pesti Fabuláit — azt állítja, hogy a Pestiből fölvett szöveg „tele minden képzelhető torzítással, saját találmányú betoldással, értelmetlenséggel, hibás idézettel stb. S mindezt ***egy*** példával bizonyítja."

Nem ***egy*** példa van ott, hanem legalább ***háromszáz!*** S nem csak a 358-ik lapon szólok én Pesti Fabulái botrányos földolgozásáról (!), hanem azon a lapon csak *végzem*, a *337-től 358-ik lapig* terjedő adatcsoportot, ami mind azt bizonyítja, hogy Simonyi mily szégyenletesen dolgozta föl(!) Pesti Gábor Fabuláit.

Egy-nek állítni a *háromszázat* (mikor a maga hibájáról van szó) — ez Simonyi! Tessék vele vitatkozni! (‚Kutya kenyér' — mondhatom).

Szentm: TFiú. *MF.* (alak). — Lapszám nélkül.

Szikszai: FB. *Herman: MHalászat.* 829 (széles keszeg). Megjegyzendő, hogy Szikszai nem írt valami „FB" kezdetű munkát, mint ahogy feltüntetik, hanem a neve volt Szikszai *F*abricius *B*alázs.

Tel: Fel. 49. *Kr.* (jutalmatlan).

Tel: Evang.[2] I. 776. *Kr.* (péterfejű); Evang. III. 356. *Kr.* (keteputa).

Tess: SzMag. 14, 18. *MF.* (asszonyka).

Tin: Ján. kir. III. *MF.* (bajusz). — Tin: Ján. *MF.* (kibeszéll).

Tasi: Feukt. 151. *Kr.* (imádságoskönyv; keresztjárás; misemondókönyv) 79. *Kr.* mostoha); 179. *Kr.* (megyés-egyház).

Tudománytár. 1839. 177. *NyKözl.* XV. 369. (fő).

Valk: Kár. IV. *MF.* (bágyad).

Ver: Verb. in Prol. Tit. 2. *Kr.* (marha).

Ver: Verb. I. 52. *MF.* (ártalmas).

Ver: Verb. II. r. XX. cim, *CzF.* (főváltság).

Veresm: Lev. 18. *Kr.* (bor).

Veresm: HitMegt. 27. *Kr.* (alakos).

Veresm: Tan. 75 (hithagyó); 115. *Kr.* (utólbani).

Rim: Ének *Imre S: Nyelvtörténelmi Tanulságok.* 82 (esd). — 225. *MF.* (alafa); 304. *MF.* (megalél).

Zvon: PázmP. I. 912. *Kr.* (elfödelez).

Zvon: Post. 799. *Kr.* (könnyebbit). — Post. I. 334. *Kr.* (ismertető-jel); I. 437. *Kr.* (kasza); I. 465. *Kr.* (harcolódás); I. 721. *Kr.* (haskó).

Zrinyi. I. 15. *MF.* (alkuszik).

*

Hogy a rendszeres rendetlenség minden képzelhető formája képviselve legyen: a föntiekhez nagy csoportban járulnak még a Nyt. Szótárban *másod*kézből idézett oly kútfők, melyeket még a maguk állitása szerint sem dolgoztak föl. Ilyenek pl.:

Cinnamus, *Kr.* (uram).

Kinnamos V. I. 203. *Hunfalvy: Magy. Ethnogr.* 343.

Budai Krónika. *MF.* (álom).

Galeotus de dictis Matthiae Cap. VI. *Kr.* (menyhal).

1262, 1293, 1295. *MF.* (ázt).

LipcseiC. 8. *MF.* (ágyas).

LipcsC. 17. *MF.* (bizlal).

BattyC. 8. *MF.* (eláraszt).

Benkő: Trans. I. 402. *Kr.* (kegyelet).

Füsüs: Kir. tüköre. *VI.* 219. *MF.* (barkó). — holott e mű mindössze egy kis kötetből áll.

Füsüs: Királyok Tüköre. 140. *MF.* (alak).

PFüsüs: Kir. Tűköre. III. 60. *MF.* (antal).

Ismeretlen, Rimainál 302. *MF.* (ásvány).

Belius: NotHung. I. 50. *Kr.* (akasztó-biró).

Belii Apparatus. 66. *Kr.* (elenkes).

BatthLeges eccl. I. 141. *Kr.* (kalandos-társ).

C. Ignatii Battyanyi Leges Ecclesiasticae. I. 474. *Kr.* (pap-mérő).

Beythe Istv: Apol. 1599. *MF.* (ázlal).

Born: Evang. IV. 695b. *MF. Pótl.* (alafa); IV. 805a. *MF.* (csúz); IV. 855. *MF.* (azsag); IV. 863b. *MF.* (áld).

Gál: Vizsgálódás, *Miklosich: Slav. Elem.* (kenéz).

Engel: Mon. I. 105. 106. *MF. Pótlék* (ágy).

Cantionale Tsikiense. 94. *Kassai: Szókönyv.* II. 378. (hasonlik).

Epistolae Archiepiscoporum e comitibus Szécsényi. II. 308. *Kr.* (német-forint).

Régi szótárból. *MF.* (ágyúság). — Régi szótár. *MF.* (bolt).

CorpJur. I. 135. 136. *Nyr.* 86.

Martonfalvi: Theol. 70. *Kr.* (kéj).

Dévai: Káté. *MF.* (berbegés).

Szakm: Am. *MF.* (áltat).

1601-i Szakácskönyv. 12. *MF.* (agg). — 13. *MF.* (megavat).

Galgóczi 1622. *Herman: MHalászat.* 780 (dévérkeszeg).

Fortunátus. 149. *Kr.* (ál-haj).

Fortun. Hist. 18. *Kr.* (megkappanozás).

GKat: Graduál Ajáni. *Imre S: GKat.* 27. (fűzfa).

Horvát A. *Szarvas: Magyar Igeidők.* 280.

Instr. super decim. *MF.* (arányoz).

Holtakkal való barátság. I. 1733? 1783? *Hunfalvy: MEthnogr.* 252 (kaláka).

Holtakkal való barátság. *Hunfalvy: MEthnogr.* 252 (mese).

Jóra intő csengetyű. II. 46. *MF.* (boncs).

Illei: SalPtol. 123. *Nyr.* VIII. 170 (újdon-új).

Koháry: (!) *MF.* (hegyesit).

Koháry 1685. *MF.* (ár).

Koháry: Vers. 9. *MF.* (azsag).

Koh: Vers. 1685. *MF.* (bódít; bonta).

Magyari: OrszRoml. 31. *Kr.* (fityész).

MaróthiGy. *Nyr.* XIV. 361 (semmis).

Medgyesi, *Imre S: Nyelvtörténeti Tanulságok.* 39 (megemésztetendő).

MSion. I. 291. *MF.* (aj). — III. 348. *MF.* (agyarkodik; kutyálkodik).

MNyil: Agend. 75. *Nyr.* VI. 362. 408 (útálság). — Agend. 349. *Nyr.* VI. 359 (egybeházaskodik); egyetlen adat. — Agend. 324. *Nyr.* VI. 360 (házaskodás); egyetlen adat.

Szakácskönyv, *Vasárnapi Ujság, Képes Folyóirat.* I. 53 (meg-öl).

Nic. Oláh: Hung. 85. *Kr.* (tokhal).

Oláh Miklós *Kresznericsnél* (boza).

Pázm: Epist. II. 11. *Kr.* (utólbani).

Pécsi: Biblia. 1634. *Nyr.* XVII. 573 (fiatalozik).

Szerémi György, *RMK.* II. 395 (morkoláb).

Szirmay: Hungaria in Parab. 48. *Kr.* (majc); 53 (hajdukáposzta); 87 (daru-kupa; födeles-kupa); 125 (fűzfa; hegedű; illik; vonó); 132 (körmetlen). Megjegyzendő, hogy Szirmay idézett művének első kiadása *1804*-ben, a második *1807*-ben jelent meg.

Szőnyi: Mártir. 102. *MF.* (alkú).

Szőnyi: Mártir Kor. 181. *MF.* (akaratoskodik).

Szőnyi Nagy J.: Mártirok Koronája. *MF.* (elárvájul).

Kovács J.: Krón. II. 51. *MF.* (agyarkodik). — II. 58. *MF.* (avat).

Kovács J. Magy. Krón. II. 151. *MF.* (visszaajánl).

Stb. stb. — Mindez pedig csak egy csepp a tengerből: jó ha $^1/_{10\cdot000}$-ed-része az idetartozó adatoknak!

FÜGGELÉK.

I.

A MAGYAR NYELV BARÁTAIHOZ.

II.

A „NYELVŐR“ ÉS A „NYELVTÖRTÉNETI SZÓTÁR“.

III.

„TURPIS CAUSA“.

I.

A MAGYAR NYELV BARÁTAIHOZ

A „NYELVTÖRTÉNETI SZÓTÁR“ SZERKESZTŐJÉNEK VÉDEKEZÉSE ALKALMÁBÓL

BALLAGI ALADÁR.*

„Der Gelehrte, in der letzten Rücksicht betrachtet, soll der sittlich beste Mensch seines Zeitalters seyn: er soll die höchste Stufe der bis auf ihn möglichen sittlichen Ausbildung in sich darstellen.“

FICHTE: *Ueber die Bestimmung des Gelehrten.*

* Ez értekezést 1904 tavaszán tettem közzé, válaszul a Magyar Tudományos Akadémia által kiadott és a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Bizottságának megbízásából Simonyi Zsigmond által szerkesztett „Magyar Nyelvőr“ című folyóiratban (1904. évf. 65—81. l.) megjelent cikkre.

A mult hónapban „Régi Magyar Nyelvünk és a Nyelvtörténeti Szótár“ cím alatt, több kötetre tervezett művemnek megjelent az első félkötete, melyben körülbelül *24.000 adattal* igazolom a Nyelvtörténeti Szótárra vonatkozó ismeretes álláspontomat.

E 448 lapra terjedő munkámra a mult héten, a Magyar Nyelvőr február 15-iki füzetében 8½ levélen válaszol Simonyi Zsigmond, mely — amint mondja — első válasz művemre.

Szenvedélyeimmel számol be válaszában s azokat emlegeti, annyira, hogy e művelete közben az én 24.000 adatom tárgyalására alig jut érkezése. Én az ő szenvedélyeivel egyáltalában nem akarok foglalkozni, hanem egyedül csak tárgyi ellenvetéseivel. Ezekkel azonban akként, hogy előveszem ***kivétel nélkül*** valamennyit s mérlegelem, hogy mennyit nyomnak? Ily szándékom magával hozza, hogy minden szó-cifra, minden cicoma mellőzésével, egyszerre minden további nélkül, azonnal a dolog érdemére térjek.

1.

> A Nyelvőr 66-ik lapján ezt írja Simonyi rólam: „Egy kitérésben bőven elmondja, hogy Molnár Albert szótárának 1708-i kiadásában a német fordítás mindvégig hibás, mert a kitől származik, nem tudott magyarul; de bírálónk elhallgatja, hogy én (t. i. Simonyi Zsigmond) már régen megírtam ezt az Akadémiai Értesítőben (18 : 198).“

— Nem tartozik rám, hogy mi van az Akadémiai Értesítőben és hogy mit írt Simonyi Zsigmond. Engem csak az a *tény* érdekel, hogy mi van a Nyelvtörténeti Szótárban? Ott pedig azt olvassuk a Források Jegyzékének XXVII. lapján, hogy a Molnár Albert Dictionariumából vett szavaknál *„a német fordítások az 1708-i kiadásból valók“*.

Ha tudomásul veszem, hogy Simonyi is szemétrevalónak tartja Molnár Albert 1708-iki kiadásának német fordítását; akkor egyúttal konstatálnom kell, hogy ezt a „szemétrevalót“ azonmód beleraktak a Nyelvtörténeti Szótárba.

2.

Simonyi szerint (68. l.) „azt mondja Ballagi, hogy Endlicher Monumenta Arpadianáit is földolgoztuk. *Mink ezt sehol se állitottuk.* Endlichert csak azért vettük föl a források jegyzékébe, mert itt-ott idéztük s az olvasóknak meg kellett mondanunk, mi az az Endlicher“.

— Igen, én azt mondtam, hogy az Endlicher-féle Monumenta Arpadianát feldolgozta a szerkesztőség, mert az én szememben a „Források Jegyzéke“ egyebet nem jelenthet, mint a feldolgozott források sorozatát. Annál is inkább, mivel azokat a forrásokat, melyeket csak „itt-ott idéztek“, tényleg nem vették fel a Források Jegyzékébe, bárha jó részüket olyképen idézik, hogy nagyon is rájuk fért volna a közelebbi megjelölés. Ilyen csak „itt-ott idézett“ forrásművek a szövegben:

Them. Sec. 14 („viselődés“ szónál); 28 („levegő“-nél); 38 („vétek“-nél), stb. — Deliber. A2 (keteputás-nál). — Bal: Gen. ac. Magn. 11 (kitérül-nél). — Anyasz Hist. 185 (segéltődik). — Vízözön. A3 (mind). — Szöl: Bar. 71 (vitéz). — Tör: Ján. 11 (megámul). — Gyul. 242 (csupán). — OrsIm. 10 (tesz). — Réd. tm. 7 (kerengő-grádics). 8 (vízi-mesterség). — OrvK. 2 (fekete-nadály). 6 (hagymázat). — Serm. Fun. 87 (gömbölyeg). — ExPrinc. 2 (bajlakodás). — Mad: Préd. 78 (ábrázolás). — Szakm: Am. 8 (hadar). — Szakm: AmAff. 1 (közösül). — ÉnÉn. M3 (erkély). — Bölcs könyv O (tarló). — Tótf: Józs. 29 (hamarvaló). — Csat: Mh. 31 (vértes), stb. stb.

Mindezek széltire szerepelnek a szótárban, némelyikük vagy százszor is, — de a Források Jegyzékéből kimaradtak. Pedig úgy vélem, egy akadémiai Nyelvtörténeti Szótár forgatói hamarább rájönnek arra, ki lehet, mi lehet az az „Endlicher“ — mint a „Csat: Mh.“, „Réd. tm.“-féle rejtélyek nyitjára.

3.

Simonyi szerint (68. l.) „*Kézait senki se dolgozta föl*“ t. i. a Nyelvtörténeti Szótár számára.

— Hát akkor hogy repültek bele a Nyelvtörténeti Szótárba ezek az idézetek:

„*Elv.* Jula in partibus Erteuelu habitavit (*Kézai*: *Gesta* 2:1. Endlicher 103).“

„*Vér.* Pro eo enim Werbulchu est vocatus, quia etc. (*Kézai*: *Gesta* 2:1. Endlicher 103).“

„*Ferlorum, Florum.* — florum paiur est vocatus (*Kézai: Gesta* 2:2).“

„*Ó.* Oubuda (*Kézai: Gesta.* 3. Endlicher 95).“

„*Szár.* Andreas, Bela et Lewenta filii Zarladislai (Endlicher 109. 113).“ — idézetük szerint itt Endlichert dolgozták fel, de Endlicher fenti lapjain *Kézai* krónikája van.

„*Bársonyos.* Mons Barsunus (*Kézai: Gesta* 2:3 Endlicher 115).“

„*Udvarnok.* — quos patrio nomine Udwornicos vocaverunt (*Kézai: De Udw.*, Endlicher 129).“

4.

Szemére vetettem a Nyt. Szótárnak, hogy Kézai *kerecset*-jét csak „kerek 400 esztendővel későbbi“ forrásokból ismeri (106. l.). Szemére vetettem, hogy Kézai *Könyves* Kálmánját csak Kresznerics Magyar Szótárából idézi: „Kézai: ***1282***, Kresznerics: ***1831*** — egy híján mindössze csak hatodfélszáz esztendő a differentia“ (107. l.).

Simonyi ebben semmi kifogásolni valót nem talál, tekintve, hogy most már, a Nyt. Szótár megjelenése *után* 10 esztendővel mindakettő „közkézen forog a következő munkában: ‚*Pótlék* a Magyar Nyelvtörténeti Szótárhoz. — Magyar Oklevélszótár‘. *Ebben aztán* mindenki megtalálhatja — úgymond — a Kézai *kerecset*-jét, *Könyves* Kálmánját és sok mást, amit birálónk keres, de ő neki (t. i. nekem) persze nincs tudomása a Nyelvtörténeti Szótárnak erről a fontos Pótlékáról!“ (79. l.).

— E szerint Simonyi előrelátta, hogy a Nyelvtörténeti Szótár *K* betűs kötetének megjelenésekor, t. i. ***1889***-ben még csak tervbe se vett Oklevélszótár, 14 esztendő mulva, t. i. ***1903***-ban meg fog jelenni, s *ebben aztán* benne lesz a Kézai kerecset-je és Könyves Kálmánja!

Már én egészen más szemmel néztem az időpontot a Nyt. Sz. anyagával szemben. Én, amint művemben kijelentettem, „a Nyelvtörténeti Szótárt *tényleg beleállítottam abba a korba, amikor írták*“, s ennélfogva „tanulmányomat úgy irtam, hogy merőben csak azon forrásokat használtam, amelyek a Nyt. Sz. megjelenéséig láttak napvilágot. Azóta megjelent vagy fölfedezett forrásokat épúgy nem használtam fel, mint ahogy a Nyt. Sz. nem használhatta fel“ (12. l.). Mert így kivánja a tisztesség és a józan értelem.

5.

Simonyi szerint (73. l.): „Molnár Albert képezte az *eláradás* szót, hogy egy szóval fordíthassa a latin *redundatio*-t".

— Molnár Albert, aki szótárát tudvalevőleg ***1604***-ben adta ki legelőször, nem „képezhette" e szót, mikor ő csak betűről betűre átvette Calepinus ***1584***-iki szótárából a következő helyet:

„Redundatio: Bővelkedes, *el arradas*".

6.

„Nagy baj is az, — írja Simonyi — hogy mink a *válasz*-t csak 158***8***-ból ismerjük, holott ő (t. i. Ballagi) már 153***7***-ből idézi! (357.)"

— Igenis ez baj, mert nyelvtörténeti szótárba minden okoskodás nélkül feltétlenül föl kell venni azt a szót, mely a legrégibb.

Van azonban valami más bökkenő is! Mert én a *válasz*-t nemcsak a 357. lapon, hanem művem tervéhez képest másutt is idézem, még pedig a codexeknél, ahol az 15***88***-cal többé nem az 153***7*** áll szemben, hanem az ***1440***-es évektől kezdve a codex-adatok egész sorozata. Ezek, a legrégibb források tükrében, számos oly jelentéssel tüntetik föl a „választ", melyeknek a Nyelvtörténeti Szótár soha hirét sem hallotta. A ‚válasz' ugyanis így van beiktatva munkám 306-ik lapjára:

„Válasz: 1) „responsio"; legrégibb forrásuk csak R. M. Nyelvemlékek II., — holott már *Virginia-cod.* 74. *Debreceni-cod.* 8. 82. 143. 185 (kétszer). *Érsekujvári-cod.* 536. 2) „(relatio, instructio, discriminatio, distinctio)"; szerintük csak Molnár Alb. és Bod Péter szótárában, — holott rokon jelentésben már *Tihanyi-cod.* 32. 3) a. m. spatium. *Ezen jelentését nem ismerik*, pedig említi már a *Jordánszky-cod.* 62a. 4) a. m. discretio. *Ez értelemben sem ismerik*, pedig említi már a *Jordánszky-cod.* 760. 5) a. m. separatio. *Ez értelemben sem ismerik*, pedig így említi már az *Érdy-cod.* 60. 6) a. m. concisio. *Ez értelemben sem ismerik*, pedig így említi már a *Bécsi-cod.* 210. 7) a. m. divisio. *Ez értelemben sem tudnak róla*, pedig így említi már a *Jordánszky-cod.* 22."

7.

Azt mondja rólam a Nyelvőr szerkesztője: „A 408. lapon ilyen igenévi alakot akar velünk elhitetni: *nehezen-hiszö!*" (81. l.).

— Kérem, nem én akarom elhitetni a világgal a „nehezenhiszö"-t, hanem Szily Kálmán, aki a Nyelvőr 1888. évfolyamának 312. lapján, Wagner Phraseologiájáról szóltában, ezt mondja:

„legtöbbet merített a Phraseologia a nép nyelvéből, különösen a dunántúli és a székely nyelvjárásból. Íme egy kis mutató ebből is: — *Nehezen hiszö*, incredulus.“

Szily e szójegyzékéből vette a Nyt. Sz. — saját állítása szerint — Wagner Phraseologiájának adatait. A „nehezen-hiszőt“-t nem kifogásolták, mikor Szily a Nyelvőrben közölte, még pedig magából Wagnerből véve, ahol ezt olvassuk: „Incredulus: Hihetetlen, nem könnyen, *nehezen-hiszö:* unglaublich, misztrauig“ (650. l.).

E szerint Wagner azt mondja, hogy unglaublich annyi mint hihetetlen; misztrauig a. m. „nehezen-hiszö“. Ezt tehát nem én akarom elhitetni, hanem a nagyszombati jezsuiták kitünő Phraseologiája mondja.

8.

Simonyi kifogásolja, hogy művem 84. lapja szerint, „a török *orman* szó a. m. felemelkedő, felálló!“ (81. l.).

— Igen, ezt mondom, még pedig Simonyi Zsigmond azon állításával szemben, hogy *orman* annyi mint *hajfodorítóvas; sál; krágli; cin* (pl. tányér) és *kötény*.

Magyar nyelvről lévén szó, előbb fejtse ki és bizonyitsa be Simonyi Zsigmond, hogy a magyar *orman* annyi mint *hajfodorítóvas; sál; krágli; cin* (pl. tányér) és *kötény* — amit én a józan értelem nevében kétségbe vontam — s majd akkor beszéljünk a *török* orman-ról.

9.

Újabb kifogása Simonyinak művem ellen: „A 100. lapon azt állitja, hogy *vér* és *ér* mindkettő ugyanegyet jelent“.

— Igen, ezt mondom, mert nézetem szerint Anonymus e szavában „Homosouer“, az alapszó *ér* ép úgy lehet mint *vér*, tekintve, hogy népnyelvünkben és helyneveinkben az erek, vérkék, szakadékok egyaránt folyó-t jelentenek, azt ami *foly* s mint ilyen *él;* épúgy, mint a holtvizek, morotvák és halványok (melyet a Nyelvtörténeti Szótár csak kérdőjellel magyaráz!) azt a vizet, mely *nem folyik*, mely megállt s ennélfogva *nem él*.

A vér (Blut) és ér (Ader) közti különbség fölfedezését átengedem a Nyelvőrnek.

10.

A 80. lapon ezt mondja Simonyi rólam: „A 407. lapon megrója, hogy a *beléavott* szót nem idéztük a 18. századból, pedig mink a 16. s 17. századból is idéztük!“

— Idézték? Ugyan hol? Nézzük a Szómutatót. Ott egymásután következnek ezek a szók:

„Bele, belé. Beleagg. Beleakad. Beléakadálykodik. Beléakaszt. Beléakasztal“.

— No most, itt kell jőni a Beléavott-nak vagy a Beléaviknak. Azonban nem az jő, hanem:

„Belebeszéll. Belébocsát. Belébojtorodik. Beléböfög. Belebőg. Belebújik“ stb. Hol van az a „Beléavott?“ Ha benne van a Nyelvtörténeti Szótárban, az hiba, mert a Szómutatóban meg nincs meg se a Beléavik, se a Beléavott!

11.

„A biráló — úgymond Simonyi — azt hiteti el olvasóival, hogy nekünk 16 éven át 46 gyűjtő volt rendelkezésünkre (96. l.). Pedig a legtöbb gyűjtő csak egy-egy nyelvemlék földolgozására vállalkozott, csak egynéhányan dolgoztak föl nagyobb számú munkát s utóbb egy-két évig csak egyetlenegy gyűjtő dolgozott, Az egész gyűjtés öt évig tartott.“ (67. l.)

— Én, művemnek idézett 96. lapján ezt mondom: „16 esztendőcske alatt csak a lány cseperedik fel, nyelvtörténeti szótárt hogy lehetne megírni két szerkesztőnek 46-od magával“.

Ezen kétségbevont állításom könnyen ellenőrizhető. A Nyelvtörténeti Szótár a Források Jegyzékében névszerint fölsorolja a földolgozókat, kiknek imhol teljes lajstroma, úgy amint a Forrásjegyzékben egymásután következnek:

Könnye Nándor, Simonyi Zsigmond, Turi Mészáros István, Bánóczi József, Veres Imre, Zsilinszky Endre, Alexics György, Budenz József, Ferenczi János, Valberti Lajos, N. N. (névtelen gyűjtő; sűrűn szerepel), Jámbor József, Tapodi, Szarvas Gábor, Kúnos Ignác, Vozári Gyula, Szulik József, Köpesdy Sándor, Vajdafy Géza, Zsoldos Benő, Veres József, Ihász Gábor, Kulcsár János, Végh Pál, Kasztner Géza, Virányi, Kőhalmi József, Frecskay János, Szilasi Móric, Iványi István, Likavetz János, Király Pál, Munkácsi

Bernát, Barna Ferdinánd, Schleininger, Kürcz Antal, Komáromy Lajos, Csapodi István, Kiss Ignác, Volf György, Marczali Henrik, Szarvas Gáborné, Garami Rikárd, Gyulai Béla, Nagyszigethi Kálmán, Halász Ignác.

Tessék ezen a lajstromon végigmenni, tessék összeszámolni a neveket, s méltóztatnak meglátni, hogy ez épen 46 gyüjtő — amennyit én állítottam.

De Simonyi azt mondja, hogy ezek legtöbbje csak egy-egy nyelvemléket dolgozott fel. — Hát akkor nem gyüjtő? Akkor nem azért van ott a nevük, mert nyelvanyagot gyüjtöttek?

Veszedelmes eljárás! Mert akkor majd kitalál derülni, hogy voltakép egyetlenegy „gyüjtőjük" volt, t. i. Könnye Nándor, kit a szerkesztők soha nem mulasztanak el megbélyegezni e szótár körül végzett „lelkiismeretlen" munkája miatt. Pedig ha Könnye csakugyan lelkiismeretlenül dolgozott, akkor nagyon csehül áll a Nyelvtörténeti Szótár dolga, mivel ebbe, amint művem 25. lapján megállapitottam, „Könnye Nándor egyesegyedül 341 művet, vagyis 100-zal több művet dolgozott föl, mint a többi gyüjtő szerkesztőstül".

A gyüjtőkkel valóban nem tudom, hányadán vagyunk. Lássunk egy konkrét esetet. Wagner Phraseologiájáról 1890-ben azt mondják, hogy külön *„földolgoztatták"* (Bevezetés, VI. l.), tehát aki e munkát végezte, saját megjelölésük szerint „földolgozó". 1893-ban azt mondják ugyanezen munkáról, hogy „több más hasonlóképen fontos művel együtt e munka is *földolgozatlanul maradt*" és „a Nyt. Sz. szerkesztősége csak a Nyelvőrben belőle közlött példákat" iktatta be a szótárba, s e szerint aki e mutatványokat közölte, „nem feldolgozója, hanem csupán méltatója volt e műnek" (Nyelvőr, XXII. 460), tehát nem volt földolgozva. 1904-ben, jelen cikkében, Simonyi *ismét földolgozottnak állítja*, „fölvettük a Phraseologiából!", „idéztük ezt a szót a Phraseologiából" stb. (Nyelvőr, XXXIII. 79. 80).

Mi van hát a Phraseologiával? Egyszer földolgozták, másszor nem dolgozták föl; egyszer a Phraseologia = Phraseologia, másszor a Phraseologia = mutatvány a Nyelvőrből.

Ami a gyüjtés időtartamát illeti, azt a fentihez hasonló ellenmondásaik miatt lehetetlen szabatosan megállapítani. E részben az én számitásom alapjául szolgált 1) Az Előszó azon kijelentése, hogy

az „anyaggyűjtés“ 1873-ban „tényleg“ megkezdődött. 2) A szerkesztői Bevezetés azon kijelentése, hogy „a szerkesztés munkája közben is tőlünk telhetőleg folytattuk az anyaggyűjtést“ (VI. l.). 3) Hogy a szótár szövegében idézett számos mű csak 1888-ban, sőt egy-kettő még az után is, így pl. a br. Radvánszky-féle Szakácskönyvek, a Régi Magyar Költők Tára VI. kötete, stb. csak az *1890*-es években! jelent meg. 1873-tól 1888-ig = *16 év* — Maróthi szerint.

12.

„Ballagi azt állítja a 104. lapon, hogy nem ismerjük Anonymusnak ezt a fontos szavát: *Erdeuelu*, pedig megvan (összes társaival együtt a maga helyén az ‚*elv, elü, el*‘ cikkben)“ (79. l.).

— Tévedni méltóztatik. A 104. lapon én ama „fontos szó“ első feléről, az *erdő*-ről mondom, hogy nem említik. De a 105. lapon az Erdeuelu alapszaváról az ‚elv, elü, el‘-ről épen kiemelem hogy *benne van* a Nyt. Szótárban! Ott ugyanis Anonymusról ezt mondom: „az *eredetiből fölvették* a következő kilenc, azaz kilenc szót: vár, munkás, ***elv***, hév, jó, szerelem, szerelmes, vértes és mén“ (105. l.).

13.

„Nevezetes — írja Simonyi — hogy mink sokszor régibb adatokat idéztünk, mint amelyeket birálónk kiván, pedig ő minden egyes adatát olyannak tünteti föl, hogy régibb voltánál fogva kellett volna idéznünk! Ilyenkor az ő adatára semmi szükség nem volt, s nemhogy kötelességet mulasztottunk volna a mellőzésével, hanem célzatosan is mellőzhettük mint fölöslegest.“

Ezzel kapcsolatban „turrpisságnak“ minősíti Simonyi, hogy hibáztatom a Nyt. Szótárt azért, mert Anonymusból nem vette föl az *almás*, az *úr*, a *jobbágy*, a *körtvély*, a *tó*, a *sár* és az *erdő* szókat, Kézaiból pedig az *erdő*, *fő*, *híd*, *sebes*, *száz*, *halom* és *völgy* szókat. Holott, amint Simonyi mondja, az oklevelekből sokkal régibb, 1055-től 1252-ig terjedő korból, igenis idézik (80., 81. l.).

— Erre nézve legyen szabad ismételnem, amit művemben több helyt elmondok, hogy t. i. oly beosztású nyelvtörténeti szótárba, mint a Magyar Nyelvtörténeti Szótár, mely egy-egy szóra tömérdek példát hoz fel: a legrégibb nyelvemlékek, valamint legrégibb krónikáink s általában az Endlicherben foglalt legrégibb történeti emlékek összes magyar szavait okvetlen föl kellett volna venni.

Ha a Nyt. Sz. például *telik*-re 101 adatot halmoz össze; *betelik*-re 60-at, *teljes*-re 80-at, *tesz*-re 720-at, *föltesz*-re 76-ot, *törvény*-re 140-et, *tud*-ra 184-et, stb.: észszerű és jogos kívánság, hogy a legrégibb krónikáinkban foglalt mindössze 93 szót *egytől-egyig* fölvegyék.

14.

Helyteleníti Simonyi azon kívánságomat, hogy a „csepegő" szót a legrégibb forrásból, az Apor-codexből kellett volna idéznöök. Azt mondja, hogy a Molnár Albert, Páriz Pápai és Bod Péter szótáraiból s a Comeniusból való adatokat is csupán azért idézik, mivel abban a néhány idézetben e szónak különösebb alkalmazását akarták feltüntetni. „Hiszen különben — így vonja le ez esetből az elvi jelentőségű következtetést — a közönséges igenevet nem veszi föl egy szótár se, mint igéjétől külön szót." (71. l.)

— Ha a közönséges igenevet nem kell igéjétől külön szóként felvenni, miért veszi fel mégis a Nyelvtörténeti Szótár igéjüktől külön, például a következő jelen idejű melléknévi igeneveket: *zengő:* sonans, tönend; *nyaló:* lingens, lambens; *cselekedő:* agens, tuend; *nyalánkozó:* liguriens; *sértő:* lædens, saucians, offendens; *váró:* expectans, wartend; *elsorvandó:* tabescens, stb.

Tán csak nem azért, hogy például a legutóbbi *elsorvandó* egyetlen forrásául „Megy: 3 Jaj. ***II. 132***"-t, vagyis Medgyesi Pál Hármas Jajja II. kötetének 132-ik lapját idézze? Hiszen Medgyesi Hármas Jajja egy kicsiny, *63* lapra terjedő füzetke, melynek se ***II. kötete, se 132-ik lapja nincsen!*** S így az *elsorvandó* olyan szó, mely végkép kiszenvedett a tragicus idézet súlya alatt.

Az idézett melléknévi igeneveknek az eredeti igéktől elütő jelentése egyáltalában nincsen; nem lehet azokban e szavak különösebb alkalmazását feltüntetni — tehát, amilyen címen felvették ezeket, époly joggal kellett volna kiírniok a különben is felvett „csepegő" címszó után annak legrégibb előfordulását.

15.

Hasonló kifogásokat tesz Simonyi azon adatomra felelve, hogy kimaradt a Nyelvtörténeti Szótárból a „győzt-: győzött" szó. „Nem lévén nyelvész — írja rólam — nem tudja, hogy ez egyszerűen a *győz* igéhez tartozó igenév, tehát a *győz* címszó alá tartozik, ott pedig csakugyan megvan e szólás." (71. l.)

— Megvallom, újság előttem, hogy a Nyelvtörténeti Szótárban a mult idejű melléknévi igeneveket a megfelelő ige címszava alá helyezték. Mert akkor nem szerepelnének külön címszavak gyanánt: *zsibbadt:* torpidus, stupefactus, träg, starr gemacht; *zsendült:* præmaturus, frühreifig, vor der Zeit reif; *viselt:* gestus, verrichtet; *vett:* acceptus, genommen; akkor ezeket a *zsibbad, zsendül, visel, vesz* igékhez kellett volna beosztani. Ha pedig külön szó gyanánt veszik fel sokadmagukkal a zsendült-et, zsibbadt-at, viselt-et, vett-et, sőt a „*letért*"- és „*megtért*"-et is (ld. Nyt. Sz. III. 570. és 572. l.), miért ne követelhetnék én külön helyet a győzt-nek?

Abból, hogy én követelem a *győzt* külön címszó gyanánt való felvételét, Simonyi azt a következtetést vonja le, hogy nekem nemcsak a szótár szerkesztése módjáról nincs fogalmam, hanem még arról se, mit hol kell keresni benne (71. l.). De hisz e logika alapján azoknak se lenne fogalmuk se a szótár szerkesztése módjáról, se arról, hogy mit hol kell keresni benne, akik a zsendült-et, zsibbadt-at, viselt-et, vett-et s a hasonló szavaknak még egész légióját nem az illető ige címszava alá tették, hanem önállóan igtatták be szótárukba.

16.

„Nem tudta Ballagi fölismerni és megérteni a Döbrentei-kódex 214. lapján olvasható *kvač* szót se, nem is fogja megmagyarázni mások segitsége nélkül." (78. l.)

— Itt Simonyi mint *ezután* megmagyarázandó szót említi a kvač-ot, mely a Döbrentei-codexben fordul elő. Én azonban nem a jövőre, hanem a multra vagyok kiváncsi; mert ha a kvač a Döbrentei-codexben van, aminthogy ott van — akkor benne *kell* lennie a Nyelvtörténeti Szótárban, ha másként nem, kérdőjellel magyarázva. Azonban — nincs benne. Amiből, Simonyi szerint nem az következik, hogy íme a Nyelvtörténeti Szótár mulasztást követett el, midőn nem vette a Döbrentei-codexnek egy igen-igen nevezetes szavát, hanem az következik, hogy én vagyok a bűnös, mert kétségtelen, hogy ha netalán majd egykor valamikor szólanék róla, nem fogom megmagyarázni tudni azt a Nyelvtörténeti Szótárból kihagyott igen-igen nevezetes szót.

17.

Simonyi azt mondja a 72. lapon, hogy a Nyelvtörténeti Szótárban bátran mellőzhették a sok igekötős igét, a sok összetett névszót, az *-ás, -és, -ság, -ség* képzős főneveket, hacsak nincs valami különösebb értelmű árnyalatuk. „Bírálónk — így folytatja — négy fényesen, költségkímélés nélkül nyomtatott lapon (390—394) mintegy nyolcvan ilyen főnevet sorol föl, melyet Molnár Albert szavai közül lelkiismeretlenül elhagytunk, s nem veszi észre, hogy valamennyi idézett főnév *el, ellene, elő, elől* igekötőkkel összetett igéből *-ás, -és*-sel képezett főnév! Ha ezeket mind fölvettük volna, mondhatnám, megannyi haszontalan gazzal és szeméttel töltöttük volna meg a szótárt."

— Ha elfogadjuk e föltevést, hát igen — nincs kifogásom ellene — gazzal és szeméttel töltötték meg a szótárt! Mert én a kifogásolt szókat épen annak a bemutatására idéztem, hogy a Nyelvtörténeti Szótárba „egyugyanazon beszámítás alá eső szókat, egyugyanazon forrásból, *minden képzelhető rendszer feltétlen kizárásával* egyszer fölvettek, másszor kihagytak!" (394) Mert könyvemben minden *el*-igekötővel összetett igéből *-ás, -és*, képzővel alkotott *kihagyott* főnév mellett ott szerepel egy épen úgy képzett ***felvett*** főnév is — tehát ***benne van a Nyelvtörténeti Szótárban*** a lebecsmérelt „gaz és szemét"! Miért maradt ki az *előbbi*, ha fölvették az ugyanilyen *utóbbit*, vagy miért vették fel az *utóbbit*, ha kihagyták a vele egy ívású *előbbit?*

A ki figyelmesen elolvassa azt a „négy, költségkímélés nélkül fényesen nyomtatott oldalt", rögtön látja, hogy épen az a pointje az én bizonyításomnak, hogy *csupán és kizárólag csak „el, ellene, elő, elől"* igekötőkkel összetett igékből *„-ás, -és"*-sel képzett főneveket sorolok fel.

Annak a „négy, fényesen, költségkímélés nélkül nyomtatott lapnak" azonban valami más célja is van, ami mindennél fontosabb, de amiről Simonyi Zsigmond ***mélyen hallgat.*** Az, nevezetesen, hogy minden ellenmondás lehetetlenné tételével állapítsa meg azt a tényt, hogy a Nyelvtörténeti Szótár Molnár Albert ***1604***-iki alapvető szótárának adatait tulajdonképen nem Molnár Albertből, hanem Kresznerics Ferenc ***1831***-ben megjelent Magyar Szótárából írta ki. De még ebből is, minden képzelhető rendszer feltétlen kizárásával, csak minden második-harmadik Molnár-féle szó tévedt bele a magyar nyelv bibliájába.

18.

„Azt mondja bírálónk, hogy az *aratás, egyébként, elragadoz, foszlat, gerenda, gyönyörködtet, ivó, jövetel, megmér, méltatlankodik* stb. stb. szókat csak a Müncheni-kódexből, a *beereszt, bevisz, kölyök, könnyezet, mögé, megostoroztat, megváltozik, vénség, veréb, veternyei, vétkezet* stb. szókat pedig csak az Apor-kódexből idézzük, holott már a Bécsi-kódexben előfordulnak, továbbá, hogy az *elvész, kifarag, könyörül* szókat csak az Apor-kódexből idézzük, pedig már a Müncheniben előfordul. Ámde tudnivaló, hogy ez a három kódex valamennyi egy és ugyanazon bibliafordításnak három töredéke, tehát ezek teljesen egykorú szövegek, csak annyiban különböző korúak, hogy a fönnmaradt másolatok közül a Müncheni-kódex tán néhány évvel később íródott, mint a Bécsi, s az Apor-kódex később, mint a Müncheni. De valamint ezek a kódexek egymáshoz, épúgy viszonylik mind a három együtt az Ehrenfeld-kódexhez. Mindezek a szövegek a XV. század első feléből valók, az Ehrenfeld-kódex valamivel korábbi másolatban maradt fönn, mint amazok, de a bennök megőrzött nyelv egy és ugyanazon kor nyelve. Ha tehát Ballagi lelkiismeretlenséget lát abban, hogy mink az *adás, állhatatos, állhatatosság, általvisz, baromi, betakar, betesz, bocsánat* stb. szókat *csak* a bibliából idézzük, holott *már* az Ehrenfeld-kódexben megvannak (amelyet Szarvas G. dolgozott föl olyan „botrányosan“ !): akkor vagy annyira *tudatlan*, hogy még nyelvemlékeink koráról se tájékozódott, vagy pedig *tudva megtéveszti* könnyenhivő olvasóit. — Ezzel egyúttal szétfoszlik *egy pár száz* szemrehányása, mint teljesen alaptalan és jogosulatlan.“ (69.,70. l.)

— Kemény *szavak*, melyek engem arra hívnak fel, hogy kemény *argumentumokkal* válaszoljak.

Mindenekelőtt ki kell emelnem, hogy legrégibb codexeinket *maga Simonyi* is, ugyanolyan időrendben tárgyalja mint én (ld. Simonyi: A Magyar Nyelv. I. 168).

Jelen soraiban is elismeri, hogy a „Müncheni kódex tán néhány évvel *később* íródott, mint a Bécsi, s az Apor-kódex *később* mint a Müncheni“; majd elismeri, hogy „az Ehrenfeld-kódex valamivel *korábbi* másolatban maradt fönn, mint amazok“.

— Ebből pedig azt tanuljuk, hogy legrégibb codexeinket, mint kéziratokat, Simonyi *most is* ugyanolyan sorrendben veszi, mint én.

Mi hát a kifogása? s miért vagyok én „tudatlan“? Azért vagyok tudatlan, mert nem tudom, ami „tudnivaló, — hogy ez a három kódex valamennyi egy és ugyanazon bibliafordításnak három töredéke, tehát ezek teljesen egykorú szövegek.“

Simonyi, egy másik művében ad számot arról, hogy miért tartják a szaknyelvészek a Bécsi, Müncheni és Apor-códexet egy és ugyanazon bibliafordítás három töredékének. „*Összetartozásukat* — úgymond — kétségtelenné teszi az, hogy nyelvezetök majd minden ízében megegyezik, mind a szókincs, mind a nyelvtani alakok tekintetében“ (A Magyar Nyelv. I. 169).

E meghatározás oly tudományos vita eredménye, mely a három „összetartozó“ biblia-töredék középső része, a Müncheni-codex nyelve dolgában, két hírneves szaknyelvészünk, Simonyi Zsigmond és Balassa József közt folyt le.

Simonyi Zsigmond a Müncheni-codex nyelvjárását akkép állapította meg, hogy „***a szép székely föld szülte*** e bibliának nemcsak fordítását, hanem fordítóját is“. (A Magyar Nyelv, I. 176. l.).

Vele szemben Balassa József arra az eredményre jutott, hogy a Müncheni-codex fordítója „nem a székely föld szülötte, hanem ***a Dunántúl nyugati részéről való***“ (Hunfalvy Album, 11. l.), vagyis nem a ***legkeletibb***, hanem az attól legtávolabb eső ***legnyugatibb*** magyarság nyelvjárását látta a codex nyelvében.

Ebből tehát nem a Bécsi-, Müncheni- és Apor-codexnek „összetartozása“, hanem *Magyarország* (Regnum Hungariæ) összetartozása következik; mert Vas vármegyétől a Székelyföldig nem valamely magyar nyelv*járást* beszélnek, hanem a magyar *nyelvet* beszélik. És így Simonyi meg Balassa segélyével, a ‚magyar tudomány‘ csak azt hozta tisztába, hogy a Müncheni-codex *magyarúl* van írva, de nem azt, hogy összetartozik a Bécsi- és Apor-codexszel. És ha ezek másolatai különböző korból valók, amint maga Simonyi is elismeri, tájékozott embernek nem szabad másként szólni róluk, mint ahogy én szóltam.

19.

„Azonban — mondja Simonyi — a bűnlajstromban fölhalmozott sok lim-lom között, alighogy egy pár pillantást vetettem bele, mindjárt különös dolgokat tapasztaltam. Lássunk csak egy-két példát! Birálónk azt mondja, a *hetedik* szót csak nyomtatványokból idézzük, holott „már“ a Müncheni-kódex 55. lapján előfordul (a Müncheni-kódexet az erkölcstelen Simonyi dolgozta föl, ki még a gyűjtés bűneiben is, mint Ballagi mondja, hors concours áll). De nem igaz ám! ha megnézzük magunk a Müncheni-kódex 55. lapját, ott nem *hetedik* van, hanem *heted*: „a masic es a harmadic mend hetediglen!“ Ez az adat pedig

szótárunkban kétszer is idézve van: a *heted* cikkben és a *harmadik* cimszó alatt! Hát így vagyunk Uram? Hát végig keresgéljük-e mind a 6544 adatát, hogy nincs-e benne megtévesztő félreértés vagy *valótlanság?* — — —"

— A Müncheni-codex 55. lapján ez van: „Azonkeppen a' masic es a harmad*ic* mend a' hetediglen."

Én a codexeket, a Nyelvtörténeti Szótár módszerétől eltérően, ahol csak lehetett, az eredeti forrással összehasonlítottam. Így jártam el itt is. És az eredetiben a fenti mondatnak megfelelő helyet így találtam: „Similiter secundus, et tertius usque *ad septimum*" (Evang. sec. Matthæum. XXII. 26).

Ha az idézett mondatban a harmad*ik* helyett *harmad* van, akkor kétségkívül heted-nek vettem volna a fennforgó szót; de mivel harmad*ik* említtetik, a hetediglent a codexekben igen gyakori contractiónak vettem, t. i. heted(ik)iglen-nek s a latin szöveggel is egybevetve, szándékosan osztottam be, mint hetedik-et jegyzékembe. Nem szorultam semmiféle fogásra; mert a „hetedik"-re mint codexszóra, ezenkívül nem kevesebb mint **25** adatot tudtam felsorolni!

Simonyi azonban máskép van. Midőn a fenti becsületes, mert a latin eredeti forrásig menő megállapításom alapján a „valótlanságokkal" megtévesztő kutató hírébe akar keverni, azt mondja: „Lássunk csak *egy-két* példát!"

— De kérem, ez csak *egy* példa, nem „egy-*két*" példa! *Egy* példa, melyet úgy helyez el 6543 példámmal szemben, hogy lerontsa vele megbizhatóságomat.

Nem vitázom — ítélj olvasó.

20.

„Nevetséges tévedés azt hinni, — mondja Simonyi — hogy ennek a lapszámhalmaznak (t. i. a codexekből nem idézett szavak jegyzékének) a legcsekélyebb értéke is volna. Ilyen, teljesen szükségtelen igenévi adatok azok, amiket az *alkotó, cselekedő . . . viselő, visszavonó, viszálkodó* és sok más cimszó alatt összehord. Továbbá más olyan képzések és összetételek, aminőket mi — mint mondtam — sokszor szándékosan egészen mellőztünk, sőt a kész szótári kéziratból sajtó alá adáskor tömegesen törültünk, hogy a szótár terjedelmét s a nyomtatás költségét szükség nélkül ne szaporítsuk; ilyenféle jelentéktelen adatok azok, amiket birálónk az *általmenés, átko-*

zódás, bajlódás, elvonás, megostorozás, tevés, ártalmasság, bölcsvolta, bennevaló, messzevaló, visszavaló, változhatatlanul, vakon, megoldoztat, megtiltat szókról idéz és sok száz meg száz más adat! — Ép oly keveset nyerünk száz meg száz magától érthető összetétel és jelzős kifejezés fölsorolásából: *angyali-természet, arany-kupa, réz-pléh, vas-rostély, vas-szerszám* stb., stb. — Jellemző, hogy a 375 lapnyi fölsorolásban kb. ötven lapot foglalnak el az igekötős összetételek: *által-esik, által-fú, által-hord, alá-küld, alá-visz, be-küld* stb., stb. Mindezek a kódex-adatok semmivel se gyarapítják nyelvtörténeti ismereteinket, mert hisz az alapszavaikat (esik, fú, hord, küld, visz stb.) már a szótár is idézte a kódexekből."

— Azok a „szükségtelen igenévi adatok", azok „a jelentéktelen adatok", az a „száz meg száz magától érthető összetétel és jelzős kifejezés", s azok „az igekötős összetételek", melyek Simonyi szerint „semmivel se gyarapítják nyelvtörténeti ismereteinket", ***kivétel nélkül mind benne vannak a Nyelvtörténeti Szótárban.*** Én csak ahhoz alkalmazkodtam.

Nekem épen az volt a kifogásom, hogy ha már felvették azokat, miért vették fel a XVII. és XVIII. századi forrásokból s miért nem a codexekből, mikor már ott is előfordulnak. A jelentéktelen adatokat, mondja Simonyi, mellőzték, sőt kitörölték — ebből tehát minden józaneszű ember csak azt következtetheti, hogy amit meghagytak, az *egy se jelentéktelen.*

Ha tehát nem jelentéktelen az „*alkotó*", mikor csak Molnár Albert szótárából idézik — miért lesz rögtön jelentéktelen, mihelyt én a Bécsi-codexből citálom. Ha fontos a „*cselekedő*", Heltai Új-Testamentumából idézve, miért lesz rögtön jelentéktelen, ha én megtalálom az Ehrenfeld- és Weszprémi-codexekben? „*Viselő*"-t jelentékeny szónak tartják Calepinusnál, illetőleg Comeniusnál, de rögtön elveszti fontos voltát, ha már a Bécsi-, Döbrentei-, Nagyszombati-, Lobkowitz-, Gömöry-codexekben, az Apostolok méltóságában, a Domonkos-legendában s a Keszthelyi-, Érsekújvári- és Tihanyi-codexekben is előfordul. „*Visszavonó*" fontos, ha Tőke Ferenc használja, de szót sem érdemel, ha benne van a Guary-, Jordánszky-, Horvát-, Teleki- és Érsekújvári-codexekben. „*Viszálkodó*" nevezetes, ha Rettegi 1759. évi naplójából ismerik, de haszontalan, ha már a Thewrewk-codexből kimutatom. Hasonlóképen „*általmenés*" becses adat Calepinusnál és Molnár Albertnél, semmit sem ér, ha a Teleki-codexből idézem; „*átkozódás*" fontos Decsinél és Molnár Albert

szótárában, nevetséges a Nádor-codexben; a „*bajlódás*“ becses szó, ha Bornemisza Prédikációiban találják, de értékét veszti, ha én már a Festetics-codexből ismerem; az „*elvonás*“ becses szó Molnár Albert és Bod Péter szótáraiban, de haszontalan a Debreceni-codexből idézve; a „*megostorozás*“-ért is dicséretet érdemel a kiíró, ha felfedezte Bod Péter szótárában, de megostorozásra méltó, aki rábukkant már a Winkler-, Lobkowitz-, Cornides- és Pozsonyi-codexekben; a „*tevés*“ is disze a szótárnak, ha Molnár Albertből és Bod Péterből citálják, de a Debreceni-codexből csak nem érdemes kiírni? Az „*ártalmasság*“ becses adat Molnár Albert szótárában és Gyöngyösi 1763-diki kiadásában, de ártalmas idézni az Apor-codexből; „*bölcs-volta*“ jó, ha Medgyesi Pál egyetlen füzetből álló Hármas Jajjának „I. kötetéből“ idézik, de nem valami bölcs dolog fölfedezni a Sándor- és Érsekújvári-codexekben; „*bennevaló*“-t idézi Simonyi Tinódiból, de azon adatokat nem tartja a szótárba valóknak, melyek már a Guary-, Jordánszky-, Döbrentei-, Virginia, Nagyszombati-, Gyöngyösi-, Debreceni-, Pozsonyi-, Érdy-, Érsekújvári-, Tihanyi- és Thewrewk-codexekben lelhetők; „*messzevaló*“ jó szó Molnárnál, Comeniusnál és Bod Péternél — de ne merje senki citálni a Bécsi-, Müncheni-, Peer-, Margit-, Nagyszombati-, Teleki-, Kazinczy- és Érsekújvári-codexekből! „*Visszavaló*“-t minden jótétlélek kerülje, mint a pestist! mert a hátrább, az 583. lapon közölt diagnozis szerint, e szó a perverzitás oly fokán van, hogy ha hozzányúlunk, három baklövés nélkül nem szabadulhatunk tőle; „*változhatatlanul*“-t becses szónak ítélik, ha gróf Bercsényi Miklós leveleiben találják, de az már más, ha már a Debreceni-codexben is megmutatom; „*vakon*“ bejöhet Heltai Bibliájából és Bornemisza Evangeliumából, de vétek idézni a Müncheni-, Winkler- és Jordánszky-codexekből; „*megoldoztat*“ becses adat Heltainál, de semmit sem ér a Példák Könyvében vagy az Érsekújvári-codexben; a „*megtiltat*“ okvetlenül fölveendő a Csizióból, de mit okvetetlenkedik a Debreceni-codex?

Épen így vannak az összetételekkel és a jelzős kifejezésekkel. Az „*angyali természet*“ kitünő szó Heltaiból szedve, de bezzeg hitvány a Debreceni-, Horvát- és Érdy-codexekben Az „*arany-kupa*“ aranyat érő szó, ha Bornemiszából idézik, de semmit sem ér, ha már a Lobkowitz- és Cornides-codexekben is előfordul; az „*aranyvesszö*“ nagyértékü Faludinál, de a Bécsi-codexben már csak lim-

lom; a „*réz-pléh*“-et ki lehet írni Apáczai Csere Jánosból, de nem érdemes citálni, ha a Cornides-codexben lelem; a „*vas-rostélyt*“-t és „*vas-szerszám*“-ot is vétek lett volna elhagyni, mikor ők megtalálták a Fortuna, Szerencsének Kerekében, illetőleg a R. M. Nyelvemlékek II. kötetében, de semmivel se gyarapítják nyelvtörténeti ismereteinket azon adatok, melyeket én ugyane szavakra a Nádor-, Weszprémi-, Érdy-codexekből, a Margit- és Domonkos-legendákból idézek. Igaz, hogy ama „bűnlajstromban“ sok helyet foglalnak el az igekötős összetételek. De én itt is *kivétel nélkül* csak olyan szavakkal foglalkozom, melyek a Nyelvtörténeti Szótárban is megvannak. S itt megint csak az előbbi esettel találkozunk! „*Által-esik, által-fú, által-hord, alá-küld, alá-visz, be-küld*“ mind színarany és tündöklő karbunkulus, ha Molnár Albert, Veres Balázs, a magyar hölgyek, Calepinus, Istvánfi Pál stb. stb. használják, de rögtön szeméttévválnak, ha kitudódik róluk, hogy már a codex-írók is éltek velük.

21.

„Ballagi azt állítja a 99. lapon, hogy Anonymus *havas* szava nálunk nincs meg. — Nem igaz, megvan, még pedig Anonymusból is megvan“ (79. l.).

— Anonymus adatainak utána néztem a szótár szövegében is. Az I. kötet 1463. lapján ott találván a havas-t *két* jelentéssel is, de az Anonymus adata nélkül, ebben megnyugodtam. Nem vettem számba, hogy két hasábbal előbb, megint föl van véve a *havas*, ahol, vagyis a maga helyén, Anonymus adata be van iktatva.

Vagyis ugyanúgy jártam, mint Simonyi Zs. teszem a *lopocskol* szóval. Ő ugyanis egyik újabb munkájában ezeket írja:

„*lopocskol* Balásfi, Nyr. III. 405. a Nyelvtörténeti Szótár*ban* hiányzik“ (Tüzetes Magyar Nyelvtan történelmi alapon, 404. l.).

Hiányzik „a Nyelvtörténeti Szótár*ban*“? Hiszen benne van! A II. kötet 620. lapján, nem a Nyelvőrből, hanem Balásfi eredeti művéből citálva, ökölnyi betűkkel díszlik a keresett, de nem talált „LOPOCSKOL“; sőt a Szómutatóban is, a 164. lapon, apróbb betűkkel ugyan, de szintén ott van a keresett, de nem talált „Lopocskol“.

Simonyi ugyanis, ép úgy mint én a *havas*-nál, csakis a szöveget nézte; ami ép oly veszedelmekkel jár, mint a Szómutató forgatása. A szövegben a LOP után nem lelte a „lopocskol"-t s jóhiszeműleg kimondta róla, hogy „hiányzik a Nyelvtörténeti Szótár*ban*".

22.

„Bűnül rója föl, — mondja rólam Simonyi — hogy nem idéztük kódexből a *dagadni* vagy az *aggni* igét, holott igenis idéztük kódexekből. „Ez atkozot nelv ol' igőn meg *dagada* . . . (Guary-kódex 12) . . . Nemynemew ffel *dagadott* chomok . . . (Érdy-kódex 404). Az farkas meg *aggvan* meg hala (Ehrenfeld-kódex 153). Ördög abbinben elaggott (Guary-kódex 20). Ezek úgyis világosan, cáfolhatatlanul tanuskodnak róla, hogy az egyszerű *dagadni* és *aggni* ige is megvolt a kódexek korában" (75. l.).

— A fenti sorokban hiába húzza alá Simonyi a *dagad*-ot, mert az ő egyik idézete mégis csak *meg*dagad, és a másik, mégis csak *fel*dagad. Hiába húzza alá az *agg*-ot is, mert az ő egyik idézete mégis csak *meg*agg, a másik meg *el*agg.

A Nyelvtörténeti Szótár szerkesztői kétségkívül maguk se hitték, hogy az idézett helyek a „dagad"-ra vagy az „agg"-ra vonatkoznának, mivel akkor a „dagad" és „agg" címszók alá osztották volna be azokat. Ha pedig azt tartják, hogy a „megdagad"- vagy „megagg"-nál idézett helyek is a „dagad"-ra vagy „agg"-ra vonatkoznak, akkor mirevaló ez a kettéválasztás, mirevaló e két helyen való idézés? És mire jó ez az egész Nyelvtörténeti Szótár, melynek legalább is egy harmadrésze merőben csak igekötős igékből áll, amelyeknek Simonyi szerint nincsen létjoga; mert a *meg*dagad, vagy a *föl*dagad adatai a világért sem vonatkoznak a *meg*dagad- vagy a *föl*dagadra, hanem csak a *dagad*ra, amelyet megint külön is fölvesznek!

23.

A „választott" szóról három ízben emlékezik meg Simonyi:

1. „A 307. lapon azt állítja Ballagi, hogy a *választott* szó használatára legrégibb forrásunk csak Heltai, kódexből nem ismerjük, — pedig nem igaz, mert legelső adatunk a Virginia-kódexből való." (79. l.)

2. „A választott igenévre (melyről valótlanul állítja, hogy mink nem idéztünk kódexbeli adatot, holott igenis idéztünk) ő mintegy

kétszáz kódexbeli helyet sorol föl, *egy egész lapon végig*, minden haszon nélkül, mert soha senki se fogja ennek hasznát venni. Hiszen azt mindenki tudja, hogy a *választott* száz meg száz helyen előfordul a kódexekben." (75. l.)

3. „A nagy összehordott számhalmazzal célzatosan azt akarja elhitetni, hogy nekünk kötelességünk lett volna pld. a *választott* szó használatára az összes kódexek helyeit százával idézni (mint valami bibliai concordantiában). Ő tudja jól, hogy olvasóinak kilenctized része nem tud a dologról ítélni s elhisz neki mindent vakon." (76. l.)

— Ha valaki $8^1/_2$ levélnyi cikkben, melynek feladata 24.000 ellenséges adattal elbánni, háromszor szakít helyet egyetlenegy szó tárgyalásának: ezt oly erős fegyverének kell tartanunk, mely okvetlenül beválik.

Azonban — tudnunk kell, hogy a Nyt. Sz.-ban két értelemben, t. i. profán és theologiai jelentésében van fölvéve a „választott", ú. m.:

1. *profán* értelemben a. m. lectus; erwählt, — s erre csakugyan van egy codex-adatuk, az a bizonyos Virginia-codexbeli.

2. *theologicus* értelemben a. m. „electus", s erre legeslegrégibb forrásuk Heltai Új-Testamentoma, melyben ez van: „És ősszue gyűtic az ő választotit: et congregabunt *electos* ejus".

Mivel pedig Heltai nem volt középkori barát, hanem protestáns pap; és mivel az én adataim élén világosan ki van tüntetve, hogy én e szót csakis „*electus*" jelentésében vettem föl, melyet a Nyt. Sz. csak Heltaiból ismer: világos mint a napfény, hogy a „választott: electus"-ra nincs egyetlenegy codex-adatuk sem, míg én az Ehrenfeld-codextől fogva úgyszólván valamennyiből idézem.

Hogy miért idézek olyan töméntelen sok helyről? — Először azért, mert idézhetek. Másodszor azért, hogy bemutassam, hogy ők is mennyi helyről idézhettek volna.

Simonyi fölöslegesnek tartja az én sok adatomat: „hiszen — úgymond — azt mindenki tudja, hogy a *választott* száz meg száz helyen előfordul a kódexekben". — Tudja ám *most*, miután közzétettem azt a száz meg száz helyet. De azelőtt, a Nyelvtörténeti Szótár alapján, épúgy nem tudta, mint azt, hogy a *világosít* (melyről én 66 codex-adatot közlök) szintén előfordul már a codexekben, valamint azt, hogy a *világít* (mely ép oly közönséges a codexekben mint a „világosít") egyáltalában meg lett volna akár a régi, akár az újabb magyar nyelvben.

Végül, arra nézve, hogy miért idézem a sok codex-adatot, úgy látom, igen nagy tévedésben van Simonyi. Nem azért idézem én, hogy *kipótoljam* a Nyelvtörténeti Szótár mulasztásait, hanem azért, hogy művem ezen bírálati részében *bemutassam* a Nyt. Sz. mulasztásait. Az én codex-lajstromom nem Pótlék a Nyt. Szótárhoz, mint az Oklevélszótár, hanem a Nyt. Sz. teljességének és megbízhatóságának tükre.

E szerint téved Simonyi, ha azt állítja, hogy én tőlük, pl. a „választott" szó, általam idézett összes codexbeli helyeinek idézését követeltem volna, — én csak azért soroltam föl ezt, a „mintegy kétszáz kódexbeli helyet, egy egész lapon végig" — hogy feltüntessem, mennyi alkalmuk lett volna az „electus" jelentésű „választott"-ra codex-adatot idézni és mennyi alkalmat szalasztottak el a gyűjtők, kiirók, méltatók és szerkesztők.

24.

Vastag betűkkel közli Simonyi, hogy az általam írt bírálat „számos valótlanságot állít", mert *tíz* szóról azt állítja, hogy nincs benne a Nyt. Szótárban, mikor tényleg benne van.

E tíz szót a 12., 21., 23., 25., 26., 28. és 30. cikkben egyenkint tárgyalom. Itt általánosságban csak azt ajánlom minden becsületes ember figyelmébe, amit művemben tömérdek helyen ismétlek, és a Vexir-Spiel feliratú fejezetben 33 lapon keresztül, tengernyi példával igazolok, hogy e szótárban *lehetetlenség* eligazodni, s *lehetetlenség* pontosan megállapítani, mi van benne, mi nincs benne. *Lehetetlenség* nemcsak nekem, hanem *lehetetlenség* volt maguknak a szerkesztőknek is, akik például, hogy csak a művemben felhozottakat említsem,

bonaburuttyáról azt állítják (Bevezetés VI. l.), hogy „kimaradt" szótárukból, holott, amint *én* mondom „benne van a szótárban, csakhogy a szók még csak ABC-rendbe sem lévén szedve, még maguk a szerkesztők sem tudták megtalálni" (24). — Hogy ez így van, tessék megnézni a Nyt. Sz. I. 281. lapját, ahol két adat élén ez olvasható: „BONABURUTTYA: [species mali; apfelart]".

Sastoll-ra azt mondják a szerkesztők, hogy kihagyták a Nyt. Sz.-ból, s e szerint nincs benne. *Én* meg azt mondom (28. l.), hogy

benne van: „A ‚kihagyott' sastoll a Nyt. Sz. III. 703. lapján, épen *szerkesztői* magyarázattal van külön vezérszó alatt fölvéve:

„*sas-toll* [pinna aquilæ; adlerfeder]".

Ugyanily tájékozatlanok a szerkesztők saját nyelvanyaguk dolgában, a *telelő-alma* (Bevezetés, VI.), a *szőfolyás*, a *szómegmásolhatatlan* (Bev. XVIII.), a *cím*, a *kaland*, a *versen* (Bev. XIV.) stb. szóknál. Ha pedig még a szerkesztők sem ismerik a járást a maguk mesgyéin, hogy kívánhatják ezt más ember fiától?

Lopocskol-nál, bonaburuttyánál stb. az a hiba, hogy nem lehet megtalálni egyszer sem. Más szavaknál meg, melyeknek egész dandárát mutattam be a Vexir-Spielben, az a bökkenő, hogy többször is jelentkeznek. Vannak aztán szavak, pl. a *visszavaló*, melynél a többszöri jelenléthez még egyéb kalamitások is járulnak. A „visszavaló" megvan:

1) 117-ed magával *a maga helyén*, a „való"-val képzett szók csoportjában (III. 961). Itt a szerkesztők, a felhozott 5 adatot, melyek közt Meliusé a legrégibb, *praeposterus* és *retrorsus* jelentéssel magyarázzák.

2) megvan, már *nem a maga helyén*, hanem a „vissza" igekötővel képzett szavak között (III. 1221), *distortus* meg *iteratus* jelentéssel és a felhozott 4 adat között 1 codex-adattal. Itt megint az az újabb hiba, hogy bele se néztek a kútfők eredetijébe. Mert ha belepillantanak, rájöttek volna, hogy ez a „visszavaló" nem „distortus", amint ők magyarázzák, hanem a codexben *perversus* (ld. Liber Esther. XIII. 5), Komjátinál *reprobus* (ld. Epistola B. Pauli ad Rom. I. 28), stb.

Ezen egyetlen szónál tehát, a sajtóhibákat mellőzve, négy különböző hibát követtek el, ú. m. 1) egyugyanazon szót két helyen vettek föl; 2) a szó történelmi megjelenését mindkét helyen másképen tüntetik föl; 3) mindkét helyen más-más latin szókkal értelmezik; 4) ezek az értelmezések nem egyeznek meg adataik latin eredetijével.

A ki tehát bármikép alkalmazkodik ehhez a csoda-szótárhoz, annak okvetlenül pórul kell járnia. Mert például a „visszavaló"-nál minden *igaz* állásponttal, a tévedés háromszoros *bizonyossága* áll szemben. De azért, ismerve harcmodorukat, még megérhetem, hogy a szememre vetik, miért nem honoráltam az ő szanaszétszóró s minden tájékozódásnak ezernyi cselt vető művészetüket? miért

vettem a *vissza* alapszónál botrányosan elhelyezett és hibásan értelmezett „*visszavaló*“-t olyannak, mintha benne se lenne a szótárban?

25.

„Ballagi azt állítja a 110. lapon, hogy nincs meg nálunk az Endlicher 611. lapján előforduló *mázsa*, pedig megvan, ugyanarról a lapról idézve: „De masa vel centenario kupri . . .“ stb.“

— Ime Endlicherrel megint úgy vannak mint Wagner Phraseologiájával. Simonyi, amint fentebb láttuk, mikor mulasztásaikról szól az ének, *tagadja*, hogy feldolgozták volna Endlichert; most, hogy mást vádolhasson mulasztással, *állítja*, hogy feldolgozták Endlichert.

Tényleg „ugyanarról a lapról idézik“ a mázsát, de csak egyik jelentésében, míg a másikat, melyet én a 110. lapon így idézek: „de *curru* masa uocato“, elhagyják. Én csak a slendrián munka feltüntetése végett hoztam fel mind a kettőt, melyek egyikét a Nyt. Sz. „ugyanarról a lapról“ kihagyta.

Simonyi maga mondja, hogy szótáruk szerkesztésében, „a dolognak gyorsítását“ tekintvén „legfőbb érdeküknek“, — „lemondtak minden ***pontoskodás***-ról“ (ld. 69. l.).

Más szóval, Simonyi maga bevallja, hogy munkájukat csak úgy elnagyolták, ‚nagyokat öltöttek, mint a szabó husvét szombatján'. Én meg úgy nézem a nyelvtörténeti munkát, mint a brüsszeli csipkét, melyet nem is lehet másként mint „pontoskodással“ készíteni.

26.

„A 407. lapon azt állítja Ballagi, hogy a Wagner-féle Phraseologiából nem vettük föl az érdekes *csudatékony* szót, — pedig nem igaz, mert igenis fölvettük a Phraesologiából!“ (79. l.). Hasonlóan nyilatkozik Simonyi a *finczározás*-ról és a *böcsületlen*-ről, mint amelyeket fölvettek a Phraseologiából, holott én azt állítom, hogy nincsenek benne a szótárban.

— 1. A *csudatékony*-t, mint Wagner összes adatait, a Szómutatóban, a maga helyén kerestem. Ott azonban csak a következőket találtam:

„Csuda, Csudafa, Csudafű, Csudálóné, Csudás gyermek, Csudás vár, Csudatétel, Csudatermetű, Csudatétemény, Csudatévő, Csudavolta".

E sorozat alapján, természetesen megállapítottam, hogy a *csudatékony* nincs benne a Nyt. Sz.-ban.

Csak mostan, Simonyi fölfedezése figyelmeztet a Nyt. Sz. Szómutatójának azon félrevezető szócsoportjára, melyet a Szómutató teljes hasznavehetetlenségének bizonyításánál, művem 55—66. lapjához, egyik legmeggyőzőbb bizonyítékul kellett volna fölemlítenem.

A Szómutató fenti „cs*u*da" csoportján kívül ugyanazon Szómutatóban *negyedfél hasábbal előbb* van még egy „cs*o*da" szócsoport is, melybe a szerkesztők kegyes jóakaratából a következő szók vannak beosztva:

„Csoda, Csodakő, Csodál, Csodálás, Csodálat, Csodalátás, Csodálatos, Csodálatosan, Csodálatosképen, Csodálatosság, Csodálatost, Csodálatosul, Csodálkodás, Csodálkodik, Csodálkozás, Csodálkozik, Csodás, Csodásan, Csodásit, Csodásul, Csodaszarvas, Csodatékony."

Honnan sejtse most már a halandó ember, hogy Wagner „csudatékony"-át nem a tizenegyed magával szereplő „csuda" alapszónál, hanem a huszonketted magával fölvett „csoda" alapszó után kell keresnie!?

2. Ugyanez áll a *böcsületlen*-re, melynél a Szómutatóban olvasható „böcs: wert" után indultam.

3. Végre a *fincározás*-ról szintén jobb lett volna Simonyinak hallgatnia. Mert lám ez a szó *kimaradt* a Szómutatóból. Ott ugyanis, a 75. lapon, csak „fincároz" van.

De még ezzel nincs vége a számadásnak. Keresem a „fincározás"-t a szótár szövegében, s ott (I. 852) ismét csak a „FINCÁROZ: (mutwillig herumspringen)" *ige* van, két adattal. Azonban — most jő a java. A FINCÁROZ *igének* — horribile dictu! — mind a két adatja *főnév*, t. i. fincáro*zás*: „testy szabadságnak finczáro*zás*a (Pázm: Kal. 312); testnek fintzározása (WF)".

Ezt hát kár volt bolygatnia! Mert ime kisült, hogy

a *fincároz* — miután egyetlen adatuk sincs róla — *kitörlendő* a szótárból és a szómutatóból egyaránt;

a *fincározás* pedig *beveendő* a szómutatóba, mivel a szótárban benne van, ámbár csak mint — *ige*.

27.

A 77. lapon Simonyi ekkép nyilatkozik: „Azt olvassuk birálónknál: „*Búz*; szerintük csak Melius: Sz. Jób könyve és a Kopaszság dicséretében — holott már Érdy-kódex 455.“ Vagyis Szarvas Gábor elsikkasztotta az Érdy-kódex adatát tartalmazó cédulát, hogy ne kelljen a magyarázatával bajlódnia. Hihető-e ez?“ (77. l.)

— Nem hihető; nem is állitottam soha. Ellenben azt, hogy a Nyelvtörténeti Szótárnak a *búz*-ra nincsen codex-adata, maga a Nyelvtörténeti Szótár nemcsak állitja, hanem bizonyitja is! Hasonlóképen bizonyitja maga Simonyi is, midőn elmondja, hogy „mikor a szótárnak *búz* cikkje *régen ki volt nyomtatva*“, akkor akadt Szarvas G. a *búz* harmadik adatára az Érdy-codexben, melyről a Nyelvőr XX. kötetének 32. lapján számot is adott. Ebből aztán, Simonyi szerint, ez következik:

„Íme *Szarvas* födözte föl a harmadik adatot, s nyilván ő tőle vette a mi tudós birálónk, — ki húsz év óta* vizsgálja és lesi a Nyelvőrnek minden egyes szavát erkölcsbirói szigorúsággal (teljességgel ki van zárva, hogy Szarvasnak azt a két cikkét ne olvasta volna),** de a forrását nem nevezi meg. Tehát idegen tollakkal ékeskedünk? még pedig az ellenségével?“

— Ezzel eljutottunk oda, hogy hazám legilletékesebb tudományos foruma előtt, irodalmi tolvaj gyanánt vagyok bemutatva azért, mert 6544 codex-adatom közt van olyan is, melyről még a Nyelvőr is tudomást vett. És Simonyi szerint, 6544 codex-adatom közt, a *búz*-nál nem az Érdy-codexet kellett volna forrásul idéznem, hanem a Magyar Nyelvőrt. És nekem, aki codexeinket annyit bújtam és aki először hasonlitottam össze valamennyit az eredeti latin szövegekkel — minden bizonnyal *folyóiratokból* kellett puskáznom, hogy valamely codex-szó egykori létéről tudomást szerezzek!

Aztán igy folytatja Simonyi:

„No de igy is megkésett a biráló, ő diadallal idézi az 1526-i adatot, de én mondok neki még régibbet, 1508-ból: „Felsegnek ereie arńekoz teged az az meg hyveit teged zent leleknek arńekaban hog foganasnak kivanatos bvziaban ne retteń“ (Döbrentei-kódex 508). — Íme birálónknak nyelvészeti tájékozatlansága egész meztelenségében: ő földolgozta birálata céljára az egész Döbrentei-kódexet, kiirta belőle

* Hibás dátum; *több* mint húsz éve! *B. A.*

** Hogyne olvastam volna. *B. A.*

az olyan közönséges, útszéli szavakat, mint p. általszökik, aprószenteknapja, bennevaló, bevesz, cédrus, ciprus stb., stb. és ezt a ritka ősi *buz* szót nem volt képes fölismerni! — Pedig Mátyás Flórián már 1865-ben közzétette és megmagyarázta, mind a két kódexbeli adatot NyK. 4 : 205!" (78. l.)

— Az imént azt tetszett mondani, hogy „*teljességgel ki van zárva*" hogy én Szarvasnak a *búz*-ról írt két cikkét ne olvastam volna!? Most meg azzal kedveskedik, hogy én „ezt a ritka ősi *búz* szót nem voltam képes fölismerni!?"

Az imént azt tetszett mondani, hogy én a folyóiratokból puskázok, 6544 adatomhoz azokból szerzem a töltést; most meg kisül, hogy „nem voltam képes fölismerni" olyan szót, melyet már Mátyás Flórián egyik legközönségesebb folyóiratunkban fölismert és megmagyarázott. Hogy lehet ez?

Hát az hogy lehet, hogy „ezt a ritka ősi *búz* szót" nem vette föl a Nyelvtörténeti Szótár, mikor a Döbrentei-codexet állítólag feldolgozta!

Válasz kéretik, s. v. p. Meg arra is, honnan vette Simonyi azt az állítását, hogy én földolgoztam birálatom céljára az egész Döbrentei-codexet? Mikor én *világosan* megmondom codexi adataimról, hogy e „szó-lajstromunk, jó ha felét adja saját gyűjteményünknek" (333. l.).

Mert ez adatoknak az eredeti forrásokkal való összehasonlítása nehéz munka volt ugyan, de tanulságos és érdekfeszitő; el is készültem vele. Ám ugyanezen adatoknak a Nyt. Sz. bujócskát játszó adataival való összemérésében, a Szómutatóval meg az ABC-rendet tagadó szöveggel való összehasonlításában, nem juthattam tovább 6544, illetőleg 12.000 codex-adat tisztába hozatalánál. Ezt a munkát is megemlegetem amíg élek.

28.

„Ballagi azt állítja a 110. lapon, hogy elsikkasztották a Váradi regestrum *tolvaj* szavát. — Nem igaz, nálunk a tolvaj szóra a leges-legelső adat éppen a Váradi regestrumból való!" Ugyanezt mondja az *unoka* szóról.

— Épen mert „leges-legelső adat" mind a kettő, mind a kettő ki van emelve a szövegből, s a szótárak adatai *elé* van téve; én

természetesen a szótárak adatai *után* kerestem mind a kettőt, s ott nem találván, teljes jóhiszeműséggel állapítottam meg, hogy nincsenek meg a szótárban. Különben is érdekemben áll, hogy midőn az adatok rengetegében válogathatok, kifogástalan dátumokkal álljak elő.

Nagy köszönettel és kimondhatatlan önérzettel fogadom a helyreigazítást. Mert nekem, véges lénynek, nagy elégtételemre szolgál, hogy csak ennyi botlást tudnak szememre vetni, mikor oly munkát végeztem, melyben meg nem botlani, tisztára lehetetlenség. Koronatanú rá Simonyi Zsigmond a „lopocskol"-jával.

Ezeket, és a netán még ezután teendő helytálló kifogásokat ki fogom nyomatni művem végére. Mert minden gyűjtőmunkának a világon, csak emeli az értékét, ha a kikerülhetetlen tévedésekről is beszámol. Nem lehet minden gyűjtőmunka oly tökéletes, mint a Nyelvtörténeti Szótár, melyben szerkesztőik *egyetlenegy megigazítani való adatot sem találtak*. A Nyt. Sz. végén egyátalában nincs ‚hibaigazítás'.

29.

„Szótárunk — írja Simonyi — azt mondja: „*alsó-rész*: [anus; hinterteil]. Bár fájt alsó részünk, de mégis lódultunk" (Gvad: RP. 96.). Tehát csak mint összetételt, mint ennek a testrésznek nevét idéztük."

— Úgy idézték? Vajjon úgy van-e?

Elővettem a Nyelvtörténeti Szótárban egyetlen bizonyítékkal szereplő „alsó-rész" egyetlen lelhelyét, Gvadányi Rontó Pálját. A 96-ik lapon, melyre a Nyt. Sz. utal, Gvadányi csak azt variálja, hogy a „Trombitás" miként „trombitál" — de az „alsó-rész"-nek semmi nyoma! Ekkor azt hittem, hogy a Nyt. Sz. helytelenül hivatkozik a Rontó Pál 1807-iki kiadására, s talán az editio princeps-ben lesz a „Trombitás" helyén az „alsó-rész". Elővettem tehát a Rontó Pál 1793-iki kiadását is — hátha abban van az „alsó-rész?" Azonban ott sincs! Még az 1816-iki kiadást is megnéztem; de az „alsó-rész" ott sincs! Hol van hát? — Hogy hol van? Hát a Nyelvtörténeti Szótárban van, — csak abban az *egyetlen* forrásban nincs, amelyre a Nyt. Sz. a szó egykori létét alapítja.

Ebből az a tanulság, hogy az „alsó-rész" *kitörlendő* a Nyt. Sz.-ból; én meg nem beszélek többet a Nyelvtörténeti Szótár ügye alkalmából az „alsó-rész"-ről; mert — de strigis, *quae non sunt*, nulla quæstio fiat.

30.

„Ballagi azt állítja a 27. lapon, — írja Simonyi — hogy kihagytuk a *birka* szót. — Nem igaz, mert ott van a maga helyén a szótárban is, a szómutatóban is.“

— Tehát Simonyi szerint *birka* nemcsak hogy ott van a maga helyén, hanem (ezt úgy látszik külön ki kell emelni) még a Szómutatóban is. Lássuk közelebbről.

Én, a Nyt. Szótár Bevezetéséről szóltomban, idéztem a szerkesztők azon állítását, hogy ők a *birka-fej*, a *sas-toll*-féle összetételeket szándékosan kihagyták. Erre a következőket jegyeztem meg:

„Hogy a *birka-fej*-et kihagyták, ahhoz nem kellett valami nagy tudományos igyekezet, mivel — amint majd kimutatom — kihagyták magát a *birkát* is! Ha pedig kilökjük a birkát, rendszerint vele megy a feje is“ (27. l.).

Ennek pedig ez a magyarázata. A „BIRKA [*ovis; schaf*]“ szóra a Nyt. Szótár I. kötete 240. lapján egyetlen adat van fölhozva:

„Ha *birka* szarvában búvunk is, felkeresnek (Rák Gy.: Lev. 553).“

Ismertem egy török fenyegetést, mely kortársa a Nyt. Sz. birkájának. Barcsai Ákosnak ugyanis ezt írták a portáról 1660-ban:

„hatalmas uramnak császáromnak szent áldott fejére esküszöm, hacsak valami kicsin árultatásban megtalálunk is érni, *ha teljességgel az ökör szarvában bujnál is*, onnan is ki keresünk.“ (Török-Magyarkori Emlékek. V. 472.)

Utána néztem hát a Nyt. Sz.-tól a birkánál idézett forrásban „a birka szarvának“, s ott nagy megrőkönyödéssel olvastam, mit írt II. Rákóczi György édes anyjának 1658-ban:

„Szidnak az ebek az végekben: ha ***bika*** szarvában búvunk is, felkeresnek.“

E szerint a Nyelvtörténeti Szótár *egyetlen „birkája“*, voltaképen *„bika“* ! — Simonyi tehát választhat e kettő között:

a birka magyarul vagy annyi mint *bika*, s ez esetben neki van igaza: fölvették szótárukba a birkát;

vagy pedig a birka magyarul *birka*, s ez esetben kihagyták.

Azóta az Oklevélszótár is, a „birka“ szónál a Nyt. Sz.-ra hivatkozván! magáévá tette azt az álláspontot, hogy a *birka* magyarul annyi, mint *bika*. A Nyelvőr vezéremberei ezen szakvéleményének indokolását várva várom a Nyelvőr legközelebbi számában.

*

Ezzel megfeleltem Simonyi valamennyi tárgyi ellenvetésére. Tárgyi kifogásai 10 darab olyan szóra vonatkoznak, melyekről, szerinte, ok nélkül mondtam, hogy nincsenek meg a Nyt. Szótárban, mikor világos, hogy benne vannak, szerkesztői szakértelemmel magyarázva, mint például a „BIRKA: [ovis; schaf]".

Feltüntettem, hogy az ilyféle kifogások rendszerint visszahullanak a Nyt. Sz.-ra, mint amelyben, rendetlensége miatt, még maguk a szerkesztők sem tudtak eligazodni, és amelyben egy-egy adat megkeresése, illetékes tanú szerint, „erőpróbául" jelölhető ki a legkörmönfontabb adat-detektiveknek (ld. Budapesti Szemle. LXXII. 117).

Ha pedig az efféléket — méltán — levonjuk, nem marad más, ami velem szemben szóbahozható lenne, mint egy magányos árva, a „hetediglen". Azonban ez is, amint kimutattam, *épen az eredeti latin szöveggel való összehasonlítás alapján* szerzett, s most is fenntartott meggyőződésem szülötte, tehát épen lelkiismeretes kutatásomnak kétségbevonhatlan bizonyítéka.

Kimutattam pontról pontra, hogy a Nyelvőr szerkesztőjének kilencedfél levélnyi válasza annyira tartalmatlan, hogy ha levonjuk belőle a személyeskedést, nem marad belőle semmi. Ezzel igazra vált, amit már művem első lapján hirdettem, hogy e tárgyban „a vitának még a lehetősége is ki van zárva". Aki jelen felszólalásomat figyelemmel olvassa, észre kell vennie, hogy én nem is vitázom, csak tényeket állítok szembe, tényekül szereplő valótlanságokkal.

Ezt akarom és fogom tenni ezután is — de nem válaszolgatással, hanem nagy művem folytatásával. Közlöny nélkül, s oly emberfeletti munka közben, aminőt végzek, nem tarthatom feladatomnak, hogy a Simonyiéhoz hasonló alaptalan kifogásokra válaszolgassak.

Tőlem ugyan bizvást sorakoztathatja a Nyelvőr szerkesztője, egy-egy káplárálja csapatait; én már csak azon leszek, hogy kirukkoltassam a második hadtestet. Ez a füzetkém is csak azért látott napvilágot, hogy a szemben álló erők *ezen* arányáról (10?:24.000), no meg' *a harcmodor különböző voltáról* tájékoztassam nyelvünk barátait. Egyszer s mindenkorra.